

1942. jan.

# MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Kodolányi János:

## Esti beszélgetés

Fogadalmamat feloldhatom: elhangzott a Kúria ítélete, kimondatott, hogy a *Földindulást* nem loptam, kártérítéssel sem tartozom, a megpróbáltatás, életem legkeményebb megpróbáltatása véget ért. Most végignézhetek a magam mögött hagyott nehéz úton s a szemétdombon, amelynél nagyobbat eddig nem igen láttam.

A nyáron kétségbeesve, reménytelenül tántorogtam s nem egyszer úgy láttam, egyedül vagyok. Bezárva balatonmenti házacskamba s beteg lábam rabságába, néha csak a szelíd fák vigasztaltak. Sohasem tudtam, mire virradok, melyik lapban ront rám valaki, letépvén becsületesemet s frói hiteltem. Voltak napjaim, amikor mindent elvégeztem magamban, s már egykedvűen vártam a bekövetkezendőket, mint ökör a taglót. Akik rámrohantak, tudták, mit miért s hogyan csináljanak. Lelki alkatom s a helyzet pontos ismeretében dolgoztak. Tudták, hogy undorodva, szomorú szívvel, tehetetlenül húzódom meg magányos odúmban s nem tudok leírni egyetlen betűt sem. Fő céljuk éppen ez volt: *ne tudjak írni*. Nyakamon a feladatok és kötelességek tömegével tehetetlenül néztem bezárt írógépemet, némuljak el örökre, hiszen az én művem az ő haláluk. S ha nem írhatok, bizonyosan kilődít mindennapi kenyerem birtokából a kiadóm is. Akik az ország keleti, vagy nyugati határán jöttek ide lapos batyúval, de annál mohóbb érvényesülési vágygal, összefogtak a tehetség híjasokkal, akiket húsz év alatt kemény ítéletemmel az őket megillető helyre utasítottam, a népi Magyarország halálos ellenségeivel, akik fintorogva s Európát emlegetve taposnak el mindent, ami a magyar nép lelkéből lelkedzik, a szabadkőművesekkel, a nagybirtok szószólóival, a felekezeti ugratókkal, a magyar történelem tudatos és cinikus meghamisítóival s az irigyekkel, akiknek késdőfés minden sikeres mű. Tudván-tudták, hogy az én szavam hangfogók tömegébe fullad. Nekik százezer példányszámos lapok álltak rendelkezésükre. Istenítélet volt ez, én meztelenül hadakoztam, ők állig vasban, fegyverben. En kétségbeesve kapkodtam gyenge segítségük után, nekik a mai kor »fejlett technikája« adagatta sorra az eszközöket.

Most túl vagyok rajta, élek, dolgozom. S futó pillantást vetek a pokoli forgatagra. Azután kilörlöm az egészet látókörömből s okulva az okulnivalókon, még nagyobb kedvvel lépegetek tovább. Vannak híveim, barátaim, akik kiállták a próbát s annyian vannak, hogy nem válhattam cinikussá. »Ő járt, az Isten járt előttem, kivonta kardját s megelőzött«.

\*

Az első strófa szóljon Lendvai-Lehner-Nomád Istvánról. Ezt a Lendvait, mint az asszimiláció csodáját emlegették sokan előttem. Fajvédő volt. Hadakozott a nyilasokkal, beverték a fejét is. Apámnak a Zöldfában mindennapos borozó társa esztendőkig. Ha a régi *Magyarság*, vagy később a *Magyar Nemzet* — melynek egyidőben vasárnapi cikkírója voltam — szerkesztőségébe beléptem, nem találta helyemet. Leültetett, a széket is megfújta előttem. Rajongva emlegette műveimet, amelyeket, természetesen, nem olvasott. Áradozott cikkeimről. Sajnálkozott, hogy apámmal nem vagyok beszélő viszonyban, fogadkozott, hogy kibékít vele. Még tán a fröccsöt is megosztotta volna irántam érzett lelkes rajongásában.

Ez a Lendvai-Lehner, akit sohasem bántottam, akibe nem dőfem bele, ha lapszerkesztőm erre utasított, sőt megtagadtam, hogy ellene fölhasználjanak, elsőül rontott belém. Amikor magánlevélben figyelmeztettem, hogy állításai tévedésen alapulnak, levelemre cikkel válaszolt. Nem kevesebb, mint *nyolc* közleményben nevezett tolvajnak, becselennek, *nyolc* cikkben a mai papírhíjas időkben. Kiollózta szegény Mészöly Gedeon saját lapjában ellenem intézett sorozatos gyalázkodásaiból a külpolitikailag kompromittáló regényrészeket s denúciált azoknál, akik ellen egy Bayard-lovag lendületével és fenköltiségével »küzd«. Információit annak a *Magyarság*-nak rólam írt s valótlanoktól hemzsező cikkéből merítette, amely *Magyarság*, állítólag, olyan messze esik tőle, mint Makó Kamcsatkától. Közös barátaink előtt kifejtette, hogy el fog taposni, ki fog irtani, meg fog ölni. Kirángatta sírjából Pethő Sándort, akivel haláláig zavartalan baráti viszonyban voltam, a halott nevében

1942. jan., 1. sz. 1-4.

kinyilatkoztatta, hogy utolsó hónapjaiban csak rosszat mondott rólam s »ha ma élne, nem írna vezércikket« rólam, mint a Julianus barát megjelenésekor. Amikor pedig a *Református Élet* szerkesztője, Muraközy Gyula mellém állt s visszautasította az ellenem indított émelet-hajszát, mekitámadt Muraközynek, felelősségre vonta, hogy egy »cipőben protestantizált« író t védelmez, felekezeti kérdést kavart abból a pofonszerűen egyszerű ügyből, hogy 1. a valóságot elferdíteni nem szabad, 2. nem jogerős bírói ítéletet halálos ítéletnek felfújni tisztességtelenség, 3. egy magyar íróra, aki mégis csak adott valamit keserves élete során, ilyen nomádi eszközökkel rárontani az egész magyar sajtó számára sajnálatos dolog. Ő, a *cipőben magyarizált* Lendvai-Lehner-Nomád István bujtogatott református voltom ellen, sőt elszaladt a Sajtókamarához is, ő, nem azért, hogy Bayardként szót emeljen az ellenem folytatott sajtóhajszá ellen, hanem, hogy vonja felelősségre Muraközy Gyulát.

Ez a Lendvai-Lehner-Nomád István, természetesen, amikor elhangzott a Kúria ítélete, elnémult. Bayard-lobogós kopjáját, tollas sisakját, nyalka paripáját nem látni sehhol. Lapja nagy fanyalogva, keserves kínnal közölt némi értesítést az ítéletről, ő maga kiszállt a táborból, valamely csendes kocsmá gyalult asztalára könyökölvén tépelődik, hogy lám, az igazság fenkölt lovagjára minő rossz idők járnak, lehet valaki az asszimiláció csodája s megihat ötven fröccsöt magyarosan, nyolc dicső lovagi kirohanása kárba veszett. A cipőben protestantizált, ámde már *pólyában magyar* író él s nem hajlandó sem eltaposztatni, sem kiirttatni magát semmiféle cipőben magyarizált nomádok által.

Borítsunk lenge, jótékony fátylat a fröccsök búslakodó barátjára. Hadd üljön a kiskocsmá padján. *Eltengedtem neki, hogy a vádlottak padjára kelljen ülnie.*

A második strófa szóljon rögtön Németh Antalról, a *Nemzeti Színház* igazgatójáról. Annál inkább, mert nem hallottam, hogy valaki megkérdezte volna tőle rajtam kívül: vajjon miért tett eskü alatt tanúvallomást dramaturgjával, Szücs Lászlóval egyetemben Erdős úr mellett, noha felettes hatósága *nem adott felmentést a hivatali titoktartás alól?* Miért vallotta, hogy Patkós György önként, jószántából távozott a *Nemzeti Színház*tól, s ha már így vallott, miért mondta ennek homlokegyenest az ellenkezőjét Szücs László? Miután pedig ezeket a kérdéseket nem teszi fel neki senki, én is újat kérdezek ezúttal. Hallom, ugyanis, az ítélet jogerőre emelkedését várja csupán, hogy nyomban másorra tülze Erdős László nagy drámai remekét, a *Megkondul a harang*-ot. Az »eredetit«. Amiből én a *Földindulást* fabrikáltam. Izgatottan várom a nagy hírre vergődött darab bemutatóját. Hadd lássa ország-világ, milyen mű az, amelyről Németh Antal vallotta, hogy »tisztá dráma«, ellentétben az enyémmel, amelynek éppen az »epikussága« ellen emelt szakértői kifogást. Szorongva várom a ma-

gyar plágiumperekben korszakot alkotó s a *Nemzeti Színház* dramaturgiai iskolájában korszakot nyitó mű előadását. Konduljon meg az a harang. Konduljon meg a többi Erdős-alkotás is. Halljuk a kondulásokat. Derüljön ki végre a szakértő-tanú úr szakértelme, amely szerint a Földindulás két első felvonása nem egyéb, mint az Erdős-mű összesűrítése. Lássuk Janót, a tolnamegyei tótkérdés megszemélyesítőjét s a Zsikók seregét. Ime, elhangzott a kúriai ítélet, jöhetnek a rendezők, a színészek, a díszletfestők, a világosítók, fölgűrheti ujját és markába köphet a pénztáros.

És hadd tolongjanak azok a színpadi kiadók is, akik, Erdős szerint, »arról tárgyalnak«, hogy »valamelyik« darabját »kiviszik« Németországba.

Sok sikert, — igazán önzetlenül. Semmiféle plágiumpert nem fogok indítani, ígérem.

\*

És a harmadik strófa, csak úgy sommásan, szóljon a fővárosi és vidéki lapokról, amelyek kitekerték, fölfújták s »kilovagolták« a táblái ítéletet, *most azonban hallgatnak*. A szerkesztő urakról, kollegáimról, akik papírkosárba dobták helyreigazító nyilatkozataimat. Mészöly Gedeon professzor úrról, aki húszoldalas cikkeket szentelt szerény személyemnek s nem fukarkodott sem gorombasággal, sem gúnnyal, sem inszinnuációkkal, sem műveim politikai szempontból kényes részleteinek tendenciózus kiszemelgetésével — de aki most, miután nyilvánosságra került, hogy *Földiekkel játszó* című szépirodalmi kiruccanásában tizennégy nyomtatott oldalt s három illusztrációt »vett át« egy másik Csokonai-mű szerzőjétől s fizetett ezért utólag, bírói eljárás után, ötszáz pengőket jóvátételül, szerényen hallgat. Nem perel és nem cáfol. Nem nyilatkozik. Behúzódik vogul szőgyökei közé, mint dinnye a fűbe, avagy talán egy újabb Zrínyi-művet fércelget-fordítgat át »mai« magyar nyelvre. Lám, az Esti Kurír sem közöl a professzor úr érdekes szépirodalmi tevékenységéről izgalmas kolumnás riportot, mint annakidején az ellenem intézett támadásról. (Persze, az én nyakamba varva a támadást!) Most nem húzunk professzor úr, most boldog, békés, szeretetteljes és főként magyar ünnepeket kívánunk? Most nem olvasunk föl a Pilyvas professzori törzsasztalánál, élénk csiklandást keltve a tudós aggok örökifjú szívében »Kodolányi szótára« címmel, kefelevonatból? Sem a *Földiekkel játszó* születésének rejtelméről? Pedig a jó öreg professzor urak, akik oly heves izgalommal figyelik a magyar szépirodalom eseményeit, bizonyára ficánkolnának az örömtől, ha hallanák. Nem, Mészöly professzor úr szelíd most és hallgatag, nem áll ki a Napra, ő tudja, miért.

És a sommás sorkerítésben hadd említsük még meg a *Magyarság* című rupprechtli sajtóorgánumot is. Rupprechtnek vannak velem kapcsolatban régi szép emlékei s nekem is vannak a lovagiasság szabályai szerint lezárt egyoldalú jegyzőkönyveim. Még kell hagyni: szépen viselkedett a *Földindulás* előadása idején, helyet adott a Belvárosi Színház hirdetéseinek s néhány, történetesen magyar, nyilasképvisező ma-

gasztaló cikkének is. A Tábla nem jogerős ítéletét azonban teljes egy oldalon glosszálta s bizvást mondhatom, egyetlen sornyi igazság híján. A bíróság előtt felel érte. Rólam írt gyalázkodása után, megvallom, nem csodálkoztam már azon sem, hogy kereken tagadja az »örök magyar szellem« valóságát, hogy »újraértékeli« a magyar nemzet szabadságának és függetlenségének fogalmát, sőt magát a magyar történelmet is a »lovasnomád kultúráról« a szabadságharcig és Kossuthig. Az ő »lovasnomád kultúrája« meglepően egyezik a *Magyar Nemzet* lovatlan Nomádjának kultúrájával, magyarságban, mélységben egyaránt. Hiszem Istent, hogy mindezekről a történelmi és kulturális problémákról lesz még alkalmunk beszélgetni, amikor is a mostani egyoldalúság egy másfajta egyoldalúsággal váltódik fel.

Nem szólok a kisebbekről, akik minden oldalról rárontottak faj- és felekezeti különbség nélkül. Még magyar is volt közöttük. Legyen nekik könnyű a rotációs papír.

\*

Akik mellém álltak ebben a *nem egyéni, hanem nyilvánvalóan magyar és országos* perben, bizonyára maguk restellenék legjobban, ha a fentiekhez hasonló terjedelemben írnék róluk. Mindenki olvasta írásait, mindenki lelkesedett értük, akiben van még egy farknyi magyarság, becsület és tisztaság. Muraközy Gyulának egy szép akarattya éjszakai beszélgetést s egy igazán bátor, férfias cikket köszönhetek s a hitet, hogy a magyar író nem áll egészen egyedül az idegenek fenekedésében. Szabó Dezső hatalmas cikkét harsány boldogsággal olvastam, az úgy is, a cikk is méltó volt hozzá. S itt van a *Magyar Élet*, a hűséges magyar harcos, amely olyan szabadságot adott nekem, mint még soha lap, s olyan szeretettel fordult felém, ahogy csak testvér szokott, ha ég a közös hajlék. Pálóczi Horváth Lajos igaz embersége, becsülettel forgatott tolla ott is győzött, ahol kételkedtek bennem.

Ellenben szólnom kell, lelkem egész melegével, elszoruló torokkal szólnom kell a névtelen magyarokról. A csikmegyei asszonyról, aki e lap szerkesztőségéhez intézett megható levelében felajánlotta, hogy kálákában összegyűjti erdélyi ismerősei között a rámról kártérítést, mert náluk az a szokás, — írta — hogy, ha valakinek eldöglik a tehene, közösen vesznek másik tehenet. A vidéki tanárról, aki feleségével egyetemben harminc pengőt küldött »szép szavak helyett« segítségül, ha mégis fizetnem kell valamit. A sárközi öreg szövőnéniéről, — s éppen Erdős László falujából — aki szent ártatlansággal »tíz évi börtönre« kívánna ítéltetni meghajszolomat s nehéz keze vonásával írt levelben lelkesedik, mert »győzött az igazság«. A diákokról és diáklányokról, akik Soprontól Kolozsvárig és Sárospataktól Hódmezővásárhelyig csodálatos szeretettel bátorítottak, hívtak, hittek bennem. A falusi műkedvelőtársaságokról, lelkészekről, tanítókról, akik fényképeket küldtek a *Földindulás* előadásairól s beszámoltak a falu népének hűségéről. A gyérszámú lapról, amely hada-

kozott értem. Barátaimról, akik éjjel és nappal melletttem voltak, biztattak, vigasztaltak. Ó, csodálatosak voltak, meghatók, testvéri magyar szívük melege rámsütött, szemükből hűség sugárzott, — meg is szidtak, ha kicsinyhitű voltam. Nincsenek sokan, de mind magyarok s elegendők ahhoz, hogy érettségük egy életet leélni érdemes legyen mindenestül.

\*

S itt vannak a megszívlelendő tanulságok.

Kiderült, hogy a sajtó nagyrészeben minden úgy van, — vagy rosszabbul — ahogy a nagy »tisztogatás« előtt volt. Meg kell mondanom, hogy amíg az *Est-lapok* kötelékében dolgoztam, nem hagytak volna zsidó fölötteseim annyira ebek harmincadjára, mint ahogy engedtek most, a Salusinszkytól, Gombaszögi Fridától s a többiektől megszabadított »keresztény« és »magyar« lapok, — tisztelet a kivételnek. Mindez azt bizonyítja, hogy a magyar olvasótömegek hatalmas része olyan sajtóból tájékozódik, amely még egy irodalmi és jogi kérdésben sem képes ragaszkodni az igazsághoz. Milyen közvéleményalakítás folyik már most politikában, nemzetgazdaságban, kulturális kérdésekben, elképzelhető. Milyen magyar szív dobog ezekben a lapokban, ezekben a kedves kollegákban. Milyen a lelkiismeretük érzékenységi foka, a betű hatásának ismerete, milyenek a szempontjaik, mik a céljaik. *Meg kell teremteni a magyar sajtót!* Ki kell fejleszteni a csírákat, lombosodjanak, terebélyesedjenek s el kell nyomni a gízgázt, a vadhajtasokat, de sürgősen. Ha még nem nyílt ki a magyar társadalom szeme a legutóbbi filmes-internálások, a zsidó filmek s azok rajongó sajtóreklámjának pokoli látványától, a nemzetgyalázás-számba menő kirohanásoktól szabadság, függetlenség, magyar népi kultúra, a negyvennyolcas szabadságharc s annak vezető férfiai ellen, *akkor most meg kell nyílnia* annak a vad hallalinnak a látán, amit e keresztény és »magyar« sajtó nagyrésze ellenem folytatott.

A másik tanulság: hogyan egyetértenek valamely magyar ügy megfúrásában, elgáncsolásában, kompromittálásában a legellentétebbnek látszó érdekek. Nem akarom elsorolni a gyönyörű egységes arcvonal alkotóelemeit, csak rámutatok a GyOSz-TEBE házilapjának példás egyetértésére a nyilas *Magyarság*-gal, a Lendvai-Lehnerek testvéri kézfogására Rátkai-Radjcsokkal és Ruprechtokkal, a *Magyar Kultúra* szép békülékenységére a *Népszavá*-val. Nagy társadalmi béke s egyetértés uralkodik itt, feleim. Valóságos. Treuga Satanae. Csodálatos egyetértés, együttműködés, kiegyezés a magyar ügyekkel szemben. Itt lehet örvendezni magyar színház, magyar író bukásán, lehet sorozatosan belegázolni a magyar szellem legkiválóbb képviselői — Szabó Dezső, Mórlic Zsigmond, Veres Péter s mások — egyéni becsületébe, írói tisztességébe. Itt meg lehet vádolni a népi irodalom képviselőit bankérdelkeltéssel — s éppen a TEBE lapjában. Mindez napról-napra erőteljesebb rohammal történik. Most már álarcra sincsen szükség. Nyílt felvonulás

ez a szellemi Magyarország ellen, amelynek megvalósulása csak idő s nem is olyan hosszú idő kérdése. Ennek a felvonulásnak azonban véget kell vetni. Elvégre nem tűrhetjük szó nélkül, hogy míg egyfelől nem érheti kritikai gáncs a tisztelt asszimiláltak — sőt nem egyszer zsidók — szellemi levékenységet, másfelől szigorú műgonddal kipécézzenek s kigúnyoljanak, kompromittáljanak *mindent, ami magyar*. Avagy miért nem hallottunk kirohanásokat a Női-féle »magyar« filmgyártás romboló szellemi és erkölcsi szörnyűségei ellen, miért hallunk viszont eget-földet betöltő tiltakozást, csúfolódást, rágalmat, lecsepülést és fölényeskedést, míhelyt a magyar népi irodalom munkásairól van szó?

Az én példám megmutatta, mire kell itt elkészülnie minden magyarnak, — nemcsak írónak, —

míhelyt az átlagból fölűti a fejét s tud is, mer is, akar is cselekedni valamit.

De van egy igen fontos, el nem hallgatható tanulság még, amit nagyon a szívünkbe kell vésnünk. Az, hogy mi, vérben is, hitben is magyarok, nem vagyunk már egészen egyedül. Az ellenfél kúrtszavára fölűtik fejüket a magas fűben s dobogva rohannak össze a magyar paripák. S messze a magyar tájon itt is, ott is nyerít egy-egy harci mén. Igen, sokan vagyunk s napról-napra többen leszünk. És gúnyolhatnak minket »pogánykodással« és »új Vata-lázadással« az összeomlott Európa sznob imádói, fölvonulhatnak ellenünk fenn és lenn, most már nem veszítjük el sem magunkat, sem egymást.

Ezt jól a szívébe kell vésnie minden magyarnak, a legkisebbnek, a legszegényebbnek is.

Magyar Pál

**Egy újdonsült diákvezér hadakozásai...**

Legközelebb január 9-én, Erdélyi József tollából jelent meg volünk polemizáló cikk a *Nemzetőr*-ben »*Kidőlt a fa mandulástól*« címmel. Bevezetőben azt írja, hogy a *Fiatalok* karácsonyi cikke róla, vagyis Erdélyiről, mint *fájdalmas pontról* emlékezik meg és a karácsonyi cikk annak a reményének ad kifejezést, hogy Erdélyi hamarosan belátja, mit cselekszik és átadja helyét. A *Nemzetőr*-ben Erdélyi azt tételezi fel rólunk, hogy mi az ő helyén neves magyar írókat szeretnénk látni. Milyen tévedés!

Köztünk és Ambrusék között éppen az az egyik különbség, hogy mi nem kívánunk írókból diákvezéreket csinálni, mert mi őket, mint szellemi irányítóinkat és eszményeinket tartjuk számon s Kodolányi Jánost, vagy Pálóczi-Horváth Lajost, mint tiszteletbeli dominuszokat látnuk örömmel a Turulban, nem mint aktív vezéreket. Nemztünk nagy írói értékei ne fecsérüljenek el az erejükét diákpolitikára, hanem a vezérhelyeket adják át arravaló fiataloknak.

A 44 éves Erdélyi József, a tisztelt és nagyra értékelt költő ne legyen pajzs mások számára, ne vállaljon diákvezéri szerepet, mert már öreg hozzá, ha viszont egyszer belecsepent ebbe a szerepbe, legalább izléstelen módon ne becsúszdja a nála évtizedekkel fiatalabbakat. Ez nem illik egy újdonsült diákvezérhez!

Erdélyi első cikkének Kodolányi érintő személyeskedő részéhez nem kívánunk hozzászólni. Inkább felejtsük el mielőbb ezt a rosszízű személyi vitát és higgyük azt, hogy nagy íróink között ugyanaz a béke és szeretet honol, mint néhány évvel ezelőtt, amikor

a Kodolányi segítségével megszűnt Erdélyi-kötet, a Fehér torony címlapjára oly meleg dedikáló sorokat írt »Erdélyi Jóska«.

Mint az lapunk más helyén közölt tanulmányos *fényképünkről* kiderül... Azal se vádoljon minket Erdélyi, hogy »azonosítjuk magunkat a *levitézett körúti sajtóval*«, mert tudhatja, hogy a Turul ellen már régen is, fő magyar részről is sok támadás hangzott el az *idegenmagjoló szertartások* és *magyartalan szellem* miatt, ha ekkor ez a hang talán nem is jutott el a keresztény sajtóba, mert *jobbaldali lapok* alig voltak. Erdélyi maga pedig mégsem lehetett mindig ennyire el-

ítélő véleménnyel a baloldali lapokról, nem vetette meg őket túlságosan.

**Fehér torony**

Erdélyi József  
ndíogatott verset

1942-1943

Kodolányi Jánosnak, aki  
ett a könyvet felől alá  
hözta, barát szeretettel

Budapest, 1942. 5. Erdélyi Jóska  
A. D. D. A. M. H. A. T. V. E. S. Z. S. T. A. S. T.

A Fehér toronyban még egy verset is dedikált Fenyő Miksaának...

**Bíróság elé!**

A következő Erdélyi-cikk, a *Nemzetőr* január 16-i számában a *fellháborító, hazug népfront» vádat ismételteti*. Részletesen kifejti, hogy mit ért népfront alatt. Nagyon köszönjük azt neki, mert illetékes magyarázatot szolgáltat a Turulszövetség első, hivatalos nyilatkozatában foglalt népfrontozó kitételekre. *Kitünő bizonyítási anyag lesz a bíróság előtt.* A rugalmazó nyilatkozat miatt ugyanis — ezt talán mondanunk sem kell — jogtunásosunk útján 7745. fk. II. szám alatt bűnvádi feljelentést tettünk a rendőrségen.

Ami a *Fiatalok* cikkirójának személyére vonatkozó kitételeket illeti, felesleges vitába szállni vele. Csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy a karácsonyi számban megjelent riport, vagy akár ez a cikk sem X. Y., vagy N. N. ügye, nem trójaé, hanem az ifjúságé. Véletlen az, hogy kinek a neve van alatta, ki az, aki a mondatokat megfogalmazta, mert

a cikkíró csak egy a fiatalok közül, aki hangot ad annak a hatalmas tábornak,

amely nagy hendikeppel mellett is többszáz szervezetet kapott Debrecenben. Még jó, hogy nem rágalmazzák össze-vissza Ambrusék lapjában azt a géprónót, aki leírta a cikket...

Fiatalok 1942. jan., 1. 7. 4,

## KODOLÁNYI JÁNOS: ISTENEK

Kodolányt az árpádi középkor után most még messzibbre megy vissza: új történelmi regényekkiadásnak első része, az *Istenek* (Athenaeum-kiadás) a honfoglalás utáni idöket eleveníti meg. Európai létünk gyökereire világít rá, arra a roppant vállalkozásra, amely a szteppékről elvándorolt keleti lelkületet súlyos vívódások és áldozatok árán a nyugati szellemmel kívánta összeegyeztetni.

Vége a kalandozásoknak, a nagy külföldi harcokból még frissen él Bulcsu emléke s a hét gyászmagyar kobzát pengetve koldulja végig az országot. Az emberek *Ukko*-t, vagy amint a magyar utak mondják: *Tenyri*-t imádják, áldozatokat mutatnak be házi kisistenek előtt s tisztelik az őshazából ismert *Boldogasszonyt*. A sátrak és veremházak ormán lókoponyák hirdetik az ősi hitet, itt-ott azonban már feltűnik a kereszt is.

A regény főhőse, *Bese* apa, egy gazdag viréki úr természetesen a pogány hitet vallja, népes szolgá- és szabadonhadával Zalában él, teljesen az ősi szokások szerint. Áldozati éjszakákkal készülnek az első ősi sör ünnepét s a nyári fák, melyén rejtőző sörbűgi lények élnek, az ősi táltos bűvös igékkel és káncsal úzi el. Egy napon után megjelnek a zalai fala határában is az idegen, egy keresztény pap, még ő maga is félt-meddig pogány emlékekkel. Az új hit első tanítványai *Bese* árhaborsújától kerülnek ki. A szülők kölcsönös bizalommal tisztelik a házi bálványukat s gyermekek már *Kirill* papot hívnak Jézusról hallasi megvalósítások.

Bese, még ily elhittető erővel nem bír, még a honfoglalás utáni súlyos és kemény küzdelem, mint *Kodolányi* Csodálatos világot mutat, de az új hit, az új hit a 16. században

azok egyszerű halandó lények, minden pátoza és romantika nélkül, akár a mai világ emberei: valahol Zalában... És mégis a régi világ szülöttei ő, végesen és szomorúan. A letűnt kor ősi szokásai örök rabként tartják vissza.

A regényíró meglevénítő varázslattal mintázza meg alakjait. *Bese* apa, *Balsam* asszony s a két feleség, *Játék* és *Szerető*, a másik részen *Kirill* atya és *Csillag*, a holdfény-szállta lány, *Miklós* s *Altin*, a gyászmagyar, mind mind élő szoborként maradnak meg az emlékeztünkben. Fiktív kódex-nelven beszélnek, de mennyi háj, erő és hűség van ebben az élő beszédben! Szép, leíró részleteit, mint például a lábdiegyi szüret, a vásár, az ősi sör ünnep, az első kőház-építés, a bűz-ésplés gyönyörű, ősi szertartását iekoláiban kellene olvastatni. A szerelém oly erővel és bűvös szépséggel zeng fel a regény lapjain, mint az *Erekek* *Büské* a valóságok és költészetek rendkívül művészi harmóniájában.

Mikor *Bese* apa elfűldöz az új hitű papot, *Kirill* atya és fiatal felesége, *Csillag*, áttakelnek. Az apocatólok lován, gyálgó börtörtésnek, Jézus szavaival szerelmük, meg a ködbemertült Bala-ton édes szaga tartja bennük az arst a nagy vándorlásban.

— *Hogyan való?* — kérdi halkán *Csillag* — *Teljesellenis, Játék, mint a moder.* — *Mikor menekül az ősi, meg, Maria meg János.*

— *Nekik való szamaruk — mevetett Kirill.*

— *Itt kezdődik Kodolányi János új regénye, amely az új magyar világ első szavai, a magyar nyelv és a magyar népesség megvalósításának a kezdete. A regény a magyar nyelv és a magyar népesség megvalósításának a kezdete. A regény a magyar nyelv és a magyar népesség megvalósításának a kezdete.*

Fiatalok 1942. jan. 1. n. 4.

1942. jan.

**Kodolányi János; Baranyai utazás. A Bólyai Akadémia kiadása.**

Az Ormányságba, a délbaranyai egykés vidékre visznek el bennünket Kodolányinak ebben a kis kötetben egybegyűjtött írásai, Kodolányi, mint ismeretes, egyike volt ama keveseknek, akik az egyke-veszélyt egész mélységében felimerték. K. nem statisztikai érdekességet, nem szociológiai problémát, nem riport-témát látott a magyar törzs ősi ormánysági hajtásának sorvadásában, hanem a léleklarang megkondulását, faji létünk veszélyeztetettségét, kétségbeejtő nemzeti jövődönket, a nemzethalálba torkoló biológiai katasztrófát. Minden idegszálával átélte, átérezte az ormánysági magyarság szörnyű tragédiáját. Megpróbálta felvenni ellene a harcot. Nem tartott cikornyás szónoklatokat, nem írt dörgedelmes, vaskos értekezéseket, hanem elment az egyke által legjobban veszélyeztetett falvakba, sorra járta ezeket a kihalt, elnémuló községeket s igyekezett belelátni, belenézni ennek a népnek lelkivilágába. Kereste az értelmét, a magyarázatát e nép végzetes önhalálraíttetésének. És amit látott, megfigyelt, ami hosszas töprengés után, mint ítélet kialakult benne, azt keresetlen szavakkal, de őszintén feltárta a magyar közvélemény előtt; elmondta ezekben a cikkeiben és a Földindulásban.

Akik ismerni akarják az egykés magyarság belső biológiai válság-állapotát, azoknak feltétlenül el kell olvasniok ezt a kis munkát, amelynek minden sora egy fajtajáért gyöttrődő írónak megrendítő vallomása

Kísérjük el K.-t az egyik egykés faluba, *Besencére*:

Amint behajtunk az utcába, ösz-

szefacsarodik a szívünk. Balról kopott, himlőhelyes kis ház, kapuja dűledezik, zsalugáttere, ajtaja beszegezve. Udvarát felverte a gyom. Olyan, mint egy esőverte napszitta koporsó. A lovak lassú lépésben poroszkálnak velünk az utcán, mi némán nézzük az ütött-vert elhagyott házat, a tornácos zsalugáteres portát, melynek hideg a tűzhelye, tetejét megbontotta a szél, kéménye csorba, kertje, udvara kihalt. Egy, a kihalt házak közül . . . A végzet beteljesedett rajta . . .

Nézzünk végig a tisztára sepegt utcán. A házak előtt imitt-amott egy-egy öregember, öregasszony ül. Kezét ölébe ereszti, köszöntésül bólint, vagy megbillenti a kalapját, aztán néz-néz a messzibe, a semmibe. Beszélgető csoportot, úgyszólván sehohsem lehet látni. Még ahol két öreg ül is együtt, az sem beszélget, csak nézi az eget, a fákat, a kocsinkat, arcukon rettenetes, szívbemarkoló egykedvűség. Tartásuk fáradt, meg sem mozdulnak . . .

Az egykés népeiségre jellemző a sok igen magas életkort megért ember. Ugy látszik, így védekezik a megsemmisülés ellen a még szunnyadó életosztón, a fajta életakarata. Az egykés kipusztulásnak induló vidék lakossága körében különös módomban megszapordik a leányszületések száma, még egy utolsó kísérlet ez a természet részéről a megújulásra. Ha a kihálás már feltartóztathatatlanul bizonyult, akkor a fiúgyermekek születése a nagyobb.

K. írásainak legfőbb tanulsága abban foglalható össze, hogy faji életerőnk minden eszközzel való megóvása és biztosítása a mi legéletbevágóbb feladatunk.

[Bosnyák Zoltán] B. Z.

A Cél 1942. jan. 1. n  
hátsó borítólemez

**HATALMAS TÖMEGEK** látogatják az Antibolsevista Kiállítást. A közületek, üzemek, iskolák mind lelkesen gondoskodnak róla, hogy minél több ember tekintse meg a szemléltető összefoglalást, mely a kommunizmus magyarországi és európai uralmáról beszél. A kiállításon tanulságos korhű ábrák és összeállítások szolgálják a célt. A nacionalizmusnak, mely logikusan egybekapcsolódik és azonosul Németország keleteurópai előretörésével, szüksége van annak megmutatására, mint jelentkezik a valóságban a véle ellentétes politikai és társadalmi principium. A kiállítás igazi tanulsága az, hogy a polgári munka, béke és nyugalom fenntartásának szükségességéről és célszerűségéről győzi meg a tömegeket. E tekintetben a rendkívül dinamikus érzékkel és ösztönrel összeállított gyűjtemény voltaképpen a fennálló társadalmi rend biztonságát és nyugalmát szolgálja. Ezért is szükséges, hogy olyan széles és mély tömegek lássák eredményeit, hiszen elsősorban a tömegek felé fordul a mai társadalmat meggyőzni akaró tendenciával.

A nemzetszervezés mai feladatai mellé érdekes illusztráció ez a kiállítás, mely egyben mindennemű politikai gyakorlat számára is figyelemreméltó anyag, okulás. Genetikusan ismerteti a fejlődést, mint jut el az ideológia és a propaganda a véres és döntő aktív gyakorlatig. Itt mindenkinek meg kell állania. A társadalmi és politikai erőszak megdöbbentő illusztrációi tárulnak szemünk elé. Mire tanítanak ezek az illusztrációk? Nyilván és elsősorban arra, hogy a társadalmi rend és béke csak akkor állhat meg, ha minél kevesebb a szociális elkeseredésre szolgáló anyag. A mai nacionalizmusok figyelemreméltó számítása az, hogy a szociális kérdést is bevonták programjukba. Aztán arra is megtanít ez a kiállítás, milyen rettenetes eredményekre vezet mindennemű politikai erőszak. Ezek a képek intó magyarázatul szolgálnak arról, miért és mint kell az emberi és politikai erőszaktól óvakodnunk. Hiszük, hogy a kiállítás szemléltető anyagának megtekintése megnöveli az emberekben az emberiség érzését, a méltányosság, a béke, a kiegyezés szellemét.

Fel kell keltenünk az emberekben, a tömegekben a szeretetet, a megértést és a méltányosság szellemét. Korszakunk a tömegek nagy időszaka. De el kell jönnie annak az időnek is, midőn a tömeg nem lehet csak erő és csak nyomtató; el kell érkeznie a felismerésnek, hogy a tö-

megeket békére és szeretetre, a közös európai civilizáció és emberiség tanulságaira is reá kell nevelniök vezetőiknek. Az Antibolsevista Kiállítás összes tanulságai erre vonatkozólag jó okulással szolgálhatnak.

**KATONA JÓZSEFRŐL** írja Keresztury Dezső: *Abból a gyökeresen magyar kispolgári rétegből származott, amelynek fiai közül az új Magyarország különömberei, sőt vezérférfiai kerültek ki ugyan, de amelynek egyelőre nem jutott szerep, sem a politikai, sem a társadalmi, sem a szellemi életben. Apja takácsmester volt s bár ő maga bölcsészetet tanult, majd jogot végzett, soha nem lett társadalmi emberré. Nem kívánczolt a szalonokba, zárkozott, egyenes jellemével, darabos, dévajtságában is nehézkes, de mégis önzéletes modorral nem is érezhette volna ott jól magát. „Mezőről való” embernek nevezte magát, jellemében rártartó öngúnnyal. Az írók társaságát sem kereste, személyesen alig ismert közülük egyiket; az irodalom világa, amelyet ő a színházról egészen különállónak, alkatiilag különbözönek érzett, nem is igen érdekelte. A színházhoz vonzódtott, de ehhez sem „minden idegével”, amint mondani szokás. Nem volt bohém jellem; mikor arra került a sor, zúgolódás nélkül s nem megtörtén, önmagával és a világgal meghasonlottan, hanem természetes kötelességtudással tért haza szülővárosába, ahol megbecsülték, polgári pályáján szép előmenetelt biztosítottak neki s ahol legelővencben élt s úgy látszik él ma is emlékezete. Nem tudott, mint Berzsenyi, íróasztalának, vagy mint Kazinczy, széplelkű barátainak dolgozni; szüksége volt a színházzal való eleven kapcsolatra; megszokhatta, hogy munkáit a színpadon lássa. A darab kinyomatásának csak követnie szabad, így látta, helyesen, a színpadi bemutatkozás jelentőségét.*

„Bánk”-ja kiadását is csak akkor határozta el, mikor az erdélyi pályázatról, amelyre 1815-ben beküldötte a szomorújátékot, nem kapott hírt s amikor a cenzor a székesfehérvári színtársulat részére átdolgozott dráma előadását nem, csak kinyomatását engedélyezte. S jellemző tájékozatlanságára, hogy épp akkor, mikor jelenlétére, személyes utánjárásra legnagyobb szükség lett volna, pár héttel a könyv megjelenése után hazaköltözött Kecskemétre. Egy ideig még izgatottan figyelt s mikor nem hallott visszhangot, tanulmányt írt a „Tudományos Gyűjtemény”-be. „Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni?”, ez a dolgozat címe, amelyben a maga sérelmét is szóváltette, de oly taktikátlan egyenességgel, hogy az irodalmi élet embereit mind maga ellen hangolta. Aztán, a váratlanul elébe törő Kisfaludy Károly sikerét látva „Inkább elállt szándékától, mintsem egy csekélyebbnek velt mellett második szemlélyé tétessem”. Csak egy idővela vetődött barát gondolt még a sülyedő remekművel: Udvarhelyi Miklós Kassán, 1833-ban jutalomjátékul választotta. De Katona ekkor már nem élt. Mire a színház ismét érte nyúlhatott volna, már késő volt. 1830-ban, 39 éves korában szív-szélhűdés ölte meg. Mi lett volna, ha megéri — mert megérhette volna — a magyar színházi élet lassú kibontakozását, ne kérdezzük. A „Bánk Bán” azt mutatja, hogy magasan kinőtt korából s azzal az ízléssel, amely a halálát követő évtizedek színpadán uralkodott, aligha tudott volna közösséget találni...

**AZ EGYIK** arisztokrata nyilas képviselő összeférhetlenségi bejelentést tett maga ellen, minthogy igazgatósági tagságot vállalt egy iparvállalatnál. A Ház állandó öszszeférhetlenségi bizottsága az ügyet szabályosan megtárgyalta és eldöntötte, hogy az illető „közgazdasági tevékenység” a képviselőséggel nem összeférhetetlen. S ebben az ítéletben valamennyien meg is nyugodhatnánk, ha nem éppen egy nagyon is exponált nyilas képviselőről lenne szó, aki ezen felül még meglehetősen zajos hungarista multtal is rendelkezik. Mert lehet, hogy az effajta közgazdasági tevékenységek nem összeférhetetlenek a képviselőséggel általában, mint olyanok, de mindenestre összeférhetetlenek a nyilas-sággal, mely antikapitalistának vallja magát s az ú. n. munka-állam eszméjét hirdeti. Ugyanis fogyatékos közgazdasági hozzáértéssel is megállapítható, hogy az effajta igazgatósági tagságok tipikusan kapitalista-plutokrata stallumok, melyeknek vajmi kevés közük van akár a szocializmushoz, akár a munkához, mint olyanhoz. Mindenesetre furcsa jelenség: szociális vizet prédikálni és kapitalista bort inni.

JUHÁSZ GYULA:

## Katona József síciája

Ó legszentebb sír Alföldünk szívében,  
Gyász és dícsőség orma, kun halom,  
Világító tornyunk a magyar éjben,  
Melynél megváltás lesz a fájdalom!

Itt álmodik a nyugtalan magyarság  
Örök kérdője: élet, vagy halál?  
Itt fekszik, aki megharcolta harcát,  
De nyugodalmat soha nem talál.

Minden magyar tusában újra vérzik,  
Minden magyar bukásban rémli ő:  
Füldötte nem megy el a vén idő.

E földön még az ő vetése érik  
S velünk lesz ő, magányos halhatatlan,  
Az aratásban és a diadalban.



**SIMÁNDY PÁL** írja a „Földindulás“ plágiumpöréről: A Kúria ítélete mindenfelé nagy örömet kelt, ahol igaz magyarok élnek. Akik szívükön viselik a magyar nép jobb jövőjének ügyét, annak gondját és reményét. Ezek a magyarok a Kodolányi János drámája ellen indított hajszát kezdettől úgy fogták fel, mint amely nem egy embernek és nem egy kitűnő magyar írónak a magánügye csak, hanem közügy. A jobb, igazabb, teljesebb magyarság ügye.

A magyar írók közül Kodolányi János volt az első, aki a dunántúli magyarság pusztulását felismerte, szívére vette és világgá kiáltotta. Két évtizeden át Baranya és az ottani magyarság élete izgatja, ihleti írói fantáziáját. Még amikor történelmi regényt ír, akkor is oda-tér vissza. Ott kelti életre sokszázados síri álmukból vítézködő őseinket. Ennek a népket a multja, jelene és jövője az ő magyar szívének gondja, fájdalma és reménye, írói munkálkodásának tárgya.

Kodolányi két évtizeden át Baranyát, Dunántúlt pusztulását, az egyikét írja, hirdeti. Hosszú ideig magányosan és visszhangtalanul. Művel egész könyvtárat tesznek ki, írói kiválóságát az egész nemzet elismeri már, amikor egyszer csak jelentkezik egy névtelen, — műkedvelő színpadi szerző, aki nem kevesebb igényvel áll elő, mint azzal, hogy Kodolányi János ossza meg vele írói babérait és honoráriumait. Mi alapon? Azért, mert ő előbb nyújtotta be előadásra a Nemzeti Színházban a maga dilettáns és előadhatatlan egyke-dramáját, mint Kodolányi az egész ország lelkiismeretét felrúzó művészi és nagyhatású „Földindulás“-át.

Mindez igen mulatságos lenne, ha nem vetne szomorú fényt a mai magyar közállapotokra. Kodolányi Jánosnak két évtizedes, nagysikerű mult után a törvénykezés legfelsőbb fórumáig kell harcolnia írói hitelért, emberi tisztességéért. Csak azért, mert akadt egy dilettáns, aki makacsul kitartott rögeszméje mellett, hogy a témaegyezés jogcímet ad neki az igényperre. És mert akadt néhány olyan ember is, aki ebben a rögeszméjében támogatta, biztatta őt — a végső bukásig. És mert akadt sajtó is bőséges számban, amelyik tapsolt a kitűnő magyar író meghurcolásához s előre ivott a medve bőrére. Amelyiknek nem fájt a széles rétegek fájdalma, s közömbös volt a kérdés, hogy a magyar nép megtalálja-e a megújulás útjait, vagy sem.

A kérdés most, ime nyugvópontra jutott. Akiknek nem volt elég Kodolányi műveinek sorozata arra, hogy bizonyítsa számukra az író alkotó szellemének eredetiségét, most a legfelsőbb bíróság ítélete is rendelkezésükre áll. A kérdés legfelsőbb fokon is tisztázódott: nem az eredeti szellemnek van szüksége arra, hogy a dilettáns művelől merítsen. A dilettáns van ráutalva arra, hogy ihletért forduljon a géniuszhoz. A korai örvendezők megszegyenülten lapulhatnak már. A beugrasztott műkedvelő író pedig búslakodhatik magában. Ahelyett, hogy reménye szerint anyagi előnyökhöz jutott volna egy írói tisztesség megtépezése, — egy magyar ügy meghurcolása árán, most fizetheti a bőséges per-költségeket.

A Kúria ítélete csak a hűséges, a népiükért élő és égő magyarok számára tiszta és zavartalan öröm. De nekik annál nagyobb és felemelőbb...

## SZENT BERNÁT Ujjongása Jézus nevére

Jézus édes emlékezet  
te adsz szívünknek örömet,  
Se méz, se semmi nem lehet  
jelenléténél édesebb.

Hallani boldogabb soha  
nincs, se dalolni muzsika,  
sem elgondolni idea,  
mint Jézus, az Isten fia.

Nyelv sohase mondhatja ki,  
betű föl nem jegyezheti,  
csak aki tudja, hiheti,  
mit tesz Jézusért érzeni.

Jézus, szívbéll szent öröm,  
igazság kútja, fényzőn,  
gyönyör, túl minden gyönyörön,  
kihez a vágy közel se jön.

Ki Téged ízlel, éhezik  
s szomjasabb lesz, aki iszik,  
de másra már nem szomjazik,  
csak Jézusért óhajtozik.

Estére zárva rezeszem  
ágyamban Jézust keresem:  
titkon vagy fényes tereken  
csak őt szeretem, őt lesem.

Máriával bús reggelen  
sírjához megyek s nem lelem;  
nyögve és sírva keresem:  
szívem keresi, nem szemem.

A sírt könnyemmel áztatom,  
a tért betölti sóhajom,  
Jézus lábaihoz bukom,  
testét csüggve szorongatom.

Jézusnak vívom nyomdokát,  
sírva csókolom ajakát,  
hogy nyerhessem bocsánatát  
s teljes malasztja hasson át.

Maradj velünk, Uram, maradj,  
fényedből fényességet adj,  
elménkben ködöket ne hagyj,  
ki e világnak méze vagy!

Ha szívünket látogatod,  
az igazság fölragyog ott,  
a hűség elpárolog  
s a mélyben szeretet lobog.

Jézus szerelme mennyei  
édességgel telisteli,  
ezerszer inkább isteni,  
mint ki tudhatnám mondani.

Ezt, amit kínod is — amit  
véred ömlése bizonyít,  
mely utat váltságunkra nyit  
s Istent szemlélni megtanít.

Kegyesem, Jézus, add nekem  
szerelmed bővét érzésem,  
színed előtt lenni jelen  
s glóriádba tekintenem.

Ezer vágyam feléd eped:  
Mikor jössz, Jézus? kérdelek.  
Mikor vidíts föl engemet?  
s elégitéd ki lelkemet?

Ég országának népe, szállj,  
ajtó, kaput elébe tárd,  
közönség a győztest, harsonálj:  
„Üdvözlégy, Jézus, nagy király!”

(Fordította: Babits Mihály)

**LEGSZEBB** hagyományait követte Pázmány Péterről nevezett budapesti tudományegyetem, amidőn *Eckhardt Sándor* szerkesztésében közrebocsátotta. *Jó magyar ejtés aktái.* Hősi küzdelem körvonalai bontakoznak ki ebből a kötetből: küzdelem a magyar nyelv szépségéért és tisztaságáért. *Kodály Zoltán*, ez a csodálatos szellem, fújta meg a harci riadót és ő mutatott rá első ízben, hogy miként romlik a magyar ejtés. Másutt — magyarázta — a társadalom legelőkelőbb rétegében él a legtisztább és legszebb nyelv; de minálunk épp ez a csoportot rontotta meg leginkább a idegen nyelvek tanulása, idegen kiejtés és hangformálás. A tiszta magyar ejtés már csak a vidéken lehet fellelni. A városokban és a művelt osztályban — tisztetreméltó kivételektől eltekintve — szintelen, jellegtelen köznyelv alakult ki, amely a hangokat nem ejti tisztán, siető sével megcsontítja, lerövidíti a szavakat a kettőzésre, a hosszú és rövid hangok különbözőzésre már alig ügyel. *Kodály Zoltán* már böles javaslatokat tett kiejtésünk javítására, de ezeknek megvalósítását csak *Eckhardt Sándor* kezdte meg. Mint a bölcsészettudományi kar dékánja első ízben rendezte meg az egyetemi hallgatók — a későbbi tanárok — között a szép magyar ejtés versenyt, ami azóta is évente megismétlődik és világosan bizonyítja, hogy él még a szép magyar ejtés, csak gondos ápolásra van szükség, hogy általános legyen. A szép magyar ejtés versenyeit, *Horváth János* és *Nagy Adorján* megszívlelésre méltó észrevételeit tartalmazza a könyvecske. Reméljük, valóban meghozza a tudatos, gondos, szép magyar ejtés korát!

**SAJNÁLATOS** tény, hogy a magyar kultúrelét a fővárosban összpontosult és a vidéken alig néhány fő igyekezett lépést tartani Budapesttel. Ezért kísérjük olyan meleg szeretettel a vidéki irodalom és színház sorsát, mert benne nem felszínes szórakoztatót, hanem fontos kulturmunkást látunk és ezért kell felfigyelnünk a szegedi eseményekre. Az történt ugyanis a magyar Alföld fővárosában, amelynek nagyságáért és művelődéséért még nemrégiben *Klebsberg Kunó* fáradozott, megvonták az egyik szegedi hírlap kritikái jegyét, mert — *kritizálta a színházat!* Utóbb nyilatkozat jelent meg ebben az ügyben, ahol *Kardos Géza*, az érdemes szegedi színgazgató közölte, nem ő, hanem a szegedi színiügyi bizottság egyik tagja tette az indítványt, hogy vonják meg a kritikáinak merész lap kritikusi jegyét. Bizony, csodálkozunk kell e furcsa gondolkodáson! A magyar színgazgatók között nagyszerű neveket találhatunk: *Bajzát Paulayt*, de egyikről sem tudjuk meg igaz nagyságok közül, hogy vallaha is tiltakozott volna a színikritikusok ellen. Sőt, mi arra emlékezünk, hogy cselőtszáz esztendővel *Bajza József* egyenesen *meghívta támadóit a színházba: nézzél meg az előadást és utána formáljál véleményt!* És, kérdezhetjük tovább a színi kritika szegedi ellenségeitől, mi írjon a mai magyar író, ha nem igazságot? Talán bizony dicsérje azt, ami rossznak talál és ócsárolja azt, ami jó. A színházi kritikusnak kritika a kötelessége és a magyar színházi kultúra százötven éven át mindig eltűrhetette a bírálókat. Akadtak rossz darabok és rossz színészek is, de amit a magyarság a színház körül alkotott, az méltán keltette fel a művelt Európa igaz megbecsülését. Ilyen mult és ilyen értékelés tudatában nincs mit félnünk a színi bírálattól...

# A házasság sem magánügy

Irtá: KODOLÁNYI JÁNOS

Februártól kezdve tehát kötelező orvosi vizsgálat előzi majd meg a házasságkötést. Nem Magyarország az első, ahol ezt a rendszabályt életbeléptették, ellenben Magyarország volt az első, amely a tervszerű fajvédelmet hirdette. Mégis több mint húsz évek kellett elmúlnia anélkül, hogy a legelőnyösebb fajvédelmi rendszabályt életbeléptessük. Ez mutatja, milyen nagy ellenállásba ütközik gyakran a legtermészetesebb tennivalók véghezvitelére is.

Statistikánk bizonyossága szerint a legelterjedtebb népbetegségek közé a nemibaj, meg a tüdővész tartozik. Mind a kettő bőségesen aratott a múlt háborút követő években. A világ minden táján szerteszórt katonák búsán hozták magukkal és terjesztették a falvak ezreiben a betegségek minden fajtáját. Kellő ellenőrzés híján odajutottunk, hogy a gyermektelenség, a gyermekhalandóság, a gyengeelméjűség ugrásszerű emelkedésében ezek a bajok oroszánrészt vállaltak. Ördögi hatalommal hálózta be érintetlen alsóbb néprétegeink egész területét úgy, hogy alig van már az országnak tisztán maradt része. A faluról városba özönlő munkakereső tömegek még csak növelték a bajok elterjedését. Így volt ez minden országban, melyet nem került el a háború.

A tüdővész ellen sok hasznos intézkedés történt, azonban a feladatoknak csak egy részével tudunk megbirkózni a lepergett két évtized alatt. A múlt háború rossz élelmezési viszonyai, a viláminhiány, a mezőgazdasági munkásság alacsony életszínvonala, a falusi lakásviszonyok kedvezőtlen volta, majd később a rendelkezésre álló kórházi ágyak elégtelensége, a falusi gyermekek gyenge ellátottsága mind-mind hozzájárult ahhoz, hogy a tüdővész megtartsa uralkodó pozícióját a fekete trónuson. Minden lelkes elismerésünk az anya- és csecsemővédelem valóban nem megvetendő fejlődéséért, a Stefánia Szövetség, majd a Zöldkereszt s újabban a Vöröskereszt erőfeszítéséért, azonban kétségtelen, hogy a bajt sokkal mélyebben, már a gyökerében kell megfogunk.

A házasságkötésnél.

Mert hiába szaporítjuk a kórházak számát, hiába vesszük gondjainkba a beteg gyermeket, ha beteg házaspárok újabb és újabb betegek-

kel szaporítják egyrészt a gondozottak, másrészt a koporsók számát. — Hiába dolgozik éjjel-nappal a falusi orvos, hiába kitűnő a járási orvosi ellenőrzés, hiába áll akár feladata magaslatán az egészségügyi közigazgatás, ha másfelől életképtelen, satnya, gyengeelméjű, esetleg halott gyermeket hoz a világra az anya. Hiába birkózunk a népbetegségekkel, ha másfelől nem dugjuk be a forrásokat, ahonnan új meg új seregei támadnak a betegeknek.

Milyen nyilvánvaló mindez s mégis hány esztendőnek kellett elmúlnia, amíg az első lépést, a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatot, megtettük. Nincs népe, nemzete a világnak, amely magánügynek tekintené, vagy tekintette volna a házasságot. A legprimitívebb népek intézményes, álhághatatlan, kijátszhatatlan szokásokhoz kötik a párválást, az egybekelést, hogy egészséges utódok foglalják el a sírbahanyatoló nemzedékek helyét. Nem akarok itt hosszadalmasan rámutatni a legkülönbözőbb népek és társadalmak törvényerejű szokásaira, — sőt újabban kodifikált törvényeire, — csak megemlítem, hogy mi, magyarok is gondosan ügyelünk a fajta tisztaságára és egészségére, az utódok életképességére, erejére. Házassági népszokásaink tele vannak a párválás tisztaságát, egészségét védő vonásokkal. A leánynevezés, az eljegyzés, maga a házasságkötés, a népi lakodalmi rigmusok és szokások hangosan hirdetik, hogy a házasság nem magánügy, hanem népnek, társadalomnak, sőt államnak legfontosabb közös ügye. És amíg a nép széles rétegei hódoltak az ősi törvényeknek, amíg nem kezdtek szegyenkezve megtagadni a szép és mélyértelmű évezredek szokásokat, — amelyek gyakran költői játékok alakjában terelték helyes biológiai útra az egyén életét, — nem is volt szükség intézményes rendszabályokra. A mindennapi közös munka s az ünnepi közös játék, tánc elvégezte a helyes kiválasztást, egymáshoz terelte s kötötte azokat, akik minden tekintetben megfelelőek voltak a házasságra és a gyermekáldás boldog parancsának betöltésére. De a rohamosan szétzúlló parasztelel, a „modernizálódás” és a „polgárosodás”, a városi „művelt” élet terjedése, a liberalizmus anarchiája szétrombolta az ősi életteni törvények által megszabott

Jánostól 1942. Jan. 1. 1. 1. 1.

erkölcsi és társadalmi kereteket, az azokhoz igazodó, azok érvényesítését célzó egészséges szokásokat s a házasságkötésben is, mint az élet ezer más területén, egyre kíméletlenebbül érvényesültek az egyéni házson szempontjai.

Éppen itt az ideje tehát, hogy a népszaporodást önkéntelenül, szinte játékosan és művészien szolgáló, de már teljesen kihalt kollektív szokásokat írott törvények, rendeletek helyettesítsék s egyrészt ismét belevigyék a társadalomba azt az ősi elvet, hogy a házasság nem magánügy — vagy nem egészen az, — másrészt, hogy a helytelen párválasztást az utódok s az egész nemzet jövője érdekében megakadályozzák, az egészséges párválasztást elősegítsék.

Természetesen, sokan vannak most is, akik felháborodnak. Hogy merészel a hatóság beleszólni mindenki „legegényibb és legszentebb” ügyébe, a házasságba? Hiszen a „házasságok az Égben köttenek!” Valóban igazuk is volna, ha az Égben köttenének. Sajnos azonban, nem az Égben, de nagyon gyakran a telekkönyvi hivatalban, az üzlethelyiségben, a bankban, a hivatali összeköttetéseket számontartó szalonokban, vagy a házasságközvetítő irodákban köttenek. És ehhez képest nagyobb — egyre nagyobb — szerepe kezd lenni annak, hogy van-e nyugdíjas állás, van-e ennyi meg ennyi föld, van-e tehermentes ház, van-e hozomány, van-e protekcióval biztató rokonság, van-e részvény, üzletrész, tőke, van-e legalább egy szerény kis iparigazolvány, vagy cipőtalpalásra jogosító felszabadító levél, mint az, hogy van-e jó egészség, munkára termett akarat, életrevaló hit és optimizmus, feladatvállaló bátorság, gyermek iránti mély vonzalom, egyszóval olyasmi, amiben az Égben kötött házasságok azelőtt annyira bővelkedtek. Köttenessnek tehát a házasságok ismét az Égben — s akkor majd nem lesz szükség a „legszentebb magánügyek” hatósági ellenőrzésére. De hogy az utóbbi években a házasságok mire vezettek, ma már a legkisebb iskolásgyermek is tudja, hát még az egészségügyeinkezt és népszaporodásunkat boncoló statisztikák!

És az erkölcsi aggályokra mindig kész képmutatás is berzenkedik a kötelező orvosi vizsgálat ellen. Sőt éppen ennek a berzenkedésnek volt

oroszlánrésze abban, hogy a rendszabályok olyan sokáig váratlak magukra. Ezt a képmutatást nem borzongatja meg sem a népbetegségek iszonyú tömege és elterjedtsége, sem az egykepusztítása, ez csak azon háborodik fel, hogy a menyasszonyt megvizsgálja az orvos. (A völegényért szintén nem berzenkedik.) Ó, micsoda erkölcsstelenség! Ha beteg a leányka, orvost hív hozzá. Ha férhezadja, felháborodik a vizsgálaton. Nem kellene szót vesztegetni rá, ha nem volna olyan nagy hatalom, de ne rettenjünk vissza miattuk semmiféle értelmes intézkedéstől. Képmutatók, fehérre festett koporsók, mindig voltak s lesznek. Reméljük, ezután kevesebben.

S azoknak, akik a „magánügyet” még ma is olyan liberálisan értelmezik, mint néhai Tisza Kálmán, aki semmiképpen sem volt hajlandó törvényt hozni a lengyelországi bevándorlás megakadályozása érdekében s ölbetett kézzel nézte, sőt támogatta az Amerikába való tömeges kivándorlást a szent egyéni szabadság nevében, mondjuk ezt: ellenőrzik a gabonát, a disznód súlyát, a kamrában lévő lisztet és babot, ellenőrzik, hogy mennyi ruhát vásárolsz, hogy mennyiért adod a krumplit, ellenőrzik, hogy hol szállsz meg s meddig tartózkodsz egy városban, lezállítanak autódról. Európa vajúdik s a világnak tán egyetlen egy olyan pontja, őserdeje, mocsara, rejtett zuga, sivataga sincs, ahol ellenőrzést nem gyakorolnának az ember „legegényibb” ügyei felett. És te azon sopánkodsz, azon háborogsz, hogy ellenőrzik menyasszonyod, völegényed egészségét? Adj hálát az államnak, hogy végre ezt is ellenőrzi. És köszönd Istennek, hogy ha majd nem veszik többé számba ruhádat, lisztedet, disznódat, utazásodat, jótékonyságodat, még megmarad az ellenőrzések korából egy, amely javadat, gyermekeid javát s az egész magyarságot szolgálja. Hogy megmarad egy, amely, évezredekben át elkísérte népedet, de el-sikkadt az „áldott” egyéni szabadság képmutató korszakában.

Több egészséges, az Égben kötött házasság és kevesebb kórház, kevesebb orvos, kevesebb halott, kevesebb gyöngöcsméjú... Azt hisszük, könnyű a választás!

# A „Sötétség“-től az „Istenek“-ig

— Kodolányi János pályája —

Kodolányi János frői módszere a mennél valóságosabb ábrázolás. Fiatalon szülőföldje, az egykés Ormánság mai életét tárta föl regényeiben, novelláiban. Mikor később átmerészkedett a múltba, s egy tudós alaposságával ásta be magát a tatárjárás korába, német kaján bírállói már német szorgalmat olvastak a fejére, mert nem látták, vagy nem bírák meglátni, hogyan sugárzik minden ténye, adata, részlet-mozzanata mögött az egységiesen munkáló s szabadon alakító lélek. De az Árpádekhoz legalább volt anyag, beiedolgozhatta magát; ott volt az európai történelem, a magyar népraajz, a kódexirodalom, úgyhogy még külön középkori nyelvet is teremthetett alakjai számára, meglepően gazdagot és elhiteit. De a pogánykor? Mit csinálhat ebből a témából? — tündöttem magam is.

Ha megmarad a valóságos világban, az egész magyar mitológiát mellőznie kell s akkor a esenkasáival kell csalódnia. Ha pedig megkockáztatja a veszélyeseket: a pogány hit ábrázolását, menthetetlenül áttéved a koholmányok területére, s keserves szialansággal riktanak majd ki reális jelenetei közül a legbőlgapott „mitikus” részletek . . . Tetőlköla hágett az aggodalmam, mikor most megláttam az új könyve fedelét. Pogány bálvány és kereszt alatt a cím: Istenek, előre kiabálta, hogy a legveszélyesebbre vállalkozott. Arra, amit messziről el kellett volna kerülnie: fejest ugrott a mitologizálás örvényébe.

## Könyv az eposzírónak

Nagy költőink közül először a debreceni garaboncsának, Csokonának támadt az az ötlete, hogy életre kelti ezt az elsüllyedt világot. Eposzt tervezett a honfoglaló Árpádról. Meghalt, mielőtt túljutott volna a kezdet kezdetén. Merész álmát egy nemzedék múlva Vörösmartyu valósította meg a Zalán-Fittásában. De könyv az eposzírónak! Ha elhiszi, hogy a pogány hit legutolsó gyökérszálat is kiirtotta a kereszténység, egy pillanatig sem jön zavarba: kitalál egy egész magyar mitológiát. Hadúrral, Ármánnyal és apróbb Istenek egész rajával, legvakmerőbb jelenetében akár párbajra is ingerelheti egymás ellen a főisteneit. Ezt akarná most utána csinálni Kodolányi, a reális regényíró a romantikus Vörösmartynak?

Csakugyan erre „vetemedik”: a keresztényen Isten viadalát beszél el a pogánnyal. Természetesen nem az égi harcmezőn folyik ez a tusa, hanem itt a földön: az emberek szívében. Hatalmas Bese apa szállására beövakodik egy nyavalyás, remegő tót papocska. Nyelvüket csak föl, szokásainkról sejtelve sines, meg is korbácsoltatja a hatalmas úr. (Ezt a jelenetet közöltük karácsonyi mellékletünkön.) És végül mégis ő győz, a magányos győztes pap.

## A repülőgép fölleben

Csöndesen indul a regény, mint a túlterhelt repülőgép. Jó darabig csak gurul, gurul a balatoni tájon. Aztán észre sem vesszük, valahogy mégis fölleben, még pedig anélkül, hogy ki kellene dobálni a rakományából valamit. Soha földfüzűbb könyv nem viselt ilyen égi címet: Istenek. A Gyáva, zagyvabeszédű Kirill atya azért annyira neveltséges, a körülte kavargó sűrű magyar élet azért olyan hétköznapi, annyira vakkos, mert csak így lesz nyilvánvaló, milyen hatalom Jézus Igéje. Lángol a dudogó szájon is és ellenállhatatlanná teszi a reszkető, agyonlélemlített tót papot, a szolgálk szolgáját: a félpogány hívek irgalmából elősködött. Mihelyt bemérés tedik Bese szállására, aklnek egyik veje a fejedelmi rokona, csupa átlagelkek: urak és parasztok közt is rögtön megváltoztatja a világot, új értelmet ad a dolgoknak. Retteg tőle maga Bese is, figyelte ágyasairól csak a pap meri ki-mondani, hogy bűnösök: elhagyott felesé-

Jinánból 1942.

Jan. 1. 1. 27.

1921. jan. 1.

ge csak a pap szavaiban talál enyhülést; gyászmagyarként Augsburgból hazatérő fiának csak a pap ad fedelelet. A regény végén kiüldözik ugyan Kirillt, de diadalmasan megy el: viszi magával fiátál hitvesét, a szállás legkülönb lányalakját, aki szabad származású, mégis követi a komikus apostolt.

A főmesébe részlet-eselekvények toroklnak kifogyhatatlanul s mind a főmedret növelik. Kodolányi tatárjárási trilógiájáról azt írtam: most már van magyar középkor, vagyis: el tudjuk képzelni, hogyan élettek, gondolkoztak, ettek-ittak, verekedtek, tanácskoztak, öleltek az Árpádok alatt. Ma pedig, ugyancsak

Kodolányi jóvoltából, pogánykorunk is van. Csúpa valóságos kép, lóvászár, szüret, paraszt-verekezés, öregedő házasság, szerelme, ifjú szívek bomlása, játszó gyermekek, ivóltó, magát önkívületbe táncoló sámán. Milyen mesterien idegenek ezek a török-magyar urak, s milyen ismerős ez a tanulékony dunántúli nép, amely féligmeddig keresztjén már Taksony uralma végén is, erőszak nélkül, hiszen senki sem nyom itt el senkit, legföllebb Bése csúfított, megfélemlített fia, a gyászmagyar tör ki részeg gyűlölettel a teutónok ellen.

Minden földi terhet vállal, úgy lebben föl ez a regény. Alakjai, jelenetei mögött nemcsak a hűség és szenvedélyes kutatató hite, anyagismerete áll kezesként, hanem a költő varázsa is. Minden lapján sugárzik az örök érvény, az ősi és mai magyar sors.

## Kodolányi útja: le a gyökerekhez

Az Istenek: igazolta Kodolányi vállalkozását. Ábrázoló becsületességéből, szimbólum-teremtő erejéből nem áldoz föl semmit. Ugyanazzal a szavassággal fürkészi a magyar élet értelmét ebben is, ahogy pályája elején korunk egyéni és társadalmi bűneit leplezte le. Mikor a Vas Fiát megírta, próbálták azzal gyamúsítani, hogy elgyávult, ámenekült a történelem bástyái mögé, a mult veszélytelen területére. Csak a süket nem hallotta, hogy zúg ki IV. Béla-kori trilógiájából is a mai intelem s az örök-egy magyar törvény.

Hogy közben sem vált érzéketlenné korunk feladatai iránt, különben is eléggé megmutatja a Földindulás sikere, s most kötetbe került cikk-gyűjteménye, az **Ősi Beszélgetés**. A Földindulás a legveszélyesebb kérdésekkel robbantott ki országos sikert. Kodolányi egyszerre a

százvezek írója lett. Lehet drámája értékét latolgatni; jelentősége vitán fölül áll, akár a Falu Jegyzőjé. Cikkkel, szellemi életünk egész területéről (köztük mintaszerű irodalmi arcképek, bírálatok is): világosan mutatják Kodolányi útját: első novellájától, a Sötétségtől, — a Földindulás-téma 1922-es megfogalmazásától — az Istenekig.

Ez az út ma a legsürgősebb számunkra: le a gyökerekhez, a magyar szellem legmélyebb rétegeiig. Amint Vörösmartinyék óta föltárt őscinkről a tudomány, azt Kodolányi itt mind egybehordta, átéli, alakok, sorsok tömegén át közkinésé teszi. Hogy vállalkozik erre — s épen ő! — nemcsak tisztánlátását bizonyítja, hanem hősi elszántságát is. S hogy sikerül is neki: az az ő írói nagysága.

Juhász Géza.

# HABORÚSÁG A TURULBAN

## A fővezérség a rendbontók és a politizálás ellen

A „Fiatalok” című ifjúsági folyóirat karácsonyi számában éles támadást intézett a Turul Szövetség ujonnan választott fővezérsége ellen. A *MEFHOSZ* lapja szokatlanul hevesen ront neki a legnagyobb magyar diákszövetségen és többoldalas cikkében azt fejtegeti, hogy a debreceni követtáboron „az öregek újra fővezérré választották” Ambrus József volt fővezért, meg hogy „kibuktatták Fitos Vilmost, a fiatalokat, a mélymagyar irányzat képviselőit”. A Fiatalok mindezek részletes tárgyalása után Kodolányi Jánosnak, az ismert írónak nyilatkozatát közli, annak a Turul Szövetségből való kilépését is megemlíti.

A diákpolitika ellentéteinek felszínre vetése után a Turul Szövetség sem volt rest, gyorsan nyilatkozatot tett, közzé, amelyben hangsúlyozza, hogy a „Fiatalok” című lap a Turul Szövetség belső ügyeibe avatkozva, hamis és valótlan tételekben bővelkedő támadó cikket” közölt és hogy „a cikk mögött a népfront áll”, valamint: „a zsidó sajtó adott jelre bő szemelvényekben át is vette a cikket”. Ezeket veli a Fiatalok szemére a Turul fővezérsége, majd azzal jön elő, hogy „a következő hetek Turul-munkája tettekkel mutatja meg, mi is a különbség a népfront s a népi jobboldal fiatal Magyarországa között”.

\*

Nem kívánunk beleavatkozni az egyetemi ifjúság berkeiben dúló egyenetlenkedésbe, mert szerintünk is a történetek csak az ifjúságra tartoznak és nem a nagy nyilvánosság elé. Miután azonban az ügynek egyre szélesebb hullámai kezdenek kibontakozni és itt-ott tisztázandó részek villannak elő, elhatároztuk, hogy a legilletékesebbhez, Ambrus Józsefhez, az ismételtén megválasztott Turul-fővezérhez fordulunk:

— Ami eddig történt, az mind a Turul Szövetség belső ügye, — jelentette ki Ambrus József. — A magam részéről nem kívánok nyilatkozni, sőt a legnagyobb mértékben elítélem, hogy

egyesek a nyilvánosság elé vitték: a dolgokat és azokat ott tárgyalják.

A 8 Órai Ujságnak adott fővezéri nyilatkozat cseppet sem volt megnyugtató, hiszen a „Fiatalok” című lap olyan nagyméretű támadást kezdeményezett, amely feltétlenül szükségessé teszi a dolgok tökéletes tisztázását. Ezért a Turul Szövetség fővezérségének egyik tagjához fordultunk, aki jelen volt a debreceni követtáboron is és alaposan ismeri az összes belső ügyeket.

### Kodolányi szerepe

Először Kodolányi János szerepéről érdeklődtünk.

— Kodolányi János a választáson teljes mértékig Fitos Vilmos megválasztása mellett foglalt állást. Amikor Fitos kibukott, Kodolányi levonta a konzekvenciát, lemondott dominusi tisztségéről, kilépett a Turulból. Ez az egyetlen, amit tehetett, nemcsak a saját, hanem a Turul érdekében is. Egyébként Kodolányi János és Ambrus József között régi ellentét áll fenn. Ismeretes, hogy Kodolányi János egy időben a Nemzetőr főszerkesztőjeként szerepelt a nyilvánosság előtt. Ezért állítja nyilatkozatában, hogy ő alapította a Nemzetőrt. Holott a valóság egészen más. Még pedig az, hogy Kodolányi János csupán alkalmazottja volt a Nemzetőr lapkiadó kft-nak, havi 500 pengős fizetéssel. Ez az a bizonyos „nyilvánosság előtt nem tárgyalható körülmény”, amely végül is oka lett annak, hogy Kodolányi kilépett a Nemzetőr-től. Kodolányi egy alkalommal a hónap ötödik napján nem kapta meg a fizetését, ezért vált ki a lapból. Hosszú bírósági tárgyalások következtek, végül is a Nemzetőr kiegyezett és kerekén 3000 pengőt fizetett ki volt főszerkesztőjének. Más titok nincs...

### Ki a fiatal?

— Beszéljünk talán a követtábori eseményekről.

— Hát igen, — mondotta informátorunk, — annyi igaz, hogy a Turul Szövetség fővezérségében ma 30 év körüli fiatalok vannak. Azonban az „ellen-

1942. jan. 8. 15

zék" sem dicsekedhet sok „fiatallal". Ott van mindjárt *Füzes, Vilmos, aki 29 éves.* Az ő tábora mondja „örégnek" a 31 éves Ambrus Józsefét! Ez az igazság. Kérdés még, hogy — mondjuk — Kodolányi János hová tartozik, hogy kerül a — fiatalok közé?

### „Mélymagyarok,

— Mi van a „mélymagyar és népi gondolat" kérdéssel?

— Ez az, amiről írnak-írnak, de a meghatározás maga olyan homályos valami, hogy megmagyarázására senki sem vállalkozik.

Nem kell itt semmiféle „mélymagyar" politikát csinálni, csak egyszerűen — magyart!

— Az ifjúság egyébként sem ugrik be a blöfföknek és a hangzatos kijelentéseknek. Mi, fiatalok, a régi turulistákkal együtt jól tudjuk, hogy mi a kötelességünk,

nincs szükség üres frázisok puffogatására.

— A „népi gondolat" leghivebb és hivatott képviselői, az úgynevezett „népi írók" állandó elkeseredéssel nyilatkoznak az ifjúság körében szított ellentétek miatt és elfordulnak azoktól, akik üres szavaknál többet még soha sem adtak az ifjúságnak és a magyarságnak.

A 8 Órai Ujság sokszor kifogásolta a Turul Szövetségnek egyik-másik ténykedését, azonban annyit mindenkor elismertünk, hogy ez a legnagyobb keresztény magyar ifjúsági szervezet jelentékeny nevelőmunkát fejtett ki és sok érdeme van a keresztény irányzat és gondolat megerősödése körül. Fennállása óta több párt kinyújtotta a kezét a Turul Szövetség vezetői felé, mert tudták, hogy a szövetség a magyar ifjúság előtt szimpatikus, — ezért akarták felhasználni politikai célokra. Most, hogy ismét politizálással vádolták a szövetség fővezérét, informátorunknak azt a kérdést tettük fel, hogy a vádak mennyiben felelnek meg a valóságnak.

### Nincs politizálás!

— Kijelenthetem, hogy

a fővezér bajtárs idehent a szövetségben egyszer sem fejtett ki semmiféle politikai tevékenységet.

Volt a Turulnak országgyűlési képviselő fővezére is, aktív politikus, akkor mégsem hánytorgatták ennyire az ügyet. Hogy Ambrus József mit csinál a Nemzetörrel, amely tudvalévően jelenleg az Imrédy-féle Magyar Megju-

lás Pártjának lapja, — az teljesen a magánügye. Vagyunk jónéhányan, többségben vagyunk a fővezérségben olyanok, akik

elsőkk lennénk a tiltakozásban, hogy ha a fővezér bajtárs pártpolitikát hirdetne a szövetségben.

— Legjobb tudomásom szerint a Turul Szövetséget most semmiféle pártpolitika nem fenyegeti.

Mi mindenkor nemzetpolitikát folytattunk és ehhez ragaszkodunk a jövőben is!

A Turult a békéscsabai követtáboron fenyegette az a veszély, hogy a nyilas-exponens, dr. Szabó Gyula és társasága keríti hatalmába. Ambrus József ott is megvédte a pártpolitikán felülálló Turult — és Szabóékat kibuktattuk.

— Végeredményben leszögezhetem, hogy a Turulban semmiféle pártpolitikai harc nem dül, legfeljebb személyes ellentétek merültek fel, de ezek minden egyes követtábor után és előtt ismeretes, szokásos jelenségek és ahogy a multban elmúltak, úgy ezután is feladásba mennek, mert a magyar keresztény ifjúság,

a turulisták problémái sokkal nagyobbak, fontosabbak, mint holmi apró civódások, amelyek egvetlenlenségüket keltenek csupán és sérítik a dolgozni kívánó nagy többség hazafias és nemzeti érdekeit.

A legelőbben azt szeretnénk, hogyha a káros viszály elmúlna, dolgozhatnánk, tanulhatnánk tovább, békében!

Hortobágyi Jenő.

8 órai Ujság  
1942. Jan. 8.  
S. m. Y.

# Sok hűhó - semmiért

A sajtó egyrészét pár hét óta élénken foglalkoztatja az a háborúskodás, amely a Turul Szövetség fővezársége és a szövetségből kivált Kodolányi János és társai között dúl. Mindaddig az történt, hogy a Turul Szövetség legutóbbi táborozásán csekély szótöbbséggel a régi vezetőséget: Ambrus Józsefet és társait bízták meg ismét az ügyek vezetésével. A választás után Kodolányi János és Pálóczi Horváth Lajos, akik a Turul szövetségben szintén tisztviseltek és a vezárségre egy Fitos Vilmos nevű fiatalembert jelöltek, lemondtak és kiléptek a szövetségből. Kodolányiék a „Fiatalok” című ifjúsági lap karácsonyi számában cikket tettek közzé, amelyben erősen bírálják az újonnan megválasztott fővezér, Ambrus József politikai magatartását és a választás módszerét. Azzal vádolják az új vezetőséget, hogy pártpolitikát vitt be az egyetemi ifjúság mozgalmába. A Jaross Andor szerkesztésében megjelenő „Nemzetőr” című lap pénteki számában a Turul Szövetség dühödt-hangú nyilatkozatot tett közzé. A nyilatkozatban azt állítja, hogy a „Fiatalok”-ban megjelent cikk mögött a „népfront” áll és „a következő hetek Turul-munkája tettekkel mutatja meg, mi is a különbség a népfront és a népi jobboldal fiatal Magyarországa között”. Erre a nyilatkozatra a „Fiatalok” szerkesztősége állannyilatkozattal válaszolt, amelyben visszautasítja azt az állítást, hogy a cikk mögött a népfront állana, ezzel szemben a valóság az — írja —, hogy a lap állásfoglalása mögött a „független magyar ifjúsági tömegek” állanak. A teljeség kedvéért említjük még meg, hogy ugyancsak a „Nemzetőr”-ben egy Erdélyi József nevű költő Kodolányival szemben érzett iróni feltékenységet elvi mezbe öltözteti és hangosan örvendezik, hogy „a szövetség kioperálta önmagából, vezérkarából, fejéből a Fitos-féle nagyrésel hőbort egydaganatát, Kodolányi hétszívű és hét-eső agytrüszkjét... Kibújt a rossz fa magdulástul...” Cikke végén azon polemikát a fiatalok cikkírójával, hogy ki törölje meg a másik orrát — a „Fiatalok” papírosával...

Jóval több helyet szenteltünk a vita

ismertetésének, mint amennyit jelentősége megérdemelné. Ebből a rövid összefoglalásból is kiderül, hogy a két csoport hadakozása mögött hiába keresünk elvi alapot. A Turul Szövetség belügyeiben járattan olvasó hiába keresi a háborúskodás okait — lázadozása eredménytelen marad. Ambrusék azt állítják, hogy Kodolányiék mögött a „népfront” áll. Kodolányiék felháborodottan utasítják vissza a vádat és „a független magyar ifjúságra” hivatkoznak. Az azonban egyikük álláspontjából sem derül ki, hogy miféle elvi különbségek választják el őket egymástól. Az olvasó kénytelen bizonyossággá

érezni azt a sejtését, hogy mindössze egy ifjúsági mozgalom háttalmi vetélkedésének nem éppen kellemes zaja jutott el füleikhez. Nem kellemes a zaj és nem különösképpen jó illatú az a levegő sem, amelyet ez a háborúskodás áraszt. Különösen nem annak a számára, aki a munkásifjúság komoly mozgalmát ismeri és tapasztalatból tudja, mennyivel több komolysággal, felelősségérzéssel és felkészültséggel végzi munkáját és éli a maga belső életét a szocialista munkásifjúság. Jó volna hinni, hogy az egyetemi fiatalság igazi arcát nem ezek a csömörletes háttalmi vetélkedések mutatják.

Nepzavár 1942.  
Jan. 10. F. N. 5.



1942. jan. 10. 16/a

# A MAGYAR SZELLEM ÁRULÓI

Írta: KODOLÁNYI JÁNOS

Addig vagyunk magyarok, addig vagyunk emberek, amíg szellemünket őrizzük.

Nem közömbös tehát, hogy mi-féle szellemiség tölti meg a könyvet, a filmet, a színdarabot, ami a néptömegek millióit gondolkozásra készíti, öröme-bánatra indítja, életszenléletét megszabja, a világban való elhelyezkedését, tájékozódását, minden tettet befolyásolja. Ha ez a szellem idegen, alacsonyrendű, zagyva, sőt egyenesen mocskos, egész életünk idegenné, alacsonnyá, zavarossá, mocskossá válik. Tiszta, csillogó bor a tiszta szellem, de méreg a tisztátalan. Észre sem vesszük s elhatalmasodik egész szervezetünkön. Nehézzé teszi álmainkat, üressé, béketlenné nappalainkat.

A közönséget egyrészt ebben foglalkoztatja a magyar filmvilág legújabb botránya. Esztendőök óta követeljük, hogy a magyarnak nevezett filmek nagyrészt söpörjék le már végre a mozi-vásznakról. Bizonyítgatjuk, keseregjük, hogy ezek a filmek, amelyek hétről-hétre százazrek, sőt milliók szeme előtt peregnék, *nem magyarok, nem művészek, ellen-*

*kezöleg: kártékony, idegen szellemű tákolmányok.* Évek óta panaszoljuk, hogy a magyar néptömegek nevelése kárhuzatos irányban folyik, mert a »magyarnak« kinevezett filmek, nem egyebek hitvány szellemi sóprúnél. Ebben a harcban, amit a hamisítatlan magyar filmművészetért folytatunk, meglehetősen egyedül vagyunk. A sajtó nagyrésze — egétföldetrengető dicshimnuszokkal köszönt minden felbukkanó »remeket« s ajúldozik a gyönyörűségtől, valahányszor rázendít a cigány s a vásznon csárdásra perdülnek a női szívek kedvencei. S közben nem veszi észre senki, hogy *csak a filmírók nevei változnak, maga a mű, maga a belőle áradó szellem ugyanaz.*

Megint aztán korosztályok milliói és házkutatások kiderítették, amit néhányan amúgyis tudtak: a magyar közönség elé túlnyomó többségükben egy-két idegen filmíró »szakember« művei kerülnek

más és más név alatt. Ezek a nevek nagyrészt ismert írók nevei. A kéz Ézsaué. De a hang: Já-kóbé...

Különösen egy Nóti Károly nevezetű úriember lakásán tartott házkutatás derített világot a »magyar« filmbozót rejtekeire. Tömegeivel találtak nála kész és féligkész filmkönyveket, színdarabokat, némely hír szerint több mint ötvenet, valamint szerződéseket, amelyeket írók, filmgyárak, meg színházak kötöttek vele. A szorgalmas úriember reggeltől estig gőzerővel dolgozott »magyar« filmjein, egy-kétezer pengőt juttatott a »szakma«, a nevet kölcsönző ismert, — esetleg előkelő — vagy ismeretlen írónak, a többit zsebre-tette maga. Havonta több ezer pengőre rúgó jövedelem ütötte így a markát, a filmszínházak pedig hétről-hétre pergették filmjeit szer-tészet az országban. »Vakulj magyar« — mondta a filmszakma a vakította városaink és falvaink möhő közönségét esztendőökön át idegen tákolmányokkal. Közönségünknek pedig mi kellett egyéb, ha megkapta a nyakatekert szó-játékot, a kedvenc színészeket, a kötelező cigányzenét, vagy sramlit, a kiskocsmát, vagy a fényes éjszakai mulatót, a csárdást, vagy a valcert, a vidéki kúriát vagy vezérigazgatói bált? S mi kellett

*még egyéb, ha a filmen ott ékeskedett valamelyik sikeres író neve is? Az ujságok áradoztak a »magyar« filmgyártás legújabb remekéről, a gyártó cég lehullajtotta a film útját sikossá tevő összegecskét reklámra, az igazi magyar kritikát pedig, ha meg mert nyik-kanni, a legdurvább fenyegetéssel próbálták elnémítani »a magyar filmgyártás jövője és fejlődése érdekében«.*

Olyan magyar író, aki nem volt hajlandó titkos üzleti kapcsolatba lépni a magyar filmszakmát irányító »szakemberekkel«, a »kis« Kolozsvári-Kleinnal, vagy Nóti Károllyal, vagy be sem léphetett a filmvállalatok irodáiba, vagy szép s hazug kifogások özönében hagyta el őket, szívében szomorú tanulsággal: ő, a magyarság tiszta-

Református  
Elet  
1942. jan. 10.  
L. n. 1-2.

16/6

szívű, hivatott képviselője, tökkel-  
ütött számár, e nagy fímtekinté-  
lyek térdéig sem ér fel, remélnie  
sem lehet, hogy filmet valaha is  
írhat... Százerek és milliók pe-  
dig a »kis« Klein, meg a nagy  
Nóti szellem remekművein élde-  
legtek.

Lesújtó, elkészerítő, gyötrelmes  
tények ezek.

De én — s velem együtt sokan  
mások is — nem annyira Kolozs-  
vári-Klein, vagy Nóti urakat hi-  
báztatom a dolgok illetően alakulá-  
sáért. Elvégre nekik pénzt, szer-  
ződést kínáltak, munkát adtak.  
Miért utasították volna vissza!  
Mondaniok kellett volna talán:  
»Uraim, író úr, vagy gyáros úr,  
producer úr, kritikus urak, szer-  
kesztő uraim, engem a törvény ér-  
telmében nem vettek fel a Filmka-  
marába, az idegen szellemiséget  
éppen most tették fekete istára,  
köszönöm, nem fogadom el a  
pénzt, nem írom alá a szerződést,  
nem írom meg a színdarabot, a  
filmet...« Ugyebár lehetlent kí-  
válnánk, ha ilyesmit várnánk tőlük?  
Az igazi bűnösök nem ők. Ha-  
nem azok az írók, akik túltettek  
egy bizonyos ország kalauzain,  
akik némi baksis ellenében jegy  
nélkül utaztatták az embert, túltet-  
tek azokon is, akik papírtalpú cipő-  
vel, vagy hamis pénzzel árasztják  
el időként az országot, túltettek

minden hamisítás mértékén: *írói  
nevüket adták el nekik.* Azt a ne-  
vet, amelynek — ilyen vagy olyan  
okból — aranycsengése van a tö-  
megek előtt. Azt a nevet, amely-  
nek viselője esetleg valamelyik ne-  
ves irodalmi társaságban ül, vit-  
rinjében előkelő érmekkel és dí-  
jakkal... Ezeknek a nevét és ké-  
pét verték Nótiók a hamis pénzre,  
ezek a magyar szellem igazi áru-  
lói, ezek a törvény valódi kiját-  
szói, ezek a műveletlen, rosszul is-  
között, félrevezetett, jóhiszemű  
magyar tömegek megcsalói. Ők a  
felelősek a magyar szellem elpos-  
ványosodásáért, amelynek szoron-  
gó tanui vagyunk. Ők a megrontói  
a szépségre, igazságra, felsőbb-  
rendűsége szomjazó magyar tö-  
megeknek.

Ilyen szörnyűséges árubabocsa-  
tása a magyar tollnak, az írói  
névnek nem volt még egyetlen  
nemzet irodalomtörténetében sem.

Kívánd már most a magyarság  
egyszerű fiától, hogy legyen hű  
magyarságához, magyar dalt da-  
loljon, magyar módra gondolkoz-  
zék, — hiszen az író úr szájával  
idegen dalt, idegen gondolkozást  
rikoltoznak neki. Katonáink igazi  
vért ontanak messze idegenben, —  
íróink egy része hazug ábrázatta,  
fennen hazafiaskodva idegen szel-  
lemet bocsát az ország szívébe.  
Követeld a kereskedőtől, hogy be-  
csületesen adja ki a vaját, a húst,  
a szemet — s ugyanakkor a *szel-  
lem tisztaságának* sáfárai, íróink  
egy része, eladja nevét.

Hadd lássuk, kik voltak üzletfe-  
leik. Hadd lásuk a filmek és szín-  
darabok címeit is. Lássuk a szer-  
ződéseket. Lássuk, kik azok, akik  
a becsületes magyar irodalmat el-  
könyökölték a tömegek előtt, ko-  
mondóként marták el a filmgyá-  
rak kapuiból, bűvös körrel vonták  
körüli a magyar filmművészetet,  
nehogy véletlenül is magyarrá  
válják. Lássuk, kik miatt kell pi-  
rulva tekintetünk olyan kis álla-  
mok filmremekeire is, mint Nor-  
végia, Finnország. Lássuk, kik  
tartották becsesebbnek a Judás-  
pénzt írói lelkiismeretüknél, a ne-  
vüknél, istenadta hivatásuknál,  
magyarságuknál. Lássuk, kik ad-

ták a nevükkel dúsított poharat a  
Nóti Károlyok kezébe, hogy mér-  
get itassanak belőle százazrekkel.

Egy sereg magát magyarnak  
nevező író pénzre, dicsőségre, elis-  
merést vág szobré néhány pénzért  
írdogáló üzletember műveinek  
fémjelzéséért. A sajtó nagy része  
mért nem állítja pellengére az áru-  
lót? Miert kellemetlen ez a le-  
sújtó, de minden közérdeknél köz-  
érdekűbb kérdés? A cipőtalpami-

sító börtönben ül. A magyar lélek  
meghamisítója, árulója lapul. Lás-  
suk őket szemtől-szembe. A ma-  
gyarságnak számolnivalója van  
velük, — inkább, mint a bujkáló  
Kleinokkal, akik mindössze pénz  
adtak és pénzt kaptak. Lássuk a  
lélekrombolókat. Azokat, akik a  
legnagyobb bünt követték el: a  
Szent Lélek ellen vétkeztek.

Lássuk őket s azután tűnjenek  
el a magyar közéletből sürgősen.

1942. jan. 12. 17

## Kodolányi János és a Nemzetőr

Felelős szerkesztőnk a következő levelet kapta:

Igen tisztelt Szerkesztő Ur!

Kodolányi János ügyfelem képviselő-  
ben és megbízásából a 8 Órai Újság ja-  
nuár 9-én megjelent számában „Háború-  
ság a Turulban” című cikk tekintetében  
tisztfelettel kérem a következő helyreigazí-  
tás közlését:

1. Tény, hogy Kodolányi János a Nem-  
zetőr című politikai hetilap főszerkesztője  
volt. A lap Kodolányi János nevével és  
íról irányával indult meg és mint „Kodo-  
lányi János lapja” került a közönség köz-  
tudatába.

2. Nem felel meg a valóságnak az, hogy  
Kodolányi egy alkalommal a hónap ötö-  
dik napján nem kapta meg a fizetését,  
azért vált ki a láptól. A valóság az, hogy  
sem Kodolányi János főszerkesztő, sem  
pedig a többi szerkesztőségi munkatárs  
soha sem kapta meg a fizetését az ese-  
déesség időpontjában. Kodolányi csak  
akkor közölte kilépését és fordult a bírósá-  
ghoz, amikor az előzetes felszólításai  
folytán kapott határozott ígéret ellenére  
még a hó közepén sem kapta meg fizeté-  
sét és nyilvánvalóvá lett, hogy a lap ki-  
adója ezen magatartásán nem változtat.

3. Tény, hogy a budapesti központi kir.  
járásbíróság, mint munkaügyi bíróság P.  
401.331/1940. sz. alatt jogerős táblai ítélet  
alapján Kodolányi János javára a kielé-  
gítési végrehajtást 3000 pengő tőke és  
járadéka erejéig elrendelte és ezt a vég-  
rehajtást ügyfelem képviselőjében fogat-  
nosítottam is. Ennek következtében tel-  
jesített a végrehajtást szenvedő.

4. Tény, hogy Kodolányi János a jog-  
erős ítélet ellenére, méltányosságból nem  
ragaszkodott a neki járó összegek teljes  
behajtásához és a teljesítéskor engedmé-  
nyeket tett a végrehajtást szenvedett ja-  
vára.

Fogadja igen tisztelt Szerkesztő Ur je-  
len soraim közléséért ügyfelem nevében  
köszönetemet.

Kiváló tisztelettel

Dr. Göttche Ervin s. k.

Ügyvéd.

8 órai Újság

1942. jan. 12., 4.

# A vasárnapi sajtó margójára

**M**ult héten közeletünk, szellemi életünk sok idő-  
 mőségét és autaságát annak tulajdonítottam,  
 hogy „~~viszonyhatatlanul~~ pusztul, oazlik, semmivé rohad  
 egy világ. Az ijeszítő körtünetek, orrfacsaró illatok ennek a  
 bomlási folyamatnak természetes velejárói. A folyamat fel-  
 tarthatatlan.”

Egy napra Pécsre utaztam. Magammal vittem az összes  
 vasárnapi lapot az útra. Áttanulmányozásuk döbbenetesen  
 igazolta előérzetemet. Micsoda lelki, erkölcsi és minőségi  
 káosz. A Sajtókamara elnöke a minap kifejtette a Kamara  
 céljait és munkáját. Képzelnék el, hogyha ezek után a tiszt-  
 telreemelt erőfeszítések után ez a helyzet, mi lenne kü-  
 lönbben. A rendkívüli idők és a sajtócenzura az ujságírás  
 számos patológikus alakját teremtették meg. A Conti-utca,  
 Király-utca összes vágya, beteges gyűlölete, riadalmas hisz-  
 tériája „fenkölt” allegóriákban jelentkezlk, amelyekre nem  
 áttallanak magyar történelmi díszleteket aggatni és jere-  
 miádjaikat a Bach-korszak szent magyar allegóriáihoz ha-  
 sonlíttani. Míg ők a magyar szabadság, függetlenség megvé-  
 désére toboroznak népfölkelőknek is idős nemzetőröket és  
 szemitaifzú kurucságba ejtik a Száműzött Rákóczi szerzőjét  
 és Áchim András rajongójával elhitetik, hogy ő az igazi  
 népi forradalmár, addig a másik oldalon a pestkörnyéki és  
 baranyai falvak küldötteiből szerveznek keresztény, nem-  
 zeti, konstruktív, árjaszármaszú svadronokat egy magyar-  
 tól távolálló, egységes nemzeti kultúra „kitermelésére”.  
 Mert dillettantizmusban és magyartalanságban olyan  
 a nemzeti egység, hogy ha mindenben olyan lenne, Európa  
 mintacszága lennénk és méltán jöhetnének tanulni hoz-  
 zánk még a japánok és finnek is.

**N**émeth László új darabjának megítélése igen jel-  
 lemző. Sajtónk — tisztelet a kivételnek — ré-  
 gebben Molnár Ferenc, ma Bókay János, Babay József, stb.  
 egy-egy darabjáról dicshimnuszokat zeng. Németh László-  
 tól senki sem várt gördülékeny, problémánélküli, nivóilan,  
 tisztavirágéletű, ámde technikailag és pénzügyileg kifogás-  
 talan művet, amelynek irodalomtörténeti hallhatatlanságot  
 egyedül a Színházi Magazin és a többi újság sokszor rek-  
 lámcélokra szolgáló színházi rovata jelent, a késő utókor  
 sajtóerkölcszeit kutató történésének számára. Az író  
 fejlődése gigantikus kibontakozás és messze jár még a  
 maga csúcától. Fiatal, rengeteget alkotott és még többet  
 ígér. A mű és az ígérlet sokak számára ítélet, mert minőség  
 és mély magyarság jellemzi mindkettőt. Természetes: az  
 igény nagyságával nő a kifejezhetőség nehézsége. Németh  
 László igényének fokán a kiegyensúlyozottságában és kife-  
 jezésben is klasszikus mű isteni csoda, ami az egész világ-  
 irodalomban alig egy-kétszer villant át emberi agyvelőn.  
 De a kísérlet, az igény nagysága, a problémával küzdő em-  
 ber lelki nagysága (igazi magyar frónak mennyi gátlást,  
 lelki csapdát kell legyőzni; aki igazán átéli a magyarság  
 sorsát, akinek mellére nehezedik ez a belső légkör, amely a  
 színmagyarság kibontakozását sokszor reménytelennek  
 tünteti, milyen hátrányban van a gátlásnélküli mesterem-  
 berekkel), szenvedéseinek klasszikus tömörségű panasza  
 tiszteletet kell kiváltson mindenkiből. Alig-alig értették ezt  
 meg kritikaink közül. De ijesztő, amit Pap Jenő művelt.  
 Pap Jenő azok közé az ujságírók közé tartozik, akik nem  
 elég jelentékenyek, hogy a rádiókrónikázás híján feltünné-  
 nek, de nem is olyan jelentéktelenek, hogy sajnálná az em-  
 ber tőlük a papírt. Múlhatatlan érdeme, hogy fiatal bakfi-  
 sok és egyéb széplelkek finom szentimentalizmusát össze-  
 hasonlíthatatlanul magasabb sfkon elégtette ki, mint  
 mondjuk a régi szerelmi levelezők. Finom kritikus is és  
 éppen ezért elvárta volna az ember, hogy — bármilyen ne-  
 hezen is megy — kissé megpróbál elmerülni a nagy kísér-  
 letben és észreveszi, hogy nagy hősi vállalkozás. Vagy néki  
 is csak az elföldelés és az irodalomtörténeti méltatás teszi  
 a lángelmét lángelmév?

1942. Jan. 15. 19

**I**zléstelen, amit Lendvai-Lehner Kodolányi Já-nosról ír. Aggasztó tünet napjaink szel-lemi vitáinak ijesztő elnívótlanodása. Az érdekes csak az, hogy a kissé túl magasra nőtt lovasnomád „centiméteres” cikke éppen abban a lapban jelent meg, amely a legtöbbször panaszkodik a tömegek lázadá-sáról és mégis tűri az ilyen kínzó aánytalanságot. hogy ez az északporosz természetű nomád tiszteletlen hangon írjon a magyar szellem egyik élő alakjáról. Nem érzik ezt az aránytalanságot? Közöljük néhányat Lendvai versei-ből? Igen jellemző nomádunkra, hogy önmagából kiin-dulva, a szellemi értéket is csak centiméterrel tudja mérni. De kevés ahhoz hasonló izléstelenséget olvastam, amit Apponyi és Kodolányi természetének összehasonlításáról ír. Az még tűrhető, hogy önmaga értékét centiméterben fe-jezze ki, de se Apponyi, se Kodolányi nem mérhető le ezzel a mértékegységgel. Hogy egészen más mértékkel mérve, mit jelent egyik és mit a másik az örök magyar szellem számára, az majd idővel eldől. De annak megállapítása sem tartozik legkisebb mértékben sem Lendvai-Lehner Ist-vánra. Az olyan komolyságra törekvő, disztinált és exkluzív újság pedig, mint az, amelyikben Nomád levele megjelent, nagyobb figyelemben tarthatná Nagy Frigyes e kései gárdistáját.

**P**olitika az egész világ, politika. Julianus barát megjelenésekor nem hallgathatta el magyar szíve pillanatnyi megcsordulását a Magyar Nemzet akkori főszerkesztője és hosszú vezércikkben dicsérte világá Kodolányi valóban nagy alkotását. Most, amikor a Földindu-lás-ügy kapcsán szellemi véd- és dacsözöveltség jött létre megnyilatkozásaikban a nyilas Magyarország és a Magyar Nemzet között, az utóbbi részéről elhangzott az a kijelen-tés, hogy most már bizony nem írna Pethő Sándor vezér-cikket a Julianus barátról. Miért? Megváltozott a mű ér-téke? Vagy nem is a mű értékének szólt a dicséret, csak annak, ami belőle a lap ismert politikai tendenciájának tá-mogatására felhasználható? És minden más, amit az illető lap értékének tart, kizárólag pillanatnyi hasznosságának köszönheti ezt? A kritika mélységei nyílnak meg.

**N**gyon elharapódzott a dilettantizmusból íróvá elő-lépett középszerűség lázadása és a minőség el-len. Semmi értékrendhez nem igazodik irodalmi életünk és aggasztóan elburjánzik az összeköttetés és klikk-szellem hatása a kritikára és értékelésre. Döbbenetes, a klikkeken és cinkoságokon kívül és felül álló nagyságok lebecsülése és agyonhallgatása. Szürke tollnokok büntetlenül a boká-jába marhatnak a legnagyobbaknak. A pillanatok, a kasz-szaszikerek, könyvnapok hősei elvesztik arányérzéküket és magasabbra képzelik magukat, mint a szellem igazi feje-delmeit. Sokat olvasgatom most a reformkor lapjait, folyó-iratait. Milyen nevelésesek Petőfi, Arany és a többi nagy akkori támadói Mert nemcsak Móricz Zsigmondot támad-ták meg kicsinyes vádakkal, hanem Arany Jánost is és, Istenem, annak írója de szájalmas alaknak rajzolódik a késői olvasó elé. Van egy ajánlatunk: minden újság kezdje közölni a magyar klasszikusok egykori ellenfeleinek táma-dásait Hadd győződjék meg az olvasó az ilyen támadások jelentőségéről. És a feltűnési viszketegekben szenvedő, ön-magukat túlbecsülő valamik hadd tanulják meg, hogy a magyar szellem óriásait nem szabad apró politikai játé-kaikba belekeverni, mert ezzel előbb vagy utóbb csak ön-magukat teszik szájalmasan neveltségessé.

Magyar Ut 1942. Jan. 15. 3. n. 2., 4.

20

**J**ellemző, milyen lázas érdeklődést okozott bizonyos ujságoknál a Turul válsága. Közölték a Fiatalok cikkét, hogy Ambrus szélsőséges jobboldali és politikai téren viszi a Turult stb., stb., de ugyanilyen gyönyörrel interjúvolta mag a 8 Órai Ujság Ambrusékat és ismerte el érdemeiket a veszélyes mély-magyar, szélsőségesen nacionalista Fitosékkal szemben, akikre pedig a jobboldal felé szóló propagandában a népfront vádját sütötték. Egy tény, valóban válság van a Turulban. Most olvassuk, kilépett a Csaba B. E. De ez nem lenne még tragikus. Volt már többször is. A szörnyű csak az, hogy a válság a Szövetség összes ellensége számára nyitott kérdés lett. Nem kívánunk a kibontakozás elé vágni. Minden esetre a Turul az elmúlt években megtalálta igazi feladatát: szervezetet, védelmet, támogatást adni a szervezett idegenekkel szemben gerillaharcot vívó magyaroknak. A magyar lélek irodalmi megnyilvánulásai után küzdeni a magyar lelkialkatnak megfelelő korszerű társadalmi politikai és gazdasági berendezkedésért. És ezt a megalkuvás nélküli programot úgyis csak a fiatalok vállalják. Tény, hogy Ambrus a népi gondolat győzelméért vívandó harcot vallja programjának. Viszont az is tény, hogy az e gondolatot megtestesítő és a Turul gerincét képező népi származású, kitünő ifjú egyetemisták egy szálig ellene szavaztak és őt a népi magyar gondolat eddigi belső ellenségei választották fővezérré. Az ellentmondás nagy s ha egyáltalán áthidalható, ettől az áthidalástól függ a Szövetség sorsa. Hisszük, hogy a szakadás egészséges tisztulási folyamathoz vezet és hogy a végső kibontakozás is egészséges lesz.

**Ö**nvizsgálat, önkritika, a korszerű magyarság tisztázása nálunk történt a legmélyebben. A jövő feladata, hogy ezt gyakorlati síkra átvigyük és felkészítsük az új honfoglalás vezérkarát, elkészítsük haditervét, megrajzoljuk a nagy országépítés tervrajzát. Óriási rendszeres tudományos munkára van szükség, olyanra, amilyent eddig csak Magyary Zoltán intézete és az Államtudományi Intézet produkált Rónai András vezetése alatt. Kíméletlen, óriási és áldozatos munkának kell jönnie, amely egységbe fogja az erőket és a legalaposabb lelkiismeretességgel keresi mindenütt az egyedül lehetséges leghelyesebb megoldást. Szabó Dezső írja:

„Mondtam, mondom, mondani fogom: legfőbb feladatunk részletesen kidolgozni a magyar újjáépítés egységes tervű gondolatrendszerét. Sokan azt állítják: a mai napok nem alkalmasak erre. Várjuk meg az események végső eredményét és akkor: az akkori napok parancsai szerint cselekdjünk. Történelmileg és politikailag teljesen műveletlen emlék bölcsessége ez. Mintha egy hadvezér azt mondaná: — Ne csináljunk hadi tervet. Majd ott künn a háború változásai eligazítanak, hogy mit tegyünk. — Mikor a haditervnek éppen az a feladata, hogy meghatározza ezeket a változásokat a célja felé törő akarat irányában. Az utóbbi időkben nagy példákat láthatunk: mire képes egy nemzet, ha az élet minden terén egy jól megépített egységes gondolatú terv szerint dolgozik. Ha a gondolatrendszer megfelel a magyarság szerves szükségeinek, örök céljainak: a változott napok parancsait könnyen be lehet illeszteni kereteibe. Ha pedig valaki azt mondja: — Hátha olyan kényszerek és katasztrófák jönnek, hogy nem lévén akaratunk ura, a kidolgozott gondolat-rendszerből semmit sem vihetünk ki. Erre ezt felelem: Az élő életnek csakis az életre, a jövőre szabad számítnia. Ezer és ezer éven át, ezer és ezer vihar, jégeső, istenverés pusztította az emerek vetését. Azért min-

*Folytatás a 4-ik oldalon.*

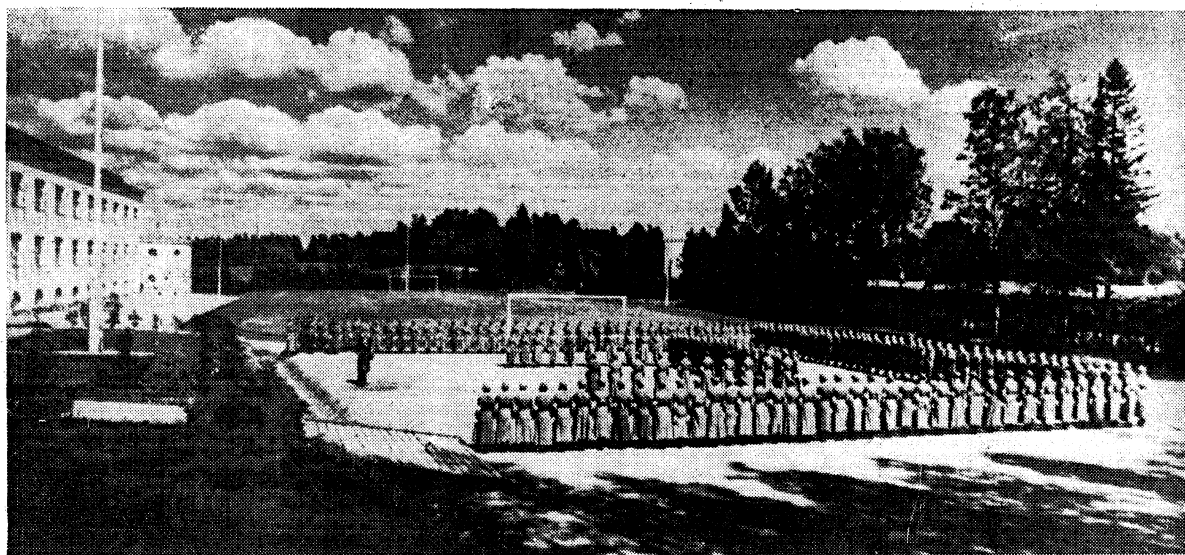
den ősszel és tavasszal vetünk, munkáljuk a földet és várjuk az áldást. Millió és millió fiatalember halt meg a tettes élet küszöbén s felkészülést az életre hiábavalóvá váltan vitte a sírba. Azért minden ifjú készít egy élettervet és készíti magát a tervnek megfelelően az iskolában, a műhelyben és az élet más tanításában. Mennyire fokozottabban áll ez a tétel egy nemzetre, mely örök folytatódásban még a katasztrófákkal is meg tudja termékenyíteni jövőjét. Megdönthetetlen az a közismert tétel, hogy csak az a nemzet halhat meg: mely lusta, vagy öntudatja vesztett, vagy lelkiileg szervezetlen arra, hogy éljen. A magyarság vérében, szenvedésében, munkában, gondolatban olyan tőkét fizetett Európának a századokon át, hogy annak kamatja ezer évekre adja meg neki az élet és fejlődés győzelmes jogát.

**A** mit a falukutatók rendszertelen hősi vállalkozásokkal elkezdettek, kiszélesített óriási méretek között folytatná ez a munka, hogy előkészítse a nagy magyar megújulást, ha eljön az, aki politikai síkon testesíti meg a magyarság legnagyobbjainak Adyban és Szabó Dezsőben ébredt vágyát a nagyság után, készen kapja nagy építőkédvéhez a részletterveket és felkészülten az új pallérokat. Így lesz kevésbé tunya balkáni tengés nagy Mesiasvárasunk.

**S**zükség van egy új folyóiratra is. Egyre több az újságformájú „könnyű” folyóirat. De nincs egyetlen modern, magasnívójú valódi folyóirat. Az „Egyedül Vagyunk” olyan kíván lenni, mint a „Das Reich”, de — hogy a német példánál maradjunk — egy sincs olyan formában, terjedelemben, amilyen a „Volk und Reich” vagy amilyen a konzervatívban a „Magyar Szemle.” Meg kell teremteni az Új Magyar Szemlét, amely mérlegre teszi az elmúlt 20 évet, mégpedig nem a napi heccpolitika színpadán, hanem nívós társadalomtudományi és közgazdasági tanulmányok fényénél.

**V**agy minden megváltozik, vagy nem maradunk meg — rajzolódik elém a tétel 8 vagy 10 újság elolvasása után. — De jöhet-e változás? Lesz-e erőnk legyőzni azokat az erőket, amelyek pártállásra való tekintet nélkül szembe szegülnek minden színmagyar megmozdulással. A kételkedésre nagy a csábítás. De minden kételesen, aggodalmon és undoron át hallom emlékezetben Debrecenből egy csoport fiatal dalát: ősi, csodálatos magyar népdalokat. Látom, ahogy éneklük: hívó korokban végzik így a papok szertartásaikat. Eltűnik minden kétely. olyan erőt érzek, hogy sajnálom ellenfeleinket. Amelyik népnek már a dalai is ilyen egységbefogó, tettezmozdító diadalmas erőt jelentenek, annak méltán kísérlük megakadályozni öntudatos, egységes szereplését az idegenek. Pedig eljön a cselekvés ideje is. Csak rendszeresen, fegyelmetten kell folytatni a munkát lépésről-lépésre.

**SZABÓ LÁSZLÓ**



A finn Lotta kiképzés után a felavatási ünnepségen.

## A finn esoda nyitja

Írta: Kodolányi János

A tavalyi százöttnapos orosz- finn háború páratlan eseménye volt a világtörténelemnek. A magárahagyott, alig négymillió kis nép szembeszállt a százkilencvenmillió mammutbirodalommal s olyan igazságot tett ismét ragyogó élménnyé, amiket korunk már-már a lomtárba hajított. Megmutatta, hogy az igazság érzete legyőzhetetlenné tudja tenni a gyöngét, hogy a mély vallásos érzés, az Isten rendelkezésében való megnyugvás hőssé edzi a huszadik század emberét is, hogy az áldozatul vetett élet az élet győzelmének, virágzásának legerősebb biztosítéka, megváltása, záloga. Mind olyan igazságok ezek, amiket a mai ember szívesen hangoztat ugyan, de kételkedő szívvel, ravaszul megbújva, megalkudva, gyakran cinikus ajkbiggyesztéssel sutbadob, ha életével és vérével kell megpecsételnie.

A finn esoda csak azok számára csoda, akik ezeket az igazságokat valójában nem hiszik.

De hát mi jellemzi a finn katonát, a csodatevőt, bámulatunk és lelkesedésünk tárgyát? Melyek jellemvonásai, erényei és hibái?

### Úr és paraszt

Népet s társadalmat a háború leplez le legjobban. Ott válik el, vajjon hajlandó-e egy népné a legnagyobb önfegyelemre, lemondásra, áldozathozatalra. Az mutatja meg, minő célokért hajlandó egy népné életét, békéjét föláldozni. Az bizonyítja, hogy elég egységes, szilárd, ellenálló-e a háború teherpróbáinak kitett társadalom, vagyis, hogy eléggé érvényesülnek-e benne a társadalmi igazságosság eszményei. Aki a finn társadalmat ismeri, megértette, hogy ez a társadalmi építmény szilárd, ellenálló, mert a faji és vallási erkölcs törvényei a legmagasabb fokon érvényesülnek benne. Csekély osztálykülönbségek, az egyszerű paraszt, vagy halász lelkiállapotának a legmagasabb vezetőrétegekkel való szoros azonossága, az életformák tisztasága lent és fent, a vezetők teljes lelki és életmódbeli egysége a vezetettekkel, a faji öntudat büszkesége és nyugodt méltósága, a teherbírás határainak józan ismerete, a gazdasági élet minden területén megnyilatkozó összetartozás, igazságosság és méltányosság, az emberek egymás iránt érzett megbecsülése, — ime, a finn társadalom épületének vasgerendázata. Olyan énekkar ez, amelyben egymás mellett éneklő a maga szólalmát

úr és paraszt, kereskedő és halász, gyáros és tudós, közkatona és ezredes. És csakugyan így van ez még a valóságos énekkarokban is. Láttam, hallottam énekkart, amelyben egyszerű katona fújta dallamát a kottáról egy kiváló ezredes mellett.



Helsinki — a városháza és az előtte lévő tér.

### Faji öntudat

Ezt a mélysegesen demokratikus társadalmat erkölcsileg a faji öntudat, a vallásos hit és a finn mult általános ismerete és megbecsülése, fizikailag pedig a politikai élet, a közigazgatás és a szövetségekre épült szabad gazdasági rend tölti meg csodálatos tartalommal és tartja szigorú kezei között.

Ebből a társadalomból nő ki a finn katona, ez az a társadalom, amelyben a finn ember osztálykülönbség nélkül jól érzi magát, ezért hajlandó mindenét kockára vetni, életét áldozni, pártkülönbség nélkül. Az orosz várakozások, hogy a finn társadalom szétesik, hogy lázadás, esetleg forradalom fogja rombadönteni, ezért vallott kudarcot. Ezen tört meg minden propaganda és minden fegyveres erő. A finn paraszt, munkás, halász, hivatalnok, diák, vagy művész ezért állta szívesen, elszántan, rendíthetetlen nyugalommal a háború valóban szörnyű megpróbáltatását, ezért türt kegyetlen hideget, álmatlanságot, nélkülözést, hajléktalanságot. Mert olyan társadalmat védelmezett, amit teljesen magáénak érzett, olyan otthon az országa, aminek minden zegér-zugát valóban otthonának tekintti. Nem gazdag, nem díszes, nem hivalkodó ez az otthon, olyan, mint egy pirosra festett egyszerű finn faház a rejtelmes erdő mélyén, ezüstfényű tavak partján. De meleg, kedves, kényelmes és biztos.

### Gerilla-harc

A finnek ritkán élnek városi, vagy falusi közösségben. Még a városiak is kimennek nyáron, télen egyaránt valamely távoli házacskába, beleveszik magukat a természet hallgatag rejtekeibe. A finn magányos, erdőlakó, vizeket kedvelő nép. A katonája is ilyen. Taktikája: a kisebb csoportok szabad együttműködése, a gerilla. Izgóporkáig ismer minden erdőt, minden mozarat, minden titkos gyalogösvényt, minden tavat és zuhatagos folyót, ezek között van otthon évezredek óta. Erdei nép. A finn katona tehát kitűnően érti a megbújást, a lesből való védekezés, a természet segítőerőinek felhasználásával való hadakozás minden csinját-biniját. Gyakorlataikon is ezt a harcmódot tanulják. Taktikájuk és stratégiájuk tehát

a nép lelkéből nőtt ki, mint hajdan a lovasnomád magyaroké is, a maguk módja szerint. Télen gyors sícsapatok, könnyebb, vagy szánkón húzott nehezebb gépfegyverek, önműködő kézfegyverek, tüzérseghen a könnyebb lövegek, nyáron könnyű csónakkal felszerelt kisebb csapatok hajtják végre a harcászati feladatokat. Repülőknek a finn kevésbé válik be, mert kissé lassú gondolkodású. De magárahagyva az őt környező, neki kedves és ismerős természetben, példátlanul megbízható és ellenállhatatlan harcos.

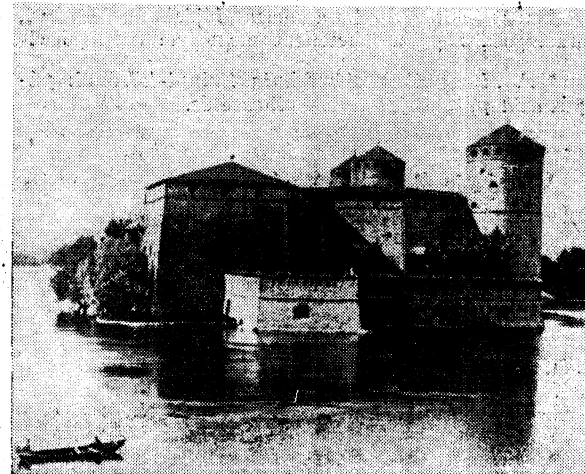
Csodálatos humora a magyar katonához hasonlít. Ez segíti a fáradalmak, nélkülözések, kegyetlen fájdalmak bámulatos elviselésében, ez tompítja kegyetlenségét, ez teszi az ellenség előtt is rokonszenvenessé. Orosz foglyok nem győzték — s ma sem győzik — dicsérni a finnek tisztességes, emberséges, igazságos és higgadt viselkedését. Erre a magatartásra oktatja, inti, figyelmezteti a finn katonát a sajtó, a rádió és a tábort lelkész is. Céltalan, oktalan, durva kegyetlenséget a legyőzött fogságba esett, vagy megsebesült ellenséggel — még az ősellenséggel, az oroszsal szemben — sem érez a finn katona. Sohasem zsákmányol, nem lop, nem rabol.

A finn nép hódítani nem akar. Háború mindig védekező háború. Imperializmusnak nyoma sincs a finn lélekben. A világ legbékésebb, legigénytelenebb, legcsöndesebb népe, szívesen hagy élni akárkit, nem irigyli mások jobb sorsát, kincsét, hatalmát, csak az övét hagyják békén. S ha úgy érzi, hogy a békességért immár eleget harcolt, elnyomhatatlanul föltámad benne a honvágy.

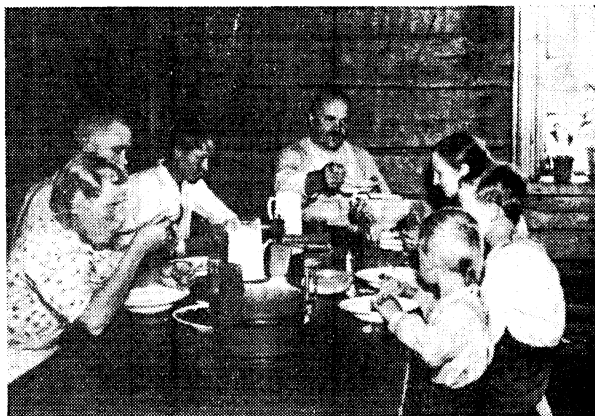
### A Lották

De az otthon e rendkívüli szeretetéből ered a finn nők csodálatos helytállása is a háborúban. A kórházakba, repülőmegfigyelő állomásokra, élelmezéshez stb. beosztott Lották példátlan kötelességtudása, szerénysége, igénytelensége és sugárzó emberszeretete. Nincs még a világnak a finn Lottához fogható női katonai szervezete. A legműveltebb úrilányok a legegyszerűbb paraszt- vagy munkásnővel dolgoznak együtt s szinte teljesen hiányzik belőlük a felülkerekedés, a vezetőhelyekre való törtetés, az irigykedés, a rágalmasz, a pletykálgatás bomlasztó tulajdonsága. Éjt napallá téve a legveszélyesebb körülmények között is vidáman, mosolyogva, járhadhatatlanul helytállnak, nem rémülnek meg légitámadás esetén, imádkozva törlik meg a súlyos sebesült homlokát, kötözik a legborzasztóbb sebeket, vigasztalják a haldoklót, dalolnak együtt a pihenőkkel, főznek, mosnak, műtétnél segédkeznek, gondoskodnak az elhagyott asszonyokról, ápolják, mulattatják, tanítják a gyermekeket, végtelen aprólékos, fárasztó, egész szívet s nagy önuralmat kívánó munkát végeznek. Ők a finn katona áldott jó szellemei. Példát mutat rá, hogy miként lehet és kell a nőnek a férfi mellé állania a háború megpróbáltatásában.

Finnországot sok-sok szenvedésbe, lemondásba, nagy elszegényedésbe döntötte a háború. S alig fejeződött be az egyik, máris rászakadt a második. De ha a finn otthonok biztonságát meg tudják óvni, ha a finn társadalom arányosan, igazságosan felépített épületét fenn tudják tartani, semilyen áldozatot sem sajnálnak. A sebesültek meggyógyulnak, a halottak elporladnak s erdők mélyén, a hatvanezer tő partján, üvegvetős gyárakban és műhelyekben újra fölzendül az élet, a hamisítatlan, tiszta, finn élet. Mert a vér nem folyt hiába.



Olafsborg vára Nyslott mellett. Épült 1475-ben.



Finn földműves család, ebédnél.



1942. 5. e. 3. n.

Jan. 17.

# Elvi kérdésben

„Most az éjben bög a bős orsz-  
lán, Most a farkas ráüvölt a  
Holdra“ — ezzel lép be a játékos-  
kedvű Puck a „Szentivánéji álom“  
ötödik felvonásában. A mi kevésbé  
képzelteti és tündéri, de meglehető-  
sen, éjsztét betűbozótjaink egy-  
némelyikében Budapesten és vidé-  
ken szintén rá-ráüvölt egy-egy hol  
erre, hol arra éhező farkas a  
*Magyar Nemzet*-re. Nem utolsó so-  
ron amiatt, hogy ő toportyánságaik  
megkérdése és engedelmé nélkül  
is merészel helyet adni írásaimnak.  
Ha a *Magyar Nemzet* a téli Hold  
fagyos nyugalmaival szemléli, csak  
ahhoz marad hű, ami kezdetől  
fogva lényege. Ahhoz, ami minden-  
kor megkülönböztette azoktól a  
farkasoktól, akikkel Petőfi Sándor  
sem énekelte volna a szabad-  
ság, függetlenség dalát, hiszen ön-  
imádaton, önös célokra kezdve  
nagyra is rabjai sok mindennek,  
sűrűn csereberélt elveikért *soha át  
nem lövették oldalukat s a meleg  
kályhát fölöttük kedvelik.* Minden  
esetre farkasok azonban fogcsalto-  
gatás, üvöltözés, vérszomjúság, ál-  
talanban viselkedés és bendő tekin-  
tetében s függetlenséget leginkább  
csak bizonyos értelmi és erkölcsi  
gátlásokkal csak igazolhatnak.

## Jómagam is

a léletismerő mosolyával szemlé-  
lem a természetszerűen ádáz, mér-  
gezett, tudatosan ferdülő fenekedé-  
süket és csak bizonyos elvi meg-  
állapításokat akarok lenni néhány  
kérdésben.

egyk az *írott* és az *iratlan*  
törvény kérdése. Bizonyos helye-  
ke nagyra vannak azzal, hogy az  
ő legsajátabb és jelenleg „népi“  
fémjelzéssel tevékenykedő házi-  
püfétájukat, mozgalmi messiásu-  
kat a magyar királyi kúria felmen-  
tette a szerzői jogbitorlás vádja  
alól. A kellő és érthető szorongá-  
sok elmúltával diadalmasan lenge-  
lik annak a közírói skalpját, aki  
úgy merészelt vélekedni nyilvános-

ság előtt is, hogy a „Földindulás“  
szerzője vételt bizonyos iratlan, de  
a minél igényesebb íróra annál  
inkább kötelező írói etika ellen  
azzal a móddal, ahogyan szinmű-  
vét, annak anyagi és morális sike-  
rét „szerezte“ egy bizalmi állás  
etikáját megsértve és egy másik  
szerzőt jogos érvényesülésétől el-  
ütve. Nos, a közíró sértetlenül ko-  
ponyáján érzi szellemi fejbőrét is,  
annál az egyszerű oknál fogva,  
hogy ő nem *jogi*, hanem *irodalom-  
etikai* véleményét írta meg. — jogi  
fórumnak magát soha egy pilla-  
natig sem érezte, nem is érezhette,  
mert hiszen sohasem vélte a maga  
kisujját mindentudónak, mint né-  
melyek. A maga (és még sokak)  
irodalometikai véleményét a kúriai  
ítélet minden tisztelete mellett is  
változatlanul fenntartja s csak  
megerősítve látja azzal a ténnyel  
hogy a királyi ítélőtábla egyik ta-  
nácsa ítéletének megokolásában  
osztotta ezt a véleményt s a kúriai  
ítélettel nyilvánvalóan az hangsú-  
lyozódik, hogy a bíróságnak strikte  
csak a szerzői jogbitorlás (sokak  
szerint a drámaírás mai helyzeté-  
ben már *revizóra szoruló*) kérdé-  
sében kellett döntenie a ma még ér-  
vényben levő jogi szemponthoz  
igazodva.

## Ha valaki

ezzel az ítélettel irodalometikailag  
is megkoronázottnak érzi magát  
hírvérőivel (mint a szerző egykori  
környezetében mondták: csacseno-  
lóival) együtt, ezt a gyönyört nem  
vehetem el tőle, nem is irigylem,  
de ők sem vehetik el tőlem etikai  
meggyőződésemet. (Mondják, hogy  
valamikor protestáns helyeken is  
az iratlan etikai törvények elsőb-  
ségét vallották az írott törvényhez  
képest.)

A második kérdés az *írói tehet-  
ség* és a *közéleti* erkölcs összefü-  
géséi. Nemcsak a „Földindulás“  
szerzőjével, hanem más, jóval te-  
hetségesebb, sokoldalúbb írókkal

*Magyar Nemzet 1942. jan. 18. 14. sz. 9.*

1942. Jan. 18.

kapcsolatosan felhangzott az egészén érthetetlen vád, hogy aki elismert írók közéleti botlásait, ingadozásait, etikátlanságát megrójjavét a tehetségek ellen, acsarkodik a tehetségekre. Nos, senkinek a meglévő és bizonyított írói tehetségén semmiféle jogosulatlan acsarkodás (és minden acsarkodás az) nem változtathat, de a jogosult, mert megokolt közéleti kritika írója éppen azért mártja talán erősebben tintába a tollát, ha valódi írói tehetségek selmáskodnak, mert nagyobb véleményvel van a tehetségről, mint némely állítólagos védelmezői és hálványozói. Okoskodása a következő:

### Senki íróművész

*nem köteles politikailag is szerepelni, politikai babérokért is hevíteni.* Ha azonban megteszi, akkor nem bújhat ki közéleti szereplésének jogos bírálata alól, — nem pállástolhatja etikai foltjait tehetségének tógájával, amelyre neki illenék vigyázni legjobban s amelyről neki kellene tudnia legjobban, hogy az jobban kötelez, mint valamikor a „noblesse oblige” kötelezte (legalább is elvben) a nemesi armális tulajdonosait. Nem lehet átlagembertől annyit megkívánni, mint olyasvalakitől, akinek Isten maga adott szellemi armálist, főképp ha az illető igényli magának az élők és holtak fölött való erkölcsi bírások jogát. Ha tehát szellemileg nem átlagos ember bizonyul prófétaáskodó külszine alatt nagyon is

önös érdekhajásznak, politikai divatmajomnak vagy konjunkturalovagnak, a mindenkör hatalmilag erősebb, vagy ígéretebb politikai oldal kiszolgálójának (miközben rendszerint a hősiés éthoszt követeli másoktól és a gyengébbek védelmét teszi mások lovagi kötelességévé), akkor vele szemben szigorúbban kell ítélkezni, mint a szellemi átlagemberrel szemben. Mert politikai erkölcsben éppolyan nyárspolgárnak lenni, mint a leg-

több üzletes politikus, (uziet nemcsak a pénz jelenthet, hanem a hírnév is) s amellet a felsőbbrendű embernek kijáró hódolatot követelni nem jogos s aki ezt most ki mondja, soha nem tehetségek ellen acsarkodik, hanem *mindig éppen a tehetségek önprostituálása miatt gerjedt haragra.*

### Igen ám,

hallom az ellenvetést a kellémetlenül érintettek részéről, de a tehetségnek minden szabad, a tehetség mindent megengedhet magának. Nem, — mindent nem lehet megengedni senkinek, — legkevésbbé azoknak, akik semmit sem engednének meg másoknak, csak azt, hogy feltétlenül imádják és hízlatják őket. Még írói tehetség alapján sem lehet. Nincs híró, aki a gonosztevőt felmentse csak azért, mert az kijelenti, hogy ő ugyan rablógyilkolt, de viszont olyan tündöklően előkelő a nyakkendője, hogy az páratlan a világon. Ha valaki többkevesebb joggal lángelmének véli magát és már csak azért is tiltakozik Lombroso kétségtelenül megbukott elmélete ellen, amely a lángésszt és az örületet egy bordába szövi, ne igényelje azt, hogy olyan felelőtlennek tekintsék, mint az örültet. Ha valaki lenézi a pizlicsárokat, akkor *ne akarjon éppen a lángelme címen pizlicsárkodni, messiási címen senki ne akarjon kóklér lenni, vagy az „igazság bajnoka” dicsfényében harácsolni, idényszerűen változtatott jelszavak mögött prófétáskodni, esetleg litáni ábrázattal logikai számúrságokat kiagyalni.*

Jézus Krisztus, akit némelyek hujlamosak kegyesen magukhoz hasonlítani, legjobban a képmutatást ostromozta. Az Egyház pedig soha sem vonta kétségbe az általa indexre tett írók *írói tehetségét*, csak nem ismerte el jogukat ahhoz, hogy a tájékozatlan lelkekben kárt tegyenek. Ha némely képmutatók, szócsavarók, szellemi ordasok és logikai halálkanyarokban vágató, dühös írásokat kanyarító kanyaros eszű csacszenolók az álpróféták leálcazás miatt nagyátkokat farkasüvöltének is — a Hold nem fog lecsni az égről.

# Öt heten olvastuk...

Új regényirodalmunk vizsgálatánál iz-  
gató kérdés, hogy mit markot jel az író a  
kor lázas és lüktető problémáiból, mi az,  
ami a korszak írójának érdeklődési körét  
elsősorban betölti, mennyiben válik az író  
— kordnak írástudója — valóban a kor-  
szak krónikásává? Kodolányi János új re-  
génye, az »Istenek« ebből a nézőszögből  
kelti fel elsősorban a felfokozott figyelmet.  
Eszméik, jelszavak bírkóznak, óriási erő-  
kifejtésektől és fogalmak átalakulásától  
terhes a világ s Kodolányi az időszerűnél  
is idősebb könyvet írt a honfoglalás-ko-  
rabeli magyarokról, Bese úrról, az oti-  
garcha pogány magyarról s a másnemzet-  
ségű Kirill atyáról, aki az átalakulás-esz-  
méit hozza tarsolyában a Balatonmenti  
mézédés lankákra... Csupa párhuzam,  
csupa utalás ez az ezeréves történet, Kodo-  
lányinak ez az óriásméretű, mondanivalók-  
kal mázsányi terhelésű regénye, az új ma-  
gyar regényirodalom ünnepi fényességű  
írása. Hatalmas arányokban bontakozik ki  
a regényből a régi magyarok mindennapi  
élete s ezen túl az államalapítás első feje-  
zetét. Kodolányi a történeti regényírásnak  
egészen új perspektíváját nyitja meg:  
egyedülálló írói átéléssel eleveníti fel a  
régien elsüllyedt kort, e kor embereit, tá-  
jait, szokásait, mindvégig gyönyörű, zengő  
magyar nyelven.

Bibó Lajos »A föld fia« című új regényé-  
ben is — vállalva a korszerűség vádját —  
olyan kérdéshez nyúl, ami mélységesen  
magyar és mélységesen örök. A föld uti a  
regényi fókuszában, a föld, amely legége-  
tőbb, legsűrítettebb problémája fajtánknak.  
A regény is ve van Bibó írói kvalitásainak  
csillogó dokumentumaival, a lélekrajzok  
tisztaságával és élességével, a szerkezet  
szilárdságával és a nyelv kifejező erejével.  
Teljes és tökéletes írásmű. »A föld fia«,  
hívo művejének jelentős d'omdása.

Nagy figyelemmel és a téma iránti mo-  
hóság izgalmával olvastuk Ligeti Ernő  
»Súly a palma alatt« című könyvét, amely  
első hiteles beszámoló Erdély huszonkétéves  
rabságáról. Kengeteg adalékkal szolgál a  
könyv az erdélyrészi török szellemi erőszaki-  
lásról és sok olyan ismeretlen s nem egy-  
szer meglepő adatot is közöl, amely csak  
még jobban kihámozza a közeli történelem  
sűrű párdjából az izgalmasan hősi korszak-  
ot. Még egy Ligeti-könyvet olvastunk, a  
»Rózsaszüret« című regényt, amely a ki-  
lúnb erdélyi trónak sok szépséggel és sok  
tragikummal telített nagyon figyelemre-  
mélto írása. »A Balkán regénye« — így jel-  
lemzi Ligeti ezt a könyvet, amelynek  
témája az erdély és az erdély nélkülség  
összeütközése egy francia és egy macedon  
ifjú szerelmén át.

Hutchinson »Örök fogoly« című új re-  
génye is rokonproblémát nyit fel: egy  
angol apdtól és német anyától származó  
fiú megrázó sorsát. A világháborút követő  
évek angol és német életének hív és tárgy-  
lagos rajzát adja ebben a könyvben a »Tes-  
tamentum« nálunk annyira ismert szerzője.

Örömmel vettük a Madách Könyvtár leg-  
újabb kötetét, Strindberg »A bűnbaki« című  
regényét, amelyet Semjén Gyula ültetett át  
magyarra.

Dedk Zoltán

Film Színház Budapest

1942. jan. 23/29.

4. sz. [2.]

1942. jan. 30.

## A kúriai ítélet indokolása az Erdős—Kodolányi- plágiumperben

Hosszú időn keresztül foglalkoztatta a bíróságokat az a plágiumper, melyet dr. Erdős László indított Kodolányi János ellen a Földindulás című színdarabbal kapcsolatban. Erdős László keresetét a törvényszék elutasította, a Tábla azonban ezt az ítéletet megváltoztatta. A Tábla nem találta megállapíthatónak ugyan Erdős László szerzői jogának megsértését, de kártérítésre kötelezte Kodolányit, mert — mint az indokolás írja — Kodolányi a jóerkölcsökbe ütköző cselekményt követett el és Erdősnek kárt okozott azzal, hogy színművének felhasználásával készült saját színművét ugyanoda nyújtotta be, ahol Erdős darabját már előadásra elfogadták. Ezzel a cselekményével azt idézte elő, hogy Erdős színművét a színház visszaadta.

A Kúria a törvényszék álláspontját tette magévá és az Erdős László által benyújtott keresetet elutasította. A kúriai ítélet a következőképpen hangzik:

Erdős László a dunántúli egykerős szülő színművét a Nemzeti Színházban nyújtotta be előadásra, ahol azt el is fogadták, azonban a darabon bizonyos módosításokat kívántak. A Nemzeti Színház vezetősége Erdős beleegyezésével a színmű átdolgozása érdekében Kodolányival is tárgyalta, majd amik-

kor ezek a tárgyalások meghiúsultak, Kodolányi hasonló tárgyú színdarabot írt és ezt nyújtotta be előadásra. A Nemzeti Színház vezetősége tárgyalásokat folytatott a szerzőkkel a két színműnek egy harmadik színművé váló átalakítása céljából, majd amikor ezek a tárgyalások sem vezettek eredményre, mindkét színdarabot visszaadta a szerzőknek. Kodolányi ezt követően saját színművét a Patkós György vezetése alatt álló színházzal nyújtotta be, ahol ezt elő is adták. E tényállás alapján Erdős szerzői jogbitorlás miatt indított keresetét Kodolányi és Patkós ellen, akitől kártérítést is követelt. A fellebbezési bíróság a Szerzői Jogi Szakértő Bizottság véleményének meghallgatása alapján Erdős szerzői jogának megsértését nem találta megállapíthatónak, azonban Kodolányit mégis kártérítés fizetésére kötelezte, mert Kodolányi a jóerkölcsökbe ütköző cselekményt követett el és Erdősnek kárt okozott azzal, hogy Erdős színművének felhasználásával készült saját színművét ugyanoda nyújtotta be, ahol Erdős színművét már előadásra elfogadták és ezzel a cselekményével okozta azt, hogy Erdős színművét visszaadták. A Kúria az ítéletet megváltoztatja és a keresetet teljesen elutasítja. Indokolás:

Magyar Nemzet 1942. jan. 30.

24. sz. 6.

## „Kodolányi felhasználta Erdős színművét“

A Sztj. 6. § 10. pontjának kivételt alkotó szabálya értelmében a törvény védelme alatt álló műnek akár más, akár ugyanabban az alakban történő felhasználása nem tekinthető a szerzői jog bitorlásának abban az esetben, ha a felhasználás olyan lényeges változtatásokkal és hozzáadásokkal történik, amelyek az utánképzésnek új, eredeti jelleget adnak.

Minden szellemi terméknek az ilyen jellegű felhasználása átvesz valamit a felhasznált műnek a tartalmából, mert a szellemi munka minden sajátossága a műalkotás tárgyában és tartalmában nyilatkozik meg, a felhasznált és az új műnek tartalmából tehát a dolog természete szerint valaminek szükségképpen egyeznie kell s enélkül felhasználásáról szó sem lehet.

A két színmű tartalmának összehasonlítása alapján azonban meg kell állapítani, hogy a két színműnek egyező meséje nem foglalja

magában a két színműben történeteknek egész anyagát és az a sok egyéb, ami ezenkívül a két színműben történik, amint ez a fellebbezési bíróság tartalomismertetéséből is szembetűnik, egymástól különbözők.

Ámde a perbeli eset körülményeiből a fellebbezési bíróság okszzerűen következtette, hogy Kodolányi színművének megírásakor ismerte Erdős színművét és így a szóbanlevő egyezésekre tekintettel a bitorlás kérdésének elbírálásánál abból kellett kiindulni, hogy Kodo-

lányi felhasználta Erdős színművét.

Bírói megítélés körébe tartozik annak a jogi jelentőségű kérdésnek az eldöntése, hogy Kodolányi színműve Erdős szerzői jogát sértő utánzat-e, vagy pedig annak Erdős színművével szemben eredeti, új mű jellege van-e, amely utóbbi jellegét akkor kell megállapítani, ha a színművek meséjének Erdős színművéből átvett eseményt nem tartoznak egyik színműnek sem az írói műalkotás egyéni jellegét meghatározó lényeges tartalmához.

Annak a felismerése azonban, hogy valamely színműnek a meséje, vagy a meséjének egyrésze mennyiben lényeges és esetleg az egész mű jellegét meghatározó része-e a színmű tartalmának, ha ez az eset körülményei között nem nyilvánvaló, írói vagy műbírói szakismeretet igényel, ezért a bíróság meggyőződéséhez támpontul szolgálhat a részben ilyen szakértőkből alakult Szerzői Jogi Szakértő Bizottságnak a szakvéleménye.

Általános ismeretek alapján is kétségtelen az, hogy drámai művekben az írói alkotásnak lényege nem az események röviden összefoglalható váza, a történetnek magában véve színtelen kivonata, hanem a felfogásnak és a feldolgozásnak az a sajátos módja, ahogyan az események a cselekmények szervesé idomított összefüggésében, bonyodalmaiban, valamint a személyek lelki küzdelmeinek és válságainak ábrázolásában drámai jelleget öltenek.

Az írói alkotásnak ezekre a lényeges sajátosságaira nézve pedig a két színműben nincsenek egyezések, sőt ezek tekintetében szembe-tűnő lényeges különbözőségek észlelhetők.

Annak megállapítása folytán pedig, hogy Kodolányi színművének Erdős színművével szemben eredeti, új mű jellege van, helyes a fellebbezési bíróságnak az a jogi megítélése is, hogy Kodolányi a színmű megírásában és előadás céljából az egyik színházhoz, utóbb a másik színházhoz benyújtásával, Patkó György pedig ennek a színműnek előadásával Erdős szerzői jogát nem bitorlotta s következtetés-képpen Erdős Kodolányitól és Patkótól a Sztj. alapján kártérítést nem követelhet.

### „Ha Kodolányi magatartása kifogás alá eshetik is...”

Kétségtelen, hogy a joggal nem szabad visszaélni és az író az író-társával szemben nem használhatja a tisztességtelen verseny eszközeit.

A fellebbezési bíróságnak meg nem támadott s ennél fogva a felülvizsgálati eljárásban is irányadó ténymegállapítása szerint Erdős az 6 színművét az 1936. évben nyújtotta be az egyik színházhoz, ahol ezt szerződéssel lekötötték és műsorra is tűzték, Kodolányi pedig Erdős előadásra elfogadott színművének Erdős beleegyezésével tervezett átdolgozása érdekében a színház titkárával és igazgatójával folytatott tárgyalásának meghírusulása után az 1938. év elején nyújtotta be a saját színművét ugyanahhoz a színházhoz, ahol tárgyalás indult meg a két színműnek egy harmadik színművé átalakítása céljából. Ezek a tárgyalások azonban nem vezettek eredményre és a színház igazgatója említett mind a két színművet visszaadta a szerzőknek. Kodolányi színműve ezután került színre 1939 február havában a Patkós György igazgatása alatt állott színházban.

Ezekből a tényekből és a megállapított egyezésekből okszerűen következik, hogy Kodolányi nemcsak ismerte Erdős színművét, hanem saját színművében föl is használta azt.

Ha Kodolányinak az a magatartása, hogy Erdős színművének felhasználásával készült színművét előadás céljából oda nyújtotta be, ahol Erdős színművét már elfogadták, az eset összes körülményeit is figyelembe véve, kifogás alá eshetik is. Kodolányinak az a magatartása Erdős színműve előadásának elmaradása miatt kártérítésre alapul csak akkor szolgálhatna, ha a színmű előadását es elhúszta volna meg.

Kodolányi színművének benyújtása azonban a szerződéssel már lekötött s előbbeséget élvező színműnek az előadását nyilván nem

akadályozta, de az irányadó tényállás alapján az is megállapítható, hogy az előadás elmaradásának oka az volt, hogy a szükségesnek vélt átdolgozás tárgyában a meg egyezés megkísérlése eredménytelen maradt.

Kodolányi színművének a színházhoz benyújtása és Erdős darabjának elő nem adatása között tehát nincs meg a kártérítés jogalapjának megállapításához szükséges okozati összefüggés.

Ennél fogva téves a fellebbezési bíróságnak az a döntése, hogy Kodolányi megtéríteni tartozik Erdősnek azt a kárt, amelyet abból kifolyóan szenvedett, hogy Erdős színművét a színházban nem adták elő.

Kodolányinak az a magatartása, hogy Erdős szerzői jogát nem sértő színművét mind a két színműnek visszaadása után — tehát amikor Erdős színműve a színház igazgatójának elhatározásán alapuló visszautasítása folytán ebben a színházban már színre nem kerülhetett — Patkós György színházában előadás végett benyújtotta, nem volt jogellenes, tehát kártérítésre alapul szintén nem szolgálhat.

A fellebbezési bíróság Kodolányit Erdős abból eredő nem vagyoni kárának megtérítésére is kötelezte, hogy színműve előadásának elmaradása miatt a közönség a színművet és szerzői nevét nem ismerhette meg.

A kifejtettekhez képest ennek a kötelezésnek sincsen jogalapja.

28

BARANYAI UTAZÁS. Kodolányi János könyve. (Bolyai Akadémia, Budapest, 1941.) — A könyv nem szépirodalmi szempontból figyelemre méltó. Kodolányi művei között talán leginkább a *Suomi titkához* hasonlíthatnánk: emberi, társadalmi és történelmi dokumentum-értéke van. Tanulmánygyűjtemény a *Baranyai utazás*, abból az időből, amikor az írók még a meghallgatás reményével kísérelhették meg a hangulatkeltést a magyar népi problémák megoldása érdekében. A magyar népi irodalom munkásainak az írás mellé mindenkor súlyos feladatként jutott a megkiáltás: maguknak kellett vállalniok tudósok, politikusok és Cassandrák munkáját és sorsát is. Kodolányi e cikkekkkel és tanulmányokkal a pusztuló Baranya népéért harcolt, bejárta második szülőföldjét, tanuságot tett a látottakról, rövidlátó politikusokkal küszködött, reménykedve és eredmény nélkül, s elsőnek közeledett az egyke titkaihoz, a megértés bonckésével és Európa tanulságainak görcsövével. A tanulmányok annakidején nem jelenhettek meg kötetté gyűjtve, s nem kavarhattak a *Viharsarokhoz* vagy a *Tardi helyzet*hez hasonló forgószélet, bár több bennük a felelősség és kétségtelesen nagyobb az emberség hitele, mint amazokban. Ezek a tanulmányok csak néhány fiatalot készítettek munkára Kemse, Vajszló, Besence érdekében, — ami később közvéleménynek látszott, nem volt az: nem volt mögötte cselekvésre kész, ütőképes történelmi erő. Az író megtette, amit tehetett, a tettek már nem tőle függtek. A könyvbe gyűjtött tanulmányok — mint társadalmi tettet kiváltó erők — ma megint időszerűtlenek, tömegsikerük feltételei ma sincsenek meg. Keletkezésük idején megfoghattuk volna az öngyilkos nép kezét, ma már csak megnémultakat fojtogatnak a cikkek. Az író érzi is ezt: könyvét nem a nagyközönségnek, hanem azoknak az íróknak szánta — vádként és emlékeztetőül — akik feladatát is, vállalást is egyformán könnyen felejtették — s a fiataloknak,

akik az ő nemzedékétől átveszik a feladatokat. Elsősorban azonban saját maga számára rögzíti még egyszer emberi élményeit a kötetben, — akár forrásmunkának is nevezhetnénk, — bemutatja a nyersanyagot, amely az író óta a legnagyobbak közé növesztette, s amelyet most, amikor elkövetkezett az ideje, tanúságul hív maga és igaza mellé, vádak és vágyak mohósága ellen. S végül, ahogy egyre távolabbról hallgatjuk az író szavát, annál inkább történelmi dokumentumnak is érezzük. Dokumentumnak a korról, amely valóban a „történelmi pillanattól” volt terhes, mert talán mindent meg lehetett volna csinálni benne, — s dokumentumnak az ezerféle gátlásról, amely az írókat és mozgalmukat megkötötte és „ártalmatlanná” tette. *Szij Gábor.*

Sorsunk

1942. jún. fels.

A. N. 78-79.



## Archaizálás.

1942. jan. - sept. 29

A népnyelvet nem lehet *úgy* megtanulni, az archaizálást pedig *úgy* kell megtanulni. Kodolányi — mint fejtegettem (NNyv. I:33-47) — egyiket sem tudja, nem érdemli meg a „népi író” nevet. Teljes mértékben megérdemli — mint egyszer már kijelentettem (NNyv. I:35) — Erdélyi József: az ő nyelve költői és jó magyar; nem baj, hogy nyelvtörténethöz ő sem ért (l. uo.), mert hiszen költészetének tárgyköre nem kíván archaizálást. Herczeg Ferenc a népnyelvnek bizony nem volna embere, de nem baj, mert alakjai nem parasztok; történelmi regénybeli archaizálásban azonban ő úttörő volt: ebben ma is elsőnek tartja meg őt az ő mértéktartó izlése és komoly tanultsága.

Természetes tehát, hogy a Magyar Élet, melynek irodalmi, tudományos és nemzetpolitikai értékére jellemző az, hogy Kodolányi a főértéke: megtámadta Herczeget archaizálásáért, engem meg Herczeg archaizálása méltatásáért.

Pedig most megint meg kell dicsérenem Herczegnek egy archaizálását.

Tudjuk, hogy írott nyelvünknek mesterséges alkotásai, tehát csak mult századi csinálmányok ezek a finomkodó kifejezések: *'valótlanságot v. tényekkel ellenkezőt v. tényeknek meg nem felelőt mond v. ír, v. állít' amit mond v. ír, v. állít, az koholmány v. misztifikáció v. légből kapott'* stb. Ezekhez képest valóságos archaicus hangulata van ennek a sokszáz esztendősszónymumnak: *hazudik*.

Helyesen archaizált tehát Herczeg, amikor a Magyar Életnek arra az állítására, hogy Herczeg szabadkőműves (l. 1941. jún. sz. 12—15. l.), ő a névtelen, tehát gyáva rágalmazónak hírlapi nyilatkozatban csak ennyit izent:

### „hazudik.”

Helyesen tud archaizálni a budapesti M. Kir. Büntetőtörvényszék is.

A Nép és Nyelv mult évfolyamában fejtegettem (NNyv. I:299), hogy a *rágalmaz* szónak Lovas Rózsa adta jelentéstani

magyarázata, mely modern képzetből indul ki, helytelen, s azt bizonyítottam, hogy a szó mai jelentését attól kapta, hogy a magyarok régesrégén rágódó ebekhez hasonlóknak tartották azokat, akik mások becsületét rongáló hazugságokat költöttek, vagy terjesztettek. A *rágalmaz*, *rágalmazás* tehát ősi képzetben alapuló ősi magyar szó, modernebb kifejezésekhez képest szintén archaicus hangulata. Helyesen archaizált tehát — mondom — a Budapesti Büntetőtörvényszék is 1942 márc. 13-ikán kelt

### „A Magyar Szent Korona Nevében!”

cimű művében, melyben

### „rágalmazás”

szóval bélyegezte meg Kodolányi kisügyei védőjének, Pálóczi Horváth Lajosnak, azt a Magyar Élet-beli állítását, hogy Mészöly Gedeon is szabadkőműves.

A bíróság abba az ítéletébe azt is belevette, hogy Pálóczi Horváth Lajos szerint neki ezt egy „barátja” „sugta meg.”

(*Sugta!* Aki ennyire alattomos, az „népi” nem lehet, mert a magyar népnek van ugyan elég bűne, de bűnei közt az undok alattomoság nincs meg.)\*

Az illető büntetőtörvényszéki tárgyalások folyamán, melyek eredményeül Pálóczi Horváth Lajos rágalmazásért elítéltetett, ő — mint Kodolányi is már előbb egy cikkében (Magyar Élet 1942. jan. sz. 2. l.) — magáévá tette a Magyar Élet 1941. decemberi száma 17. lapján megjelent, rólam szóló névtelen cikk vádját is. Megteszek hát én is még annyi archaizálást a Büntetőtörvényszék ítéletének tetejébe, hogy kijelentem: A Magyar Élet decemberi számának az a névtelenje, mikor több valótlanság közt azt írja, hogy én rólam „a bíró a sajtóvétséget és a szerzői jogbitorlást megállapította”,

Nép és Nyelv  
1942. jan. - sept.  
1-9. sz. 180-182.

## hazudik.

Kodolányi János! Evvel teljesítettem azt a Magyar Életben (1942 jan. sz. 2. l.) nyilvánított kívánságát, hogy az előző számnak engem névtelenül támadó cikkét el ne hallgassam.

Kodolányi János! Azt is tudomásul veszem említett cikkéből, hogy Lendvai István Kodolányi Jánost „nyolc közleményben nevezte

### tolvajnak, becstelennek“

és hogy ezután — ilyenek után! — Kodolányi János „elengedte

\*) Ez az ítélet megjelent a Magyar Élet 1942. júliusi számában, 3. l.

182

neki, hogy a vádlottak padjára kelljen ülnie.“

Remélem, hogy a Magyar Életnek az a nyilvánosság elől nevét rejtegető cikkírója is, akit most a nyilvánosság előtt meghazudtoltam, szintén „elengedi nekem, hogy a vádlottak padjára ne kelljen ülnöm“ azért, mert archaice azt izentem neki, hogy:

## hazudik.

\*

Azok a zsidók, akikkel versenyzett Kodolányi a vörös osztályharcis tollforgatásban, emigrálni kényszerültek, ki Párisba, ki Amerikába. Kodolányi nem ment velük, bár igen erősködött a vörös Gereblyés (Grünfeld) és Braun „Forrás“ c. folyóiratában (1930. ápr. szám 2. l.), hogy ő nem ismer mást ellenségének, csak a „proletariátus ellenségeit“, „nem ismer rokonokat vagy barátokat, csak elvtársakat“... Itt maradt Kodolányi — hogy az ő szavait idézzem: „a gazdasági, politikai és szellemi elnyomottság abban a rettenetes atmoszférájában, amelyben ma Magyarország népe vergődik.“ (L. uo.)

Hát itt maradt.

De annyi tisztesség legyen Kodolányi Jánosban, hogy ilyenek után, mikor erkölcsbíráival szemben a maga tollának tisztaságával dicsekedik, védelméül ne emlegesse a „kormányzói pár“t... (L. Magyar Élet VI: 8: 13.)

„A mi fegyverünk a marxizmus. S ez a fegyver nem mond csütörtököt“ — írja a „Sarlósok“ híve (Forrás í. l.), s azon lapon rádupláz Kodolányi: „S én mint a toll munkása jól tudom, hogy milyen rettenetes fegyver a toll.“ (2 l.) „... ezután fokozottan veszek részt a felszabadulásért folyó osztályharcban“. (1. l.)

Úgy ám.

Elhiszem, hogy „rettenetes fegyver“ Kodolányi tolla. De éppen ezért le ne merje vele írni még egyszer azt, hogy: „kormányzói pár“...

Olyan ujságírói irány, mely bűn, ha zsidó követi, nem lehet erény, ha nem-zsidó, sőt antisémita követi.

\*A világnézetnek egyszer rászáradt vörös színét az antisemitizmusnak fehérével csak átmázolni lehet, nem letörölni.

Mészöly Gedeon.

# MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

KODOLÁNYI JÁNOS:

## ESTI BESZÉLGETÉS

A napokban egyik barátomnál »ural-altáji« estét rendeztünk. Barátom, még egy kiváló baskir úr a türk elemeket képviselte. Jómagam, minden meghatalmazás nélkül, a finnekét. Jelen volt még egy kitűnő japáni tanár, meg két magyar a javából. A beszélgetés igen hamar világtávlatokban száguldott. Végigpásztáztuk a Krimen, Kaukázuson, Türkisztánon át az ázsiai kontinenset Japánig, meghánytuk-vetettük Kína, Japán életérdekeit, politikai, gazdasági, katonai helyzetét, a közöttük levő ellentétek minden ágát-bogát. Baskir barátunk saját szűkebb hazájáról nyújtott felvilágosításokat. Majd fölkanarodtunk a finn népek földjére s Helsinkiben állapodtunk meg.

Mikor a kellemes savanykás borra került a sor, a ház kedves fiatal asszonya ura zongorakiséréteivel tatár, cseremis, mongol, japáni, baskir, ozmántörök, finn s végezetül magyar dalokat énekelt. Csodálatos festvérségben oldódtunk fel valamennyien. A baskir magas, álmodozó, fájdalmas hangon saját népe néhány szép dalát zengte el, a japáni is megnyitotta mosolygó zártságát s egy-két japáni dalt énekelt. Mire éjjeltájban fölszedelőzködtünk, hogy a csikorgó fagyban hazatérjünk, már alig volt közöttünk lényeges nemzetiségbeli különbség. Mint egy csapat vidám madár, vonult a társaság a fehér budai utcán lefelé, egy csapat madár, melynek egyforma a tolla-fajtája, csak a nyelve különböző némiképen. *De nem a dala.* Ugyanazt az örök dallamot éneklé valamennyi, időtlen idők óta.

Természetesen szóbakerült az a sajtópolemia is, amit éppen a *Magyar Élet* indított el rövid idővel ezelőtt. S a polemia megint más fontos kérdéshez vezetett: a *keletiség* és a *nyugatiság* ellentétének ugyancsak időtlen kérdéséhez. S most túl minden érzelmi, sőt indulati motívumon, ami ezt a kérdést mindig jellemezte, időszerűnek látjuk, hogy beszél-gessünk róla a lehető legnagyobb tárgyilagossággal.

Tegyük félre a turánisták romantikus álmait, amelyekben éppen annyi a tiszta lelkesedés, mint a dilettantizmus, tegyük félre a tisztán napi politikából táplálkozó zsurnalisztika fecsegését, amely nem tudja megkülönböztetni Magna Hungariát Kunmagyeriától, az urali magyarságot a kaukázusitól s amelynek anynyi hungarológiai műveltsége sincs, hogy tudná: a kaukázusi magyarság (helyesebben: maradékmagyarság) éppen a kipcsáki mongol kánságnak köszön-hette keresztyénségét háborítatlan ferences kolostoraival, templomaival egyetemben (nemhogy még harcolt volna velük s azok pusztították volna ki). Tegyük félre a személyes sértődéseket, amelyek minden lényeges és közérdekű kérdést befognak mocskos indáikkal s míg egyfelől éltető erőnek tűntetik fel saját tévedéseik idegen gyökereit, másfelől kíméletlenül megfojtják a magyar öntudat amúgyis sátnya fáját. Mondom, tegyük félre mindezt. Hadakozni, vitázni manapság, úgylátszik, csak annak van joga és lehetősége, akinek nincs igaza. Aki az igazság birtokában van, éppen ezért hallgasson...

Hungarológiai nevelésünk hiányai kétségbeejtők. Kevés népe van a világnak, amely gyérebb, hiányosabb ismereteket kapna saját őseiről, rokonairól, családfájáról, mint a magyar. Elemi iskoláink hungarológiai tananyaga úgyszólván semmi. Középiskoláink eredetünk, rokonságunk kérdését játszi könnyedséggel s felületességgel intézik el. A középiskolás diák hónapokig lézeng az asszirok, az egyiptomiak, a görögök, a rómaiak világában, királyok, fáraók, fejedelmek, tribunok, vezérek és másodrangú satrapák neveit magolja. Istenekkel ismerkedik, szárazföldi és tengeri csaták színhelyét bökdösi a térképen, évszámokat vés emlékezetébe, hadak létszámát kívánja a pokolba, de alig állhat meg egy lélekzetvételnyi időre az ananjinói kultúrájánál, a permi népeknél, finn és ugor népek elválásánál, vándorlásaiknál, életmódjuknál, kultúrá-

1942. febr. 2. n.

juknál. Egyetlen vérbő kapcsolatot sem tud teremteni azzal a világgal, amelyből a magyar fajta s a magyar lélek kipattant. Sejtelve sincs a török népek multjáról, rokonsági viszonyairól, kultúrkincseiről. A Kárpátok vonala sötét, ködbemerült világot határol el a nyugati, ragyogó világtól, abból az éjszakai sötétből bukkantunk elő s ebben a káprázlató fényességben élünk ezer éve.

Csodálhatjuk-e hát, ha sem politikusaink, sem hírlapíróink, sem irodalmi köreink, sőt kritikussaink nem tudják, milyen nagyhorderejű kérdésekhez nyúlnak, valahányszor beleturkálnak éppen a legjelentősebb, legmagyarabb ügyekbe s művekbe? Csodálhatjuk-e, hogy hatalmas példányszámú képeslapok szerkesztői, akiknek a kezében szinte beláthatatlan tömegnevelő hatalom van, a legtisztább típusú türk, mongol, vagy cseremisz fejeket bélyegzik »állatinak«, ha legvérszerintibb rokonainkat szidalmaznak barbár hordaléknak, ázsiai csordának? Vajjon az ő bűnük-e, hogy elfogultságaiktól s a gyorsan változó politikai széljárástól elvakítva a legszomorúbb tájékozatlanságról tesznek tanúbizonyságot szinte naponta s a legnagyobb nyilvánosság előtt? Az ő hibájuk-e, hogy bár jó magyaroknak érzik s vallják magukat, mégis a magyar fajta megcsúfolóit látja bennük éppen a legöntudatosabb, legtájékozottabb, legfelelősségteljesebb magyar közvélemény? Nem az ő hibájuk, bűnük, tájékozatlanságuk. Hanem azé a *nemzetnevelési rendszeré*, amely évtizedek óta következetesen elzárta a magyarságtudomány forrásait a magyar rétegek előtt. Azé a liberálizmusé, amely, nehogy sértse a mimózaalkú új vereckei nonfoglalók önértékét, a nemzetiségi vidékéket s a frissen asszimilált Bach-huszárok és néptársaik »magyar érzületét«, éppen csak annyi magyarságismeretet adott, amennyiből a dzsentri-magyarság megérthető s elfogadható volt. Az újabban kigúnyolt »mélymagyarság« — tehát a történelem messziségébe merült közös mult, a rokonnépek kultúrája s a velük időtlen gyökerekkel kapcsolódó magyar *nép* — ismerete azonban nemcsak szükségtelen, hanem egyenest káros, sőt ijesztő volt. S milyen groteszk játéka a történelemnek: most éppen azok a látnokok és próféták árulnak egy gyékényen liberális érdekeltségünkkel, akik tűzzel-vassal hadakoznak ellenünk az új Európa s a »népi jobboldal« nevében. Azok énekelnek egy dalt az »urbánusokkal«, akik »urbánusaink« legpenetránsabb képviselőit sikerrel némították el és úzték ki innét. (Ámbátor maradt itthon a második garnitúrából éppen elegendő.) Micsoda ironiája a gyorsan forgandó sorsnak, hogy most azok berzenkednek a rokon népek iránt természetes aggodalmat, jóindulatot érzők ellen, akik másrésztől oly keményen hadakoznak a fajtánkkal semmi közösséget nem vállalók gúnyviharával. A nagykapitalista zsidóság, az idegen arisztokrácia és a zagyva kispolgárság szövetsége sajátította ki és hamisította meg a »szentistváni gondolatot«, e gondolat köpenyegé alá bújtatva minden idegen érdeket. E szövetség rekesztette ki a magyarság milliós tömegeit saját világából, barbárság, éretlenség, műveletlenség, bundaszagúság címén. Ez az

érdekszövetség állította fel ilyen élesen a kérdést: *vagy* nyugatiak vagyunk, *vagy* elveszünk. (Már mint *ők!*) Ez vetette meg a magyarság lelkéből lelkedzett irodalmat, ennek »oláh« a magyar népzene, ez fitymálta népművészetünket, ez restellte a népi nyelv friss zamatát, fordulatait. Babits a világirodalom történetét tárgyaló művében egyellen szót sem szentel a *Kalevalának*. S lám, éppen a »népi jobboldal« zászlóvivői sódródtak akaratlanul, politikai rövidlátásból, túlságos lelkesedésből és tudatlanságból velük egy táborba.

A dolog nem olyan egyszerű, ahogyan rokonnépeink ócsárlói elképzelik. Egyrészt azok a népek korántsem olyan barbárok, egyáltalában nem »félvad ázsiai hordák« és nem »gyilkosok«. Hiszen műveltségi állapotukról ma már a legtájékozatlanabb gyermek is tud annyit, hogy van egynéhány iskolájuk, lapjuk, írójuk, színházuk, operájuk, van némi népművészetük. A zürjének — komik — példái a földgömb legműveltebb, legintelligensebb népei közé tartoznak. Nem akarom felsorolni az összes rokonnépeket, melyora erőfeszítést tettek s milyen eredményekhez jutottak. Ez a dolog egyik oldala. Mert másrészt tegyük fel s fogadjuk el, hogy csakugyan barbárok, vadak, állatiak... *Mi hát a teendőnk éppen nekünk, magyaroknak?* Julianus barát örök időkre megmutatta, hogy mi. Feladatainkat kijelölte, az utat törődött, meztelen lábával kitaposta. Az a *kötelességünk, hogy őt kövessük*. Forduljunk fajtaronaink felé, menjünk hozzájuk, emeljük ki őket abból az állati, barbár állapotból, vegyük le róluik a »gyilkos« büntudatának terhét, fordítsuk ábrázatukat az Isten felé, fogjuk őket kézen s vezessük emberi életformákba, tegyük őket elégedetté, boldoggá, szeliddé. *Ez Julianus parancsa*. Ez az ő példája. Éppen, mert rokonaink. Éppen, mert nyelvünk, dalunk, népi kultúránk, vérünk az övékkel egy. S éppen, mert keresztyének volnánk, vagy mi. (Legalább politikai szölamainkban.)

Julianus sohasem mondta, hogy ő bizony nem törődik Magna Hungaria — csak sejtett — magyarjaival, mert ázsiai félvad barbárok, állati pogányok, rabló hordalék. Még ha azok lettek volna sem. Szent Gellért sem nevezte a tőle *fajilag távolálló* magyarokat gyilkosoknak, bár fejét kőhöz verték, szívet át-döfték, holttestét az útfélen hagyták. És nem igaz az sem, hogy egy nép lehet *tömegeiben* istentelen, hitetlen. Agoston atyától, szelíd pálos barátomtól nemrégiben értékes könyvet kaptam. Karrer, a kiváló vallásbölcselet írtja, ajánlom a »népi jobboldal« minden vitázójának szíves figyelmébe. Mert megerősíti s kifejti azt a régi igazságot, hogy *vallástalan nép nincs és soha sem is volt, az emberi faj alapvető természete, alkati sajátága, hogy vallásos*. Ezt tartotta szem előtt IX. Pius pápa 1863-ban kelt enciklikája is, amidőn figyelmeztet: »Távol legyen tőlünk, hogy a katolikus Egyház gyermekei valaha is ellenségesen viselkedjenek azokkal szemben, akiket nem fűz hozzánk ugyanennek a hitnek és a szeretetnek a köteléke. Sőt inkább arra kell törekednünk,

hogy a keresztény szeretet parancsa szerint szolgáljunk és segítsünk nekik. *«Ateista nép nincs, ez annyi, mintha földalatt élő madárról beszélünk. Nincs »állati« nép. (Ijesztő csak az, hogy minden nép hittet követi el a legiszonytatóbb borzalmakat is. Mindegyik, akár keleti, akár nyugati, akár »barbár«, akár »művelt«.)*

Lássuk be és értsük meg, hogy a magyarságnak van egy keleti s van egy nyugati ábrázata. Jánuszarcú nép a magyar. De a törzs, amelyé a fej, egy. Vannak Nyugatra néző magyarjaink. Ők nyilván úgy vélik, hogy annál bizonyosabb a megmaradásunk, mennél nyugatibbak tudunk lenni. Vannak Keletre néző magyarjaink, ők viszont lelki alkatunkra, népiségünkre, hagyományainkra hivatkoznak s úgy gondolják, hogy csak akkor és addig maradhatunk meg magyarokul, amíg keletiségünk eleven ható erő. Melyikük az önzetlenebb? A nyugatosok ellen szól Nyugat mai állapota. A keletiek ellen Keleté. A nyugatosok ellen, hogy szószólóik nagyrészt idegenből jöttek s hogy éppen a liberális kapitalizmus korszakával kötődtek össze. A keletiek ellen, hogy igen sok értékes nyugati szerzeményt kellene kidobnunk magunkból, ha következetesen keletiek akarnánk lenni. Minthogy a keleti tájékozódású, vagy, mondjuk: szemléletű magyarok igen nagy teremtményekkel vonulnak fel a nyugatosok ellen, valljuk meg, a mérleg nem a nyugatosok javára billen. Irodalmunkban határozottan a keleti alkatú lelkek uralkodtak s uralkodnak ma is, eltekintve az asszimiláció korának Rákosijaitól, Herczegeitől, Ignotusaitól és Molnár Ferenczeitől. Magyar politikát keleti koponyáink folytattak nagyvonalúan s most hiába olvassák fejemre Széchenyit, ő maga számtalanszor világosan keletinek vallotta magát. Aranykorunkban, az Árpádok idején, tisztára a keleti eredetű és jellegű politikai zseni díadalmaskodott. Miért kell ide sok magyarázatot? Ami Európát megragadta bennünk, hódolásra, együttműködésre készítette, az éppen eredeti keleti jellegünk volt mindig s ma is az.

De miért ne egyezhetnénk meg valamiben, keleti és nyugati magyarok? Miután Kelet és Nyugat határán állunk, vagy bukunk, olykor a keleti, olykor meg a nyugati magyarok munkálkodására van szükségünk. Nem kell mindjárt Vata úrral példálózunk, fehér ló áldozásával gyúnyolódunk, közveszedelmet kiáltanunk s ősi — keleti — módra véres kardot körülhordoznunk, ha valamelyikünk figyelmeztet keleti voltunkra. Nem kell rögtön művelteknek, előkelőknek, finomáknak, kultúrembereknek vélnünk magunkat, ha valamelyik keleti magyart le kell dorongolnunk. Viszont az sem lehetetlen, hogy szükségünk lesz még nyugati magyarjainkra, habár ebben a pillanatban Nyugat inkább elriaszt, mint bízta. Van keleti büvölet s van nyugati. Miért ne lehetne *magyarbävölet* is a két fél között?

Mondom, ebben a pillanatban Nyugat inkább elriaszt. Az a »láthatatlan Európa«, amelyért érdemes volt európainak lenni, egyre láthatatlanabbá válik.



KARAY GYULA:  
Parasztlány (mozaik)

Ennek az Európának legszebb kincsei éppúgy a mélyben vannak, mint a magyarságé: a *tömegek lelkében*. Ha azt mondod, hogy ez a mélybesüllyedt, vagy mélyben konzerválódott Európa lelkesít, megértelek. De értsd meg te is, ha én mondom: engem a mélyben konzerválódott magyarság s a keleti rokonnépek lelkében mélyreivódott Kelet lelkesít. Az ellentét így nem akkora, mintha te is a *felszínen* látható Európától bővölödsz s én is a *felszínen* nyilván megmutatózó Ázsiától. (Erről azonban szó se legyen!)

S mondom: a történelmi pillanat most azokat a magyarokat szólítja elő, akik inkább keletiek, mint nyugatiak. A világ új képe egyikünk előtt sem világos. Hogy a már megszűnt, vagy még valamiképpen fennálló országok sorsát miképpen »rendezik«, megvallott elvek, vagy suba alatt tartott tervek szerint-e, nem tudhatjuk. A tényekből kellő óvatossággal azonban máris következtetnünk kell s »kormányozni annyi, mint előrelátni«. Könnyen meglehet, például, hogy a Szovjetunió területén mozaikformában élő népek néhány nagyobb tömbre bomlanak, földrajzi elhelyezkedésük és fajtájuk szerint. Ez a bomlás lehet teljes, de lehet részleges. Mind a két esetben gondolnunk kell azonban arra, hogy számunkra, magyarok számára, milyen lehetőségek nyílnak. Politikai, gazdasági, kulturális téren mit tudunk mi nyújtani, hogy magunk is kivesszük részünket az élet gyümölcseiből. *Mint magyarok, kétségkívül óriási előnyökkel és rejtett képességekkel rendelkezünk*. Rokonnépeinkkel van tele az egész keleti terület. Tudományos életünk minden ága szomszjas földként várja a munka májusi esőjét. Nyelvészeti, néprajzi, szellemi néprajzi, őstörténelmi, zenei, vallástörténelmi kutatások beláthatatlan kincsekkel kecsegtetnek. Aztán, mint magyarok, némi erkölcsi kötelezettséggel is rendelkezünk: Julianus nyomán nekünk kell betérnünk majdan a sokat szenvedett, megvonszolt, elszegényedett, anarchiába sodródott népek házába, nekünk kell elvinnünk az élet, a jövő, a béke, a munka örömhírét. Az út, amely a besszarábiai Csöbörcsöknél nyílik, végeláthatatlanul nyúlik a messzi Keletre. Japáni, török érdekkörökkel találkozik, beléjük kapcsolódhat, mint láncszem a láncszembe. Micsoda fordulatot hozott volna történelmünkbe, ha Julianus hazatérhetett volna véreinket, aminthogy milyen fordulatot jelentett a kúnok betelepítése, vagy később az alföldi magyarság kivándorlása! Népeket, természetesen, nem hozhatunk haza, ez minden »turánitisszel« bódított romantikának sok volna, de szellemi kincseket, kultúrájukat — s éppen a mélymagyarság erősítését segítő javakat — hozhatunk garmadával. Kijov, Kazán, Orenburg, Pjerm még ma is felmérhetetlen kincseket rejteget, hát még a körülöttük hullámozó népek!

Magyarságunk titkai nem rejtőznének talán tovább is ismeretlenségben, ha a már Kijovban dolgozó — német meghívásra, német pénzzel dolgozó — honfitársaink, László Gyula és Fettich Nándor támogatására friss, fiatal tudósok serege követhetné őket. De továbbmegyek. *Vajjon nem lehetne-e fogolytáborokban sínylődő rokonságunk közül néhány ezer*

*főt kiválogatni, idehozni s tudományos vizsgálatnak alávetni?* Az előbbi háborúban gazdag zürjén gyűjtés folyt, — igaz, hogy nem a Magyar Tudományos Akadémia, hanem a helsinki Suomalais-ugrilainen Seura adta ki!

S ha az ázsiai, — vagy keleteurópai — néptömbök leválása nem lesz olyan erőteljes, nem volna jó már most rokonszenvet kelteni magunk iránt, baráti kapcsolatokat teremteni a jövő, a jövő érdekében? Bolond, aki tüzzel-vassal, vagy útalattal lép be egy házba, ahová később tűz és vas nélkül kell majd visszatérnie. Bolond, aki lecsuntyítja a kilincset, amelyet később talán meg kell fognia.

Abban, amit itt fölvettem, sok reális lehetőség lappang. Csak végig kell gondolni a tényeket. Nagy veszély származhatik abból, ha bedugjuk fülünket, behúnyjuk szemünket, még nagyobb, ha mások fülébe elfogult szölamok forró ólmát öntjük, szemét látszatokkal kiszűrjük. Az Istenért, adva van harminc-negyven millió rokon népesség. S adva van egy összedőlő kapitalista-polgári Európa. Vajjon hasonló helyzetben a világnak mely népe volna olyan örült, hogy nem nyúlna a rokonságban rejlő erők felé? Mely népe, amely ráverne a kinyúló jóhiszemű kezekre s pereátot kiáltana a figyelmeztető nyelvre? Szűnjének meg balgatag nyugati feleink a gyűlölködéstől, a csúfolódástól, a rettegéstől, a vélt érdekekért való szorongástól. Azokhoz, akik az »urbánusság« nevében ide ilyen, vagy olyan idegenuralmat, duzzadó liberális kapitalizmust, saját testükre szabott »demokráciát« szolgálnak, semmi szavunk. Hajtogassák csak tovább Vata urat, a fehér ló áldozását, a Napimádást, kenekedjenek csak sznobizmusukban idegen, hazug értékek pirosítójával, puffaszkodjanak csak s emlegessék, hogy mi, népiek, mélymagyarok, *nem alkottunk műveket*... De azok a magyarok, akiktől ezek éppolyan távol esnek, mint mi, óvakodjanak rosszul felfogott politikai elméletek és szempontok alapján egy gyékényen árulni velük. Ha látnak Nyugat egy-két pontján biztató jelenséget, fordítsák valamennyiünk javára. Legyenek készen ők is. De ha mások, néhányan, Keleten látnak lehetőségeket s e lehetőségekhez, igenis, hozzáillőnek tudják egész alkatunkat, földrajzi helyzetünket, kultúrát, hagyományainkat, erkölcsi küldetésünket, üljenek le szépen és gondolkozzanak: *háttha ebből is lehet még valami?* A történelem forradóbb, mint a hajdani, lassuléptű időben. Tegnap még üzleteket akartunk kötni ott, ahol ma nem lelünk elegendő gyűlölnivalót. Holnap már hivatkoznunk kell arra, hogy magyarok vagyunk s szeretetért jöttünk, ahol ma még máglyákat gyűjtöttünk volna. A politikai rendszerek jönnek-mennek, a népek maradnak. Ezt megérti minden egyszerű zszurnaliszta, aki beleszagolt a politikába. Vannak örök dolgok, azokat ne feledjük. Közéjük tartozik magyarságunk is. *Meg kell maradnunk*. Ebben, azt hiszem, egyetérthetünk valamennyien.

1942. febr.

35

ERŐÉLYI JÓZSEF:

KODOLÁNYI JÁNOSNAK

## GYALOG\*

Jegyem lejárt, a kalauz  
leszállított... Mit tehetek? —  
Solymártól Óbudáig mostmár,  
gyalog és ingyen, mehetek.  
Hisz gyalogoltam én már annyit!  
Kenyereimet, szegény diák,  
gyalog hordtam messze tanyáról,  
mehúzta vállamat a zsák.

Hát még a világháborúban? —  
Gyalogos voltam... S azután,  
szegény költő, gyalog rohantam  
a legszebb délibáb után.  
Bejártam egy egész országot,  
gyalog annyi várost, falut...  
Csekély ismételés ennyi annak,  
ki gyalog járni meglanult.

Kezeskedek: jobb mint a pállott,  
rázós vasúti kocsiban.  
Ebben a friss téli időben,  
egészen jól érzem magam!  
Megyek egyedül, könnyű szerrel,  
nézem a tájat, érdekel  
minden kis részlet... Valahol fönny,  
egy repülőgép kelepel.

Nem látom a ködtől a gépet,  
pedig alacsonyan repül.  
Nagy gép lehet: motorzajától  
zeng-zúg a ködös, hideg úr.  
Száll mint egy óriási dongó,  
megy Rákosszentmihály felé...  
Mi lenne, ha a sűrű ködben,  
az utat eltévesztené?...

Cseresznyefák szegik az utat,  
kopár, téli cseresznyefák,  
varjú ül egynek a hegyében,  
tarka varjú, bírja az ág.  
Ott ül és nézi a világot,  
elszáll amint közeledek,  
alacsonyan, akár a szürkén  
vándorló téli fellegek.

Az út szélén egy szarka ugrál,  
előlem csak a fára száll,  
csörög-börög, bosszankodik rám.  
Tiszteletlen, bátor madár.  
Mintha csak szidna, szarkanyelven,  
míg elmegyek az ág alatt.  
Tudja talán, tán látja rólam,  
hogy szeretem a madarat.

Gyanakszik mégis, hátha bántom...  
Behúszom hát a fejemet,  
mintha félnék a haragjától,  
míg a fa alatt elmegyek.  
Pedig, ha félek, attól félek,  
hogy ő fél tőlem, s elrepül,  
s én itt maradok a nagy úton,  
a kopasz fákkal, egyedül...

Farkaskutya az út árkában,  
fekszik megfagyva. Kóbor eb,  
agyonlőtte valaki nyilván,  
nem is látszik rajta a seb,  
véres az orra... Agyonlőtte  
egy csendőr tán, vagy a vadőr.  
Mióta fekszik itt, ki tudja?  
Bizonyosan ráhúlt a bőr.

Ugy fekszik, mintha fából volna,  
oly mozdulatlan, mereven.  
Ráhúlt a bőre, de a szőre,  
mintha élne, oly eleven.  
Ami halott volt rajta, míg élt,  
most hirdeti az életet,  
amit csendőr, vadőr puskája,  
ólma agyon nem löhetett.

Ki hagyta meg kölyökkorában? —  
Tán megsajnálta valaki,  
s felnevelte, de nem tudott már,  
vagy nem akart adni neki,  
a kenyérből. Tán megvonta  
a kutjától a kenyeret,  
hogy eleget kapjon belőle  
talán egy éhező gyerek.

Akárhogy is volt: itt mered rám  
ez az okatlan áldozat.  
A két fülét mintha hegyezné,  
egy füttyre, melytől meghasad  
a vak homály, a halálos csend,  
oszlik a bűvös bénaság,  
ő újra él és elfelejti  
puskás, kegyetlen gyilkosát...

Jön a völgyből, előre bög már,  
s egyszerre csak megjelenik,  
a domb élén feldugja orrát,  
és kerek lámpaszemeit.  
Előrohan négy gumitalpán,  
némán, csak az erős motor  
duruzsol, mint egy érckopolyú.  
Elsuhan s rámborul a por.

\* A Fehér torony c. kötetből, amelyet Kodolányi „hozott fedél alá“

## ISTENEK

— Kodolányi János regénye. Athenaeum kiadás. —

A testvért kereső Julián barát szerzője Emese álma címen történelmi regénysorozatot tervez a honfoglaló magyarságról, amint új hazájában berendezi társadalmi és politikai életét, átalakítja hadiszervezetét. Az Istenek ennek a sorozatnak első műve, tehát tulajdonképpen egy bőre szabott bevezetésnek kell tekinteni, mint a nagy hőskötemények seregszempléjét (expositio).

Dunántúli magyar szállásokon vagyunk, Taksony vezér idejében. A magyar települések még annyira frissek, hogy a még csupán laza szálakkal földhöz kötött népség rétegződése nem is kezdett üledni. Három társadalmi rend nyugszik egymáson: legfelül a hadiéletet élő előkelők, a hadnagyok és ezernagyok kétnyelvű úri rokonsága; alatta az ugor eredetű, csak magyar nyelven értő szabadosok többé-kevésbé független társadalma, folnagok vezetése alatt;

122

legalul a szláv vérű, de magyar életformába betört szolgák serege, amely hivatta van a hadakozó urak dolgát végezni egy-egy udvarnok irányítása alatt.

Bese úr, az őszbehajló karakán magyar, hatalmas ember itt a Gulács hegy táján. Marhája tömördek, rokonsága előkelő. Ezernagy is volt a kalandozásokban. Valahonnan Zala mocsaraiból egy „tót” vándorpap, Kirill, a Bese úr szállására vetődik. A keresztény tanításokkal gyéren át-átszótt szolgahad a magyar nyelven alig tudó pap befolyása alá kerül. És ezzel megindul a küzdelem az istenek között: a szolgák és szegények oldalán a keresztények Istene, a hatalmasak és gazdagok oldalán az ősi magyar isten. A két isten két, egymáshoz nem mérhető, külön világot jelent; más törvény, más szokás, más erkölcs, még a jó és rossz fogalma is más-más.

A szabadosok a magyar isten pártján vannak, mert a belső rend őret látják benne. Apsa, a mindentudó táltos, szítja az ellentétet. Amíg Kirill csak a pogány istenbe ütközött, a nekijusakodó erők nem csapnak össze. De amikor a törzsi renden által a magyar életközösség szokásjogát, ősi hagyományait támadja meg, akkor már a vendégjog nem védi őt. Ő a gyengébb, tehát alul marad. Bese úr ugyanis fiutódot akar szép szál gyermekei helyett, akik Lél és Bulcsu úr seregében elvesztek. Két szép szolgaleányt visz sátorába, második és harmadik feleségnek. A keresztények, Kirill ostromozó szavai után, ellenérzéssel nézik. Közben Kirill asszonyának veszi a pogány folnagy leányát, Csillagot. Ebben a pogányok látnak vér nélkül le nem vezekelhető sértést. De Bese úr nagylelkű: csak kiűzi Kirillt, s a nép kiéneklei Csillagot is.

A terjedő kereszténység és a védekező pogányság összeütközése ez a regény, Bese úr és Kirill, a két világ élharcosa, mérhetetlen távolságra vannak egymástól. A keresztény eszme úgy terjed az alsó néprétegekben, mint erdőtüz a száraz avarban: nem is látni, hogy alul fut a tűz, s egyszer csak magasra csap a lángja. Istenek kelnek birokra egymással. A pogány isten még fölényes. A helyzete csak kevesek lelkében rendült meg. Aki a másik Istennek hódol, az sem tudja elválasztani a hitet a babonától.

Kodolányi a lelkekben viszi véghez a két világ pusztító mérkőzését. Csillag vergődik a megbecsült életrendet, társadalmi biztonságot jelentő pogány hagyományok és a megvetést, nélkülözést hozó kereszténység között. S nem a keresztény Isten vigasztalása dönti el tépelődését, hanem a pap iránti vonzalom szól belé. Kis húga, Virág, nem lépi át ezt a mesgyét; ő a másik társadalomban marad. A két testvér összecsapásakor, az éles párbeszédből a két világ szörnyű távolsága bontakozik ki. Itt látszik meg az az ijesztő lépés, amelyet előbb egyenként meg kellett tennie a magyarnak, hogy később az egész nép megtehesse.

A pogány és a keresztény életforma szerkezeti különbsége készítette a Pogányok szerzőjét arra, hogy a baljós lépést — a magyarság áttérését a keresztény népek közösségébe — végzetesnek lássa, s így elvitassa a magyarság európai létjogosultságát.

A sorozat tervéből következik, hogy ez a regény csak felvázolja a helyzetet, felveti a kérdéseket; a következő regényeknek kell majd megadniuk a feletet; azok vannak hivatva összeadási vonalat húzni az itt feljegyzett tételek alá.

Személyei erőteljesek, tisztán láthatóak. Legtöbbször már a nevük, mint



odavetett ecsetvonás, többet mond sok magyarázkodásnál. Ha egy asszonynak Balsam, Hölgy, Holdacska, Játék, Szerető, vagy Kevély a neve, a szó egyúttal testi és lelki tulajdonságokat is sugalmaz. A férfiaknál a Hosszú, Kücsid, vagy az igénytelen Szereda éppen úgy árulkodik.

Külön kell foglalkoznunk a könyv nyelvezetével. A történelmi regények nyelvének sokat vitatott kérdése, ha nincs is eldöntve, de le van zárva. Mégis talán lesznek, akik sűrű kifogást emelnek a történelmi idők hangtani érzékeltetésének következtelenségei ellen. Megmondják majd, hogy szegedvidéki és székesely nyelvi sajátosságokat kevert a dunántúli magyar beszédbe, elég szabálytalan „ö“-zéssel. De nem vonhatják kétségbe, hogy szép ez a nyelv; nem nyelvész rakta össze, hanem művész alkotta. Az őszi bokrok borzonganak, — írja, s köd, dér és hideg érzik a szó mögött. A hó meg csendesen pilinkézlik. A Csillag költötte versikék valami különleges, megkapó bájjal furakodnak az olvasó szívéhez.

Más kérdés az, hogy a regényben aprólékosan és szépen megírt műveltség történelmileg igazolva van-e, tehát hiteles-e. A mocsarak közül a hit terjesztésére küldött, kócos zarándokpap könyvet, breviáriumot visz a tarisznájában (kevéssel 955 után). A vizet vederrel öntik, a bort csuporból isszák, a szolgafán kondérban főznek, csebre használják és kanállal esznek. A pogány magyar „adjon Isten jó reggelt“-köszöntéssel járul ura elé.

Az ítélkezéshez tudni kell, hogy az ősmagyarok anyagi műveltsége (tárgyi néprajz) még annyira sincs felderítve és rendszerbe foglalva, mint egykorú szellemi kincseink (szellemi néprajz). A regényíró tehát támasztékok nélkül indul a bizonytalan útnak, inkább képzeletének erejében bízva. Ha itt téved, az elsősorban a történetíró hibája. Sokszorosan nehezebb így írni történelmi regényt, mint akkor, ha névtelen jegyzők — az utókor regényírójára gondolva — minden apróságot gondosan kutyabőrre írtak hősuokról. A változatokban fennmaradt, vitatott tények közül pedig joga van a költőibbet választani.

Nem ezt kell nézni Kodolányi nagy regényében. Ami célja volt, elérte: regényéből félelmetes erővel dübörög elő a két világ összecsapása, a viaskodó istenek lábdobogása.

*Parajdi Incze Lajos*

*Erdélyi Helikon 1942. febr.,*

*2. sz. 123 - 124.*

Magyar Nemzet  
1942. febr. 1.  
Ab. n. 11.

### Nomád nyilatkozata

A Magyar Nemzet, pártatlanságához híven, teljes terjedelmében közölte a Kúria ítéletét az Erdős—Kodolányi-pörben. Azok a szám szerint mindenestre csak néhányak, akik leveleikben szigorúan megfeddtek bennünket azért, amért az ítélet kihirdetése után *mindössze egy híre erejéig* emlékeztünk meg frói és politikai bálványuk „diadalmas” rehabilitálásáról, most már bizonyára *meg vannak elégedve*. Nem tagadom: én is teljes mértékben meg vagyok elégedve, mert az ítélet indokolásában foglalt erkölcsi fejmosás végkép igazolja, hogy nem személyi okvetellenkedést vittem véghez, hanem *elvi* harcot folytattam, az etikai igazság fegyverét forgalva.

Arra, sajuos, nem számíthatok, hogy most már ugyancsak a nyilvánosság előtt adjanak elégtételt nekem a nyomtatásban *redmúdtott* *invektivákért* azok a nyomdatermek, amelyek Kodolányit nemzeti és felekezeti apostolukká magasztosították. Még jobban sajnálom azonban azt, hogy a „Földindulás” szerzője által ellenem beígért sajtópörre sem számíthatok. Meg kell elégednem az-  
zal, hogy a rágalmazási, becsületzár-  
lási és hitelrontási pör elmaradását *néma belismerésnek* tekintsem a je-  
lenleg fajvédősködő erkölcsbíró ré-  
széről.

Buda, 1942. január 31.

Nomád

1942. febr. 19. 39

# KODOLÁNYI JÁNOS

## MUSZÁJ-HERKULES

### PANASZA

Németh László nemrégiben panaszkolt, hogy vezérkednünk kell, holott alkalmatlanok vagyunk a vezérkedésre. Mert egyre nő azoknak a száma, akik vezetni kívánják magukat a mind tisztább fényben megmutatkozó új Magyarország felé. Vezető után sóvárognak s minket, írókat szemelnek ki, hogy maguk közé vonjanak s szemtől-szembe hallják, mit kellene cselekedniök.

En magam is ennek a botcsinálta szerepnek a súlyát nyögöm. Lelki alkotom szerint magányra, csendre, zavartalan elvonultságra töreksem — mint általában minden intenzívebben gondolkodó s kevésbé intenzív cselekvő ember —, testi mivoltom szerint pedig még akaratom s kívánságom ellenére is vesztég kell maradnom, lévén a lábam egy életre beteg. Mindenképpen arra predesztinálódtam hát, hogy békén megülve magányomban, könyvekkel s gondolatokkal foglalkozzam. Igen, de ezen a télen is tízennégy helyre hívtak meg, hogy előadást tartsak. E tízennégy hely szépen szétszórva a Szombathely, Huszt, Székelyudvarhely, Hódmezővásárhely négyezőgben, kilométerekben is tekintélyes távolságot jelent. Tél is van, hó, fagy. Ez nem volna baj, ha a vonatokat nem fűtenék, mint egy finn saunát. Az utasok azonban irtóznak a húsz fok alatt hőmérséklettől, a fűtést elzárni nem szabad, ablakot nyitni még gondolatnak is borzasztó, szenvednem kell hát órákig, főnöm a gőzfürdőben — s másnap borogathatom a mandulámat. Ezenfelül hol ezen, hol azon a vonalon szüntetik meg a közlekedést, hol ezt, hol azt a gyorsvonalat törlik ki a menetrendből. Fájó, beteg lábbal, biztosan lobosodó torokmandulával kell tehát izzadnom, hogy azután valahol egy órát beszéljek.

Ezek csak a testi kényelmetlenségek. Ha még ide soroljuk a vendéglátó városban való ténfergést, lépcsők megmászását, ácsorgást, étkezés rendjének felborulását, a kénytelen-kelletlen megivott bor, sör mennyiségét, a számolatlanul szívott cigarettát, sőt gyakran a cigányzenét, mindenki elgondolhatja, milyen szerencsétlen Muszáj-hercules e sorok írója, amikor az iránta megnyilvánuló szeretet unszolásának nem tudván ellenállni, kihúzza lábát otthonából.

A lelki megpróbáltatás még elviselhetlenebb. Mert hiszen szép és nemes ügyért szívesen vállal az ember testi fáradságot, sőt fájdalmat is. A kérdés azonban nem ilyen egyszerű, ha azt nézem, hogy *mit vesztek, mint tró s mit nyer a közönség*, amely szerető körébe meghívott. Most nagyjából kiszámítottam, ha mindenhová elmennék, ahová híveim meghívják, tekintettel az utazás nehézségeire s a távolságokra, nem kevesebb, mint *huszonnyolc napom*.

Magyar Ut 1942

febr. 19. 8. 2. 3

veszne el. De az előadásra készülni is kell. Az idegen helyen, idegen emberek között való forgolódás új élményeket támaszt, azokat fel kell dolgozni, ki kell vetni, el kell intézni valamiképpen. Írni tehát, vagy akár csak komoly tanulmányokkal is foglalkozni, amíg az idegen környezet emlékeit, a kellemes és kellemetlen impressziók izgató anyagát fel nem dolgozza a lélek, teljességgel lehetetlen. Hiszen ha „zavartalanul“ él is az ember otthonában, éppen elég feladat védekeznie a mindennapi élet ezer — fölösleges — támadása ellen. Adóügyektől gyermekek tandíjáig, dilettáns írók makacs telefonálgatásaitól politikusok fondorlatos átkaroló mozdulatáig, a házigazda közönye miatt átázott mennyezettől az ellenfelek és ellenségek légiójának mesterkedéséig mindenféle és minden fajta zaklatásban, zargatásban és sanyargatásban részesül az ember. És hát nyakig áll a mai „történelmi“ idők ingoványában, gyakran lélekzeni is alig-alig tud már, ezt is számba kell venni. A telefont még csak kikapcsolhatom, de nem kapcsolhatom ki érzékeim és eszméletem érzékeny csápjait, amelyekkel a világba fogódzom. Mégis, nagy erőfeszítéssel, ravasz módszerekkel sikerül, mert sikerülnie kell, hogy beleilleszkedjem tulajdonképpeni életkörümbé és feladatomba: az *Írói munkáiba*. S lám, jönnek, akik olvasásuk műveimet és szeretnek, jönnek a magyarságtól üzött lelkek, jönnek az aggó-

dók, a magányosok. Jönnek, akik itt egy iskolát, ott egy diplomát akarnak felépíteni, jönnek, akik talán egy orgonát szeretnének venni a szegény kis gyülekezet egyházába. Jönnek, akik népfőiskolájukat akarják megerősíteni s jönnek, akiket idegenek szorongatnak. Fiatallapok, tanárok, diákok. Jönnek a finnek igaz barátai, akik egy-egy órát akarnak szentelni a rokonnép ügyének. Jönnek, akik gyermekek arcára szeretnének egy kedves, elégedett mosolyt deríteni valami csekély segítséggel. És jönnek munkások is, akik felismerték az ő lelkükből lelkedzett magyar irodalmat.

Nekik nemet mondani igen nehéz. Gyakran lehetetlen.

Holott hányszor könyörgök: ha igazán szerettek, ha vártok tőlem valamit, ha magatokénak éreztek, ne hívjatok. Hagyjatok magamra. Lássátok, nagy fába vágtam a fejszém: hatkötetes történelmi regényen dolgozom. Ismernem kell az ezer évvel ezelőtt élt élet minden ága-bogát, Ismernem kell a vogul istenidéző énekeket és a csuvas áldozati imádságokat. Tudnom kell, milyen volt az eke, a lakóház, a sátor, mely e lófajtákat, szarvasmarhákat, juhokat tenyésztettek, hogyan főzték az ételt s miként házasódtak. Tisztában kell lennem az ország akkori földrajzi viszonyaival, a vadakkal és halakkal, a fegyverek-

1942. febr. 19. 11

kel és a hadi taktikával. Benne kell élnem egy világban úgy, mintha a fülemmel hallanám, szememmel látnám, kezemmel érinteném. S maga az írás is rettentő feladat. Elviselhetetlen teher és megpróbáltatás. Szenvedés. Segítetek megvédelmeznem álmaimat. Ki akarom faragni a magyar típust, fel akarom tární az örök, a változhatatlan magyar lelket, meg akarom keresni sorsunk útjait, rá akarok tapintani bűneinkre s fénybe akarom borítani erőnyeinket. Kérem őket, ha szeretnek, hagyjanak egyedül.

Hívna és hiába könyörögök nekik. Szeretnek s én szeretem őket.

Mindezt pedig azért mondom, hogy a magam ügyét kitergeessem. Bár, hiszen dicsekvésre is elegendő ok volna s meg is lehetne bocsátani egy kis dicsekvést annak, aki szüntelen résen áll, mint a vad, várva az orvul rátörő ellenségek seregét, akik megszorodtak, mint réten a fűszál. Igen, örök szorongatásban kell állanom s ha más felmutat egy gramm igaz értéket, nekem minden erőmet összeszedve egy mását kell felmutatnom, hogy ki ne tapossanak saját hazámból és saját életemből. Míg más, elutazván Kassára s írva egy vékonyka, humanizmustól cukros érzelmes útleírást, tömjénezésben részesül, én „Mokány Berci ivadéka“ és „Vata úr“ és fehér lovat áldozó közveszélyes keleti „pogány“ vagyok, aki ellen cenzúra, törvény, társadalmi összefogás, sajtó útján elkövetett sorozatos rágalmozás és ezer más mód kevés. Aki ellen minden eszköz megbocsátható és alkalmazható.

Viszont itt sorakoznak a fiatal Magyarország csillogószemű, tiszta, hívő seregei. Hívna, várnak. Csalogatna, erőszakoskodna, noszogatna. Érvelnek és ártatlan ravaszságokkal csavarják el öregedő fejemet. Minden csalogatásuk, noszogatásuk, érvük, ravaszságuk hiábavaló azonban, — de ha a szemükbe nézek, elgyöngülök. Íme, várják a vezetőjüket s jobb híjján minden görcsös ragaszkodásukkal rajtam csüngenek. Nekem akarják bebizonyítani, hogy reám van szükségük. Hogy ott, ahová hívna, én vagyok a legalkalmasabb a szolgálatra. Érvüknek nem hiszek, a szívüknek hinnem kell.

De hát miért nem a középiskola katedráján, az egyetem előadói asztalánál, miért nem a templomi Űrasztal előtt hangzanak el azok a szavak, amiket tőlem várnak? Az én dolgom, hogy könyvekbe zárjam a világot. Megnyitni, életté varázsolni az utánam következő nemzedékek feladata. Iparkodom a dolgomat elvégezni, amennyire lustaságomtól, az írás szenvedésétől való írtózásomtól s a feladat súlyától való rettegésemről lehet. De hát a többi már nem az én feladatom lenne. Tanároké, papoké,

42

politikusoké, anyáké, nemzetgazdáké, építészeké, bútorasztalosoké, csipkeverő ujjacskáké, ruhaszabóké, rádióigazgatóké, tánctanároké... Mindenkié, csak nem az enyém. Ha egy évet reásháznék, mondván: most nem fírok egy sort sem, csak utazom az ország egyik sarkából a másikba s előadok, felolvasok, vitatkozom, ismerkedem s bátorítok, talán lábra tudnék állítani néhány száz vagy akár ezer öntudatos, tisztánlátó magyart. De hogy tehetném ezt? Hiszen azalatt berozsdásodna az írógépem és én — talán örökre — boldogan lemondanék arról a másik testi-lelki szenvedésről, amit vállalnom adatott: az írásról. Így megfelelnek a kívánságoknak, de elveszíteném magamat és a művet.

Nem az én dolgom tehát a nevelődni és bátorodni akarók kisebb-nagyobb körének személyes-nevelése és bátoríttatása. Isten tudja, talán egy

nagy, tiszta, egyszerű egyéniség dolga volna ez, olyan egyéniségé, akiben minden magyar magától értetődően megbízik, aki tudna keményen márkolni ott, ahol a gerinceket már csak keménységgel lehet kiegyenesíteni s tudna könyörtelen lenni, ahol a könyörtelenség életet s magyarságot tarthat meg. Ha egy olyan Veres Péterünk volna, akit nem riaszt meg az illyési vád: vezér akarsz lenni! Egy Veres Péterünk, aki tudna, akarna s nem restellne vezér lenni. De én? ... Hagyjatok engem magányomban, hagyjatok egyedül magammal és Istenemmel s ha kívántok valamiit, sem több, sem kevesebb ne legyen, mint annak az álomnak művekben való megvalósítása, amelynek öntudatra való ébredésem óta akarva-akaratlan tervező mérnöke, építő rabszolgája vagyok. Hiszen jó fró még tán lehetek, de jó előadó — s pláne „vezér” — soha.

1942. febr. 20.

# Kodolányi János



## A NEMZETI MEGÚJHODÁSRÓL

A lovak patár alatt döng a föld, már nem lehetnek messze. Ijedten esondásul el mindön néma félelem nehezedik a tájra és egyszer csak felbukkannak a dombtetőn a kanyarban, tizen, huszon, százan, ezren. Apró ideges, nagyon mozgékony lovakon ülnek, ló és lovas egyébrorrott. Buzogány lóg közügyben, új a hátán,

börtömlő a nyeregben. Most megállnak, csomóba verődnék, aztán egyszerre, mint veszett áradat rútulnak lerikoltozva a dombhátról a völgybe... A Hidegkúti-úton sikoltva fékez az autó, csikorogva, nagyot fujva torpan meg a villamos, megmerednek az emberek, hámulátra tágal a modern házak rengeteg üvegszemé.

A taxisoffőr udvariasan kérdi:

— *Hová tetszik?*

Ijedten nézünk rá, a vízió elröppen. *Kodolányitól jövőnk, az ősi magyar életről beszélt és Emese álmáról...*

\*

— Az »Istenek« karácsony előtt jelent meg. A második kötetem dolgozom, ennek címe: »Holdvilág völgye«. A pomázi holdvilág árok ásatásainál felbukkant leletek nyomán írom. Egyébként a Pomázon felszínre került adatokról különvéleményem van, mely nem egyezik a hivatásos régészekével. A mi kutatóink nem szentelnek elég figyelmet a kelta kultikus elemeknek. Nem mintha az ősi magyaroknak ezek létrejöttéhez közük lett volna, de felhasználták ezeket a maguk céljaira, mint ahogy Jupiter-templomából keresztény templóm lett. Most a vogul népköltészetet tanulmányozom, mert a magyar lelkiségre gyakorolt hatás szempontjából fontos a hídvilága is azoknak a népeknek, melyeket a magyarság felszívott vagy amelyeket itt talált és később velük együtt élt. A rokonoké is fontos adatokhoz juttathat. A nyelvkinésük is. A finnneké, a törököké, sőt a szlávoké. Ez így unalmasan hangzik, de aki elmerül benne, annak hűtendő valóságot jelent az előtt felvonul megelébenedre. *Emese álma, a magyar élet...* Olyan álmom ez, mely átvonul évszázadokon és összefogja azokat. *Az egyén is államot álmodik, közösségi életformát.* Fokozottan áll ez a népekre. És a rejtett mythosok hogy valósulnak tényleges életté és hogyan nyúl azokhoz, a készen talált körülmények formáló ereje... ennek megmutatása az érdekes feladat!

Szürke kis-macska sündörög a szobába és törleszkedik a bútorokhoz. Kodolányi cigarettákat tölt és egymás után rakja a vendég elé. A tültőfácskához beszél:

— Hogy az ősi magyar éléhez közelebb jussak, fáradtságos és hosszú út vezet. De megéri, mert belé tudok merítkezni és megláthatom, hogy a magyar lelkiség miben különbözik a többi nép lelkiségétől és miben egyezik

## ÉS FELTÉTELEIRŐL

*Film Amibla hordolom*

1942. 8. 12. [12.]

febr. 20 - 26

azokkal. Végső fokon pedig levonható a tanulság: mit kell megmentenünk mai modern életünk számára, milyen ősi erők azok, melyek megtartása a magyarság fennmaradásának feltétele! Búvárkodásomnak, Emese álma hat kötetének másik célja: a belső történelemvizsgálat. Nem királyok és csaták története, hanem a magyar egyéni és népi lélek fejlődése. Ezt tartom íróni pályám legizgalmasabb feladatának. És, hogy hogyan lehetne olyan életformát teremteni, amely a léggömbökön megfelelően multunknak és lelki alkatalunknak. Miként lehetne az összetartozandóság csodálatos erejének érzését a régi világból a maiba áthozni. A ma magyarságát akarom összekötni az ősszel. A nemzeti megújulások mindig akkor következtek be, mikor a népek multjuk erőiből merítettek. Itt van Wagner. Vagy a Kalevala. A mai finn-lelkiesség, melyet az egész világ csodál-kétségtelenül a Kalevalán épül fel!

Fáradhatatlanul tölti a cigarettát, csak néha-néha néz az újságra. Szemében távoli tüzek, törékeny teste felmagasodik, ahogy felmagasodott a loáldozathoz-körbe gyűlt kemény magyarok közül a táltos.

Baranyáról beszél. Faluja, Vajszló melletti Kiscsány parasztljár, fogják előadni Pécsen a »Földindulás«-t.

— Ez szintén olyan előadás — mondja — melyben a színpadon azok szerepelnek, akikről a darab szól. Jörvi Luoma »Eszakiak« című darabját Helsinkiben azok a parasztljár adták elő, akik között az íróni és akikről az előadás volt a legkéleltesebb, amit láttam és láttam! Nálunk ez a pécsi előadás, úgy emlékezem, a második ilyen természetű. Az első volt, amit láttam. Kodály Hary Jánosa. A csákváriak adták elő.

— Beszélne a magyar fiatalokról!

— Oh, ők az én közönségem. Egyetemi hallgatók, munkás- és parasztljár, református papok, gondokodó, kutató fiatalok, azok, akik szeretnek. Néha tele van velük a dolgozószobám és hívnek mindenfelé, ahol orgona kell, vagy népfőiskolának előadás. Most is tizenegy helyre kellene mennem az ország különböző részeibe.

— Mi kapcsolja olyan erősen a magyar földhöz?

— A családom multja. Minden ősem a földet turta vagy birtokos volt, vagy bérlő, vagy másaton volt köze a földhöz. Apám főördőtanácsos volt. A címerünkben is búzakalász van...

— ... az íróni címere is ez...

— ... ez. De vállalom az egész címet. Galamb is van benne. Galambt és látja mégis mennyi az ellenségem, külön egy magyar írónak sem volt ennyi. De nem törődöm velük. Eleinte nagyon bántott, de ma már megszoktam. Szabó Dezső szeptemberi írása adta az erőt hozzá. Szabó Dezső visszaadta nyugalalmamat...

\*

Halkan teszem be az ajtót, mely mögött álmok élnek, valósággá álmódott ősi magyar álmok. Bella Andor



## Kodolányi János: „Istenek”

Kodolányi drámáit és remek novelláit legszívesebben ellenségei sem tudták kikezdeni. (Egyik színdarabjával megpróbálkoztak ugyan, de a független magyar bíróság leszoktatta őket e próbálkozásokról.) Regényeiben abba szeretnek belekapaszkodni, hogy nem stilizál eléggé, túlságosan részletez, túl bőven adagolja magyar őstörténeti, néprajzi általában hungarológiai ismereteit. Ezek a kritikusok azonban nem veszik észre, vagy nem akarják észrevenni, hogy Kodolányi regényeit nem lehet pusztán esztétikai szempontok alapján, a szokványos nyugati mintájú regényekre — állítólag — érvényes szabályok szerint elbírálni. Kodolányi regényei ugyanis nem csak regények. Ugy is mondhatnók, hogy többek, mint regények, mert van bennük valami etnikai többlet, amely megkülönbözteti őket az átlagos regényektől: s ez a nevelő szándék. Árpádkori regényei középosztályunk szörnyen fogyatékos hungarológiai ismereteinek bővítését s magyar öntudatának erősítését szolgálják olyan odaadással és alázattal, amelyet nagyon kevés írónknál találhatunk meg.

A Jüliánus Barátban például Ural-vidéki őshazánkig, Magna Hungariáig vezet el bennünket; A Vas Fiaiban a már letelepült keresztyén magyarságnak s az egymást hajszóló, legelőkért dulakodó nomád rokonoknak — e két mindjobban elkülönülő világnak surlódásait, tragikus összeütközéseit mutatja be.

Legújabb könyvében, az „Istenek”-ben Taksony vezér korát tárja fel. Hogy a vércsapoló nyugati kalandok után hogyan indul meg az új Hazában a gyökéresztés, a békés építő munka, s hogyan szívárogo, hogyan szívdódik fel lassanként a keresztyénség az alsó néprétegek hajszálcsövein és szabadosokon át szinte észrevétlenül a nemzet testébe.

Kodolányi talán az első magyar író, aki a történelem hétköznapijainak megírására vállalkozott. Az „Istenek” hőse maga a magyar nép, a IX. század második felének magyar népe — a lehető legszélesebb értelemben. Egyformán jelentős szerepe van itt a hatalmas, törökös művelt-

ségű Bese úrnak, patriarkális háza tájával, asszonyaival, szolgálóival, süveivel, ányaival, vejeivel, gyermekeivel, unokáival; az ugor-magyar szabadosoknak, udvarosoknak, pásztoroknak, földműveseknek, szőlőművelőknek, ácsoknak, kovácsoknak, keresztyénség felé kacsintgató szláv rabszolgáknak, pogány táltosoknak és keresztyén hittérítőknak. Látjuk őket napi munkájukban, vigasságaikban, pogány és keresztyén ünnepeiken.

Gyengéséget, érzelmeskedést nem ismerő, egészséges pogány életigenlés itt valami végtelenül bölcs türelmességgel. (Mennyire magyar vonás mind a kettő!) Itt a pogány szemlélet is emberséges s bár következetesen kemény, de feleslegesen sohasem kegyetlen; s a keresztyéni türe-

lem nem megalázkodó mazochizusból fakad — mint egyes nyugati országokban — hanem az erő, a bőség nagylelkűségéből.

Ehhez a reális, egészséges, sohasem fanatikus, sohasem gyűlölködő magyar világszemlélethez még a tót származású keresztyén pap is önkénytelenül hozzáidomul. Kirill atya, a szerény, kedélyes tót papocska, a kiről Kodolányi mesteri portrét fest néhány széles ecsetvonással.

Ellenfele Apsa táltos, az óhitűek papja. Am ez sem holmi tajtékzó száju, népbolondító sámán, amilyennek a hamis köztudat a honfoglaló magyarság papjait elképzelte. Bölcs ember ez, az ősi törökös kultúra és metafizika őrizője.

Ha így áttekintettük ennek az új Kodolányi-regénynek roppant szintézisét, s ha még hozzá tekintetbe vesszük, hogy ez csak első része az új Árpádkori regénysorozatnak, — akkor valóban kicsinyesség lenne fennakadni olyasmiken, hogy például Kodolányi egy Taksony-korabeli magyar úr gazdaságát rajzolgatva, regényírói sablonokra fűtyülve, túlaprólékos részletességgel felsorolja, hogy kinek, mi volt a dolga: „A parasztok időről-időre behordták a gabonát, szénát, árpát, komlót, a vágni való állatot, a méhészek a mézei, a halászok a halat, a pákászok a télen a nádat, a kanászok a malacot, szalonnát, sódart, a gulyások a sajtót, túrórt, a lovászok a kancatejet, igáslovat, fiatal csikót, stb.”

Magyar Ut

1942, febr. 26.

9. 7. 6.

Egy népi származású, kiváló erdélyi festőről azt írta egyik bírálójja, hogy ha képeinek bármelyik kockáját kivágnák, az úgy kiszakítva is önálló életet élne. Kodolányi történelmi regényeiben is ezt érezzük. Semmi sincs a másoknak alárendelve. Minden egyformán fontos.

Ez a széles, átfogó látás a regény nyelvében is megnyilvánul. Szinte előre látom, hogy bogarászó nyelvészeink milyen gaudiummal csapnak majd le egy-egy mondatára, amelyben 2-3 nyelvjárás elegyedik. „Gondulom, gondolom. Túlteszöl te még sok huszvévesön es.” (Dunántúli, délmagyarországi, székel.) Dehát ilyen alapon Vikár Béla nagyszerű Kalevala fordítását is kikezdhették, mert ő, hogy a finn népi nyelv rendkívüli gazdagságát visszaadhassa, tudatosan valamennyi magyar nyelvjárás tájszavait beleötvözte fordításába.

Egyébként az „Istenek” nyelve símfőbb, gördülékenyebb, mint a Vas Fiaié. Kodolányi itt mértékletesebben archaizál. Bár mi az ő helyében még a „brátokat”, „szlugákat” és „kreszteket” is elhagynók, mert abból a Halotti Beszédben *brát* olvasható *barát* helyett, vagyis, hogy a Beszéd lejegyzője az eredeti szláv formát használta, ebből semmiképpen sem szabad arra következtetni, hogy az Árpádkori magyar nép is így ejtette ki. A magyar nép az átvett idegen szavakat nem évszázadok alatt, hanem pillanatok alatt áthasonítja az ő sajátos artikulációjának, fonetikai szépérzékének megfelelően. Huszárjaink, mikor 1918-ban első ízben megszálltuk Ukrajnát, Jekaterinoszlávot meg Verchnye-Dnyeprovskot, azon-

nyomban *Jakaterinoszlávnak* meg *Verneprocnak* keresztelték a Dnyeper folyót pedig *Dnyep pernek*. S nagyon valószínűleg, hogy az ezer évvel ezelőtti magyar népnyelv artikulációja hűvösebb, áthasonító képessége gyengébb lett volna, mint a mai népnyelvé.

Nagyon szépek a regény, részben felújított, részben ügyesen logikusan képzett régi magyar (ugor és őstörök) személynevek: *Csillag, Virág, Játék, Szeret, Kücsid, Pöttönd, Bese, Apor, Altin* stb. *Balsam* és *Gomb* helyett azonban mást választottunk volna, mert előbbi kőzép-felnémet közvetítéssel hozták zánk került latin szó, a *gomb* meg szláv eredetű.

Dehát ezek kicsinységek egész mű értékéhez viszonyítva. A regény ethikai értékéről, a tündően adagolt hungarológiai részéről már szólottunk. Esztétikai szempontból legfőbb értéknek azt a derűs és reális magyar életigenlő hangulatot tartom, azt az egészséges érzékiséget, amely az egész regényt sugározza. Am az érzékiség szélesebben, szinte pantheisztikusan értelmezendő, mert ez egészséges, természetes érzékiség nem áll meg a szőlőtapolányok gömbölyű lábikráján, hanem körülsmogatja az egész idillikus zalai tájat: a bájos, zöldelő dombokat, a napsütötte völgyeket s a Balaton gyöngyszínű, párás vizét, amelynek kellemete a száradó levelek szagával összevegyülve „olyan, mint a régi bor olajos illata.”

Itt nem ismerik az érzelmek kedő ellágyulásokat, ha a természet parancsairól van szó. A meddővé vált asszony mellé a mékeny asszony kerül, második harmadik feleségnek. Ez ellen nincs appelláta. Ahogy nincs a nyörület a megcsönkítva, megféríatlanítva hazakerülő „gyás magyarrá” vált fiú számára sem. Könyörtelenül kiűzik a faluból, az őt befogadó keresztény pappal együtt, mert esetleg volna el inkább Bülcse vezérre mintsem, hogy hazajött a család szegényére. „Mert az úrnak igazsága van: akit a teutonok megcsönkítoltak, megféríatlanítottak, nem ember az már, nem vére senkinek...”

Ez az egészséges természeti filozófia végigvonul az egész regényen. A keresztényen pap új hitei például nem valami tömegrajongás miatt lettek keresztényekké, hanem azért, mert külföldi események összejárásuk alapján úgy vélik, hogy ez az ő pap még ügyesebb varázsló, még jobban ismeri a természet titkait, mint az öreg táltos. S hiába tiltakozik a derék tót páter — ők lelkükben összekapcsolják, azonosítják a keresztény dogmatikát az ősmagyar hitvilág mitológiájával. Nincsenek hercegferencesen kiélezett, mágikus összeütközések poznyok és kereszténynek között. Lassú, szerves fejlődési folyamattal megy itt végbe a szemünk elől s a pogány magyar Boldog Asszony tisztelete szinte észrevétlenül egybeolvad a Boldogság Szűzanya kultuszával.

PÁLÓCZI HORVÁTH LAJÓ

1948. febr. - márc.

**Él-e a magyar középkor?** (Kodolányi János: *Istenek.* (Athenaeum, Budapest, 1941.) — 1. Az nem számít, amit átélünk, csak az, amire vissza is emlékszünk. A nép emlékezete: a költészete. A remekműben fennmarad a mult; hősei ujjonganak és sírnak, esznek és alusznak előttünk; látjuk a szemük villanását, halljuk léptük zaját: élnek. Akár népi ének űzi velünk ezt a varázslatot, akár valami műköltői termék, mindegy. De ha nincs sem egyik, sem másik: a történelmi leckékben sohasem válnak elevenné a suhanó századok nagy tettei.

Fajtánk emlékezete is abban a mértékben halványul, ahogy gyérülnek a költői termékeink. Mohácsig hiánytalanul él bennünk minden. A középkorból már csak a Hunyadiak nagysága ragyog át, főleg a művészet-pártoló, írókkal barátkozó, levelező Mátyásé. Olyan kápráztató ez a fény, hogy minden további lángot kiolt. Nekünk igazán „sötét” a középkor. Még Szent Istvánig csak visszakalauzol egy-két csillám: kódexeink mécse. Költőink a mult század óta meg-megverselik ezt a fogyatékos anyagot, s kialakul bennünk valami homályos kép, főleg Nagy Lajos koráról: a Toldi jóvoltából. De Arany trilógiájának is népi íze ad egyetemes érvényt; soha senki nem mérte azzal az igénnyel, hogy csakugyan ilyen volt-e a magyar középkor.

Még sűrűbb ködbe borul, ami Szent István előtt történt. Néhány mondatörmelék tájékoztat, úgyahogy, pár olvasatlan műeposz, elfakult műballada. Azontúl semmi; nem csoda, ha idáig hozzátételeges képünk is alig volt a pogánykorról. Vörösmarty *Zalánjának* a *Toldinál* is jóval kevesebb a valóság-hitele. Árpádja, Hajnája, Etéje csak szép költői álmok, akár az a légbőlkapott Hadúr-Armány mitológia, amely ezeket a hősokeket segíti és gátolja.

Ma el sem képzelhető a mult megelevenítésének más műfaja, mint a regény. Történt ugyan ilyen kísérlet kezdettől, de Jósika életre-keltő módszere nem különbözött a Vörösmartyétól. A Jókaié sem igen. A valódi

Sorsuk 1942. febr. - márc.

L. A. 133 - 135.

realista Kemény és Móricz odafordul, ahol egyedül remélhetett dokumentált magyar sorsot: az erdélyi fejedelmek korába. Gárdonyi *Láthatatlan embere* ugyan gazdag hétköznapi részletekben, de fiktív hún világa nem tud a nagy műalkotások közé fölemelkedni; a meséje: érzelmes határeset. Az *Isten rabjaiban* kitűnő tárgyra bukkan, hiszen Boldog Margitnál senkit nem ismerünk jobban az Arpád-korból, annyi gazdag részletet őrzött meg a legendája. De Gárdonyi itt annyira sem jut közel a mult lelkéhez, mint a *Láthatatlan emberben*. Óvatosan kerül minden olyan mozzanatot, amely elhithetné, hogy csakugyan a tatárjárás korában vagyunk. (Herczeg minden történelmi regénye, a *Pogányok* is: merő Jókai-romantika, Jókai hite, látomás-teremtő ereje nélkül.)

Aki a középkor megelevenítésére vállalkozik, ezzel a léleklátó képességgel éppúgy rendelkeznie kell, mint biztos reális ösztönnel. Ezer apróképből kell újrateremtenie a távoli kor bonyolult egységét, belső ellentmondásait: aszkéta-rajongását és élvezet-habzsolását, nyers vadságát és csodahívó eszményiségét, testi és szellemi alakját. A költői nagyság nem is elég ehhez; szüksége van a tudós hűségére, szívós kitartására is. Egy darabig csak lépésről-lépésre, tapogatva mehet előre. Mindent a kezébe kell vennie, de jaj, ha odatapad a tényeihez. Mikor egybehordta az anyagát, az egészet föl kell lebbentenie a műalkotás magas, szuverén világába. Ahogy Kodolányi teszi, az *Istene*ben.

2. Mikor először hallottam, hogy tatárjárás-kori sorozatra készül, kikerülhetetlennek láttam a kudarcát. Mai társadalmunk könyörtelen rajzával indult; azt alakította művé, amit átélt s úgy ismert, akár a tenyerét. Mire jut majd, ha témája felét magából kell kitalálnia? Eggyé olvashatja-e a megfigyelést az álommal, vagy csak billeg ég és föld között, mint az agyonterhelt repülőgép? Hiszen eddig még alakjai párbeszédeiben is tudományos pontossággal használta a tájszólást, annyira benne muzsikált a valóságos élet.

Mindenki számára meglepetés volt a tatárkori trilógia. Ugyanolyan reális hatást keltett, akár a társadalmi regényei. Évek munkájába telt, míg ennyire belehatolt az anyagába, s olyan ismerőssé vált a számára, kifogyhatatlan részletbőséggel, akár a mai élet. Az eredmény igazolta az író elmélyülését. Műve óta: él a magyar középkor, királyi ház és jobbágyfalu, tatár had és zárda, kelet és nyugat, olasz város és kelet-európai puszta. Kodolányi most mutatta meg igazi képességeit: egyszerre odaemelkedett legnagyobb történelmi regényíróink közé.

De csak az új regénye óta derült ki, miféle ösztön fordította a mult felé. Ugyanaz, amely kezdettől paraszt-történeteket íratott vele. Kodolányinál senki nem érzi ma tisztábban a kor viharát. Azért menekül lefelé, a gyökerekhez, hogy gyökeret adjon egész fajtánknak: népi együttérzést, történelmi tudatot, másképp nem tudunk megkapaszkodni. A tatárkori ciklus nagy tette után most új erőpróbara gyürközött: a pogány magyarság regényét alkotta meg.

A nehézségek sokszorozottak itt Kodolányi alkotó módszere számára. A *Julianus*, a *Vas fia*, a *Boldog Margit* kora még föltámasztható valahogy. De miből merítsen az a vakmerő realista, aki ezt a címet írja regénye homlokára: *Istene*k? Honnan veszi az isteneit?

Pedig ez is sikerül neki. Taksony-kori munkája: csupa valószínű mozzanat, illúziókeltő ábrázolás. Egy Balaton-menti magyar úr szállására begyámoltalankodik egy rezgőínú tót papocska. Szívesen kerekelt oldana, mégis ottragad, libabőrös háttal, s töri kerékbe a magyar nyelvet. S ép az ő száználmas és mulatságos dadogásán át tündöklük föl az Ige ellenállhatatlan ereje. Csak az idegenvérű, de már beolvadt rabszolgák közt vannak bátoratlan hívei, azokat is el-erántja tőle uraik ünnepe. Mégis.

1942. febr. - márc.

mihelyt besurran a regénybe, körülte forog, miatta történik minden. Hitvesül nyeri a legszebb lányt, ő méri le a dolgokat, ő ad értelmet a világnak.

Körülte ott kavargó az örök magyar sors, házasság, szerelem, ventülés, gyerek, háború, szüret, részeg duhajság, lövésár, augsburgi csata dühe, megcsonkított gyászmagyarok üvöltése a teutónok ellen. S mindent költői keretbe foglal a változatos dunántúli táj. Folyton az az érzésünk: igen, ilyenformán lehetett; nagyuraink így fordították törökre a szót finnugor szabadosaik előtt; az új tan így szivárgott be, észrevétlenül, évtizedekkel Szent István előtt. Faji ellenszenvnek semmi nyoma, vallási türelmetlenségnek sem. Bese apa, a hatalmas úr, akinek a veje rokona a fejedelemnek, s aki két fiatal lányt vesz egyszerre ágyasul, mert már öreg, sietnie kell, hogy fiai szülessenek, Bese apa szorongva nézi az idegen papot, a rontó hírű varázslót, mégis tűri, maga sem tudja kellően megokolni, miért. Nem is az eszében van a magyarázat, hanem a vérében.

De miféle istenek élnek ezekben a pogányokban? Természetesen nem Hadúr meg Ármány, hanem a magyar mitológiai kutatás legújabb eredményei, sámán-révület, táltos-üvöltés, kiegészítve babonáinkkal, népmeséink világmagyarázó vonatkozásaival, káromkodással, öröklött szokásokkal. Ami idáig közömbösen élt bennünk, egyszerre összefüggésbe jut, értelmet kap. Mire becsukjuk a regényt, az az érzésünk, magunkat is jobban ismerjük, mint idáig.

3. Legfőképpen pedig: a fajtánkat ismerjük jobban. Nemcsak keresztényen középkorunk van már, hanem pogánykorunk is. Talán egy pillanatra elszorul a szívünk: hát ilyen könnyen hajlik a magyar? Így ragad rá minden friss lecke? Ennyire kész megtagadni önmagát, legmélyebb hagyományait? De aztán föl kell lélekenünk. Ez az erős, kemény könyv csupa vigasz, csupa bizakodó derű. Hiába minden: egy ezredév sem tudott bennünket kiforgatni a természetünkből. Ép azért merünk mindent vállalni, mert úgysem változtat rajtunk. Kodolányi új meséje, időben, beláthatatlanul messze már tőlünk, mégis olyan otthonosan érezzük magunkat regénye lapjain, mint a nagyapánk házában. Mint a tulajdon sorsunkban.

Juhász Géza.

**ESTI BESZÉLGETÉS.** Kodolányi János tanulmányköte. (Magyar Élet, Budapest, 1941.) — Az *Esti beszélgetés*ben Kodolányi János azokat a cikkeket gyűjtötte össze és adta közre, amelyeket az elmúlt húsz esztendő alatt írt. Ez a publicisztikai gyűjtemény azonban csonka, mert a jelenlegi háborús viszonyok miatt, a szerző kénytelen volt sok érdekes és értékes írását kihagyni, jóllehet ezek a tanulmányok a háborút megelőző években már napvilágot láttak.

A kötet felnyitása előtt az olvasó azt várna, hogy az író Kodolányi után most Kodolányit, a publicistát ismeri meg. Ebben a várakozásában azonban csalódik. Az *Esti beszélgetés* szerzője ugyanis csak író és nem publicista. Ezt maga is megállapítja könyvének bevezetésében, ahol ezt írja: „Nem vagyok publicista, nem tekintettem magam soha annak. Író vagyok.”

Kodolányi János ama kevés magyar író közé tartozik, aki nem „elefántcsonttoronyból” figyeli az életet, hanem minden idegszálával benne él. Gyökerét mélyen belefúrja a Korba, de belőle csak azt szívja magába, ami a népi, nemzeti és szociális Magyarországnak hasznára válik.

Ez a három eszme az a mérték, amellyel az irodalmat, a színházat, a művészetet, a filmet, a földreformot, a történelmet leméri. A felmerülő problémákat magasabb írói szemszögből nézi és ítéli meg. Távol tartja magát a napi politikától, mert Kodolányi János, az író csak egyféle politikát ismer: a nemzet védelmét.

A nemzet el nem némítható lelkiismerete ő, aki mindannyiszor megszólal, valahányszor a nemzet az új idők új szelleme által előírt útról letérni próbál. Ez a lelkiismeret tiszta, mert Kodolányi az elmúlt húsz esztendő alatt soha sem írt le olyat, amit két évtized távlatából nézve „újja kellene, vagy át kellene értékelnie.” Eszmei síkon mindig csak az igazságot kereste. Módszereiben néha tévedett, de ezt a tévedését nem tagadja, hanem férfias bátorsággal és őszinteséggel beismeri.

Ez az őszinteség jellemzi Kodolányi összes cikkét és tanulmányát. Talán ez a magyarázata annak, hogy minden egyes cikke olyan hatalmas visszhangra talált szellemi életünkben. Nagy kár, hogy néhol személyi vonatkozásokat is érint, ami helyenként a cikkek eszmei tartalmának rovására megy.

Az *Esti beszélgetés*-ben összegyűjtött cikkek közül a *Holt lelkek* és az *Erdélyben* című a legreमेkebb publicisztikai írásmű. Külön említést érdemelnek azok a cikkek is, amelyekben a szerző a norvég Knut Hamsun, továbbá Móricz Zsigmond írói arcképét festette meg és Szabó Dezső egyéniségét jellemezte. Az *Esti beszélgetés* őszinte író őszinte vallomása a Trianon utáni magyar életről. - Puzsai P. József.

Sorsunk 1942.  
 Február-márcs.  
 2. 7. 157

# MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

Kodolányi János:

## Esti beszélgetés

Még október egyik szép, napfényes, csendes vasárnapján történt, hogy Bresztovszky Ede fáradhatatlan, lelkes munkáján felbuzdulva ellátogattam a Pomáz mellett levő Holdvilágárokba, az ott folyó ásatások megtekintésére. Akkor már a sajtó, sajnos, tücskötbogarat összehordott Árpád sírjáról s hasonló koraszülött szenzációkról. Látni kívántam hát a magam szemével, mi történik tulajdonképpen a Holdvilágárokban s mi igaz a mendemondákból, amelyek szerint a türk-rokonságra alapozott egész őstörténetünk mindenestül »megdőlt«.

A Holvilágárokba vezető út elágazásánál levő major autón mentünk, ott a major intézőjének szívességéből szalmával tömött szekérre ültünk s hosszú, nyaktörő, de csodálatosan szép úton jutottunk föl a patak fejenél elterülő kultikus területre. Meg kell vallanom, már első tekintetre ősi vallási kultuszhelyre vallott az egész környék, ideértve Pomáz egész határát, ameddig csak a szem ellát. Hiszen a Holdvilágárokkal szemben levő magas hegyen hatalmas illir erődítmény vonul, amely nem kevesebb, mint huszhuszonezer ember befogadására képes, így már ez maga is a várhoz tartozó környék nagy lakosságára utal. Csikóvár s a vele kapcsolatos, ma is élő mondák visszamatatnak a középkorba s egy hosszadalmas birtokperre, amely a Csikó-család, meg a besenyő Osl (Oszol)-család — egyébként Bresztovszky Ede ősei — között folyt s egykorú okiratok tanúsága szerint házassággal jutott nyugvópontra. (A monda ma is tudja, hogy Csikóvár ura, a szelid, jószívű Osl Katalint vette feleségül.) De történelen-től vemhes a Kartal-dűlő neve is, lévén e szép türk-nevű terület valaha Árpád családjáé, névszerint Kurszáné.

Ahogy azután beérünk az erdőségekbe hasító Holdvilágárokba, a történelem sejtelmes levegője egyre erősebb simogatással suhog körülöttünk. Mintha ezer év óta szunnyadó istenek lennék a különös alakú szikláknak, a hegy gyomrába nyúló feltáratlan folyókban, megtört, de láthatóan emberfaragta nagy kövekben az idéző szavakat, hogy »szél suhogásához hasonló érkezéssel« megjelenjenek s »récehivogató

pipegő hangon« kinyilvánítsák akarataikat, fogadják az áldozat illatos gőzét és füstjét.

Végig a patak egész felső kőmedre szinte hemzseg a felismerhetően kultikus helyektől, Meglepő alakú kövek, mesterséges dombocskák, emberkéz gyaltta sziklafalak mindenfelé. Az ásatás helye már többet mutat. Szinte megdöbben az ember az elképesztő korlátoeltságon, amely a kiszabadított sziklafal tövében nyíló bejáratot, a belől feltárt csiszolt oldalú, boltozatos folyosókat és kamrákat, a sziklafal felső peremén nyíló mély aknát »egykori szénkutató aknáknak és tárnáknak« vélte. A sziklafal előtti térségen a föld alól kitakarított áldozókövek, szénmaradványok, állati csontok, egy szakállas emberarchoz hasonló »egykő« erőszakkal megcsönkített vonásai, egy különös alakúra tágitott nyílason leomló forrás vize, amely mélyen lent felismerhetően kultikus fürdőül szolgáló medencébe folyik, az akna mélyén látható, mélyen bekalapált ékirásféle jelek, egy leromlott oszlopszerű kőszál alsó része, néhány kisebb-nagyobb állati csont, a szertesztét található hamukupacok, egy állítólagos bikakoponya, — de lehet esetleg muflon, vagy más kérdőző koponyája is, mert nem vizsgálták még meg —, továbbá egy állítólag taurid-típusú emberi koponya és néhány cserépedény-darab, mind-mind hatalmas kultuszhelyre vall. »Árpád sírja csakugyan?« — kérdezték tőlem is sokan. Árpád sírja? — kérdeztem én is magamtól, mint annyian, akik felkeresték a magyar történelem e páratlanul csodálatos emlékhelyét. Nem tudom. Jó lelkiismerettel nem mondhatom, hogy az. *És nem mondhatja, nem is mondja senki, aki fontosabbnak tartja a lépésről-lépésre haladó tudományos munkát a jóhiszemű, de dilettáns nemzeti lelkesedés felesugrásainál.* De lehet, hogy az.

Itt mindenekelőtt rá kell mutatnom arra a zseniálisan egyszerű tetre, amit Bresztovszky Ede művelt: félretolva az Anonymus-fordításokat és magyarázatokat, magához az eredeti szöveghez nyúlt s rájött, hogy az LII. fejezet híres mondatában, amelynek alapján Árpád sírjának helyét megállapították

tekintették a »föle épített« Fehéregyház nevű templom fikciójából, nem szerepel az a bizonyos értelmezavaró kettőspont. Nem is szerepelhet, hiszen a középkorban nem használták kettőspontot. Az eredeti szövegben pont van. S utána nagy kezdőbetű. Tudósaink így idézik Anonymust: »Árpádot nagy tisztességgel temették el forrása fölé egy pataknak, amely kőmederben folyik alá Attila király városába: ahol is a magyarok megtérése után egyházat építettek, amelyet Boldogságos Szűz Mária tiszteletére fehérnek hívnak.« Ezt a kettősponttal felcifrázott mondatot azulán úgy értelmezték, hogy a forrás fölé építettek — sőt, hogy maga Szent István épített — egyházat. Holott a helyes szöveg ez: »Árpádot nagy tisztességgel temették el forrása fölé egy pataknak, amely kőmederben folyik alá Attila király városába. Ahol is (Ubi) a magyarok megtérése után egyházat építettek stb.« Tehát Attila városában s nem a forrás fölé.

A fejedelem sírját emberemlékezet óta a mai óbudai Viktória-téglagyár helyén keresik, miután ott egy kolostor és templom romjait találták. Itt volt Fehéregyház, — mondták —, itt kell hát lennie a sírnak is. Nagy erőfeszítéssel sikerült is feltárni egy hajdani, téglával bélelt szennyvízcsatornát, ezt azután kinevezték *pataknak* (flumen), holott *csatorna* (canalis) volt. A téglából »kőmeder« lett. Óbudából Attila városa. Forrás ugyan nem volt, de jobb híján megtette a »canalis« is.

Vizont, ha megvizsgáljuk a Holdvilágárok helyszínét, s helyesen értelmezzük, kettőspont nélkül olvassuk Anonymus szövegét, akkor valóban meglepő dolgot tapasztalunk. Itt, a kiásott kultikus hely alatt, *pontosan alatta*, ered a patak. Kőmederben, sziklák között folyik lefelé, Pomáz irányában. A majornál hajdani templom és kolostor romjai hevernek. S talán kimondhatjuk, — írómber kimondhat ilyesmit —, hogy »Attila városa«, azaz a régi »Buda vetus« itt terülhetett el, Pomázon s ugyancsak itt állhatott Fehéregyház is, amelyet, mint Bresztovszky rájött, hiszen csak az *eredeti Anonymust* kellett elolvasnia, nem Árpád sírja fölé, hanem Attila városába építettek.

Annyi már most kiderült, ha Árpád sírja nincs is még meg teljes bizonyossággal, hogy akik az óbudai Viktória téglagyár területén keresték, rossz nyomon jártak. S az is kiderült, hogy Anonymus szövegét tudósaink kézzől-kézre adták egy kettősponttal, — korábban pontosvesszővel — ahelyett, hogy az eredetit olvasták és magyarázták volna. Történnék néha ilyen kellemetlen esetek a szaktudósok között...

Térjünk már most vissza az ásátás színhelyére.

A mádarai sziklásírhoz hasonló sziklafal s a hegyet átjáró folyósórendszer a körülötte feltárt leletanyaggal együtt mindenestre fogas kérdés elé állítja a tudományt. Nem tudhatjuk, mit fog közzétenni Mészáros Gyula most készülő kétkötetes munkájában, illetlenség is volna elébevágni véleményének, ha pontosan ismernék is, annyit azonban nyilatkozatában máris kijelentett, hogy: »Magyarországnak eddig egyedülálló régészeti monumentuma tárult

fel előttem... A lefaragott kőfal ugyanis éppen ezen a földdel eltakart felületén kell, hogy rejtegesse azt a váratlanul nagy meglepetést, mely az összes eddigi jelek után ítélve, a magyar közvéleményt nemsokára lázba fogja hozni... Az értékesebb feliratoknak az esetleges emberábrázolás körül a most földdel eltakart felületen kell lenniök... Vizsgálatom eredménye szerint *itt egy fejedelmi sír volt*. A felírás erre utal.«

Itt is meg kell állnunk egy percre. A sajtó egy részében elterjedt az a hír, hogy az ékíráshoz hasonló jeleket »egy vidám kirándulótársaság« véste a sziklába tizennégy évvel ezelőtt. Nyilatkozott is a »vidám kirándulótársaság« egyik tagja, Antal Dezső szobrász, mondván, hogy ma is tisztán emlékszük az esetre: egy éjjelt töltött a barlangban társaival s ő maga véste a jeleket a sziklába. Ez azonban nem így van. A szóbanforgó jelek a tizennyolc méter mély merőleges akna mélyén bukkantak elő, ahová csak kötéllel, nagy fáradsággal lehet leereszkedni. Az aknát nagy kövek tömték el. Nincs olyan vidám kirándulótársaság, amely egy éjszakát tudna eltölteni ebben az aknában, álló helyzetben s nincs olyan szobrász, aki ott jeleket tudna vézni a kőbe. Még hozzá vasvesszővel, kalapáccsal. Jelek — karcolt nyilak — vannak ugyan egy vízszintes folyosóban, de azokat a gyermek is megkülönböztetheti az igazi, régi, *vésett* jelektől!

A négy-öt, ékíráshoz hasonló jelet egybevettem még aznap az ismert valamennyi türk rovásírás jeleivel. Egyikkel sem egyezik. Ugy hallom Bresztovszkytól, hogy valóban nem türk, hanem heftalita, tehát iráni szótagírás jelei s Mészáros Gyula állítólag megfejtette őket. Ebben a kérdésben is meg kell tehát várnunk a készülő mű közzétételét.

Amikor Bresztovszky, meg az ásátást vezető Sashegyi Sándor hozzáfogtak a munkához, nemcsak a a sziklafal nagyrészét kellett megszabadítaniok a földhordaléktól, hanem a fölfedezett aknákat és folyosókat a beljük tömött nagy kötömböktől. Mi volt itt, — kérdezte Sashegyi. S arra a gondolatra jutott, — ki is fejtette — hogy régi római kőbánya. Amikor a római birodalom visszavonult Pannóniából, a kőfejtő munkát abbahagyták s a bánya üregeit betömték. Sashegyi magyarázata azonban teljességgel elfogadhatatlan. Helyesen kérdezi maga Bresztovszky is egyik cikkében: hogyan szállították el a megmunkált kőkockákat a rómaiak innét, a szakadékos, úttalan helyről kilométerekre? Miért éppen ilyen, kocsival megközelíthetetlen helyen nyitottak kőbányát? S kérdelem én is, hogy magyarázzuk meg egy kőbánya feltevésével az *aknát* és a *folyosókat*? S miért tömték volna be az elhagyott bányát? Hiszen számtalan római kori bányánk van, amit úgy hagytak el, ahogy éppen volt! Nem, az üregeket, véleményem szerint, keresztény papok tömték be, hogy véget vessenek a kultusz-hely messze terjedő varázslatos hatásának, a népzarándoklásának. Ugyancsak ők törhették össze a faragott köveket, az emberarcú egykővet, s a Holdvilágárok más, különös alakú, hajdan isteneket ábrázoló bálványköveit is. Keresztény papok tették hasz-



1912. márc. 33

navehetetlenné az egész kultikus szenthelyet. (Vajjon a *holttestet* nem ők vitték el s temették litkon más-hová?!)

Viszont ez is arra vallana, hogy fejedelmi sír volt itt. Magyar? Besenyő? Avar, vagy hun? Helyesen mondja Bresztovszky, hogy ez egyelőre eldöntetlen, de nem is fontos kérdés. Ami lehetséges, sőt majdnem bizonyos, annyi, hogy *egy szakrális fejedelem örök pihenője lehetett*, különleges, ünnepi aldozatok és áldomások színhelye, maga az egész Holdvilágárok pedig messze földön híres, tisztelt lakóhelye, zárandoklatok célpontja, erődökkel körülvett isteni, később ördögi völgy, ahonnét egy egész fejedelmi család misztikus eredetének, *samáni, tudúni*, vagy *táltosi* hatalmának fénye sugárzott. Sashegyi merészen már az iráni tűztisztelet vallására is kiterjeszkedik a *Fehér barát* című pálos-folyóiratban. Ezt az állítást kissé elhamarkodottnak tartom. Nem mintha tagadnám a tűztisztelet megvoltát, hiszen ezer népszokásunk, képes kifejezésünk rávall ma is, de a tűz tisztelete még nem *tűzimádás* és megtalálható a szibériai vogul, osztyák, szamojéd, jakut stb. áldozati szertartások és mindennapi szokások között is. Haladjunk tehát csak lassan a következőkkel.

A nyakló nélkül való következtetések közé tartozik már most egyeseknek az a meggyőződése is, hogy a heftalitának látszó jelek, a taurid-típusú koponya, meg a »tűzimádás« a hajdani magyarság vezetőrétegének iráni — tehát »árja« — voltára vall. Vannak, akik már örvendeznek, hogy Németh Gyula munkássága »csodát mondott«, hogy a türk-rokonság elmélete megbukott, újra kell értékelnünk őstörténetünk egész eddigi eredményét, új irányba kell indulnunk: az *iráni kultúrkör* irányába. Ujból hangsúlyozom, Mészáros Gyula még nem publikált semmit. Ennek ellenére vannak, akik reá hivatkoznak, sőt reá való hivatkozás nélkül illetlenül elébevágunk mondandóinak. A kérdést azonban csak azok látják ilyen egyszerűnek, csak azok hajlandók őstörténeti kutatásunk fölött könnyedén pálcát törni, akik a hungarológiaihoz mit sem konyítanak, annál mohóbban vetik azonban rá magukat efféle tudománytalan fogalmakra, mint amilyen pl. az »árjaság« is. Lassan a testtel, árjásító urak. Senkisé tagadja, hogy a magyarság valaha a Kaukázus lábánál is tanyázott, a Káspi-tengertől a Donig, sőt azon innen is. Tudjuk, hogy részese volt az alán törzsszövetségnek. Munkácsi Bernát vaskos kötetben tette közzé a magyar nyelv kaukázusi elemeit. A magyar koponyaleletek között kaukázusi típusok is vannak. Az sem titok, hogy díszítőművészetünk elemei túlnyomórészt szaszanida stílusúak, sőt ez a szaszanida-stílus szerepel románkori épületeink oszlopfőin és festett díszítésein is. Ötvösművészetünk, — legmagyarabb, legősibb művészeink egyike — sokáig megőrizte a szaszanida díszítőelemeket. Azt sem tagadjuk, hogy egyébként igen összetett, sokrétű, számos beleömlött hatást mutató ősi vallási életünk bizonyára nem zárkózott el a kaukázusi tűzimádástól sem, hiszen már arab kútfők utalnak a Levédiában élő magyarság

tűzimádására. Mindez azonban, hozzávéve az állítólag heftalita írásjeleket s azt a bizonyos egyetlen taurid-típusú koponyát, még nem elegendő arra, hogy *őstörténetünk halotti torát megüljük* s hajdani uralkodó rétegünket, dicsőségünk hordozóját, nemzetünk megszervezőjét, kultúránk kivirágzatóját egyszerűen árjásítsuk. Még akkor sem, ha elfogadjuk, hogy az ugor eredetű népesség az uralkodó réteg alávetettje — *jobadsija, jobbágya* — volt. A nyelvtudomány hatalmas bizonyítékai előtt egyelőre még kell hajolnunk. Már pedig a magyar nyelv alapszerkezete és legrégebb szavainak tömege finnugor, török szókincsünk a kaukázusi tartózkodásnál sokkal régebbi türk nyelvakra mutat, régi személyneveink, méltóságneveink türk eredetűek, hiszen a fejedelmek és hadnagyk neveit sikerült ma már egytől-egyig megfejtenünk. Népzenénk szoros kapcsolatai a belsőázsiai türk-mongol, valamint az ugor népzenével kétségtelenek, babonáink, néphiedelmeink, népszokásaink, de ma már eredeti jelentésüket veszített közkeletű, képes kifejezéseink is visszamutatnak az ugor-magyar egység korára. A kaukázusi intermezzo, az alán törzsszövetség átmeneti korszaka semmiesetre sem volt döntő fajiságunkra, pláne nem vall uralkodó osztályunk, pláne kultúránk iráni, mai divat szerint szólva »árja« voltára. Még az sem vallana, ha a *heftalitának* gyanított jelek valóban tanúságot tennének egy magyar fejedelem sírja mellett. Az sem, ha *tűzimádásra* utaló nagy hamutömeg kerülne elő. Sőt a taurid koponya sem. Mert kérdem én: hátha azt a taurid-típusú embert, akinek fején mély bevágás látható, emberáldozat céljára ölték meg? Hátha a meder mélyén látható kultikus medencében egyszer éppen őt fürdették meg a feláldozás előtt? (Tudjuk, hogy nagy, az egész népet érintő vállalkozás kezdetekor, vagy befejeztekor valószínűleg mutattak be emberáldozatot, mint ahogy a vogul, osztyák nagy áldozatok idéző énekei, imádságai, szertartásai, az istenek hősi énekei ma is emberáldozatra vallanak. V. ö. Munkácsi: *Vogul népköltési gyűjtemény* II. köt. 2. füz. »Véráldozat« c. fejezetét. De ide kell sorolnunk a mi halotti torunkat is, különösen, ha egybevetjük a vogul medveünneppel.) Nem mintha úgy idegenkednék a legtisztább »árja« fajtától, a cigánytól, mint valaha apáink a »halszagú rokonoktól«. De kellő bizonyítékok híján »elvetni« azt a csodálatos, szerves művet, amit őstörténetünk kutatói, nagy nyelvészemzedékünk, archeológusaink, néprajztudományunk s újabban népzenénk kutatói lelkiismeretes gondnal, nagy óvatossággal fölépítettek, elvetni nem minden káröröm nélkül, sőt rosszindulatú gyanúsítgatásokkal kiénekelni a magyar kultúréletről nem szabad és nem is lehet. Hiszen ilyesformán hasonlatosak lennének ahhoz a múzeumigazgatóhoz, aki fölkapaszkodva a Holdvilágárok egy szakaszán, valamely útbaeső szikláról le-tört egy darabot, majd visszafordulva nyilatkozott egy napilapban, hogy ő az egész ásatástól nem vár semmit, ott nincs is semmi, ezután pedig szorgosan eljárt a Főváros hatóságainál, hogy ne adjanak pénzt, ne »blamálják« magukat...

De hagyjuk ezt.

Lehet, hogy a Holdvilágárok kullikus helyeit a magyarok már itt találták, mint ahogy a pomázi római kasztrumot, vagy az illir erősséget. Lenet, hogy már a kelták szent, titkos avatóhelynek használták, lehet, hogy az egyiptomi, a krétai, a görög — később római — misztériumok valamelyik formájának szolgált titkos otthonául. Lehet, hogy később a hunok, esetleg az avarok, vagy más rokon szteppenepek kisajátították kullikus céljaikra, mint ahogy a római Jupiter-templomból keresztyén bazilika lett. Lehet, hogy honfoglaló őseink, akik előszeretettel tanyáztak a pilisi hegyekben, Attila szent ligetének, istenszállásának tartották s hagyományokhoz ragaszkodó lélekkel áldozati, vagy akár temetkezőhelynek tették. (Kelta avatóhelyre vall az üregek elhelyezése, magyar, vagy más rokonnepek fejedelmi sírjára a kultuszhely környezete.) Az is elképzelhető, — hiszen Anonymus utal rá, — hogy az ott talált római kasztrumot s az illir erődítményt is Attilának hitték. Sőt mért ne vélhetnők, hogy *éppen ezért ült meg a fejedelem* a Pilis e vidékén? Miért ne innét, az illir várból szemlélhette volna a Megyer-nél átkelő népet, ahogy Anonymus írja s Bresztovszky mondja? Mindez lehetséges.

De egy bizonyos.

A magyar mult felnyúl a rég beomlott, eltemetett, romlott sírokból, megnyílnak a források fejei, megszólalnak a ledöntött s összetört bálványok, hogy

a magyarság szorongattatásának idején őseink emlékeztesse nekünk saját tetteikre, diadalaikra, istenhitükre, magunkba vetett szilárd bizalmukra, kultúrájuk ragyogására, ősiségére, magyarságára. Felnyúlnak a csontkezek, hogy megrázzák a mai öntudatlan, hitetlen, elpuhult, földhözragadt gondolkodású, marakodó, idegenimádó nemzedéket s tekintetét a kihült áldozati tüzek hamvára fordítva fölismertessék velük a multban az örök jövőndőt. Mi már nem a pogányt látjuk, hanem a magyart. Lássuk hát mennél tisztábban, mennél büszkébben. Fogadjuk el a csontkezek intését.

Es folytassuk a feltárás munkáját ernyedetlenül. Pénzt, pénzt, pénzt! Hadd sűrödjön mennél több munkás, hadd csengjen mennél több ásó a betemetett szent helyen. Ne firtassuk, kinek a hatáskörébe tartozik, ne keressük, ki mennyi érdemet szerez, ne sápadozzunk vélt mellőztetésünk miatt, ne fölényeskedjünk, ne irigykedjünk, ne kicsinyeskedjünk. Ne féltjük szerzett tudományos érdemeinket. Ne könyököljük félre egymást az ősi mult tiszta forrásától. Háromszázezer pengőnek kell lennie az egész Holdvilágárok feltárására. Egy tisztahitű, alázatos szívű hírlapíró, Bresztovszky Ede s egy különös intuícióval megáldott volt hajógépész: Sashegyi Sándor megtette s megteszi, amit kell, sőt olyat is tesz bőven, ami mások dolga volna. Segítse őket mindenki, bármit rejteget is a hegy hallgató mélye.

## A „Nouvelle Revue de Hongrie“ új száma

Gróf Apponyi Albert 1916-ben keltetett tanulmánya nyitja meg a *NRH* márciusi számát. Ez a kü'önbben is igen aktuálissá lett nagyszabású esszé, *A magyar nemzet Kelet és Nyugat között*, betelözi a *NRH*-nak jubiláris cikksorozatát. De a jelen szám cikkeinek nagyjá még ugyanezen gondolatnak jegyében íródott. Így Csabai István szép tanulmánya *A magyar művészet változásairól*, Gábor Asztrik érdekes publikációja egy nyugati eretnekmozgalom vezéréről, *Maitre Jacques de*

*Hongrie*-ról, valamint Veress Sándor cikke a magyar népzeneéről. Szendrey Ákós is érdekes folklóriztikus anyagot mutat be *A halott lakodalma* címen. Gróf Pálffy Pálné Ferenczy Noémi-ről ír, Széchenyi István-ról pedig egy kortársa, báró Fidh Ferenc, kinek emlékirataiból e szám egy rendkívül érdekes fejezetet közöl *Egy délután Széchenyi grófnál*. Gáldi László a tudományos, Keresztury Dezső az utolsó félév színházi életét ismerteti. Az aktuális eseményekről a lapzemle ad számot, a kolozsvári zenei kiállításról külön megemlékezik a *NRH* legújabb száma.

Magyar Nemzet 1942.  
márc. 7. 54. n. 3.

# MAGÁNOS TÖLGY

Írta: KODOLÁNYI JÁNOS

Farkass nagytisztelőtű úr kint áll a parókia széles, napsütötte tornácán és harsány hangon utasítja rendre a félig süket öregasszonyt, aki a ház körül a munkát végzi. Zömök, szélesvállú, hatalmas csontozatú férfi a nagytisztelőtű úr, kopasz fején fénylik a napsugár, széles tatáros arcán minden indulat azonnal visszatükröződik. Mint valami kán, úgy áll ott szétvetett, rövid lábakkal, szilárdan és megmozdíthatatlanul, parancsoló felsőbb-séggel és nyugalommal. A félig süket, biklás vézna asszony azt sem tudja, mihez kapjon ijedtében.

— Nem megmondtam, hogy a zabot a kisebbik padlásra kell hordani? Hol jár az eszetek? Hát olyan nehéz megérteni valamit, amit megmond az ember? — kiáltja magas, recsegő hangon. — Meg ne lássam többet ezt a hanyagságot!

— Nem hallottam, amikor mondta kigyelmed — makogja a vénasszony rémülten s össze-vissza szaladgál a tágas udvaron nagy igyekeztében, hol egy seprőt kap fel és visz a sarokba, hol egy kannát állít a helyére.

— A zabot a kisebbik padlásra, a rozsot, búzát a nagyobbikkal! Nahát! Ezt csak meg lehetne érteni, ha nem lennétek olyan értetlenek?

— Meg, meg, nagytisztelőtű uram, ha megmondi kigyelmed.

— Nahát! Mit csinálnak azok a gyerekek a kertben?

— Gyümölcsöt szednek, nagytisztelőtű uram.

— Azt is mondtam számtalanszor, hogy gyümölcsöt csak akkor szedjenek, ha én megengedtem. Leszedik az éretlen gyümölcsöt, aztán megbetegszenek. Ereggy, mond meg Lajoskának, hogy baj lesz, ha megint zölden szedik le a gyümölcsöt.

— Futok má, nagytisztelőtű uram!

S a vénasszony, szegény, gyermektelen hadiözvegy, már szalad is, hogy hírül vigye a kertbe a nagytisztelőtű úr parancsát.

Ekkor becsoszog a harangozó. Nagybajuszú, sovány, ormánsági parasztember, sánta. Minden lépésnél kanyarít egyet a derekával. Bal lábán egy arasszal magasabb a bakancsa talpa attól a deszkadarabtól, amit rendkívül ügyesen és találékonyan rászögelt. Ezért lépései sem úgy kopognak, mint másoké, hanem minden tompa csoszsanás után egy-egy széles csattanás következik.

— Dani Sándor megen megverte az édősanyját, nagytisztelőtű uram — mondja, amint alázatos köszöntés után a pap várakozóan rátekin.

— Na, ez már mégis csak sok. Menjen el hozzá és mondja meg neki, hogy hív dom. Azonnal jöjjön ide, de azonnal, érti?

— Megmondom néki.

A harangozó elkatog felemás bakancsával. A nagytisztelőtű úr pedig szomorúan elgondolkozva nézi a tornác előtt álló gyönyörű szederfát, a kert gyümölcsfáit, a mezőkről idelátszó hatalmas vén tölgyeket, a szelíd ormánsági táj csodálatos szépségeit és színeit. A kertből szaporán közeledik két vaskos kislány, meg egy uyurga fiú, a nagytisztelőtű úr özvegy nővérének a hadiárva gyermekei. Őket is a nagytisztelőtű úr neveli.

Látván, hogy minden a legnagyobb rendben van, belép a fehérre meszelt, barátságos, egyszerű lelkészi szobába. Hosszú, zöldrefestett asztal húzódik végig a keskeny szobán, szinte egyik végétől a másikig, rajta rengeteg könyv, folyóirat, újság s mindenféle papíros, tintatartó, toll, naptár, papírvágó kés, meg egy nagytűűveg. A falak mentén, fel a mennyezetig,

Református Élet 1942. márc. 7.

10.7. A-2.

termetes könyvvállványok sorakoznak a könyvek ezrei alatt roskadozva. Az egyik ablak párkánya alatt, a súrolt padlón, két zömök kisebb, meg egy hosszúnyelű, hatalmas, megmozdíthatatlan vassúlyzó hever. Ezekkel tornászik minden reggel négy óraker télen-nyáron a nagytiszteletű úr. A két ablakon besüt a nap s belátszanak a bologató fák üdezőld koronái.

Leül a széles, vastag karosszékbe és két súlyos öklét leteszi maga elé az asztalra, bő mellét kifeszíti, fejét hátraveti. Így bámul az ajtóra, amelyen be kell lépnie Dani Sándornak, a fékezhetetlen paraszt-legénynek.

Csakhamar be is lép. Hetykén odabök a kalapja széléhez s megáll az ajtóban, kihívó, de azért nyugtalanul vibráló pillantást vetve a nagytiszteletű úrra.

— Agyonisten.

— Szervusz, fiam — fogadja a köszöntést rendkívül szelíden Farkass nagytiszteletű úr. — Na hát, kerülj csak beljebb.

— Hivatni tetszett — mondja durcásan a legény. Szép, hosszú szál férfi, igazi ormánsági ember, a termete szinte öles, esontos és sovány, az arca szabályos, a bajusza kacskias, a szeme hegyesen néző. Egyenesen odacövekei magát a pap elé s belenéz az arcába.

Ő állja a pillantását, komolyan néz rá vissza, nem mosolyog és nem is haragos.

— Hívattalak, fiam, mert megint különös dolgokat hallottam felőled.

Ezt lassan, szinte egykedvűen mondja s közben mintha elmerülne gondolataiba.

Dani Sándor vállat von.

— Hallom, hogy bántottad az édesanyádat, Sándor öcsém. Igaz az?

Most úgy néz rá, mintha szétröszszené a szívét éles pillantásával s annak a belsejét kutatóvá. A legény egyetlen mocsanása sem kerül el a pillantását, látja a hetyke tekintetet, a dacos vállrándítást és a kacskias bajusz bosszús rezzenését.

— Sándor öcsém, pedig te már megfogadtad, hogy többet egy ujjal

sem nyúlsz a szülédhez. Így van ez? Ismét vállrándítás.

— Tudod, öcsém, hogy az a kutya, büdös bor teszi. De hát megígérted, hogy ezután nem fordul elő és lám, ma megint rosszat kell hallanom rólad.

Néhány percig szünetet tart s makacsul, kitartóan nézi a legényt. Annak most már kezd kellemetlenné válni a konok, fürkésző tekintet, izeg-mozog, kotorász a zsebében, hol a csizmája orrát, hol a mennyezetet nézi, köszörüli a torokát, egyik lábáról a másikra nehezedik. Sokáig, nagyon sokáig tart ez a feszült állapot. Végre a nagytiszteletű úr lassan feláll, csikorgó léptekkel az ajtókhöz lép és bezárja azokat, a kulcsokat lehúzza és zsebre teszi. Majd egymásután bereteszeli az ablaktáblákat is, úgy, hogy csak a réseken szűrődik be egy kevés napsugár. Sötét van a kis szobában s az utca és udvar vidám zaja kívül reked. Dani Sándor eleinte csodálkozva, aztán egyre növekvő viszolygással szemléli a pap szótlán járását-kelését a szobában és megmagyarázhatatlan tetteit. Mikor a szoba egészen besötétedett, szorongó hangon megkérdi:

— Mit akar a nagytiszteletű úr?

De ő nem válaszol. Mélyen elgondolkozva próbálgatja, hogy jól zárnak-e a zárok s reteszek. Aztán még kétszer-háromszor végigmegy a szobán és súlyos léptei alatt nyikorog s hajladozik a fenyőpadló.

Egyszer aztán megáll Dani Sándor előtt, fölemeli roppant súlyú kezeit s megfogja a legény karját kétfelől. Belenéz ijedten repdeső szemébe. S rákiált olyan rettenetes, ítéleti hangon, olyan dermedtben és keményen, hogy az ablaküvegek megrezdülnek belé s mintha a külső zaj is azért ülne el, mert ez a csontigható hang elcsittítja.

— Most ketten vagyunk! — haragja. — Nem lát bennünket senki. Hát ha én most téged megfoglak, megfoglak és összetörlek? Összetöröm minden csontodat, mint a töröket? Vajjon kihez fordulhatnál eitalomért? Mit? Mit?

58

S miközben borzasztó hangján est elharsogja, megragadja kétfelel a legényt és ujjai, mint a bilincsek, préselődnek annak kemény, izmos felsőkarjába. S megrázza őt, megrázza ezt a jól nőtt, hatalmas legényt, megrázza úgy, hogy a talaj kisikamlék csizmái alól s feje, mint az érett dinnye a vékony dinnyeszáron, meglódul a nyakán. Remüllet és fájdalom hasít bele a legénybe halántékától a talpáig, el-fehéredik a barna arc, kitágulnak a diónyi szemek, lélekzet után kapkod a félig megnyílt száj... A vaserejű pap, szűró szemét egyre mélyebben merítve a legény tétova szeméibe s ujjait egyre acélosabban vájva az izmaiba, tovább harsog:

— Megfogadtad, hogy egy ujjal sem nyúlsz a szülődhez! S ma mégis megverted szegény anyádat. Te dor-bézolsz a kocsmában, ő meg dolgozik érted. Főz rád, tisztán tart s te ezért még meg is vered. Hát ha én most úgy bánok el veled, mint te az anyáddal, hát ha én most össze-töröm a csontodat, legázollak ide a padlóra, ahol senki sem lát?

— Nagytisztölő uram... — he-begi a legény tántorogva.

— De én nem bántalak, fiam — folytatja szelídebben s enged vala-mit vaskeze szorításából. — En nem törlek össze, pedig látod, az Isten adott erőt hozzá. Olyan gyenge vagy az én kezem között, mint a te szegény anyád a tiéd között. En azonban nem törlek össze, nem tesz-lek csúffá, nem aláznak meg. Érted?

— Értöm...

— Nahát. Ketten vagyunk itt, ezt, amit itt mondtam, nem hallotta meg senki, nem látta senki, hogy te milyen gyönge vagy előttem, édes Sándor fiam. Ami történt, közöttünk marad. Szavamat adom rá, hogy senki meg nem tudja, senki emiatt téged meg nem vet, ha te is szavadat adod, hogy többet nem iszol és nem vered meg a szüledet.

— Nagytisztölő uram... — nyögi a legény összegörnyedve, fe-jét lehajtja s a hang megcsuklik a torkán. — Nagytisztölő uram...

— Szavadat adod?

— Szavamat adom.

— Ketten vagyunk. Nem lát, nem hall bennünket senki, csak az Ur-isten. Úgy vigyáz adott szavadra. Mert, ha megszegéd...

S szinte önkéntelenül szoro-sabbra fogja a legény karjait, széles, iszonyú erejű kezei lassan rápánto-lódnak annak izmaira s kék és zöld foltokat vének rájuk.

— Nem szegöm meg — suttogja Dani Sándor s felveti a fejét, bele-nés a pap villogó szemébe.

— Ez már beszéd — mondja a nagytisztölő úr barátságosan és elereszti a legényt. — Itt a kezem. En is megtartom a szavamat, te is megtartod a tiédet. Tanúnk az Isten.

Dani Sándor kezét nyújt s meg-roppogtatják egymás csontjait. Ösz-sze-forr a két tenyér, mintha egyvé vált volna s mintha soha többé nem tudna elválni egymástól. És a le-gény szemében konnyek csillognak, alig tudja lenyelni sokorását, meg-rendülten áll, mint a szálas fa, amelybe belecsapott a villám. Arca kigyúlván lángol.

— Úgy, Sándor öcsém, rendben van. Most pedig ülj le és ha lecsil-lapodtál, eredj szépen haza. Ha bár-mikor tanácsra van szükséged, vagy segítségre, csak gyere hozzám biza-lommal. Tudod, hogy ez az ajtó éj-jel-nappal nyitva van előtted.

Ezt már valósággal meghatottan mondja. S lassan odalépve az ab-lakhoz, kinyitja az ablaktáblákat, bebocsátva a ragyogó napfényt és a meleg nyári levegőt, a fák és a gyümölcsök illatát. S kinyitja az ajtókat is. Arca most jókedvűen ra-gyog s a legény is mosolyog, mint a gyermek, aki valami nagyon meg-alázó és aljas dologra készült, de most megmagyarázhatatlan örömet érez.

— No, hát menj, dolgozdra, fiam. Isten áldjon — mondja a pap s ke-zet nyújt.

— Isten megáldja kigyelmedet — mondja halkán a legény, összeüti a csizmája sarkát s nagyon lassan, tétovázva, még egyre égő szemmel kiballag a szobából.

Lépései elköcognak a tornác téglá-keekáin.

1942. márc. 19.

## Kodolányi János bocsánatot kért rágalmozási bűnügyében

Thury Lajos író és újságíró sajtó útján elkövetett rágalmozás vétsége miatt pert indított Kodolányi János író ellen és az ügyet szerdán tárgyalta a büntetőtörvényszék Kovács Miklóstanácsa. A *Film, Színház, Irodalom* című lap 1941 február 3-i számában két nyilatkozat jelent meg, az egyiket Kodolányi János, a másikat pedig Thury Lajos adta a lap munkatársának. Kodolányi azt mondta, hogy Thury Lajos „Mindenképp más szeret” című filmjének a tartalma kísértetiesen hasonlít az ő „Vidéki történet” című színdarabjához.

Ugyanakkor indult meg a sajtópör a két író között. Kodolányi a szerdai tárgyaláson nyilatkozatot tett s ebben kijelentette: most győződött meg arról, hogy Thury Lajos „Mindenképp más szeret” című regényét az ő „Vidéki történet” című színdarabjának színrehozatala előtt tette közzé. Ilyen körülmények között — bántott a nyilatkozo — az amúgy is burkolt tendenciájú meglegyzésent természetesen tárgyaltan, ezt visszavonom és a nyilatkozatért sajnálkozással fejezem ki. Az elégtételt Thury Lajos elfogadta s a bíróság az eljárást megszüntette.

Magyar Nemzet 1942. márc. 19.

64. 7. 7.

# Kodolányi János:

## Esti beszélgetés

Kodolányi közírói ténykedése során sok házban megfordult, de végül mindenünnen kikopott. Pedig neve volt, a nép nyelvén írt, csak döntő társadalmi, politikai és irodalmi kérdés ügyében mártotta be tollát, újság részére ennél csábítóbb kirakati figurát el se lehet képzelni. Mégis miért menesztették mindenünnen? Összegyűjtött cikkeinek előszavában megfelel: „Mindig habozás nélkül, magától értetődő természetességgel vettem kockára kenyeremet, ha olyasmit kívántak tőlem, amivel nem étettem egyet.

Kodolányi azzal is tisztában van, hogy ítéleteiben nem csatlakozhatatlan, mint a római pápa hit dolgaiban. Beismeri: tévedett, hibázott, megtévesztették események és emberek. Éppen mert keveseknek van bátorsága ilyen emberi beismerésre, a szándék tisztaságát senkisémmel tagadhatja meg tőle.

A kötet legnagyobb igényű irodalmi tanulmánya Knut Hamsun-ról szól: Kodolányi benne látja a gondolkodót, aki a váltságba jutott európai szellemből kiutat talált. A tőkés civilizáció veszélyezteteti az emberi boldogságot: Rousseau vette észre legelőször. A kereszténységben elterjedt „eredendő bűn“-elmélet Jézus-ellenes találmány. Igájától Nietzsche és Dosztojevszkij akart kibujni, az egyik a felszabadult ember követelésével, a másik a büntetés vállalásával. De a megoldást Hamsun találta meg: nem a Nietzsche-szerinti jézusi-erkölcs felszámolása, nem a szenvedés viselése, mert sem a felelőtlenség, sem a lemondás nem jelenthet boldogságot. A megoldás: a szabad ember élet-öröme, munkája, szerelmi élete, szociális rendezettsége. Így lesz a legfőbb öröm maga a létezés.

A fejtegetésekbe csak két ponton lehet belekötni. Az egyik, hogy Dosztojevszkij nem az eredendő, öröklött, hanem az

elkövetett bűnért igényelte a bűnhődést: de ez a végső eredmény szempontjából nem sokat számít. A másik, hogy Hamsun nem realizálta eléggé a rousseau-i elvet: „retournons à la nature“. Nála így hangzik: vissza a szántóföldre! Kétségtelen, hogy a szabad paraszti munka végzése ma jóval tisztább lelki kielégülést jelent, mint, mondjuk, a gyári munkaké, a hangsúly mégis a szabadságon van és nem a földmunkán: az ember és társadalom érdekeit egyaránt tekintő berendezkedés mellett mindenféle munka örömet jelent. Ezért kell rámutatni a hamsun-i szemlélet romantikus oldalára, melynek most Giono a legismertebb apostola.

Kodolányi nem politikus író, helyesebben nem pártpolitikus.

A magyarságnak legfőbb hivatása, hogy megmaradjon, hogy útja a végtelenbe vezessen. Ezt a faji célt csak úgy érhetjük el, ha a népi erő kibontakozásának szabad utat biztosítunk.

Legnagyobb regényíróknak, Móricz Zsigmondnak művészetébe kevesen pillantottak olyan mélyen, mint Kodolányi. Ábrázoló erősségét abban látja, hogy kifürkészte a logikán túli kozmikus erők titkait és alakjait mozgatóvá tette.

Veres Péterről és Szabó Dezsőről rajzolt portréja is találó, de Bajcsy-Zsilinszky Endre iránti vonzalmában nem osztozom. Tagadhatatlan, hogy e politikusnak nagy érdemei vannak egy nagyszabású földreform meghirdetésével, külpolitikai tekintetben is többször meglátta a helyes utat: de nincs tisztában a parlamenten kívüli erők működésével, híjával van a szervező tehetségnek és fegyvertársait gyakran rosszul választja meg. A parasztok pedig nem felejtették el fiatalkori cselekvését.



1942. márc. 19.

Nem értek egyet Kodolányival az Új Szellemi Front kérdésében sem, bár Kodolányi ellenségei az enyéim is. Tudom, hogy nyolc év távlatából kényelmes kritizálni: nyugodtabban lehet mérlegelni, mint a rohanó események forgatagába kapaszkodva. Távol áll tőlem a babiloni toronyelmélet, mely az írók eltiltja népe sorskérdéseibe való beleszólástól, megláttam a liberális-neokatolikus front akkori álláspontjának gyanús indítékait. De: a népi író sohase várja eszméi megvalósítását egy naggyár jövőtől. Ha nem erre tanítana a történelem, a társadalomtudomány, a tapasztalat. megtanít rá Katona József.

De Kodolányival együtt a legkülönbek csalódtak és a távolmaradottakat senkise hívta; egy-két kivétellel ez fájt nekik, ezért áskálódtak. De Kodolányi vitázáró cikkéből az is látszik, hogy nem becsülte túl a lehetőségeket: „Soha még nem volt a világnak gyülekezete, amely maga ellen törvényt hozott volna és soha oly nagy hadban nem verődtek össze önzetlen idealisták, hogy ne ma-

gukat szolgálták volna, hanem a szegényeket, elesetteket, az alulkerülteket. Ha ilyenek vannak, azok kivételes egyéniségek.“ Nos, Kodolányinak is rá kellett jönni, hogy eggyel kevesebb a kivétel, mint ő hitte.

Az esti beszélgetések javarésze bátor kiállítás magyar ügyel mellett. Akár szobrainkról van szó, akár a rádióról, zenei és irodalmi ponyváról, iskoláról, vagy egyéb közéleti kérdéstről, szempontja változatlan, ítélete mindig erősen elfogult: a magyar nép érdekei mellett. Nem tekintélyével győz meg, hanem érveivel. Ezzel szinte korszerűlen, hiszen ma új bizonyítási eljárás dívik: „amit gyakran hangoztatsz, igaz.“

Ebből a könyvéből ismerem meg igazán Kodolányit. Regényeiből csak az írók láttam, most az embert is. Ismét szét húzás gyengíti a népi írók táborát s ennek elsősorban a nép ügye látja kárát. Kodolányi esti beszélgetéseiből azt is látom, hogy a személyi ellentétek feloldását égetően sürgős feladatnak tartja.

E. KOVÁCS KÁLMÁN.

Magyar Ut 1942. márc. 19.  
12. sz. 6.

## ÉRDEKES NYILATKOZAT látott napvilágot a Magyar Nemzet szellemi fővezérének: Szekfű Gyulának a tollából. Kodolányi Jánosról mondta a következőket: „Az ellene folyó támadásokat mindig sajnáltam, mert az ő írói tehetsége és komoly munkája messze felette áll a plágiumvádaknak.” Grandiozus pilátusi kézmosás! Milyen kár ezért a kései nyilatkozatért! Hát nem lett volna alkalma a professzor úrnak arra, hogy mindezt elmondja akkor, amikor éppen a legkomiszabb módon támadták a Magyar Nemzetben Kodolányi Jánost? Csak egy szavába került volna és megszűnik az a vad hajsza, amit a lap ilyenféle célokra alkalmazott „derek” munkatársa: Lehner István úzótt napokon keresztül. Mindenesetre Nomád nagyon kényelmetlenül érezheti magát, ha fővezére csak ennyire értékelte buzgó és „magyarságépítő” munkálkodását. Nekünk most már nem sok megjegyezni valónk van minderre. Pusztán csak egyetlen kérdésre szeretnénk választ kapni a Magyar Nemzettől: Miért nem hangzott el ez a Kodolányiért bátran kiálló nyilatkozat a kúriai döntés előtt? Vagy talán magasabb lappolitikai érdekek kívánták, hogy mindeztől elhallgassák ezt a kései nyilatkozatot? Vagy szívszorongva vártak a Kúria „kedvező” ítéletére? Vagy minden általuk meghurcolt és megcsúfolt magyar írónak csak akkor adnak elégtételt, amikor az egész ország felháborodik?

K-1

Megjós út

1942. márcs 19., 21.

Gombos Gyula:

## Jegyzetek egy új magyar regényhez

Idáig minden magyar művet úgy néztek és mértek meg: mennyire tud európai lenni. Ha van olyan szempont, aminek működését irodalmunk minden korszakában megfigyelhetjük, ez az. S maga az alkotó is mindig ezzel fogott munkához; szemé sarkából a kiszemelt nyugati példát figyelte, s keze téován, sokszor nehézkesen próbálta utánacsínálni, amit kitarító figyelmével eltanulhatott. Az ami minden jó alkotásnál elsődleges: az önmaga természetét kiélni kívánó teremtő erő, mindig e figyelés terrorja alatt élt. Igazságtalanok lennénk, ha azt hinnők, hogy ez csak kártékony volt, s még igazságtalanabbak, ha azt állítanók, hogy az adott körülményeinkben más-kép is történhetett volna.

Irodalmi szemléletünkben lassan bontotta ki magát egy fordulat: minden magyar alkotásban első-sorban azt keresni, ami jellegzetesen a miénk. Vannak, akik e szempont elhatalmasodását egyrészt csupán beidegzettségéből, másrészt, s ez a többség, jól meg-érzett egyéni érdekből veszélyesnek tartják irodal-munk fejlődésére. Ha más nem, e szempont jo-gossága és életrevalósága mellett szól, hogy iro-dalmi multunk minden számottevő műve, bármilyen nagy Európa-figyelés fegyelmében született, akarat-lanul is erőteljes magyar jellegeket hordoz; sőt, köny-nyen ellenőrizhető: mennél nagyobb és maradandóbb a mű, annál bőségesebbek és frisebbek e jellegek. Lehetetlen tehát, hogy az a szempont, mely első-sorban ezt kutatja, parlagi legyen, s a szándék, mely e lappangva élő és akaratlanul is érvényesülő tulaj-donságok tudatos felszabadítására tör, alásüllyeszténé irodalmunk szintjét s veszélyeztetné a művek eset-leges európai jelentőségét.

Eddig európaiságunk ennyiben állott: igyekez-tünk Európához hasonlítani, számontartottuk magun-kat mint európaiakat. Pedig törhetünk önértetesebb európaiságra is (s ehhez irodalmunknak most igazán kezére játszik az idő): Európa tartson számon ben-nünket, mint magyarokat. S ez nem csak méltósá-gosabb, de szervesebb európaiság lenne.

★

Irodalmunkban a líra a legfelmértebb és tisztá-zottabb. Pontosán ismerjük azokat a törvényszerűségeket, amelyek minden magyar költői műben többé-kevésbé fellelhetők. Még olyan egymástól távoleső természetek is, mint Ady és Erdélyi, hordoznak közös törvényszerűségeket. Regényirodalmunkban már sok-kal bizonytalanabban járunk. Jó, esetleg nagy magyar regényekről beszélhetünk, de itt a hangsúly ma még inkább a regényíró tehetségén van, mint magyar jellegén. A regény fiatal műfaj, éppen ezért, megbíz-ható törvényszerűségek felderítése, anélkül, hogy sé-

mákba és merevségekbe ne essünk, ma még nagyon nehéz.

★

Karácsonyra jelent meg Kodolányi új történeli regénye, az *Istenek*. Ez alkalommal mi nem annyira kritikát kívánunk írni, mint a Kodolányi-regényben forgatni, vizsgálgatni, na kezdetlegesen is, a magyar regény lehetőségeit, és fordítva: a magyar regény-írásban Kodolányiét.

Karácsony Sándornak van egy-két tetszetős meg-állapítása a magyar regény jellegzetességeiről. Az egyik, ma már közkezen forgó, megállapítása, hogy a magyar regénynek nincs kompozíciója, hiányzik be-lőle a logika, a központosító rend. Ez első pillanatra helytállónak látszik s ha végigfutunk regényeinken, többé-kevésbé bizonyítható is. Mégis, úgy találjuk, felületes megállapítás, nem eredendő sajátásokra támaszkodik. Mert ha úgy állana a dolog, ahogy Karácsony Sándor véli: a magyar alkotó tehetségéből hiányoznék a konstruáló erő. Nézzük meg legnagyobb, legjellegzetesebben magyar költőinket: Berzsenyi, Pe-tőfi, Arany, Ady: tökéletes érzékük van a mű fel-akása és szerkezete iránt. Ady versépítő érzéke már a raffinéria határán jár. Vagy vegyük népdalaink szö-vegét: a komponálás műremekai. Mi más ez ha nem rend, világosság és arányérzék, szóval: kompozíció.

Hogy eddigi regényeink nagyrészt bizonytalan és széteső szerkezetűek, annak oka nem annyira te-remtő tehetségeinkben van, hanem körülményeinkben. Jókaitól kezdve Kemény Zsigmondon át Móricz Zsigmondig minden valamirevaló regényírónk állandó hajtásban dolgozott, kiadók, szerkesztők, terminusok, másféle természetű feladatok állandó zaklatásában. Tehát regényeink rossz szerkezete, vagy szerkezet-telensége nem eredendő jellegzetességünk, hanem esetleges és leküzdhető fogyatékoság: nem faji sa-játság, hanem a műgond több-kevesebb hiánya.

Kodolányi regényeinek is többnyire voltak ilyen szerkezeti gyarlóságai, különösen nagy történeli re-gényei voltak igen ágas-bogasak; de épp utolsó könyve mutatja, hogy ez inkább fegyelem és gya-korlat dolga, mint a tehetség eredendő sajátása. Az Isteneknél látjuk, ha puhán, kényelmesen, laza fű-zéssel is hullanak egymás mellé a fejezetek, az egész mégis formás és kerekded.

★

Egy nép eszmélete: mult tudata. Az irodalmat, ahol a közösség eszmélete mindig árnyalatosan és érzékletesen mutatkozik meg, érthetően mindig izgatta a mult. Eppen ezért a történeli tárgy örök irodalmi jelenség. Mégis, a régi és a mai történeli regény közt nagy a különbség. A régi történeli regény

1942. ápr., 4. n. 7-8.

e két elemből készült: nagyrészt közkezen forgó hagyomány és romantikus fantázia. Ma merőben más a helyzet. A tudomány egyre több szerszámot teremt a mult tárgyi feltárására: néprajz, nyelvészet, antropológia, arheológia stb. S ezek eredményei a tudománytól távol élő mindennapi emberben is lerakódnak, ha oldottan és sokszor torzulásokkal is. Természetes, hogy az író is e tárgyi tudás és érdeklődés terheivel fordul a mult felé. Mi következik ebből? A műteremtés elsődleges erényei: költőiség, ábrázoló és kifejező erő e tárgyi ismeretek zsúfoltságában, mind nehezebben mozdulhatnak csak. Sőt, mivel a közönség felületes érdeklődése főként a könnyedén talált ismeretek felé fordul elsősorban, lassan másodlagossá és fölöslegessé válnak. Hogy történeti regények mázsaszám kerülnek ma a piacra, ezzel magyarázható, s ezzel, hogy számolhatatlan történeti-regényíróink közt egyre kevesebb a számbavehető író. S ugyanakkor a kritikában is, még a komolyabban vehető kritikában is, egyre jobban lábra kapnak a másodlagos szempontok. Tipikus jelenség, hogy egy nyelvész professzor szaktudományos folyóiratának egy egész évfolyamát rászenteli, hogy Kodolányi történeti regényeinek esetleges nyelvészeti melléfogásait kiboházza. Látjuk, az új történeti regényírásnál úgy az olvasóban, mint az íróban és a kritikában egyre jobban háttérbe szorulnak az elsődleges irodalmi szempontok.

★

Az új Kodolányi regény a kilencedik század derekán játszódik le. Tárnya egy dunántúli magyar szállás mindennapi élete. Az akkori világ nyugalmas és idillikus kis foltja Bése úr házatája. De ahogy a csendes öbölbe is fodrot vet a tenger nagy mozgása, úgy ver ide is be a történelem: a keresztyénség és a kalandozásokból államszervezésbe húzódo magyarság yálsága.

Az igazi író mindig többet akar, mint tájat, környezetet, kort s a bennük mozgó embert felidézni. A világ külső, ingó és váltózékony esetlegeségei mögött nagy és nehéz törvények fűtenek. A világról és az emberekről mindig csak az tud maradandót mondani, aki e törvényekről tud valamit. Az új Kodolányi regénynek *Istenek* a címe. A cím az új nyugati keresztyén Isten és a régi pogány Isten mérkőzését ígéri. Valójában e mérkőzésről semmi sincs a könyvben. Sőt: amit a könyv kimond és megmutat — nem tudni, Kodolányinak ez volt-e a szánt szándéka egy kilencedik századi magyar életdarab felidézésével, de mindenesetre a műnek ez az érdeme —: egy embernek, s egyféle embereknek csak egyféle Istenük és vallásuk van, az, amit a természetükben hordanak. Az idő rakhat az emberekre új tanokat és új eszméket, de benne az ember, ha életképes, mindig a maga természetével helyezkedik el. Egy tan tételei és fogalmai az őket megalkotó ember eredendő természete nélkül csak lötyögő, üres tömlők, amik, ha tovább vándorolnak, az új, másféle

ember másféle természetév. Felnek meg. Az *Istenek* nek nem az úgynevezett nagy éleetek az izgalmas részei, hanem azok a részletek, ahol az együgyű Csillag és a nyugtalan Mikule gyámoltalanul de szívósan a maguk természetével fészkelődnek az új tan új fogalmaiban s a maguk félelmével, hitével és sugalmaival lépegetnek az új vallás új tételein a maguk Istene felé.

★

Egy idegen tanba hogyan ereszkedik belé a mi természetünk — ezzel meg is találtuk, ami bennünket egy új magyar regényben elsősorban érdekel: a magyar emberből, a jellegzetes magyar természetből mutat meg valamit. S emmögött az ismert Kodolányi háttér, a dunántúli magyar táj s a rajta folyó élet lágy, idillikus, duruzsoló poézise, ez is belőlünk, a mi életünkben egy jellegzetes darab.

★

Minden műalkotás végsőfokon líra; az irodalom különösen az. E líra kicsapódásának felismerhető változatai adják a műfajokat. Ami egy írásművet a műalkotás hőfokán tart, az mindig e líra fűtése. Tehát a tárgy mennél távolabb esik az alkotó egyéni világtól és adott személyiségétől, a mű annál kevesebb hőt, fényt, varázslatot tud magábaszedni teremtőjéből. A történeti regényeknél e veszély mindig fennáll. Kodolányi is küzd e veszéllyel mindegyik történeti regényében. Ő azonban szerencsés hővezetőt talált abban, hogy történeti regényeinek háttere, ha csak lehet, mindig a dunántúli táj és a dunántúli nép; s ezek pedig egész íróságának alapélményei. De még így is ki-kihagy a mű fűtöttsége, e regényénél is érezhetően hígabb, ritkásabb közegben járunk, mint legjobb mai tárgyú regényeiben. A figurák is inkább csak egy-két szín és vázlatos vonal, mint súly és matéria. Amint nem az író élménye, hanem csak az ismerete munkál, az ábrázolás azonnal veszít képerejéből, inkább csak közlés, adatok hosszadalmas felsorolása, érezhetően holt anyag.

★

Kodolányi önmagát könnyen feltaláló tehetség, hamar rábukkan eszközeire és módszereire (bizonyítja ezt, hogy egész fiatalon írta meg egyik legjobb könyvét, a Szép Zsuzskát). Ez előny is, megkíméli sok meddő vergődéstől, de veszély is, mert könnyen lábrakap a sima gyakorlat. Az ilyesféle tehetség alatt különösen veszély a történeti regény. Tetszetős tárgy, egy-két hatásos jelenet, köréjük szétadagolt ismeretek — a rutin itt könnyen nyakára ülhet a teremtő tehetségnek s a mű felidézett vízióból könnyen sablonos illusztrálásig sekélyesedhet. Az *Istenekben* érezhető már egy-két ilyen kitanult történeti-regényírói mozdulat.

Kodolányi egy nagy történeti-regény sorozatban, amit a *Kiadó* már hirdet, ha munkáját nem ellenőrzi nagy műgonddal és fegyelemmel, könnyen önmagát veszítheti el.

## K Ö N Y V E K

**KODOLÁNYI JÁNOS: Esti beszélgetés.** (Magyar Élet kiadása.) A Baranyai utazás egy táj és nép pusztulásáról, az Esti beszélgetés a magyarság fennmaradásának akadályairól és feltételeiről íródott. Húsz év cikktömegéből a legidőtállóbbakat válogatta ki Kodolányi, aki sem publicista, sem politikus, hanem szabad, tökéletesen független író. Ezek a tanulmányok a legkülönbözőbb világnézetű lapok hasábjain láttak napvilágot, azonban sohasem párt vagy klikk érdekek, hanem az örök magyarság védelmében íródtak. Ezért kiáltottak és kiáltanak „feszítsd meg”-et, mert egyik sem mondhatja az író magáénak. Kodolányi János, „a nép írója” őszintén vizsgáló szemmel igyekszik az igazságot meglátni és kifejezni. Különös jelentőséget ad könyvének, hogy a legkeményebb megpróbáltatások napjaiban, mint új harcra való erőgyűjtés született meg. Megcáfolhatatlan bizonyíték, hogy a támadások és vádak pergőtüzében sincs az író felfogásában semmi átalakulás vagy változás.

Az európai szellem válságától a vidéki utazásokig mindenütt ott van a mély magyarság szemlélete. Móricz Zsigmond és Szabó Dezső értékelésében sem feledkezik meg, hogy műveiben hogyan és mennyire képviselték a magyar nép ügyét. „A nagy perben” már ott húzódik az ellentét az új és a régi között: irodalomban, politikában, népből és színházban. A harc közben alakul ki az új front, amely a józanság fegyverével száll síkra. Az író sohasem felejtí a mult tanulságait s szavaiban benne van a történelmi félremagyarázások egyetlen elfogadható cáfolata. „Az euráziai lélek mindúntalan felhorgadt a rátelepült idegen hultúra ellen” s ezért ma inkább, mint valaha „készen várja sorsdöntő óráit”. A magyarság vezető szerepe Közép-Európában: „a kor élén haladó szociálisabb igazságok felismerését jelentette”. A végső tanulság a magyarság megmaradásának a belső megújódás az elengedhetetlen feltétele.

A visszatért városok (Kassa, Kolozsvár) életében a kulturális kérdéseket vizsgálja. Kolozsvár magyarságában, nyelvében, életmódjában, szellemében tiszta. Olyannyira, hogy Kodolányi testével-lelkével otthon van.

„Egyedül a világgal” szorosabb-

ra vont gyűrű az igazság körül. A szoborállítási lázban rámutat, hogy sok érdemes nagyságunknak nincs szobra, akik az örök magyarságnak többet és értéke- sebbet alkottak, mint a halál után azonnal felavatott szobrok tömege. Nem hagyhatjuk ki a ponyváról írt fejtegetéseket sem. Kendőzés nélkül megállapítja, hogy a könyvnapot: a szegénysorsú írók lámogalását, hogyan sajtóították ki a könyvkiadók és könyvkereskedők és tették „puszta üzletté”. A szabadság ünnepén vidékre menekülve elgondolkozik a mult írói mozgalmain s megmutatja az ifjúság nagy csoportjait, amelyek bevitték „a népi szellemet” az iskolák és egyetemek ódon falai közé.

Kodolányi János számára az újság nem jelentett — mint sokaknak ellaposodást, gyors ütemben összerótt sorokat —, hanem komoly megjelenést. Szij Gábor a Baranyai utazást a Suomi titka mellé állította s erre több joga és nagyobb távlata csak az Esti beszélgetésnek van. A Suomi titka a finn nép példáját hangsúlyozza. az Esti beszélgetés a magyarság felszabadulásának akadályait igyekszik feloldali s a népet egy tisztultabb formában viszontlátni.

Minél jobban elmélyedünk az esti beszélgetésben, annál bizonyosabban érezzük, hogy Kodolányi mennyire a magyarság szerete hatja át. Ebben megerősíti a felszabadulás csodájába vetett hite s ez a nép íróinak nyomán a lelkekben egyre kiolthatatlanabbul ég. Az Esti beszélgetés elolvasása után a tüzet körülülő hallgató tábor is nagyobb lesz s alig várjuk ismét az estét: a közösség melegét, az esti beszélgetést.

Lencsés Ferenc

Magyar Élet  
1942. épt.,  
4. n. 15.

## ESTI BESZÉLGETÉS

— Kodolányi János könyve.  
Magyar Élet kiadása —

Kodolányi, amint bevezető írásában maga mondja, nem közíró és nem politikus. Húszéves írói múltja cikktömegéből összeválogatott gyűjteményes könyvében a cikkek mindenike részben támadások elleni védekezés. Az író nem azért védekezik, mert másként nem tehet, hanem mert a védekezés messzemenő igazolásokra ad alkalmat; ebben fejlenek ki az új (ha egy húszszázéves programot újnak nevezhetünk!) törekvések pontjai minden

kértelen kétféleségéről, nem tartozik azokhoz a bírálókhoz, akik bosszúsán csak tagadni tudnak.

Miközben felszínes, idegen hordalékból álló felületi kultúránkat bírálja, rámutat a népi művelődés gazdag erőforrásaira, amelyből helyes művelődési politikával meg lehetne teremteni az igazi és csak magyar irodalmat és művészetet. Kelet-nyugati helyzetünkéből következik, hogy egyensúlyt kell teremtenünk keletről hozott és a mai középosztály előtt teljesen ismeretlen ősi művelődésünk és a nyugati formák és elemek között. Hirdeti, hogy elsősorban kelet felé kell a magyarságnak fordulnia, ez lehet csak az állandó alap, a kitéphetetlen gyökérzet. »Magan is azon munkálkodom, hogy leássak eltűnt korok mély rétegeibe, fölemeljem, s megmutassam nyolcszáz esztendő homályában a népet, az örök magyarságot«. Nyugatot védjük, mert védnünk kellett magunkat, befogadtuk és műveltük a nyugateurópai művelődést, mert valamilyen mértékben szükségünk volt rá. Remekbe készült palotát építettünk Esztergomban latin művészettel, de kaukázusi palmetták díszítik az oszlopfőket, s a hevesi paraszt-asszony ma is azzal a dallammal siratja halott gyermekét, akár az osztják. Újjá, keménnyé és ismét ismerősen önmagunkévá csakis az ősi népi magyar művelődéshez való visszatérés teheti a magyarságot. Tévedés az — mondja Kodolányi, hogy hivatásunk lett volna a Nyugat védelmezése. Egyszerűen csak tény volt, de nem hivatás és nem cél. Tettük, mert nem tehattünk mást. Mert a kiegyenlítés, az összekötés, az egyensúlytartás a feladatunk a közép európai térben. Ezt a feladatunkat és az erre való rátermettségünket vallják művelődésünk magyar elemei, az Ázsiából hozott »mellérendelő« állami és

velejáróikkal együtt. Részben pedig támadás, keserű ínnel, de jól fent szablyákkal vívott harc mindazok ellen, akik még ma sem »érik fel ésszel, hogy Európát is, a világot is, csak a magyar életen keresztül érzékelhetjük, s ha kicsiny határainkon tülemelkedünk, csak azért tehetjük, hogy jobban meg-lássuk magunkat«.

A magyar élet, a magyar valóság és szellemiség ezerféle tényeit, válságos, beteges állapotát vizsgálja meg egyszerűen, tisztán, magyarai módra. Csupa súlyos és időszzerű kérdés! Ám Kodolányi, ha joggal kemény bírálatot is mond a mai magyar szellemiség válságáról, gyö-

társadalmi szerkezet, s végül a mindezeket egybefoglaló magyar világnézet.

A rengeteg erős, éltető és bizakodást nyújtó pozitívum ellenére is túlnyomó részben szomorú hangon szól Kodolányi cikkeiben. Mert mit ér a százszor felmutatott egyetlen út, az igazság, s a jószándék krisztusi magassága, ha vezetőreteink olyannyira süketek és vakok mindazzal szemben, ami a magyar megújodást jelentené. Ha magyart a magyartól akkora szakadék választ el, mint az »urat« a »paraszttól,« s ha a felszínen magyar műveltségnek számít az idegen sallang, s ha a harmadrangú, vedlett nyugati portéka előtt mély bókolással ünnepel a gerinctelen, az idegen, vagy idegenné züllött magyar?!

Kodolányi János cikkgyűjteménye időszzerű magyar ébresztő, harcra tüzel a magyar ügyért, tömegével ad érveket, megindít és serkent.

Szabó István

Erdélyi Helikon

1942. ápr. 1.

4. sz. 247-248

**Kodolányi János: Esti beszélgetés**  
(A Magyar Élet kiadása.)

„Mintegy húsz esztendő cikktömegéből szedegettem össze ezt a kötetnyi írást“ — írja bevezetőjében Kodolányi. „Sokat írtam, jót is, rosszat is... Mindig habozás nélkül, magától értetődő természetességgel vettem kockára kenyereimet, ha olyasmit kívántak tőlem, amivel nem értettem egyet. Tévedtem, hibáztam gyakran, felületesen gondolkoztam, megtévesztettek események és emberek, tudásomnak is híja lehetett, azonban nem hazudtam.“ Már a bevezetés hangja is figyelmeztet, hogy Kodolányi tanulmányainak értékeit és gyöngéit bajosan lehet lemérni a tárgyilagos kritika eszközeivel. Ez a kötet nem egyszerű gyűjtemény, hanem lírai napló, szenvedélyes fejlődésrajz, személyibb ízű, mint az író bármelyik ormánsági regénye. Különös olvasmány, mert a líra szenvedélyessége sohasem homályosítja el az író tekintetét, sokszor csak a kételyt leplezi. Knut Hamsun író útjáról kitűnő és részleteiben is tökéletes képet ad, de önkénys és túlságosan tág keretben helyezi el, s hamisak a következtetései is, melyeket az idő, de maga Knut Hamsun is azóta (1932 óta) alaposan megcáfolt. Cikkek egész sora foglalkozik a magyarság alapvető kérdéseivel, kelet-nyugati helyzetünkkel, szociális problémáinkkal. Közülük nem egyet maga Kodolányi fogalmazott meg először s az eltelt idő igazolta éleslátását; helyzetismeretét, csak éppen a régi tűz lohadt le. Az *Esti beszélgetés* szellemi életünk másfél évtizedének hiteles naplója, illúziói, ellentmondásai a kort jellemzik, amelynek problémáit Kodolányi oly szenvedélyesen élte át. Prófétikus, tanítói magatartása mögött azonban tudatos és igen erős fegyelem áll; e tanulmányok világosan tagolt, tiszta szerkezete, a feltárt problémák sokoldalú megvilágítása nyugodt ítéletű és biztós tekintetű írókat mutat, akinek a meggyőzéshez nem is volna szüksége érzelmi eszközökre. De Kodolányi híveket toboroz, magatartása, kiállása a szónoké, aki egyedüliségében is egy kicsiny, képzeletbeli kört teremt maga köré. Mintha hangjának szenvedélyességével akarná elheszteni a magányt, mely ott leselkedik minden magyar íróra. k. j.

1942. ápr. 1. 6. sz. 15

Kelet Népe

# FIGYELŐ

## KODOLÁNYI JÁNOS: ISTENEK\*

Kodolányi János első nagyszabású történelmi regénye, «A vas fiai» a XIII. századbeli magyar vidéki élet rajzával kezdődik s azzal is ér véget; a regény hősei a faluból indulnak el, belesodródnak a tatárjárás harsogó hullámtörésébe s mikor ismét visszakerülnek ifjúságuk színhelyére, látják, hogy ott semmi nem változott; a szelek a magasban zúgtak el, a mélység életét más, maradandóbb erők formálják. Ott él az igazi magyarság s hogy megmaradt a századok tülekedésében, annak köszönheti, hogy a mélybe húzódott. Ez a kompozíció rendkívül jellemző Kodolányi egész társadalom- és történetiszemléletére s azon túl, hogy igen szerencsés művészi lelemény, kitűnően megfelel az író képzeletjárásának, költői alkatának. Az a feltevés persze, hogy a magyar ezer év mindenekelőtt a népi vegetáció elnyűhetetlen szívósságának, a falusi élet epikai nyugalmának és bőségének volna köszönhető, történetfilozófiának szegényes kissé, íróilag azonban elsőrangúan értékesíthető. A kompozíciót minden regényes bősége mellett is szinte a legszebb népmesékre emlékeztetően zárttá, kerekké és nagyvonalúvá teszi s lehetőséget nyújt arra, hogy a századok sötét tavába merült egyszer-volt életet a valóság illúziójával idézhessük fel. Kodolányi naturalista író; Móricz Zsigmond kezdetének talán egyetlen valóban jelentékeny folytatója. Első művei a mai magyar vidék embervilágát mutatták be haragos, sokszor nyers, de mindig erőteljes ábrázolóművészettel. Szenvedélyesen figyeli az embereket s ért hozzá, hogy mozdulataik szinte tapintható plaszticitásával, hanglejtésük, szójárásuk meglepően pontos megrögzítésével formálja meg alakjait. Meseszöveg képzelete nem túl színes; akkor van igazán elemében, ha a megfogható valóságot gyúrhatja. Történelmi regényeiben is akkor győz meg s ragad magával, amikor elegendő terméskövet talál az építésre. Ilyen hiteles valóságanyag viszont, mentől távolabbra megyünk vissza századainkba, annál kevesebb akad. Micsoda gazdagság a XVII. században, Móricz Zsigmond birodalmában, micsoda szegénység a magyar középkorban, amelynek látványát Kodolányi akarja sokasodó s egyre nagyobb arányú művekben megmutatni. Innen is magyarázható a középkor magyar beszélt-nyelvét újrateregetni kívánó erőfeszítéseinek vehemenciája s meglehetősen eredménytelensége. Hogy nyelvemlékeink írói szempontból alig hasznosíthatók, többször kimutatták már; Kodolányi is ott meggyőző leginkább, ahol a mai tájnyelvet s a rusztikus beszédmódot vetítheti vissza a letűnt korokba; a közhit azt tartja, hogy a nép nyelve egy évezred folyamán is alig változik. A XIII. századi magyar falu képe, úgy, ahogy Kodolányi bemutatja, csak színében különbözik a maiétól, lényegében nem.

Új regényében, az «Istenek»-ben történelmünk még távolabbi messzeségébe tér vissza ez a vérbeli naturalista s fanatikus történelembúvár. A regény első része csak egy nagyarányúra tervezett ciklusnak, amely a hírek szerint arra lesz hivatva, hogy a magyar államalapítás küzdelmeit jelenítse meg a mai olvasó előtt. A nagy mű részletes tervéről nincs tudomásunk; az első rész olvasása közben önkéntelenül is «A vas fiai»-nak nyitányára kellett emlékeznünk. Ami azonban ott vázlatos rajz volt, itt gazdagon tagolt, epikai bőségű freskóvá növekedett; a befejezett honfoglalás s a kezdődő kereszténység magyar életének mélyrétegébe lépünk. A regény meseváza meglehetősen egyszerű. «Lád nembeli Bese, a Sas, hetediziglen ismert apák ivadéka, fiak és unokák nagytekintetű örege, a felakasztott Bülcü közeli, az egész környék hatalmas ura, Bese apa», a Balaton északnyugati partján, a Gulácsi hegy lankás tövében él szláv rabszolgáin s ugor

\* Athenaeum kiadás.

*Magyar Csillag 1942. apr. 1. 4. n.*

238 - 239



szabadosain uralkodva. Ősz van, a szőlő már édesedik, amikor a falu határában feltűnik egy keresztény pap; veremházat épít magának s bár csak törve, tótosan beszél magyarul, megkezdí híveinek gondozását. Hívei egyelőre inkább csak a arról hallanak, hogy a fejedelem is hajlik már a kereszténység felé. Bese apa nézik a szolga-vallás papjait és híveit s dühös-keserű indulatra gerjednek, mikor rabszolgák közül telnek ki, a szabadosok közt éppen hogy terjedőben van még csak az új hit; a hatalmasok, a türk földesurak pedig mérhetetlen megvetéssel öregedő ember, lányait férjhez adta, fiai elpusztultak; a legkisebb él még ugyan, de nevét sem szabad kimondani a faluban; egyike azoknak a gyászmagyarkáknak, akik megcsontkítva kóborolnak az országban s hősi énekeket énekelve tengetik életüket. Ez a testében-lelkében szörnyeteggé lett fiú mégis feltűnik a regény végén; megjelenése felkavarja a falu életét, a rejtőzködő indulatok felcsapnak s ha a vén nemzedékű úrrá is lesz rajtuk, a béke nem a régi már. Bese apa elűzi ugyan fiát és Kyrill atyát is, aki befogadta a szerencsétlent, de a faluban istenek mérkőznek, az emberek szívében nyugtalanság fészkel; az idegen papot «ki-énekli» a fiatalság, de vele megy a falu virága, a fohnagy leánya is. A változás pár hónap alatt történik; közben az őszből tél lesz; Bese apa vendégül látja gyermekeit; hogy fiúutód nélkül ne maradjon, két ágyast választ magának; majdnem gyilkos merénylet áldozata lesz; a nép dolgozik, ünnepeket ül, verekszik, pusztul, s szaporodik, azt a látszólag sorstalan falusi életet éli, amelyben a szokásoknak, családi életnek, társadalmi rétegződésnek, ünnepeknek, etikettnek, uraknak és isteneknek öltözete s neve változik csupán, a lényeg azonban századokon át változatlan marad.

Nincs még itt az ideje annak, hogy Kodolányi történelemszemléletét a maga egészében jellemezzük; az «Istenek» kapcsán nemcsak korai, hanem igazságtalan is lenne ez. A történelem erői közül inkább csak az állandóságai váltak egyelőre láthatókká, a változás hatalmai még fel sem vonultak, sejtelmük száll csak a regény légkörében: aki nem ismeri a történelmet máshonnan, inkább érzi csak, mint látja, hogy valami készül. Tiszta világítású, változatos és színes tenyészetű életkép ez a X. század végéről. A tájat, a Gulács, Badacsony, Szigliget, Szt. György hegyei közt elterülő lankákat jól ismerjük már Kodolányi eddigi műveiből is; gyermekkori emlékeinek e kedves színhelyén szívesen jár. A természet különben háttér itt csupán; rajzából hiányzik minden romantikus rajongás. Kodolányi természetélménye egészen reális s a pogány ősök korában nem is volna helyén a pantheista áhitat. «A járás megizzasztotta őket, a Nap szinte forrón sütött. A hegyoldal mögött kibukkant a Balaton jégfehér tükre, sirályok szállkostak fölötte s vijjogva csaptak le egy-egy halért. Elhagyott, üres volt a szikrázó víz, vakítóan verte vissza a koradélelőtti napfényt.» Tájai ilyen egyszerűek; inkább légkörük él, mint ők maguk s változó színeiknél fontosabbak a téreiken mozgó emberek. Kodolányi minden figyelme ezekre irányul; költői ereje az alakok felidézésében mutatkozik meg leginkább. Derék erő ez, az eleven valósággal eny nyire egybevegyülve s mégis ily határozott írói öntudatossággal párosulva, meglehetősen ritka mai irodalmunkban. Az alakok jórésze is ismerősökre emlékeztet. A Kodolányi egyéb műveiben is élénk táruuló embertenyészethez tartoznak, rokonai, egy évezredes mult mélyéről előhívott ősei az író mai regény- és novellahőseinek. Rajzuk egyszerű, sokszor szinte az igénytelenségig az; mozdulataikban alig van valami a történelmi regényhősök stilizáltságából, talpuk alól hiányzik a kothurnus. Emberek. «Bese úr sátrában nagy tanakodás, tereferelés folyt, noha az öreg inkább hallgatott, csak néha vetett közbe egy-egy kérdést. Szokott helyén ült, a tűz belső oldalán, nagy lomha teste súlyosan nehezedett a párnákra, zömök, kajla lábszárát maga alá hajtotta, bajusza komolyan lecsüngött, bozontos, őszülő szemöldöke alól nyugodt méltósággal, szokatlan szelidséggel világított ferdepillantású szeme. Jobbján Türje úr ült, majdnem olyan zömöken és vaskosan,

mint az ipa, de arcát ijesztővé tette minden nyugodtsága és örvendezése ellenére is egy szörnyű vágás fehéren húzódó sebhelye. Ez a forradás a bal halántékán bujt elő gyönggyel befont haja alól, átvonult borostás fekete arcán, le az állkapcsáig s ott elveszett a szőrben.» Az ilyen jellemzésekből az első pillantásra hiányzik minden «irodalmi» igény; de Kodolányi nem is törekszik gyors és tömör fogalmazásokra. Alakjait lassan bontja ki az anyagból, vonásról vonásra haladva, látszólag tervszerűtlenül, ahogy mesélőkedve s a történet nyugodt mozgása sugallja. A részletek azonban végül egységbe állnak össze, bőségükselevenítségük, nem kidolgozottságuk s művészi igényességük az, ami lefegyverez. S lefegyverez a regény tiszta és derüs nyugalma, egy sajátos, szép magyar bukolika mosolygó békéje. Az «Istenek» a zaklatott, indulatoktól fűtött szerző egyik legkiegyensúlyozottabb alkotása, légkörében a humor és gyengédség ma egyre ritkább színei és ízei is bőséggel érezhetők. Boldog és boldogító könyv, ami sötétség van benn, az is inkább olyan háttérnek tetszik, amely csak még jobban kiemeli az egész világosságát. Sok erénye feledteti hibáit is, azt, hogy bősége helyenkint bőbeszédűséggé válik, hogy egyes motívumok szükségtelenül ismétlődnek, hogy stílusa nem egyszer enyhén pongyola, hogy a regény nyelvi amalgamjában még mindig vannak oda nem való elemek, amelyek kirínak az egységes szövegből (különösen a dült szedéssel még külön is hangsúlyozott türk szavak és mondatok s egy-két erőltetettebb, hogy Erdélyi János találó szavával éljünk: kelmei régiesség). Arról, hogy ennek a regénynek milyen szerep jut az egész kompozícióban, hogy a bukolikus életképből felszárnyal-e majd a történelem is, egyelőre alig szólhatunk. Az «Istenek» önmagában is szép könyv, sokat ígérő expozíció; nagy várakozással és magas igényekkel nézünk folytatása elé.

KERESZTURY DEZSÓ

# Egy rokonszív megállt

Irta: Kodolányi János

Több mint egy hónapja már, hogy Artturi Järvi luoma késő este az elsötétített Helsinki egyik vasúti aluljárója alatt hazafelé tartott. A sötét, szűk alagútban jelzés, kivilágítás nélkül — hiszen légvédelmi elsötétítés van Helsinkiben — egy vonat robbogott. Artturi Järvi luoma a kerekek alá került. Széttépett holttestét később a megdöbbenett járókelők találták meg a síneken.

A múlt háborúban a belga munkások sok nagy költőjét gázolta halálra a vonat. A mostaniban a finn parasztság világraszóló költője halt meg ugyanígy a saját fővárosában. Lehetetlen megdöbbenés nélkül szemlélni a két halál csodálatos egyezését. A modern belga szellem képviselője, a gyárak füstös, robotoló répének, s az álma a flamand tájak misztikus lélekének csodálatos megszólaltatója egy évekig tartó háború kezdetén nemult el a csattogó vaskerekek alatt. Most, amikor az akkorinál is félelme- sebb háború folyik, ime, a finn nagy költője pusztult el a vasúti síneken. Vajon Verhaeren önkéntelen áldozata megváltoztatta-e a belga népet? Vajon Järvi luomáé megváltoztatta-e a finnt? Verhaerené latbaesett-e a nyugateurópai emberiség szenvedésének megismerésekor és Järvi luomáé latbaesik-e az észak- s keleteurópai népek sorsának rettenő mérlegén? Vajon az isteni és ördögi erők szörnyű mérkőzésében az isteni erők javára esik-e ennek a lizta, békés, nyugodt, harmonikus és mély hittel eltelt férfúnak önkéntelen áldozata?

Mert áldozat volt mind a ket- tő. Hinnünk kell, hogy a belga költő nem „véletlenül” került a kerekek alá. A lélek mélységeinek ismerői jól tudják, hogy ilyen „véletlenség” nincs. Verhaeren nem „véletlenül” s nem egészen akaratlanul lépett a sínekre éppen akkor, amikor egy gyorsvonat dübörgött el ott. Az ő legalkalmasabb éniérek legámbonyi része volt a halálos találkozásban, mint a tűzzel-gőzzel haitott, forgalmi szabályokkal, jelzőkkel és gépészi kézzel irányított lelkellem mozdony- nak. A költő lelkében talán ott ka- vargott, mint villamossággal túltöl- tött leydeni palackban, mindaz a

szenvedés, a kiáltás, nyomor, pusztu- lás, füst és tűzvész, ami a múlt hábo- rúban az emberiség egy részére sza- kadott. A látomások csodálatos költője talán összeroppant e minden látomá- soknál apokaliptikusabb látomás szörnyűsége alatt. S anélkül, hogy „tudta” volna, s „akarta” volna egyetlen pillanat csodálatos teljessé- gében, egyetlen mozdulattal, amely- ben egész élete benne volt, beleve- tette magát a csikorgó vasak körfor- gásába.

Es ugyanígy nem volt, nem lehe- tett „véletlen” Artturi Järvi luoma halála sem. Ez a szélesvállú, kőbe fa- ragott arcú, himbálózó járású férfi, aki megérte Finnország felszabadulá- sát, a boldog finn aranykort, s aki mozdulatlan s rendületlen nyugalom- mal fogadta gyermeke halálát, majd az 1939—40-es finn-orosz háború ke- mény próbatételét, most egyetlen pil- lanat teljességében összeroppant. A második finn-orosz háború telén. Al- dozatul adta magát a felszabadult világi erők kavargásában. Aki egyedül látja a napok és évek, a feldult otthonok, földdel egyenlővé tett városok, a legázolt vetések, a meghalt milliók áldozatának értelmét.

Látom Artturi Järvi luomát, a dél- poholai parasztszülök fiát, amint azon a végzetes éjjelen hazafelé tart a sötét városban, Észak Fehér Király- nőének bebörtölt néma ége alatt. — Lámpa nem ég sehol, csak a hó vilá- gossága dereng. Kihalt, néma a vá- ros. A Parlament épületének görög oszlopokra mint óriási orgona mered a kihalt utca balfelén. Az Üvegpalota széles ablakai feketék. A Valio kirá- katalai üresek. A széles úton nem jár villamos, nem futnak autók. És a ma- gányos férfi, Délpohola szülötte, gondolkozva megy a néma világban.

Talán arra gondol, hogy ezrével kellett a finn gyermekeket Svédor- szágba szállítani, mert nincs mit en- niük? Talán arra a régi kemény télre emlékezett, amikor Iorradalom és szabadságharc tépte Finnországot, s Helsinki utcáin fégyverlővések csat- togtak? Talán a karjalai százezrekre, akik otthagyták mindenüket, elmene- kültek ősi lakóhelyükről? Egy sze-

Tiszántul

1942. apr. 2. 77. n. 1-2

gény katonára gondolt, aki fehér le-  
pelbe burkolózva, nesztelenül siklik a  
néma, fenyegető erdőben? Talán egy  
tisztaszemű, fiatal fiúra, aki otthagy-  
va tanulmányait, az Óriás ellen rohant  
s piros vére megfőtte a hávat? Halott  
kedveseire gondolt talán, akikről  
annyi fojtott bánattal beszélgetett ve-  
lem egy békés őszi délutánon, ami-  
kor megátoztam? Pohjalai dalt du-  
dolgatott talán erős fogai között,  
dalt, amit gyermekkorában tanult  
szülőföldén? Talán egy csorlig sová-  
nyodott gazdátlan lóra? S a néma, ki-  
hall, sőtét városban embertelenül  
egyedül érezte magát?

Sietett talán, hogy hamarosan ott-  
thon legyen Föölöbéli kedves, izléses  
kis lakásán? Sietett, hogy a bera-  
gasztott ablakok mögött megpihenjen  
a lámpa fényében, szemét még egy-  
szer körülhordozza a képeken, kézi-  
munkákon, régi, taragzott bútorokon?  
Ó, ezek a képek egy szép, lelkes  
élet emlékei mind! Ott sorakoznak a  
Pohjalaisia híres szereplői, a

világ minden tájáról. Szép emlékek,  
egy szellemibb kor emlékei. A finn  
paraszt bújál-baját, örömeit, szerel-  
mét, szabadságvágyát örökérvényű  
igazsággal fogalmazta meg, darabja a  
finn nemzeti kultúra — a népi Finn-  
ország! — klasszikus remeke lett,  
több mint három ezer szerjät-  
szották s eljutott a világ minden sar-  
kába. A világ pedig most összezsuzo-  
rodott egy máréknyi kis nép szenved-  
désekkel teli világára. Egy kis besö-  
tétített szobára.

Hogy hamar hazaérjen, a vasúti  
alufárón iparkodott otthona felé. S  
ekkor követte el a halálos, de nem  
„véletlen“ lépést. Ekkor lépett a ha-  
lál elé. Ekkor gázolt rajta keresztül a  
vonal. Talán ugyanaz, amely évlize-  
dekkel előbb Brüsszelben egy másik  
nemzeti költőt gázolt halálra. Ugyan-  
azok a kerekék. Ugyanaz a sors.

**A**rturi Järviluoma egyetlen egy  
olyan művet írt, amit számol-  
tartott a nemzele. A Pohjalaisia  
címűt. Szülőföldje népét, népe  
szabadságvágyát vitte színpadra, az  
orosz ellen folytatott makacs övé-  
delmi harcot, az elnyomás ellen fel-  
horgadó, kiirthatatlan, ösztönös ha-  
ragot, gyűlöletet, a szabad ember  
szabad életébe vetett isteni hitet.  
Műve 1914-ben került színpad s attól  
fogva Järviluoma tisztelt egyéniség  
volt országszerte. Ott nem akadt sen-  
ki, aki előszóval, vagy tollal gúnyt  
üzött volna belőle, mondván: „Mi az,  
hát népszínművet írtál? A művelt  
Nyugattól elfordultál, barbár vagy?  
Azt akarod mondani, hogy az az iga-  
zán finn, ami paraszti? El akarod

süllyeszteni a középosztályt? Serted  
az önérzetünket? Hirdeted, hogy az  
elféle népi hangoskodás volna a finn  
kultúra? Egy igazi remeket írt  
Järviluoma s haláláig adózott érte  
népe, szeretettel, megbecsüléssel, ke-  
nyérrel. Osztálykülönbség nélkül. Te-  
ki-tet nélkül arra, hogy „nyugati“  
finn-e, vagy „keleti“, hogy „paraszti“  
vagy „úri“. Igaz, megtehették, vala-  
mennyien finnek!

A modern népi Finnország, amely a  
Kalevala megjelenésekor szüle-  
tett, Kivi Hét testvérével iz-  
mosodott, Ahoban, Eiro Leinoban,  
Sillanpüüben, a zene területén Sibe-  
liusban, a politika porondján Kyösti  
Kallionban, az építészeten Saarinen-  
ben, a festészeten Kallialában, a szob-  
rászaton Aaltonenben, a nyelvtudo-  
mányán Siltä-äben — politikuskak is  
nagy volt! — és Kannistoban bontá-  
kozott ki világgraszáló szépségben,  
igaz, alázatos szívű s népi gyö-  
kerű építőmunkást tisztelt Järvi-  
luomában. Ez a modern népi Finn-  
ország — finn akart lenni minden izé-  
ben és semmi más. Ezért lett nagy.  
De nem is akarhatott vol-

n má s lenni, hiszen finn! Mi-  
lyen értelmetlen és nevetséges lenne  
Suomiban azon vitatkozni, hogy me-  
lyik a jobb, az igazibb finn. Hiszen  
gyökereik egyképpen odalent fonó-  
nak össze, a nép mély réte-  
geinek dús humuszában,  
eltéphetetlenül.

**T**emessük el most Järviluomát, a  
rokon nép fiát, testvérünket, Mi-  
lyen szomorú, hogy a magyar sajtó-  
ban hírt sem adtak haláláról. S mi-  
lyen jellemző. Talán elfeledték a  
Nemzeti Színházban előadott híres  
darabját is már. Nem csodálom, ma-

gasműveltségű sajtókritikánk igen  
előkelő fanyalgással fogadta. Igaz,  
hogy a fordítás is rossz volt. De ha  
már meghalt a nagy író, a legroko-  
nibb nép írója, egy szál virágot még-  
is csak tenni kellett volna a sírjára!

Íme, én leteszem ezt az egy szál vi-  
rágot valamennyiünk nevében, a  
népi Magyarország nevé-  
ben, annak a nemzedéknek a nevé-  
ben, amely összeforrt Finnországgal.  
Talán az ő halála értünk is szó-  
majd. És Jussi, a Pohjalaisia  
paraszti hőse, nemcsak a saját csuk-  
bíról tépi le a láncokat.

# KISÜST

Írta: KODOLÁNYI JÁNOS

A régi pásztorház ott gubbasztott a faluvégén s rokkant tetején a vastag hótakaró közül vékonyan szállongott a füst még ilyen kősző éjszakán is. Apró, vasrácsos ablakain sárga világosság villódzott. Halvány keresztet rajzolt a néma utca havára.

Itt-ott, az álmodó falu hóval lopott házacskái között egy-egy sübás, kucsmás alak imbolygott, a kutyák föl se vakkantottak utánuk, minthogy ismerősök voltak. A hoban elhagyott mély nyomok mind a pásztorház felé kanyarogtak.

Áhítatos, csöndes, fehér téli éjszaka volt s a hóval rakott fágakról néha lelehullott a könnyű hódarab.

Bent a pásztorházban pedig ajtatosság folyt a pálinkafőző üst körül... Sűrű gőzben, mint fellegek között, ültek, álltak szűrben, subában, ködmenben az emberek s lesték az üst nyílásán lassan csöpögő páliuka nagyogó gyöngyöit. Idebent türhettelen volt a hőség s az alacsony, gerondás szobában csak egy istállólámpa világított. Halkan dörömbölt a kemence tüze s az emberek szavai egybecsobogtak az üstön fővő drága moslékok durúzoolásával.

Höndő János, a Közbirtokosság alelnöke ott állt a szoba közepén, osztermában, kiskabátban, s szakszerűen magyarázta a jobbágyság történetét. Még a sarokban ülő fiatal-

ember is letette a ceruzát, amivel a pálinkás anyakönyvbe írogatta a fináncoknak való számokat, neveket, lílereket...

— Acsádi Ignác írja, — szavalt Höndő nagy gesztusokkal s magas, kopasz homlokán a bölcsesség ragyogott — hogy nálunk, magyaroknál, milyen is volt hát a jobbágyság helyzete... Irni, olyannt nem tudott a nép. Tán nyolcván százaléka nem tudott írni, olvasni! Nem voltak doktorok, patikák, a nép az alkohol karmai között vergődött...

— Te is mindig azt az Acsádit húzod-vonyod, osztán jóllehet, tán a kezében se vól! — vágta oda rekedten Burbi Jóska, aki riválisa volt Höndőnek a Közbirtokosságnál s különben is haragudott rá a nagy tudományfitogtatása miatt.

— Ha nem hiszöd, hát cáfód mög! — kiabálta hadonászva Höndő, s mindenki röhögött. — Az országba úgy folyt az alkohol, akár az eső-

Református Élet

1942. ápr. 4.

14. m. 1-2.

víz. Igön. Mer a fődesúrnak érdeke vót, hogy a nép butaságba maradjon, igen, hogy ne tegyön a maga esze szörént. — Cigaretára gyújtott, mert nagy dohányos volt. — Én, igönis, többször forgattam Acsádi könyvét, éppen most is forgatom. Ha nem hiszétök, hát...

— Má pöeg az nem löhet — mondotta lassan egy vénember s keselyüképét kiemelte a suba gal-lérjából, amint ott ült a lámpa alatt a tuskón. — Mer én még abbú az időbű való vagyok, hát tudom, hogy nem vótak az embörök, biza, esztelenök akkor se, mer én se va-gyok esztelen...

— Orvosságnak akkor se ártott, — dörmögte egy hatalmas hasú ember, bizonyos Csicsó Péter, aki-nek a pálinkáját főzték — én biza megkóstolom, gyerökök, ti se sajnáljátok...

S levette a kemence párkányán levő poharakat, sorba a csöpögő alá tartotta őket s kiosztotta az emberek között.

— Isten segéljön, — emelte meg

az övét Höndő a szoba közepén s lassan, halálos némaságban ittak, csak a szürcsölés hallatszott.

— Jaó kis ital, tiszta, akár az üveg.

— Remök zamata van, a miunde-nél!

— Elteszök belöle vagy tizenöt litert, akit nem tud a finánc.

— Azt is olvastam Acsádiba, — folytatta Höndő — hogyhát akkor szó se vót a többtermelésről. A tu-datlan nép immel-ámmal túrta a földet, jószágnemösítésnek híre-hamva se vót...

— Van ez a pálinka harminc grá-dus — jegyezte meg Csicsó Péter büszkén.

— Van ám az ugyan!

— Ki van kárval!

— Ez? Hogy ez nincs annyit? Kóstód meg jobban, vágjátok le a nyakamat, ha nincsen annyi.

Es újra megtöltötte a poharakat s újra halálos némán szürcsölték a tüszet.

Újabb vendégek jöttek s Höndő újra meg újra elkezdte a jobbágy-

ság helyzetét ecsetelni. Csicsó Pé-ter pálinkáját pedig újra és újra meg-megkóstolták, amint a har-minc grádust kétségbe vonta va-láki... Végül Höndő fölmászott a sutra, onnan kiabálta, hogy:

— Mér vagyok én a Közbirtokos-ság alelnöke, ha nem a tudomá-nyom miatt! Mer én ösmeröm a nép helyzetét, én tanutt embör va-gyok!

— Ot litörrel kevesebbet írjál — fordult Csicsó Péter a fiatalember felé, de az leborult az asztalra és aludt. Ugyancsak aludt a vén ke-selyűaróú ember is, a lámpa alatt, ültében. A hőség elviselhetetlen volt.

Elhallgatott Höndő is a sarok-ban s a füstös, forró szobában csak a tűz dörömbölése, a kotyvalék szortyogása és az egyöntetű, nehéz hortyogás hallatszott. A lámpa, — nem aludt még, az nem volt még részeg...

Odakint esett a hó s betakarta a nyomokat. Egészen beborult.











— MÉR, maga rendesen él!  
Megint rápislantott a menyecske. Mély, epedő barna szemé volt.

— Az az én gondom.  
Kiperdült megint. Gömbölyű volt a lábikrája, a térdhajlásban fehér. Izmos a dereka. Magas, erős, friss a melle. Nem volt még harminc esztendő. Korán mehetett férjhez.

A fiú utánalépett a konyhába, megállt az ajtófélfának dőlve s gyönyörködve nézte a forgolódást. A menyecske fürge keze alatt forrt a munka. Hamarosan rend és tisztaság uralkodott a konyhában. Beszélgettek közben, szavaik mögött vidámság csillogott. Néha egymás szemébe néztek s Miklósnak ilyenkor melege lett.

— No, már csak kimondom, — bökte ki méltatlankodva a menyecske — hogy nem férfi az, aki turkál az én főztömbe...

— Pedig maga tud ám főzni...  
— Osztán sönki nem hallotta még, hogy valakivel dóga lett volna, olyan az, akár a podvas fa, nem hajt ki. Nem nyúl ága...

— Már pedig ilyen menyecskék nincsenek az országban, mint itt — kezdte rá Miklós égő szemmel.

— Na, pedig maga csak sokat láthatott...  
— Láttam is sokat! Ide kellenék én papnak, az istenfáját!

— Megenné a főztömet?  
— Meg én! De még magába is beleharapnék.  
— El is vásna a fogá.  
— Van nekem jó fogam, nem vásik el olyan könnyen.  
— Olyan, mint Kosdy nagytiszteletű úr?  
— Olyan ám, de fiatalabb. Nem rozsdásodott meg a hívős templomban.

Hangosan nevettek.  
— Akkor gyűtt volna még, amikor állt a bodonyi búcsú.  
— Hallottam róla. Igaz, hogy olyan híres búcsú volt az!  
— Hát híros vótt, híros. Bodonyba mindönki azzal járhatott, akivel akart. Egy évbe egyszer. Kint a szőlőhegybe. Az én anyám is úgy ment férhőn. Oda kellett volna magának elmenni!

Igy kötekedtek egymással. Miklós rácsúsztotta a karját a menyecske derekára s megtapogatta egy kicsit a kemény melleit. Az asszony barna arca égett, nagy szemerebbenés nélkül merült az övébe. Huzakódtak. A diák karja acélosnak bizonyult s ez tetszett az asszonynak.

— Ejen pap kell ede, nem olyan göthős, asszonyképű! — mondta elismerően. — Kár, hogy doktornak ment. Megválasztottuk volna mihozzánk.

IV.

Korán alkonyodott, az őszi délután estébe hajolt. Ködökbe burkolózott a Nap és selymes, sejtelmes fényben ragyogott minden. Talán még nagyobb lett a csend. Hívős, keserű illatú szél kerekedett és rajokban verte fel a faágokról a sárga leveleket. Röpdösött a sok levél, mintha furcsa, nagy lepke volna s keringve szállott le aztán.

Kosdy nagytiszteletű úr megszorongatta kollégája kezét, megveregette a vállát. Poós nagytiszteletű úr meghatva ölelte át az óriási vállat, mint valami fatörzset.

— Áldjon meg az én Istenem, Jézus szerelme vezérelje az utadat, — mondogatta ellágyulva. Mintha nem is a szomszéd faluba, hanem Amerikába készült volna Kosdy úr.

Azután a diaktól köszönt el. Megrázta a kezét s nevetett.

— Hát csak jöjjenek minél többen s minél gyakrabban. De az lenne jó, ha beállanának dolgozni pógárjaink közé, mert a népet a munkájából lehet megismerni. Na, jó munkát, kitartást, kedves öcsém.

A szekér elzörgött. Sokáig álltak ott még a tornácon, a vérvörös, vadszőlőindák parázsában s hallgatták a szekérszörgés elvesző zaját.

Aztán Poós úr rengeteget sóhajtott:  
— Irigylem Sándort. Csupa erő, csupa nyugalom. Minden sikerül neki. Maga az egészség való ide, nem olyan, mint én... mint én...

Legyintett.  
— Jöjjön, kolléga úr, sétáljunk egyet vacsoráig — mondta szomorúan. — Ilyenkor szoktam elmerülni az élet

nagy kérdéseibe, amikor így egyedül vagyok az Istennel s nem is érzem magam valami jól. Fáj a fejem...

Le s fel sétálgattak a homályba vesző kertben. A templom, a pajta beteteje, a parókia, a fák alakja mind-mind beleveszett a csendes vidéki alkonyatba. Hívős szellő fúj. Vállukra hullottak a szomorúan zizegő falevelek. Ruhájukat minduntalan megsimogatták a bokrok szeliden kinyúló ágacskáit.

— Ilyenkor érzem Isten megmérhetetlen nagyságát, — kezdte a pap, beleringatva magát valami exaltált pietista hangulatba. — Ilyenkor beszélgetek én az én Jézusommal. Ezek az életem igazi, boldog pillanatai. Ilyenkor bizonyonyosodom meg róla, hogy én az ő választottja vagyok...

Monoton, rezgő hangon beszélt. A diák figyelte az este hangjait, az őszi illatát mélyen magába szívta s csak fél-füllel hallgatta a papot, akinek minden szava idegenül esengett az ő számára. Idegesítette ez a gyenge, nőies lélek, ez az érzelmekben való fuldoklás, ez a tétova keresgélés szimbólumok után, ahelyett, hogy egyenesen beleénezné a saját énjébe. Úgy nézte, mint valami beteget.

— Hallgassa meg, kolléga úr, az egyik versemet — mondta hirtelen a pap szerény, de mégis gögös hangon. S nyomban egyhangú, patétikus, szomorú modorban szavalni kezdett egy hosszú verset a Jézusnak áldozott életről, az idősegről, az Ige mindent besugárzó fényéről, a szolgálat, édesességéről és a rút világ borzalmairól. A vers minden mondatából kiderült, hogy itt egy meghasonlott lélek keres kibúvót, keresi tehetetlenségének mentességét, enervált ferdeségeinek szimbólumát. Hogy itt egy ember izzadva törekszik önmaga elrejtésére s ezért a legszentebbnek látszó dolgokat sorolja fel s belehajszolja magát olyan élmények kifejezésébe, amelyek nem élményei. Miklós öklöbe facsarta a kezét, egyik cigarettát a másik után szívta el s azon törte a fejét, miképpen terelhetné a beszélgetést realisabb területekre. Őt szociálpolitikai kérdések izgatták, neki programja volt, amit ki akart dolgozni s ami megszabta a tennivalóit. Ő nyugodt és biztos férfi volt, soha túlvilági, metafizika kérdések nem izgatták.

— Nos, milyennek találja a versemet, kolléga úr? Tudja, én irtózom a modern dolgoktól, az erotikától, legfőképp az erotikától.

Végre hosszas sétálás után, a pap vacsorát ajánlott. Átmentek Pallagnéhoz, ott már fel volt terítve az asztal, kis petróleumlámpa kedves fényében csillogtak a tányérok s a konyháról paprikás csirke illatai szállongtak. Pallagné még nagyobb szívességgel fogadta őket s nem győzte kiszolgálni Miklóst:

— Ede, ede üljön, ez jobb széki! Ett a keszkenő is nil Nem tudom, fizik-e vaj, amit főztem... De mink, parasztok leginkább csikét főzessünk...

S az asztal közepére helyezte a pompázó tálat.  
A pap, megint elfintorította az orrát és sóhajtott.  
— Nekem csak a szokásos tejet, Pallagné...

— Tudom, tudom, nagytiszteletű uram... Kigyelmednek rossz a gyomra... — kedveskedett a menyecske s mérhetetlen lenézés volt a szemében.

Miklós evett, ivott, szemközt vele Poós úr szopogatta kortyonként a tejet s közben szenvedélyesen panaszkodott.

— Nem nekem való ez az élet itt. Nagyon gyenge a gyomrom. S itt olyan zsírosan főznek.

— MÉR nem házasodik meg a nagytiszteletű úr! — vetette közbe a menyecske boeszusan. — Akkor olyan főztöt ehetne, amilyent akar... Vékonyat.

Kárász Miklós, hogy jobb kedvre derítse a papot, vidám dolgokat mesélt. A bor jókedvre hangolta amúgy sem szomorú lényét. Politikai anekdotákat mondott. Hiába.

Azután hazamentek. Az utcán halványan csillogtak a kis talpasházak ablakai. A kerítések mellett nevetgélés, sugdosódás, huzakodás hallatszott. Valahol álmosan bögött egy borjú. Kuttyák ugattak, kötelességszerűen megszolgálván a koncot. Fonyradó akácok illata töltötte be a levegőt.

A rideg szobában rögtön vetkőzőshez láttak. A diák kicsomagolta táskáját s néhány könyv és füzet került az asztalra. A pap mohón vetette rá magát. Aztán elbiggyesztette az ajkát: német építészeti folyóiratok voltak, tele fehér, lapostetejű, síma házakkal, gyárépületekkel, amelyeknek üvegéből volt az oldala, szobákkal, amelyekben alig volt bútor s ami volt, arról is hiányzott minden cicoma, klubhelyiségekkel, amelyekben furcsa, szögletes lámpák függtek s ragyogó asztalok álltak. Poós úr, összefogván mellén az ingét, undorral lökte odébb a füzeteket.

— Nem értem magukat, kollega úr, nem értem! Magának

80 is tetszenek ezek a formátlan, ronda építmények? Mi szép van ezeken!

A diák nevetett.

— Olyan értelemben, ahogy nagytiszteletű úr mondja, nincs arjtuk semmi szép. Ezért szépek. Nincs rajtuk torony, ciráda, magastető, nincs bennük homály, szöglet, sarok. Minden világos, napfényes, tiszta és egyszerű. Racionális...

— Ez az, racionális! Megfagy a lélek, ha ránéz. Itt van például ez itt ni! — kiáltott fel és ráütött egy nagy bérház képére. — Hát nem szebbek voltak a régiéi? Azokon van stílus! Volt min megpihenni a szemnek! Egy-egy intím zug, egy-egy szöglet. De ezek mind olyan borzalmasan egyformák, hol itt a nemzeti jelleg? Hiszen ezek a házak Finnországban is olyanok, mint Görögországban! Hol itt az egyéniség!

— Hát hol az egyéniség — a szalmatetejű, vályogfalú vityillókban!

— De a kölni dóm! A kölni dóm!

— A gótika is mindenütt egyforma stílusban alkotott.

— De nem ilyen szanatórium-stílusban!

— Ez az új ember stílusa — magyarázta kitérve a diák. — Mindenkinék egyforma feltételekkel ad lakást, klubot, munkahelyet. Nincsenek díszes magánpaloták és földbeásott odúk! Mindenkinék ugyanolyan jogai és lehetőségei vannak. Mindenkinék napfény, tisztaság, kényelem.

— Már engedjen meg, a falu, a kis, kedves házak, az esti harangszó... Ez mégis csak szebb! — mondta oly hangon a pap, mintha végig sértették volna s ide-oda topogott alsóruhájában az asztal körül.

— Olajméc, földesszoba, tenyérnyi ablak, piszok, tűzvész és tüdőbaj! — replikázott gúnyosan a diák. — Nem, nagytiszteletű úr, ez a szépség és poézis csak tűnjön el!

— Nekem pedig nem kell az olyan falu, amelyből kivész minden szépség, romantika és hit!

— Nekünk pedig olyan falu kell, ahol nagy, modern lakásokban együtt él az egész lakosság, ahol van villany, van tiszta víz, olvasóterem, játszóhely, telefon, orvos, betegápolás, könyvtár, jó út, tisztaság, egészség! A régi falu meghalt. Kiűtötték rajta a hullafoltok. El fogja söpörni az új életforma. Megszűnik a gatyá, a piszok, az alázat, a megszakadásig üzött robot, romantikus, poetikus világa! Mint ahogy eltűnt a faeke s mint ahogy lovat és ökröt fogtak a szerszám elé ember helyett!

Szemben álltak egymással, a diák az asztal egyik felén, szenvedélyesen hadonászva a füzettel, a pap a másikon, kétségbeesve, undorodva s valami sajnálnivalóan szomorú arckifejezéssel.

— Nem, nem hiszem, hogy maga, derék, okos, jó magyar fiatal ember hinné is, amit mond! Hogy nem fáj magának mindannak a sok színnek, szépségnek, hangulatnak a pusztulása, ami legnagyobb költőinket dalra inspirálta! Nem hiszem, hogy ne látná: mindez a sok racionalizmus azt öli ki a népből, ami a legértékesebb benne: az alázatot, a megelégedést, a vallásosságot... Az Isten Országának forró vágyát... Nem hiszem... — s rázta a fejét s szeme fájdalmasan csillogott.

— A hangulat, a szín, a báj, amit nagytiszteletű úr mond, csak pölgári belemagyarázás. Az alázat: rabszolgaság. Ami pedig az inspirációt illeti: egészség kell és nem vers!

— De hát hová lesz az egyéniség ezer színé, formája, gazdagsága! — kiáltott fel a pap kétségbeesve.

— S hol van ma! Egyformán részegeskednek, egyformán kétségbe vannak esve, egyformán nyomorultak! Egyforma egészségtelen lyukakban laknak! Egyformán szántanak s egyformán harcolnak a kereskedőkkel s a politikusokkal! Hol az egyéniség ezer színé ma!

Egyre hangosabban replikáltak. Arcuk kigyúlt. Azután fájdalmasan légyintett a pap s elvágta a vitát:

— Maga még fiatal, minden humbugnak bedől. Majd észretér. Imádkozni fogok az én Jézusomhoz, hogy világossítsa meg az elméjét.

Azzal kiment a könyhába s hallani lehetett, hogy beleugrik a kád hideg vízbe, vacog, csapkod, majd lepedőt borít magára. Beszaladt megint, lepedővel a testén s úgy, ahogy volt, beleugrott az ágyba, nyakig betakarozott.

— Neuraszténias vagyok — mondta fogvacogva s nagyot sóhajtott. — Ezt ajánlották az orvosok.

Miklós is lefeküdt s átszólt a díványról:

— Elolthatom a lámpát!

— Igen, tessék.



Mentse  
meg fogait!

Inkább ma, mint holnap térjen  
rá a helyes útra: használjon  
Kalodont fogkrémet!  
Egyedül a Kalodont fogkrém  
tartalmaz Sulforizin-Oleatot.

**KALODONT** fogkő  
ellen

És sötétség borult a szobára. Csak a csillagok ragyogtak be a nyitott ablakon.

Sokáig feküdtek csendben. A pap bizonyosan imádkozott. Majd halkán megszólalt:

— Neuraszténias vagyok, nem jó így egyedül lenni... Megházasodnék, de nem merek. Ide hozzak asszonyt! Hiszen lehull a vakolat, ezétmegy a padló, bedől a tető! Itt mindent újra kellene építeni!

— Így poetikusabb... — akarta mondani a diák, de hallgatott.

— S aztán meg... a gyerekek... En pap vagyok, nem élhetek a feleségemmel úgy, mint ezek a parasztok itten. En nem egykérhetek... S ha már az Isten úgy akarta, hogy az emberben lakjék egy állat is... Akkor már legalább a feleségével éljen szépen az ember...

Miklós nem szólt. A pap forgolódott az ágyában, sóhajtott.

— En édes, jó Jézusom, ha legalább az anyám élne... szegény anyám... Idevenném magamhoz, gondomat vielné... Nem kéne megházasodni... Hogy kiánám a sírjából a tíz körmőmmel! De hát meghalt, áldott lélek volt, csupa alázat, türes, szelídség... Hej, Istenem, Istenem!

A diák sajnálta ezt az embert. Tapintatosan hallgatott, nézte a rácsos kis ablak halvány négyszögét s hallgatta a távoli kutyaugatást.

— Irigylem Sándort, — mondta halkán Poós úr. — Van családjá, gyermekei, szép gazdasága, rendes háza, s mindent kiverekszik a parasztjaitól... szeretik is... Engem megesz a moly, a pókháló, fel is gyujtanak, tekintélyem nincs, becsapnak, a búzámat, kukoricámat ellopják, egy szöget a házon nem javítanak... Hej, Istenem, Istenem...

Miklós agyában forogtak a képek, amiket vándorlása alatt látott. A faluk, a nyomorúság, a kivesző nép, az erdők, patakok képei... A nyárfákkal szegett utak...

S a másik ágyban forgott, sóhajtozott a pap.

A sarokban halálos kétségbeeséssel zümmögött egy pók-hálóba került légy. A pók szívta a vérét, szívta, szívta s a zümmögés egyre halkabbá vált... elhalt... megszűnt...

## Tekintetes szerkesztőség,

legutóbbi levelemből két helyen ki-  
maradt egy-egy fontos szó, de gon-  
dolom: olvasóim maguktól is ki-  
egészítették a mondatot ott is, ahol  
a mi újságpapírunk és a derék  
takarítónő, a dolgos édesanya azo-  
nos *erkölcsi érzékéről* írtam. —  
ott is, ahol az állítólag mindenki  
által csak üldözött, megrövidített,  
pedig alapjában hófehéren ártatlan  
falusi cigányoknak *védelmében* el-  
követett társadalmi izgatást emle-  
gettem. Legjobban sajnálom termé-  
szetesen annak az idézetnek kima-  
radását, amellyel azt akartam bizo-  
nyítani, hogy ama bizonyos szent  
és sérthetetlen „népi“ író nemcsak  
a csendőrséget, hanem a *katonasá-  
got* is úgy állítja be, mint amely-  
nek egész hivatása „az urak“ vé-  
delmezése a szegény jó cigányok-  
kal szemben.

Egyébként éppen szerdán olvas-  
tam egyik budapesti déli laphan egy  
Tiszapüspökiről íródott levelet,  
amely *Mégegyszer a cigánykérdés*  
cím alatt a következőket tartal-  
mazza:

„Országos viszonylatban meg-  
közelítőleg sem tudom megállapí-  
tani, mennyi ennek a *henye népnek*  
a száma, de azt hiszem, ha a kor-  
mányhatalom *munkatáborba* tömő-  
ritené össze a foglalkozás nélküli  
cigányférfiakat, megdöbbenő nagy  
emberanyag kerülne össze. Közsé-  
gem 2400 lelket számlál, ebből 83  
a cigány. Csak erről a 83 cigány-  
ról ítélve, valóságos *szégyensolt a*  
*nemzetre nézve*, hogy ilyen fiai is  
vannak a művel magyar hazának.

Életerős, munkabíró férfiak egész  
éven át semmit sem tesznek, csak  
henyélnek, teljesen foglalkozás nél-  
kül élnek, *inkább éheznek és fáz-  
nak, de munkára mégsem mennek.*  
Hogy éhen ne haljanak, asszonyai-  
kat és a gyerekeket házról házra  
járatják koldulni, majdnem mezítte-  
lenül lézengenek az utcákon a kis  
cigánygyerekek és nők, míg otthon  
a putrikban *kártydva várja a ci-  
gány férflad a nők és gyerekek*  
*által kéregetett némi falatot.* Ez  
nemcsak az én falumban van így,  
hanem *szerte az országban.* Sokat  
hallom és olvasom, hogy hazánk  
területén egyetlen munkáskéznek  
sem szabad tétlenül heverni s ép-  
pen napjainkban van ráutalva leg-  
jobban a nemzet, hogy minden  
munkabíró férflerő ki legyen hasz-  
nálva. Ezért hívom fel az illethe-  
sek figyelmét *erre a kérdésre.*“

Nem hinném, hogy az ország  
egyéb érdekelt községeiben más

lenne a mindennapi tapasztalat a  
vándorcigányokról, akiket tudva-  
levőleg semmiféle áldozattal, ve-  
sződséggel sem sikerül tartósan le-  
telepíteni, munkához szoktatni, a  
magyar civilizációba belenevelni,  
kivéve nagyon ritka egyes eseteket.  
Annál érthetlenebb, hogy egy né-  
melyek szerint káprázatosan nagy-  
tehetségű, páratlan megfigyelő-  
képességű író egyszerre mint min-  
den jóra hajlamos, a letelepedés  
és a munka vágyától szinte szét-  
robbanó, de hát vármegye, katoná-  
ság, csendőrség, urak és parasztok  
által kiméretlenül üldözött, a kol-  
dulásba és rablásba egyenesen

belehajszolt népet rajzolja a tucat-  
olvasók elé őket — *egyetlen szóval*  
*sem jelezve azt, hogy nem azono-  
sítja magát a cigányok saluggujto-  
gatást emlegető, mindenkit meg-  
vádoló szidalmival, egyoldalú tár-  
sadalombölcseletével s félreismer-  
hetetlen belső gyönyörrel tartva*  
*szemléltető tanfolyamot* ennek a  
népségnek állati promiszkuitásáról,  
udvarfégi és istállóbeli fetrengései-  
ről, kocsmai csábtáncáról és ha-  
sonló tömegnevelő jókról. El tu-  
dom képzelni: mekkora csemege  
lesz ez az írói alkotás hazánk bizo-  
nyos ellenségeinek, akik amúgy is  
*állandóan, mint afféle cigánynépsé-  
get emlegetik az ezeréves, nagy-  
multú és ma is nagyrahivatott ma-  
gyarságot.*

Ha mindehhez még hozzáteszem,  
hogy éppen ennek a szégyenletes  
írásműnek elkövetője fog május  
hetedikén — *református előkelő-  
ségekkel egy pódiumon!* — elő-  
adást tartani „A magyarságmentés  
útja“-ról, akkor bizonyára minden  
elfogulatlan olvasóm megérti azt a  
befejező kérdésemet: „Mi minden  
történhet meg manapság, mi min-  
den szabad bizonyos férfiaknak  
*csak azért, mert jól megválasztott*  
*klikkben helyezkedtek el?!*“

Igaz tisztelettel

Buda, 1942 április 9.

Nomád

Magyar Nemzet

1942. ápr. 10.

80. n. 4.

# ISTENEK

ÍRTA NÉMETH LÁSZLÓ

Kész művek sorsa a bírálathoz; de milyen műfaj illik a készülőkhoz? A legjobb elrejtetni őket s akkor leplezni le, amikor bevégzett farkasszemből az örökkévalósággal a bírálathoz is csak annyit árthat nekik, mint az idő, amely ellen készültek. De ha öt, tíz-, tizenöt-kötetes művekhez sem elég magányt, sem elég időt nem tudunk műhelyünkben fölhalmozni, hogy foglalkozzanak nézők, író-társak a nyitott, alkotójában megsebezhető művel, melyet kiadói szempont és kenyérgond kötetenként, fejezetenként húz ki szerzőjéből! Ahhoz ami készül: a csend illik leginkább. Nem a hideg ellenséges csönd; mely dacba és kétségbeesett virtusba hajt; hanem a barátsággal figyelő áhítaté, amelyből az alkotó könyöke mögé csak egy-két óvatos biztatás nyúlik ki; hátra az avatatlanok felé pedig egy hangtalan püsszegés: ne zavarjátok, nem mindennapi dolog küzd itt a létezésért. Én magam is ötödik éve állok ilyen műben s tudom: mi az e csönd helyett kártévő, kontár, elharmarkodott megjegyzéseket kapni. Ezért próbálom legalább a Kodolányi munkája számára (aminek a most megjelent *Istenek* csak első kötete) ezt az óvó csöndet a nézők szívében beállítani.

Kodolányi hívei közt is van nem egy, aki sokallja már az »észös lelkömet« és »Isten szolgáját«. Már megint történelmi regény. Mit vatat annyit abban a középkorban? A Trilogia szép volt, de elég. Ahelyett, hogy visszatérne a mai társadalomhoz, még messzebb barangol, az emléktelen pogány idők felé. Úgy érzik: az egyszer bevált szeretné itt másodszer elsütöni magát s szinte szent kötelességüknek tartják a történelmi regényben szökevénykedőt forróbb hazájába visszariasztani. Csakhogy tévednek: ami az Istenekkel kezdődik, nem történelmi regény, A Vas fiai és a Juliánus: félig-meddig még az volt s Kodolányi új művének tán épp az a pillantás a sarkalója, melyet a trilogia írása közben a történelmi regény fáradtságos állványai közül: az időtlen epika homérosibb lehetőségeibe vetett. Az elmúlt években sokan emésztődünk a teksztuson, hogy mi a magyar? Mintha abnormis idők számára kerestünk volna normát, magyarságunkat elénktárót és szabályozót. Az Egyetem szakemberekkel olvasztatott ki néprajz, nyelvészet, zene stb. adataiból a magyarságra jellemző jelzőket. Ilyes s még néhányan szenvedélyes tanulmányokban állítottuk össze égésünk Fraunhofer vonalaiból fajtánk színekéjét. Kodolányi ugyanezt a spektrálanalizist a nemzet ősképen készül most elvégezni. A Magyar Genézis könyvét írja: hogy merül fel az örök magyar arc Szent István nemzetcsináló századából. Ha a tizedik, tizenegyedik század fordulója volna a fontos neki, tán történelmi regény lenne az amit ír; de minthogy itt a történelem, az Arc frissességére ürügy: én az Isteneket inkább ama megíratlan Magyar eposz előszavának tartom, melyre Csokonai készült Árpádjá-

ban vagy a fiatal Arany, az ősi, elnyomatlan Magyar Jobbágyság saturnusi korát forgatván képzeletében.

A mű nyitánya: egy ősz története, Bese úr zala-megyei szállásán. Fönn Gulács jólismert kúpja; a ködben a Balaton szaga; szüret és sörünnep. Ebben az idillre teremtett környezetben mérik össze először hatalmukat: Tengri és Jézus, a magyar urak istene és a szlovén rabszolgáké. Mert az ősz nemcsak a vulkáni hegyekben érlel és nyilal, hanem Bese úrban, az egész elvénült pogányság testében is. Taksony fejedelem utolsó nyomott évei ezek; az augsburgi megcsónkítottak még ott kovályognak kobzokkal a nép közt. A regény egyik legszebb jelenete, amikor a sörünnepre összegyűlt pogány nagyurak meghallják, hogy nemcsak lent rabszolgáik közt zagyvál a szolgák megdicsőüléséről Kyrill, a szlovén pap, hanem Géza, a fejedelem fia is Stephanos, keresztény. Tömérdekségükben is elhagyottak már; mint alvó sárkányok, akik érzik idejük múlását; nem ingerlődnék fölősegesen, de nem is adják meg magukat. Bese úr ágyasokat vesz, fiatal szlovén lányokat, hogy fiaikat szüljenek neki az Augsburgnál elvesztett és megcsónkított helyett. A jövő azonban lenn mocorog — jámborabb és szaporább főregmozgással — a Mosaburgból idevetődött szláv pap körül. Bese megkorbácsoltatja; a könyv végén kiűzi az idegent, de megölni nem meri. S a kiűzöttel vele megy Csillag, a gazdag szabados lánya. Mialatt fönn a belátás keresztel; letről az élet hajszálcsovein éri el az etelközietek a kereszténység. A harc szimata és kimenetele itt van a levegőben; de azt is érezzük, hogy ez a harc sub specie aeternitatis folyik. Bese úr mord, kissé már tanács-talan homloka nem a tizedik századból, hanem az egész magyar multból és jelenből tarlik felénk, s a fogékony Csillagot sem akkor ojtja meg a szláv Jézus: hanem újra s újra, mindörökké.

De Kodolányi új művének a trilogia, úgy érzem, nem csak az eposzi távlat kitisztulása miatt volt előfeltétele. Ki kellett verejtekeznie azt, hogy ezt ilyen könnyen (s mégis ennyi erővel) oda lehelhesse. Mindaz, ami ott megélesztett adat, történelemlátó vívmány (nyelv, szokások, gondolkodás) itt már az élet önkéntelenségével folyik. Az író most honosodott meg annyira a maga világában, hogy a »küszöb megsértése« vagy a »hódolás a szülők előtt«: nem életre költött néprajz többé, hanem épolyan természetes sérelme a kegyeletnek s ünnepe az esztendőnek, mint nekünk a karácsony vagy a káromkodás. Lehet, hogy egyesek ezt az otthonoságot üzemszerűnek érzik. De az író itt a maga könnyűséggé vált vívmányain lép a szándék új nehézségei felé. Homérosnál sincs könnyedebb, sőt helyel-közel aluszékonyabb költő, de mily erőfeszítéssel kicsikart eredményeken (minden homérosi jelző: egy töményített vívmány) lebeg az ő könnyűsége.

Híd 1942. a.p.s. 14, 15. A  
és N.L.: ÉLETMŰ SZILANKOKBAN. 1941. 1989. 77-79.

1942. ápr. 15. 83

## Kodolányi János nyilatkozata

Kodolányi János a Magyarországi Nemzeti Szerkesztőségéhez ma levelet intézett és kérte, hogy a következőket közöljék:

Lendvai-Lehner István, a Magyar Nemzet munkatársa, múlt év június óta sorozatos cikkeiben becsületlen és írói hitelemben támad. Ezekért a cikkeikért elégtételt mind eddig nem vettem magamnak, mert tekintettel voltam a lap múltjára, azokra a kapcsolatokra, amelyek a lapban valaha néhai Pethő Sándorhoz fűztek. Ma azonban az említett cikkiben olyan durva támadást intézett ellenem, amit ezúttal nem hagyhatok szó nélkül. Azt állítja ugyanis, hogy a cseh zsoldban Benes pénzéért szolgáltam egy *A Nap* című pozsonyi lapban a cseh politikát. Miúgy valótlan. Nemcsak az említett lapban valóban jelenlétük meg cikkeim az 1920-as esztendőben, de amikor egyik cikkemet leggyorsabb csodálkozásomra kiforgatták, többé Pozsonyba cikket nem küldtem. Annak idején éppen a Magyarországi Nemzeti Szerkesztőségben nyilatkoztam erről és nyilatkozatomat Lendvai-Lehner István tudomásul vehette, mint ahogy országszerződés tudomásul is vette minden jószándékú ember.

A »Magyar Nemzet«-ben ma megjelent támadással kapcsolatban, amely minden eddigi mértéket felülmúlva ügyvédemnek megbízást adtam, hogy indítsa meg a bírói eljárást Lendvai-Lehner István ellen.

Kodolányi János

Magyarország 1942. ápr. 15.  
84. sz. 6.

## Nomád levele a „magyar tudat“-ról

Tekintetes szerkesztőség,  
egyik figyelmes olvasóm, aki természetesen szintén játszva kitalálta, hogy a tömegtlés nemesítésére kiadott *Cigánylány csókja* című pornográfia szerzője csakis Kodolányi János lehet, megküldte nekem a budapesti *Új Nemzedék* 1930. augusztus 31-én megjelent számát. Abban van egy tudósítás, amelynek kéthasábos címei így hangzanak: „*Felháborítón gyalázkodó cikket írt egy baloldali újságíró cseh zsoldban álló lapba a Szent Imre-ünnepségekről*” — „*Mit ér az ünnep, ha magyar*” írja Kodolányi János a pozsonyi *A Nap*-ban. A tudósítás elején ezeket olvassuk:

„Az ország egész lakossága felekezeti és minden egyéb különbségre való tekintet nélkül még hatása alatt van annak a magasztos ünnepnek, amelynek keretében nemcsak az ország, hanem *úgyszólván egész Európa hódolt Szent Imre hercegnek és Magyarország első szent királyának*. Az elszakított területek lakossága a trianoni határok mögé szorítva, nagyjából csak lélekben kapcsolódhatott az ünnepségekbe, amelyekre elküldötte követét a Szentatya is és amelynek fényét hat bitoros jelenléte emelte. Ebben az ünnepi hangulatban *akadt magyar újságíró, körüli lapok munkatársa* (körüli lapokon akkor a tudvalevőleg még tényleg „liberális” Est-konzern lapjait értették) — *A szerk.*, aki *a cseh kormány által szubvencionált és Magyarország területéről kitiltott „A Nap”* című pozsonyi lapban *ünnepontó és gyalázkodó* hangú cikket írt. *A Nap* augusztus 22-i számában Kodolányi János aláírásával „*Mit ér az ünnep, ha magyar?*” címmel cikk jelent meg, amelynek olvasása közben ökölbe szorul az ember keze. A cikkíró cinikus, gúnyos hangon apostrofál a Szent Imre-ünnepségekkel kapcsolatban *mindent, amit nekünk szent*. A hazaárulással határos az a beállítás, ahogyan a cseh kormány magyar nyelvű házilapjában a Szent Imre-évvél foglalkozik. Nem áll meg az ellen is kifogást emelni, hogy az új kétpengősös Magyarország Védasszonyának képe van és letagadhatatlan tendenciával összekeveri az *Árpád-házi Szent István és Szent Imre herceg megünnepelését Ferenc József centenáriumával*.”

A tudósítás további részleteiből most csak annyit közlök, hogy Kodolányi a cikkben *Magyarországot a világ letragikomikusabb darabjának*, a Szent Imre-évet az *inszéges nép kijátszására rendezett cirkusznak* nevezte Benes akkori zsoldos lapjának hasábjain.

Mindezt pedig azért elevenítem fel, mert a debreceni „népi lap”, mely nemrég is lelkesen védelmezte Kodolányi szégyenletes fércművét, legutóbb mint a „magyar szellemi függetlenség” és a „magyar tudat” ihletett apostolát vette oltalmába velünk szemben ennek a *Benesék felé farkcsóváló, a magyarság felé gyalázkodó* cikknek elkövetőjét. Nem tudom elgondolni mégakkora fantáziával sem, hogy a lap védenecét egyenesen a magyar tudatnak, önérzetnek, méltóságnak valamiféle túltengése vihette volna rá arra, hogy akkor, amikor a felvidéki magyarság hátán a „csehszlovák demokrácia” ólmoskorbácsa ugyancsak véres sebeket szakított, egyáltalán munkásságot vállaljon *egy Benesék által nyilván nem magyarbarátdól célkóbból pénzelt, a magyar kormány által nyilván nem ok nélkül kitiltott újságnál* s abban a Benesék részéről állandóan megrágalmazott magyarságot maga is de-nunciálja, pocskondiázza, kisebbitse. Még ha egyes dolgokra nézve tényleg igaz a lett volna is, akkor sem tehette volna meg ezt éppen a „magyar tudat” állítólagos apostola, ha a magyarság szeretete nagyobb lett volna benne *a politikai és vallási gyűlölködésnél, továbbá a bármilyen eredetű pénzek iránt való mohó szerelemnél*.

Ha ezt bizonyos budapesti és vidéki „népi” körökben nem értik, akkor ez csak szomorúan jellemző rájuk. De akkor ne is vindikálják önmaguknak a magyar tudat hor-dozásának szabadalmát, tájékozatlan olvasóik előtt magyartalan ér-zelmek és szándékok gyanújába ke-verve olyan lapokat és közirókat, amelyek és akik *soha meg nem csókolták Benesék kancsukáját*, soha csehszlovák pénzeket nem ambíció-náltak a magyar szenvedések trianoni éveiben, mint ahogyan ma sem útszéli cigánylányok csókjában látják a magyar népiség szellemé-nek múzsacsókját és nem akarják a kétpengősön a Patrona Hungariae mindenképp tiszteletremélló, mert ősmagyar hagyományokat is sugá-rzó képe helyett szívesebben látni mondjuk valamely „keményhúsú” és „tüzesszemű” cigánylányt. Mert *mit ér a „magyar tudat”, ha anyagi okokból jelfüggesztődik a kétfarkú csehszlovák oroszán elölt és mit ér a nemzetpróftáság, ha Benesék pénzének, tehát magyar szenvedések vérdíjának illata lenni körül?*

Igaz tisztelettel!

Buda, 1942. április 13.

Nomád

Magyar Nemzet 1942. ápr. 15.  
84. sz. 4.



# A történelmi regény

Beszélgetés Kodolányi Jánossal

Napjaink legkedveltebb olvasmánya a történelmi tárgyú regény. E műfaj immár két évtizede tartó virágzása korunk szellemi életének egyik legérdekesebb jelensége. A leghitelesebb fórumhoz fordultunk, midőn a magyar történelmi regény mesterét, annyi hatalmas koncepciójú és méltán nagysikerű mű alkotóját, Kodolányi Jánost kértük meg, hogy nyilatkozzék a Ma uralkodó szépirodalmi műfajáról.

Előjáróban egy elméleti problémát igyekeztünk tisztázni.

— Külön, sajátos jegyekkel megjellegzett műfajnak tartja-e a történelmi regényt, vagy csupán tárgyi különbséget lát közte és a regény egyéb változatai között?

— Külön műfajnak nem lehet nevezni — felelte. — De az időérzékeltetés különleges problémája. A történelmi regény eseményeit mint örök jelent kell felfogni az írónak. Éppen ezért a történelmi regényben kell legjobban megközelíteni az úgynevezett „primitív” gondolkodás formáit. „Primitívnek” nevezem, mert eltér a modern ember gondolkodásmódjától. A modern ember élesen, tudatosan és logikusan elválasztja egymástól a múltat, jelent és jövőt. A primitív ember valóságérzése pedig, noha a múltat mint befejezett eseménysozortat fogja föl, de az örök jelenben éli át és mondja el. Innen van az, hogy a népi elbeszélő műfajok (népmese, hősi eposz) jelen időben mesélik el az eseményeket.

— Hadd figyelmeztessenem egy aktuális jelenségre: Karácsony Sándor és Joó Tibor vitájára gondolok. Mi itt az ellentét oka? Karácsony Sándor a magyar gondolkodásnak előbb jellemzett ősi jellegét hangsúlyozza, míg Joó Tibor és mindazok, akik ezt az életérzést „primitívnek” nevezik, mint valami réggen túlhaladt, kultúrátlan állapotot megbélyegzik, elvetik, holott a magyar gondolkodásnak és életérzésnek egyik legjellemzőbb vonása.

Rövid hallgatás után így folytatja:

— Visszatérve a történelmi regény műfajának kérdéséhez, más műfajról nem, csak más gondolkodási módszerről lehet beszélni. Ha sikerül a történelmi regény írójának a múlt lezárt eseményeit élő, mozgalmal jelenként elfogadtatnia az olvasóval, megnyerte a játszmát. Ha nem sikerül, műve holt anyag marad, nem lesz belőle jelen, a múlt nem támad föl. Egy klasszikus példa! Flaubert Salammbó című remekműve. Milyen tökéletes eszközökkel hatolt ő bele a régi Karthago életébe, és a mű mégsem vált örök, folyamatos jelenné; olyan, mint egy gazdag sírlelet. És nézze például Arany János Toldi-ját! Történelmi szempontból Arany sokat tévedhetett, sok mindenről nem tudhatott, Toldi alakját, és Nagy Lajos korát azonban mégis sikerült örök, le nem zárt jelenné alakítania; műve tehát él és nem halott történelmi műemlék. A legnagyobb probléma tehát az idő problémája.

— Milyennek látja a történetíró és a szépiró viszonyát, a kettő alkotó tevékenységének rokonságát és eltéréseit? — hangzik következő kérdésünk.

— A történetíró is kombinál, következtet, igyekszik a rendelkezésre álló hűzagokat kiegészíteni, iparkodik mindazt, amit nyelvészet, archeológia, nép-

rajz, zenei folklór stb. s amit az írott emlékek rendelkezésére bocsátanak, élettel, lélekkel megtölteni. Ugyanezt teszi a történelmi regény írója. Az ő módszerei azonban szabadabbak, merészebbek, az ő következtetései gyakran nem csupán kézzelfogható adatokra, hanem az intuíciora támaszkodnak, sőt elsősorban erre kell támaszkodniuk. A mai történelmi regényíró nem elégedhetik meg költői érdekességekkel, kellemes és izgalmas meseszöveggel, neki is történelmi tényekre, valóságokra kell építenie. Ijat használ ő, amelyről a nyilat, művészek költői tartalmát messze a végtelenségbe löheti ki. A történész és a regényíró tehát leginkább abban különbözik, hogy az utóbbi művében ki meri és ki tudja mondani, meg meri és meg tudja fogalmazni azokat a sejtelmeket is, amelyekről a történész nem beszélhet vagy amelyeket csak érinthet.

— Ha már a történettudománynál tartunk, azt is megkérdéztük, hogy ennek legújabb, úgynevezett szellemtörténelmi irányja, mely elsősorban a történelem nagy, átfogó egységeit és azok összefüggéseit vizsgálja, érzetileg hatását az új történelmi tárgyú szépirodalomban. Szűkebbre vonva a kérdést: a közösség vagy az egyén felé forduljon-e inkább az író figyelme?

— Fontosabb a mindenkorai közösség élete, — hangzik a válasz —, mert ezekben mutatkozik meg az egész fajta, az egész nép örök alakja. De fontosak a történelmi egyéniségek is akkor, ha a kor kollektív lelkiállapotát képviselik, ha korukat kifejezik, vagy ha a kollektív lelkiállattal szemben állanak. Itt van például Szent István alakja: ő a kollektív lelkiállatot annak ellenére fejezte ki, hogy szembenállt az akkori kollektív életformával. S mert ő maga egyesítette magában az örök magyar lelkiállatot minden vonását, tudott mint egyéniség új közös életformát adni a népnek. De lássunk egy olyan egyéniséget, ki nem fejezte ki fajtájának örök lelki alakját! Ilyen volt szerintem Hunyadi Mátyás. Teremtett itt egy vékony rózsaszín kultúrérteget, ez azonban halála után összeomlott. Viszont nem ismerte föl a török erőknél történelmi jelentőségét és tragikus hatását. Ezért például én Mátyás alakjával nem is szívesen foglalkoznék; sokkal közelebb állnak hozzám azok az egyéniségek, akik ösztöneikben, csontjuk velejében hordták népünk sorsát.

Rátérünk napjaink annyira divatos életregényeinek problémájára. Kíváncsiak vagyunk, miben látja ennek a vegyes értékű divatnak az okát. Gyorsan kész a felelettel:

— A kispolgár szereti a történelem nagyjait „papucsban” látni. Szeret örvendezni azon, hogy azok is éppannyira esendő, gyakran kicsinyes, gyakran bűnös emberek, mint amilyen ő. Nem mondom, hogy ebben az érdeklődésben a nyárspölgár kajánsága bujlik meg, bár némi kajánság van abban, hogy az emberiség nagyjait nem annyira cselekedeteikben, műveikben, gondolataikban, tehát nagyságukban kívánják megismerni, hanem emberi gyengeségeikben. Ez az érdeklődés tulajdonképpen azonos a ponyvaregények millióit életben tartó érdeklődéssel. A mélyebb lelki élettől elszakított és elvadult kispolgár élteti az

egyiket is, másikat is, noha a történelmi életrajzok színvonala magasabb és élvezetük némi kulturális érzéket és érdeklődést is megkíván. A lényeg azonban ez: az egyik ponyva-olvasót a vadnyugati bölényvadász vagy a bankbetörő kalandjai érdeklik, a másikat egy nagy művész szeretői.

Megjegyezzük:

— E felszínes érdeklődésnél mélyebb és komolyabb vonzalomnak is számos irodalmi jelét látjuk.

— Van komoly érdeklődés is a történelmi múlt iránt, — válaszolja. — Ez, hála Istennek, egyre általánosabbá válik, s ennek mozgóatója az az izgató nagy kérdés, hogy kik vagyunk, honnan jöttünk, mivé leszünk. Ebben az érdeklődésben már a magyar lelkiállatot imént említett „örök jelen”-érzése nyilatkozik meg. Ezt a mohó szomjúságot természetesen csak egészen magasrendű művészi alkotások elégíthetik ki és kívánunk kell, hogy minél több igazi, művészi és vérbeli magyar történelmi regény lásson nyomdafestéket.

— Milyen irodalmi, szellemi hagyományokra támaszkodhatik a magyar mult szépirodalmi ábrázolója? — folytatjuk a beszélgetést.

— Könnyű a felelet: ép az imént említett Arany János-féle mű a klasszikus értelemben vett történelmi regény atyja nálunk. De Arany sem az újjából szopta, amit csinált. Ő a nép történelmi tudatára és a népköltészetre támaszkodott. Itt valaki rosszmadáján megjegyezhetné, hogy Ilosvai Selymes Péter tudálékos históriás énekekből merített. Azonban mi másra támaszkodhatott volna Ilosvai, vagy akár a bizonyos szempontból klasszikusnak nevezhető Tinódi Lantos Sebestyén, ha nem a nép történelmi életérzésére és gondolkodásmódjára. Az igazi történelmi regénynek modern, korszerű formában és eszközökkel a népeposzt kell folytatnia. A mi ősi eposzaink elvesztek, de megmaradtak a népmesék, megmaradtak a históriás énekeink, krónikáink, melyekből, ha latinul írták is őket, a nép felfogása és szelleme árad felénk. — gondoljunk csak Anonymusra vagy a Bécsi Képes Krónikára — és itt él változatlanul ma is a magyar nép, amelynek életérzését a történelmi regény fejezi ki, ha avatott kézzel írják. Vannak azért egyéb hagyományok is: így elsősorban a Kalevala, az északkeleti Kalevipoeg-ja, a vogulok és osztjákok hősi énekei stb. Ezek mind-mind mélyen belevilágtanak saját magyar lelkünk évszázadok rétegeivel borított mélységeibe és a helyes útra terelik az írókat, mikor a magyar mult tájain bolyong.

— Nem tudom, hogy e felelet kielégíti-e, de szeretném éreztetni, hogy a történelmi regényben nem az események, nem az adatszűrés, hanem az örök, változhatatlan életérzés a legfontosabb. Az a kapcsolat tehát, amiben egy nép lelke az idő örök folyamataival és a természetfölötti erőkkel van. Mondhatnám így is: az ember és Isten viszonya. Magyar történelmi regényről lévén szó, ez a viszony is természetesen egészen különleges, mással össze nem téveszthető és örökké változatlan. És ez a viszony megmutatkozik a világ és élet minden területén.

A magyar történelmi regény klasszikusait említjük: Eötvöst, Keményt; ele-

ven hagyomány, szuggesztív példa-e az ő életművük a Ma írója és olvasója számára?

— Szuggesztív hatással vannak, ha olvasni tudjuk őket. Sajnos, a mai embert család, társadalom, rádió, film, színház, politika, az egész élet helytelen irányban nevelik, felületes, felszínes szemléletre és gondolkodásra kényszerítik, ennél fogva a mai ember semmitől sem irtózik jobban, mint az elmélyüléstől és az élet igazi komoly kérdéseivel való foglalkozástól. Azután meg a romlott köznyelv: a sajtó és a politikai élet stílusa leszoktatja arról, hogy a régi, tömör, keményveretű, a lényegyet megfogalmazó stílust értse és élvezni tudja. Ezen például Móricz Zsigmond úgy próbált segíteni, hogy mai nyelvre írta át Kemény Zsigmondot, Tolnai Lajost. Ezt helytelenítem. Méginkább elhibáztottnak tartom, hogy újabban Vörösmarty verses elbeszéléseit írják át prózára. Azért, hogy „a hideg álló csillagok fényét a mindennapi élet melegítő napfényévé” változtassák. Itt van azután Mészöly Gedeon próbálkozása: ő a Zrínyiászt „írta át” mai nyelvre. Elvételt kísérlet! Ha ma átmenetileg olyan korban élünk is, amely nem kedvez klasszikusaink népszerűségének, kártékony kísérletekre mégsem szabad vetelednünk. A klasszikusok várhatnak. Lesz idő, amikor szemünk ismét befelé, a lélek mélységei felé fordul. Akkor majd megint feltámadnak a mai népszerűtlen klasszikusok, s az emberek nagy része ismét meghatóttan fogja csodálni „a hideg álló csillagok” nem is annyira hideg fényét.

Szabad-e úgy írni a multról, hogy a jelen is értsen belőle?

— Csak úgy lehet megírni egy történelmi regényt — hangoztatja —, hogy legyen mondanivalója a jelen számára. A dolog természetéből következik. Senki úgy művet nem alkotott, hogy ne akart volna valamit mondani. Még a parnassziének is, kik a mű harmóniájáért és zavartalan szépségéért alkottak, ezt a harmóniát akarták belekiáltani a világba. Én azonban nem tartom ezt elegendőnek. Én is mondani akarok va-

lamit műveimmel, azt akarom mondani, amit a történelem mond nekem, amit számomra a multnak a jelennel való összekapcsolása jelent. Lehet, hogy ezt tendenciának nevezik, de ha ez hiba, akkor égezzük el Tolsztoj valamennyi művét, Dosztojevszkijt, Gogolyt és folytathatnám ezt a sort egészen Th. Dreiser Amerikai tragédiá-jáig.

Elhallgat. Rövid csönd következik. Majd az archaizálás kérdése kerül szóba.

— Ami az archaizálást illeti — mondja, — tévednek azok, akik azt hiszik, hogy én fel akarom támasztani a 10. vagy 13. század nyelvét. Egyik professzor saját folyóiratának több számát szentelte úgynevezett nyelvészeti hibáim és archaizálási tévedéseim gúnyos felsorolásának. Szememre hányta például nyelvújítás-kori szavaimat. Pedig én már akkor megmondtam, hogy sem a 10., sem a 13. század nyelvét föltámasztani nem lehet.

A műhelytitkok iránt érdeklődünk: — Hogy teremti meg regényeinek ódon zamatú nyelvét?

— Én azt a módszert követem, hogy a tájszólásokban megmaradt, tehát ma is élő és használatos archaikus szavakat, mondatszerkesztési formákat és stílus-elemeket, továbbá a kódexirodalomból és általában a régi magyar irodalomból ránk maradt, ma is használható régies fordulokat, fogalmakat fölhasználom és mint élő beszédet alkalmazom. E mellett azonban műveimnek azokat a részeit, amelyekben én, az író beszélek a magam egyéni módján fogalmazom meg, úgy, ahogy azt az Isten nekem tudnom engedi. Már mondtam az imént, hogy a történelmi szemlélet, az idő szemlélete és fölfogása a fontos, valamint az a viszony, amelyben a mult embere a természetfölötti erőkkel állott. Ez tehát az én archaizálásom, nem pedig az, amit egyesek mindenáron nekem akarnak tulajdonítani. Hadd mondjak még egy közkeletű példát. Itt van Tol-

di e két sora:  
„Hej! ha én is, én is köztetek mehet-  
[nék,  
Szép magyar vitézek, aranyos leven-  
[ték!”

Miután a levante szó akkor még nem volt használatos, hát dobjuk tűzbe Arany Toldi-ját, pereljük vissza a Kisfaludy-Társaság díját!

— Milyen műve jelenik meg legközelebb? — fűzzük tovább a személyes érdeklődésünket.

— A finnek egyik klasszikus írója, Kivi: Hét testvér című művének fordítása. A korrektúrák már el is készültek.

Készülő eredeti alkotásai felől érdeklődünk.

— Legújabb tervem első fejezete, az Istenek már megjelent. Most vesződöm a második kötettel. Holdvilág-völgye lesz a címe. Az egész ciklust hat kötetre tervezem. Taksony életének alkonyával kezdődik, Géza- és István-nál folytatódik, hogy hol fog végetérni, nem tudom, mert csak a mű eszmei váza van meg bennem, tehát az, amiről eddig szó volt. Az Istenekben az alapköveket raktam le, egy zalamegyei falu életét írva meg; majd sor kerül az ország életének minden fontos mozzanataira. Fő problémám az, hogy a pogány vallás elemei hogyan simultak bele önkéntelenül a keresztény vallás elemeibe és szimbólumaiba. Én nem látok olyan éles határvonalat a pogány és keresztény magyarság közt, mint ahogy hivatalos történetírásunk révén divatosan vélik. Szerves folyamatot és átmenetet látok s éppen ezt akarom megírni. Mint ahogy a mai magyarság is szerves folyamatnak és szerves alakulásnak eredménye. Szeretném, ha karácsonyra a három első kötet megjelenne. A jövő évre hagyom a mű másik három kötetét.

A telefon megszólal az író íróasztalán. Befejezzük a beszélgetést. Az íróasztalról farkasszemet néznek velünk az író művei. Azok a művek, amelyekben — egy méltatóját idézve — „Kodolányinak sikerült megírnia a magyar élet időfölötti, örök drámáját. Ha életünk s minden nyomunk eltörlődne a földről, az ő műveiből vissza lehetne állítani azt, amit a világ számára ez a szó jelöl: magyar.”

Fényi András.

1942. ápr. 18.  
87

## „Népi“ író és cigánykérdés

Tekintetes Szerkesztőség!

Meglepő, hogy egyik-másik író mennyire felültesen fog hozzá témájához. Vidéket ismerő s a cigánykérdést alaposan sürkészd ember vagyok, tehát így kell kezdenem Kodolányi János *Cigánylány csókja* című munkájával kapcsolatban. A szerző aligha vizsgálta a nép véleményét, mikor kolduló, tolvaj, mihaszna életet élő cigányokról volt szó. Nem is tudni, miért lép fel azzal az igénnyel, hogy a nép nevében beszélhesen. Hogy mennyire rosszul látja a dolgot, arra vonatkozóan érdemes idézni az egyik néplapnak, az „Igazság“-nak 1942 február 28-i számából „A cigánykérdés rendezése“ címmel írt cikknek néhány megállapítását. Ime:

— A cigánykérdés rendezetlensége egyre jobban bódítja a falu népet. Hosszú évtizedek óta napirenden van ez és utóbbi időben hoztak is bizonyos korlátozó intézkedéseket, melyek a cigányokat legalább helyhez kötik és kihágásait, súlyosabb bűncselekményeiket lehetőleg akadályozni akarják. Az „Igazság“ egyik multkori számában már írtunk arról, hogy most van itt a cigánykérdés rendezésének ideje. Olyan kényszerítő intézkedések történnék az állami élet minden területén, hogy ezen kényszerítő intézkedések mellett bármily szigorú cigányrendszabályok is eltörpüljenek. Ertelhető is a falu népének mérgeződése, amikor a cigányokat látja. Alig dolgoznak valamit, a köz részére alig teljesítenek bármily szolgálatot, nem adóznak, nem termelnek, azonban például a cukor-, zsír- és egyéb jegyeket éppen úgy megkapják, mint a rendes dolgozó emberek. S ugyanakkor, amikor a termelő gazdától a gabonát, zsírt, minden felesleget a közelhátás céljára igénybe kell venni s azt zúgolódás nélkül át is adja a falu népe, akkor ebből ugyancsak részt kapnak a cigányok, akik erre jogot is formálnak. De ha munkáról van szó, attól húzódnak.”

Felsorolja azután a cikk, hogy mennyi közmunka vár elvégzésre és ezekre mind fel kellene használni a cigányokat. Így folytatja: „A folyamatos és állandó munka lassan beletöri őket is a dolgozóba akkor, ha látják hogy nincs más kült, különben nincs ennévaló. Szigorú ellenőrzés mellett, megfelelő munkafelügyelővel, majd fognak dolgozni! Fogda, vagy internálótábor, nem megoldás, mert ez a dolgoztalanság hajlamát tartja fenn bennük.”

Így ír egy néplap, amelynek a parasztság előtt óriási tekintélye van. De hasonlóan fogja fel a dolgot — mint egy erdélyi származású barátom közli — a sepsiszentgyörgyi napilap, a *Székelgy Nép*. Elsősorban arra a magyarság szempontjából nem közömbös tényre figyelmeztet, hogy a cigányság szaporodása sokkal nagyobb, mint a nemzeti alkotó magyarságé. 1942 április 14-i száma így ír: „A világháború előtt például Sepsiszentgyörgyön mintegy 8—10 család élt, összesen 60—80 lelkel számolva. Ma 65—70 család él, összesen 500—600 családtaggal. Számuk tehát 25 év alatt majdnem megtízszereződött. A kérdés már itt is rettentő veszedelmet jelent, mert ha ez a szaporodást fűrgesség megmarad, akkor 50 év múlva több cigány lesz a városban, mint amennyi magyar.”

Rátér a székelgyőrdi lap is az élelmiszer-kérdésre: „A cigányok az egyetlen elhánás elve alapján éppen úgy részesülnek köztűz élelmiszer-gazdálkodáshoz tartozó élelmiszerkiállításokban, mint a város bármelyik lakója. A kék svermakok terhea és

szoptató anyák a felemelt fejadagot éppen úgy kapják, mint más. A zöldséget ingyenes tejében és cukrában, a szegény-ellátásban és díjtalan kezelésben és Isten tudja, az állam hány szociális intézkedésének jótéteményében ők is dúskálnak. Sőt, ők dúskálnak leginkább. Tehát az állam gondoskodásának minden örönét legalább hasonló arányban élvezik. És mit kap tőlük a közösség mindezért?...”

Majd így folytatja a lap: „Aki tehát nincs a közösség hasznára, annak nincs joga a közösség jótéteményeit élvezni. Az éldösdieknek a mai társadalomban nincs, vagy rövid időn belül nem lehet helyük. A közösség tehát mindazért, amit a cigányoknak nyújt, semmi ellenértéket nem kap, sőt ellenkezőleg, a lopásokat, rablásokat, 85 százalékból cigányok követik el. Ők a besurranó tolvajok, akik a legelső alkalommal kihaszalják, hogy valamit elcsenjenek, ha véletlenül a lakásod ajtaját nyitva felejtetted, ők lopják el a mezőről a verejtékes munkáddal termelt és learatott gabonát, a megszártított takarmányt és a beérett kaszásterményeket, ők dezsmálják gyümölcskertedet és ha kerítésedről egy deszka, vagy lécs eltűnik, holnap bizonyára valamelyik cigányputrin fedezze fel.”

Mindezekon felül tisztatlanságuk folytán ők terjesztik a legveszedelmesebb betegségeket, egész közzapparátust kell mozgósítani, hogy irtózatossal költséggel megakadályozhassuk a betegség elterjedését. Meddig tarthatna ez a felsorolás? A végtelenségig. A kérdés fontos közösségi és nemzeti szempontból veszedelmes, éppen ezért feltétlen és sürgős megoldást vár. A régi romantikával többé kezeletni nem lehet. Bebizonyosodott, hogy végtelen telepítés céljára kapott ingyen ház, föld, sőt még állatok sem értek semmit. Az állatokat egy hét alatt fellakmározták, a földön csak gaz termelt és a házat az első télen elűztele, azután eltűnt. Lehetett ütni a nyomát bottal, vagy anélkül.”

Az én tudomásom szerint nemcsak a Székelyföldön aránytalanul nagy a cigányok szaporodása, hanem Magyarország legtöbb vidékén. A szociális gondoskodásuk megszaporodása óta pedig még sokkal nagyobb, mint azelőtt. A nógrádmegyei Szécsényhalászi községben például 1910-ben csak egy-két cigánygyerek járt iskolába. Ma több a cigánygyerek, mint a magyar. De ugyanezt lehet tapasztalni Zalában is szaporodásukat illetően. Például Komáromvárosban, pedig ez a község nem is különösen egykés. Egyes egykés községekben pedig a helyzet egyenesen ijesztő. Ezért nem jár sok haszonnal az a magyar népre, ha a cigánylányokat nagyon sokat csókolják. Hasznos lenne ésszerint, ha egyik-másik magának a „népi“ nevet adományozó író tényleg meg is vizsgálná: mit szól a nép ahhoz, ha cigánylányokkal lát valakit csókolódnia.

Kiváló tisztelettel:  
Aláírás.

Magyar Nemzet  
1942. ápr. 18.  
87 n. 7.

Kodolányi János: Esti beszélgetés. Budapest, Magyar Élet-kiadás.

Kodolányi maga vallja magáról, hogy nem publicista, sőt tiltakozik ellene, hogy valaki annak tekintse. Nem publicista, íról De ha nem érzi magát publicistának, miért ír mégis „százszámra”, „ezer-számra” napi kérdésekkel foglalkozó cikkeket? És ha már ír, miért gyűjti kötetbe és miért foglalkoztat magával, mint publicistával? Olyan kérdések ezek, amelyenekből sorozatokat állíthatnánk össze, ha minden fölébredt kíváncsiságunkat ki akarnánk elégíteni. Az Esti beszélgetés alapján mi sem érezzük Kodolányit publicistának, vagy helyesebben nem olyan súlyúnak, amilyen súlyt a neve jelent. Ez a könyv sem úgy van összeállítva, hogy őt mint illet mutassa be. A nagy időszerű kérdések és az írónak értük való harca csak a könyv háttéréből bukkanat föl mint emlékezés. A kiválogatott írások mind jelentéktelenebbeknek tűnnek föl, mint amelyeneknek a kihagyottakat sejtetik.

A könyv első szótagaként hangsúlyozottakon előmlik a tanultság. Ki-kicsapnak tárgykörükből, alapoznak, áttekintést adnak, szinte elvész bennük az egyéni mondanivaló és nem egyszer feloldják az érdeklődést. Anyagukat Kodolányi a szívével, az együttérzésével kutatja, válogatja össze. Amire megrezdül a lelke, átveszi a nélkül, hogy értelmével a mélyére világtana. A magyarság célját például Szabó Dezsővel egyszerűen a megmaradásban keresi és eszközkéül a politikai lavírozást ajánlja. Jó fegyver annak hangoztatása, hogy Európát védjük, éljünk vele, — mondja — bár a tapasztalat ugyancsak kiábrándító volt, de fordítsunk hátat Európának, ha érdekünk úgy kívánja. Ugyanezt ismétli ördög- és arkangyal-viszonylatban is. Nagyon egyszerűnek látszó megoldás. De amint Kodolányi is nagyon jól tudja, a megmaradás érdemességét maholnap már nemcsak kifelé, Európának, hanem befelé, saját népünknek is bizonyítanunk kell. Ha a védőbástya-

hivatás nem sok megértésre talált kifelé és nem sok lelkesítőt sugallt befelé, vajjon mit remélhetünk a hintáspolitikai hangoztatásától? Az ilyen életfelfogás tulajdonítását Kodolányi magára nézve sem tartja megtisztelőnek. Vagy nem ezért magyarázza, miért jelentek meg cikkei hol a szocialistáknál, hol a nacionalistáknál, hol a zsidóknál, hol az antiszemitéknél?

Jobban magára talál Kodolányi azokban az írásaiban, ahol szépírói adottságai szabadabban érvényesülhetnek. Csak itt meg a szabó-dezsői szentimentalizmus önti el, mellyel már szinte jobban körül tudja fogni a szíveket, mint maga a mester. A bántó megjegyzéseket vagy akár a sejthetően célzó gyanúsításokat úgy gyűjti a szívébe, mint valami kínzókamrába. A falusi értelmiség tud így sérelmeket föl-kutatni, hogy kicsinyessé tegye és megkeserítse vele a maga és mások életét. Még szerencse, hogy a jót szkepszis nélkül tudja fogadni.

Más is van Kodolányi könyvében, mint amit itt fölhánytorgattunk. Többet ér a könyve, mint amennyire az elmondottak fémjelezhetnék, de a belőle kinéző léleknek mégis csak ezek a vonások adják meg a jellegét. A kiadás olcsó, de hemzseg a sajtóhibáktól. Az ívek hajtogatása gondatlan, akárhol nyitja ki az ember, sántítanak az oldalak.

Lékó Béla

Magyar Kultúra 1942. ápr. 20.  
8. sz. 126-127.

1942. április 22-28

18. szám. 5-6

# SZINHÁZI MAGAZIN

SZINHÁZI, MOZI, SZÉPIRODALMI ÉS MŰVÉSZETI KÉPESLAP

SZERKESZTI: RÁCZ VILMOS

## Nyilvános bűnbánat a Művelődés Házában

Irtta: KODOLÁNYI JÁNOS



Az ormánsági Nagycsány község műkedvelői mondották: »Tulajdonképpen úgy is fel lehetne fogni a mi pesti szereplésünket, mint az egykések nyilvános bűnbánatát. »Megdöbbenő szavak, a lélek legmélyéről fakadtak. S milyen torkot szorongató, milyen megrendítő volt hallani, amikor az egyszerű kis Szüle Julianna, a *Földindulás* Juliája, térdreesve elmondta a nagy bűnvallást: »Itt állok most, közöttök és vallani akarok az én igön nagy bűnömről. Mer se éjjelem, se nappalom, lángot vet fejem alatt a vánkos, rámszakad a háztető. Nem tudok lélekzeni sem, testvérök. Nézzetek rám! Itt állok előttök és az igaz Isten előtt. Itt mondom hangos szóval: bűnös vagyok, százszor is bűnös vagyok!«

Félve, szinte gyermekes gyámoltalansággal mondta Szüle Juli a komor szavakat a maga tiszta ártatlanságában. De a faluja, Nagycsány s az egész délbaranyai nép nevében mondta. És bennem föltámadt az a torkotfojtogató érzés, amit akkor éreztem, amikor a *Földindulás* próbáján először esett térdre Eszenyi Olga s először tördelte a bűnvallás jelenetének szavait.

Szép idők voltak azok. Soha, egyetlen művemnek nem örültem annyira, mint ennek, egyetlen művem sem oko-

A két Kántor János  
Kiss Kálmán, az ormánsági műkedvelők *Földindulásának* Fágörje megátogatja öltözőjében Fágör Antalt  
(Gáby felv.)



zott annyi feledhetetlen, fájdalmas gyönyörűséget, de annyi gondot, keserűséget, üldöztetést sem. És most, hogy szavaim eljutottak azok ajkára, akiknek ajkáról ellestem őket, öröm és szomorúság között hánykódtam.

Milyen megrendítő látvány, hogy egy ötvenhat házból álló délbaranyai falu ifjúsága összeverődik, nekivág a saját faluja megrögzött, megkérgesedett erkölcsi bozótjának, szembeszáll tulajdon szüleivel, nagyszüleivel, az öregek világával, azután elviszi égő szívét Pécsre, megyéje fővárosába s megmutatja három estén a zsúfolásig telt színházban. Ekkor még otthon vannak, a maguk földjén, városban, amelynek minden utcáját ismerik, amellyel testestül-lelkestül összeforrtak. Emberek között, akik testvéri szeretettel dédelgetik, bátorítják őket. A fáradhatatlan, megyéje magyarságát egy hosszú életen át szerelmes szívvel szolgáló Fischer Béla, Blaskovich és Nikolics főispánok, — egyikük hosszú közigazgatási pályán szerzett gazdag tapasztalatokkal, türelemmel, higgadsággal, másikuk a modern

idők szociális szemléletének egész föl-készültségével — Horvát István alispán, a baranyai magyar népi kultúra lelkes támogatója és az országoshírű polgármester: Esztergán Lajos, mind-mind óvó szeretettel veszik őket körül. De azután nekivágnak Budapestnek. Idegen környezetben ez, javarészt sohasem látta. Egy óriási méretű, rideg színház fórumáról kiáltják el gyöngye hangjukon a maguk érzéseit, igazságait, vágyait. Megható, aggasztó látvány volt.

Most, most kellett valami olyat adniok Budapestnek, amit Budapest még nem kapott senkitől. Felkiáltaniok a mélységből, egy távoli falucska gyenge hangján. Valamennyi szereplő ki sem telt Nagycsányból, így például Horváth Rozikának három szereppel is meg kellett birkóznia. A nézőtérben a gyamolatlan hírverés következménye képpen ásitó üres széksorok. (Másnap már zsúfolásig telt meg a hatalmas színház. — *A szerkesztő.*) A színpadon vakító reflektorfény. Nyomasztó környezet, rideg légkör. S mindegyikük a csontja velejében érezte, hogy itt »produkciónak« várnak tőlük, éles, tárgyilagos kritikusszemek figyelik őket a nézőtér sötét öbléből. Ők egy kis finom, gyenge virágszálát hoztak, azt kell e mérhetetlen tágasságban megmutatniok. Minden szavukat, minden mozdulatukat szorongva figyelem, néha szeretnék odakiáltani nekik: ne féljete, vágjatok neki, kiáltásotok a magatok hangját ebbe az idegenségbe hatalmasan! De lám, csak egy viharvert, megfélemlített, dermedt kis falu, csak ötvenhat ház, csak kétszáz lélek küldöttjei ők. És a nézőtér figyelő emlékezete mindúntalan összehasonlítja őket a legnagyobb magyar színészek egyikével, Págerrel, a finom, szubtilis, hamvas Eszenyi Olgával, a nehézmozdulatú, komor Mihályfival, a boszorkányos Vaszary Pirivel, az egész gondosan összehangolt együttessel. Ilyen környezetben, ilyen

folyton kísértő s nyomasztó versenytárral szemben hogyan is lehettek tökéletesen nagycsányiak? A megható éppen az a küzdelem volt, ahogy nagycsányiak szerették volna lenni, ahogy birkóztak a maguk igazi stílusáért.

Eszembe jut a csákváriak emlékezetes szereplése a *Magyar Színházban*. Paulini Béla boszorkányos ügyességgel, szervezőképességgel penderítette őket színpadra. (Ekkor lépett a nép először Budapest elé.) És emlékszem a feledhetetlen estre Helsinkiben, amikor a tragikus halált halt Järvi-luoma nálunk is bemutatott darabját, az *Eszakiakat* adták elő az író szülőföldjének parasztszereplői. De milyen könnyű dolguk volt! Az egész finn főváros ünnepi szeretettel fogadta őket. S egyébként is, a finn népet nem választják el olyan mérhetetlen távolságok az ugynevezett »magas kultúrától«, mint a magyart. Tökéletes, klasszikus előadás volt! A mi lobogó-lelkű csányi fiataljaink pedig csak az első tétova lépést tették mos az ország fővárosa felé. Sokkal nagyobb ügyet szolgáltak, de sokkal gyengébb erővel, sokkal nagyobb akadályok ellen. Csak megölelni és biztatni lehet őket.

Valamikor nagy dicsőség jut osztályrészükhöz. Valamikor úgy emlegetik őket, mint egy döntő munka úttörőit. Újjáépíteni a saját falusi életüket; ez is hatalmas feladat. Példát mutatni az ország minden vidékének, az már egyetemes nagy ügy. De gyenge erőikkel hozzáfogni egy egész eljövendő, az írók álmaiban már készen álló ország megvalósításához: ez hősi vállalkozás!

Az aztán nekem külön, egyéni ügyem, hogy elentelektől, sőt acsar kodó ellenségektől körülvett írójuknak, aki a *Földindulást* az ő falujuk nehéz sorsának köszönheti, ismét visszaadták a hitet: ennek a népnek írni s azután meghalni, a legszebb hivatás!



Az ormánsági műkedvelők Vaszary Pirije, Anjal Margit, aki Bőböknek szerepét játszotta a *Földindulásban*. (Gaby. fév.)

1942. ápr. 28. 94

## Ami erkölcsileg összeférhetetlen

Igen tisztelt Szerkesztőség!

A múlt napokban *Nomád* úr foglalkozott a *Cigánylány csókja* című ponyvával. Életemben ponyvát nem olvastam, de ezúttal mégis erre vetemedtem. A Rákóczi-úti ponyva-árus harsogja a fülemben: „*Csak harminc fillér a cigánylány csókja.*” Kezembe adja a füzetet s megállapítom, hogy nem más, mint Kodolányi János a füzet szerzője. A cigánylány csókja igazán nem érdekelt. Nagy részvétellel szoktam nézni azokat a szerencsétlen halandókat, akik utcasarkokon, villamoson, sokszor a kocsik hátszékén és egyéb helyeken heletemelkednek ezekbe a ponyvákba. Hogy mégis megvettem ezt a füzetet, ez a szerzőnek: Kodolányinak szólt. Ezt az urát a *Református Élet* című újságban előszeretettel szerepeltetik. A *Cigánylány csókja*-t emiatt vettem meg és olvastam el. Magam akartam megítélni, mi igaz *Nomád* úr súlyos vádjából, igaz-e, hogy *Nomád*ot csak felekezeti gyűlölködés vezeti, amint azt a *Református Élet* állítani szokta vagy pedig igaza van neki? Sajnos, több az igaz, mint amennyit *Nomád* úr megírt. A regény tartalma olyan, hogy csak virágnyelven lehet röviden összefoglalni.

Egy cigánylány a „csók”-jáért két pengőt kér. Ebből egyet előre fizet meg a gazdag parasztleány, a másikat a csók utánra ígéri, de amikor befejeződött a csók, ellóg a pénzzel. A cigánylány bosszút forral. A legényt ráveszi, hogy még egy csókot fogadjon el tőle. Minthogy azonban a legény a gazdag, de zsurori anyjával együtt lakik, elcsalja a legényt a tehénistállóba s miközben javában folyik a csókolt istállóban a csokolózás, a lány cigánytársai előre megbeszélt haditerv szerint a legény anyjának a lakóházát kiássák, a zsurori anya feje alól elrabolják a pénzeszsákot, természetesen az anyának előbb betömik a száját.

A ponyvának ez az épületes és erkölcsös tartalma. Közben szó szerint ilyenek vannak benne a katolikus templomban az éjféli misén:

„Az első padba vonulnak az urak, fekéte télikabátban kissé finnyáskodva, meg az úrhölgyek bundában, állatosan. Mindenki utat nyit nekik. A református leányok csapatbaveródyo összebújnak a kórus alátt és halkán vihognak a fényes ceremónián, amodébb néhány legény ácsorog s átnevet a lányokra...” „Valami vénasszony hoz-

szan elhúzza a dallamot, hiába sietelné a kántor, a tömeg a vénasszony után ballag. Olyan rezgő magas hangja van az ismeretlen asszonynak, mántha fésűre papírost lakar az ember és vékonyan ráénekel.”

Ihvennek írja le a kálvinista Kodolányi a római katolikus templom éjféli miséjét.

De vannak épületesebb dolgok is ebben a ponyvában.

„A cigánynak nem lehet puskája. Még a szegény napszámos embernek sem. A puska az uraké. Azok vadásznak vele. Lővik az Isten vadjait, *Meg a csendőröké, katonáké és azok az urakat védelmezik.*”

„Miért teremtet az Isten gazdag embert? A gazdagokat mind agyon kellene verni.”

„Hát a folyót nem az Isten adja, nem azé a folyó, aki halászik vagy fürdik benne.”

„Látják, hogy rablásból áll a világ. Rabolni kell. Nem szólnak, csak csokogtatják a fogukat s törlik a fejüket hogyan lehetne az egész falut felgyújtani... Hiszen ha nem lenne csendőr! De a csendőr őrzi azt, ami a gazdagoké. Így hát csak átkozódni lehet...”

Mindezzel nem törődnek, ha nem értesültem volna arról, hogy az *Országos Református Szeretet Szövetség* május 7-én a Zeneművészeti Főiskola nagytörményében rendezendő ünnepi estjének szónokai *Kodolányi János, dr. Engedy Andor* református püspök és *Bonczos Miklós* államtitkár.

*Hát ez erkölcsi lehetetlenség! A „Cigánylány csókja” és a református püspök egy dobogón! Nem is hiszem, hogy a püspök úr erre hujlandó!*

Kiváló tisztelettel:  
Egy presbíter

Magyar Nemzet

1942. ápr. 28.

95. sz. 4.



Régi fényképek között turkálók. Két csoportkép kerül elő könyvszekrényem alsó fiókjából. Még 1932 nyarán készültek Siófokon, a balatoni Íróhét idején.

Íme, egy sereg író, költő fürdőruhában. A homokon ülnek törökülésben, hevernek féloldalvást, mint előkelő rómaiak, szép szőke, meg barna hölgyek között állnak, mint nimfák közé keveredett szelíd — vagy szelídek látszó — középeurópai válfajai a görög berkek két-ágú sípót fújó pajzmai lakóinak...

Itt látom a tragikus élet örök komédiását, Tersánszky Jenőt, emitt áll a legfurcsább magyar Oblovov: Terescsényi Gyurka (még fekete a haja!), jobbszélről Tamási Áron szép homloka világít, fölötté mindjárt Nagy Lajos áll, mint egy világdíjnyertes birkózó szépen megfaragott szobra, balról Fodor József tekint vastag szemüvegén át a csillagokba. És az első sorban itt ül félrebillentett fejjel, diákosan és szelíden József Attila.

Milyen özvívzelőtti idők! Néhány hónap híján tíz esztendő. Fülledt, termékeny nyári nap, forró homok, kék Balaton. A sereg közepén néhai Pakots József áll gyermekes mosollyal az ajkán. E fészekalja író ő gyűjtötte össze, vitte Veszprémtől Keszthelyig, énekelt velünk a vasúti kocsiban s lelkesedett a szép egyetértésért. A fészekaljból ki erre, ki arra elszéledt, az egyikből sólyom nőtt, a másikból vércse vált, a harmadikból hattyú, a negyedikből esetleg éppen liba. Sokra már rá sem ismerek.

Nyolc napig vonultunk seregestül, mondom s velünk József Attila, akinek akkor már csak öt esztendeje volt hátra az életből. Ő ezt a nyolc napot a szó szoros értelmében átvitalkozta.

Hiszen vitalkoztunk mi többiek is eleget, én magam például egy langyos éjszakán, borközi állapotban, azt iparkodtam bebizonyítani a fehérreverendás, gyermekarcú Mécs Lászlónak, — aki a koccintgatásban mindig szívesen résztvett — hogy a katolikus vallás nem zárja ki azt, hogy valaki ateista legyen. Szegény Mécs László ma is rémülettel emlékszik arra a hajnalbanyúló sátáni vitára. És a hallgatóság kaján gyönyörködésére. Vitázott eleget Erdélyi József is, aki akkor még druszája és egyenyrén élő pajtása volt Fodor Józsefnek.

De amit József Attila tudott, azt egyikünk sem tudta. Éjjel-nappal, szünet, alvás, pihenés nélkül, még sakkozás közben is vitalkozott. Ronggyá, hullává vitázott valamennyiünket. Szédülten döntünk ágyunkba, de a nyitott ablakon egyre behallatszott éles, ellentmondást nem tűrő hangja. Keleten föltűnt a rózsaujjú hajnal s ő még egyre vitalkozott azokkal, akik elég szívósak voltak, vagy pihenten álltak elébe.

Hévízen a villa, amelyben Erdélyi Józseffel laktunk, jó távol feküdt az étterem terraszától. S oda is elhallatszott a terraszon vitalkozó József Attila hangja. Most elemében volt! Gond nélkül töltötte napjait, vasúti jegy, szobakulcs, étkezésre jogosító szelvényfüzet a zsebében, az Igétől pénzt is kapott, a társaságban vitalkozó megszállottak és sakkpartnerek, meleg nyár, fövény, víz, illatozó gesztenyefák... S József Attila, a fiatal sólyom, harciasan, vidáman, csapongva fürdött az élet fényözönében.

\*

Ezt a fényképet azért túrtam elő a fiókomból, hogy lássam az *akkori* József Attilát. Mert későbbi alakja komor árnyékot vet erre a fiatalos, acélos, friss alakra s én szeretném még egyszer olyannak látni, amilyen akkor volt az írók kicsiny, viszonylag békés köztársaságában. Mert az alatt az öt esztendő alatt, amíg még élt, sokszor sakkoztam vele a Japán kávéház sarkában, volt úgy, hogy hónapokon át minden nap. De egyre súlyosabb, komorabb, nyugtalanítóbb volt a vele való együttlét.

A sakokban is úgy vagdalt, tépett, öldösött, mint a vitában. Sólyom volt s nem akarom azt mondani, hogy én meg éppen galamb voltam, de tény, hogy a sakkot játéknak tekintettem s egy kockázatos lépésért, amelynek kimenetele izgalmasnak ígérkezett, szívesen föláldoztam a partit. Ő szigorúan, minden lépést következetes logikával kiszámítva játszott, könyörtelenül tört előre, szépen elgondolt bekerítő mozdulatai voltak s egyetlen célja a matt. Ronggyá, hullává vert, fánadtan keltem föl az asztaltól s fizettem meg az elveszett pengőt, hogy másnap újból nekigyürkőzzem a pocsékká veressem magam.

Játék közben tudtam meg életem éppen időszéri buktatóit. Ilyenkor vallotta meg, mennyi pénzre volna szüksége, hogy kifizesse szegényes lakását, tejszamláját, ebédjét-vacsoráját. Az Ige útján jutott »pillanatnyi« gondjaiban némi pénzhez. De »országos volt a pusztulásban« — mint írta s azok közé tartozott, akiken »nem lehetett segíteni«. Bámulatos szívóssággal folytatta vitáit az étellel, a társadalommal, kiméretlen logikával sakkozott s tört mindenáron mattrá... De belül, a szíve mélyén, az a félrebillentett feje, diákos mosolyú gyermek lakott, aki az Íróhét balatoni sugárzásában fövényredőlt a fényképezőgép előtt.

\*

Utolsó találkozásunk kísérteties volt. Halála évének tavaszán, vagy telén fölkeresett a *Magyarország* szerkesztőségében. Sápadt, sovány, letört alakja előregörnyedt, a folyosó padján, szeme kapkodó és rémült volt. Uralkodni akart magán, mint amikor véres sakkpartibajainkat vívtuk, logikus akart lenni, túlságosan is az! Hideg mosollyal, gögösen kért, hogy juttassak neki segélyt az Ige pénztárából.

Csodálkozva kérdeztem: »Hát a folyóirat? Hát a szerkesztői, írói honoráriumod? A barátaid?« S ekkor könnyek peregtek végig elkínzott arcán, szégyenkezve elfordult és szinte sűgva mondta: »Csak azért keltek nekik, hogy bunkó legyek a kezükben ellenetek.« A *Válasz*-ra, a kialakulóban lévő népi irodalomra gondolt s Ignátus Pálra, meg néhány társára, akivel harcban álltunk.

Végtelenül megsajnáltam Attilát s biztattam, jöjjön közénk. De legyintett: »Azt már nem tehetem, nem volna becsületes dolog...«

Egyszer majd erről is meg kell írni az igazat!

\*

A Balaton partján halt meg. Ahol öt évvel azelőtt olyan vidám, acélos és harcias volt. A szörnyűséges sakokban ott kapott mattrát a Sorstól. Megrendítő az a jelenet, amit testvérnénje, Jolán ír feledhetetlen könyvében. Ujságot tartott a kezében, ujsa egy szerkesztői üzenetre mutatott: »Halott költő: Nem közölhető.« Aztán a lap szélén a dátumra: »1937 augusztus 13. Péntek.« Íme, augusztus tizenharmadikán, pénteken, eltemették. Már halott. Már a versei nem közölhetők...

Kísérteties véletlen!

Nem tudott tovább vitázni. Vonat elé vetette magát.

Hamvait a szárszói temetőből most, május 3-án hozták Budapestre és temetik el a kerepesi temetőben adományozott díszsírhelyre.

Mi pedig, akik túléljük őt s akik együtt voltunk azon a mesebeli balatoni körúton, könyörtelenül tépjük, marjuk, tollazzuk egymást, kivájjuk egymás szemét, vijjogunk, káromgunk, rikácsolunk... Akár sasok, akár hattyúk, akár vércsék, akár esetleg éppen libák legyünk.

Pedig hányan élünk még újabb tíz év mulva azok közül, akik az idilli siófoki fényképen olyan mosolyogva heverünk, üldögélünk vagy állunk egymás mellett?



1942. máj.

JUHÁSZ GÉZA:

## Történelmi regényirodalmunk fordulata

1.

Történelmi tudata nálunk csak a kiváltságos osztálynak volt a művészi magyar irodalom kibontakozása, vagyis a XVI. század óta. Uri korszakban, a barokk hősi ihletében fogant mindjárt az első eposzunk, a *Zrínyiász*. Sem a reformáció szabad néppozsgalma, sem a felvilágosodás polgár-szelleme nem kedvezett a múltábrázolásnak. *Csokonai* a hősköltemény formáját csak arra használja, hogy nevetségessé tegye: — hétköznapi urak, úrfiak békaegérharcáról énekel. Mihelyt azonban ránk köszönt a romanticizmus, regékre zendít *Kisfaludy* Sándor, s jönnek *Vörösmarty* eposzai: fejedelmek, vezérek, királyok, lovagok...

Ebben a légkörben születik az első máig élő regényünk, *Jósika Abafi*. Nyugaton az újkori regény mo-

dern műfaj, társadalmi kérdéseket tárgyal reális eszközökkel: *Cervantes* kezén ép az elavult lovagvilág kigúnyolásának félelmes eszköze, *Defoe* pedig kora hőst, a Gyarmatot glorifikálja benne. A magyar regény ellenben a régi dicsőség harsonáit fújja: első időálló termékünk: *történelmi regény*.

Rögtön ebben az első művében *Erdélyt* támasztja újra *Jósika*. Ne csodáljuk. Ha nem volna erdélyi, akkor sem igen választhatna mást. Hőskölteményt szophat az ember az újjából, akár istenestül, mint *Vörösmarty* a *Zlán Futásában*. Már a regényhez hiteles múlt kell, akármennyi szabadságot biztosít is a költőnek a romanticizmus esztétikája. Élő múlt pedig nincs betűk nélkül, bőséges egykorú források nélkül. Erdélyt csakugyan emlékiratok mind szaporább sora festi meg, az

Magyar Élet 1942. máj., 5., 6-8.

önálló vajdaság kezdete, 1541 óta, évről-évre, magyarul, latinul, németül, fejedelmek, főppapok, államférfiak, diákok, polgárok tollából, gazdagon, változatosan, nagy-szerű ízekkel, hangulatokkal, képekkel, kész drámai helyzetekben, az élet kifogyhatatlan egyenletes áramlásával.\*

Próbálta ugyan *Jósika* birtokába venni az egész magyar multat, de nem volt hozzá elég eszköze. Utó-dai is akkor arattak igazán, ha a jól munkált erdélyi talajba szórhatták mese-magvukat. Legjellemzőbb a *Jókai* esete. Nem is erdélyi, még csak a tájékán sem járt a Királyhágónak, mikor megírta két első döntő sikerű regényét. Történeti tárgyúak ezek, összefügg-nek: az egyik az *Erdély Aranykora*, a másik a *Török Világ Magyarországon*. Aligha az utánzás vágya vonzza bennük, túlvan már akkor *Jókai* a külső példa csábítá-sain. Még kevésbé tehető föl róla az a kalandos ötlet, hogy a tulajdon területén verje pozdorjává *Jó-sikát*. Az Abafi írójában ezer képpel, színnel, alakkal él az erdélyi múlt, az erdélyi kultúra: a várak, családi kincsek, ékszeresek, csipkék, díszruhák, páncélok, fegy-verek s a falon az ősök, ősanák. Veszélyes ekkora anyagismerettel versenyre szállni akármilyen lángeszű komáromi kismemes ivadéknak. Még sincs *Jókainak* egyéb választása. Ha már megihlette a mult: *történelmi magyar léggörít, magyar sorshoz magyar emlékirat-iro-dalmat csupán Erdélyben talál*.

Érthető, hogy *Kemény* Zsigmond nagy regényei szintén ebből táplálkoznak. Még a *Zord Időnek* is *Erdély ad keretet* s az országos történelem alá meleg hét-köznapokat Erdély a mérték a magyarországi esemé-nyekhez is Történelmi regényeink főtalaja a török világ s a kuruc kor. A török inkább *Kemény* tragikus Múzsáját vonzza, *Jókait* meg, s nagy tanítványát, *Mik-száthot* a libertásos zászlók színpompája. Alig van valamirevaló történelmi regényünk, amelyik ne ezekről a századokról szólna. *Eötvös* komor remeke, a *Ma-gyarország 1514-ben* szintén ott szövődik az önálló Erdély küszöbén.

Amelyik regényünk régibb korba merészkedik, in-kább csak mímel, hogy minket fest, mint *Gárdonyi Láthatatlan Embere*. Voltakép nem magyar, hanem (ma-gyarnak rajzolt) hún világot ábrázol, de egy görög írástudó szemén át. *Herczeg* főműve, a *Pogányok*, szintén nem magyarokról szól, hanem besenyőkről, s ki tudja ma már, milyenek voltak a besenyők. Nyugodtan közéjük szemfényvesztősködhet az író akár olyan fin de siècle-démont is, mint a »pusztai asszony«, Seruzád.

## 2.

Van ezeknek a regényeknek egy közös vonásuk. *Eötvös Dózsa-kompozíciója* kivételével mind csonka ké-pet ad az országról. Csak a vezető réteget ábrázolják, nem az egyetemes magyar sorsot. Nem tükrözik urak és szegények bonyolult egymásra-utaltságát; nem derül ki belőlük, hogy magyarok és nem-magyarok hogyan állanak helyt — széthúzva is — közös Duna-medencei hivatásunkért. Nem, ezek a regények nagyrészt a *Toldi-trilógia* szellemét árasztják. Toldi bennük: a világ közepe. Fölötte ott lebeg a Gondviselés pannón

\* Ép napjainkban igazolja ezt az Erdély Öröksége c. tizkötetes sorozat.

angyala, Lajos király. Alább pedig, enyhe alázattal, öreg Bence, ifjú Bence. Még Arany magyar módra festi ezt a hierarchiát, főhőséhez emberi közelségben áll nemcsak a király, hanem Bence is, különösen a vén. De hova lebben föl, micsoda végtelen magasba, a job-bágy kulcsolt kezétől, az úri égboltozat: még *Gárdonyi Isten Rabjaiban* is, azaz: ép egy olyan regényben, ame-lyiknek a főhőse különben »népfi« volna.

*Móricz Zsigmond hozza a fordulatot*. Az ő *Erdély-trilógiája*: a teljes magyar sors regénye. Minden belső és külső erőt számbavesz, helyre illeszt. Fejedel-mek a hősei, de ezek a fejedelmek ismerik az országukat, látják, tudják minden gondját. *Báthory* Gábor és *Bethlen* számára nem hű szolga, nem is csetlő-botló, kétbalkezű pór a nép, nem mulatságos figura, anek-dóta-tárgy, hanem talpig ember, alkotó kéz, korgó gyomor, lázadó ököl: együtt magyar, székely, szász, oláh, meg, túl a határon, német és török.

*Kodolányi aztán tovább fejleszti ezt két irányban is*. Ő már belemerészkedik a középkorba, noha alig szól róla irodalmi följegyzésünk. Mindenesetre, ha már választ-hat, biztos érzék viszi a tatárjárás sűrűjébe. Egyetlen magyar lelket sem ismerünk annyira az *Árpádok* közül, mint *Boldog Margitot*, magyarul is ránk maradt legen-dája jóvoltából. Ez ugyan még aligha segítene min-den hiányon, ha *Kodolányi* rá nem tökéli magát, hogy egyenesen a nép felől, alulról alkossa meg a triló-giáját.

Ujabb döntő lépés ez történelmi regényeink fej-lődésében. Rögtön kiviláglik a jelentősége, ha arra gondolunk, milyen határtalanul különbözik a tárgy-kezelés az *Isten Rabjaiban* és a *Boldog Margitban*. *Gárdonyi* szüze ott lebeg az éteri álmok egében, *Ko-dolányi*é leszáll a közsors szennybe, borzalmi közé — anélkül, hogy magasztosságából veszítene. Ez az *igazi Boldog Margit*, s művészileg is: ez az értékesebb megoldás, mert ebben nagyobb a feszültség. A trilógia másik két darabjában aztán nemcsak egyszerű életkö-rülményűek a főhősök, hanem származásra is: *parasz-tok*. *Julianust* a népmese löki útra. A *Vas Fiai*-ban há-rom falusi suhancot dobál szét a tatárjárás fergetege: az ő sorsuk az író ürügye a széles epikus ábrázolásra.

De hát honnan veszi három vaskos kötethez az anyagot *Kodolányi*? Hiszen az Árpád-korban még a királyokról is alig akad hiteles mondanivalónk! Nos, az a legmeglepőbb, mikor kiderül, hogy a néphez több az adatunk, mint uraink történetéhez. *Kodolányi* forrása mindaz, amit az utolsó évtizedekben fölku-tatott a magyarságtudomány, őstörténet, nyelvészet, nép-rajz. Az ő igazi tárgya: az Örök Falu, az Ideá-magyar-ság. Ezen a nyomon indult tulajdonkép már Arany is, a *Buda Halálában*: parasztokat növelt fejedelmekké. *Gárdonyi* szintén falusi étellel népesítette be *Attila* udvarát. De a hún tárgy is okozta, bizonyára — igazi korföldrejárásról szó sem lehetett a középkorban, *Kodolányi*ig.

Kezdetől erre a feladatra készült ő, akkor is, mi-kor meg sem álmodta, hogy történelmi regényt ír valaha. Fejlődésiránya: út a gyökerekhez, a magyar sors alapjaihoz. Első munkáitól fogva az az ösztön

regél. még. 95

hajtja, hogy a nép epikusa legyen. Jó talaja az ősi nyelvű, hulló művelődésű *Ormánság*. De a jelen alatt ott izgatta a mult, a középkor vad termékenységé; gyermekáldás, televény föld. Akkora vihart is, mint a tatárjárás, úgy rázott le a bundájáról ez a nép, meg se kottyant neki. A *Vas Fiai* végén már azon tanakodnak a konok vasfejű magyarok, ugyan igaz volt-e az egész, azokkal a kutyafejűekkel, vagy csak mendemonda.

Hatalmas ez! De még nem a végső vallomása a magyar történelemnek. A mi sorsunk ott kezdődik, ahova semmiféle latin betű be nem világít: a pogány korban.

Csak nagy kérdés, vállalkozhatik-e erre a sámán-útra valaki. S ép a *Kodolányi* módszerével! Neki évekre volt szüksége, míg beledolgozta magát *IV. Béla* korába annyira, hogy a végén ugyanolyan otthonossá vált számára, udvarostúl, cellástúl, kún sátorostúl, mongol táborostúl, akár a tulajdon életünk.

A pogány korba képtelenség is így alámerülni egyszerűen: mert nincs forrás.

*Kodolányi* aztán megmutatta, hogy van.

3.

Azzal kezdtem, történelmi tudata, a XVI. század óta, csak a kiváltságos rendeknek volt. A jobbágyság is regélt a középkorban, *Anonymus* a bizonyosságunk, de *Mohács* után azt is kitörölte az emlékezetéből, amit odáig megőrzött. S ez bizony fájdalmas. A Dunamedencei népek költészetében máig élnek a magyar hősök, különösen a török háborúk korából. A szerb *Szibinyáni Jankót* magasztalja, az oláh. *Janos Ungurt*, a bülgár *Jankula vojvodát*, a görög *Jangulast*. Ez mind: *Hunyadi János*, de mellettük föl-fölbukkan *Székelly János*, *Dóczi Péter*, *Magyar Fülöp* (Ozori Pippo) is. Szlovének, horvátok, kárpátorosok, tótok, csehek

emlékezetében ott tündöklük máig *Igazságos Mátyás* alakja, meg-megvillan itt-ott a *Rákóczié*. A magyar maga csak *Mátyásról* regél, a többit kitörölte a tudatából, újakat meg éppen nem bocsátott be a szívébe, egészen *Kossuthig*. Ez a csönd félreérthetetlen. A joga-fosztott jobbágy válaszolt ezzel a méltóságos némasággal arra, hogy *Werböczy* nemzeté kivetette a történelmi osztályok sorából.

De ha történelmi tudata nincs is a parasztságnak: emlékezete annál inkább kitűnő. Bizonyos tekintetben: egyedül csak neki van emlékezete. Időtlen kincsek tartott meg: ősi pogány szokásokat, kiírthatatlanul beidegzett törvényeket. Mikor *Kodolányi*, az *Isteneben* visszamerészkedik a pogánykorba, egyalkotássá forrasztja az úri és népi magyarság kétfajta hagyományát: az írott történelem vallomásait s a szájról-szájra örökölt, húsban-vérben máig továbbplántált »babonás« szertartásokat. Elképesztő varázslat ez: mikor visszarámpít bennünket *Taksony* korába, folyton azt érezzük, itthon vagyunk, az Egy és Változhatatlan Magyar Világban, fajtánk mindörökké-azonos természetében.

4.

Mindaz, amit *Móriczon* és *Kodolányin* kívül létrehozott történelmi regény költészetünk, lehet többé-kevésbé jó irodalom. *Móricz Erdélye* és *Rózsa Sándora*, *Kodolányi tatár trilógiája*, s most indul *pogány sorozata mérhetetlenül több, mint szépirodalmi szórakoztatás*. (Természetesen műalkotásnak is legjava munkánk közé tartoznak; — s külön érdemük, hogy megregényesíthetőnek mutatják már az egész történelmünket.) *Magyar titkokat költögetnek, a magyar lényeket tárják föl*. Mindegyik vetekszik egy-egy tudományos fölfedezéssel, de túlsugározza a tudományos mű hatáskörét: új közudatot teremt.

96

## KÖNYVEK, ÍRÁSOK

**Kodolányi János: Esti beszélgetés.**  
A magyar mult mesteri megjelenítője beszélget ebben a könyvben velem. A lélek csendben, sokszor szívszorongva figyel a betűkön keresztül felé áramló üzenetet. Ablakom alatt zajlik az élet, s szobám csendjében erről az életről beszél hozzám az író. A mondatokon keresztül szívembe hullanak vívódásai, tépelődései, amelyeket léleklátóan kiáltott bele a magyar élet őserdejébe. Sokszor azt hiszi, hogy beszélgetése elől megszöknek hallgatói vagy álomba merülnek, s keserű lélekkel oltja el a lámpafényt, pedig az esti beszélgetés emberének ablaka alatt sokan hallgatónak. Szavai átjárják a csendet, amelyben a magyar szívek hallgatónak. S a szavak igékké alakulnak a hallgatózó szívekben. Nem vesznek el, nem hullnak megsemmisülten a néma ür ölelésébe, hanem a szívekbe ömölve a magyar élet iránymutatói lesznek.

Az esti beszélgetés embere vegye észre: sokan figyelnek beszélgetéseire. A nappalok zivajában elzsibbadt lélek behull az este csendjébe, és elcsitult idegeivel figyel az este hangjait. Leszámol napjával, s az est igézetében a tisztultabb holnap feladatairól álmodik. Ilyenkor termékenyíti meg a lelket egy vele összeolvadó, többet látó és szebbet álmódó lélek ölelése. Nem lesz ennek hangos igenlés, eget-földet tanunak rángató fogadkozás az eredménye, mert az este a néma fogadkozások ideje, a holnapra készülő ember útravalója, a holnap tette lendülő ember mozgulatának elindító ritmusa. Az esti beszélgetés embere nyugodtan hajthatja álomra fejét: ígéi munkára serkentik a holnapot építő magyart.

Dóczy István.

Fiatalkor Magyarországon 1942.  
máj. 28. 22. sz. 88.

1942. máj. jún. 97

## GYERMEK.

A falu siket, őszi csendje ránehezedik a kisszobára. Mintha a silány petróleumlámpa libegő lángjára is ránehezednék: görcsösen reszketve ég a kis láng, zümmög és sír, mint a rab bogár, szeretne kiszabadulni a lámpából, az üvegcsőből, kiszabadulni vadul és ropogva, harsogva élni és előnteni fényével és forróságával a világot.

Hárman ülnek a szűk szobában. A régi, rokkant diványon a vénasszony, szoknyája elterül a padlón, piszkos réklije halványan kéklik, fején a fekete kendő olyan, mint a csuklya, csak zordon, ráncos képét hagyja szabadon. Almos a vénasszony, de azért nem mozdul. Itt tölti az órákat a fiatalok szobájában, mintha állandóan ellenőrizné, hogy mit csinálnak. A fiatalasszony az asztal mellett ül, éppen a lámpa sápadt fénykörében, puha haja szép homlokára hull, amint lehajtja fejét a varrásra. Vézna vállá kissé meggörnyedt. Gyors, lázas munkában van, régi fehérneműjéből gyermekinget fabrikál, egészen apró, valószínűtlenül játékszerű babainget és pelenkákat. Előtte halomban hever az elnyűtt vászon az asztalon. A férfi pedig könyvére hajolva olvas. De néha félszemmel a vénasszonyra pillant s ilyenkor olyan a szeme, mint a kés, éles és kegyetlen. Látszik, hogy egy sort sem ért a könyvből, csak a betűkön futnak a szemei. Sovány, csontos kezével megtámasztja a homlokát, vagy talán a szemét takarja el, hogy a fürkésző vénasszony észre ne vegye a gyűlöletteljes pillantásokat.

És hátul, az ágyak mellett, a homályos sarokban, vesszőből font, öreg gyermekkosci áll, s a kocsiban a szőke kistiú alszik csendesen.

A lámpa mellett bádógóra kattog. Kemény, paraszti kattogása olyan, hogy meg lehet belé bolondulni. Vagy nem hallja az ember, vagy mindég hallja, s akkor megőrül tőle. A férfi most minden kattánást hall és halántékain kidagadnak az erek, homlokát néha megszorítja, nyel és mélyebben hajol a könyve fölé. Beszélni szeretne. Ebben a kétségbeejtő csendben és magányban, elhagyatottságban, mondani szeretne valamit a feleségének, vagy csak az ügyes, szánandó kezét szeretné megfogni s megsimogatni, szeretne rámosolyogni biztatóan s a fülébe súggni: ne félj semmit, majd csak felneveljük valahogy, majd csak lesz valahogy... De nem lehet, a divány sarkában ott ül az anyós, a bálvány, aki gyűlöli őt, s akit gyűlöli ő is, mintha a feleségét még ma sem akarná neki adni, ma, amikor a kistiú ott alszik a vesszőkosárban s a másik gyermek minden percben jelt ad magáról a felesége méhében... Mintha a vénasszony azért ülne ott, hogy a jövő gyermek ne merészkedjen megmoccanni, világrajönni és lélekzetet venni, mintha azért ülne ott, hogy megfojtsa az életet, amely egyre ávolabb sodorja tőle a lányát, sőt egyre közelebb a sírhoz... Kiáltani szeretne a férfi, kitért karral odaállni az ablakba, s belekiáltani a sötétégbe, hogy igenis gyermekem van és gyermekem lesz, hiába minden! S szeretné kétségbeesett fejét a felesége ölébe tenni s hagyni, hogy simogassa így kettesben eggyéforrni, érezve, hogy még sincs egyedül, ketten vannak, ketten állnak szemben a világgal. De nem lehet. A vénasszony a divány sarkában néha rettentőt sóhajt, megigazítja a kendőjét s csak ült tovább rendületlenül, pedig az egész ház, az egész falu alszik. Így ül ő minden este a szobában, s mereven, rettenetes türelemmel lesi a lányát a vejét, szemében gyűlölet, egész alakjában rideg keménység.

Féltizenegy... Az óra kattog tovább. Mintha kemény ütésekkel egész munkáshadsereg döngölné az időt, hogy minél jobban eltemesse. A lámpa

Sorsunk 1942. máj. - jún. 4. n.  
248 - 259.

vergődve zümmög. Az árnyékok egyre félelmetesebben nőnek s a férfi egyre jobban eltakarja a homlokát. Letargiába zuhan. Minden mindegy. Itt nem lehet élni, tehát meg kell halni. Elmenni nem lehet. El kell fogadni a gazdag anyós vendégszeretét, már ha ez vendégszeretet és nem inkább ellenőrzés, állandó rajtaütés, lesbenállás, hogy ne szerethessék egymást. Mert abból a kicsiből, amit a férfi holmi írónki munkákkal keres, nem mehetnek külön, itt kell snylódniük a gazdag paraszt házában. a gyűlölködő rokonság bűdös fészkében, minden gúny, letézés, rágalom és gorombaság szemétgödrének kell lenni. S ha megpróbálna is elmenni, hová? Hiszen hányszor járta már végig az egész falut csak egy kis szobáért! De neki nem adja bérbe az üres szobáját-konyháját senki. Az a néember is. akinél ma délután járt, csak nyögött és nyavalygott a kemence mellett s azt sápitozta, hogy le akar szakadni a dereka. S mikor ő ismét és ismét az üres lakásra terelte a szót, csak a vállát vonogatta. Nagyon beteg ő... nem határozhat. Talán az ura. De az is beteg. Bent feküdt a parasztember a báránnyal leterített ágyon, a hatalmas, hideg, félig üres szobában, s csak a kezével legyintett, amikor előadta hogy szeretné kivenni az üres hátsó lakást. Talán a felesége, mert ő beteg... S az asszony csak nyögött tovább, a konyha tégláin kicsibék csipogtak s választ nem kapott. S mindenütt így van, néhol mézes-mázosan, néhol ridegen tértek ki előle. Ki ő? Szegény írónk. Senki. A nadrágja vásott, a nyakkendője kopott, a kalapja fakó. S tessék itt lakni a felesége szüleinél, gazdagok, tehetik, van helyük. S azt is jól tudja a férfi, hogy az egyikének ebben a borzalmas fészkében senki sem fogad be szívesen állapotos asszonyt, hát még olyat, akinek van már gyereke! Egy gyerek még csak hagyján. De kettő? Utálat. Rondaság. A fiatal asszonynak nem tudja megbocsátani a falu, hogy immár a második gyereket hordozza a méhében. Tildi közöttük nőtt fel. Azt hitték, hozzájuk tartozik, a szülei gazdagok. S most úgyszólván leköpi a faluját, szembezáll a faluja erkölcsével, tehát erkölcstelen. Undorral veti el magától mindenki a gondolatot: állapotos asszonynak lakást adni... Hogy ott szüljön? Hogy oda járjon a bába? Hogy „azon” az udvaron mossák a gyermekruhákat, „azokon” a szárítóköteleken szárítsák, hogy „az” a nap süssön rájuk, amely a falura süt? Elgondolni is borzalmas.

Tizenegy... A vén asszony nagyot sóhajt. A könyv lapjai zörögnek. A férfi felnéz és letargiája ismét haragba csap át. Gyilkos dühvel néz a vénasszonyra, szinte ordítja a szeme, hogy menj már, pusztulj már, menj már egészen a föld alá mindenestül! De a vénasszony hidegen fogadja a pillantást, megérti ugyan, de konok cinizmussal lepergeti magáról, ő az úr, övé itt minden, neki háza van s földjei vannak s ez a nyavalyás senki csak betolakodott ide, s elrabolta a lányát. Hát felőle nézhet, ahogy akar. Dögöljön ő. Pusztuljon ő. Nem hívta senki. A férfi kétségbeesve néz a feleségére s a fiatalasszony felemeli gyerekes, halvány arcát. A pillantásuk találkozik. Az asszonyka világoskék szeme kérően elfacsarodik a láttára. S kétségbeesett szájalma elbíráhatatlanul megdagad, amikor az asztalon heverő ruhacsomóra s a képtelenül kicsiny ingre néz. S a csillogó türe a felesége kezében. S a lámpafényben fürdő kedves arca, a vékony száj vonalára, a félrehajtott nyakra, a szegényes pepita blúzra. Mintha valami rettenetes kéz facsarná össze a férfi szívét, kiszorítaná belőle a vért, megakasztaná a verését s a szív kintlódva és tudokolva vergődne benne egészen a torkáig. Becsapja a könyvet, cigarettát vesz elő, rágyújt, s olyat szírpant a füstből, mintha levegő után kapkodna. Feláll, néhányat lép az ajtóból az ablakig, meg megint vissza, végre elszánja magát, megáll a felesége előtt és fejére teszi kezét. Az asszonyka felnéz rá s hálásan elmosolyodik. Ez a mosoly is olyan szánalomraméltó, olyan tiszta és őszinte, olyan iszonyúl

1944. máj. - jún.

— Hát osztán miből akarod fizetni a bábát? — szólal meg mély hangon a vénasszony ebben a pillanatban, közömbösen, ridegen és csak úgy odavetve.

— Majd megfizeti maga — vág vissza nyersen a férfi.

— Hogy én? Hogy má én? Minek házasodik az olyan, akinek még a bábára sincs pézi! Minek annak gyerök?

A férfi csak legyint. Valami remény mégis csak van. Egy nazarénus vénasszony, aki pörben áll a saját férjével, most abban sántikál, hogy gondnokság alá akarja helyezni. A hivatalos iratokat övele akarja megírtni. Ez nem megy ingyen. Valamit fizet, ámbár nazarénus. Igaz, hogy majd a férfi, aki ellen a per folyik, minden pereputtyát, rokonát, ismerősét, szomszédait, őrá fogja uszítani mint értelmi szerzőre, de mindegy. El kell viselni ezt is. S megint csak megsimogatja a felesége haját, félszemmel pedig a dívány felé sandít s őszinte örömmel látja, hogy a vénasszony izeg-mozog a helyén, mintha hangyákra ült volna, vékony, hideg ajkát görcsösen összeszorítja s szeméből sziszegő kígyók nyulnak kifelé.

Tildi ekkor az ölébe ejti a varrást s nagyon halkán, nagyon sápadtan s szemében a megriasztott állat félelmével súgja, hogy csak a férfi hallja:

— Rosszul vagyok...

De a vénasszony meghallja a halkán suttogott szavakat s azonnal hangosan közbevág:

— Nem lehet az, hallod-e... Nem lehetsz te még rosszul!

— Miért ne lehetne rosszul? — fordul felé rettenetes haraggal a férfi. — Talán hazudik?

— Ne beszélj te! — rikácsolja most már leplezetlen gyűlölettel hangjában a vénasszony. — Temiattad van mindön! Mőte bétetted a lábadat a házba, csak bajom van veletök!

— Menj el a Szabónéhoz — suttogja tovább az asszony, mintha nem is hallaná az anyját. Így akarja a férfit lecsillapítani, hogy ne is hallja, úgy tesz, mintha ketten lennének a szobában. — Menj szépen... — s megsimogatja a férfi kezét.

Az most már valóban nem törődik semmivel. Leakasztja a szegről kopott és szűk tavaszi felöltőjét, fejébe csapja kopott kalapját s még egyszer odamegy a sápadt asszonyhoz. Lehajol hozzá s megcsókolja a homlokát:

— Légy bátor... te mindég olyan bátor voltál... mitha nem is lettek volna még az imént olyan sötét gondolatai. S az asszony össze is szedi magát, kiegyenesedik s visszamosolyog, mintha nem kellene erővel elnyomni a fájdalmait.

\*

Kint hűvös szél csap a férfi arcába. És feneketlen sötétség veszi körül. Az égen nincs egyetlen csillag, néma és ellenséges az egész láthatatlan falu, melynek minden házát, kertjét és gyalogútját ismeri, hiszen itt telt el a gyermekkora. A szél a Mecsek felől fúj, mezők és felszántott földek illatát hozza magával s ráteríti. A nagy szederfák zúgnak a sötétben. S a feneketlenségben, mint fekete posztóra öntött tussfolt, csak sejtődik az utca házsora s a katolikus templom szemközt felmeredő tornya. A gyalogjáró lejtős és csak ott járható, ahol a sár nem állt meg rajta. Mellette inkább érezni, mint látni egy-egy cementhid fehér köveit a bedugult árok felett. A férfi nagy, lázas léptekkel siet, néha megbotlik, néha gödörbe lép, de mindezt nem tudja. Azt sem tudja, csak ösztönösen érzi, mint a sötétben futó ló, hogy most már Benkéék háza előtt van, ahol kissé balra kell tartani, hogy a kispadnak neki ne menjen, de a következő háznál fel kell menni jobbra, egész a fal 'fövébe, mert ott kátyú van, majd hirtelen lejtő-

sődik az út, mert át kell menni a sarki boltos előtt az úttesten, egyenesen a kocsmá irányába. Érti, hogy melyik ház kerítése milyen s hogy áll a kapu és hol áll a kispad és hol van téglával kirakva a gyalogjáró s hol kell lassan menni, mert az út évezredek óta mély tócsákkal van borítva. Érti, hogy a nagykocsmá előtt van egy árok s azon két szál deszka vezet át s a deszkák egyike billeg, már akkor billegett, amikor elemiiskolás korában erre járt haza. Érti, hogy most telvergődött a másik utcasarokra s bátran és egyenesen siethet, mert a református iskola előtt jó az út, ott a gyermekek csapatai letapoosák a sarat, de a túlsó gyalogjárón nem lehet elmenni, mert a közalapítványi épület magas kerítése elfogja a Napot és a szelet s ott térdig lehet süllyedni a sárba ilyenkor. Mindent pontosan megérez, végig az egész falun, s ha valaki hirtelen megállítaná s megkérdezné, mi van tőle balra és mi van tőle jobbra, azonnal meg tudná mondani, hogy balra a Barnáék házsarka van s ott két cserép hever a földön s jobbra terméskövel van feltámasztva az árok oldala s nagyon könnyen elbukik, aki félrelép. S míg így siet, hol rohanva s bátran, hol lassan és óvakodva, gondolatai elkalandoznak, végigvizsgálja őt egész életén, egész keserű, nehéz életén s minduntalan visszakanyarodnak abba a kis szobába, ahol egy asszony ül sápadtan és várja őt, nem is asszony, egy lány, egy lány, aki ezelőtt két és fél évvel még senki sem volt számára, kit csak látásból ismert, amint végigment a falun könyveivel a hóna alatt, egy lány, akinek most ismeri minden izét-porcáját, hangja minden árnyalatát, a szeme minden rebbenését, változó fényét és színét, testének minden részecskéjét, haja illatát, keze érintését, minden álmát és minden gondolatát, aki kívül-belül kinyitott előtte s aki úgy hozzátartozik, mint a saját ujsa.

Sokáig ment, ment lélekszakadva s még messze volt. A hosszú ormánsági falu meglapul a sötétben s elérakja buckáit, kátyuit és buktatóit. Meg kellene állni s rá kellene gyujtani egy cigarettára. Szinte eleped egy cigarettáért. Nem, nem, nem lehet megállni. Aljasság lenne. Tovább kell sietnie, át kell lépni a kátyúkon, meg kell tartani a tempót... Istenem, de jó lenne kimenni a faluból egészen! Nem állna meg a bábaasszony háza előtt, hanem menni, menni, tovább, ki a mezőre, ki az országútra, bele a világba, el innen messze. De nem lehet, ez aljasság lenne, egy kékszemű, szelídarcú gyámoltalan lány ül a kis szobában a lámpa mellett és várja őt. Ha egyszer sikerül elmenni innét, nem egyedül megy. Négyen mennek. Ó, bár sikerülne! Milyen reménytelen, milyen beteg, sáros és elnyomott ez az élet! Fel kellene robbantani a házakat, eltörölni a határmegyéket, kidönteni a kerítéseket, elhordani a korhadt gerendákat, tövestül kitépni és feltüzelné a gyökereket, újjáteremteni mindent... Csak indítsa meg az a nazarénus vénasszony a gondnokság alá helyezési pört az ura ellen, akkor ki lehet fizetni a bábát... Mennyit ad vajjon? Előre kellene kérni, a nazarénusok fősvények és hazugok...

Felhajtja a felöltő gallérját s jobban szemébe húzza kalapját. Lépteit meggyorsítja, amennyire csak lehet. Itt simább az út. Gazdag paraszt háza előtt megy el, nagy ház előtt, nem látja, de érzi minden izében... A gyalogjáró simára kirakva. Oldalt magas kökerítés... Milyen jó lenne itt lakni, van üres lakás odabent. Gyereke nincs a parasztnak. De nem adja. Ó, hogy az Isten verje meg, ó, hogy jönne már a forradalom!

Helyben van már.

Megáll a kétablakos parasztház előtt és hallgatózik. Semmi nesz. A kutyák is némák. Csak a szél suhog körülötte, mint nagy-nagy víz áramlása. Késő van. De jó lenne itt bebújni a puha ágyba, betakarózni füléig és aludni, aludni. Ó, aludni jó lenne. Honnét kerül fűtő a télre? Hová lehetne innét elszökni, ahol kialhatnám magam?



1942. aug. jún.

Óvatosan megkocogtatja az ablaküveget. Csend. Erősebben kocogtat. Kérőn kocogtat, mint az éhes cinke télen. S vár. Hátgerincén bizserég az izgalom. Vajjon a vénasszony ott ül-e még a divány sarkán? Fogni kéne egy nagy konyhakést és belemártani... Újra kocog.

Végre világosság gyúl odabent. S kissé megnyílik az ablak.

— Nincs itthon az anyám, — mondja egy női hang. — Elhitták Pintérékön az elébb, a Korongra.

S betevődik az ablak.

Most hát gyerünk a Korongra. Ez a falu proletárnegyede. Ott van a malom mögött, a kis házak homlokig érő sárban állnak, s a rövid utca végén van egy kisebbszerű tó is, a falu libáinak, kacsaínak fürdőhelye. Erre balfelé le lehet menni egy mélyúton. Nekiúg a keskeny, mély gyalogútnak, árokszerűen, bodza és bürökbokrok között kanyarog a kertek mellett a tó felé. Itt nehéz a járás, minden lépést meg kell fontolni, nagy kövek hevernek az úton és mély keréknyomok vájták fel. Valami korhadt gyökérben megbottlik, majdnem elvágódik s megharapja a nyelvét. Az Ūristen... De siet, ahogy tud. Pintér földhözragadt foltozósuszter, ott is gyermek akar lenni... Hátha még nem kezdődött el a dolog? Sietni kell...

Most már nem törődik a sárral, kockáztatja azt is, hogy belezuhan valami gödörbe. A szél éppen szemközt fúj, bebújik a ruhájába s emelgeti a kalapját. Fogni kell. De még jó is a szél, lázas, izzadt testét lehűti s rászórja a földek minden illatát. Mélyet sziv belőle, szíve erősen dobog, valami áhítatos, felemelő érzés fogja el ebben a magányban, valami kemény elszántság.

A rokkant kis ház ablakából sápadt lámpafény hull a sárra. Egyenesen bemegey a tornácra s benyit. A földes, gerendás szobában, kaptafák, bőr darabok és háromlábú székek között áll az egyetlen ágy és rozoga asztal. Az asztalon lámpa. A sarokban tűzhelyen nagy fazék melegvíz zúg. S az ágyban jajgat és vonaglik egy csapzothajú, sovány asszony, az ágy szélén ül a baba, hatalmas, vidám, kövér asszony s a sarokban cipőtalpat ver Pintér. Mikor a felhevült férfi benyit, a suszter felugrik és izgatottan jön elé. Fiatal férfi, arca borostás, szeme álmatlanságtól bágyadt.

— Jaj látja, éppen most...

— Tudom, — mondja a férfi s kezét nyújt. — Nálam is... Szabó néni, az Isten áldja meg, jöjjön, a feleségem...

— Hej, édös lelköm, hát ü is! — csapja össze kövér kezét a baba s nevet. — Mejen hamisak ezek az asszonyok! Itt is Szabó néni, ott is Szabó néni... Mindenütt szaporodnak...

Az ágybanfekvő jajgat. Görcsösen szorítja az ágy fáját és hánykolódik.

— Nehéz dolog — súgja Szabóné a fülébe, mikor felcihelődik. — Nem tudom, hogy legyünk... Tetszik érteni hozzá valamit?

— Hát olvastam erről is — mosolyog keserűen a férfi.

— Mer akkor etthagynám egy kicsit, maga is maradjon ett, míg én elfutok magikhoz — hadarja sebesen s már kapkodja a kendőit. Választ sem vár, siet ki és becsapja az ajtót.

— Ne fusson hát! Hová fut! Elment a disznó, mert azt hiszi, ott többet kap — kiabál a szegény suszter és a fejét nyomkodja.

— Dehogyan kap, én is olyan szegény vagyok, akár maga — csitítja a férfi. Le s fel járkal a szobában.

Most megnyugszik egy kicsit, hogy a baba útban van a feleségéhez, de izgatott is. Hátha valami baj lesz? És ő nem lesz ott? Már régóta belegyökerezett a bahunás meggyőződés, hogy ahol ő nincs, ott baj lehet. De itt ez a szegény suszter, ez a földhözragadt pária. Itt jajgat az ágyban a felesége. Ezekén is kell valakinek segíteni. Megnézte a forróvizet. Meg-

nézte az asszonyt. Az úgy pillantott rá, mint egy szenvedő állat. Rossz takaróval letakart vézna teste forgott, vonaglott az ágyban. Homlokáról verejték gyöngyözött. Néha halkán nyögött, néha jajgatni, kiabálni kezdett. A jajgatásból megállapította a férfi, hogy ezek még nem szülőgörcsök, hogy tehát egyelőre nincs semmi baj. De mit fog csinálni, ha nem jön idejében vissza a bába? Ó, bár jönne, Fülel... De hiszen az ő feleségénél van, bár ne jönne!... Ismét fülel, csak nem ő? Nem hála Istennek. Senki.

— Kéröm, én...

— Üljön vissza nyugodtan és dolgozzék. — mondta kissé szigorúan a kétségbeesett suszternek. Megfogja a vállát és szelíden levonja az ülökére. — Úgy. Ne féljen semmit. Mindjárt itt lesz a bába.

Pintér beletörődik a sorsába. Mikor az asszony erősebben jajgat, fel akar ugrani, de a férfi minduntalan visszaparancsolja a helyére. Végül megnyugszik.

— Nagyon fáj? — kérdezi az asszonyt s föléje hajol.

— Jaj, jaj...

— Ne féljen, szedje össze magát.. Bátorság... — mondja s mosolyog. Megsímogatja kócos fejét s leül az ágy szélére.

Mikor a bába visszajött, a férfi kiöntötte már a forróvizet egy teknőbe. Az asszony szinte önkívületben ordít. Ezek már a tulajdonképpeni tolófájások.

Szabóné vidáman dobja le a kendőjét, felgyüri az ujját és szublimát-pasztillát dob egy kis melegvízbe, mosakodni kezd.

— Sömmi baj! Tessék most hazafutni, majd még... De gyorsan...

A férfi szó nélkül kirohan a házból. Szinte futva megy a sötét utcán. Most nem gondol semmire. Nem törődik semmivel. A szél hátulról fúj, segít a járásban. Már messziről látja a szobájából kiszűrődő fényt, berohan a kapun, be a szobába.

A felbontott ágyban fekszik Tildi, fehér, mint a mész. Feléfordítja kék szemét és beharapott ajkán mosoly suhan át. Kinyújtja meztelen karját.

A férfi az ágyhoz megy, megsókolja az asszony homlokát, s megsímogatja. Csak aztán néz körül. S látja, hogy a vén asszony ott ül most is rendületlenül a divány sarkán, nyög és sóhajtoz s szinte kikel a képéből, amikor ő rápillant. De most nem törődik vele, annyira eltelik a feleségével és élete szörnyű, boldog súlyával, hogy nem haragszik rá.

— Mit mond Szabóné, nincs semmi baj? — kérdi s rámosolyog a vénasszonyra.

— Nem éri meg a röggelt, meghal, beléhal... — dörmögi a vénasszony sötéten s úgy néz rá, mint egy gyilkos a gyilkosra.

— Micsoda?

A vénasszony csak legyint s a kendőjét igazgatja. Elfordítja a fejét, mint aki látni sem akarja azt, akit utál és gyűlöl, mert attól fél, hogy rárohan és megfojtja. A férfi elképedve nézi egy darabig, aztán odaül az ágy szélére s megfogja Tilda kezét. Bágyadtan szorítja a kéz az övét s a kék szemek fájdalmasan néznek rá. A férfi odahajlik, ráborul a feleségére és suttogva kérdi:

— Fáj?

Az asszony bólint.

— Ne félj, ne félj... Nem igaz, nem halsz meg...

— Jaj, nagyon rosszul vagyok...

— Hiszen te olyan hős voltál, mikor a kistüi született... emlékszel, úgy-e...

— Az a klinikán volt, nem itt...

Az „itt”-et különösen hangsúlyozza. S félrefordítja a fejét, ajkát összeszorítja, fogai megcsikorodulnak s egész testén végighullámszik a görcsös fájdalom.

A férfi megcsókolja, aztán felugrik. Még a kalapja is a fején van, kabátját sem vetette le. Mindezt nem veszi most észre.

— Melegvíz van? — kérdezi a vénasszonyt.

Az meg sem mozdul. Megvetően nézi végig s nem szól.

— Melegvíz van? Megrakták a tüzet? — kiáltja.

— Mit kiabálsz te énevem? — kiált rá a vénasszony szikrázva. — mid vagyok én neköd?

— Maga... maga! — ordít a férfi, de aztán lenyeli a hangját, mert a kocsiból mozgás hallatszik. Suttogóra vált szóval folytatja: — Hát maga még vizet sem tesz a tűzre, ha a lánya gyereket szül?

— Te csak, hallgass miattad van minden baj — rikácsolja a vénasszony. Aztán tudokolva suttogja: — Miattad hal ü meg, miattad...

A férfi összecsiszorítja a fogát, kimegy és tüzet rak a kályhába. Vizet tesz fel. Aztán bemegegy és a szekrényből törülközőt, lepedőt vesz ki. Oda megy az ágyhoz.

— Nagyon fáj? Ne félj... Légy bátor...

És megsimogatja az asszony arcát és homlokát. Mosolyog, pedig ölni tudna. S az asszony görcsösen szorongatja a kezét, furcsán mosolyog.

— Jaj meghalok...

A bádógóra egyenletesen kattog az asztalon. A vénasszony rettentőeket sóhajt és dörmög magában. Telnek a percek, másznak a negyedórák...

— Mikor jön Szabóné? — suttogja az asszony.

— Mindjárt... talán már jön is... biztosan jön már... ne félj semmit...

— Meghal, belehal... — mondja hangosan a vénasszony, mint a károsó varjú. — Nem éli ezt túl...

A férfi kiszalad a konyhába s megnézi a vizet. Aztán kiszalad a torondra és hallgatódzik. Torkában ver a szíve. Nem jön senki. Visszamegy az ágyhoz, leül, nézi a felesége arcát. Milyen más most ez az arc. Milyen átszellemült, fájdalmas, tiszta, milyen reménykedő és mégis kétségbeesett. Milyen magasból néz le rá, milyen más világból s mégis, hogy érti őt. Milyen finomak a színei, milyen halványak s milyen fájdalmasan boldog.

Már félegy is elmúlt. Vajjon mi történik abban a másik házban? Miért nem jön Szabóné?

Most forogni, vergődni kezd az asszony. Csikorgatja fogát kínjában, nem akar kiáltani, nehogy a kocsiban alvó kisgyerek felébredjen. Vagy talán az anyja előtt szégyeli az állapotát? Az anyja előtt? Felül, hasára tapasztja a tenyerét, haja az arcába hull, arca eltorzul, minden tagjában reszket a fájdalom, arcán végigperegnek a könnyek. Halkan nyög, jajgat... A férfi felugrik, szaladgál a szobában, kalapja, kabátja rajta, szeretne kiutni az utcára és segítségért kiáltani... Megáll a vénasszony előtt s szinte könyörögve mondja:

— Segítsen rajta! Segítsen, maga asszony!

— Mit segílek? Hogyan segílek? Meghal ü... — feleli zordon nyugalommal a vénasszony. S úgy néz rá, mintha ő ölné meg a lányát. Ő akit gyűlöl, akinek ma sem akarja odaadni...

Most eszébe jut valami, amit könyvben olvasott. Kirohan a konyhába, egy fazékba önt a melegvízből s becipeli. Leteszi a gőzölgő fazekat az ágy mellé, s karját a félig eszméletlenül kínlódo asszony alá csúsztatja, segíti felülni az ágyban.

— Gyere szépen, ... ez jó lesz ... Ez könnyít rajtad ... — suttogja, mintha kisgyermekhez beszélne.

Reszketve, vonagló testtel, fogvacogva száll ki az asszony az ágyból. Szinte légies az ingben s olyan fehér és törékeny, olyan gyenge, mint egy halott. Gépiesen ülteteti magát a párolgó víz fölé és a szülőfájdalmak valóban erősödnek most. Már jajgat, körmeivel beleváj az ura kezébe, görcsösen markolja, szorítja, ahol éri, fogja és rátapad szinte, nem tudja, mit fog s mibe kapaszkodik, csak azt érzi ... csikorognak a fogai, egész testével összerándul ...

— Jöjjön, segítsen! — kiált a vénasszonyra a férfi, mert alig bírja tartani a szegény asszonyt megfeszített karjai között.

— Jaj, jaj, meghal, meghal, nem éri meg a reggelt ... Én jó Edös-  
atyám, meghal! — óbégat a vénasszony. Felugrik, az ajtóhoz megy s meg-  
áll, mint a kísértet. Nyög és a kezét tördeli s bámul a viaskodókra, de  
hozzájuk sem nyúl.

— Feküdj most vissza ... Uralkodj magadon ... Úgy jó, ha táj ... Fogj  
meg, ne félj ... Fogd meg a hajamat, — kiált rá a férfi a feleségére, mikor  
észreveszi, hogy a hajába kapaszkodott, mint a kétségbeesett kisgyerek.  
Boldog kinjában nevet is, sír is, sírva nevet, hogy együtt szenvedhet a fe-  
leségével!

— Jaj, drágám, drágám, segíts, jaj, meghalok ... — súgja a szegény  
és tépi, markolja a férfi haját, s az csak annál jobban odahajtja fejét,  
karjában tartja az asszonyt, s emeli egész erejéből vissza az ágyra s köz-  
ben csókolgatja könnyes, verejtékes arcát s nevetésszerű, könnytelen zo-  
kogás fojtogatja.

— Nem halsz meg, ne félj, túlesel rajta ... Szedd össze magad ... No  
most ... Úgy ni ... Jaj, csak jönne már Szabóné ...

— Meghal ü, meghal!

A férfi nem lát és nem hall mást, csak a vajúdo asszonyt, azzal van  
most tele az egész élete. S mikor az ágyba beemeli, kétségbeesve látja,  
hogy a szülőfájdalmak elcsitulnak, elgyengülnek s a várt hatás nem  
jelentkezik ... Felugrik, tépi a haját kinjában, belerüg lehullott kalapjába.  
felnevet s néhány lépést jár a szobában. Mit tegyen? Menjen fel Pintér-  
ékhez? Hátha azalatt itt meghal a felesége ennek a kegyetlen, alávaló,  
dühös és gyámoltalan parasztasszonynak a társaságában? Hiszen már  
világos, hogy inkább a lánya halálát kívánja, csak kidobhassa őt, a gyülölt  
vejét! Tán nem is titokban kívánja a lánya halálát, hanem tudatosan?  
Nem, nem mehet innét egy lépést sem. Ezen át kell esni. A szegény suszter  
felesége is így lehet, mint az övé ...

Most leveszi a kabátot, mert úgy érzi, megfűl. A kiskabátot is ledobja.  
S az órát nézi. Már kettő felé jár ... s a feleségére néz. Ijesztően sápadt  
az arca, szemét lehunyta, liheg ... Isten, ha vagy, hát most légy! Adj szü-  
lőfájdásokat! Add, hogy ez az ember itt az ágyban — állat tudjon lenni!

Az ágyra hajlik.

— Ébren vagy?

A két szemek kinyílnak. De a keskeny ajak nem mosolyog. Üresen,  
minden határon túlról néznek a szemek, mint azoknak a szemek, akik már  
a búcsúzást sem tartják szükségesnek ... A férfi átkapja az asszony puha,  
sima nyakát, arcát csókolja s kérleli:

— Légy erős, édesem, drágám ... Szedd össze magad ... Csak most az  
egyszer! Az én kedvemért! Fogd meg a nyakam, markolj a hajamba.  
Úgy ... úgy ...

Újabb görcshullám érkezik. Tildi arcvonásai összekúszálódnak, fel-  
nyög, egész testében megremegek. A férfi újjong:

— Úgy! Úgy! Derék asszony vagy! Fogj meg, ne hagyd magad! Úgy! —

S a rohamok egyre erősebben megismétlődnek. A szinte önkívületben fetregő asszony hátrafeszl az ágyban, megmarkolja az ágy fáját, telemelkedik a magasba, jajgat, verejték csurog le a homlokán, majd visszaesik, beletúr a férfi hajába, marokrafogja, mint a fűvet, nem tudja mit cselekszik. Nem tudja talán azt sem, hogy hol van, csak a férje nevét suttogja lázasan s jajgat...

— Jaj, meghal! Meghal! Most hal meg! — sikoltja a vénasszony az ajtó mellett. De a férfi nem hall semmit. Mintha érthetetlen, vad harcba vetette volna magát, harcba ismeretlen erővel s ebben a harcban csak neki lehetne és kellene győznie. Mert a legyőzetés — a halál. A felesége halála. Mintha addig élne ez a fiatal teremtés, amíg beléje tud kapaszkodni, amíg el nem ereszti... Amíg görcsös ujjai markolni tudnak. S mintha a vénasszony az ajtó mellett érezné, hogy a lánya akkor lesz megint az övé, amikor végkép elveszti a férfit, belezuhan a semmibe... S mennél görcsösebben fogja az asszony a férfit, annál görcsösebben s hisztérikusabban kiabál a vénasszony:

— Jaj, jaj, nem él meg, jaj én jó Édösatyám, meghal... Nem éri meg a röggelt!

A férfi, szinte önkívületben, túlkiabálja:

— Fogj csak... markolj meg! Ne félj semmit! Ne törődj semmivel! Nem halsz meg! Szép kis gyerek lesz! Elmúlik mindjárt! Milyen jó lesz aztán!

— Édesem... drágám... meghalok... meghalok...

— Nem halsz meg! Nem igaz! Ó, te kis gyerek!

S belenevet a szenvedő arcába, nevet, maga sem tudja: miért, csak nevet, ösztönösen, bár sírni volna kedve és csókolja a csapzott arcot és odaadja a nyakát, hogy kapaszkodjon bele az asszony, törje össze, ő nem fontos, ő csak eszköz, a fontos az élet és a gyermek.

S a szülőgörcsök elmúlnak, elcsitulnak, a rohamnak vége s a szegény arc visszahull a párnákra. A vér lefut belőle teljesen, kimerült és halotti ez az arc és a test a takaró alatt csak néha borzong össze, mintha a halál fagyától dideregne. Vége, vége... Hát nincs mentség? Itt áll a férfi, egyedül, a szakadék partján s nincs benne gondolat és nincs körülötte senki és semmi. De uralkodik magán, nem adja fel a harcot. Nem és nem. Amíg lélekszik az asszony. Összeszedi minden erejét, leemeli az ágyról, s a forró vízhez vonszolja. Az asszony bágyadtan néz rá, fogná, de nem tudja, ülne, de visszadől.

Nyílik az ajtó. Szabóné jön. Ledobja kendőjét s arcán az elmúlhatatlan vidámsággal szalad az ágyhoz.

— Ó, ó, mi az, hát mi az? Baj van? No, ett vagyok má, nem kell félni...

Dünnög, mintha csecsemővel beszélne. Szavai közé olykor jó paraszti kifejezéseket kever.

— Menjön csak ennen az a rossz embör! Nem, ne menjön mégse, úgy-e... Aki magának ezt a nagy bajt okozta... Ó, ó, Istenöm, Istenöm... Ett a jó meleg vizecske... Majd ez segít!

Mintha új erő, új lélek áramlott volna a vajúdo asszonyba, egészen öntudatra tér, elmosolyodik, körülnéz s hirtelen magához húzza a férfi fejét s melegen, sajnálkozóan megcsókolja. A férfi torkában felzokog a nevetés, simogatja a könnyes arcot. Úgy érzi, most már nincs semmi baj...

— Meghal, meghal — jajgat a vénasszony s olyan mereven áll az ajtó mellett, mint egy kísértet.

S ekkor rettenetes harag támad fel a férfit. Mintha villámfény csapna bele. Lefejti magáról a szinte nem is emberi kezeket, felegyenesedik s odalép a vénasszony elé:

— Takarodjék ki!  
 Az dermedten néz rá. Arca tűzbeborul, szeme szikrázik. Felveti a fejét:  
 — Mi? Micsoda? Kinek beszélsz te?!  
 — Magának! — ordít a férfi s az ajtóra mutat. — Azonnal takarodjék!  
 Kifelé!

— Engem kergetsz te ki? A feleségöd anyját?!  
 — Azonnal takarodjék ki innét és be ne jöjjön, amíg meg nincs a gyerek! Érti? Pusztuljon!

A vénasszony úgy áll egy pillanatig, mintha a férfi torkába akarna harapni. De látja, hogy az most mindenre képes. Még a pusztá kezével is megfojtaná, ha moccanna, mint a végső kétségbeesésében vadállattá váló rabszolga a ráuszított oroszánt. Arca lángol, egész testében reszket. Az ágyra pillant, mintha a lányától várná a hívó szót, de az most nem néz rá, lehunyt szemmel, fogcsikorgatva fekszik az ágyon s egész testét marja és tépi a szülőfájdalom. Aztán a bábára néz, de az semleges marad ebben a kérdésben, ráhajol a vajúdóra, fogja a csuklóit és halkán beszél, duruzsol hozzá, mintha szuggerálni akarná belé az erőt s elszántságot. Ekkor hát mégegyszer végigméri a dühtől feszülő férfit, kifordul a küszöbön s bevágja maga mögött az ajtót.

Mintha minden egészen más volna. A szoba, a lámpafény, a levegő. Most már vígan ül a férfi az ágy szélére. Ó, hogy ez előbb nem jutott eszébe, hogy eddig megtúrta itt a vénasszonyt. Minden másképp történt volna. Most megérti, ami itt történt. Mindent ért. Érti már, hogy miért gyűlöli ő annyira a vénasszonyt, hogy miért gyűlöli ő annyira, hogy mi köti a lányához s mi ez a harc, ami itt folyik... egy ember életéért... két ember életéért... S bár szavakba foglalni nem tudná, úgy érzi, túl van az igazi feladaton s most már rendesen bonyolódik le minden. S mikor a bába megkéri, hogy szaladjon el Pintérékhez egy kicsit, ott már megvan a gyerek, de szegény suszter olyan ügyetlen s nem ért semmihez, nyugodtan veszi a kabátját, kotorja elő elgurult kalapját s a sötét utcán szinte testetlenül megy a szélben.

Mikor benyit a sáros utcáról a suszter szobájába, egészen vidám. Megveregeti a fáradt ember vállát, kezétfog a mosolygó, sápadt, álmos asszonnyal, s óvatosan megnézi az alvó gyereket. Majd leül és cigarettára gyújt. A lámpa pislákoló fényében hallgatja a csattogást, amint a suszter fáradhatatlanul veri a bőrt, végiggondolja ezt a hosszú éjszakát és maga elé képzei a vénasszony alakját. Minden olyan világos. Aztán felkerekedik megint és siet vissza a feleségéhez.

Arra számított, hogy gyereksírás fogadja majd, amikor belép, de minden úgy van még, ahogy ott hagyta. Az asszony mintha aludnék. De a bába szélesen mosolygó arccal integet neki: nincs baj, rendben lesz minden. S valóban, alig ül az ágy szélére, megérkeznek az új és erősebb fájások. Megforgatják az asszony testét, mint a meglendülő gépkerek, az arca vonaglik, foga csikorog, kezével valami szilárd tárgyat keres s a férfi most már boldogan s bizakodva hajtja oda fejét. Az asszony átkarolja a nyakát, görcsösen belekapaszkodik...

— Fogja csak, a csúnyát, — kiált vidáman a bába. — Hadd szenvedjön ü is. Ű a bűnös, a csúf fértil Fogja csak meg bátran. Hadd fájjon neki is.

— Jaj... ja-aaaj!...

A görcsök egyre fokozódnak. A bába nyugodtan nézi s biztatja az asszonyt. S végre!

Végre felhangzik a hörgő, megkönnyebbült sóhaj... s a szoba csendjében megnyikkan a levegőért kapkodó újszülött görcsös, fájdalmas sírása...

És a boldog, gyors sürgés-forgásban vidáman hangzik fel a víz csobogása, a bába katonás parancsszavainak öntudatos keménysége, amint ezt kér a férfitől. A kislányt pólyába takargatja s odateszi szépen az asszony mellé.

Fehéren, bágyadtan, átszellemült mosollyal nézi az anya a gyermeket, amint ott fekszik mellette lehunyt szemmel, kis koponyáján maréknyű barna hajjal, felemeli lassan a kezét s óvatosan megtapintja a gyerek arcát. Ujjával megsimogatja a finom bőrt, végighúzza ujjahegyét a profil rajzán, aztán a férfire néz, szemébe könny szökik s kinyújtja a kezét. Lassan fonódnak ujjai a férfi csuklójára. Nézi a fölé hajló arcot, mintha újjábredne s minden olyan csudálatosan új és furcsa lenne körülötte. Majd elsimítja a férfi kócos haját s halkán mondja:

— Fájt?

— Ó, te csacsi, dehogy fájt! — nevet hangosan a férfi, ráborul s megcsókolja.

— Úgy is kell neki — mondja Szabóné. — Meg kell jól tépni az ejen embört! Aki annyi bajt okoz nekünk, asszonyoknak.

— Hol volt az éjjel Szabó néni? — kezd érdeklődni az asszony fáradtan, mert mintha úgy emlékeznék, hogy fájdalmai szakadékában egyedül lett volna egyszer, nagyon egyedül, s csak ez az ember volt mellette s ez tartotta őt a halál vizei felett.

S bőven s boldogan meséli a kövér asszony, hogy a talu másik végén is született az éjjel egy gyermek.

A lámpa fénye egészen elsárgul, az ablakon ólomfényel tör be a hajnal, megdőltoznak a színek s a bútorok egészen átalakulnak. Kékes fény lepi el a vánkosokat, az árnyékok körvonalai elmosódnak, egymásba folynak. A férfi most veszi észre, hogy milyen fáradt. Testéhez hozzátapad a ruha, szeme ég, kezei izzadtak. Odamegy a lámpához, s lecsavarja, aztán beletűj. Szabóné pakolni kezd, összeszedi a szennyes ruhákat, kiönti a fürdővizet, megmossa a kezét szublimátoldatban s olyan triss és vidám, mint egy szakácsné, aki valami nagyszerű fogást készített el. Minduntalan odamegy az ágyhoz:

— No, hogy vagyunk, mi? Úgy-e, nem is volt olyan nagy dolog az egész?

De a férfi felé hamiskásan kacsint: bizony, nagyon nehéz volt...

A kiskocsiban mozgolódás támadt. Szőke fejecske emelkedik fel a kocsi párkánya mögül, álmosan néz jobbra-balra s turcsálja a dolgokat. Apja ott áll a szoba közepén s spirituszfőzőn tejet melegít. Anyja csendesen fekszik az ágyban s ott sűrög-forog egy ismeretlen, kövér néni is s olyan különös, idegenszerű hangulat van a szobában. Felemelkedik egészen s most észreveszi a gyereket a pólyában az anyja mellett. Elbámulva nyitja kerekre világoskék szemét, göndör hajfürtjeit megrázza hitetlenkedve s kis újjával a pólyára mutat:

— Ni, baba! — kiáltja boldogan, sikongani s ugrálni kezd, csapkod apró kezecskéivel. Apja odamegy hozzá, ölébe emeli s az ágyhoz viszi. Hogyan csodálja a kistiú hugocskáját, aztán felkivánczik, hadonász és liheg örömeiben. S a férfi óvatosan odateszi a kistiút s az vigyázva, olyan vigyázva, mintha attól félne, hogy összetöri, megcsókolja a nyugodtan alvó gyermekarcot. Majd az anyja arcát kezdi csókolni s az asszonyka magához öleli mind a kettőt, sírva fakad és megcsókolja ezt is, azt is, aztán lehunyja a szemét s a következő pillanatban úgy merül álomba, mintha langyos fények közé ereszkednék testellenül, vágytalanul, ringatózó kéjjel...

A férfi pedig csendesen megmosakodik s átöltözködik és elhatározza,

hogy máris felkeresi a nazarénus asszonyt, amíg el nem megy hazulról taluzni. Nyélbeüti vele a hivatalos iratot. Most már túl van élete legnagyobb harcán, apránként rakosgatja össze mindennapi életének mozaikköveit, fillérekben számol és mindenre kiterjed a gondja. Bár álmos és fáradt, alig érzi ezt, s elfelejtette az éjszaka rémségeit. Mikor a tornácra lép, az őszi Nap vörösarany fénye szembesüt vele, előnti a levelüket hullató fákat. Hűvös reggel van, a kerten tejszin-köd szakadoz, közel és távol harsognak a kakasok, kotkodácsolnak a tyúkok, gágognak a ludak, madarak csicseregnek és a távoli erdőből hallani lehet a feketerigók fütyjét és a kakukok szavát. Az utcán durrog a csordás ostora, bögnék a legelőre ballagó tehének, s a kapuk előtt tereferél az asszony nép. Mélyet szív a hideg levegőből s úgy érzi, az egész világ harmóniája körülveszi s magához édesgeti őt. Fia van és lánya van, két gyereke, s a jövendőjük tőle függ, előtte áll az élet, ő felelős mindenért. S diadalmasan mosolyog. Élete legjobb reggele ez.

A tornácon ott ül a vénasszony és szárazbabot kupálgat.

— Jóreggelt! — kiáltja vidáman a férfi s megbillenti a kalapját.

De a vénasszony rá sem néz, gyorsan szemelget tovább.

— Lány lett! — kiáltja megint a férfi. S most hirtelen eszébe jut minden. De nem haragszik és nem gyűlöl már. Ő győzött, ő került felül. A felesége az övé. A gyerekek az övéi. Most már megbocsát.

— Neköm már mindögy! — horkan fel a vénasszony sötét gyűlölettel.

— Csak nem haragszik?

— Te csak eregy innen, nem akarlak látni! — kiáltja a vénasszony s most felnéz és a szeme tele van lemondással és gyűlölettel.

— Menjen be, nézze meg, — mondja csillapítólag a férfi, — szép kislány...

— En üt meg nem nízöm és nem is akarom látni, de tégödet se — folytatja sötétén a vénasszony s tovább pisztmog a szárazbabbal. — Te engömet kikergettél, sömmit közöm hozzátok!

— Ne mérgeledjék, hanem főzzön a lányának rántottlevest — mondja vidáman a férfi s nagy vágya támad, hogy megrázza a vállát ennek az öregasszonynak és a szemébenevessen.

— En má üneki nem főzök, nem adok sömmit — feleli amaz ridegen. mintha törvényt olvasna fel. — Apold magad, főzzél neki magad, gyönyörködj benne magad, elloptad, elraboltad, tégy amit akarsz. Nem ösmerlek bennetöket ezután. Mehetök ennen máshová lakni! Nem ösmerlek!

Ott áll előtte, mint aki rosszul hall. Aztán lassan felfogja a szavak mélyebb értelmét, összefüzi mindazzal, amit éjjel látott és hallott. Amiben az éjjel ő is részes volt. Megdöbben a vénasszony lelke mélyén feltáruló kavargó sötétségtől, de meg is érti. Tudja, hogy ök ketten hiába is beszélnek egymással. Mert a felesége ma éjjel lett egészen az övé s a vénasszony ma éjjel vesztette el a lányát igazán s nemcsak a lányát, hanem benne mindazt, ami beteg életének még tartalmát s titkos reményt jelentett. Amint ott ül a kis számolyon, tetőtől-talpig sötét ruhában, kendőbe burkolva s bütykös ujjaival úgy kupálgatja a babot száraz hüvelyéből, mintha egész életének érzéseit s gondolatait bontogatná, maga a meghasonlás és reménytelen kétségbeesés. A férfi legyint hát s nem szól semmit. Kiballag a napfényes utcára s elindul a nazarénus vénasszony háza felé.

Siet, hogy hamarosan visszatérhessen, mert feleségének nincs immár senkije, csak ő.

S úgy érzi, hogy így van ez jól.

KODOLÁNYI JÁNOS.



1942. máj.-jún. 109

# KÖNYVEK

## KODOLÁNYI JÁNOS: SÜLLYEDŐ VILÁG.

Kortünét, hogy az írók egymás után foglalják össze életművüket, vagy adják ki vallomásukat az életről, életükről, magyarságukról és emberségükről. A gyűjteményes kiadások, a válogatott életművek, önéletrajzi írások egész sorozata bizonyítja, hogy itt a lelkük mélyén valami készül. Olyasféle ez, mint amikor valaki hosszú útra indul, vagy nagy betegség előtt áll: a halálos félelem zavarában, vagy az utazás bizonytalanságában számadást készít, összefoglal, hagyatkozik.

A magyar irodalom — fiatalok és öregek — ilyen számadó hangulatban él. Az új magyar líra fragikus halottja; József Attila, így vallott erről a munkáról:

„A harcot, amelyet őseink vívtak,  
békévé oldja az emlékezés  
s rendezni végre közös dolgainkat  
ez a mi munkánk és nem is kevés“

Erről a közös munkáról vall az egész mai magyar irodalom. Móricz Zsigmond, Veres Péter, Kodolányi János, Sinka István önéletrajzi írásán túl a többször időszerűvé vált Ady-összefoglalás, József Attila, Erdélyi József, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Tóth Árpád válogatott, vagy összes műveinek gyűjteménye, néhány finom felvidéki vallomás, vagy akár az erdélyi irodalom: egyre inkább erről a számadásról tesz tanuságot. A főművek, vagy a pusztai művek mellett egyre több lírai szóval vall magáról író és költő: beszél származásáról, társadalmi helyzetéről, szerepéről, műveltségéről, magyarságáról, sorsáról, hitéről. Nem lobogó, lelkes ez a magyar lélek, csak vérmérséklet szerint heves, vagy hevesebb, őszinte, vagy őszintébb. Minden romantizmus ellenére: józan, reális, kemény és bátor ez az életszemlélet. Semmi érzélgősség a hibák és mulasztások bevallásában. Ez a nemzedék jól érzi és látja, hogy az európai politikai és társadalmi átalakulás idején mi sem élhetünk struccmódjára a pusztai homokban: *nagyckal és merészet kell fordítani a magyar élet körmánykerékén, ha élni — magyarul élni — akarunk a dunai tájon.* A most folyó európai háború egyre jobban bizonyítja, hogy a hatalompolitikai kérdésen túl a kapitalista gazdasági és társadalmi rend megdöntéséért folyik a harc. A XIX. század individualizmusa, gazdasági liberalizmusa, plutokráciája mérkőzik a XX. század kollektívebb életformájával, gazdasági rendjével.

Ebben a soha nem látott átalakulásban nekünk is meg van a külön helyünk és szere-

pünk. Ez a magyar hivatás nem új, csak új formák és új erők, — társadalmi, politikai és gazdasági viszonyok, — szabják meg ennek a szerepnek a körét és lényegét. Az irodalom, — mint mindig — ezt érzi és hordozza idegeiben immár esztendőök óta. A magyar író azt teszi ma is, mint minden történelmi korforduló írója és költője: reagál erre a különös jelre és *figyelmezteli nemzetét, erő kifejtésére és összefogásra ösztönzi.* Ha szép szó, hízegés hasztalan, a gorombaság, sőt a „nemzetgyalázkodás“ vádjától sem retten vissza: *csak őrszerepét betölthesse.*

Ebben az örökös számonkérésben is szokatlan azonban a vallomások és testamentumok különös találkozása. Mindegyik vallomástevő nézi, figyeli magát. Keresi magyarságát és hitét. Ki és mi a magyar? Vizsgálja a tájat és a népet, amelyből vétetett. Figyeli benne az örök lelket. Aggódó szemmel néz a jövőbe. Jelleket keres, tényeket és *megnyugtató bizonyságokat.*

Kodolányi János „Sülyedő világ“ c. önéletrajzi írása ugyanezeket a gondolatokat veti fel. Hogy él a magyarság, hogy élhetne? Mit ront rajta. XX. század civilizációs haladása, az idegen elemek lassú munkája, a maradi és makacs társadalmi viszonyok, az osztálygóg és az osztályvönzés, a kultúra gyökértelensége és az sok-sok bizonytalanság, lelkiismeretlenség, amely az utoisó husz esztendő után is olyan félelmetessé, kéteessé teszi a magyar jövőt. Kodolányi János mindig ezek közé az „ébresztő szellemek“ közé tartozott — *baranyai világ, a dunántúli sorskérdések, az egyke átka és pusztítása* nem egy Kodolányi írás anyagát adta eddig is. Ebből a világból született a leggolyibb magyar mű: a „Sötétség“, a „Földindulás“ idegeket megsajogtató drámája és lényegében *Vajszló*, — az író gyermekvilágának eposzi földje — adta legnagyobb művének: a „Vas fiainak“ anyagát és hátterét is. Izgalmas és gyöttrő volt bele nézni Kodolányi műhelyébe. Ez az önéletrajzi írás azonban mindenképpen lényeges mű, mert *Kodolányi számára egy új irodalmi revíziót vet fel.*

Igen, a „Feketevíz“ után ez a mű végleg behizonyítja, hogy nem zord Kodolányi világa, csak nyers, nem szintelen, csak mértéktartó, nem szivtelen, csak kemény, nem idilli, de nem is rideg, mint az Alföld parasztvilága, nem vállaltalan, de nem is alázkodó: egyszóval kemény, férfias, mint az a dunántúli nép, amelyhez maga az író is tartozik. Kodolányi realizmusa tehát józan és mértéktartó. Kezdetben sokan *Móricz Zsigmond* dunántúli változatát

látták Kodolányiban. Ma már — műveinek gazdag sorozata után — mindenki látja, hogy Kodolányi sajátos egyéniségű író, akinek nemcsak a témavilága, de a nyelvezete is egyéni, gyökeres és mindenkitől elütő. Írói dinamizmusa ma bárkinél nagyobb. Tud szerkeszteni és összefogni, tud alakokat, jellemeket ábrázolni, tud beszéltetni. Sajátos prózairó és mégis lírikus. A lélek alkata, a hevülete, a szavai ritmusa, szinessége teszi költővé.

Ha pedig mindéhez hozzátesszük, hogy ez a mű Kodolányi életének, egyéniségének sok-sok friss, ismeretlen adatát veti fel, csak szeretetet tudunk érezni ez iránt a szeretetre szomjas, de különösen tartózkodó egyéniség iránt. Könyve gyónó és megtisztító írás. Nem mellverő alázattal vall és nem könnyű megbásások vizével hinti meg magát.

Egyszerűen csak vall. Vallomásában nincsenek gátlásai és félelmei. A dantei „életút közepén” szükségét érzi a beszédnek és beszél. Kevés hozzáfogható mű született a mai magyar irodalom gazdag és gazdagító időszakában is. Szorítsuk meg érte az író kezét és legyünk méltók ahhoz a magas és tiszta oromhoz, amelyre az ő magyarsága és művészi igénye emelt bennünket.

BARDOSI NÉMETH JÁNOS.

„Irodalom” 1942. máj. jún.

3. sz. 15

1942. máj-jún.

Kodolányi János: *Baranyai utazás*. Bolyai-könyvek.  
Budapest, 1941. 8°, 110 lap.

Az újabb demográfiai statisztikák tanúsága szerint Európa nemzeteinek a népesedési ereje — egy-kettőnek a kivételével — hanyatlóban van. Ez alól a szomorú jelenség alól hazánk sem kivétel. Nemrégiben jelent meg a Magyar Statisztikai Szemle egyik számában a magyarság tényleges szaporodásáról és fogyásáról írt nagyon tanulságos cikk keretében egy népesedési térkép, amely megdöbbentő képet fest a magyar nép szaporodási viszonyairól. Tudjuk, látjuk, hangoztatjuk, hogy a magyarság különösen a dunántúli részekén pusztul, fogy. Azt is tudjuk, hogy azok a gyógyítóeszközök, a megrázó szavak, melyekkel a romlásnak gátat akartak vetni, jobbára sikertelenek maradtak. Még súlyosabban esik a latba ez a szomorú tény, ha meggondoljuk, hogy eme visszajára fordított életjelenséggel a Dunántúlnak is főleg a déli részén, a határörvidékein találkozunk. Ott mutatkozik az országban sehol hozzá nem fogható lavinaszerű zuhanás a népszaporodás terén, ott pusztul, gyengül

Járadalomtudomány 1942.

máj-jún., 3. sz. 293—297.

a magyar fajta, ahol legerősebbnek, leghatalmasabbnak kellene lennie. Az is köztudomású, hogy a gyérülő, pusztuló magyarság helyét egyre nagyobb mértékben szállják meg az idegenajkú jövevények.

Kodolányi János könyvében mindkét bajt előhozza : az egykét és az idegen elemeknek ennek nyomában járó, egyre szélesedő térfoglalását. Magasra kiemelkedik ez a könyv a hasonló hangú és tárgyú írások közül. A szerzője maga is baranyai, aki ismeri és rajongással szereti ezt az enyésző népet, annak immár évezredes, pusztuló művészetét, sajátos zamatú magyar nyelvét. Nem meglepő tehát, ha e vidék magyarságának, egykori művészetének pusztulásáról megrázóbb képet tud festeni, mint más ; nem meglepő, ha e népet pusztító bajnak az eredetét nem csupán és főleg nem elsősorban az eddig sokszor tárgyalt okokban keresi, hanem egészen más helyen próbál — úgy hisszük, helyesen — a baj eredetére rátapintani.

Megrendítő az a kép, amit az író tolla nyomán ezek a kihalt baranyai falvak mutatnak. Kihalt utcák, melyek víg gyerekhangot, vidám lármát már sohasem hallanak ; düledező, elhanyagolt házak, beszögezett ajtókkal és ablakokkal ; gyomtól felvert udvarok ; a pusztulás levegője fojtogatja a betévedőt. A temetőben sem lehet dermesztőbb csend, mint ezekben az ezeréves magyar falvakban, melyekben Árpád fejedelem vezértársának, Vérbulcsúnak a törzséhez tartozó, a honfoglaló seregben hadakozó Kán, Ete és Bojta nemzetségei telepedtek meg egykor, amit a mai is meglévő falunévek bizonyítanak. Ezek az ősrégi falvak, melyek nem egészen egy évszázaddal korábbi érintetlen tisztaságukban az ősi időkbe visszanyúló népies művészi ízlésnek országszerte ritka remekeit termelték ki, ahol valamikor fehérruhás, selyemkötényes, «biklában» és «kebélben» pompázó lányok és menyecskék ragyogtak vasárnap délután, ahol egy sajátos ízű, régi magyar beszédnek a szavai csengtek, azok most kihalt utcáikkal gyanakodó öregasszonyok, komor, befeléfordult férfiak, tizenöt-húsz gyerek — négy-öt abból is a református lelkészé — egyhangú, színtelen tanyái, melyek egykedvű tekintettel néznek saját sírjuk mélyére. A megritkult őslakók közé pedig egyre erősebben nyomul fel a betelepített jövevény. A gyér születés folytán a keskeny földcskék összeragasztódnak, szélesednek, hiszen örökös egyre kevesebb lesz, s a falvakban alig akadnak, akik a földet megműveljék. Kiadják tehát a sváboknak és horvátoknak, s hogy ez hova vezet, azt nem kell mondani, kiáltó példa erre a sok közül Vajszló, ahol 15 évvel ezelőtt még egy

1942. máj.-jún. 113

idegen sem volt, s ma már van 45—50 s követeli a sajátnyelvű iskolát és istentiszteletet. A régi fehérszínű magyar falvakban egyre szaporodnak a színesre festett, sajátos alakú házak, de azokban már nem magyarok laknak.

Ezeknek a pusztuló, egykés vidékeknek az arcukat, lelkületét, férfiaknak és nőknek egymáshoz való természetellenes viszonyát, az egykés házasságok áldatlan viszályait gyakran lefestették már, éppen ezért csak egy-két megfigyelést ragadunk ki az egykés falu szerzőnk rajzolta természetrajzából.

Ha az ember nem élheti azt az életet, melyet az erkölcs, az egészséges ösztönei megszabnak, ha mellékszempontok, hasznossági elvek jutnak túlsúlyra és átveszik az uralmat az egészséges ösztönök felett, akkor beteggé lesz a lélek. Ez a magyarázata annak, hogy az egykés vidékeken az emberek ösztönélete elferdült, erkölcsi érzéke megromlott. A nők elvesztik legnemesebb vágyukat, az anyaság utáni vágyat, a férfihoz való természetes vonzódás kihál belőlük. A férfiak úgy élnek, mintha soha nem lennének fiatalok. Bizonyos, hogy van valami kapcsolat a lélek gyermekellenes magatartása és a test ösztönös gyermekkívánása között. Csak ezzel lehet talán megmagyarázni több esetben, hogy teljesen egészséges menyecskék nem fogannak gyermeket, még akkor sem, ha a házastársak egyébként akarják. A természettel nem lehet büntetlenül csúfot üzni az életösztönök rovására, mert megbosszulja magát: a természet végül is meghódol a beteg, gyermektagadó akarat előtt, de azzal aztán az élettovábbadás lehetősége is megszakad. Mintha csak a természet maga is tiltakoznék az életnek ilyen erőszakos elfojtása ellen, az egykés vidékeken a baj kezdeti stádiumában túlnyomóan lányok születnek; talán az életösztön anyákat akar szembeállítani a pusztulással. Mikor azonban az életösztön már szinte kihalt, akkor a megfigyelés szerint a kivesző fajban még-egyszer fellobban az élet akarása, s ekkor már szinte kizárólag csak fiúk születnek, mint van ez az Ormányság sok helyén. Ezzel azután ki is merül az élet folyama, a továbbfolytatódás megszűnik.

Az egykés vidékeken sok a magaskorú ember. Talán a kivesző fajta öntudatlan védekezése ez — teszi fel a szerző — a teljes elenyésztés ellen. Az ormánysági temetők arról beszélnek, hogy minél kevesebb a születés, az utód, annál gyakoribb a nagyon öreg ember. Úgy tűnik, mintha a kialvó életösztön tiltakoznék az enyészet ellen, mintha az élet meghosszabbításától valami reményt várna a továbbfolytatódásra.

Nem kell azt gondolni — emeli ki a szerző —, hogy ez a rom-

lottnak, önzőnek, ridegnek látszó nép nem érzi a bajt, saját pusztulásának borzalmas súlyát. Maga az a tény megcáfolja ezt, ahogyan a legöregebbek a régi, letűnt, jobb időkről beszélnek. Talán hihetetlennek hangzik, ezek az öregek visszakívánják a régi jobbágyidőket, annak örömeit, az erkölcsök őszinteségét, az egyszerűbb életet, a közös munkát, amikor még nem volt meg a «különözés», amikor még annak volt jó dolga, akinek sok gyereke volt, mert az több munkát vállalhatott, amikor a nagy családok mindent maguk teremtetek elő, amikor még nem kellett vigyázni a keskenyre szabott földre, hogy, jaj, csak két-három gyerek között fel ne kelljen osztani! Tudják, látják ők, ami velük történik, reménytelen egykedvőségük azonban oly nagy, hogy már nincs erejük a dolgok megfordítására.

Az egyke okát gazdasági és erkölcsi tényezőkben szokták megjelölni. De hogy valóban ezekben rejlik az igazi ok, nem lehet biztosan állítani. Ha majd összegyűjtöttek e nép régebbi és újabb megváltozott életére vonatkozó minden adatot, akkor talán az emlékek egybevetésekor mód nyílik a biztos következtetésre. Az máris bizonyos — állapítja meg írónk —, hogy e vidékek magyarságát pusztító bajnak az okait nem lehet kizárólag gazdasági földbirtokviszonyokban keresni. A romlás korábban megindulhatott, esetleg «a jobbágyság eltörlésekor, de ma már túlvagyunk a kézzelfogható magyarázatokon. Itt már a lélek, sőt az élettani folyamatok elferdüléséről van szó, az ormánysági törzs «megharaplott», korhadásnak indult és nagyon-nagyon mélyre kell annak nyúlnia, aki nemcsak segítséget, de magyarázatokat is keres». Kodolányi szerint is azok a rossz tulajdonságok, melyekkel vádolni szokták az egykés népet: hiúság, anyagiasság, «erkölcstelenség», vallástalanság, valóban megtalálhatók körében, de valószínűleg helyesen jegyzi meg, hogy azok nem okai, hanem velejárói az egykének s az egykével együtt tünete a nép pusztulásának, átalakulásának.

Ennek az átalakulásnak, e nép egészséges, régi egyszerű ösztönéletének levetkőzésének útját a következők jelzik. Erőszakot követtek el e néppel először akkor, mikor megrontották a maga régi ormánysági nyelvét. Mivel pedig a nyelv a gondolkodás kifejezője, a nyelv megváltozásával megváltozott az egyszerű gondolkodás mód is. Azután jött e nép dalainak kipusztítása, ami e nép ösztöneinek legmélyére nyúlt. Ezt betetőzte a népviselet elvetése. Mert ez a magyarság nyelvében, dalában, gazdasági berendezkedésében megrontva, s ezzel együtt egészséges, ösztönös lelki világában, elhagyta régi viseletét is. Talán ennek nem is annyira maga a nép az

oka, hanem inkább azok, akik a neki nem valót rákényszerítették, akik a nagybirtok vaskorlátai közé szorították és szembefordították egészséges fajfenntartó ösztöneit az üzleti ésszel, az anyagiassággal, akik irtották nyelvét, dalait, ruházatát, ősi foglalkozását. Ez a nép — maga sem tudja hogyan — teljességgel természetellenes viszonyok közé került és most utolsó vergődésében önmagát fojtja meg. Azok a hibásak, akik erre a népre a magasabb nyugati kultúra nevében a blöffökkel, hazugságokkal, képmutatással, népüktől idegen haszonéhségtől átítatott liberális szellemet mázoltak, amellyel szemben régi, egészséges, őszinte felfogásából, művészi érzékéből mindent fel kellett adnia. Ahol azt a népet a nyugatról jövő szellem a természetes ösztönéletéből, az őszinteség és egyszerűség rendjéből átfordította az alattomos haszonlesés világába, ott attól kezdve a nép rohamos fogyásnak indult. Bizonyítja ezt az, hogy a magyarvész a nyugati részeken kezdődött, amelyek elsőnek kapták a «magasabb nívón álló kultúrát», s innét terjed a keleti részekre, amelyeken még találunk reményt nyújtó, erős szaporaságú népi tömböket.

Kodolányi fejtegetése alapján tehát az «egyke csak egyik végső tünete egy hosszú megbetegedési folyamatnak, amelyet a nép élet-ösztöneinek meg nem felelő társadalmi berendezkedés okoz». Ez a megállapítás a gyógyítás lehetőségét is sejteti. Hogy a szerző jó nyomon lehet, hogy erre kereshetjük a baj gyökerét, azt mindennél jobban mutatják annak az öreg baranyai magyarnak a szavai, aki elfordulva a mostanában falujában uralkodó élettől, a «mai velág»-tól, fölköltözött a szőlőhegyen lévő kis putrijába és immár tíz esztendeje nem jött le onnan: «Én már csak itt élök-halok ni, ebbe a kis putriba. Nem neköm való velág az odale, a vőgybe. Ezek a szőlőtükék, meg gesztönyefák már az én társim, ők látták még a régi szép velágot, a *miénket* . . . nem mék én le innen mindaddig, amíg a régi velág vissza nem tér . . . De hát az má nem tér vissza . . .»

*Terestyéni Ferenc.*

KODOLÁNYI JÁNOS:

# ÜNNEPELD A KÖNYVET — ÖLD MEG AZ ÍRÓT!

Amikor ezek a szavak elhangzanak, ország-szerte ünneplik a magyar könyvet. Színes sátrak állanak az utcán, a nép körük csoportosul, hallgatja a kikiáltó harsány szózatát: milyen remekművet kell megvenni, melyik magyar író szolgál a nagy nap emlékére aláírással. Iskolás gyermekeket sorjáztatnak lelkes tanáraik a sátrak elé, hogy csodálkozó, ártatlan szemük egy életre magába szívja a magyar könyv tiszteletére rendezett sátoros ünnepet.

Örvendezzünk, hogy a könyvnek is van már ünnepe. De én ezen az ünnepen figyelmeztetni szeretnék a könyvek s még inkább írójuk sorsára, még azon az áron is, hogy talán ünneprontó leszek. Ünneprontó, igen, de az elkövetkező szebb és igazabb ünnepek érdekében.

Nem tudok szabadulni egy emléktől. Kisiskolás koromban minden tavasszal megünnepeltük a Madarak és Fák Napját. Jó tanítónk vezetésével az erdőbe vonultunk, iskolatászkánkban könyvek helyett sonkát, sült csirkét, üvegben kávévitűnk. Körülöttünk fák suttoztak s madarak füttyörésztek s mi megható veresket szavaltunk kalitkába zárt szerencsétlen madárkákról, csapdába esett ártatlan cinkékről, kegyetlenül megrabolt, kiszedett fészkekről. Szemünkben könny csillogott. Szívünk megtelt lángoló lelkesedéssel és rajongó szeretettel a dalos kis madárkák iránt. Ünnepi hangulatban fogócskáztunk, emelkedett lélekkel ettük meg a sonkát, a sült csirkét, a süteményt, ittuk meg a kávévitűt s alkonyatkor dalolva vonultunk haza a faluba.

Igen, de másnap már nem tudtunk ellentállni a csábító szarkafészkeknek, lépre csaltuk a szelíd, félnék kis vörösbegyét, kiszedtük a bibicfészkeket s kalitkába zártuk a csókát, hogy emberi nyelvre tanítsuk. A megható s most utólag megmondhatom: nyekergő érzelmes versikéket iparkodtunk mennél hamarabb elfelejteni. Hogy kevesebb fába vágjunk volna imádoztunk nevét, miután megtudtuk, hogy a fa is szenved, igen kétkem. A körtét, diót is csak úgy vertük le hajítófával, ha fölmászni nem mertünk, vagy nem tudtunk érte, mint a fák megünnepelése előtt. Madarak is, fák is évenként megújuló megváltásuknak érezhették a megható ünnepet s a rím-ben tett szent fogadalmakat, sorsukon, elkarhozásukon azonban mindez nem változtatott semmit.

Itt van azután újabban az Anyák Napja. Most az év egy bizonyos napján cífrán nyomtatott papíron kívánnak boldogságot gyermekeink az anyjuknak, virágot adnak nekik, megcsókolják áhitattal s elmondanak egy-egy versikét is tiszteletükre, gyanakszom, semmivel sem jobbat, mint amilyeneket mi mondtunk Madarak és Fák Napján. Az anyák bizonyára megváltásuk napjaként köszöntik a rájukvirradó szép ünnepelés dátumát. De lám, lakást most is csak inkább a gyermektelen anyáknak adnak, a gyermekek

fogyásával nő a dédelgetett japán pincsek, drótszörű, baltaképi foxterrierek, méltóságteljes dobermanok és incifinci kínai kutyusok száma. Tej, vaj, tojás nincs az ünnepelelt anyáknak, de még ma is, — rendőri intézkedés ide, erkölcsi szigor és jóízlés oda — beülnek a tisztelt családi ebek a kávéházba s vígan bekapnak egy-két, kenyérjegyre vásárolt zsemlyét.

Különös nép, különös ország vagyunk. Mi másként értelmezzük a szavakat, mint amit valójában jelentenek, másként értelmezzük az ország egyes vidékein, sőt a társadalmi osztályok külön-külön, titokzatos lelkiakala szerint is. Ezért nehéz megtanulnia magyarul még a született magyarnak is. Hányan csodálkoztak már azon gyermeketeg vidékiek, hogy a keleti pályaudvarról nyugat felé indulnak a vonatok, a nyugatiról meg kelet és észak felé! Hányan mentek már falnak, mert nem szólítottak valakit méltóságos, vagy kegyelmes úrnak, szívükbe vésve a sűrűn elhangzó intelmeket, hogy ne legyen különbség magyar és magyar között sem osztály, sem vagyoni helyzet, sem társadalmi pozíció szempontjából. Ja, ez egészen más, mondjuk s tovább hirdetik felekölt igazságainkat. Hányan ámuldoztak már a dajkameséken, amikkel a felnőtt, magyar embert bizonyos kényszerhelyzetek megértésére, bizonyos lemondások elfogadására, bizonyos erőfeszítések megtételére bírják vezetőink. És, hogy a könyvre térjek, hányan törték már a fejüket azon, hogy míg egyfelől egyházak, társadalmi szervezetek, hivatalos körök, irodalmi fórumok a gondolatközlés minden modern vagy ősrégi eszközével hirdetik a ponyvairodalom megfojtásának szükségét, évenként több millió hitvány ponyvaregény lát napvilágot, de ugyanakkor házról-házra járva gyűjtjük a papír-hulladékot, hogy papírgyárainkat elláthassuk nyersanyaggal. És hányan keseregnek amiatt, hogy ma nincs egy napilap, nincs egy folyóirat, ahol akár egy magyar Dosztojevskij közölhetné művét, egy magyar Csehov a novelláit, mert csodálatosképen van a napisajtónak vásárnaponként hat oldalnyi helye hirdetések közlésére, de *nincs három hasábjára sem az író, sem a bíráló számára*. S míg egyfelől van papír ponyvakiadványok tömegére, *nincs irodalmi, kritikai és tudományos folyóiratok számára*. Így nem lehet új írónemzedéket nevelni, amely majd a mi halálunk után átvegye a faklyát.

Ünneplik az utcákon a magyar írókat, a magyar könyvet, népünk csodálatos énekes madarait s *íme, elveszik a leglényegesebb táplálékukat, a papírt, a nyomdafestéket*. Háborúban hallgatnak a múzsák, mondja a bölcs. Igen, de viszont rikácsolnak, sívitanak, gajdolnak s lármáznak az elnémuló énekesmadarak serege körül a varjak, a keselyűk, csörögnek a szarkák — s lopkodnak is, persze —, gajdol-

1942. június, 6. A. 10-11.



nak a mátyásmadarak, utánaözvén az emberi szót emberi lélek nélkül, rikoltoznak a pöffeszkedő pávák s a szemtelen verebek, amelyek olyan sikeresen turkálnak a kultúra szeméjében. A kesergőket és aggodalmaskodókat pedig megvigasztalhatjuk — magyar módra — azzal, hogy hiszen ez a kultúr-szemét nemcsak az irodalom területét lepi el, ez a csajvadék madárnépség nemcsak az írók veri ki fészkeiből. Mert ugyanez tapasztalható a ponyvazene, a ponyvafilm, a ponyvadráma bürjanzó virányain is.

Elvévén az írótól a létalap minimumát, a papírt, még más ezer móddal is beléfojtják a szót, ha mégis élne, mégis dalolni akarna. Az egyik mondatnak, vagy talán egész műnek a *színe* nem tetszik: vesszen hát. Kiadni tilos. A másikkak a *stílusa* nem tetszik, amit úgy kell érteni, hogy az élet nyelvén szól: tilos hát. A harmadikkak a *felekezete*.

Odakint az utcán ünneplik a magyar könyvet — s az író riadtan tekint körül: hol a magyar sajtó, hol az igazság és tisztesség fegyvereivel érette harcoló, őt segítő, megvédelmező közvélemény! Hát meg kellett érnie, hogy amikor egyfelől most már intézményesen ünneplik őt, a magyarság Istentől elhivatott szószólóját, másfelől elveszik a papírját s odaadják a kávéházak sarkában angol álneven működő zúgíróknak, külső és belső hatalmak és kényszerek, a meghibbant világ fenyegetései teszik dadogóvá a hangját, vad hallalikk középette üldözik is az úgynevezett »magyar« sajtó százezres tömegének minden meggondolást, minden józan ítéletet és lelkiismereti ellenkezést elsőpró rohamaival! Hát ha már tere nincs, ha már kénytelen-kelletlen kalitkába zárták, még jött-ment irodalmi kamaszok és üzerek szabad prédájának is kell lennie?

De ez még nem minden. A napokban került a kezembe egy rendelet. Tartalmazza pedig az ifjúsági könyvtárak számára beszerzendő művek jegyzékét. Ó, édes magyarom,  *megtaláloed ebben a jegyzékben mindazoknak a nevét, akiknek sem az irodalomhoz, sem a magyarsághoz nincs közük* s hány olyat is, akikről én, a szakember sem hallottam soha! Nem kevesebb, mint százhuszonnyolc, olyan mű, amelyre minden zsidótörvényünk minden, még a legenyhébb rendelkezése is érvényes. Nem kívánom szóvátenni azokat a szellemi kincseket, amelyeknek garmadájából egyetlen egy sem található ez iszonytató jegyzékben mutatóul, de Molnár Ferenc, az igen! Kallós Ede — van-e, ki e névről már hallott akár egyszer is — az igen! Szomaházi, az igen! Nagy Endre, a pesti kabaré »megújítója«, az igen! Kérdem én a magyar Könyv, a magyar Író országos ünnepén, hogy értsük azokat a szép szölamokat, hogy jövének »záloga« az ifjúság! Hogy értsük, hogy ifjúságunkat ezer éves történelmünk örökké világító fényében kell magyarrá s talpig igaz nemzedékké nevelnünk?! Egy szultán bevonulva Kairóba, tűzre vettett minden könyvet, mondván: »Ha bennük van mindaz, ami a Koránban megíratott, ak-

kor nincs rájuk szükség, ha nincs bennük, akkor ártalmasak és így elpusztítandók.« Tudunk egy másik könyvautodaféről is, akkor egész sajtónk siránkozott, háborgott, elsiratván az európai kultúrát. Mit szóljunk azonban ehhez a magyar könyvmáglyához! Mert ne ringassuk magunkat ábrándokba: amely művek nem szerepelnek a rendeltet listáján, s megtalálhatók az ifjúsági könyvtárakban, azokat *el kell távolítani*, vagy »meg kell semmisíteni.« Hogy Móricz Zsigmond *Erdélyét*, Szabó Dezső *Egész látóhatárát*, Veres Péter *Falusi krónikáját*, vagy az én *Julianus barátomat*, *Boldog Margitomat* eltávolítják, talán meg is semmisítik, el lehet, s el fogjuk viselni. De hogy Molnár Ferencet, Nagy Endrét, Kallós urat, Szomaházit meg kell venniök az ifjúság nevelését szívük minden tisztaságával gondozó könyvtári vezetőknek, ezt, édes magyar feleim, elviselni nem lehet...

Ahogy ezeket a kérdéseket, — amelyek még nem is érintik a lényegét, hogy tudniillik ki s mi az igazi magyar író, magyar könyv, mi a hivatása, igazolása, mi a multja-jövője, itt fölvezoltam a magyar Könyv, a magyar Szellem országos ünnepén, egyre szomorúbb hangulat uralkodik el rajtam. Nincs papír, de van ponyva, nincs szabadság, de van ezerféle megkötöttség, nincs védelem, de van kíméletlen és minősíthetetlen üldöztetés, — hagyján. De hogy az ifjúság kezéből is kicsavarjanak minket, s ennek megakadályozására nem elegendő sem törvény, sem a törvény végrehajtásával megbízott kormánybiztos, ez fáj, nagyon fáj. Hogy fiainkat, leányainkat nem mi, magyar írók formálhassuk egész lelkekké, ez elképesztő felismerés számunkra. Kell-e nekünk Petőfi-, KisfaludyTársaság? Kell-e nekünk akadémiai tagság, Vojnits-díj? Bizony, nem kell. A *magyar ifjúság szíve-lelke kell nekünk*. A magyar jövődőről, az igaz és teljes magyar életről, a tisztult magyar társadalomról nem mondhatunk le.

Most egyre inkább egy harmadik, az előzőknél komorabb kép tolu fől bennem. A régi azték emberáldozatok lélekzetállító ünnepeire gondolok. Az áldozatra kiszemeltek megkoszorúzza, ünneplő néptől kísérve és fuvolát fúlyva lépegettek fel a piramistemplom magashavesző lépcsőin. Istent dicsőítő dallamot fuvoláztak, ruhájuk hófehér volt, szemüket a piramis tetejére szögezték, virággal díszített homlokukon a megdicsőülés fénye ragyogott. Így léptek a legfelső fokra, s ott aztán megragadták őket, mellüket felhasították, szívüket kitépték s fölmutatták az ujjongó tömegnek. Vajjon a magyar író nem így lépeget-e egyre följobb-följebb, megkoszorúzott fejjel, s egyre játszva, egyre játszva az isteni dallamot? Véreim, ne engedjétek kitépni a szívüket! Ne ujjongjatok, ha fölértek a legfelső lépcsőfokra! *Késsel várják ott azok az idegenek, akik megistenülni nem tudnak a magyar szó művészetétől s egyetlen céljuk, hogy ők éljenek és uralkodjanak, álkultúrájuk, s álmagyarságuk ormán, még ha a magyar szellemnek vesznie is kell miattuk.*

KODOLÁNYI JÁNOS:

# A MAGYARSÁG ÚTJA: A GYERMEK

Egyszer hosszabb finnországi tartózkodásom után hazafelé utazván, át kellett szállnom egy szomszédos ország határállomásán. Lelkem még tele volt a finn égbolt ezüstös fényével, a finn tájak illatával, a finu élet nyugodt, vidám ütemével. Borongós hangulatban sétálgatta a vasútállomáson s vártam a vonatomat, amikor, mintha bottal vertek volna föbe, riadtan s kábultan meredtem egy szörnyűséges jelenetre. Talán nem is volt szörnyűséges, csak én éreztem annak, aki még egy egészen más világban élt. Hiszen naponként, óránként látunk efféle jelenetet. Egy asszony, egy anya verte tipegő kisfiát s rikácsoló hangon szidta. A gyerek fül-siketítőn ordított. Könnyei lecsurogtak az arcán. Kezét ökölbeszorította. Toporzékolt, vergődött kínjában és szégyenében. Talán három vagy négy éves lehetett mindössze.

Elöntött a düh, reszkettem, káprázott a szemem. Odaléptem az asszonyhoz s megragadtam a kezét.

— Mit művelt ezzel a gyerekkel?

Természetesen, nem használtam semmit a közbelépéssel, csak azt értem el, hogy az asszony még dühösebb lett, még jobban verte a gyereket, engem pedig harsányan fölvilágosított, hogy semmi közöm hozzá, az ő gyermeke, azt tesz vele, amit akar. Mire mindezt kiöntötte rám, már egész tömeg tolongott körülöttünk, az emberek, de legfőképpen az asszonyok, két-három nyelven is méltatlankodtak illetéktelen beavatkozásom miatt. Szerencsémre a vonat megérkezett s be kellett szállnom.

Napokig nem tudtam szabadulni ettől az ijesztő élménytől. Ha csak eszembe jutott a gyermekét verő asszony, a rikácsoló, pergő hang, a gyermek vad visítása, toporzékolása és szégyenletes könnye, forró indulat hullámzott föl bennem, úgy érezte, m vissza kell mennem a határállomásra s folytatnom kell a pert, ami akkor abbamaradt. Meg kell magyaráznom az anyának, hogy szörnyűséges dolgot mivel, a hámszokódó, tiltakozó embereknek, hogy nekem van igazam, nekem és a gyermeknek. El kell mondanom nekik, hogy Finnországban sohasem láttam ilyen jelenetet s mert a finn élet tisztasága, őszinte vidámsága napfénylett még bennem ott, azon a vasúti állomáson, azért kavart föl annyira, a lelkem mélyéig az ijesztő látvány. Azért láttam annyira a fenekére anya és gyermek borzasztó viszonyának.

És nem tehetek róla, ma is, va' ahányszor hallom, hogy a gyermek szentségéről szól valaki, ha olvasom, hogy a gyermek a jövő, az élet értelme és tartalma, küzdelmeink, türeásünk, lemondásunk, erőfeszítésünk, munkánk, áldozataink célja, akaratlanul eszembe jut az az ijesztő jelenet. Va' ahányszor elhangzik a jelszó, hogy az ifjúság a jövő úgynevezett záloga, a visító, toporzékoló, könnyező gyermek képe villan föl bennem s az anyáé, amint vadul üti-veri, szidalmazza szíve magzatát s gorombán rámripakodik, hogy semmi közöm hozzá, övé a gyermek, azt tesz vele, ami neki tetszik.

*Szegedi Híd 1942. jún. 5. n. 3.*

Mert mindaz a nyomorúság, megpróbáltatás, bántalom, ami a gyermeket éri, benne van ebben a felelhetetlenül szomorú jelenetben. Akkor, több hónapi távollét után, megláttam és megértettem minden megkínzott gyermeket, akit addig közönyösen eresztettem el magam mellett és, — hadd valljam még őszintén, — azóta egyre többször és egyre gyakrabban ereszték el szó nélkül, hiszen nem lehetne elviselni az életet, ha minden sérelem, ami másokat ér, tiltakozásra kényszerítene. De most, íme, amikor ismét az hangoztatjuk, hogy a magyarság útja: a gyermek, eszembe jut s megint látom a gyermek, az ifjúság ellen elkövetett bűnök végtelen sorát, minden megkínzott, elhagyott, megcsúfolt, éhező, szomjazó, didergő gyermek sorát abban az egyben. Dosztojevski írja: nincs égrekiáltóbb, mint egy megkínzott gyermek könnyei! S mert Jézus magához hívta a gyermekeket s örökérvénvű igazságként kimondta, hogy övék a Mennyei országa, azért kiált égre minden megkínzott, megcsúfolt, elhagyott, igazában megtiport gyermek könnye. A benne élő Mennyei országa török össze, omlik romba, valahányszor könnyei az égre kiáltanak.

Ha valamiért szeretnék vadon erdő közepébe költözni remetének, akkor kettőért szeretnék: egyik, hogy ne lássam, ne halljam s ne tapasztaljam a háború szörnyűségét, másik, hogy ne lássam a gyermekek szenvedéseit, ne halljam zokogásukat, átkozódásukat és könnyörgésüket, ne tapasztaljam mér-

hetetlen elhagyatottságukat. Mert mit várunk mi a gyermektől? Mindazoknak az álmoknak megvalósulását, amelyeknek a megvalósításához mi gyengék, hitványak, gyávák, tehetetlenek, ostobák, vagy egyszerűen csak gyarlók vagyunk. Tőlük várjuk, hogy egyszer igazság legyen ezen a földön. Hogy ne legyenek éhezők, szomjazók, mezítelenek, hajléktalanok. Hogy egészség, szépség, kultúra, vidámság, egyszerűen: *harmónia* uralkodjék ezen a földön. Tőlük várják, hogy az emberek Isten fiainak neveztessenek.

S gondoljuk csak el egy kissé: mit adunk mi a gyermeknek, hogy álmainkat csakugyan megvalósítsa?

Igen-igen sok esetben — életet sem adunk neki. Nézzünk végig az ország pusztuló vidékein, az Ormátságban, a Sárközben, Gömörben, vagy akár itt Budapesten. Nézzük csak a beszögezett házakat, a néptelen falusi iskolákat, a kongó egyházakat, a pusztá udvarokat, a földeket, amelyeken idegen akasztja be ekéjét a barázdába. Nézzük csak a jómódú üres családokat, a dédelgetett kutyákat, a meddő asszonyokat. Nézzük csak népesedésünk statisztikájának sorvadó számoszlopait. Íme, a nemzet jövője, ha betelik rajtunk a meg nem született gyermek bosszúja.

S mit adunk a gyermeknek, ha már életet adtunk neki?

Adunk-e nyugodt családi környezetet minden esetben? Adunk-e tisztaságot, friss levegőt, csendet, édes tejet és zamatos gyümölcsöt? Nézzük csak meg a magyar gyermekek túlnvómó többségének ott-

honát, környezetét, táplálkozását, a *lelki légkört*, amelyben él. S vajjon teremtettünk-e már számukra napközi otthonokat, óvóintézeteket s azokban, amelyeket megteremtettünk, vajjon magyar dalon, magyar játékon, magyar szón, magyar hiten növekednek-e? Még a jómódúak is nem inkább idegen frajláktól tanulnak idegen gondolkodást, idegen ízlést, idegen nyelvet már tipegő korokban? Vajjon nem ébren tartott tanítók bíbelődnek-e velük földes tanyái iskolákban, vagy éppen a szegény tanító egyetlen szobácskájában? Maga a szülő édesanya tudja-e, mit kell tennie, hogy egészséges legyen s éple'kú emberré váljék, tanítjuk-e leányainkat gyermekápolásra, nevelésre? És ugyan jó-e a tanítási rendszerünk, nem kényszerítjük-e gyermekeink lelkét Prokrustesz-ágyba idegen lelki alkatokra szabott nevelési és oktatási rendszerünkkel? Vajjon a magyar dal, a magyar ízlés, a magyar nyelv, a magyar kultúra ismeretében, magyar öntudatban neveljük-e őket tízezzrel, százezzrel időtlen időköta s nem csonka, béna lélekkel eresztjük-e őket ki a magyar élet szakadékos mezőire, ellentétéktől megszabdalt világba?

Igen, kérdem, mit adunk a magyar gyermeknek?

Ha lakást keresel, de gyermekeid vannak, a háziúr méregdrágán sem ereszt be a házába. Munkahelyeden nem aszerint mérik a bérédet, hogy hány gyermeket kell be-

lőle eltartanod. A földed sem arányos gyermekeid számával, s nem aszerint örökíted haláloed után utódaidra, hogy hányan vannak.

Hiszen sok, igen sok történt az utóbbi időben a gyermek, tehát a magyar jövő érdekében, ma már koránt sem vagyunk olyan vakok, süketek és némák, mint amikor még például nyolc-tíz esztendő gyermekek dolgoztak tizenhat órát naponta a szövőgyárakban s ott sem tartunk, ahol ma igen sok országban tartanak, éjszakáról-éjszakára hurcolván síró gyermeküket a föld alá, miközben kétezzer kilogrammos ekrazitbombák szántják a városokat, változtatnak füstölgő rommá utcáso-rokat s döntenek halomba szerény otthonokat Kelettől Nyugatig. Mi térdenállva adhatunk hálát Istennek, hogy csak távolról szemléljük például a rokon s nemrég még oly boldog Finnország gyermekeinek sorsát és állapotát s az a tény, hogy a *legutóbb Svédországba szállított hatezer gyermek húsz százaléka tudóbajos volt*, számunkra csak statisztikai adat. Igen, ezúttal nem küldjük gyermekeinket tízezerszámra a melegszi-vű Hollandiában, mint az előbbi háború után. De mindez nem ok arra, hogy ne lássuk meg a hiányokat, ne értsük meg gyermekeink nagy tömegeinek elhagyatottságát, hiányait, mostoha sorsát. *Allamférfiaiink bölcsesége megmentett bennünket az Apokalipszis lovasainak, a háború szörnyeinek sátáni uralmától, de annál parnacsolóbb tennivalónk a magyar gyermek jövőjének biztosítása.*

A jövő biztosítása pedig, természetesen, a jelen biztosításán áll, vagy bukik. Egyelőre hiába reménykedünk olyan alapvető rendszabályok hozatalában, mint például a *gyökeres és igazságos föld-reform*, meg kell elégednünk a szép és becsületes telepítés kezdeményezéseivel is. Hiába sürgetnénk most egy, az egész ország termelését megszervező *hatalmas és magyar szövethozó hálózatot*, be kell érniünk azzal, amink van. De mondom, ha gyökeres intézményekkel nem is tudjuk megvetni az alapját egy kiegyensúlyozott, szilárd, harmonikus és *szaporodó* Magyarországnak, a gyermekek megtartásáért sokat tehetünk és sokat is kell tennünk. Elsősorban *meg kell mentenünk s föl kell nevelnünk minden gyermeket, tekintet nélkül arra, hogy milyen társadalmi osztályban született, milyen viszonyok között él s milyen kereszttyén felekezett papja keresztelte meg.* Minden gyermek számára biztosítanunk kell az egészséges élet feltételeit s az egészséges leiki nevelés módjait. Kell ebben az országban lennie pénznek árvalházak, otthonok, iskolák, kórházak számára. Kell lennie elegendő tanítónak, tanárnak, gondozónak, óvónőnek még akkor is, ha bankjaink, gyáraink, szövethozó vezérigazgatóink javadalmasításából keletkezett valamicskét az ő számukra. *Kell lennie ebben az országban elegendő gyapjúnak, hogy a magyar gyermek ne dideregjen, elegendő bőrnak, hogy meztláb ne járjon a fagyon, kell lennie vajnak, zsírnak és cukornak, hogy sörvadásba ne essék, kell lennie ennek a tejjel-mézzel folyó Ká-*

*naásban minden magyar anya és minden magyar gyermek számára vitaminnak, tiszta levegőnek és tiszta víznek!*

És kell lennie simogató kéznek, kell lennie kedves ajaknak, amely tiszta magyar szóra, magyar dalra tanítsa őket, kell lennie tantervnek, amely szabad szárnyalást enged az önálló gondolkodásra, nyíltságra született magyar gyermekléleknek, kell lennie akarataknak, amely végre megszünteti a sokféle tapasztalható gyermekellenes tendenciákat, a sanyarú önzés, a morgó szívtelenség, vagy akár a liberális kapitalizmus rendszeréből szükségképpen adódó, családbomlasztó ridegség tüneteit.

A magyar jövő útja: a gyermek. Igen, de ha azt akarjuk, hogy az végig is menjen, képessé kell tennünk a járásra. Rá kell állítanunk az útra, hogy a magyar földet keresztül-kasul szelendő sok út közül melyik az egyetlen magyar út. Erőssé kell tennünk testben, függetlenné lélekben. Magyar módra kell megtanulnia imádkozni csak úgy, mint jókedvében énekelni. Ki keell tűznünk elébe annak a Magyarországnak a képét célul, amit őseink megálmodtak, amit hajdan már-már elértek s amit talán ők, a gyermekeink, majd el is érnek.

Meg kell tehát mentenünk minden gyermeket, életben kell tartanunk, felelősen kell nevelnünk. Amilyen mértékben meg tudjuk valósítani ezt a feladatot, olyan mértékben járulunk hozzá Magyarországnak megmaradásához, a magyar nép jövőjéhez.

# Ö R Á L L Ó

## S Z I T A

### AZ EGYESÜLETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS (EKE) BEADVÁNYA A SAJTÓKAMARA ELNÖKSÉGEHEZ.

Az Egyesületközi Együtműködés Intézőbizottsága a működési körébe tartozó 24 magyar társadalmi egyesület tagjainak nevében tiszteletteljes bizalommal fordul a magyar sajtó legfőbb autonóm fórumához, hogy az egyes sajtóorgánumban immár csaknem egy év óta a legjellegzetesebben magyar szellemű írók ellen folyó cikkhadjárat beszüntetését a maga hatáskörében is szorgalmazza.

Jelen felszólalásunkat, illetve az Országos Sajtókamara hatékony intézkedését kérő beadványunkat, pillanatnyilag az a — bizonyára nemcsak együtműködő egyesületeink tagjai között, ha-

nem az ország szélesebb rétegeiben is — élénk visszatetszést keltő jelenség hívta életre, amit a Magyar Nemzet című lap hasábjain tapasztalhatunk néhány hét óta, ahol Nomád-Lendvai István egyik írótlársát, a népi-nemzeti magyar ügynek az utóbbi években oly nagy és múlhatatlan érdemű szolgálatokat teljesítő, Kodolányi Jánost a legképtelenebb vádak és inszINUÁCIÓK pergettűzével támadja.

A vádak alaposságát, vagy alaptalanságát nem is vizsgáljuk. Olvastuk Kodolányi János nyilatkozatát, amely szerint, — helyesen, a független magyar bíróság döntése elé viszi az ügyet. A támadások belső anyaga tehát úgyszólván az egyetlen arra hivatott fórum elbírálása alá kerül és az ítélet is bizonyára megszületik, — ilyen vagy olyan marasztalással. Ennek a jurisdictiós folya-

matnak kimenetelét még gondolatban sem óhajtjuk akadályozni vagy befolyásolni, bennünket csupán az a külső, megjelenésbeli tény érdekel és izgat joggal: szabad-e ma, a nemzet élet-halál harcának kellős közepén, ilyen jurisdictiós eljárásokat felidézni és kikényszeríteni reprezentáns magyar írók között?!

Az Országos Sajtókamara elnökségének bölcs mérlegelésére bízzuk a következő kérdések elbírálását:

1. Kodolányi János ellen méltatlanul indított plágium-perben hozott kúriai ítéletet, ami a testileg-lelkileg meghurcolt írónak fényes elégtételt adott, mindenki ismeri. A Magyar Nemzet azonban, amely evvel a perrel kapcsolatban is legtöbbször támadta Kodolányit, nem tartotta il-

*Magyar Élet 1942. jún., 6. sz. 15-16.*

1942. jún.

lendőnek, hogy az írónak elégtételt adjon. De éppen a minap hallhattunk egy rádió-közvetítést is az ormánsági paraszti szereplők által, a budapesti Népművelés Házában előadott és a hírhedt plágiumhaj-sza központjába állított Földindulás című Kodolányi-darabról, illetve a darabot előadó népi szereplőkkel folytatott beszélgetésekről, amiből kitűnt, hogy az egykés ormánsági nép körében a színdarabnak olyan mély és megrendítő hatása volt, amiszinte egycsapásra megszüntette ezt a rettenetes ve-szedelmet.

De ezenkívül — Kodolányi János —, akinek nemsokára huszadik kötetműve jelenik meg, írt még számos olyan — az utóbbi időkben oly örvedelesen kialakuló — népi-nemzeti öntudatot döntő hatással fejlesztő művet, amelyek jelentőségéről éppen azok a társadalmi egyesületek alkothatnak képet, amelyek tagjaik verbuválásában és nevelésében a mélyebb faji öntudat felkeltésére törekednek.

Felvetjük most már azt a kérdést, hogy elég gazdagok vagyunk-e szellemi és erkölcsi képességű emberekben mi magyarok, hogy nyugodtan elmélhessük azt a sárbataposó, típró toporzékolást, amit a magyar népi, faji és nemzeti erők fejlesztését oly hatékonyan szolgáló szellemeink között végez a gyűlöletindulat féktelen lovára kapaszkodó úgynevezett etikai főlény?!

Véleményünk szerint, ha egy magyar, a nemzete számára egyszerűen már teljesített nagy szolgálato-kat és további szolgálatai is a magyar faj és nemzetiség érdekében állónak kínálkoznak, akkor azt az embert védenünk, munkáját támogatnunk, hitét és energiáit óvnunk kell.

Kodolányi János élő és tevékeny alkotó tényezője a népi erők teljesebb kifejtését szorgalmazó és ezen az úton újjászűletni akaró Magyarországnak, egyik legjelentékenyebb tagja annak az írógárdának, amely írásai-ban soha sehol nem szolgált mást, mint a mélyen faji és szociális alapon kívánczó magyar nemzeti feltámadást. Írói alkotás-ban már eddig is olyan sokat és jelentőset adott nemzetének, hogy legfeljebb méltányos — akár szigorú —, de mindenképpen csak tárgyilagos bírálat érheti őt, de

semmiesetre sem a személyi jellegű támadások olyan sorozata, mint amilyent mostanában kell eltűrnie Nomád-Lendvai István részéről.

2. A jelenségek azonban azt mutatják, hogy a támadások sorozata nemcsak Kodolányinak szól. A Magyar Nemzet című lap az utóbbi egy esztendő leforgása alatt sorozatos és főleg személyi jellegű támadásokkal ostromolja éppen azokat a jellegzetesen népi, magyar írókat és költőket, akiknek működése és alkotása a leghatásosabban biztosíthatná azt a célt, amit a Magyar Nemzet alapítója büszke jelzőként írt lapja homlokára: »küzd-e-ni azért, hogy Magyarország magyar ország maradhasson.«

A magyar irodalmi kritika történetében szinte páratlan élességgel és az író paraszti származását, teljesen magánjellegű körülményeit is kipellengérező, sorozatos támadással kommentálták Illyés Gyula egyik legkitűnőbb művét a »Cszma az asztalon« c. könyvet. Tették ezt azzal az Illyés Gyulával, aki a lapot alapító Pethő Sándornak egyik legbensőbb barátja és a lapnak a tragikus halálú szerkesztő életében egyik legmegbecsültebb és legértékesebb külső munkatársa volt. Követte ezt a támadást a Sinka István — ugyancsak paraszti származású, kétségtenül igen jelentős tehetségű, ma már általánosan elismert magyar népi költő — elleni szokatlanul ingerült hangú támadás.

A népi magyar írók arcvonalán és velük szoros eszmei közösségben küzdő Karácsony Sándor és Németh László elleni, a tárgyilagosan szigorú bírálat hangját messze meghaladó gúnyos személyi célzásokkal borsozott támadásokra mindenki emlékszik.

Kodolányi János következett ezután a terítéken s az ellene indított sajtóhaj-sza immár közel egy év óta nem akar abbamaradni. Egyik utóbbi vasárnapi számban azután Erdélyi József is sorra került, még pedig egy olyan költőtársa tollán, aki — ugyan tagadhatatlanul tehetséges, de — egész irányában, fejlődésében az úgynevezett Erdélyi iskolához sorozható. Az Erdélyi József elleni támadás legjellemzőbb tünete, hogy a mérgeshangú és ugyan-

csak csupa személyi mo-zzanatot felhánytorgató cikk szerzője, már írás-műve kezdő soraiban beismeri, hogy abból a még meg sem jelent Erdélyi-könyvből, amely miatt a dühös kirohanást írta, eddig még egyetlen sort sem olvasott... Csak hal-lott róla egyet-mást, — fe-csegni.

Mélyen tisztelt Sajtókamarai Elnökség! Lehetetlen, hogy az ed-dig tárgyilagosan előadott tények alapján ne ugyanaz a magyar ag-godalom ébredjen fel Önökben is, mint ami ezt a felszólamló és a felsorolt jelenségekkel szemben, — a legkomolyabb lelkiismerettel mérlegelt nemzeti érdek szem-pontjából — támadó tiltakozást indokolja.

Röviden és további szószaporí-tás nélkül kérjük a t. Elnökséget, hogy ezeknek a nemzeti közérzésre ma oly külö-nösen károsan ható, rom-boló jellegű jelenségek-nek megszüntetése érde-kében, — ha mással nem, az új sajtószellemet megteremteni akaró oly dicséretes elszánások erkölcsi ráható erejével — köz-re működni szíveskedjék.

Magyar köszöntéssel:  
**Dr. Donáth György**  
 orsz.-gyűl. képviselő, elnök.  
**Dr. Bende István**  
 főtáskár.

**Júniusban jelenik meg:**

## ÚJ MAGYAR NEVELÉS

Irták:  
 Náray-Szabó István  
 Bartucz Lajos  
 Boda István  
 Csik Lajos  
 Kincs Elek  
 Nagy Ferenc  
 Papp István

**KIADJA: MEFHOSZ-KÖNYVKIADÓ  
 IX, HÖGYESENDRE-UTCA 13.**

Ára: 4.— P

## Két dolgozat.

Munkatáborunk két dolgozatának bevezető részét közöljük. Lehet, hogy júniusi számunkba jobb munkákat is válogathattunk volna a beérkezettekből. Mégis ezek mellett döntöttünk. Ez a két diák ugyanis valósággal bizonyítást tesz Veres Péterről és Kodolányi Jánosról. Manapság sokan támadják a népi írókat s a mögöttük álló ifjúságot azért, mert hinni is mer az írók jobb világában. Mi bátran vállaljuk ezt a vádat. *Igenis, ma az irodalom már nem gyönyörűség és nem szellemi kielégülés csupán (mert ez is), de elsősorban hit-kérdés az író és az olvasó számára.* Vajjon Ady kortársai nem hittek éppen ilyen erősen vezérükben? Lehet, hogy a népi irodalom is Atyából nőtt ki (habár Móricz és Szabó Dezső tovább vitte s elmélyítette az ő magyar forradalmát), de kétségtelen, hogy ha nem olyan lelkiismeretes a forma-keresésben, mint a Nyugat generációja, alkotásainak elsődleges vonása a magyar s az emberi lelkiismeret. Ezért hiszünk a népi írókban s ezért fordulunk szembe hívó türelmetlenséggel az ő ellenségeikkel.

### Kodolányi János.

(Bevezetés.)

Az első találkozásom Kodolányival még V-ik gimnázista koromban történt. A nevét hallottam azelőtt is, sőt a Földindulást láttam is a Színházban. Valami vidéki, összetákolt színtársulat adta elő, elég gyengén és mégis nagy sikerrel. Hallottam, itt is, ott is beszéltek róla, én azonban bizony akkor még semmit sem értettem belőle. Ezért mondom, hogy ötödikes koromban találkoztam először vele.

Az ifjúsági könyvtárból csak úgy találokra kivettem egy könyvet. A címlapján ez állott: „Kodolányi János: Börtön“. Nekiültem, hogy elolvassam. Mindjárt az első pár oldal után az az érzésem volt, hogy ilyen könyvet még nem olvastam. Kipirult arccal, lázas mohósággal faltam a betűket és egészen elszomorodtam, amikor láttam, hogy vége van. Akkor még nem tudtam kifejezni, hogy milyen hatással volt rám ez a könyv. Csak éreztem, hogy megfogott valami lehelet. A leheletből szél lett, a szélből vihar. Tomboló vihar, ami azóta is mindig felkavarja bensőmet. Érzem a lüktető erőt, mélyben kutató tekintetet, éppen úgy, mint akkor régen, amikor először találkoztam vele.

Egyszóval egy csapásra meghódított Kodolányi. Gondolatvilágom legbelső reteszében kapott helyet s mondhatom, hogy ma is és mindenkor ott van változatlanul.

Jó darabig nem került Kodolányi könyv a kezembe. A tudat alatt azonban továbbra is ott élt és munkálkodott szelleme; a csendes béke szinte érezte, hogy nemsokára nagy fordulat fog beállani. A Börtön elolvasása után, este, amikor, el-

csendesült a diákszoba lármája, sietve jegyeztem be naplómbe a nagy elhatározást: író leszek, Kodolányihoz hasonlatos. Most már láttam, hogy badarság volt az egész s ha jól emlékszem, az egész naplót a tűzbe dobtam, csupán ezért. Később teljesen el is felejtettem elhatározásomat. Sok mindent másképpen láttam már. Ahelyett inkább az irodalomtörténeteket böngésztem, mert rendkívül izgatott az a gondolat, hogy ki is tulajdonképpen Kodolányi? Mondhatom, nem nagy sikerrel kutattam. Szinte semmit sem tudtam meg róla ezekből a könyvekből; sok helyen — az én legnagyobb csodálkozásomra — meg sem említették. Valahol rám ragadt annyi, hogy a Dunántúlról való, Baranya megyéből, a magyar falu fia, meg aztán, hogy nagy barátja a finneknek és nem szereti a németeket.

Ezekből az időkből való az egyik legmélyebb Kodolányi-élményem. Volt egy igen igen jó barátom, egy nyolcadikos fiú. A nyolcadik osztály legjobb tanulója, az egész iskola szemefénye, borzasztóan büszke voltam magamra, ha tízperceken együtt sétálhattunk az öreg akácfák alatt. Ő kérdezte meg egy alkalommal, hogy én ismerem-e Kodolányi színdarabjait. Szégyenkezve vallottam be az igazat; bizony nem ismerem. Akkor aztán beszélni kezdett. Nem emlékszem már pontosan, miket mondott, csak azt tudom, hogy egészen kipirult a láztól s már senki sem volt az udvaron, amikor felmentünk órára. A Pogánylúzról és a Földindulásról beszélt. Meghagyta, hogy feltétlenül olvassam el őket. Kutatni kezdtem a könyvet és

1. J. Endrey 1942. jún., 6. A. 84-85.



amikor a magyar tanárom ideadta, lihegve futottam végig az utcán vele. Végig feküdtem az ágyon és olvasni kezdtem. Már maga a közös cím olyan megrázóan hatott: Jajgatunk és kacagunk. Sejteti a lényegét: a robbanásig feszített energiák kistülését. A Pogánytűz-et egyfolytában elolvastam és most is, amikor visszaemlékezem az egészre, a legcsodálatosabbnak tartom. Az egész magyar történelemből ezt a korszakot, a pogány lázadások korát szeretem a legjobban. A mélyben még ott van a pogány világ, a felszínen az új, a keresztyén Európa. Félig keresztyén, félig pogány világ; a magyarság keresi az újat, az életformát. Az állandó kettősség, az állandó útkeresés a két világ között; Ady Ond vezér unokája is ezt fejezi ki, talán a legszebben. Szent István sem olyan könnyen kapcsolta nyugathoz a magyarságot, amint

azt Makkai Sándor „megregényli“. Csak a legfelső és a legvékonyabb réteg kapcsolódott oda, Kopányék, Vataék nem. A pogánytűzök itt is, ott is lángoltak századokon keresztül, néha perzseltek is. De hogy a keresztyén szellem győzött, azt Levéntha is belátja, amikor a nemzetségszűk nem őt, hanem Endrét választják királynak. Győz a keresztyén szellem, de nem az, amelyet Pétör király és a társai hoztak be, hanem az, amelyet a lázadó Vazul fia, a bujdosó Árpádfi testesít meg. Endre, a lázadó Vazul fia, de a már keresztyénné lett herceg, király lesz. Ismét a kettősség, az örök tragikum. Van ebben valami igazi magyarság. Kodolányi megmutatja, hogy ez a bizonyos tragikum, nem is annyira „tragikum“.

*Nagy Pál,*

Marosvásárhely, Bolyai kollégium.

## Veres Péter.

(Bevezető rész.)

Mikor Veres Péter egyik könyvének nekikezdttem, valami untató dolognak találtam. Nem érdekelt, nem értettem, de azért továbbolvastam és a végén megértettem mindent és érdekelt is. Érdekelt, mert én is faluról kerültem be a városba.

Nagyon kevés városi ember gondol a falura, legkevésbé a diák. Neki más gondjai vannak. Beletemetkezik a latin könyvbe, a szótárakba és veri a fejébe a tudományt. Néha el is alszik s csak miután felébred, veszi észre, hogy az algebrából továbbmentek.

A vidéki diák még gondol néha haza, ha közeledik a vakáció, vagy ha rég nem küldtek csomagot.

Én is csak akkor kezdtem felfigyelni a falura és népemre, amikor Veres Pétertől kezdtem olvasni.

Könyveit különbnek találom, mint a más írókéit. „Csak egyedül portyáztatok a gondolat e világában.“ Csak egyedül ír ezokról az „elvont dolgokról.“ Csak egyedül érti és érzi, hogy hogyan él a parasztságunk. Csak ő egyedül, mert ő azt mind átszenvedte, nem tanulmányozta azt a szenvedést előbb, hogy azután írjon róla. Mert a szenvedést tanulmányozni nem lehet, hanem csak átélni és átszenvedni.

Veres Péter könyvei lázítóak. Lázítanak a nyomor és szegénység ellen, amit például a „Számadás“ című könyvében ír le. Több fejezet után abban kellett hagynom az olvasását és képes lettem volna akármire. Vakon mentem volna utána, csak egy szót kellett volna szólnia. Mintha ott láttam volna őt magam előtt, amint hív a harcra, arra a harcra, amelyben parasztságunkat felrázzuk tudatlanságából és nyomorából.

Aztán elmúlt a varázs, olvashattam tovább.

Szeretném magambaszadni Veres Péter minden sorát, de módom nincs rá és a Városi Könyvtárban csak három könyve van meg, amelyeket

mind olvastam, viszont a többi könyvtárak csak egy kötetet vesznek meg, amiről már a címe is elárulja, hogy jó lehet. (Mit ér az ember, ha magyar.) Így általában minden diák, csak saját erejére és zsebére van bízva.

Pedig már az is elpirít, ha valamelyik fényes kirakatban látom a nevét.

*Kovács Ferenc*

Marosvásárhely, Bolyai-kollégium.

126

POSSONYI LÁSZLÓ :

# SZINHÁZI KRÓNIKA

NEMZETI SZINHÁZ

Tamási Aron, Bibó Lajos és Kodolányi János három nagy magyar tájegység népi életének megszólaltatója színpadjainkon. Tamási a székely falu hangját hozza, Bibó Lajos a tiszamenti nép szószólója, Kodolányi pedig újabban nemcsak az Ormánság pusztulásnak indult népeletének fanatikus megszólaltatója, hanem Emese álma című nagy regényfolyamának megindulása óta az egyetemesen magyar dunántúliság kifejezője, amiben lelkének katolikus gyökerei, mint valami ősi tiszta emlékezés jönnek segítségére. Együtt hárman így a szentistváni ország egész népi területét felölelik nemcsak regényeikben és elbeszéléseikben, hanem újabban drámáikban is. Egy nép virágzását és egy irodalom virágzását mindig az jelképezi, hogy drámai tehetségei is születnek, van fejlett városi és színházi élet, amelyben a szóbanforgó nemzet legmélyebb hangjai szólnak meg. Nézzük csak ebből a szemszögből egy kicsit népi drámáinkat. Tamási népmesei gazdagsággal indult el az Énekes madárban, a Tündöklő Jeremosban ugyan túl intellektuális

vált, szimbolikája nem emelkedett drámai erejűvé, de a „Vitéz lélek”-ben megint kitisztult, csupa ragyogó ígéretté vált, hogy aztán hirtelen elnémuljon. Kodolányi szentistváncorabeli drámájában epilógusként felvázolja a dunántúli népi törzsek nemzetfolytató vonulását, aztán a süllyedő Ormánság életéből hoz két remekbekészült, hőrdülésszerű népi drámát. Sajnos, neki is kedve vész hamarosan, roman du fleuve írásába fog. (Sokat várunk ettől a munkától, de a drámaíró hiányoljuk.) A harmadik Bibó Lajos, a legvaszkosabb magyar népi tömeg, az Alföld írója. Epikus hőmpölygésű karakter. Eppen mert népével sokban egy, első pillantásra kevésbé látszik alkalmasnak drámai művek létrehozására. Most mégis egy nagyot lépett előre az alföldi parasztdráma megalkotásának útján s a két hallgató, drámaibb tehetséggel szemben ő lendítette előbbre a vajudó népi dráma ügyét.

A „Hibások” nemcsak mint drámai mű érdekes és értékes alkotás, hanem tüzes csóvaként világít belé a mai népi irodalom megítélésének számtalan ferdeségébe is. A magyar irodalom egy tartós, immáron kifulladásnak induló irányzata csak azokat az írókat hirdette hitelesen népi íróknak, akik vad naturalista dühhöz csak a földéhes, állati vonásokban dúslálkodó, osztályszerűen lázadó vagy lázító parasztokat írtak le. Nem mondjuk ezzel, hogy parasztságunk nem földéhes. Nem volna egészséges, ha nem akarna az ország földjéből minél többet a talpa alá hódítani. De hiányoljuk, hogy ezekben a naturalista ábrázolásokban csak a mohóság, csak a düh, csak az indulatok, a káromlások, a legtestibb élet jutott megnyilvánulásra, amely részint ahhoz is hozzájárult, hogy elidegenítse a parasztságtól többi osztályainkat, részint pedig egy olyan osztályharcos dühbe keseredett *bellum omnium contra omnes* atmoszférát teremtett, amelyből még a költői révedezés sem tudott kiutat jósolni. Lélekből, szeretetből, megbékélésből, társadalmi kiegyenlítésből, vagy az erre való törekvésből pedig ez az irány jóformán semmit sem adott. Mégsem állítjuk azt, hogy ez az irány csak káros és merőben felesleges volt. Csak azt állítjuk, hogy ez az irányzat minden lelkit feketére égető fagyot, viharfelhőket, jégverést, istenítéletet jósoló fekete gomolygást teremtett s arra volt legfeljebb jó, hogy a valóban építő és alkotó, termelő és teremtő szándékúak, mint a mezőgazdaságban a hasurákkal gazdálkodók, végromlást féltő gonddal szőjék, hajtogassák, takargassák azokat a csirákat, amelyeket a jövő magyarsága számára meg kell mentenünk. Mert azzal, hogy mindent elpusztítunk, ami van s talán helytelen arányú, még egyáltalán nem biztosítottuk népünk jövőjét. A török-dúlás után is tabula rasa volt a magyar alföld, elpusztult a középkor minden feudális, de magasrendű mezőgazdasági és szellemi kultúráját jelentő alkotása s jött mégis a parasztság legkeservesebb korszaka. Ha egy új dúlással rombolunk szét mindent, ami régi, cseppet sem biztos, hogy a végén felülmaradó erők nem hoznak-e újabb rabszolgaságot, hisz a romok felett sokszor csak erőszakkal lehet új életet teremteni.

Kissé eltértünk a népi dráma tárgyától, de úgy érezzük, ezt el kellett mondani, mint ahogy azt is, hogy ettől a materiálisan túlterhelt naturalizmustól, amelynek végső konzekvenciája a szovjetélet tömegrabszolgasága lehet csak, épp olyan idegen volt Reymont testből és lélekből álló parasztja, mint Bibó, Gulácsy, Kodolányi, Nyírő vagy Tamási testiekben és lelkieben kiegyensúlyozottabb, keresztényi vonásokat hordozó parasztábrázolása. Hogy bánt azonban velük a kritika? A kisebbségi glórióla folytán Nyírő és Tamási

1942. jún.  
6. n. 238-

még kegyelmet nyert valahogy, de annál mostohábban bánt el a magyar kritika uralmon levő része a többi lelkieket is feltételező népi íróval és így Bibó Lajossal is. Bibó jó kétévtizede írja remekbe készült elbeszéléseit, regényalkotásai közül is nem egy kiemelkedő nemességű alkotás, a dráma terén pedig a „Juss” óta mindig vártuk tőle a nagy népi drámát. Most, ha nem is írt tökéletes drámát, de a benne való hitünket visszanyertük. És visszanyertük az alföldi népben való hitünket is, mert Nótás Gál István alakja messzire, egy sebeiből gyógyuló, kiegyensúlyozottabb parasztlélek felé mutat.

Ez a Nótás Gál István hódmezővásárhelyi harmincholdas tanya-gazda. Kulák ha úgy tetszik, mert egyes írónk jobban megértik, ha szovjetidőmában beszélünk. A harmincholdjától szóval kulák lehetne, de őt lélekkel teremtette az Isten. Valami művészi hajlammal is megverte, mert Nótás Gál zeneköltő. Őzvegy ember, csak egy suttyólegénykéje van és a föld elég bőven ontja az áldást. Nótás Gál nem veri fogához a garast s nem akar a harminc holdjából háromszázat csinálni. Tanyája valóságos menedékhely. A hibásak menedékhelye, akiket kivetett a célszerű világ. Itt él a papucs alól menekülő Szegedi sógor, rigmusokat farag, amiket aztán Nótás Gál esti borozgatások alatt zenébe dalol át. Itt van Világbíró, a filozófikus hajlamú knut-hamsuni csavargó meg egy gyűge legény, valami szoborfaragó ösztönnel megvert félbolond. Aztán egy fiatal cselédpár, legény is, leány is, akiket még nem fogott be egészen az élet s mert semmijük sincsen, tisztán lát a szemük: szeretik, tisztelik Gál Istvánt. A tanyán emberi életet élnek. Dolgoznak, amennyi kell, emberségesek, tisztességtudók s tudják azt is, hogy nem a robot a minden. Csillagok is vannak az égen, ökörnyal is úszik, madár is csicsereg s munka után pihenni is lehet. Az élet pusztai elesettjei ugyan nem sokat lendítenek a munkán, de megbírja a föld őket is. A kicsit lassan mozgó első felvonás értelme csak egy: emberek vagyunk.

Öreg Gálné bent a városban híret veszi, hogy a fia semmi háziakkal, kenyérpusztítókkal vette körül magát s az öregasszonyban felébred a föld féltése. Valami ügyvéd fajta is biztathatja, hisz a makacs paraszt ha perel, a legjobb fejőstehén. Öreg Gálné tehát kiköltözik a tanyára és irtogatni kezdi a fia körül a léhűtőket. Már mennek is, menekülnek a rettenetes vénasszony elől, ki erre, ki arra. Az öregasszony azonban vad dühhel megy tovább az útján. Fiát házasítani akarja, aztán meg keresetet nyújt be ellene, hogy nem épelméjű és el akarja vétetni tőle a földet. Nótás Gál a szégyent szenvedti és azt, hogy az ütést anyjától kapja. A bíróság előtt azonban ő győz. Az öregasszonyt szél éri s végül is megéri a fiát. Bocsánatért könyörög, nem akar haraggal elmúlni mellőle. A beteget kihozzák a tanyára, anya és fia egymásra találnak és az öregasszony békésen hal meg. Beviszik a kis parasztházba, egy gyertya ég a feje fölött, de kint milliónyi csillag ragyog. Ott van megint a versfaragó sógor, előkerül a világbíró is s együtt virrasztják a halotti éjszakát.

A darabban, amely szinte el sem mondhatóan költői, a régi, ridegparaszti életforma (volt rá oka, hogy olyan, amilyen) és egy tágasabb, emberségesebb, keresztényibb és maibb paraszttípus összeütközése a fontos. Az idegen uralmak alatt eldurvult, csak a kézzelfogható valóságokra korlátozódott alföldi parasztság nyújtózkodik itt egyet a szebb és magasabb valóságok felé és megütközik régi, korcsra formátlanított énjével. Nótás Gál egysze-

rűen ember és keresztény. Cimborái, a hibások rokonai Kodolányi „Istenekbéli“ gyászmagyarjának, aki megcsonkítva, elrútítva, társadalomból kivette éneklő fajtája és a saját keservét. „Engöm, erős, híros férfit, rabszolgaként kötözének, Kaiszár elé hurcolának, Vörösfejűt vonszolának, földön térdre fektetének“ éneklő Altin, a meggyalázott, megférfitlanított gyászmagyar Kodolányinál. A magyar költészet, de általában minden költészet — kezdete a gyász, a jajongás, a kétségbeesés. Bibó hibásai is ennek a rendnek tagjai. S amikor mi panaszkodunk, hogy a magyar Alföld szinte hozzáférhetetlenül idegen egyes kulturális behatásokkal szemben — igaz, hogy őriz egy külön szteppekultúrát, amely a maga nemében igen magasrendű — akkor azt is be kell vallanunk, hogy az Alföld csak keresztényietlen vonásaiban zárkózik el attól, hogy valóban kultúratalaj legyen. Az évszázados török és egyéb idegen zsarnokság bizalmatlanná, bezárkózóvá, majdnem gettószerűen zárkóztatta tette ezt a népet, mint ahogy a zsidóságot is a más népek közötti lakás formálta harmóniátlanú. A magyar nép orvosainak, papnak, tanítónak, írónak kell ebből a lelki elszikesedésből megváltania bennünket, azaz legkiterjedtebb népi talajunkat, az Alföldet. Keleten Tamási és nyugaton Kodolányi is tapogatták ezt az utat, egyben tárgítanak az évszázados bilincseken. Az alföldi táj, a Tiszamente most Bibóban találta meg lázadóját a régi begyepesedettséggel. Bibó költészete odahajolt az elesettek felé, emberi szépséget és jószágot mutatott fel, a jövő útját jelezte. Csak hálával tarthatunk neki érte s ezután másképpen tartjuk őt számon.

Dramája megragad, elbűvöl s kisebb hibáit is elfelejtjük. A magyar alföld epikus sugallatú és Bibó darabjában is van valami epikus zengés, mint az orosz föld írójában, ahol szintén felbomlottak a dráma zárt, nyugati keretei. Csak egy nagy kirobbanást enged ez az életforma, mint valami pusztító, tisztító fürgeteget és ez Bibó drámájában teljes erejével söpör végig mindenkin. Eredménye egy remekbekészült második felvonás. *Kiss*, Ferenc, *Góbbi* Hilda, *Maklár*y, *Lehotay*, *Somogyi* Erzsi, *Eöry* és *Major* Tamás voltak a hordozói az emlékezetes előadásnak. Súlyosak, igazak, élethűek voltak. Tájszólásilag is eléggé összehangolt, értékes — bár még fejleszhető, javítható — előadást kaptunk s úgy éreztük: valami új, jó és nemes indult el, amelynek folytatódnia kell.

#### ANDRÁSSY SZINHAZ

*Barabás Pál* szokásos évi vígjátéka nem üt el sokban előzőitől. Itt is házassági problémát kapunk, még pedig a dolgozó férje mellett unatkozó dologtalan asszonyét, de legalább a könnyű kis nyári tanulság már valami magasabbra mutat: a házasság megbecsülésére. A „*Gazdátlan asszony*“ ugyanis azért lesz gazdátlan, mert férje nem-törődőmsége miatt elszökik hazulról és udvaroltat magának. Egy fürdőhelyre sodródik, kétes társaságba, s mikor férje érte jön, ragaszkodik ahhoz, hogy ő most szabadságon van, őt ne háborgassák. Nemsokára kitör azután a botrány, egy bérgavallér botrányba keveri s ekkor a férj nem ismeri el feleségének a megrettent, a renitenskedő asszonyt. Csak miután vígjátéki Canossát járattat vele, fogadja vissza a férj az immár megalázkodó asszonyt a házasság birodalmába. *Barabás Pál* a részben nagyon egészséges és időszerű indítékú témát kissé felületesen, a vígjátéki lehetőségek nem tökéletes kiaknázásával formálta vígjátékká, viszont sok kabarét kevert be a hiányzó lélekrajzi részek helyébe. Szerencsére

VIGILIA

1942 - júni, 6. n. 241

1942. jún.

# Korok és osztályok

**SZÍNHÁZI BESZÁMOLÓNKAT** ezúttal egy dunántúli falu műkedvelőinek budapesti »vendégszereplésével« kezdjük. Az ormánsági Nagycsány község ifjai és leányai a Magyar Művelődés Háza színpadán előadták Kodolányi János egyke-drámáját, a *Földindulás*-t. Az előadásnak az adott különös érdekességet, hogy a szereplők mind egykék, ormánsági szülők egyszemgyermekei. Az egész falu ifjúsága ott volt a »társulat«-ban, még kevés is a huszonkét szerephez. Volt, aki három szerepet játszott. Oda-haza csak az öregek maradtak, dohogva, amiért a sürgős tavaszi munka idején játszmái mentek a fiatalok. Pestre csak úgy engedték el, ha megtérítik nekik az időre eső nap-számkiöltséget. Így aztán »nap-számba« játszottak a nagycsányi egykék.

A saját drámájukat játszották, értették hozzá. Mióta kinyílt a szemük, nap mint nap láthatták maguk

88

körül a végzetes sorsfolyót. Oly szépen és művészi hatással nem tudnak ugyan játszani, mint Páger Antalék, de hitelesebben és meggyőzőbben igen. Kodolányi az ormánsági hulló magyarság sorsát jelenítette meg a *Földindulás*ban, ezek a sápadt, beesett arcú, gyöngye vállú fiatalok azonban a saját életük drámáját, egyhangú mindennapjukat mutatták be. Nagycsány körül is alig három kilométernyire fekszik Kodolányi falujától, Vajszlótól. A színpad az ő életük színhelyét mutatta, a régi-régi talpházaktól körülvevett udvar az ő udvaruk s az egyszerű szentmihálylovára tett koporsóban minden bizonyítva az ő rokonuk nyugodott. A pap, a kántor, az orvos, a szektás testvér és a Piókás szüle is: mind az övék. Minden az övék volt, még a vígasztalan, beborult téli ég is. Játékuk olykor annyira életszagú, hogy elfelejteti a nézőtérrel a színpadot. Néha úgy éreztük, hogy ott járunk valahol

Dél-Baranyában, egy ormánsági falucska némuló utcáján s szembejövünk a zsupori vén Bőbék.

Még emlékezhetünk rá, az eredeti bemutatóra, halotti beszéddel kezdődik a darab. Temetnek, a koporsó körül ott áll az egész falu népe: öregek és öregek, — a fiatalok nagyon kevesen, gyermek pedig csak egyetlenegy, ott ténfereg szegényke magányosan a rideg földéhes felmöttek között, feje fölött a saját végzetével. »Kérdem ennél a koporsónál, — zeng föl a halotti beszéd — vajjon megéri-e a nép a következő száz esztendőt? Ki tudja,

holnap kit szólít el közületek az Úr, melyik udvaron sír fel a gyászének, melyik ház marad üresen, melyik föld szántatlan, vetetlen? Hol kopog a kalapács, hol hal ki az élet?« ...Komoran zeng a strató beszéd egy nagycsányi legényke ajkán, aki most a papot játssza. Sokat hallhattott ilyen beszédet, láthatólag élvezti is saját vékonyka hangja zengését. És amikor a temetés után a szomszédok beszögelik az utód nélkül maradt házak ajtaját és ablakait,

ezt is milyen szakértelemmel végezték. Ott a kalapács bedugva a csizmájukba, a szög a kezükben s megszokott mozdulattal végezték a szögelést. A koporsót is így szögezik. Végighangzik a szögek tompa dübögése az egész drámán. Hallani fogjuk egész életünkben.

Tanító-rendezőjüknek nem lehetett sok dolga velük, mindent pontosan tudnak, akár a virágos ormánsági tájszólást. Felvonás végén úgy állanak ki a függöny elé, mosolytalanul, nem hajlonganak. Állanak mozdulatlanul a reflektor tüze fényességében, mint a megkövült jelenés. Ilyen lehetett a nagy görög tragédiák játékos népe is: nem szórakoztatni léptek a színpadra, hanem vallásos ceremóniát tenni az oltárok előtt.

Előadás után felkerestük őket az öltözőben s beszélgettünk. »En is egyke vagyok, — mondja az egyik lány szereplő, elpirultan, — és a szereplők, a cigányok kivételével, mind egykék... Igen, a cigányok kivételével, mert azokat nem fogja az egyke-járvány. Azokból sok van, azok szaporák. Elmondták azt is, mily sok veszekedés, háborúság előzte meg odahaza a *Földindulást*. A szülők hallani se akartak róla, mert legközelebb személyes sérelemnek, vádának érezték a darab irányát. (Nagyon helyesen, hiszen Nagycsány az egykés falvak között is első...) A bemutató után azért akadtak megértők is, ők aztán javítottak a népszaporulat grafikonján. Két év óta legalább is ezt bizonyítja a nagycsányi statisztika. És változnak a darab hatására már a fiatalok is. Aki a »társulat«-ból a falusi bemutató után családot alapítottak, mindegyik túl jár már a két gyermekben. Ők értették meg legjobban a drámát. Volt azért egy szereplő közöttük, aki megbontotta az egykés szabályt: az apja pásztor, a legszegényebb szülők gyermeke és heten vannak testvérek. »Gyerek nálunk van elég, csak a kenyér kevés...« — mondja az egykés-rendet igazoló kivétel, egy ifjú legényke, akinek az előadásban — stílusosan! — néma szerepe volt. Csak a szektás gyülekezetben énekelte a többivel: Alleluja! Alleluja!...

A saját boldog szegénységének hűvétját ünnepelte öntudatlanul is a nagycsányi pásztor gyermeke.

Arra gondoltunk az előadás után a pesti éjszakában, hogy azért mégis mozog a föld: az irodalom, amely immár másfél évtizede megkondította a hulló Dunántúl fölött a lélekharangot, szerte az országban meghallgatásra talált, éppen ott, ahol arra legfőbb szükség volt, az Ormánságon. Tizenöt-husz éve az új magyar irodalom mennyi jajkiáltás, vád és panasz volt. Pusztulunk, veszünk! — mondták az

írók, amint jární kezdték az országot. Volt idő, a huszas évek derekán, mikor a költők verselés közben népmozgalmi statisztikát és grafikon görbét tanulmányoztak s a táj, a kedves vidék, amelynek szépsége és regényessége még Vörösmarty képzeletét elbűvölte, a mai íróknak már egészen mást mondott. A völgyek és a dombok jajszóval, panaszló váddal vallottak. Falvakat láttak az írók, ahol egész utcasorok voltak beszögezett ajtókkal, ablakokkal s üresen álló templomok, iskolák. A pusztulás színhelyén kapott új lendületre az irodalom. Tudományos körök anketéken megvitatták az egyke elleni küzdelem ügyét, de igazán »népszerűvé«, közzismertté maguk az írók tették. Versben, regényben, röpiratban indult meg a szívós harc, de leghatásosabb fegyverként a színpad jelentkezett. Kodolányi János »Földindulás« című egyke-drámája végigjárta immár az ország minden színpadát, játsszák a falvakban is. Az író visszhangot várt és fegyvertárat a népből. Egyes jelenségek biztatnak, hogy meg is kapta. Ma Nagycsány jelentkezett, holnap tán az egész ország népe. Így lesz a színpad összekötő kapocs író és nép között. Így döntőbb lesz az ütközet. Az egyke elleni küzdelemben most maguk az egykék állottak oda az írók mellé. Ritka eset bizony. Ezt sóvárogta mindig is az irodalom, hogy ne csak fent értsék meg, hanem lent is hallgassanak rá, a mélyben. o o o

VASS LÁSZLÓ

Uj Elet 1942.  
jún, 3. sz.  
88-89

## Megkondul a harang...

A „Magyarság” című napilap régi adósságot törlesztett vasárnap. Adósságoit olvasótáborának azzal, hogy közvetlenül is megmutassa, milyen nagy és eredeti író is az az Erdős László nevű fogorvos, akit annakidején Kodolányi Jánosai szemben pártfogásába vett.

Még emlékeztet, milyen hajszát indítottak bizonyos körök a „Földindulás” szerzője, egész sor kitünő regény, elbeszélés és tanulmány írója ellen. A nagyszerű népdramát plágiummal vádolták meg azok, akiknek látja a Földindulás páratlan sikere. Erdős László „Megkondul a harang” című írását vonultatták föl ellene. Tudjuk, hogy a Kúria igazságot szolgáltatott Kócseknak s megállapította, hogy eredeti és művészi értékű darabot írt.

Azok között, akik Kodolányival szemben Erdőst választották, a liberális és zsidó lapok mellett ott láthattuk a „Magyarságot” is. A baloldali lapok magasztalását könnyen megérthettük. Ezek így kiáltottak elvakultságukban: Bocsásd el Barabást! A „Magyarság” azonban szereti úgy tántorítani magát, mint a magyar szellemi megújulás egyik üttörő munkását és támaszát. Nos, neki is Erdős kellett Kodolányival szemben. Ne tételezzünk föl rosszat róla. Eljárását Szabó Dezső szavaival nevezzük egyszerűen csak: „valutáris szolidaritás”-nek. Most azután bemutatja végre olvasóközönségének is a főorvos szerzőt: hadd lássák, mire szorult rá Kodolányi János műve megírásánál.

„Megkondul a harang” címmel másféloldalas elbeszélést közöl vasárnapi számában Erdős László tollából. „Ez az írás — mondja — valójában összefoglalása annak a nagyszerű és kiváló darabnak, amely másfél évtizeddel ezelőtt már igen jelentős sikert aratott az egész országban, mig nem azután Kodolányi János — teszi hozzá — fölhasználva azt, óriási kasszasikerű arató darabot írt belőle.”

Igy ír az ügyről a „Magyarság”, a Kúria tisztázó ítélete után is. „Óriási kasszasikerű arató darab” — mondja a Földindulásról. Mintha kedvencével együtt neki is csak a kasszasiker tájna. És mintha nálunk éppen a kitünő darabokat jellemezné a kasszasiker. De hagyjuk ezeket. Beszéljünk inkább az Erdős-léle drámáról, amelyet — most íme — novellában elbeszélve kap kézhez a Magyarság nyájas olvasótábor.

Ismeljük: adósságot rótt le vele a lap. Most már mindenki láthatja legalább, milyen „nagyszerű és kiváló” is lehet az a darab, amelyből ez a novella készült. A szerzőnek nyilván ugyanazok a képességei érvényesültek benne, mint ebben a hosszú elbeszélésben. Ennél nagyobb szolgálatot a közönség tájékoztatása érdekében már csak a Nemzeti Színház igazgatója teljesíthetne. És pedig azzal, ha végre annyi ígéret, illetőleg lenyegetés után végre csakugyan be is mutatná hát azt a nagy port vert darabot, amely — mint a „Magyarság” írja — másfél évtizeddel ezelőtt is jelentős sikert aratott már. Néhány vidéki színpadon természetesen. A Nemzeti Színház igazgatója azonban csökönnyösen vonakodik a színpadhozatalától. Jóllehet idestova hat év óta lekszik bent a színháznál s közben egy szenzációs pernek is a középpontjába került. Hát miért nem mutatja be vajjon? Miért? Sem ez, sem a szerző második darabját, amely szintén ott lekszik az igazgató asztalán és bemutatására vár. Miért? Bólt már két esztendőn át újra meg újra programra tűzte annak az előadását az igazgató úr. Miért vajjon, miért? Aki elolvasta a „Magyarság” vasárnapi számában Erdős László elismervét, az nem kérdezi tovább, hogy: miért?

Az már egyebet kérdez. De hogy mit: azt nem írjuk ide. Minden gondolkozó emberbe kitölti.

Tisztelettel 1942. jún. 16. 134. n. 4.

Kevés akkora hazugságot mondtak még, mint amekkorára az, hogy „háborúban hallgatnak a műzsák”. Minden háború valamely átalakulását jelenti a megszokott életformáknak, a kisebb háborúk kisebb, a nagyobbak nagyobb, esetleg gyökérig ható átalakulást hoznak s csak természetesen, hogy az átalakulás nem jár szellemi megrázkódtatások, mozgalmak, kísérletezések, vagy éppen kőshegyre menő összecsapások nélkül. Háborúban a műzsák akkor is életre támadnak, ha egyébként hosszú, megelégedett, zsisos és álmodozó korokban meghaltak volna. A műzsák megelőzik a társadalomalakító háborúkat, előbb támadnak ők s csak azután a hadvezérek, előbb szólnak ők s csak utánuk az ágyúk, előbb dalolnak ők s csak utánuk jajgatnak a szorongatott népek.

Mennél hatalmasabb, felforgatóbb, mélyebben szántó egy háború, annál sűrűbben szólnak meg a műzsák, annál keményebb a szavuk, annál zengőbb a hangjuk, annál messzehatóbbak a harsonáik.

Csak legyenek fülek a hallásra, szemek a látásra. Könnyű elkövetkező korok formáját, szellemi tartalmát, még politikai, sőt stílusjellegzőit is megjósolni annak, aki tud a műzsák nyelvében, aki nem idegenkedik tőlük sem nyárspolgári gögből, sem tájékozatlanságból, sem közönyből. Gondoljunk csak vissza az előbbi háborúra s az azt követő társadalmi megrázkódtatásokra. Vajjon például az orosz irodalom nagyjai nem mondták-e ki mindazt, amit később végzetként el kellett viselniük a népeknek? S a háború utáni rövid intervallum írói, költői nem hangzottak-e az emberi ösztön mélységeiből fellőró félelmeket, kívánságokat, várakozásokat és szorongásokat, amelyek most realizálódtak és meztelen, elkerülhetetlen emberi sorssá váltak? A kígyó, a madár két nappal előbb megérzi a vihart, a kutya, a macska napokkal előbb jelzi gazdája halálát, amikor a tudomány finom műszereivel dolgozó orvos még reménykedik, az orgona, az akác, a mandula újból virágozik, ha tartós lesz az ősz, a rigó mohón szedi a boglyót, ha hosszú s kemény télnek nézünk elébe. Az ösztön az emberben is többet tud az élet, a világ mozgató erőiről, mondjuk így: Isten szándékairól, mint az úgynevezett „tisztá ész”. Lehet ösztönünk sugalmazása ellen berzenkednünk, lehet tőle irtóznunk, lehet beduógnunk a fülünket, lehet kézlegynéltséssel, a racionális ember fennhéjázásával, mosolyogva napirendre térnünk fölötte — mégis, amit a lélek tudatlan megérzése, az Isten törvényeivel együttrezgő természet sejt, tud, sőt a műzsák szájával

ki is mond, igenis, meg kell értenünk, elkövetkezésével számolnunk kell. Mérhetetlen mély tenger a lélek ösztönvilága, a futó hullámok játékát a tudat, a tiszta ész, a ráció csak jelzi, mint horgász kezében a billenő parafa a hal érkezését. Ami odalent, a láthatatlan mélységben folyik, árad, zúg és kavargó, az a sors, az a törvény, népek életében az a történelem. S ami a mélység életét jelzi, jelenti, az az igazi művészet.

Nagy tengérrongések idején reng az egész szellemi élet. Magasra csapnak a hullámok, ellentétek támadnak és gördülnek egymásnak, tajték kavargó, feltúródik az iszap, tekereg a hínár, mélyvízi állatok bukkannak fel, amelyek egyébként a nagyobb nyomás a sűrűbb sötétség világában szoktak élni. És fenn, a hullámokon harsonáznak, dalolnak, sikonganak, táncolnak a műzsák. Ők érzik s mondják meg egyedül, hogy mi történik a mélyben.

Most kellő közepén vagyunk egy minden eddiginél borzalmasabb tengérrongásnak. Népek, világ részek lelke kavargott fel, ötezeréves kultúrák csapnak össze máról-holnapra támadt parvenü-kultúrácskákkal s alkultúrákkal, emberek milliói váltak a hullámok szabad játékává, művelt szántóföldek, gazdag kertek, meleg otthonok lettek semmivé, boldogan játszó gyermekek anyátlanná, anyák, mint a megszakított gyümölcsfák: meglőrtékké, szüzek meddővé. S ezekben az időkben hallgatnának a műzsák? Ellenkezőleg: most szólnak csak igazán. Legyen fülünk a hallásra. mit mondanak.

A magyar irodalom a múlt század nagy nemzeti mozgalmait soha olyan világosan és érthetően nem hirdette, mint éppen most, hogy ez a nép élet-halál választóján áll. Soha ilyen erővel nem követelte, hogy össze kell szednünk minden szellemi, erkölcsi erőnket, minden hitünket, mint most. Soha ilyen biztos, ellentmondást nem tűrő hangon, ilyen sors-szerű érvénnyel, a történelem ilyen kategórikus imperatívuszával nem sürgette, hogy szálljunk le népünk tengermélyébe, ereszkedjünk a történelmi mult kavargó homályába, vizsgáljuk, keressük: kik vagyunk, honnét jöttünk, hová megyünk, miképpen maradhatunk meg, miféle erkölcsi erők hatalmában bízhatunk. A világ térségein a sátáni Ész tökéletes eszközökkel pusztít népeket, országokat és kultúrákat, sohasem sejtett mélyvízi óriások keltek ki az ismeretlenségből, a magyar műzsák pedig zengnek, sírnak, követelőznek, intenek, énekelnek — s mind ugyanazt, mind ugyanúgy. Ha az életre akarod vetni szemedet: vedd a magyar nép-

Írta: KODOLÁNYI JÁNOS

# Népi irodalom — osztály irodalom?

re. Ha értékeidet ebben az ítéletidőben össze akarod gyűjteni, szállj alá néped ősi kultúrájába. Ha meg akarsz maradni, tégy meg mindent, hogy néped megmaradjon egész ősi lelki habitusában. Zúg a vihar, feküdjünk földre, fogózkodjunk meg, mint a gycnge, százezernyi fűszál, kapaszkodjunk meg gyökereinkkel a földben. A föld most a jövő, mint ahogy a múlt is az, amíg el nem ereszted, élsz. Amíg összeforsz vele, nem veszted el az Éget sem.

Véletlen volt-e a multszázadbeli megújulás váratlanul támadt népi-nemzeti irodalma? Vajjon nem a magyarságot gerincében megtámadó negyvenkilencés viharok következték-e utána? Véletlen volt-e, hogy a bukott szabadságharc után, a század végén olyan hitvány, sekély álirodalom burjánzott fel, s a műzsák szégyenkezve hallgattak a külsőleg nagy-szerűnek látszó „amerikai fellendülés” liberális aranykorában, a kövér kapitalizmus békés emésztésében? És vajjon véletlen-e, hogy hallgatván a magyar műzsák, a háborút teljes erkölcsi összeomlás, teljes letargia, iránytalan kapkodás és sekélyes társadalmi formák hibrid keveréke követte? És most, egy minden eddiginél nagyobb és egyetemesebb megpróbáltatás idején, vélellen-e, hogy a műzsák ismét szólnak, szólnak, mint a mult század nagy megújodása óta schasem, sőt lényegében úgy is szólnak? És kérдем, vélellen-e, hogy az új irodalom legtisztább szellemei, akik ezt a kort már évekkal ezelőtt megéreztek s előkészítették, egytül-egyig vagy a népből jöttek, vagy oda tértek vissza?

Vannak-e, lehetnek-e olyan vélelelenek hogy az előttünk járt nemzedék nagyjai: Prohászka, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső, Ady Endre a nép legmélyebb örök ösztöneinek adtak hangot s hogy a maiak: Veres Péter, Erdélyi József, Sinka István a népből támadtak. Németh László, sőt a modern katolikus irodalom néhány értékes reprezentánsa, például Mécs László, a nép lelkéből lelkedzett, hogy zenénkben is Bartók, Kodály, Weres Sándor, Tóth Dénes, egytül-egyig a lezsisibb népi gyökerekig nyúljanak vissza? Hogy építészletünk a mostanában feltárt népi építészethől újul meg, hogy tudományos életünk mohó kézzel nyúl ősi népi örökségünk után?

Nem, ilyen vélelelenek nincsenek.

A magyar föld s azok is, akik évezredek óta belé temelkedtek, azok is, akik ma arcuk vefetékekével művelik, elküldik tolmácsaikat, figyelmeztető követeket s a magyarság élet-özönő sors-szerű parancsal üzen általuk; most tapadjatok a földhöz, a multhoz, most markolhatok a millió

fűszál kitéphetetlen gyökerébe.. Mert a fejsze a fák gyökerére vette-tett.

Ha mármost ezzel a szemmel nézzük az úgynevezett „népi irodalmat”, önként elesnek a vádak amelyekkel napról-napra és — sajnos — egyre sűrűbben illetik. Csak a műzsák szava iránt süketek, közönyösek, vagy gögös érzéketlenek hánytorgathatnak például tendenciózus felekezeti szempontokat. Csak az osztálykényelmüket oktanulul féltől mondhatják, hogy ez az irodalom: osztályirodalom. Nem, ez az irodalom Isten legmélyebb törvényeivel keres és tart kapcsolatot. Ez az irodalom éppen az egyetemes magyarság örök értékeire hivatkozik s éppen ez az irodalom tudott feülemelkedni minden osztályszempontot akkor, amikor lehántott magáról minden néven nevezendő osztálycafrangot, elfogultságot, partikuláris hívságot, magakelletést és magát az egész magyarságot, az egész multat s az egész jelent, az egész kultúrát tette művészeté alap-élményévé. Ha nem ezt tenné, ha nem azt mondaná, amit mond s nem úgy mondaná, árulást követne el, mert megtagadná Istentől reárott feladatát, megtagadná magyarságát, történelmi hivatását s mert, mondjuk ki nyíltan: behódolna a felsőbb osztályok sok olyan kívánságának, szempontjának, ítéletének, amely pedig — a történelem megmulatta számtalanszor — nem mindig egyezik az egyetemes magyarság létérdekeivel. Istennek hála, a nem népi eredetű, vagy társadalmi helyzetű magyarok legjobbjai tudnak most is azonosulni a néppel s tudják megérteni leginkább azt az irodalmat, amely — szintén ki kell mondanunk — nem jutott még el oda, ahonnt támadt.

Az egyetemes, krisztusi hit nem tagadta meg a rabszolgákat, ellenkezőleg: szenteket nevelt soraikból. A mult század klasszikus magyar népi-nemzeti irodalma a magyar nép egyetemét emelte magasra művei stílusában, erkölcsi tartalmában egyaránt. Ez a mai irodalom sem felejtí Krisztust és nem felejtí elődeit. A most szoló műzsák az egyetemes magyarság szerelmének hatalmával zengenek és viselik az egész magyarsággal azonos sorsot. Szavuk a milliók szava. S mennél fűlsiketűbben szólnak: a fegyverek, annál hangosabban deklolnak, sírnak, pródikálnak ökl fegyverek zajában kétszerte erő a műzsák szava. Nem véletlen, ha a magyar szellemi élet ma olyan népdátlanul erős zengéssel ostromolja a szíveket.

Legyen fűlünk a hallásra. Értstül meg ezt az irodalmat, mert csak így érthetjük meg az egész magyarságot s benne mi magunkat.



# A Kodolányi János—Németh Károly sajtórágalmazási perben elrendelték a bizonyítást

Kodolányi János író sajtó útján elkövetett rágalmazás vétsége címén bűnvádi feljelentést tett Németh Károly hírlapíró ellen, aki a *Magyarország* napilap 1941. évi június 6-i számában „Kodolányi János nélkül elmondjuk: Így keletkezett a Földindulás, avagy mit veszített a bírői ítélletlen Kodolányi és mit keres Erdős főorvos?” felirat alatt nagyterjedelmű cikket tett közzé. Kodolányi ennek az újságcikknek főleg a következő részeit kifogásolta: „Mesterséges ködösítéssel és hangzatos beállításokkal, valamint egy bizonyos fajta szellemi terrorral miként lehet éveken át egy egész ország közvéleményét félrevezetni?” „Miként lehet méltatlanul meghurcolni egy tehetséges és köztiszteltetben álló magyar úriembert?” „Erdős László főorvost éppen a Kodolányi János barátai köre zsidóztatta, aki maga teljesen elzsidósodott herkekben kezdte irodalmi működését és Az Est-lapokban vált híressé, ha ugyan nem hírhedtté a neve, amikor belesodródva a zsidók által akkoriiban favorizált falukutató mozgalomba, összeirt egyelmást, amiért jutalmul két hónapot kapott a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen elkövetett vétség címén.”

Az ügy előzménye az volt, hogy dr. Erdős László főorvos szerzői joghivatalos címén kártérítési pört indított Kodolányi János ellen, mert Kodolányi állítólag a *Földindulás* című magyisikerű színműve megírásánál felhasználta volna dr. Erdős „Megkondult a harang” című darabjának alappondolatát, sőt egyes jeleneteit is.

A sajtórágalmazási per a büntető-törvényszéken dr. Kovács Miklós törvényszéki bíró tanácsa elé került. Itt Németh Károly vádlott tagadta bűnösségét és a cikkében foglaltak igazolá-

sára bizonyítékokat ajánlott fel. A terjedelmes bizonyítási indítványt dr. Zsarnóczy János védő terjesztette elő, aki — egyebek közt — rámutatott, hogy a Tábla a szerzői joghivatali perben illetéleg megállapította, hogy Kodolányi János valóban felhasználta a „Földindulás” című színmű elkészítésénél dr. Erdős László írott színdarabját, sőt az írónak kész színdarabja benyújtásával kapcsolatos eljárást a jövekölcsekké ütközőknek mondta ki. Kiemelte dr. Zsarnóczy János, hogy Kodolányi János állandóan kicsinylő módon nyilatkozott dr. Erdős Lászlóról, a togytöke-res vidéki magyar orvosról, akit „zsidó fogtechnikus”-nak nevezett. A védő a cikkben foglaltak igazolására számos tanut nevezett meg, köztük magát dr. Erdős Lászlót, továbbá Németh Antalt, a Nemzeti Színház igazgatóját, Balázs P. Elemért, a Közigazgatási Bíróság másodelnökét, Lendvai István hírlapírót, Szűcs Lászlót, a Nemzeti Színház dramaturgját, vitéz Garamszeghy Sándort, a Nemzeti Színház örökös tagját és másokat.

Kodolányi János főmagánvádló és jogi képviselője a tanúkihallgatásokat ellenezte, másrésztől azonban ellenbizonyítékokat ajánlott fel.

A büntetőtörvényszék Kovács Miklós-tanácsa szerdán hirdette ki határozatát a nem mindennapi érdekességű sajtórágalmazási bűnperben és az ügyben széleskörű bizonyítást, illetve ellenbizonyítást rendelt el. A kért tanúkihallgatásokon kívül a törvényszék számos újságcikk és egyéb irat, köztük a szerzői joghivatali per iratainak ismertetését rendelte el. A felek képviselői a határozat elutasító része miatt semmisségi panasszal éltek. A törvényszék az ügyben a legközelebbi főtárgyalást a nyári szünet után tartja meg. (MOT.)

**A BÍRÓI ÍTÉLET UTÁN** s a bíró ítéletben sem nyugszik meg a *Magyarország*. A szélsőjobb oldali lapok szépirodalmi része eléggé vérszegény volt eddig, a „népi mozgalmakra építő és támaszkodó napilap” tehát elhatározta, hogy legalább vasárnap irodalmi csemegével lepi meg olvasóközönségét. A csemege valóban — csemege: immár kétféle közölt vasárnapi novellát — kellő bevezetéssel — attól az Erdős László nevű főorvostól, aki esztendőnkön át hurcolta plágiumvadászával bíróságtól bíróságig Kodolányi Jánost. A siralmasan elhullott vádat most ügyesen fölveszi a *Magyarország*, s az irodalomipartolás ürügyén ártatlan képpel belerüg ismét az íróba. Legutóbb például egyenesen a *Földindulás*

„forrásmunkáját” vitte tájékoztatlan olvasóközönsége elé. Nem haszontalanul: a novella alaposan tájékoztat Erdős László „írói értékeiről”. Ritkán láttunk dilettánsabb, nyersebb, primitívebb fogalmazású írást, — amelyet csak a jószándék éltet. A jószándék, amely még mindig nem látja, mire használják fel egyes politikusok. Erdős László bizonyára örül, hogy írásai végre napvilágot látnak, ha már a Nemzeti Színház nem vette fel jövőévi műsortervébe negyedszer is bizonyára hasonló kvalitásokkal ékeskedő darabját. A műkedvelő örül, mert nyilvánosságot kapott, a lap örül, mert a műkedvelő öröme fegyverül szolgál a magyar írók ellen indított harcban, a közönség pedig elhiszi a rágalmakat, hiszen a *Magyarország* sohasem adott alkalmat az összehasonlításra: hasábjain még nem jelentek meg író írásai. Szerecsét kívánunk a *Magyarország*-nak ügyes ötletéhez, s kérjük: ne titkolja el, ha Kodolányi *Julianus barátjának*, *Boldog Margitjának*, az *Istenneknek*, a *Vas fiainak* és többi műveinek forrásmunkáit is megtalálta Erdős Lászlónak vagy más műkedvelőnek a fiókjában. Pellengetre az íróval! — A vasárnapi számokra mi is előfizetünk, s kíváncsian figyeljük: meddig gázolhat bele büntetlenül a napisajtó — politikai hátsó-pondolatokkal — a magyar író becsületébe?! (szfj)

Magyar Nemzet 1942. jún. 25.  
192. sz. 7.

Magyar Ut 1942.  
jún. 25. 26. sz. 2.

KODOLÁNYI JÁNOS:

## ESTI BESZÉLGETÉS

Ezen a nyáron a szokottnál is hamarabb takarodunk ki Budapestről. Akarattyai kertünk egész birodalom, a cseresnyefák rogyásig rakva vérpiros gyümölcs-csel, almafáink, körtefáink roskadoznak, a burgonya virágzik, a kukorica harsog, a rózsafák kicsattanó virágtól terhesek s a nagy, komoly diófák bölcs békességet illatoznak. Csak mennél hamarabb ide tehát! El Budapestről! Nincs telefon, a rádió többnyire hallgat, újság nem jár a házamba egy esztendő óta, — úgyis megtudok minden fontosat rejtelmes úton-módon, jobban, mint ahogy a lapok közlik s gyakran hamarabb is, szempontjaiktól, kommentáraitól pedig miért ne védjem meg magamat? — csak néhány folyóirat érkezik időnként. Meg egy-két könyvet hoztam magammal, hogy csendes elvonultságomban épüljek rajtuk, vitatkozzam velük. Ember nem igen téved be hozzám. Kertem mellett reggel-este a vén Karvaly bácsi hajtja el a nagybirtok disznait, beköszön a kerítésen, jelenti, milyen idő várható, s disznáival, kutyájával zsörtölődve baktat tovább. Távol kakuk szól, borús időben két vadgalamb száll a villanyvezeték oszlopára s krúgat nagybúsan, visszaidézve emlékezetemben a gyermekkori rejtelmes pagonyokat.

Jó egyedül lenni s évről-évre jobb.

Néha kitekintek a világba s elcsodálkozom. Milyen haszontalanságokon vitáznak az emberek, milyen hitványságokra pazarolnak indulatot, papírt, nyomdafestéket, becsületet, milyen alacsonyról nézik egymást és ügyeiket, s milyen ügyeket tekintenek ügynek! Hallom például, hogy Móricz Zsigmond új Rózsa Sándor-regénye körül tépik egymás haját, de legfőképpen az íróét, mert merészelt regényhóst csinálni egy magyar betyárból. Látom a szociáldemokratákat, a nyilasokat, a klerikálisokat szép *treuga Dei*-ben megegyezni a magyar író eláztatásának szorgos művében, a szilaj Nyisztor, amint megfélelkezvén arról, hogy Dosztojevskij egy gyilkos diákot választott remekműve hősül, Móricznak szemére hányja a rablógyilkost, a törvény üldözöttjét. S látom az úgynevezett *Magyar Kultúrát* s benne ugyanannak a szilaj úriembernek a kezenyomatát, amint tiltakozik az ellen, hogy az *Egyesületközi Együttműködés* református írókkal rendez az »örök magyar szellem« jegyében, ünnepi estet. Tisztelt — és tisztelendő, vagy főtisztelendő — kritikus urak, milyen csekély ügyért lángolnak, dühösködnek, vádaskodnak, ferdítenek, bakafántoskodnak önök! Hát nem restellik magukat? Mért nem szállnak magukba? Vajjon méltó a toll embereihez, hogy azt firtassák: ki katolikus, ki református, ki unitárius a jóhiszemű, jószándékú magyarok között? Lám, én most tudtam meg, hogy Erdélyi József görögkeletinek keresztelkedett, hogy Illyés Gyula katolikus, azt pedig ma sem igen tudom, hogy Sinka István milyen vallású. Önök titkos maffiát emlegetnek, amely a katolicizmus ellen tör. És elfelejtik, hogy éppen én írtam néhány komoly szót a magyar katolikus középkorról? Hiszen ugyanabban a

*Magyar Kultúrában* P. Kúhár Flóris, a nagytudományú pap írt erről a *Julianus barát* kapcsán. Hiszen a *Katolikus Szemle* is megírta ugyanezt. Hol itt a katolicizmus elleni titkos maffia? És hát Rózsa Sándor. Nem ismerik önök a róla szóló népballadákat? Nem tudják, miért csapott vissza az elnyomott paraszt az ősi nomád életformákba? Hová teszik társadalomtudományi iskolázottságukat, történelmi ismereteiket, ha már világirodalmi műveltségük olyannyira hiányos? Itt, kertem csendjében elgondolkozhatom az önök viselkedésén, mérlegettem, vajjon tudatos ferdítés-e az, amit tapasztalok, vagy csak tudatlanság. S hogy nem mindenáron a magyar szellem megosztásán fáradoznak-e, nem annak öntudatosodása ijeszti-e önöket följöslegesen, — vajjon nem valami újkeletű s újformájú kultúrharc felidézése-e a céljuk.

S elő-előveszem a leveleket, amelyeket az ország minden részéből s a határokon túlról kaptam s kapok szerzetesektől, világi papoktól, sőt püspöktől is. Szépen megférnek a református lelkészekről érkezett levelek tömege mellett. Ime, a legutolsó, olyan levélpapíron íródott, amelynek sarkán a gyermek Jézus tárja ki a karját. Vidéki püspöki tanácsos, kórházi lelkész írta. Nem akarom nyilvánosságra hozni dicsérető szavait, csak a befejező mondatokat idézem: »*Bárcsak minden magyar elolvassná! Áldja meg érte az Isten!*« S a pálos alperjel levelei, melyek legszebb emlékeim között foglalnak helyet. Az erdélyi püspök meleg baráti szavai egy olyan levélben, amit életem legnagyobb eredményei közé teszek el bizonyosságul. Mélyen vallásos, igaz, tiszta, hívő lelkek s jó magyarok. Ó, ha a *Magyar Kultúra* tudná s látná, miként vélekednek működéséről! Ha hallotta volna egykori hittanárom, egy kiváló, művelt kanonok megjegyzését a napokban történt beszélgetésünk során, amikor a *Magyar Kultúra* kritikai állásfoglalásairól s hangjáról volt szó: »*En már nem foglalkozom ezekkel, annyira más világ, hogy nem tudok együtthaladni velük... A békesség vágya olyan erős bennem, hogy inkább el sem olvasom őket...*« Higyje el Nyisztor úr s a többi hasonló »harcos keresztény«, én, a református, sohasem mulasztom el Pécselt jártamban felkeresni a Mecsek oldalán emelkedő intim, olasz hangulatot árasztó Pálos-kolostort, hogy a csendes, árnyas fák alatt, rózsák társaságában elbeszélgessek ott élő szelíd barátaimmal, hogy be ne üljek egy kis cellába, hogy föl ne keressem a Krakkból ideszármazott lengyel perjelt, aki mintha a magyar középkor legragyogóbb századából, a XIII.-ból lépett volna ki, s hónapokra szóló érvénnyel ne érezném a megnyugvást: van még szeretet, tiszta hit, mély tudomány és vallásos sodrú magyarság ezen a földön. Barátaim között seregével vannak megszállott, tisztaszemű, mélyhitű ifjú református papok, van, akivel éjszakai órákba nyúló beszélgetést folytatok teológiai kérdések-

1942. júl. 7. m.

ről s van, aki nehéz órámban felhív telefonon s egy mondatot olvas nekem az Evangéliumból, mondván, olvasgatás közben rám gondolt s ezeket a szavakat éppen nekem szólóknak érzi. Én, a református, aki meggyőződésből tértem át, könyvtáramban értékes katolikus irodalmat tartok s alig van nap, hogy ne forgatnám az igazi, az *egyetemes* — tehát a szó eredeti s igazi értelmében *katolikus* — írók javát. Meg kell végre látni és érteni mindenkinek: sokkal mélyebbre ható vallásos megújulás csírái bontakoznak, semmint Nyisztor s a hozzá hasonló szilaj »harcosok« elméjükkel felfogni képesek. Ők még benne gázolnak a múlt század kicsinyes, általuk annyiszor lenézett s elítélt *raciónalis* világában, pártügyet csinálnak, többségi kérdést, uralmi, hatalmi problémát szolgálnak az Istennel való közösség nagy ügyének ürügyén, lélekszámot számlálgatnak, firtatják, hogy a magyar szellem nevében hány református emelt szót s irodalmi műveket marcanognak abból a szempontból, hogy lehet-e regényhős egy perzekútorok által hajszolt, megbilincsel, elítélt futóbetyár... Félretéve vallásunk legegységesebb, tételei igazságait, félretéve saját nagy íróinkat — Mauriacot például — s nem hederítve egy Dosztojevszkijre, egy Tolsztojra, — hiszen Karenjina Anna házasságtörő volt! — váltig hajtogatják a maguk mérges kifogásait, váltig keresik a bajt, a haragot, a gyanakvást... S közben szó nélkül mennek el a filmbotrány mellett, egy hangjuk sincs a rádióban naponta szétáradó és százerek lelkét lealacsonyító zenei ponyva ellen, nem kelnek ki az ellen az elképesztő röpirat ellen, amit Schlachta Margit adott ki a zsidó birtokok elvétele ügyében, ezt a törvényjavaslatot egyszerűen »fosztogatásnak« bélyegezve... Ő, miért nem söpörnek egy kissé a saját házuk előtt?

De, mondom, végtelen szerencse, hogy nem Nyisztor és a Nyisztorok jelentik a magyar katolicizmust. És a ma még csak lappangó, de bizony történelmi jelentőségű vallási megújulás korában csak ők nem látnak tovább a kicsinyes *raciónalis* szempontoknál, — az igaziak, a nagyok, a valóban katolikusok, éppúgy, mint a valóban protestánsok, mélyebbre pillantanak és magasabbra látnak.

Mert a lélek átváltott már, ha a társadalom formái még nem is vettek erről tudomást. Az emberi faj eredetéről, multjáról, a lélek formáiról s a magyarság lelki alkatáról néhány olyan művet olvashatunk most, amit szükséges a nyaklók nélkül hadakozók szíves figyelmébe ajánlanunk. A »fejlődéelmélet« alkonyatának tanúi vagyunk. Egyre több érv és bizonyíték szól amellett, hogy az ember önálló fajta, hogy bár az állati alakok »típusára« teremtődött s azokat a típusokat valósította meg egymásra következő geológiai korszakokban, lényegesen elüt tőlük abban, hogy »valóságos lény« s az Isten-élményt eredetével hozza magával, mint minden mástól megkülönböztető tulajdonságot. Az »ősemberről« ma egészen más képünk van, mint a fejlődéelmélet virágzása idején. Az Isten-élmény közös, alapvető, lényeges tulajdonsága az embernek s mennél messzebb nyúlunk vissza a multba, annál tisztább, priméribb, közvetlenebb ez az élmény. Nincsenek tehát »primitív« népek és »primitív« vallások vagy kultúrák. Várkonyi Nándor megdöbbentő

könyve (*Szíriai oszlopai*, Egyetemi Nyomda kiadása) hatalmas készültséggel, nyílegyenes logikával nyomoz vissza az őskultúrák százezeréves rengetegébe s kimutatja az »ősember«, a *homo magus* vallási életének elképesztő mélységét, mai értelmünkkel fel sem fogható közösséget Istennel, az úgynevezett piramiskultúrák hallatlan alkotásait, erőfeszítéseit, s leírja a kozmikus katasztrófákat, amelyek az ember differenciálódására, elcsökevényesedésére vezettek. Szédítő kép tárul elénk az azték, az inka, a Húsvét-szigeti, az egyiptomi kultúremlékek szemlélésekor. Hörbiger jégelméletét felhasználva bizonyítja, hogy több világgrész elpusztulását az ú. n. Kánoholdnak a Föld vonzókörébe való kerülése és lezuhanása okozta s hogy mostani Holdunk is ugyanígy fog egyszer lezuhanni a Földre, még nagyobb katasztrófát zúdítva az emberiségre s még inkább megváltoztatva a világ képét s az élet feltételeit. Várkonyi a világ majd minden népénél megtalálható vízőn-mondákat is egyezteteti, szimbólumaikat megfejti s frappáns kapcsolatba hozza az *Apokalipszis* kataklizmaképeivel. (Amelyeket Renan még racionálisan akart megmagyarázni, belekeverve Néró alakját is.) Várkonyi műve az első jelentős kísérlet a mondák megfektetésére s ezért döntő fontosságú etnológiai kutatómunka kiindulása lesz. Kétségtelen, hogy *raciónalis* magyarázatainkat az ember eredetéről, természetéről, őskultúrájáról el kell vetnünk s bár sokan mosolygótónak találják: el kell fogadnunk az ősmondák s a *Biblia*, mint ősmondagyűjtemény tanúvallomását. Gyökeresen meg kell változtatnunk pl. iskolai oktatásunkat is ebben a tekintetben. Az emberiség történetét, amely hat-nyolcezer év szűk területére zsugorodott össze s a Földközi tenger vidékéről indult ki, messze ki kell tágítanunk geológiai korokra, évszázadekre s vissza kell nyúlni a vörösbőrű fajtáig, az Atlanti-népekig, az indiánokig s le a Csendes óceánig, mint »bölcsőig«. S meg kell értenünk, hogy ez a »bölcső« olyan monumentális, sok tekintetben megmagyarázhatatlan méretű és színezetű, eszmei tartalmú kultúra, amihez képest mai kultúréletünk csak elenyevé, kiszikkadt, tudóvésztes pepecselgetés, vegetálás. Egészen más színben tűnik fel a Földközi-tengeri kultúra, ha ismerjük ősi atlanti gyökereit s más képünk lesz magáról az emberiségről, ha tudjuk, hogy az egész Földet körül fogó, behálózó alapkultúra és istenhit differenciálódott s elcsökevényesedett formáit éli. S a mindennapi ember, a tömegember egészen más képet nyer a kereszténységről, annak az ember őstulajdonságaiba, ősmultjába nyúló gyökereiről, tételeinek igazi értelméről és jelentőségéről, ha nem mint a »primitív« vallások, a »pogányság« s a bálványimádás kezdetleges állapotából való kivirágzást, hanem az ősi Istenélményhez való visszanyúlást nézi. Mert a többistenhívő vallások csak látszólag többistenhívők, — kultikus formáik az eredeti istenélmény romlott formái s a keresztényiség, — pontosabban Jézus — és minden más, az övével egyező istenélmény — nem egyéb, mint visszamarkolás az ősi forrásba. (Karrer: *Kereszténység és istenhit*. P. Gyéressy Ágoston fordítása, Szt. István Társulat.)

Ha az európai kultúrfajták életét vizsgáljuk, kiderül, hogy a *homo magus* eredeti képességei, ha

csökevényekben is, elsősorban a Keletről ideszárma-  
zott fajtákban találhatók meg. Az árja népek például  
nem rendelkeznek a homo magus tulajdonságaival.  
Érdekes, hogy az indiai misztika az őslakók, a dravi-  
dák óceániai kultúrtaájából fakadt s nem az Északról  
bevándorolt ú. n. árja népek kultúrtahozománya. Az árja  
népek sohasem törekedtek arra, hogy életformáik egy  
*kozmosz világkép földi tükrre legyenek*, mint pl. a  
keleti népek, — dravidák, mongolok, japániak, óceániai  
népek, afrikai fajták, indiánok stb., vagy a kelták és  
a latinok. Még Tacitus idején, — mint a *Germania* c.  
műből látjuk, — amikor a római birodalom egy koz-  
mosz kép földi megvalósításának végén állott, a ger-  
mán törzsek sporadikus, a pillanatnak alávetett, amorf  
nemzeti közösségekben éltek, mitoszuk sem a saját-  
juk s csak a római keresztény hűbériség adott nekik  
kozmosz távlatú társadalmi formát. S itt kell rámu-  
tatnom Ferdinándy Mihály kitűnő művére. (*Mi ma-  
gyarok*, Rózsavölgyi kiadás.)

Lassanként kitisztul az a kép is, amit őseinkről  
jól-rosszul összetakoltunk. A sztyep-népek — mon-  
golok, türkök, magyarok — társadalmi szervezetének  
*kozmosz alapjai* egyre világosabbak előttünk. A  
szakrális fejedelem, a kagán szerepe, a mellérendelő  
államorganizáció, a négy világtáj alapján elrendezett  
törzsek és hadseregek, a kettős fejedelemség — egyik  
Nyugat, másik Kelet képviselője — s az ehhez való  
makacs ragaszkodás történelmünk során (a »kisebbit«  
király, az »ifjabb« király méltósága egészen az Árpád-  
ház kihalásáig), kultikus cselekményeink értelme, a  
keresztység könnyű felvétele és mély átélése, mind  
különös, tiszta értelmet nyer. Ma még kevesen mérik  
föl annak jelentőségét, hogy a magyar társadalmi  
rend, katonai szervezet, vallási kultusz egy kozmosz  
kép csodálatos megvalósulását mutatja, kevesen lát-  
ják még, milyen magasrendű életforma volt ez s  
mennyire fölötté állt az akkori ú. n. »kultúrtnépek« élet-  
formáinak. Hogy mekkora fontossága van az Istennel  
— Tengrivel — való szoros és közvetlen kapcsolatának,  
az ősi istenélménynek és a szakrális kagánságnak a  
magyar fajta felsőbbrendűségének megítélésében. S nem  
tudom megállni szó nélkül: bizony száználmas, földhöz-  
ragadt dadogás némely »nyugati« előkelősködő kriti-  
kusunk vádaskodása, amikor minket, akik a magyarság  
keleti gyökereire, lelkiállatára, ősi istenélményére s a  
rokonépek kultúrkincsére rámutatunk, negédesen Vata  
úrnak, fehér lovat áldozó pogánykodóknak, vad ro-  
mantikusoknak neveznek s ide s tova már ügyészert  
is kiáltanak »veszedelmes« tevékenységünk elfojtására.  
Figyelmeztetnem kell olvasóimat, milyen üzletes kis  
vád az is, hogy a mi magyarságunk »kirekesztő« ér-  
telmű, mert hát hiszen »mindenki magyar, aki itt él  
s aki magyarnak vallja magát«. Itt most Karácsony  
Sándor klasszikus meghatározására kell utalnom: »Ma-  
gyar az, aki a magyar jelképrendszert megérti s a  
magáévá teszi«. Mi más ez, mint a magyar istenél-  
mény, az ősi kozmosz kép elfogadása, megvalósítása,  
az annak megfelelő lelkiállat?

De már itt is tartunk egy újabb kitűnő műnél,  
Lükő Gábor könyvével. (*A magyar lélek formái*, Exodus  
kiadás.) Lükő világos, tiszta érveléssel sorakoztatja föl  
népköltészetünk szimbólumvilágát, népi faragásunk, be-

rákos munkáink, szötteink és hímezéseink jelképeit,  
színeinek értelmét és zenei alapformáinkat, hogy meg-  
mutassa, miben s miért különbözünk Nyugat lelki for-  
máitól, főképen az ú. n. árjától. Fontos megállapítás  
az, hogy zenénket mindaddig nem tudjuk sem leírni,  
sem igazán megérteni, amíg a nyugati zene idő-  
mértékes formáit el nem vetjük s a magunk időtlen  
ritmusának jeleit nem alkalmazzuk. Lükő is az *idő  
érzékelésének hiányában* látja a magyar lélek döntő kü-  
lönbségét a nyugati lélekétől, amit egyébként én is  
kifejtettem a történelmi regényről adott interjumban  
a *Magyar Kultúrszemlében*. Kozmosz képünknek ez  
alapvető jellemvonása.

Végtelen öröm, hogy egyre többen, egyre sike-  
resebben foglalkoznak az ember s a magyar lélek tu-  
lajdonságainak vizsgálatával, megértésével, magyará-  
zatával. Az *igazi kritikai mértékek kialakulását csak  
ettől a munkától várhatjuk — és joggal várjuk*. Mert  
válljuk csak meg: nincs saját kialakult mértékrendsze-  
rünk. Ha kritikai életünket nézzük, — persze, nem a  
napisajtó fizetett reklámkommunikéit, sem a pajtás-  
kodás, vagy a klikkéredek szülte kritikákat, — föl-  
tűnik a szempontok zavarossága, alacsonysága, vagy  
teljes hiánya. Például nagyképi kritikusi vita folyik  
a kritikus »urbánus«-e, vagy sem, hogy az író paraszti  
vajjon ki fejtette már ki e viták értelmét! Nagyrészt  
elegáns, finom, tanult gorombáskodás, lebecsülés, fity-  
málkozás nyilvánul meg e vitákban, s nem csekély  
mértékben ferdítés, sőt insznuálás is. Csak nemrégiben  
boncolgatta e kritikák bizonyos fajtáját Németh  
László a *Magyar Csillagban*, a »fantómok« ellen írt  
cikkeiben. Ma kritikai szempont lehet egy előkelő ka-  
tolikus folyóiratban az, hogy az írók egy csoportjában  
ennyi meg ennyi református találkozik — s mi más ez,  
mint »titkos maffia«. Kritikai szempont az is, hogy  
lám, ez a kiváló író itt csak jót ír a parasztról, míg  
a többiek amott csak rosszat írtak, vagy írnak s ezzel  
»divatot« csináltak. Kritikai szempont a már említett  
»Vata úr«. Kritikai szempont, hogy az író nem Nyu-  
gatra utazgatott, hanem Északra, vagy Délre. A népi  
irodalom megítélésében kritikai szempont az is, hogy  
a kritikus »urbánus«-e, vagy sem, hogy az író paraszti  
eredetű-e, vagy esetleg kasznár volt az apja. S persze,  
még makacsul tartja magát az a »tárgyilagos« meg-  
győződés is, hogy a mű jelentőségének megítélésében  
*csupán esztétikai szempontok* lehetnek mértékadók, s  
valóban, olvashatunk is bámulatos értekezéseket Kosz-  
tolányi jelzőiről, Babits mondatszerkezetéről stb. —  
ami nem volna baj, ha ezen túl jellemezni tudná az  
író *emberi alakját* is. Az irodalmi mű azonban sem nem  
esztétikai, sem nem politikai, sem nem lélektani jelen-  
ség, hanem *valamennyi együtt*, az irodalmi mű az élet  
egy szerves, zárt formában való kifejeződése, indokai,  
motívumai, életrekelésének és életbenmaradásának okai  
végtelen számúak, mint minden fizikai, vagy lelki je-  
lenség. Mélni sem lehet tehát csak esztétikai mérték-  
kel, de nem lehet politikaival, társadalmival, vagy lé-  
lektanival sem, hanem valamennyivel együtt. (Nem  
szólván az esztétikai mértéknél sokkal súlyosabb, egy-  
oldalúbb mértékekről, Vata úrról, kálomisták és pá-  
pisták válogatásáról s hasonlókról.) A műalkotás, ha  
valóban az, része a történelemnek, akárcsak a háborúk,

vándorlások, vallási mozgalmak stb. Tessék tehát egyetemes mértékrendszert kialakítani. Erőlkül kritikai életünk gyermekes, vagy ostoba pepecselés, veszekedés, tapicskolás, töntörgés, üzlet, érvényesülési alkalom, dorong, vagy akármi egyéb csupán, de nem ítélet, nem felmérés és nem számontartás.

Hosszú ideje ilyenfajta kritikát, ilyes kritikusí egyéniséget nem látok. Gyulainak, Péterfinek volt kritikai mértéke, igaz, nem nagyterjedelmű s nem egészen sajátosan magyar, de volt. Németh László van azon az úton, hogy megvalósítsa a legmagasabb igényeket, amelyeket az író hiányol és sóvárog leginkább. Hiszem, hogy elsőpri szokványos kritikai kategóriáinkat. Ahogy látom, igazi feladatai előtt áll még, s hogy hová jut, nem lehet még tudni. Képességei hatalmasak, fantáziája és kemény szigora kiegyensúlyozza egymást. Nem merném még kimondani, ki lesz mellette az, aki *csak* kritikus lesz és *csak* bölcs, kinek a kezében lesz az ítélezés művészetete — *művészet és vallás egyben*. Mindaddig csak jobb-rosszabb tanulmánykákat, tetszetős boncolgatásokat, kultúrált, vagy parlagi hadakozásokat fogunk látni. Elég érdektelen, gyakran lehangoló látvány. Az esztétikai farigcsálásokat, irodalmi, vagy publicisz-

tikai piszmogásokat azonban el kell söpörnie annak a kritikának, amely emberiséget, vallást, magyarságot, történelmet, lélekismeretet színtétizálva egyetlen szerves egészé tud forrasztani s fejszéjét valóban a fák gyökerére tudja vetni. Ez forradalom lesz a magyar szellemi életben, — magyar s egyszersmind egyetemes emberi forradalom. Hogy Nyugat alkonya hogy fog végződni, milyen formák alakulnak ki, még nem látható, vagy, ha látható, ki nem mondható. *De ennek a magyar szellemi forradalomnak el kell következnie, vagy végkép beleragadunk a mértékek anarchiájának s az érdekek hínárjának nyúlós ragadványába.*

Egyébként: jó itt, a sűrű, néma kertben elvonulva csak a kerítésen kitekintő szemmel nézni az úgynevezett »szellem« kavargásait s részt nem venni bennük, a nyomtatott rotációt be sem engedvén a fehérre meszelt falak közé, a buzsáki és sárközi szöttesek mélyértelmű, örök szépségeket suttagó világába. Csak néhány könyvet emelünk le olykor a polcról s elgondolkozva nézzük a szomorúfűz szelíden lengedező ágait.

Hogy holnap mi lesz, azt bizzuk a csillagok járását megszabó hatalmakra.

Balatonakarattya, június 21.

BARSI DÉNES:

## FEKETE BOJTÁR VALLOMÁSAI

(Sinka István önéletírása)

Sinka István prózában, az élethitelesség egyszerű igényével megírta életének a születéstől a pásztorság abbahagyásáig való darabját, bő három évtizedet. Harmadfélszáz lapos könyv, kívülről semmi csodálatos nem látszik rajta. Ha végigolvasod, nemcsak szemmel, hanem lélekkel-emberséggel, aztán kezded felfogni a dolog lényegét. Itt valami mégis csodálatos. S nem is a könyv tartalma, hanem a könyv tartalmánál fogva a tény maga, hogy ez a könyv: *van*.

Elhagyja akárci, aki meg tudja különböztetni az írott szót a lihegő tudótól, a fizetési meghagyást az apostolok tüzes nyelvétől, s az élő kultuszminisztert az éhbel holt lírai költőtől: csoda az, s inkább a nagyobbak, mintsem a kisebbek közül való, hogy az az ember, aki a Fekete Bojtár életét *megélte*, Isten hírével hozzá bírt jutni, hogy ezt az életet *meg is írja*.

A mélység, ahonnét Fekete Bojtár Vallomásai fölszakadtak: *indiai mélység*. A különbség csak annyi, hogy Indiában törvények tiltják az alsó kasztból föl-emelkedést, Fekete Bojtár Vallomásaiban ilyen törvény nincsen, *itt csak tények emlékeztetnek Indiára*. Ámbár a Vallomások már arról is szólnak, hogy ha mélység-sötétek is a tények, ám örökkévalóságuk mégsem isteni, mert valahol a bírhatóság történelmi határánál kilök magából az idők teljessége egy ilyen Fekete Bojtárt, hogy sovány vállát feszítse be a tények sziklarepedéseibe és hányjon széjjel belőlük annyit, amennyit szusszal győz.

Bizony, nem könnyű az ilyen győzködés.

Fekete Bojtárnak, hogy Vallomásai megírásáig elérkezessék, meg kellett küzdeni a kasztbeli sorssal, pedig azt erős-keményen és szorgosan megkésztették az

odafelvalók. S nemcsak evvel, a sorstársak gúnyos, röhejes, gyilkos reménytelenségével is. S nem bizonyos, a tilalomfát nehezebb-é kidönteni, vagy a kidönthetlenség hitét, amí a kitiltottak lelkébe kövült...?!

Az alsókasztbeliekkel velük születik, beléjük örökíti az alacsonyság, gyarlóság, menthetetlenség érzését a multak tapasztalata, s ha nem születnék velük: életük folyója ezer forgóban buktatja meg őket, ezer úszó fatörzssel tördösi meg a koponyájukat, ezer kemény parti padmalyhoz veri oda a gerincüket, mig sunyi félelemmel megnyugosznak a változhatatlanban. Alacsonyságuk, menthetetlenségük a bizonyosságot is beléjük örökíti, hogy ha valaha valaki meglengetné értetük a szabadítás zászlóját: hát az se lehetne közülük való. Példának vegyük, hogy az elevenen megsütött, s feltálatl hajdani parasztkirály személye szerint nem volt paraszt, sőt ugyancsak vitézlő nemes úr. Ha paraszti ember kiáltja oda Mohács előtt a sövény aljába rivasztott jobbágynépeknek a harci Jézusmáriát: sosem lett volna parasztlázadás. S még messzebb nézve, szélesebb, örökbe tanulság iránt: a Szeretet láthatatlan Istenének heroldjai sem tudták másképp elképzelni az éhesek, rongyosok, bűnösök Megváltóját, mint hogy királyi vérből kell származzék, a Dávid családjából...

Micsoda megszállottság, micsoda rejtvehordott, de embérentúlvaló fényességű *önbizalom*, micsoda emberfelettire ajzott *akaraterő* kellett hozzá, hogy valaki emberséges emberül keresztüllihagje ezt a vigasztalanságot, s a végén mégis oda érkezzék, ahová legelőször indult, mikor nyiladozó értelme előtt először kezdett összemarkolódni az emberlét mélyebb értelme.

S ha ez a megérkezés csoda, bizony nem csoda

KODOLÁNYI JÁNOS: ESTI BESZÉLGETÉS. Mintegy húsz esztendő cikkterméséből válogatta össze ezt a könyvet az író. Ezek a cikkek, ezek a „beszélgetések“ kivétel nélkül olyan kérdésekkel foglalkoznak, amelye korunknak és magyarságunknak par excellence alapkérdései.

Keresi a szellem válságának okait s feladatunkat ebben az általános európai válságban: „*ki kell alakítanunk magunkban azt a korszerű szellemet, amely történelmünkben önként következik s amelynek hordozója a népkultúránk*“. Tisztán látja, miféle gátakat kell ledönteni, hogy előtessenek bennünket egy tisztább élet termékeny hullámai. Nem félti a magyar lelket, mért ez készen érkezett erre a földre és olyan, mint a mesebeli királyfi: erdő elröjti, csalit befogadja, folyó felveszi, madár táplálja, hegy megnyílik előtte. Él ez a lélek, él mindnyájunkban, csak sokféle hordaléktól elhomályosítva. Él főképpen a fiatalok egy kis csoportjában, akik az új szellemet meghordozták az iskolák, az egyetemek falai között s az új magyar szellem képviselői mellett bátran kiálltak. Erre a minőségi fiatalságra gondolva mondja Kodolányi: „Van okunk a bizakodásra. Sőt többet mondok: ha népünket el nem söpri valamely előreláthatatlan történelmi katalizma, a mi megálmodott Magyarországon a poklok kapui sem győzhetnek ma már“.

Szeretnénk ezt a könyvet oda tenni mindenkinek az asztalára, hogy látván-lássa: mi az igazság, mert olyan ember könyve ez, akinek egyetlen törvénye, hogy meglássa és kifejezze az igazságot, a mi igazunkat. „Senki sem kívánhatja tőlem, hogy a töviseket, ame-

lyek megszaggatták ruháimat és felvéreztek az embersűrűben, észre ne vegyem s emlékezetemből kitöröljem. Nincs erre törvény és nincs hatalom. Mert az én belső törvényem és igazságom hatalma örök, egyetemes emberi törvény és igazság“. Kodolányi János szabad és tökéletesen független író s ezért elfogulatlanul mond véleményt, mutat terveket és utakat, figyelmeztet a veszélyekre, örül a jón és kesereg a rosszon s mindenekfelett szentül hiszi, hogy az európai népek részének mai szenvedéseiből mérhetetlen ellenhatásképpen egy tisztultabb, szellemibb, igazabb s ennél fogva harmonikusabb világ születik s ebben a világban példamutató szerep illeti majd meg a magyarságot.

Benke-Nagy Sándor.

Hajnalodik (Keszremet)  
1942. júl.,  
F. M. 212 - 213.

1942. júl. 18. 139

## Egy kis analízis a — „Szintézis“-ből

Igen tisztelt Szerkesztőség!

Kodolányi János neve közismert plágium-perének megindulása óta, mely közöttle és „a zsidó fogász“ között folyik, fokozott érdeklődésre tarthat számot. Eddig csupán az írólt értékeltek e név mögött, most — az embert is. E „lélektani“ érdeklődés lehetett az oka annak, hogy szemünk egy régi füzet régi Kodolányi-cikkén akadt meg, amelyből egy-két mondatot feleleveníteni úgy a közönség, mint Kodolányi János számára — azt hisszük — tanulságos lesz. Az *Amicus* kiadásában, 1927-ben Nagy Sándor szerkesztésében jelent meg egy-két füzet, melyek címe *Szintézis* (Tanulmányok a szellemi tudományok köréből). A második kötetben találjuk meg Kodolányi figyelmet érdemlő értékezését, melynek címe „Szabó Dezső és a segítség“.

A *Szintézis* II. kötetének 40. oldalán olvassuk a következőket: „Szabó Dezső nem egyszer rámutat arra, hogy az alulról felfelé törő földműves- és munkásosztálynak kell kitermelnie az új középosztályt. Kétségtelen, hogy ez az elgondolása, megtoldva azokkal, melyeket a zsidó kapitalizmus ellen felsorakoztat, nagy részben a szocializmus következménye. De hogy képzelet el a jövő magyar államrendet olyan zavaros és ellentmondó ideológia alapján, amelyet ezek szerint várhatunk? Független nemzeti királyság, zsidó kapitalizmus nélkül? Elvégre nagyon egyre megy, hogy a dolgozó népet a nemzetközinek nevezett zsidó vagy a tényleg csak olyan nemzetközi „keresztény“ kapitalizmus zsákmányolja ki. A belga, francia, angol és német vas-kartell például nem nevezhető zsidónak, noha keresztényiellen s ehhez a nemzetközi kartellcsoport-hoz éppen úgy csatlakoznak a ml keresztény vasipari érdekeltségeink, mint a zsidók. Könnyű elképzelni, hogy a kereszténynek nevezett tőke-érdekei ugyanazok, mint a zsidó-nak nevezettéi s egyiket éppen úgy

nem lehet vallási megjelöléssel illetni, mint a másikat.“

A 41. oldalon: „... osztjuk az író álláspontját arra vonatkozólag, hogy a magyarság a kereszténységet nem szívtta magába s ma is csaknem olyan külsőséges keret rajta, mint ezer évvel ezelőtt...“

A 42. oldalon így elmélkedik K. János: „Ha Szabó Dezsőnek egységes kompozíciója lenne a magyar problémákról s azt bele tudná kapcsolni az egyetemes európai problémák láncolatába, bizonyára irtózna attól, hogy abba belekeverje a *kis svábok, zsidók és tótocksák ezreit*, mert ez az *elaprózás és kisedés antipátiák kiélése* nem jelenthet a történelmi Magyarország összeomlása után egységet, erőt, hitet...“

Sóhajtvá tesszük félre a művecskét, melyben a szerző Szabó Dezsővel egyetértően úgy vélekedik, hogy a kereszténység csupán „külső kerete“ a magyarságnak és amelyben a zsidó nagytőkét védi; nem folytatjuk a szellemidézést. Arra gondolunk mégis, hogy a jóhiszemű olvasó úgy vélekedhétik, hogy egy-egy alkotás kiszakított mondataiból nem szabad ítélni, ezért még az írás bevezető sorait idézzük: „Igaza van ugyan Schopenhauernek, mikor azt mondja, hogy egy író vagy költő munkásságát nem szabad egyes, elkülönített alkotásaiból megítélni, hanem azok összeségéből... Mindazonáltal, ha óvatosak tudunk maradni és ki tudjuk válogatni azokat a jellemző sajátosságokat, amelyek egy író arcképét különböző művekben megrajzolják, gyakran célra vezethet az egy mű tanulmányozása is, főként, ha ismerjük az író egész *oeuvre-jét* és *többé-kevésbé a magánéletét* is.“

Már pedig a hírheft plágium-per óta az ellen a „zsidó fogász“ ellen az író magánéletét is sikerült megismernünk — „többé-kevésbé“.

Teljes tisztelettel

Kiság, 1942 július havában.

Dr. Homonov S. Agl

Magyar Nemzet 1942. júl. 18.

161. n. 8.

PÁLÓCZI HORVÁTH LAJOS:

## KODOLÁNYI JÁNOS: RÓKATÁNC

Milyen jó lenne, ha az ember — egészséges, kiegyensúlyozott viszonyok között élve — nyugodtan, gátlások és előítéletek nélkül átadhatná magát az írói alkotások élvezetének, az olvasás élményének, s véleményét közölve mindig arról beszélhetne, amiről szó van. Ha az irodalmi művekről irodalmi, a politikai írásokról politikai szempontok alapján mondhatna bírálatot, és így tovább. Sajnos, ma ez majdnem lehetetlen, mert elpolitikásodott, érdekszövetségekre tagozódott »szellemi« életünk zsoldosai, az újságok, odaállnak az író és olvasó közé s a könyveket — rendszeren a legjobb, legmagyarabb könyveket — befecsken-dezik vádjaikkal, rágalmaikkal. Ezek a vádak azonban csak a legkritikább esetben szakmába vágók. Leginkább politikai, társadalmi, közéleti, vagy magánéleti bűnököt vetnek az író szemére. Vagy pedig — s ez a legjobban bevált módszer — kijelentik, hogy műve *erkölcstelen*, veszélyes, lelkeket mértelyező alkotás. (Érdekes, hogy a beteg erkölcsű korok mennyire szeretnek az *erkölcs* nevével operálni. Az emberek általában arra hivatkoznak legszívesebben, amiben legjobban szűkölködnek.)

Na már most, az olvasók egyik része ilyenkor, botrányt szimatolva, mohón csap le a megbélyegzett írásműre, s elolvassván, csalódottan vállat von: »Hiszen ez csak irodalom. Nincsen ebben semmi destruktív. Még csak nem is pornográf.« Ez azonban még a jobbik eset, mert az ilyen szenzációkra éhes olvasó legalább megveszi a kipellengérezett könyveket. A nagyobbik csoport azonban a rágalmak hallatára megkönnyebbülten felsóhajt: »Na, legalább ezt se kell elolvasnom.« Nem is olvassa el. A rágalmakat azonban megjegyzi és szorgalmasan tovább terjeszti. Alkalmom-

adtán sokatmondó kézlegyintéssel beszél le ismerőseit az illető író olvasásáról... S minthogy már alig van olyan igazi magyar értékük, akit jobb, vagy baloldali rágalom ki ne kezdett volna, irodalmi értékeléseinknek legtöbbször védő és mentegető mellékizük van. Védelve dicsérni és támadva védekezni, — ez a mai kritika leggyakoribb kényszerű formája. Ha egy új *Móricz Zsigmond*, *Németh László*, vagy *Kodolányi*-könyvet a kezünkbe vesszünk, olyan érzés fog el bennünket, mint mikor bele akarunk harapni egy szép, érett körtébe, de akkor észrevesszük, hogy hangyák, mezei poloskák, meg mindenféle egyéb kellemetlen bogarak mászkálnak rajta. Előbb le kell fricskázni róla a bogarakat s lesúrolni szennyes lábaik nyomát.

Igy vagyunk *Kodolányi* legújabb novellás kötetével, a »Rókatánc« is. A kötet remek, Kodolányi táj- és emberábrázoló erejének, elbeszélő és beszéltető művészetének újabb jelentős magaslata. Olyan jó lenne megpihenni rajta, olyan jó lenne elmerülni ezekben a levegős tájakban, elbolyongani ebben az élettél teljes, eleven ember-erdőben s boncolgató kritika helyett egyszerűen idézgetni a könyvből. Megcsillogtatni az olvasók előtt ezeknek a dunántúli mély magyar talajba ágyazott elbeszéléseknek friss színeit, megkívántatni velük jó ízeit és zamatait. De nem lehet, mert a kritikusnak előbb köztisztasági feladatokat kell végrehajtania: Le kell mosnia róla a sarat, amit illetlen és illetéktelen, de piszkolódásban igen gyakorlott emberek ráfreccsentettek. Ezúttal az úgynevezett »jól szituált baloldal« képviselői voltak az illetlenkedők. S a vádjaik? Ugyan mi mással is vádolhatnának egy kitűnő magyar író, mint erkölcstelenséggel?! Ez a jó öreg rágalom, ez mindig beválik,

Magyar Élet 1942. aug., 8. sz. 12-M.



ez mindenkor rendkívüli hatással van a farizeusi keblekre. Hogy hát a Rókatánc (vagy előbbi címén »A Cigánylány Csókja«) erkölcstelen írásmű, mert hát itt a faluvégi fél-kóbor cigánylányok nem úgy beszélnek és viselkednek, mint a Sacré Coeur-ben nevelkedett kisasszonyok. Ó, Istenem, Istenem, de hiszen ha Kodolányi megijedne az ilyen gyermekes gáncsoskodásoktól, s úgy beszéltené és mozgatná alakjait, ahogy ezek az alkalmi erkölcsbírak kívánják, (akik az irodalmat olykor szándékosan összetévesztik a kisdedővő intézettel) — akkor soha életben ép-kéz-láb sort le nem írhatna, akkor nem is lenne vérbeli író. Mint-hogy azonban az, még pedig a javából, ergő, még ha akarná, se vehetne erőszakot írói ösztönein, stílusának belső parancsain, s azon az egyetemes érvényű iratlan írói törvényen, amely így szól: Az irodalomban életre keltett alakok csak stílszerűen beszélhetnek és mozoghatnak, vagyis úgy, ahogy fajtájuknak, környezetüknek, helyzetüknek s ezekből fakadó egyéniségüknek, vagyis műbeli helyzetüknek, beállítottságuknak megfelelően *szükségszerűen* beszélniök és mozogniök kell. Ezt a könyörtelen szükségszerűséget, ezt a lenyűgöző elhithető erőt érezzük az igazi nagy írók olvasásakor. Érezzük, hogy *Tolsztoj* Natasája, *Flaubert* Bovarynéja, *Móricz Zsigmond* Rózsa Sándora, vagy *Kodolányi* cigány Mária ebben és ebben a helyzetben csakis ezt és ezt mondhatja, csak ezt és ezt csinálhatja.

Az igazi írók ismertető jele, hogy így tudják mozgatni alakjaikat, s belső írói erkölcsük parancsolja, hogy ebből ne engedjenek, hogy ezt a képességüket semmiféle tapintatossági szempontoktól, vagy külső kényszertől ne hagyják megcsönkíttatni, eltorzítottatni. Ez az írói erkölcs parancsa. De Kodolányiban nemcsak az írói erkölcs erős, hanem a közösségi erkölcs is. Ezért mikor a cigányok tarka szerelmi életét rajzolja, (mint a déli véralkatnak és a cigány szállások agyon-zsúfoltságának eredőjét) ilyenkor a félremagyarázók és könnyen félrevezethetők, szóval a szellemileg és erkölcsileg gyengébbek kedvéért mindig idéző-jelek közé teszi az »apa«, »após«, »feleség« stb. szavakat, hogy ezzel is jelezze, mennyire bizonytalanok a cigányoknál ezek a rokonsági kapcsolatok, hogy mennyire nem lehet őket komolyan venni. Akinek tehát ez sem elég, akik ezek után is erkölcsstelennek érzik *Kodolányi* Rókatáncát, azokkal nincs mit kezdenünk. Az ilyenek pathológikus lelkek. Hasonlóak azokhoz, akik *Dosztojevszkijt* is megrójják, mint a »prostituáció feldicsérőjét«, amiért a Bűn és Bűnhődésben rokonszenvesen állítja be Szonyecskának, az utcalánynak alakját.

Nem szomorú dolog, hogy ebben a papírhiányos világban ennyi sort kell pazarolni ilyen magyarázatokra? Azért, mert némelyek gyermekes következtetéseket próbálnak levonni az írói *impasszibilitásból*. Ez a cigányos novella ugyanis valóságos remeke az írói *impasszibilitásnak*. Én ugyan nem szeretem ezt a franciáknak való rideg fogalmat. Inkább »pánesztéziának«, egyetemes érzékenységeknek, mindenbe beleérezni tudásnak nevezném Kodolányinak azt a nagyszerű írói képességét, amely valósággal belebujtatja alakjaiba, úgy hogy mindent az ő szemükkel tud nézni és lát-

tatni. A Rókatáncban például a 44. oldalon az egész társadalmat, az egész világot cigány szemmel nézi. Szinte »alulnézetben« látjuk itt az embereket és dolgokat. Falusi házak és kocsmák küszöbéről figyeljük az asztalokat, amelyekről le-leesik egy-egy kenyérvég, vagy lefaragott sonkacsülök, s az országúti árokból a közeledő szekereket, mert onnan is »leeshetik« valami: egy-két fillér, egy kis bagó, — ha a rajkók ügyesen eljárják a rókatáncot. A legragyogóbb ilyen alulnézetből festett képek egyike a templomi jelenet, mikor a cigány »család« karácsony éjjelen végigbámészkodja az éjféli mise pompázatos ceremóniáját: »A rajkók egyre csak bámulnak, bámulnak s boldogok a gyönyörűségtől. Minden a legcsodálatosabb rendben folyik. A pap kifordul, kántál valamit, megint megfordul, mint az időjárásmutató házikó faragott embere. Széttárja a karját, meg megint összecsupkja, nem téveszti el. A minisztránsok hol összemennek, hol szétmennek, hol letérdelnek, hol felállnak s hadarnak érthetetlen szavakat. Nem tévesztik el ők sem. Szép dolog az Isten színe előtt így jönni-menni! Nem is cigánynak való... Kalányosék mindent úgy csinálnak, ahogy kell. Amikor letérdel a tömeg: ők is letérdelnek, ha feláll: ők is felállnak. Ha az asszonyok kaparásznak a mellükön és sóhajtoznak: ők is kaparásznak és nyögnek. A vén Zsófi meg sűrűn hányja a keresztet, nehogy az Isten megverje valamiért. Inkább többet csinál, mint kevesebbet. Csengő csilingel, elnémul az orgona, a pap valami aranyos, sugaras csillagot tart a feje fölé s integet vele, mire mindenki mélyen leborul s nyomkodja a mellét. Így tesznek ők is. Érzik, hogy ez az egész szertartás magja, s a lelkük megtelik érthetetlen áhitattal, félelemmel és bizonytalansággal.«

Szinte jelképes megvilágítást kap a cigány sors a favágó jelenetben, mikor a két férfi — Péter és Joskó — elvállalja a kisbíró fájának felapritását. A bíró azonban két napi munka után nem hajlandó pénzt adni nekik, mert azt mondja, már kaptak egy »pihent« tyúkot, krumplit, sőt egy-egy pohár pálinkát is a kocsmában. Elégedjenek meg ezzel. A két cigány keservesen átkozódik. »Fel kell gyűtani a falut — dörmögi Joskó, majd hozzát teszi: — Én mindig mondtam, hogy nem lehet dőgozni. Csak rabolni és lopni lehet.« Ez a mély szimbolikájú jelenet a társadalmi erkölcs védőbástyáin kívül állók, a katasztrofált örök sorsát, az osztálytalanok tragédiájának örök körforgását példázta: Helyzetük folytán eltorzul a jellemük; ezért a birtokon belüliek bizalmatlanok a munkájukkal szemben, alamiznaszerű éhbérekkel alázzák meg őket; a megaláztatás viszont egyre táplálja lázadó dacukat, újabb és újabb bűnözésbe kergeti őket. Végül már az egész rendezett társadalmat ellenségüknek tekintik. Mindenkit, aki birtokon belül van s aki a birtokon belüliek vagyontól őrzi. Mindent ő előlük őrizenek, mindent, — mert hiszen »minden a másé a világon«. Mikor a Kalányos »család« elhatározza és megbeszéli a gazdag paraszt házában kirablását s mikor végrehajtják a nagy »munkát«, — akkor megint végigborzong rajtunk a *szükségszerűség* predestinációs érzése. Épen úgy, mint mikor aztán ugyanolyan szükségszerűen és végzettszerűen megjelennek a putri előtt a kakastollasok s »a puszkavégre tűzött szuro-

1942. aug. 14.1

nyok, mint fényes jégcsapok, szívdermesztően villognak».

S még azt sem mondhatjuk, hogy a Rókatánc a kötet legjobb novellája, mert majdnem mind ilyen étellel teljesek és végzettel terhesek: A »Pusztuló Család«, amely egy monomániába sülyedt anya hisztérikus lényének nyomasztó, dermesztő hatását mutatja be a gyermekeken; vagy a Branyiszkói Hősök című, mely egy békebeli képviselőválasztásnak, az etetés-ítatással irányított, tartalmatlan kokárda-hazafiságnak stílszerűen ríktó színekkel megfestett, torzítás nélküli torzképe, piros és fehér tollakkal, lobogó zászlók erdejével, becsületbe gázoló, elmondhatatlan szövegű kortés-nótákkal és záptojásokkal. A Regina Néni és a Hős című elbeszélésekben az eszközt a céllal öszszetévesztő tőkés világszemlélet elferdült eszményű, tragikomikus »hőseit« leplezi le, a kapitalizmus legjellegzetesebb képviselőinek: egy zsidó boltosnak és egy boltosnénak személyében. A »Zemgale« című novellában egy lejárt vízum körüli bonyodalom remek alkalom az író számára, hogy bemutassa az öncélúvá merevedett »eszményi« bürokráciát, az akták, okmányok és bélyegzők nagyképű, embertelen világát, amely rideg vállvonogatással nézi a pecsétek hiánya miatt országhatárok között megrekedt, szinte »területenkívüli« állapotba jutott ember kétségbeesett vergődését. A »Kati Megszökik« a cseléd-sorsnak, a hosszú nyomás-

alatt kialakult cseléd lelkeségének, a még szökés közben is tovább működő gépies kötelességteljesítésnek szívet szorongató emlékműve.

»Pánasztéziáról« beszéltem az elején, az író mindenbe beleézéséről. Ez a pánasztézia a vadgalambról szóló novellában is igen bájosan nyilvánul meg, de talán legcsodálatosabban a »Gyermek Születik« című elbeszélésében: A bába nélkül maradt fiatal férj, az egyképartti anyós rideg, gyűlölködő közönyében fulladozva, maga segédkezik második gyermekének születésénél. Odatartja a nyakát, a fejét görcsökben vonagló asszonynak, hogy markoljon bele a hajába, hogy együtt szenvedjen feleségével, hogy szenvedésével mintegy megkönnyítse az asszony vajúdsát. S ez így megy fél éjszakán át, míg »végre felhangzik a hörgő, megkönnyebbült sóhaj, s a szoba csendjében megnyikkan a levegőért kapkodó újszülött görcsös, fájdalmas és mégis oly szívet melegítő, lelket vidámitó sírása.« Ezt az elbeszélést nem lehet zokogás nélkül olvasni. A szó szoros értelmében végigvajúdjuk az egészet, s a végén, mikor megkönnyebbülten felsóhajtunk, valami lelkes és boldog síró-nevető hullám rázza meg mellünket. Ez a teljes felolvadás, ez a teljes behelyezkedés a vajúdo nő állapotába, a szülésnek ez a *belülről* való ábrázolása szinte emberfelettinek látszik — férfi író tollából. Ilyesmivel eddig még nem igen találkoztunk a magyar irodalomban.

1942. aug. 1. 143

## NYÚLCSÁNK MEG JAJGATÓ

Tobfia Ugal, a kagáni család révén rokona Tar Szerindnek, sátrában egy kopasz, hajlottorrú, nagybajúsú rongyos embert fakgat. Maga a főr vánkosan ül, hegyesen nézi a rongyost, ez mezítelen jobblábát a bal térdéhez támasztja, hüvelykujját kopott tüszőjébe akasztja s egykedvűen bámul a vidám, fiatalos úrra.

— Mondd csak, mondd, — bízattja az úr. — Hadd tanuljak én is valamit.

A rongyos ember egykedvűen darálja a szavakat. Ráncos, vén ugyan az arca, csüggeteg a tartása, de fekete szeme parázsként ragyog s a hangja, minden fojtottsága s közömbössége ellenére is, érces. Bő, szakadt, sáros gatyájából kilátszó lábszára inkább fekete, száraz, gacsos faághoz hasonlít, mint emberi lábhoz, vézna válla előrehajlik, mintha súlyos terhet cipelné. Ha Ugal megbökné a kisujjával, hanyattesne. Arca oldalvást sasfejhez hasonlít, szemközt pedig hosszúkás érett, sárga tökhöz.

— Nem igazság, — dünnyögi erőltetett egykedvűséggel, de harag remeg a torkában, — hogy táltusok százával csikarják az jobadzsi niptül lovát, tináját, juhát, öszveszedjék még az hitvány tikfiat is áldomásra. Nem igazság, mert a legeltető könnyen adhat százával lelkest, ámde szegény jobadzsi vires verejtékkel megszenved frette s ha elveszszik, mit egyik? Áldozati húsvel csak egyszer lakozhatik s utána íhkopp. De valakik odaki vagynak az legelőn s barmok ezrét terejtgetik, könnyűden adhatik áldozatra lovukat, tinajukat, juhukat.

— Hát így vélöd, — bólint Ugal. — Hogy eztán már ne áldozunk sem Tengrinek, sem Temir kánnak, sem Küldis akszinnak, sem mü nagyságos fejlődelmisteneink püpijának sömmit. Mondd csak, mondd.

Olyan mosollyal tekint rá, mint a játékos kedvében lévő farkas.

A vénember fekete szeme átszúr Ugal szívéen, de rettenthetetlenül mondja tovább a magáét.

— Mert ha csak Tengrirül volna szó, hagyján. Tengrinek mindent, mondom in. De az táltusok meglátnak egy beteget s már legszebb lovát hurcolik áldomásra. Ha lova nincsen, menjik s keritsen akár a hetedik határbul. Vigye el bátyját, öccsít, apját, süvit. Kutyaoljók lú után. Adja el erejét s kölesít írte.

— Lásd, ha beteg, nem kutyaolhat, — mosolyog Ugal. — Mit zagyválsz össze-vissza, he?

— Kutyaol akkor felesége, bátyja, öccse, apja házanípe, ü meg nyög s kínlódik s tipelődik, hogy jaj neki, ha meg nem leszen az lú, — folytatja zavartalanul a rongyos és lábat cserél, most ballábát támasztván a jobb térdére. Meleg van, a Nap besüt a sátor nyitott ajtaján s éppen görnyedt hátára tűz. Megtörölgeti szakadt ingújjával a koponyáját. — Nagy földet bójárík, sokat látik-hallik, megtapasztalík. Azok a kámok, ücsök, urúok, javóok, táltusok úgy megfosztik az nípöt, miként ludat őszvel a nimberek.

— Merre járál-kelel, he?

— Hajjaj, — legyint és sóhajt, mintha többnapj járófldról most érkezett volna pihenés nélkül.

— De hát barlangbul piszkálánk elő, te!

— Azírt járhatík vala.

— Huvá valósi vagy?

— Tengri kebelibül jüvük, uram. Halálom után vissza is terek.

Magyar Crillaq 1942. aug. 1. 8. sz.

127 — 135,

— Ne bujkálj, mert kettéhasítom tökfejedet, — ripakodik rá Ugal s összevonja barna szemöldökét. — No, mondd csak, mondd. Hol születél, he?

— Nem tudom in azt, uram.

— Ki vala atyád? Halljam hét atyád nevét.

— Első s egyetlen atyám Tengri s benne vagyok minden atyám neve az üvében.

Az úr elgondolkozik, nem tudja, mit kezdjen ezzel a bolonddal. Lehet, hogy csak tetteti az örültséget. De hátha igazán örült? Akkor mégsem nyúlhat hozzá büntetlenül. A szavai azonban ravaszak, fondorlatosak, halékonyak. Szeme tűz, mint a parázs. Képe álnok.

— Régóta hallom, — kezdi újból a vallatást, — hogy ott bujkál egy gonosz róka a Mélyaszó ódalában, egy barlangban. Hadd bujkáljon, ha akar, mondok. De egyre sűrűbben mondják, az a fúrtagyú ravasz fönnen hirdeti, ne adjanak a népök lovat, tinót, birkát áldomásra Tengördinek. Gyün Tengördi s panaszolja: e gonosz vénembőr a barlangban fünek-fának hirdeti, hogy elvesz már a velág. Igaz ez, he?

— El kell vesznie ez velágnek, — dörmögi fojtott hangon, egykedvűséget színelve a kopasz, — mert hazug táltusok ámitják az nípét, Tetetik magikat, hogy réültek s Isten szova szól belőlük, de nem igaz. Tombolnak, ivöltenek, földre vetik magukat s lelkükbei. vigyorognak az ostoba níp ámulásán s borzongásán. Csak lú, meg tinó, meg juh, meg tikfi kell níkiek, hogy zabáljanak s töltsék temírdek bendőjüket. Ez az igazság.

— Hallgass! Kezdöd esmég? De hát mit kellenék tönni, he? Errül szólj.

— Hütlenség ellen nem tehetünk semmit.

— Azt mondod, te bitang, hogy nem hiszünk Tengriben? — hor-  
kan föl Ugal.

— Münk hiszünk, de nem hisznek az táltusok.

— Hát ez... Hát még ejent! — kacag dühösen az úr, csapkodja a térdét s dülöng jobbra-balra. — Te jütt-mönt. Még te mersz belészólani táltusok hütének dolgába? Te rongyos. Te tetves, te hitvány, nyomorúságos sönki! Hiszön ha megfoglak, összetojod magad! Csak intök s visznek, szégyönfáhon kötnek, cafattá korbácsolnak, te rongy! Sok vagyok már rovásodon, — magyarázza némi szünet után, amikor mintegy kipi-hente magát. Sovány nyakát előrenyújtja, ferde szeme gúnyosan lövell a rongyos képébe. — Tengördi bémutatá ábrázolatodat, te gudúc. Tudom, ülsz barlangodban, teszöd, mintha istenös férjfiú volnál, csalogatod magadon az népöt, suttogsz-buttoysz, járatod foghíjjas inyödöt, szidalmazod Tengri kegyös embőreit. Tudom, ki vagy te. Megmondjam, ki vagy?

— Mondd, uram. Tengri még úgysem jelenté, ki s mi volník, — rebegi ártatlanul a vén.

— Hát megmondom, — hajol előre. Ugal s majdhogy belemártja gúnyos, egyre keményebb, szíjjas barna arcát a tűz kéken kanyargó füstjébe. — Jeszusz tekergő, titkos hirdetője vagy.

Vicsorgó mosollyal tekint rá.

A rongyos meghökken egy kissé, de vékony ajkát megvető mosolyra vonja s legyint.

— Ha nem tudom is, mi vagyok, — mondja csöndesen s megint megcseréli a lábát, — azt tudom, mi nem vagyok. Ujhítú nem vagyok.

— Hahá, tudom én, hazudtok, ti alávaló rókák! Tagadjátok! Titkon

1942. aug. 1. 115

jártok szerte s rágjátok, szidalmazjátok, piszkoljátok az táltosokat, hogy megröndüljön bennük az hit. Így cselekedtök tik. Előbb vonják csak meg az áldomásra való lovat, morhát, juhot, majd oztán nem leszen többé áldomás, Tengri Atyánk nem táplálkozhatik áldozatnak illatos füstjével, zamatos párájával. Szerteverődik az nép, elkergeti táltusainkot s végezetül jüttök tik, ürdüngök, jüttök Jeszusz úrval, bűbájos könyvvel, füstölővel, hússá változtatják az könyeret, vérré az bort s itatjátok véle a népöt. Így vagyon, te bitang?

— Lehet, de in nem tudok ezrül.

— No, lám csak, mondd. Uszítjátok a jobadzsit, meg a tótot, teutónt, ne adjon áldozatra barmot. Adjanak a bäturok! Adjanak a sätoralakók! Adjanak azok, valakik kozárul, bulgárul szólanak. Nekünk nincs! Münk földmívelők vagyunk. Tizedöt es nehezen adunk a bäturoknak. Nekünk újhit kell, Jeszusz, meg Miriam kell, hús meg vér kell, de nem áldozati baromé, hanem magáé Istené! Münk, szegényök, Isten fiai-vagyunk, de e gaz bäturok rabtartóink. Mühk föltámadunk... Tudod, mit jelönt, hogy föltámadunk? Megmondom azt is. Münk, rabok, szlúgák, alávalók, gyalogok föltámadunk s megdöntjük mogyeriak uruszágát. Ezt jelönti. Ezt hirdetik amaz újhitü bitangok. S mindön alávaló szlúga, mindön teutón, tót, szloven, mindön hitvány gyalog szüve repös. Majd föltámadnak úk! Hirdetöd, hogy föltámadnak?

— Nem hirdetem in, — rázza tiltakozóan fejét az öreg.

Ugal bizalmatlanul nézi. Milyen tökforma szemközt s milyen ragadozó oldalvást. Két színe van. Legjobb volna itt helyben agyonvágni.

Szeme összeszűkül, mint az ugrásra készülő vadmacskáé. De azért mosolyog, erős, sűrű fehér foga kiragyog fakó ajka közül.

— Hazudsz, vén ravasz, — mondja csöndesen. — Rádvalla az másik ravasz. Az újhitü.

— Nem lehet. Nem ismérem. Sohasem látám.

— No, még ma együtt lesztek az Paradisumban, — nevet Ugal s háromszor csattint a tenyerével.

Az öreg kétlábra áll, riadtan fordul az ajtó felé, arca elsárgul, vékony ajkát kinyitja, mint a szárazravetett hal. Belép Ugal örnagya, meglengeti ötágú korbácsát, vállánál fogva meglöki a kopaszt, hogy kalimpázva lódul ki az ajtón s kedvesen rászól:

— Eredj, jó hívös helyre kerülsz!

— Lásjam ama másikat, — rendeli Ugal.

Az örnagy kilép s most meg belődít valakit.

Tántorogva bukik be az ajtón, térde megcsuklik s elterül szép puhán a kényes szőnyegen. Úgy marad ott ronda, szakadt kendervászsonculájában, mintha meghalt volna. Hosszú, gubancos haja szétfolyik a szőnyegen, mint a sár.

Ugal nézegeti egy kicsinyég, mosolyog.

— Tápászkodj, hej, — kiált rá nyersen.

Az ember fölemeli szakállas képét. Tenyerére támaszkodik, feje reszket.

— Hát te, szép szakállos madár? — csúfolódik Ugal. — Megfogának, he?

— Uram... — nyögi a szakállas.

— Hát hunnejt jüvé, he? Mondd csak, mondd.

— Csittén szállásárul jüvék.

— Kiverének?

— Újjval sem nyúla hozzám sönki.

— No, ezt azért mondod, mert őrnagyom meglódejta egy küssé, he?

— Isten dücsőségére viselöm.

— Hogy híjnak?

— Isten dücsőségére Jajgatónak.

— Szökött szlúga vagy. Látom rajtad.

— Bineim elül szökék, uram, — nyöszörgi panaszosan s reszket.

— No, mondd csak, mondd. Kit öltél meg?

— Megölém magamban az hévságos embört.

— Ki vola urad?

— Uram Isten, ü szlúgája vagyok. De közelög az nap, mikoron bételik az üdö, meghasad az Ég s hasonlatos leszen bégöngyölt tekercshöz, Nap, Hód lehullik s záporként omlanak az csillagok s tűzbeborulván elmúlik az velág.

— Ez is örjült, — töpreng Ugal s összecsípett szemmel vizsgálja a kócos, szakállas férfiút. De lehet, hogy ravasz róka ez is. Nyilvánvaló, hogy újhitű. Szertebitangol s hirdeti a világ végét. Lázítja a rabszolgákat, rémítgeti a báturokat, ördögnek nevezi Tengrit, tiltja az áldomást, hússá változtatja a kenyeret, vérré a bort. Ha örült, nem szabad bántani, de ha ravasz bujtogató, el kell némítani.

— Ki vola atyád?

— Atyám az Isten.

— Hehe. Hát anyád?

— Anyám Eghen lakozó Sziz, mü bódogságos Anyánk.

— Ehhehe! Hát mondd csak, mondd. Én már sok földet bėjártam, láttam-hallottam öleget, nem vagyok éppég fejem lágyára esött tukma, de azmit te mondasz, ügön-ügön új neköm. Hát hutyún es lesz csak? Öszvetekerödik az Ég, lehull a Nap?

— S leszön az Ég, miként szörzsák. S nem lesz többé üdö...

— Ehhehe! S mikor leszön mindez?

— Majd ha bételik az üdö, nem leszen többé üdö. S eljön Jézus Ur Isten jogján s itél elevenöket s holtakat.

— Mondd csak, mondd! Holtakat hutyún itél?

— Megnyílnak a sérok s valakik meghalának, föltámadnak...

— Ahá! Föltámadnak! S elsőkbül utólsók lesznek s utólsókbül első, he? Urakbul, fejedelmökbül alávaló szlúgák s szlúgákbül fejedelmök velág végezetéig, he? Mondd csak, mondd. Ugy-e, újhitű vagy?

— Hitöm régi, miként ez föld. Igaz hit.

— Hát, ha ulyan táltus vagy, mondd meg végre, mikor leszen az a nap? Tudni szeretném. Feleségöm, gyermekeim, nyájaim, népeim vagnak, nem szeretném, ha megégnének.

— Valamikor bételik az ezöred, eljün az nap.

— Hány esztendőnk vagon még eladdig, he?

— Valaki most porban játszadozó gyermek, érött férfiú lesz akkor. Te már agg lész s tám fogad sem leszen, vagy meg es holsz.

— Kár volna. Ehhehe! No, én úgysem támadok föl, nem látom azt a szép napot.

— Föltámadsz te es, uram, — suttogja szinte fenyegetön a szakállas és föltekint a sátor koszorúfájára, ahol a füst kéken lengedez ki a szabadba.

— Fondorlatos eszöd vagon. Úrnak nevezöl, jóllöhet nem vagyok kagán, föltámadásával kecsögtetsz, noha nem vagyok szlúga. No, de jó

hívős helyre kerülsz te es, cimborád mellé. — Tapsol, az őrnagy belép. — Vidd ezt is innejt. Tödd másikhöz.

— No, gyűj té es, várnak már, — mordul a szakállasra, egyetlen markolással föltépi a szőnyegről s kilóditja az ajtón, hogy hármát bucskázik, szakállá-haja leng, karjával madár módjára csapkod.

Odakint viruló tavasz énekel a zöld dombokon, a göndör erdőkön mindenfelé. Ezüstfelhők barázdálják az eget. A sátor előtt lósörényes kopja áll, távolabb néhány kisebb-nagyobb fekete sátor gömbölyödik, karóhoz kötött lovak ácsorognak, egy néember cammog a föltúrt, lóganében bővelkedő térségen, tömlőt cipel, eltűnik egy sátorban. Távolabb ménes látszik.

— Huvá viszöl, atyámfia? — kérdi a szakállas.

— Majd megtudod. Ahová ezt a másikat, ni, — mutat az őrnagy a sátor mellett ácsorgó kopaszra, aki ballábát jobbtérdére támasztva áll a tűző napon.

Legyint a korbáccsal s elindulnak. Elhaladnak egy nagy sátor mellett. Ott négyeszetű lyuk tátong a földön.

— Bujjatok bé, — parancsolja a korbácsos ember.

S mert gyanakodva, mintha tojáson járnának, lépkednek a lyuk felé, megragadja s belédítja őket egymásután a verembe. Jajgatva zuhannak alá, nyögve állapodnak meg a verem fenekén.

— Hogy meg ne ázzatok, tetőt es kaptok, — vigasztalja őket az őrnagy. S hallják, hogy odafönt rönköket vonszolnak a nyílásra, nagy termésköveket hengeritenek a gerendákra s betakarja őket a homály.

A beszéd zaja, a lépések csoszogása eltávolodik, elhal. Csak egy ló nyerít valahol, csak egy kutya ugat szaporán, vékonyan, csak egy bárány béget, mint síró, elhagyott gyermek. De milyen messze van tőlük az egész világ.

Egyik az üres, tágas verem egyik sarkában, másik a másikban kuporog, nyög, tapogatja tagjait. Mind a kettő örül, hogy csak a bőr suvadt le a térdéről-könyökéről, csak az oldala fáj egy kissé, de egyébként egészben van s ha rákerül a sor, lesz mit kioltani a nyakukon szoruló kötélnek. Mert hogy így múlnak ki a világból, most már bizonyos.

— Ki vagy, te szegény? — kérdi végül Jajgató, amint a szeme hozzászokott a homályhoz s a rönkök résén beszűrődő világosságban megszemlélte lakótársát.

— Nyúlcsánknak nevezének.

A név illik is reá, mert olyan lábszára van, mint a nyúlnak. Kuporog is rajta nyúl módjára s kopasz fejét félrebillentve füleli a külvilági zajt.

— S te ki vagy?

— Jajgatónak neveznek, merthogy siratom ez velágnak vesztét.

— Én is azt siratom.

— No, hát így egyek volnánk.

— Megölnek, — véli Nyúlcsánk.

— De mikor?

— Majd ha esmíg reánk gondol az ur.

Jajgató föltápszkodik, körüljárja a vermet, megtapogatja simára sározott falát s megint visszajutva a sarkába, leül.

— Önni valjon adnak-e?

— Lehet, hogy nem. Úgy pusztítanak el ítlen. Hajjaj, keserves flet, szernyű halál!

— Már jobb lenne, ha jonkább kötélvel.

Keresztet vet, félhangon imádkozik, de Nyúlcsánk nem érti, mit. Majd vékony, repedt hangon zengedezni kezd:

Jézus Urunk jorgalmatos szüve  
Kegyüggön meg mű árva fejünknek,  
Étéltre mikor sírva-ríva  
Bínós velág járul roskadozván!

Kedvet kap az ének harsány vígaszától, jól megszorongatja torkát s vékonyan üvölt:

Midőn velág erős oszlopjai  
Megröndülnek s Egek megdöndülnek,  
Völgyek meghasadnak, ormok dülnek,  
Lángolván az tengörök dagadnak!

A kopasz rémulten mered rá, előrehajol, sovány, szigorú karját tiltón fölemeli.

— Hallgass, hallgass, szerencsítlen! Megörjüül?

A szakállas azonban beletép szakállába, mintha dambora húrjait cibálná, szemét bekumja, mint a kukorékoló kakas, nyakát kimereszti, hangja élesen, rekedtesen csap föl a szűk veremből:

Sérverőmnek szája táltva immár,  
Mindnyájan münk ahhoz járók vogymuk,  
De bételvén üdök áradása  
Egész velág tűzben állván, röscket!

— Azt a keserves kisistenit őrzült fejednek, — rikoltja a kopasz, s fölugrik. — Fogd bé iveltő szád, vagy befogjam?

— Hadd hallják mindönök, — magyarázza torkát köszörülgetve s kahintva a szakállas, — hogy immár közelög az Utolsó Nap s térjenek meg gyalázatus bínéikbül.

— Én is ezt mondom örökkítig, de nem ivelték bolondként, miúte. Majd idejünnek s ki sem húznak, itt vernek agyon münket, mikíppen verembe jutott farkasokat.

— Nem sokáig fekszőm sérban, te kopasz. Mire a földön mászó kisgyermök férfiúvá serdül, eljün az Utolsó Nap, meghasad az Ég, leszáll Jézus az Atya jogján...

Eljün Jézus eleventen,  
Étél mindön meghóttakon,  
Pokol fészét bulcsátja  
Gyalázatus bínösökre...

Nyúlcsánk nem túrhethi a harsány üvöltözést. Ráront Jajgatóra s öklével úgy sujtja fejbe, hogy belenyikkan a hang.

— Elveszejt e szakállas gyisznó! Hallgass!

A szakállas elnémul, ijedten ül a sarokban, pislog.

— Isten dücsősége, — hebegi aztán s keresztet vet. — De ha már ett vagyunk ketten, kresztényök s halálunkot várjuk, készüljünk ének-szóval s bánjuk bínéinköt.

— Nem vagyok kresztyín, — titakozik elvörösödve a kopasz. — Igazhitű vagyok!

— Mi, nyomorult pagán vagy? — szökik föl a másik. — Hát ezért vagy kopasz?

— Te meg azírt vagy szakállas?

Szemközt állanak, kimeredő szemmel méregetik egymást a homályban.



- Hogy meröd hirdetni, hogy velág romlása szakad reánk?
- Te bidös tót! Újhitű bitang! Uruszágnak megrontója!
- Mogyeri vagyok, te gyalázatos besenyő!
- Míg hogy én... besenyő? Most megdöglesz, kutya!

Egymásnak esnek, markolják, fojtogatják, tépik egymást. Ide-oda hemperednek a szük veremben. Nyögnek, sziszegnek, káromkodnak. Püfölik egymást agyba-főbe. Föltápszkodnak, fújnak, gáncsot vetnek, nekiesnek a falnak. A verekedés egyre dühösebb, már rikoltoznak is. Tán megölik egymást, ha előbb a nagy énekszó, most meg a rejtelmes zaj föl nem kelti a sátorlakók figyelmét, egy lézengő bátor oda nem rohan s elgördítve a követ, félrelökve egy rönköt, bunkós botjával közébük nem kotor.

— Csiba, te! — ordít s rájuk húzgál a lurkóval. — Nyughassatok, gyisznók! Még kimarik egymás szömét. Nem tudjátok nyugton megvárni halálotokat?!

Morogva, lihegve, vérüket törölgetve kullognak vissza a sarokba, Jajgató a földre ül, Nyúlcsánk lekuporodik, de úgy méregetik egymást, hogy a szemük süt. Odafönt még szidalmazza őket a férfiú, aztán nevet s rájuk hengeríti a fatörzset, hegyibe gördíti a követ. Távol fölhangzik a sátrak népének csodálkozó, nevetgélő kozár beszéde.

— Hát mogyeriak volnánk, — dünnögi hosszú hallgatás után Nyúlcsánk. — Mi keserves tenének öljük egymást?

— Mogyeri, nem mogyeri, hitetlen pagán vagy, ez az igazság.

— Újhitű vagy, tülem dögölhetsz bikin.

— Majd, ha megtérsz, nyevolyás, szóba ereszködöm veled. Gondold meg: löhet, mire tízig számolsz, elvisznek, s hurkot vetnek nyakadra, meg sem nyikkansz.

— Veled egyenbelül, veled egyenbelül, atyámfia. Egyazon fán.

— Atyáfia ürdüng, azkinek híve vagy s igéjét mondod.

Újból éneklésre gyűjt. De még ki sem mondta az első szót, Nyúlcsánk már rajta van s baljával befogva száját, jobbával megropogtatja a nyaka csigáját. Megrázza, mint macska a patkányt. Aztán visszaül a helyére, keserveset sóhajt, kezét lecsüggeszti. Várja a halált.

+

Az pedig bármely pillanatban eljöhetett értük. Ezt abból is gyaníthatták, hogy a nap múlt, alkonyodott, a veremben olyan sötét lett, hogy baltát lehetett volna akasztani a levegőbe, enni mégsem kaptak. Egy kutya ugyan odafutott a verem szájához s dühösen ugatta az idegen szagot, mintha rókabűzt érzett volna, de egy erős férfihang elparancsolta onnét. Ezután kozárul csevegő gyermekraj sírult a verem köré, madarak módjára nevetgéltek, cseveteltek, veszekedtek, lekuporodtak a fatörzsekre s a réseken lepislogtak a mélybe, kiáltoztak is valamit, de hamar megúnták a dolgot s elfutottak. A szállás hangjai megélenkültek, férfiak reszelős hangja, nők vékony kiáltozása, kacagása hallatszott, lónyerítés, nyilván fejték a kancákat. A két rab szájában egyszerre futott össze a nyál, gyomra egyszerre kordult meg. Egyet sóhajtottak mind a ketten. Majd túlökszó rikoltott, leszállt az éj. S elcsendesedett a világ.

Nyúlcsánk nem szerette a mogorva szótlanyságot, ezért elfeledvén a sérelmeket, szóba ereszkedett a láthatatlan társsal.

— Keletről jövök, túl a Tiszián ildegilék, mint szabados, — kezdi kellemetes, nyugodt hangon. — Látám, miként csalják-lopják a táltusok a népet s nem tűrhetim tovább. Hangot hallik egyszer: menj s híreld, romlás leszen ebbül.

— Hát mégis besenyő vagy, — csap rá a rekedt hang.

— Mogyeri vagyok, nem irted? Hogy lehet olyan tukma fejed?

— Mert ott, mint hallám, besenyők élnek.

— Ílnek, ílnek hát. De én mogyeri vagyok.

— Oztán mért jüvél éppeg ide, he?

— Csak jüvök, jüvök, s vígezetül megmaradik egy szíp, csendes barlangban. Megútálám a táltusokat.

— S mit mívelél?

— Semmit. Valaki bájüve hozzám, mondám: ides atyámfia, hát nem gyalázatuság-e, hogy legszebb lovadat, tinódat, juhodat áldozod? S mondám: e táltusok nem hiszik, valamit mívelnek, csak rakodni akarnak belületek, atyafiak.

— Igaz.

— Válogassátok meg táltusaitokat, üssíték agyon, valamik hazudik s fosztogat titeket.

— Jól vagyon, hej!

— S válogassatok jó táltusokat, valakik igazán rüülnek s szólnak Tengri nevében.

— Vaj, te gyalázatus, pagány besenyő gyisznó!

— Hát, ha hozának tojást, túrót, tejet, evik benne. Így ildegilék. De egyre többen jövének s hallgatának. El kellett már mennem fel, íszakra, hogy lássam, fejedelem urunk mit szól, de megfogának. Tengördi nevezetü táltus beárula. De megszőköm, meg ín s elmegyek Pilisbe, el ín! Hát te, atyafi, mikíppen jutál ide?

— Nem vagyok atyádfia, míg meg nem térsz s meg nem értöd, hogy közelög ez velágnak vége, — dünyyögi a rekedtes hang a sötétben s hallani lehet, amint egy kéz nagy gonddal vakarász a sűrű, tetves hajban. — De azért felelök. Apám, anyám, minden nemzetségöm szabados odaát. Ukk úr szabadosa. Egy szép napon hangot hallék: Darázs, Darázs, — mert akkor még az vola a nevem — eredj, hirdesd velágszerte, hogy közelög az Utolsó Nap! — Megköszörüli torkát s már-már énekre gyújt, hogy szép hangja fölszálljon Isten dicsőségére, de a másik sarokból fenyegetően mordul rá a pogány hang s inkább elmellőzi az éneket. — Jár ottan egy öreg-öreg férjfiú, Ticho, botján kröszt, hajszakállá hosszú, teste mezehtelen, csak éppen deröka környül csavara valaminő rongyot. Bogyót eszik, meg gyükeret áj s azon él. Mindég Istennel társolkodik, krösztöt hány. A nép tisztöli. Ű mondá: hagyjátok el bínéitöket, házaitokat, mindön javaitokat, mert közelög az Utolsó Nap, miként Jézus Űr jövendölé. Tudtam, mit kell mívelnöm. Mikor az hangot hallám, odahagyám még akkor éjszaka a házat s elmönék. Tihanyba mönék. Ott él az öreg-öreg férjfiú a högyódalban, egy likban. Én es ott öldögélék, bogyót, gyükeret evék, meg madártojást. A nép hoza tejet, ezt-azt s hát megvalánk. De Ticho apa mondá: fiadom, eredj már s hirdesd mindönöknek, hogy immár közelög ez velágnak vége, egy emberöltő engedtetik még s akkor eljön az Űr az Ég fölhőiben. Hát én megölelem-megcsókolám Tichot s Ű megálda s indulék. Járék Máman, Sándoron, Csittenön, látám az akarattyai nagy szakadék fölött állani Kajár borzasztó bálványát, lefelé vevém útamát Somügybe, így juték ide, ni.

1942. aug. 1.

— Hajjaj s most egy fán függünk mind a ketten, — kesereg a másik hang.

— Nem hihetöm, hogy Isten egy ronda pagánval egy fára juttasson.

— Magam sem hívím, hogy egy bitang újhitűvel függök.

— Vaj, vaj!

— Hajjaj! No, de imádunk. Tengri Atyám, hetedik ígben lakozó Isten, — kezdi reszketegen a hang a sarokban, — szegény fiacskád, szegény gyermeked áll Előtted. Ihezik s szomjuhozik s ez mily veremben halálát várja. Segild meg, szegény fiacskádat, adj menekvist neki!

• A másik hang szinte dühösen, viaskodva kiáltja:

— Atyának, Fiúnak, Egyléloknek nevében! Szabadejts meg Gonosz-tul, Jézus Úr! Nyisd meg a gyalázatos pagányok fülét az igazságra! Menekétsd meg, Uram, Te szögény szlúgádat! Mutasd meg röttentő kopjádát, Isten! Hogy lássák: közelög az Utolsó Nap, mikoron mindönök föltámadnak s eltakarják orcájukat Te fényösségöd előtt! Szabadejts meg, hogy kerek ez földön hirdethessem eljüvetelöd hamar üdejét, Jézus! Amen.

— Ha felkötnék, — mondja a vékonyabbik hang, — úgy elnímulsz, te szegény, miként a potyka.

— Föltámadok!

— Ha engem is felkötnének, bizony nem támadnék fel örökkön. S e szegényeknek, ides feleimnek nem lennük, ki igazat szólják.

— Föltámadsz te es, nyomorult pagán s alátaszejt Isten az örök tűzre.

— Most alszom. De ne ordíjj, mert agyoncsaplak. Haj, ha legalább egy kis lepínyt adnának s egy korty vizet.

Fészkelődik, sóhajt s csakhamar mélyen, édesdeden horkol.

A másik hol elnyúlik a földön, hol fölül. Nem tud aludni. Agyában vadul forognak a gondolatok. Fülel, mint a róka, minden neszre össze-rezzen. Gyomrát hányás émelygeti, mert mindúntalan érzi annak a pillanatnak rettenetességét, amikor kegyetlen kinzói egy fához lökdösik, nyakába hurkot vetnek, fölhúzzák, csigolyái megnyúlnak s lélekezete elszorul... Okölbefogja a kezét, térdét ütögeti s hangtalanul zokog. Fejét himbálja, tiz körmével markolja s tépi a haját. Azt a másikat irgalmas ölébe fogadta az álom.

Amikor Tihanyban élt, — a «csendes» helyen, — hún váromladék közelében, magasan a Balaton tükre fölött, Ticho, a Csendes, többször adott neki a Testből s érezte, mint járja át testét-lelkét földöntúli békesség és öröm. Ha most eljönne a werem szájához s lenyújtana egy darabkát, csak egy morzsácskát a szent Kenyérből!

Enekelni szeretne, de nem mer. Halkan dunnyog, ringatja a fejét, zordon szavakat rakosgat össze a Végítéletről, a föltámadásról, Isten hatalmáról s Jézus fehér öltözetéről.

KODOLANYI JÁNOS



# Kodolányi János: Rókatánc

1942. aug. 27. 153

(Elbeszélések.)

Turul-kiadás.

Írd meg, amiket láttál — Jánosnak parancsolta az Isten, de minden írói alkotás törvénye ez. János a látomásairól adott számot. Látomás és látott között, ha a látott történetesen nem látomás, látás, olyan különbség van, mint a Julianus barát és Kodolányi új kötetének legtöbb novellája között. Irodalmunkban nem igen tudnánk jobb példát felmutatni Kodolányiékén kívül arra, hogy a reális szemlélet kezdeti állapotban mennyire a látott nyugéban él s hogy miként tud felszabadulni az objektumhoz kötöttségéből, amint fokról-fokra úrrá lesz rajta a látomás hatalma, kezdve tehát a Rókatánc novelláitól a Sötétségen át a középkori trilógiáig. Nem is fontos, hogy Kodolányinak időrendben első írásai-e ezek a Rókatánc-béliek, mert nem fejlődésének kuriózumaira vagyunk kíváncsiak. Annak pedig mindig ki vagyunk téve, hogy a művész a hiányzó látomást a látottal akarja pótolni.

Abban az időben, amikor ez az eset történt velem, csodálatosan kilátástalan volt az életem — így adja meg Kodolányi a kezdőhangot. Elhiszük neki, mert a novellák első harmada kivétel nélkül arról beszél, hogy az élet így, színezetlen valóságával elviselhetetlen, az ember szánandó, megoldás nincs s az út vagy az öngyilkossághoz, vagy Don Quijote-hoz vezet. Lírikus ebből a nyomasztó közérzetből olvasztja ki verseit a rím, ritmus keretébe. A lírikus magában érzi azt, amit a prózaíró másba vetít ki. A naplóíró, híján lévén a művészi eszközöknek is, nem jut túl önmagán s megreked az írásnak, alkotásnak serdülő állapotában. A teremő művészet ott kezdődik, amikor a másik emberben, a környező világban rábukkanunk saját, belső fizimiskánkra s ha ennek a találkozásnak külső pontja az örök és egyetemes a forma jegyében, akkor az olvasó, hallgató, vagy szemlélő is rá is ismer, ránk ismer, magára ismer. Hogyne ismernénk rá magunkra, órá, mindnyájunkra ebben a vallomásban a kilátástalanság semmibe ívelő hídjai előtt! Mi is voltunk úgy, hogy hallgattunk a „Kádi tanácsára“, aki arra biztatott, hogy a nyomoréknak ne adjunk inni, hogy a haldoklónak ne fogjuk le a szemét, hogy a kidőltet ne tessük el, a vajúdót meg ne si-rassuk s az éhezőknek nem is adtunk enni, a szomszédhoz nem

itattuk meg, a meztelenre nem jutott ruhánk, a jövevényt be nem fogadtuk. A nyomorúság, elhagyatottság, kilátástalanság, tehetetlenség, természetlen ideje ez. Hiába áll elénk a téma kínálkozóan, ha nyelvünk nem tüzes, mint az acél, hanem fáradt, mint életünk. Hiába próbálunk formálgatni, építgetni, kerekíteni, amikor nincs meg a belső erőnk, hogy a széthulló részeket összefogja. Hiába akarjuk büszke gesztussal mondóknánk pointe-jét kiélezní, hiszen amire végére ér-nénk, elernyedünk s valójában nincs is súlypontja elbeszélé-sünknek. Nincs, mert amíg a ki-látástalanságot fel nem váltja a szabadulás, a látottból látomás sem lehet s valahányszor a való-ság kötöttsége visszahúz, az al-kotás rovására megy. Kodolányi valamennyi műve pro és kontra erről tanuskodik.

A Rókatánc novellái is csak ezt igazolják. A tizenegyedikétől (Zemgale) az előzők szürke-fehér foltú fényképszerűségét felcseréli a többszínű élmény. Érdekes, hogy amazok a magyar polgári

és kispolgári élet pillanatfelvételei lévén, nem tudják Kodolányit lázba hozni. Északon, finnek, oroszok, lettek, lengyelek köz-elében válik élménye lüktetővé. De, rendben, a kötet első kis remekét, a Kisüst-öt, itthon írja meg. Amíg fantázia meg nem termékenyíti a reális szemléletet, addig az írás nem több riport-nál. A Rókatáncig, a kötet címét viselő novelláig, valamennyi ilyen nemesebb értelemben vett riport.

Kodolányi kisebb írásai között két klasszikus értékű van: a Szép Zsuzska és a Rókatánc. Alapmotívuma mindkettőnek hasonló: hogyan tör be, hogyan lobban bele az életbe az, akit minden és mindenki kisémmizett. Szép Zsuzskát az évek és a dac vetette ki magányába, de utolsó lobbanásában ott sístereg Kodolányi sajátos epikus készsége éppenúgy, mint a Rókatánc fiatal cigánylányának a visszazsírítottágából kitörő életakarásában. Sem Zsuzskát, sem Márit, a cigánylányt nem írhatta volna meg más, csak az, aki a Süllyedő világból szakította ki magát a érzi, tudja, hogy mit jelent kíta-sztva lenni, mit jelent kívülről döngetni az élet kapuját. Jó volt

meglátnunk a többi huszonkilenc elbeszélést is, inkább azért, mert teljesebb lett a képünk, mert jó belelni az írói gyakorlat edző óráira. De, aki a művészt kereste, az egész kötetért kárpót-lást találhatott a Rókatáncban. A Rókatánc hőfokán alul nem tud Kodolányi örökértékűt alkotni. Itt találkozik élmény, leg-belső mondanivaló, nyelv, forma a szimbólum przmájában. Az élmény igaz, tudjuk Kodolányiról s érezzük magunkon, a kifejezés a szép jegyében tökéletes. Minden kitesztott úgy próbál érvényt szerezni magának, mint Mária, de ha a bosszú indítja, minden erő pocékba megy, lettígyen az Kákony Máriaé, vagy éppen Dózsa Györgyé, a miénk s Kodolányi Jánosé.

Kodolányinak nem kenyerere a rövid műforma, novellái közül is sikerültebbek azok, ahol szabadon engedti epikus bőbeszédűségét (Három pap). Mestere az epizódoknak, de csak akkor, ha szélesebb keretbe ágyazhatja be őket; külön-külön nem tudja ön-állóvá csiszolni, mert minél rövidebbre fogja, annál erőlenebb (Öt pengő). Természetlő fogva nem szereti a mikszáthi frap-páns, anekdótás formát, de ott-honosan mozog, ha karc, vázlat helyett elbeszélgethet (Elsuhanó arcok). A kisregényekben aztán végérvényesen rátalál körülíró, leíró kedve a kellő nyugalomra (Rókatánc). Akár belülről, akár kívülről közelítjük meg, úgy mutatkozik, hogy a Rókatánc című elbeszélése (vagy kisregénye) a kötet, egyben a teljes Kodolányi oeuvre s irodalmunk maradandó értéke. Magát adta benne Kodolányi és magára talált.

KOCZOGH ÁKOS

Magyar Élet

1942. aug. 27.

31. 27. 41.

## GYÖNGY TEMETÉSE.\*

Felleges, hűvös napon temették Gyöngyöt. A ház falát kibontották, hogy ott vigyék ki, az ajtón visszatalált volna a lelke. Mielőtt fölvették a halottvivők, Ojbarszot apja bevezette a hidegágyon fekvő halotthoz, hogy elbúcsúzzék tőle. A fiú komor, sebhelyes orcával lépkedett anyja testéhez, amely őt hordozta, kinnal szülte, a testhez, melynek édes emléjét szívta, amelynek ölében ringott és mászkált. Most merev és visszautasító volt. Riadtan hajolt a fehér arcra s könnyedén megcsókolta.

A ház tele volt rokonokkal, szolgálókkal, a falu asszonyaival. Mind halottlátni s búcsúzni jöttek. Odakint is jajgató tömeg tolongott a szabadban. Egyenként léptek a halotthoz s megcsókolták.

— Mondd meg Égi Atyánknak, — mondotta az öreg Talpas szüle a halottnak vékony, könnyörgő hangon, — hogy menek már én es hezzája hamarost. Készítse helyömet odafönt.

— Izenöm bátyámnak, — kiáltotta egy fiatal menyecske a halottra hajolva s megcsókolva orcáját, — épségben megvağyunk mindnyájan. Meg hogy az ökör, a Kajla, kimula a télön!

— Én meg apámnak izenök, Gyöngy akszin, — mondta nyomatékosan a közömbös halott képébe egy vidéktalusi fiatal asszony, — izenök, el ne feledd! Izenöm, hogy áldott állapotban vagyok... Kérje Bódogakszint, fiat adjon...

Sokan izentek Gyöngy útján a másvilágra. Vége-hossza nem volt a kívánságoknak. Eközben Balsam, a halott anyja, ott állott Gyöngy fejénél s arcát tenyerébe rejtve jajgatott.

— Nincs már neköm lányom! Nincs már neköm Gyöngyöm! Meghala legkedvesebb lányom! Elvövé Tengri atyánk! Vaj, neköm!

— Vaj, neköm! Meghala hügom! — sikoltozta a sok jajgatástól már rekedten Fekete.

— Meghala akszinunk! Jóságos akszinunk meghala! — üvöltött a nép.

Örömes szüle zokogva hozta be karján az újszülöttet, hogy utóljára az anyja keblére fektesse. Már nem szoptathatta meg szegény életében, nem vehette karjába. Hadd lássa most, mielőtt örökre eltávozik a kedvére épült asszonyházból, hogy él, dajkája is van, nem kell visszajárnia hozzá.

— Ne gyűj el hezzája éjszaka! — rimánkodott az öreg szüle jajgató hangon. — Meg ne imtessed szegényt! Vagyon, ki imtesse, vagyon, ki fűrisztje, megápolja, ajnározza. Eredj békével...

A vörösarcú csecsemő összeráncolta orrocskáját, mint egy dühös vén ember s óbégatásra fakadt.

Mindezt kíváncsian, de titkos belső szorongással szemlélte Ojbarsz. Apja, öregapja, bátyái némán, lehajtott fővel álltak a ravatal mellett, mint a földbeágyazott, mohos terméskő. Az asszonyi jajgatás, síránykozás, a tolongók hullámozó gyürzése megtört rajtuk.

Sokáig, nagyon sokáig tartott a búcsúzkodás. Végre letakarták Gyöngyöt s négy asszony fölemelte a halottvivő saroglyát. Most még vadabb erővel tört ki a jajszó.

Fejjel előre vitték ki a halottat a megbontott fal résén. Kimúlván ebből a világból, megszületett ő most egy másik életre, a túlvilágra. Ott

\* Részlet a szerző Holdvilág völgye című, most készülő regényéből.

Sorsunk 1942. aug. - sept.,  
6. sz. 426-432

1942. aug. 15.

kell már neki ezután ősei társaságában szőnie-fonnia, varrnia és mosnia, ott kell már művelnie azt, amit ideigtartó földi életében művelt.

Nem messze a sánccal kerített udvartól temették el Gyöngyöt vastag tölgyfadeszkákkal kibélelt sírjába. Fejét Északnak, lábát Délnek helyezték, hogy lássa a Napot. Mellére ezüsttűkröcskét tettek a Gonoszok elriasztására. Jobbfelől pólyát, varrószerszámot, balfelől kis cseréptálat, szilkét.

— Nyugodj békében, vissza ne járj, minket ne kísérs, ne ijessz! — kiáltotta Dzsíd, megállván zömöken és súlyosan a sír lábánál s fölmarkolván egy marék földet, hogy a tölgydeszkákkal befödött üregbe dobja.

— Nyugodj, vissza ne járj! Ne kísérs! Ne rémíts! — kiáltotta a tömeg hangos jajgatással.

Szerénd, Bese apa, a férfiak sorra, majd Balsam és az elhunyt néneje, utának Ojbarsz dobott földet a sírba. Ojbarsz már alig állt a lábán, olyan fáradt volt. Szeme, torka égett. A napok óta tartó szüntelen jajveszékelés dühös darázsrajként zúgott körülötte s marta, szúrta, csípte égető fulánkjaival. Mellét elnyomott zokogás rázta. Ahogy ledobta a maréknyi rögöt, könnye kicsordult s szerette volna elkiáltani magát, mint kicsiny korában, ha sötétben hagyták s nem tudta, hol az anyja: „Anyám! Anyám! Gyere!” De férfiú volt, nem illett hozzá a siránkozás. Vad erővel lenyelte könnyeit, fejét elfordította, hogy ne lássák azt a két kövér cseppet sem, ami végiggördült késsel megmetélt, alvadt vérrel csíkozott orcáján, elszántan dobta el a földet s nyomban ellépett a sírtól, hogy egy fa mögött mély sóhajással szabaduljon a fájdalom súlyos terhétől.

Mögötte szaporán dübörgött a föld. Egekig csapott a jajgatás. Öreganya, Balsam siránkozása szivettépő volt, mint a megkínzott állat rikoltozása. És szivdermesztő a magas, rimánkodó szavak zürzavara: „Vissza ne járj! Ne rémíts bennünket! Ne kísérs!”

Hát vége, nincs többé anyja.

A sírdombra odatették az újszülött bölcsőjét, — majd újat készítenek neki, — a szabadon hagyott nyílás mellé kölest, kenyert, főtt húst, meg egy szilke bort állítottak, hogy legyen mit ennie-innia Gyöngynek a másvilágon is. De jaj, a rettenetes képek most újult erővel támadtak fel Ojbarsz lelkében s üldözték kegyetlenül. Odalent, a hideg üregben, nehéz tölgyfadeszkák szűk házában fekszik az anyja tehéren, mereven s a nyirkos esővíz becsurog kerek arcára, vastag, barna hajára, édes kebelére, kis erős kezére. Sohasem kel már föl többé, hiába hideg a sír, hiába sötét a szűk ház, hiába süt idefönt a Nap, hiába döngenek a méhek, csaponganak a lepkék, illatoznak a virágok. Sohasem mondja már Ojbarsznak:

— Jöjj, Barsz, kedves Holdpárducom, nézd, kisült a kenyér.

Pedig ő, Ojbarsz, mennyire haragudott, ha anyja becézgette. Méltatlannak érezte magához, férfiúhoz, az anyai becézést.

Elténfergett a tömegből, leballagott a meredek hegyoldalon, fától-fáig lépkedett, útközben öntudatlanul megölelvén egy-egy törzset. Azt hitte, azért, hogy le ne csússzék a meredeken.

A kopasz fák csipkéi közül kivillogott a Balaton végtelen síkja. Szél borzolta a vizet s a magasból nézve a sötétzöld hullámok mintha mozdulatlan, apró pikkelyek lettek volna. Pikkelyek egy mérhetetlen nagy hal testén.

\*

Temetés végeztével a gyászoló nép elszéledt a faluban, vagy visszatért az udvarba. Tar Szerénd a férfiakkal sátrába ment, Balsam meg a

**RÓKATANC.** *Kodolányi János elbeszélései.* (Turul kiadás, Budapest, 1942.) — 1. A címnovella valóságos kisregény. Meg is jelent már egy füzetes vállalatban: ez a hírhedt Cigánylány Csókja. Ez uszította rá Kodolányira a legkülönbözőbb berkek kopóit, csakúgy zengett az ország a csaholástól. Hagyján, aki csak a Magas Irodalom nevében mart a lábikrájába;

dresszírozottabb ebek a nemzeti erkölcsöt tartották sürgősnek megoltalmazni tőle.

A novella maga, mint Kodolányi minden írása, életfölmutató, szociális tett. A cigányputrit tárja ki előttünk sarkig, egy csomó megoldatlan embersorssal, hogy felelősséget ébresszen bennünk. Cigányai természetesen cigányok, cigány az észjárásuk, a gátlástalanságuk; nincsenek berózsavizezve, a pietizmus is láthatóan elkerülte őket. Terjedelemben s belső értékben a kötet legjobb darabja, sűrű balladás levegője van.

És ezért volt a nagy hallali. A magyar költő szabad préda: minél magyarább, annál inkább. Vannak nagytekintélyű irodalmi társaságaink, mért nem tartja kötelességének egyik sem, hogy tiltakozzék az ordító rosszhiszeműség ellen? Például a plágium-perekben. Vagy mikor tökmagjankók előállanak egy Kodolányi ellenében, a magyarságot és a művészetet megvédeni.

A rágalmazók biztosra utaznak. Őket hétszeres páncél óvja: a kritika szabadsága. Tehet valaki százszorannyit az egyke tudatosításáért, a közvélemény fölriasztásáért, multunk életre támasztásáért, mint Kodolányi, azért csak *vogelkrei*, beletörölheti bárki a maga sáros hazafiúságát, s vigyoroghat a markába büntetlenül, bántatlanul.

A kritika szabadsága szent, de aki ezt a szabadságot igényli, legyen valóban kritikus, derüljön ki az írásából, hogy konyit ahhoz, amire vállalkozott. Különbön kontár a neve, lehetetlené kell tenni, hogy gyakorolja az iparát.

2. A kritikus hitele ott kezdődik, hogy látja-e a mű mindkét oldalát, — nemcsak a hibáját, értékeit is. Kifogás a Rókatánc ellen is akad; mikor a végére érünk a kötetnek, mintha Móricz világában utaztunk volna. Mintha Kodolányinak nem is volna külön birodalma. Holott az író nagysága éppen ott kezdődik, ad-e az életről új látomást. A *Két Peti*, A *Tanító Házassága*: ez a nyers, komisz légkör nem ismerősünk-már Kodolányi előttről? Az ormánsági tájszólás, a gazdag természetfestés önmagában csak nem vívmány?

Nézzünk szembe ezzel a kérdéssel. Miben legmóriczibb Kodolányi? Abban, hogy nincs semmi papírszága, olyan, mint maga az élet. Csakhogy éppen ez a képesség az, amit nem lehet eltanulni. Bár lenne ebben a tekintetben egész elbeszélő irodalmunk Móricz-tanítvány. Egyebekben aztán, ha van is olykor érintkező pontjuk, — hiszen nagyrészt ugyanazt a paraszt-társadalmat ábrá-

zoikak, — ki ne látná, hozzáértő, menyire szuverén Kodolányi a maga zárta területén? Szigorúbb, nyelvében is jóval gondosabb.

Egész életműve összefügg, belülről, líraian. Ez az új elbeszélés-gyűjteménye is csupa önvallomás. Rögtön első személyben szólal meg, s ha tartja is, többnyire, a kívülálló mese-hangját, ki ne érezné, mondjuk, a kötet megrendítő záró darabjában, hogy teljesen magáról beszél. Hiszen még az önéletrajzában is rezzzenéstelen pontossággal, kegyetlenül őszintén tárt föl mindent, minden érzés nélkül, rohanó eseményekben, mint-ha regényt írt volna akkor is. Nem ömleng.

Az ő lírai átfűtöttsége csak arra jó, hogy hitelesítse, életizűvé fokozza minden szavát. Folyton az a kényszerképzetünk: személyes ismerőse minden novellahőse, s valóban le is pergett a történetük szeme láttára, füle hallatára. Don Quijote valutaközpontja ugyanolyan otthonos neki, mint az ormánsági falu, a finn út. Egymásba is foly nála a költészet és a valóság: az *Elsüllyedt Világban* például már közölte azt a kortesdalt, amelyiket most, a *Branyisz-kői Hősökben*, leírhatatlannak jelez.

Ezt az egész világot ő fedezte föl, konok, elsivárult parasztjaival, gyerekgyűlölő asszonyaival, halálba kergetett kisiskolásaival, érkeik viharában sodródó kamaszaival. Műfajban, hangulatban igen változatos az új kötet. Terjedelemben szintén: a kurta példázattól a kisregényig. Nagyrészt tárcanovellákból áll. Pár oldalba egész tragédiát zsúfol; máskor könnyű tollrajzot ad, de mind magyar élet, szemfölnyitó valóság, rögtön feszültség támad benne. Kodolányinak kimeríthetetlen az emlékkincse, tapasztalat-tömege.

3. Ami a versben a dal, prózában az a novella. Két-három oldalba beleprésselni csak egyetlen sorsot is, hogy szimbólikussá nőjön, ugyanolyan vakmerőség, mint dalt költeni. Aki elbeszélést ír, töltsse élesre a puskáját. Különösen magyar földön. Rendkívül nagy a verseny. Kodolányi állja. Az első közt.

Juhász Géza.

Sorsunk 1942

aug. - sept. 1

6. sz. 484-485.



1942. sept. 157

KODOLÁNYI JÁNOS:

## ESTI BESZÉLGETÉS

Kora reggel van, a diófa zsirosfényű levelein néhez harmatcseppek ragyognak, a Nap besüt az ablakon. Köd lebeg a tarló fölött, messziről idehallatszik a cséplőgép mohó, dallamos bűgása, siető szívdobogása. Mint megkésétt szolgálé, úgy ver, lüktet a szíve, sem éjjele, sem nappala, sem ünnepe nincs már, anynyira siet. A Végzet, vagy nevezzük Történelemnek, mint megörült gazda, hajszojja, míg máshol tébolyodottan tapos le vetést, várost, bölcsőt, gyárat, templomot és könyvtárt.

Késő estig beszélgettem egy kitűnő néprajztudóssal a verandán. S amikor lefeküdtem, sokáig nem tudtam elaludni. Híreket mondott a nagyvilágból, tapasztalatait közölte csöndes, rezignált hangon. Majd Vatai László kitűnő könyvére tereltük a szót (*A szubjektív életérzés filozófiája, Sáropatak-Budapest*) s arról a kínzó feszültségről elmélkedtünk, amely az emberi lélek tragikus erőfeszítéseit oly kilátástalanná teszi, mert sem a tudattalan létezés pólusa, sem a transcendens világ antipólusa nem tud kizírólagos uralomra jutni benne. A szenvedés alapélményéről beszélgettünk, amit Dosztojevszkij műveinek elemzéséből oly világosan és szépen fejt ki Vatai László — kár, hogy a stílusa igen rossz — s arról, hogy csak akkor leszünk viszonylag harmonikus és bölcs emberré, ha a szenvedés elkerülhetetlen törvényének alávetettük magunkat és vállaltuk zúgolódás nélkül. Mindez jól beleillett hónapok óta tartó elvonultságomba. De némi megdöbbenéssel láttam bele a mélységes szakadékba is, ami napról-napra tágul köztem és a valóságos világ között.

Az emberi lelken eluralkodik egy Eszme — ezt is Vatai fejt ki Dosztojevszkij alapján, — s hatalma alá hajtja életének minden területét. Ilyen Eszme rajtam és bennem egy ideálisan elképzelt Magyarország eszméje. Eleinte életemnek csak egy-egy kisebb, mellékesebb területét szállta meg, de még nagy érvényesülési alkalmat hagyott a reális mindennapok, emberi viszonylatok és kapcsolatok számára. De egyre több és több területre terjesztette ki hatalmát, mint írónak, egyre ritkábban engedte szóhozjutni munkámban a könnyed elemeket, a tárgyilagos megfigyelés gyűjtőmunkáját, a világ zűrzavarának játékos véletleneit, sőt végezetül a kenyérkereset és a társadalomban való természetes forgolódás követelményeit is. Az Eszme és a reális világ között keletkezett szakadék 1937-től kezdett egyre fenyegetőbb s ijesztőbb mértékűvé tágulni. Egyre nehezebb volt átlépni. Egyre jobban nőtt, dagadt a diszharmónia bennem és körülöttem, egyre jobban fájt, mint valami rákdaganat, amely lencse-nagyságú pattanás kezletben s az egész szervezetet fölfaló, gyógyíthatatlan, kivághatatlan, csillapíthatatlan burjánzásá nő.

Eleinte gögös felfuvalkodottsággal viseltem s mutogattam: ime, más vagyok, külön, több vagyok, mint ti. Elringatta fájdalmimat a népszerűség, a siker narkótikuma is. Én nem bort, pálinkát, morfiomot, kártyát, lóversenyt, nőt használtam narkótikumnak, hanem

sikert. Isten látja lelkeket: nem futottam utána, megjött magától, s én lepődtem meg legjobban. Láttam a színházba tudulók ezreit és tízezreit, láttam könnyűket, hallottam zokogásukat és nevetésüket, láttam felém forduló arcukat és azt hittem, hogy — ugyancsak Vatai szavaival — »autonóm emberré« lettem. Azt hittem, uralkodom az életemen, birtokomba veszem, rendelkezem lehetőségeivel, erőivel. De mihamar kiábrándított ebből az illúzióból az a példátlanul fenekedő, gyilkos hadjárat, amit az ismeretes plágiumper kapcsán az úgynevezett »magyar« sajtó nomádjai, gogolákjai és egyéb nem eszmei, de nagyonis reális tényezői indítottak ellenem. Az »autonóm ember« egyik napról a másikra meghajszolt vad lett, tehetetlen, rémült gyermek, aki diadalmas örömmel gyujtotta meg a gyufát s most szorongva nézi a tűzvészt. Gyilkos hadjárat és tűzvész volt, valóban. Gyilkos, mert arra törekedett, hogy fizikailag is, erkölcsileg is elpusztítson. Hadjárat, mert bámulatos szervezetséggel és együttműködéssel folytatták. Tűzvész, mert házam, családom minden szerény kincsét, mindennapi kenyérünket, fedelünket, párnánkat fenyegette. S miközben minden erőmmel mentétem magunkat, szembenéztem életemmel és halálommal. Ime, az »autonóm ember«, ez a korszerűtlen valaki, hogy roppan össze egyik pillanatról a másikra, ime, a népszerűség, a siker narkótikumából milyen keserű szájjázzal, milyen gyötrelmes fejfájással, milyen zákányosan ébred. Ime, az erők, amelyeken már látszólag uralkodtam, amelyeket az Eszme irányában — ez volt az illúzióm! — már teregettem, ime a külső-belső harmónia, amelynek zengését már hallottam, hogy válik semmivé s hogy marad meg a diszharmónia kínjának minden feszültsége. Hogy lesz tátongó mélységgé a szakadék, hogy távolodom egyre tragikusabban a reális világtól, a reális emberektől, a reális követelményektől.

Mit tegyek? Németh László sokszor kicsúfolt »szigetére« kell menekülnöm. Be kell rendezkednem a szakadék innenső oldalán. Világot kell építenem magamnak, ha azt akarom, hogy a világ el ne pusztítson. Még jobban uralomra jutott hát bennem s életemen az Eszme. Mint valami varázsló, szellemeket idézem s e fürge szolgák szédítő iramban építették a várat körülöttem. A magány és a csend szellemei voltak. A külvilág lüktető ereibe kötő köldökzsinórokat egymásután elvagdaltam. Váramból csak néha tekintettem ki, a kapun csak néhány embert engedtem be s aki vonakodva jött: kívül rekesztettem. Barátaim nagyrésze eltűnt melőlem. Fegyvertársaim más hadakhoz csatlakoztak. Nem olvastam többé lapot, hogy ne érezzem a reálítások borzalmát, a köztem és a világ között feszülő ellentét kínját. Nem mentem nyilvános helyre, nem jártam látogatóba. Nem utaztam. Sőt, még a lakásomból is csak akkor mozdultam ki, amikor a kenyér kényszere, vagy a hatóság invitálása parancsolta. Rosmersholm lakója lettem.

Vajjon kevésbbé láttam a reális világot, az embereket, az életet? Dehogy láttam kevésbbé! Sőt úgy

1942. sept. 9. sz. 2-6.

érzem, még inkább láttam — és látom. Mert ha váram ablakából kitekintettem, a világnak elémtárolt szelete szimbólikussá nőtt. Cseppeket láttam, de bennük a tengert. Szenvedéseim megsokszorozódtak. Hiszen egyfelől a világ után sóvárgott bennem a szociális lény, az emberszerető ember, a jóságra, szeretetre s játékra vágyó örök gyermek, másfelől az elzárkózás is érzékenyebbé tett, szemem jobban káprázott a betörő fényben, szívem jobban szorongott a sivár képek láttán. Valójában talán nem is olyan vakító az a fény, nem is olyan sivarak azok a képek. Valójában talán csak az én számomra ilyenek, aki védekezésül kiizzadt kemény kagylóhéjamban meghúzódom. Csak én borzadok a hírektől, amiket látogatóim hoznak. Hiszen lám, az emberek élnek, dolgoznak, szeretkeznek, szülnék, kutyát dédelgetnek, üzletet kötnek, lopnak-csalnak, nevetnek és sírnak s hazudnak, hazudnak rendületlenül. A reálítások londoni vásárja kavargó tovább. Ők nem borzadnak a vértengertől, a láng-óceántól, milliók hörgésétől, éhezők jajgatásától, mezítelenek didergésétől, az egész sátáni valpurgisjától, de meg kell értenem, hogy ezzel a reálítással békét kötni, kiegyezni, ebbe a táncba beleállni, ebben mosolyogva járnunk el nem tudok. A szakadék már olyan mély, hogy áthidalni is lehetetlenség.

Most már nem tehetek mást, hajszolom szellemeimet, építsék az én világomat még gyorsabban, még magasabbra, talán eltakarja előlem a realitást egészen.

Örvendezetek hát, akik azzal »vádoltatok«, amikor a *Vas fiái* megjelent, hogy »a ma problémái elől a történelemből menekültek«. Akkor ugyan még nem, de ma igenis, tudatosan, szándékosan, akarva, nem titkolva menekülök. Ha a mai társadalomról írnék könyvet, egyetlen sora sem jelenhetne meg. Az én igazmondásom minimuma is elviselhetetlen a hazugságok mennydörgéséhez, áradó zenebonájához szokott fülnek. Korunk mocsarának temérdek dinoszauruszai és brontosauruszai eltaposnának, fölfalnának, mert az Eszme hatalmából szabadulni többé nem tudok, s elfogadni, vagy csak túrni is ezt a realitást: számomra képtelenség. Igenis, tudatosan szabtam ki magam elé egy hatkötetes történelmi regény roppant feladatát, menekülésképpen. Sátrak között járok, zömök mokány lovon lovagolok, megszállott tót papok és magyarai táltosok társaságában járok-kelek, a Balatonon halászkok, Somogy lankáin csatangolok, nemzetségtők tanácskozásain veszek részt, lázítókat akasztatok, szerelmes jobadzsik táncában gyönyörködöm, földputriban mondatok titkon misét, lovak, marhák és juhok ezerét terelgetem, temetéseken búcsúztatót énekelek, áldomást eszem és iszom, szántok-vetek, sajtot gyúrok, gyapjút kallok, kendert tilolok, figyelem az újszülött első sírását és a haldokló utolsó sóhajait. Majdnem ezer év mélységébe merültem, ezer év köveiből építik szellemeim a világot. Olvasmányaim: vogul népköltési gyűjtemény, csuvas dalok, vallási szokások, imádságok, a finn-ugor népek istentiszteletei, katolikus, református, meg pogány ördögűző szövegek, babonák, néprajzi füzetek és szakmunkák, javasok gyógyítómódjai, Árpád-kori oklevelek, nyelvemlékek, Csánki-kötetek, Hóman, Déry, Erdélyi László, Pauler s még sok más történeftudós művei, könyvek Ázsiáról, térképek, útikalauzok,

— most utazom be a Dunántúlt istenigazában! — íme körülbelül efféle olvasnivalók tornyosulnak asztalomon. Dél előtt-délután félmeztelenül ülök írógépem előtt a besötétített szobában s próbálom megrögzíteni látomásaimat.

Pihenésül a kert fáit, bokrait nézegetem. Gyönyörködöm megrakott almafáimban, a súlyos körték növekedésében, a nagy kék, meg sárga ringlók ragyogásában, a száradó bab bokraiban, a kukorica zöld pólyába takart csöveiben, a tányérnagyságú dáliaik aransyárga, hús-vörös, bíborpiros virulásában, a petúniák halványlila trombitácskáiban, a szalviák égő lángolásában, a diófák illatozó sötétjében, a füvet békésen harapdáló bárány lassú mozdulataiban. Este pedig Tamási elbeszélésein épülök, mohón böngészem újra meg újra Németh László tanulmányait. Ezeket minden nap előveszem. Móricz Zsigmond óta Tamási a legnagyobb s legmagyarabb prózaírónk, Széchenyi óta Németh László a legbátrabb s lelelkiismeretesebb gondolkodónk. Az írásaikban való gyönyörködés csak a csillogó égbolt sugárzó szépségében, vagy a virágokéban, a tájakéban való elmerülés gyönyöréhez hasonlítható.

De jaj, olykor-olykor kinyitok egy ablakot, olykor-olykor kinyílik egy ablak magától is. A napisajtó sivár rotációsmagyságától és erkölcsiségétől mentesültem. Kiléptem még a Sajtókamarából is, nehogy egy gyöngy pillanatomban kivonszoltassam magam bűvös váramból. Néhány folyóirat és hetilap azonban betekint hozzám. És a közém, meg a realitás közé feszülő távolság egyre kínzóbb magányából szemlélem, kik mit írnak világról, magyarságról, kultúráról. Csak én látom olyan elképesztően, elviselhetetlenül abszurdnak? Egy parasztújság tízezrek számára íródott vezércikkében például azt olvasom, hogy a népi irodalom »tizenöt évvel ezelőtt« támadt, Veres Péter, Illyés Gyula, Darvas József, Sinka István, majd újabban Nagy István működése nyomán. Csak én látok tendenciózus vakságot ebben a cikkben? Csak én kérdezem, hogy hol van hát Móricz Zsigmond, hol van Tamási Áron, hol Erdélyi József, hol Németh László? Csak én kérdezem, hol volt ezelőtt tizenöt évvel a derék, tehetséges Darvas József, mennyire a pályája elején tapogatózott Sinka István? Csak én kérdek, a lap főszerkesztőjére tekintve, akivel a harmincas évek elején oly hősi szegénységben vívtuk harcainkat a népi irodalomért a *Szabadság*-ban, majd Zilahy idején a *Magyarország*-ban, hogy hol a régi kiállítás, a régi romantikus lelkesedés, a régi szellemi szövetség?

És csak én érzem abszurdumnak, hogy ugyanannak a parasztújságnak egy másik vezércikkében ilyesmit kell olvasnom: »Kultúra alatt azoknak a szellemi és anyagi tényezőknek és eszközöknek az összességét értjük, amelyeket egyének és közösségek a létfenntartásukért folyó küzdelemben kitermelnek.« Csak én érzem ebben a zavaros, tudatlan, lapos mondatban a csikorgást? És csak én szorongok lepereségemben: mikor vág közénk a főszerkesztő, a régi harcostárs, Móricz, Szabó Dezső, Erdélyi, Tamási, Sinka, Veres Péter — nem is tudom hamarjában, még ki — kemény védelmezője, propagálója, irodalmi csoporttá szer-

vezője? Vagy magányába zárkózva évődik arra lejjebb a Balaton partján, egy kis nádfödeles házban?

A *Földindulás* életrekelését három embernek köszönhetem. Németh Antalnak, aki nem merete előadni, — mert nem ismerte föl, — Imrédy Bélának, aki előadatta és Patkós Györgynek, aki előadta. Vajjon én látom abszurd módon, ferdén a világot és a magyar szellemi élet dolgait, amikor most Imrédy lapját, az *Egyedül vagyunk*-at forgatom? Micsoda földcsuszamlás, vagy elmezavar történt, hogy e lap indulásakor a főszerkesztő engem kért föl társszerkesztőnek — nem vállaltam — s ma bulvárlappá »izmosodva« egy »árja« *Társadalmunk* szerepét kezdi betölteni, ahelyett, hogy bátran s magyar módra harcolna értünk, írókért s a mi igazunkért, amint ígérte volt. Most hétről-hétre harcol a halottakért, büzhödt, beteg házasságokat turkál, pereket elevenít föl, számonkéri a társadalmon s kulturális szerveinken a modern magyar irodalom iránti gyilkos közönyt, de egy szava sem volt és nincs a *művekről*, amelyeket a napisajtó soha olyan cinikus kéjjel el nem süllyesztett, mint amióta »megtisztították«. Mi ez, személyes hiúság, sértettség, érdek, politika, kiadói erőszak? Talán még most is a szívemben ég a főszerkesztő-politikusnak, vagy politikus-főszerkesztőnek, egykori barátomnak az a rendreutastás, amit a rokonnépek következetes, brutális, tájékozatlan le-barbározása, le-rablógyilkosozása, le-állatiasozása hívott ki? Mily sámáni igékkel idézi most a mult kísérteteit, Szomoryt, Molnár Ferencet, Gombaszögi Fridát s a többieket: hol vagytok, hol vagytok! De hol van Németh László hatékony tanulóanyaggyűjtésének méltatása, hol Veres Péter *Falusi krónikájá-é*, hol az *Isteneke-e?* Miért fáj a *Pannikón* s miért nem fáj a *Márikám*? Miért nem fáj a *Márikám* és miért fáj a *Minőség forradalma*, a *Készülődés*, a *Kisebbségben*, a *Cseresznyés*? Miért kap egy oldalt Bárdos Arthur könyve s miért egy araszt sem az *Isteneke*, a *Rókatánc*, a *Mint a darvak*, a *Falusi krónika*? Miért a nagy lelkendezés a finnek egyszerűen fölfedezett hősiességéért és miért nem szúr szemet Aleksis Kivi *Hét testvér-ének* magyar megjelenése?

És annyira eluralkodott rajtam az Eszme könyörtelen hatalma, hogy nem tudom szó nélkül hagyni a *Magyar Kultúra* ferdítéseit és reversatio mentalisait sem. Ime, számonkértem Nyisztor Zoltánon, hogy az »El az örök magyar szellem« rendezőit és írószereplőit miért vádolta szervezett katolikusellenes maffiával. Miért kesergett, hogy az *Egyesületközi Együttműködés* túlnyomóan református írók számára »akarja kisajátítani« az örök magyar szellemet. Hogy rémeket lát, vagy csak bajt akar keverni, annak bizonyítására hivatkoztam katolikus papoktól, kanonokoktól, szerzetesektől, püspöktől kapott levelekre. És lám, nyilvánvalóan a realitást írástól immár teljesen érzéketlen szemmel, látom, hogy Nyisztor Zoltán — egyébként tőle örvendetesen szokatlan konciliáns hangon — írt válaszában siketnémán hallgat a feltett kérdések dolgában, ellenben egész sor finom valótlanságot kockáztat meg. Nos, nem »adom a csodálkozót« és nem is »szégyenlem« magam! Idézem Nyisztert: »Ez a harc a mi rérszünkről mindvégig olyan nemes volt, hogy minden új regényét, a *Julianus barát* megjelenése óta, a

legnagyobb elismeréssel fogadtuk és a vele való egyébharcunk miatt soha az irodalmi kritikát vagy annak kifejezését róla nem tompítottuk.« Örömmel nyugtáznám a tiszteletreméltó »pálfordulást«, ha igaz volna. Sajnos, Nyisztor nem olvassa kifogástalanul sem saját lapját, sem a magyar irodalmat. A *Julianus barát* óta a következő műveim jelentek meg (csak az igazság kedvéért): *József, az ács*, *Suomi titka*, *Futótűz*, *Süllyedő világ*, *Rókatánc*, *Isteneke*. Ezekről nem írt a *Magyar Kultúra*. Miről írt? A *Julianus barát* óta semmiről. Így vitatkozik a jóindulatú Nyisztor Zoltán.

Ellenben idézi a *Tiszántúl*-ban megjelent egyik cikkemet, amelyben az olvasókat megnyugtattam, hogy református napilapot szerkesztünk s ellenem fordítja a reá szegezett vádat: éppen én felekezetieskedtem s nem ő! De oly finom, tanult módszerei, oly fejlett technikája idézetlenül hagyja ugyanannak a cikknek a folytatását: »Nem azért mondom mindezt, hogy hallalít kiáltok mindenre, ami katolikus. Semmisem áll tőlem s e lap munkatársaitól, az egész népi irodalmi csoporttól s mozgalomtól — távolabb, mint annak feszegetése, piszkálása, vércsetekintettel való sanda vizsgálása, ki s mi katolikus, ki s mi református. Hiszen éppen azért nem feszítünk reformátos színekben a fórumon, mert nem visszavonást, széthúzást, szimatolást, harcot akarunk kálvinistaságunkkal... Sőt tovább megyünk: időről-időre követendő példaként mutatjuk fel azokat a katolikusokat, azokat a katolikus műveket, amelyek Istennek is, magyarságunknak is szolgálnak. Nem hiszem például, hogy bármelyik kálvinista követ dobna reánk, ha elismerjük a »fehér barátok«, a Pálosok magyarságát és magas erkölcsi értékeit. Tudjuk, történelmünk legragyogóbb korszaká egyszermind a katolicizmus legragyogóbb korszaka is volt, hazánk a clunyi refsorzellemnek, a ciszterciák, a domonkosok, a ferencesek munkájának, nepünkhöz lehajló forró emberszeretetének köszönheti ezeréves biztos alapjait.« Most, hogy ezt a részt idézem, forráság lep meg, mint akkor, amikor írtam. »Tetszik már látni a felekezeti béke két ágának hosszúságát és nagyságát? És hogy milyen aránytalan a két szár?« — idézem Nyisztor feleletéből. Igen, látom. Nagyönis látom. És azt is látom, hogy Nyisztor vitázó módszerei messze kívülesnek az én magányom csendjének és belső igazságának határain. Látom, hogyan kell kiforgatni valamit eredeti valójából, ha arról van szó, hogy — *ne feleljünk* bizonyos feltett kérdésekre. Hogyan kell hivatkozni *Julianus* óta megjelent kritikákra, hogyan kell jóhiszemű írásokat elferdíteni, fontos szakaszokat citátlanul hagyni, hogyan kell belekötni még abba a ténybe is, hogy »a népi irodalom legtisztább képviselői, a népi Magyarország megszállottjai szinte egytől-egyig reformátusok« és úgy idézni, hogy »minden igazi tehetség kálvinista«.

De még azt a különben jóindulatúnak látszó, baráti gesztust is le kell lepleznem, amit Nyisztor szépirodalmi tevékenységem iránt tesz. A *Boldog Margitról* ugyanis annakidején hosszú, névtelen cikket írt a *Nemzeti Újságban*, s példátlan dühvel utasította vissza, hogy a »körúti sajtó« tintakulijai profán kézzel hozzá merjenek nyúlni árpádházi szentjeink magasrangos alakjaihoz! Pornografiát emlegetett, haragja nem

ért határt. Ime, a »mindvégig oly nemes harc«, amit ellenem, a »publicista« ellen folytat Nyisztor Zoltán.

S vajjon hát csak én nem látok következetességet Nyisztor tevékenységében? Ennyire elferdült volna a szemmértékem? Ujból kérdelem, miért nem felel Nyisztor a kérdésre: *hol, mikor, miképpen működött a református népi írók szervezett maffiája a katolicizmus ellen?* Vajjon Schlachta Margit »nővér« röpiratára mikor felel méltóképpen a *Magyar Kultúra*? Avagy ő is rablásnak, fosztogatásnak minősíti a zsidó földbirtokok kisajátításáról szóló törvényjavaslatot?! S miért nem veszi észre még most sem — két hónap elmúltával, — hogy a »magyar« filmek zsidó »szakemberei« ma is ott ülnek törzskávéházaikban s vígan írják az újabb »magyar« filmeket? Miért nem csodálkozik azon, hogy saját lapja »túlásnak« nevezi a magyar parasztnép fölemeléséért folytatott harcot? Ezt mondták volna annakidején Clunyben is? Vernahegyen és Assisiban is?

Ideírom még csodálkozásom legfőbb okát: »Hogy aztán vigaszul Kodolányi János azon kéjeleg, hogy vidéki püspöki tanácsosok és kanonok bácsik gratuláltak már neki és állítólag lesajnálólag emékeztek meg a *Magyar Kultúra* kritikai állásfoglalásairól, ezt a nyomorék kis vigasztalást szívesen meghagyjuk neki. Mert, őszintén szólva, ha logikája volna, ezen is csak pirulni tudna! Pirulni azon a nagylelkűségen, hogy a mi vidéki püspöki tanácsosaink és kanonokjaink K. J. aposztáziáját, harcos kálvinistaságát és sok katolikus-ellenes támadását feledve, vagy félretéve, ismeretlenül is levéllel keresték fei« stb.

Először is: a szégyenkezéshez, a piruláshoz nem »logika«, hanem szeméremérzés kell. Régóta tudom, hogy Nyisztor nem tud különbséget logika és szeméremérzés között. Másodsor: lelki vigaszért nem hozzá fordulok. Aki egy szegény pásztorfiú rettenetes szenvedéseinek gyónását olyan lélekkel olvassa, mint ő Sinka István *Fekete bojtár*-ját, ahhoz nincs miért fordulni. Harmadsor: ne tegyünk különbséget »vidéki« és fővárosi püspöki tanácsosok s kanonok »bácsik« között. Jól emlékszünk, hogy Mailáth püspök is »vidéki« volt. Ez a hét főbűn legnagyobbika: kevélység. Negyedsor: »harcos« kálvinistaságotról beszél az az idézet, amit Nyisztor oly célszerűen *elfelejtett említett cikkemből kiírni*. Ötödször: úgynevezett »aposztáziám« nem reá tartozik, hanem egyedül Istenre. Hatodsor: ne kívánja, hogy a *Magyar Kultúra* szellemét illető »állítólagos« véleményeket levelekből idézzem. *Nem szeretek magánleveleket idézni*, mégoly elmérgesedett vitában sem. De megtörténhetik, hogy Nyisztor, ha ahelyett, hogy vádjaiért helytállna, ismét »tollhegyel« foglalkozik velem, végtelen sajnálatomra, *kénytelen lennék kézzel-fogható s igen lesújtó érvekkel szolgálni*.

Ahelyett, hogy légbőlkapott vádaskodásait únos-úntalan szörogatja hol az egyik, hol a másik magyar íróra, — ismétlem: magyar íróra, — tartson szigorú lelkiismeretvizsgálat. És ne restellje alázattal megvallani, hogy rosszul szolgált a eszméit.

\*

Tegyük félre ezt a kínos ügyet. Ime, nyílik az ablak, láthatunk kínosabbat is.

Most hát derüre-borúra adják-veszik, cipelik a

ponyvaregényeket. Kocsival szállítják a Körútra — mondják Budapesten járt barátaim, — de errefelé is tömve van velük minden balatoni üdülőhely trafikja. Egy előkelő fürdőhely dohányosboltjában például ruháskosárban áll a tömérdek ponyvaregény.

— Az Istenért, nagyságos asszony — rémüldözött egy református pap barátom, — miért árulja ezt a szemetet?

— Követelik, keresik, nem tehetek róla, — mentegetőzik a hölgy. — Méltóságos urak és asszonyok válogatják, viszik egész nap.

Ez aztán ponyvaáradat! Csak szeptember 15-éig, írják, hirdetik, kiabálják az árusok. — Most szerezzé be »olvasmányszükségletét«!

Hát »beszerzik« derekasan.

Ez is olyan látvány, jobb lenne becsukni az ablakot!

Egy kislány tehenet őriz az árokparton. Olvas vesztettül, édesen, mindenről megfeledkezve. Mit olvas? Sárga regényt. Hja, nem telik szegénynek többre, mondja Veres Péter, Darvas József. A nép nem tudja megvásárolni a méregdrága könyvet.

De kérdelem én: miért nem tudja megvásárolni az az ötvenholdas jómódú gazda, aki sokkal tehetősebb Veres Péternél is, Darvasnál is, talán nálam is? Mért nem szána tíz év alatt sem tíz kiló búzát egy könyvre? Ha magának nem, hát a feleségének? Ha annak nem, hát fiának, lányának, keresztlányának? S hogy tud megvenni a legszegényebb napszámoslány ponyvaregény formájában sokkal több könyvet, mint amennyibe egy-két tisztességes, irodalmi értékű könyv kerül? Húsz év leforgása alatt volt vagy négyven cselédlányunk. Az ország minden részéből, magyar is, tót is. Szobámban polcokon roskadznak a könyvek. Milyen különös: egy sem volt rájuk kíváncsi, egy sem kért belőlük s ha adtam, olvasatlanul visszaadták. Veres Péter Számadását is. De szobájukban fölös számmal hentergett a ponyvaregény.

Eszembejut egy rettentő élmény. Egy gazdag földművescsalád házánál a félreeső helyre kellett mennem. Bőrbe kötött, vért, értékes könyv ütötte meg a szememet. Belelapoztam: több mint százéves zsoldárgyűjtemény volt. Kiszaggatva, méltatlan helyre vetve, olyan célra felhasználva, amire csak a napisajtó való. Rábízom olvasóimra, vonják le a konzekvenciákat. A mestergerendáról »oda« került zsoldároskönyv panaszait, égő vádjait, szörnyű kétségbeesését fogalmazzák meg maguk.

Veres Péter panasolja: valamikor legalább egy értékes könyv volt minden magyar házában, a Biblia, most nincs egy sem. Igen, én is őrzök egy régi-régi hatalmas, öregbetűs Károli-fordítást, elporladt parasztembereké volt, nehézkes írásuk ma is ott sárgul a belső oldalán. Ha Bibliát olvasok, azt olvasom.

Most a zsoldároskönyv az árnyékszékben hentereg. Kérem a szocialistákat, ne olvassák ezt ajkbiggyesztve. Tiszteletreméltó kultúra képviselője, hordozója az a megcsúfolt könyv. Egyet nekik is el kell ismerniök: magyarabb nyelven szólt, mint a mai »szenzációs remekművek« túlnyomó része. Magyarabbul, mint akár a rádiónk, akár a sajtónk. Ha nem is nézik, *mit* mond, nézzék, *hogyan* mondja.

Most ott hever megtépve, meggyalázva.

Mi foglalta el a helyét? A *Kastély titka*, a *Szöke démon*, a *Véres Fred* és társai. A ponyva elleni rendelet megjelent s a ponyva dőzsöl. Uralkodik, falja a szíveket, tiporja az érzelmeket, vért iszik és selyemben puffaszkodik.

Egy budapesti református gyülekezet papja ifjúsági könyvtárt akart szervezni. Megkérte a híveket, adjanak alkalmas könyveket. Az előkelő gyülekezet hölgytagjai egy nagy kosár ponyvát adakoztak, közte két pornográf művet: *A meztelen nő* és *A szerelem útjai* címűeket.

Szegény emberek, cselédányok esetében elgondolkodhatunk, ugyan mi az oka, hogy egyik sem tud tűrhető helyességgel írni, — negyven cselédem között egy sem volt, aki ne követte volna el a legbotrányosabb hibákat, — holott saját szememmel láttam Finnországban egy elemiskola dolgozatait s megállapíthattam, hogy még az oly nehéz partitívuszképzőt is csak a svéd származásúak hibázzák el, a finnek soha. De jó, mentés van ezer. Ámde itt vannak a »művelt«, a »képzett« emberek. Itt vannak az egyetemi végzettségűek, a gimnázista úrilánykák, a méltóságos urak és előkelő hölgyek: miért falják a ponyvát, azaz, miért falnak *csak* ponyvát?

Ugyancsak Veres Péter írt néhány derék szót a mai táncokról is. Elképpedt, hogy jó magyarnak ismert és vallott ifjúsági csoport tagjai, akik félórával előbb még lelkesen és jól dalolták a parasztdalokat, csoszogó táncot jártak, egyebet nem is tudtak. Mi az oka, hogy fiatalságunk nemcsak nem érdeklődik az igazi tánc iránt, de a szó szoros értelmében irtózik tőle?

Mi az oka, hogy megvesznek az emberek a *Pannikámért*, a *Márikámért*, a *Valahol Oroszországbanért*, járványként terjed minden ponyva-zene s a rádió vezetősége vagy nem akar, vagy képtelen gátat vetni ennek a lélekromboló, magyarságpusztító pestisnek?

Mi az oka, hogy a »magas színvonalú« magyar filmgyártás borzad a magyar lelkiségű írók, rendezők foglalkoztatásától, mi az oka, hogy csak a »vörös« Kozlovári, Nóti, a filmek fedjedelme, s társaik értenek a magyar filmhez — és valóban ehhez a fajtához értenek is! Miért akarják hazavontatni hatőkörrel magyar zseninek Lehárt s miért ment Amerikába Bartók Béla? Miért fordít az Akadémia *bevallottan* több mint kétmilliót kitevő vagyonából s mérhetetlen jövedelméből mindössze szegyenletes hétszázhatvan pengőt a nagyjelentőségű népzenei kiadvány munkálataira? Miért nincs néprajztankönyvünk, amit jegyzőknek, papoknak, tanítóknak s más, a néppel érintkező, vele foglalkozó férfiaknak s nőinknek a kezébe adhatnánk?

Jaj, de mindez csak egyetlen ablak, amin kifelé nézek a magyar szellemi életre.

\*

Meg kell értenem, úglátszik: itt egy felbomlási folyamat végső szakaszát éljük. S e sorok írója görcsös konoksággal, átkos maradisággal ragaszkodik a múltó, örvénybe merülő, sárbahulló magyar kultúrkincsek — valójában a magyar *lelkialkat* — düledező roncsaihoz. Torka szorong, éjszakai gyötrelme-

sek. Kiáltozni, jajgatni szeretne: fogjátok meg egymás kezét, mert elmerültök! De az Eszme beteg egyeduralma alá került lélek rémülten húzódik vissza. Elvagdalja a még megmaradt szálakat is, védekezik, menekül, a maga külön magyar világába húzódik. Elefántcsont-torony lesz ennek a vége? — kérdezi ijedten, mert hiszen mily nehéz harcok eredménye az a kollektív szemlélet, ahová több, mint húsz esztendő során eljutott. Néha görcsösen vissza akar térni a realitásba. Vádolja magát, hogy nem törődik a közösséget érintő ügyekkel. Eljünk kézzelfogható példákkal. Mennyit robotoltam, agitáltam, viaskodtam, vitatkoztam, türtem és nyeltem, hogy legyen a magyar írónak érdekvédelmi szerve, orvosa, patikája, ügyvédje. Hány kitűnő író emeltem ki az anyagi szorongatásból. Íróheteket rendeztem. S most örülök, hogy nem hívták meg sem az egyesületet, sem engem a debreceni írókongresszusra.

Mennyit vesződtem, vitatkoztam, telefonáltam, huzsonötökös hidegben beteg lábammal mennyit futkostam és villamosoztam, hogy a *Tiszántúl* a népi Magyarország napilapja legyen. Az Eszme nem tudott békét kötni a realitással, a kínzó feszültség nőttön nőtt. Debrecen *lelkes* magyarjai és *öntudatos* reformátusai vállvetve fogtak össze, hogy elragalmazzák, pocskékká tegyék saját lapjukat. Nem volt ebben sem elvi, sem vallási, sem társadalmi különbség a *Magyar Nemzet* helyi gogolákjai, a zsidó üzletesség, a kormánypárti »ker.« magyarság (keresztyén? keresztyén? kerületi? kereskedelmi? kereseti? — töprengtem ezen a »ker.«-en), a károlyimihályi reminjzenciákon elégedő veteránok, szociáldemokraták s egyházi férfiak között. A modern magyar népi államépítés fővárosának akartam megtenni Debrecent, — amelyről azt írták okos barátaim, hogy otthon érzem magam benne — s valami titokzatos realitásokon összetört a szándékom. Boldog voltam, hogy odahagyhattam s visszatérhettem ezer év előtti magányomba.

De a szenvedés nőttön nő. A feszültség a pólusok között egyre ijesztőbb. Hiába a kert, a csend, a magány. A lélek társra, szeretetre vágyik. Ezer és ezer láthatatlan kapocs köt a külvilághoz: magyar népem világa az. Tán Finnországban sikerülne némileg helyreállítanom a belső harmóniát. Rőkon föld annyira, hogy ne legyek idegen, idegen annyira, hogy a gondjaimért ne legyek túlságosan felelős.

Bele kell törődni a szenvedésbe. Nem is egybe, kettőbe. Egy *emberibe* s egy *magyarba*. Egybe, ami a lélek természetéből, alkatából, mivoltából törvényszerűen következik s egybe, amit a magyarságunk tetézi reá. Ha beletörődöm, magam is »hazajutok« talán. Néha úgy érzem, már nem vagyok messze. Olyankor alázattal merülök a munkámba. Könnyebben viselem az Eszme terhét. De néha, mint most is, torkonragad a rámrontó, rimánkódó, fojtogató magyar világ. Ilyenkor szabadulni akarok szenvedéseimtől. Remélem, egyszer megtanulok hallgatni erről s csak holt magyarok nyelvét szólaltatom meg a magamé helyett. A végső tudást, mindennek az értelmét pedig úgyis csak a halálban nyerjük el.

Balatonakarattya, 1942 aug. 10.

## A hőbortosok

(—rn—) Mennyi mindent elolvas napjában a gyanútlan ember! Hát még az, akinek az olvasás annyiban mesterségbeli feladata, hogy lehetőleg mindenről tudomást kell szereznie. Igen, lehetőleg mindenről. Akár napilapba, akár folyóiratba, heti-újságba vagy könyvekbe írták bele.

Amiről alább szó esik, egy napi olvasmányaimnak a lecsapódása.

Valamennyiből ez és ennyi akadt főnn emlékezetemben. S nem a be- számoló hibája, hogy csak ezt a szellemi hordalékot tudja felmutatni, amelyben annyi a rokonvondás. Nem véletlen ez. Van benne manapság valami törvény-szerűség.

\*

„Országépítő.” Van-e valaki, aki még ismeri e nevet: Hubay Kálmán? Tegnap még akadtak néhányan — talán! —, ma azonban már csak fáradt mosoly vagy únott kezlegyintés jár a nyomában. Tegnap talán ismerték még néhányan azt az óriási csizmát, amelyben mint egy fészkelődő Hüvelyk Matyi botladozott a politikai közéletben, ma azonban már... de hiszen nem erről van szó. Hanem arról, hogy ez a H. K., aki sokszor oly óriási szellemi és politikai fatörzsekbe vágta a garasos bugylibicskáját, egyik legutóbbi nyilatkozatában „az országépítés vezetőjé”-nek mondotta magát. Ő volt az országépítő, amíg Szilasi pártjában volt a trónörökös. Szóval a szavak elvesztették jelentőségüket. Közéleti kiskirályaink némelyike rettentő jelzőkkel harsogja körül magát s a legközönségesebb hétköznapiakon bíborban és fején öncsinálta koronával jár a W. C.-re is... Ő, Hubay: mint országépítő... Persze, ha nem tartozna ahhoz a mozgalomhoz, amelynek az ilyen lelki aberrációk a legjellemzőbb kiütkezései, azt nyilatkozta volna, hogy a pártban titkár volt, főtítkár vagy vezértitkár volt, de ő, igenis, a mozgalomhoz tartozik, hát a legkevesebb, hogy országépítőnek éldelegi magát.

A hőbortosok mindent lejáratnak. Megalománia! Azt hiszem, csak nagyképűség!

\*

„Városalapító.” Az tró, Koldányi János, valamivel szerényebb. Jobban mondva: vagy a szerénysége kisebb, vagy hőbortjának virulenciája nem olyan erős még. Országépítés helyett megelégszik — egyelőre — városalapítással... Legutóbb ezt írta: „A modern magyar népi államépítés fővárosának akartam megtenni Debrecent.” És írta ezt K. J. egy egészen komikus kudarc után, amikor már tudhatta, hogy egy provinci- lapot sem tud vezetni, még kevésbé fenntartani. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy utólag ki ne nyilvánítsa városalapító szándékát — első személyben s még szép tőle, hogy nem pluralis majesteticusban... Ahhoz, hogy egy vidéki lapocskát életben tartsa, se ereje, se képessége, se tehetsége! Városalapításhoz igen...

Őszintén sajnáljuk K. J. urat.

Mert trónak mindent el kell követnie, hogy az üres nagyképűséget és a suhancos hőbortosságot elkerülje. Hiszen nemcsak ő maga, hanem a műve is menthetetlenül ettől válik komikusod.

\*

„Ifjú titán.” Igen komoly íróként igen komoly úriember

(irodalmi úriember) „szabódezsői pózban tetszelgő ifjú titánnak” nevezte Németh Lászlót. Amikor ez történt, már rég megjelentek azok a tanulmányok, amelyeket most összegyűjtve adott ki (Németh László: „Kisebbségben.” I—IV. köt.), az ember hát némi kíváncsisággal veszi kézbe a vaskos köteteket... Mingyárt az elején tudomásul kell vennünk, hogy a kiadomány „a történelem elé készült”, voltaképpen azonban „a történelem fölél” igyekszik... Rossz ajánlólevél. Mert alighogy belelapozunk a nagy munkába, íme, mingyárt a nagyvárosi hőbort hangjai éktelenkednek bele a fülszékbe. És mingyárt sejtjük ekképpen azt is, hogy ez a Kisebbségben — minden lelki és szellemi

163  
1942. sept. 13.

nyüzsgésével egyetemben — mindig kisebbségben is marad: többség sohasem lesz belőle... S nem kell hozzátennünk, hogy ne is legyen, nem is kívánatos, mert ez a négy-kötetnyi jelentkezés rendkívül tehetséges abban, hogy híveket ne szerezzen — se gondolatainak, se célkitűzéseinek. Egyébként tudható ez már régebben. Aki figyelemmel kísérte azt az irodalmi utat, amely a „Tanu“-tól e négy kötetig húz, már az elején tudhatta, hogy ez a szellemi áradás — bármekkora tehetség is borzolja a taraját — menthetetlenül szétfolyik (és eltűnik) a homokban. Tudja ezt talán már Németh László is, hiszen e négy kötet jóréssz már csak afféle

visszaütés és visszarúgás egykori barátai és irodalmi fegyvertársai felé, akik közül egyiket-másikat „vicctáblának“, meg „Muckermann jampecének“ titulál, éppen ő, aki oly kényes a kritika tisztességes hangjára. Van e négy kötetnek imitt-amott egy-egy oldala, amelyet France, Sarcey, Lemaitre is vállalhatna, de az, ahogy például Széchenyiről ír Németh László... meg ahogy Szekfű Gyulával veszekszik... meg a mélymagyarság és hűmagyarság és apodiktikus itélkezések... olyan mucsai, olyan visszatasítottan nagyképű irodalmi rongyrodás, hogy az már betegség.

Hóbort es is!

Es nem mentsege, hogy tehetséges...

Néprava 1942. sept. 13.

207. n. 11.

# Külön világban

Illyea Gyula egyik varakötetének címét vezetem kölcson. hogy Kodolányi legújabb regényének első tulajdonságát jellemzem. Kodolányi mint regényíró értendő őt a külön világban él, ez a külön világ térben a Dunántúli déli részén fekszik, időben a tizenharmadik századtól lefelé helyezkedik el. Mint a bűvár, aki egyre homályosabb mélységekre kíváncsi, úgy száll Kodolányi mind lejjebb a magyar századokban. Előző regényciklusa a tizenharmadik században játszódott, új ciklusa a honfoglalás korát akarja megeleveníteni. E külön világ számára külön nyelvet teremtett magának, az ornamensági tájszólást régiesítve, s a klasszikus regényírás szabályairól lemondva egy sajátos regényfajtát ír, melyet dramatizált néprajzi, drámadalomrajzi és korrajzi képek színes együttesének nevezhetnénk. Olyan történelmi időkhöz, amelyek már a mítosz és rege homályába süllyedtek, legfontosabb írói tulajdonságát, a realizmust megőrizve közelít az elcsúszlyedett századokhoz, oly természetes érzékeléssel ábrázolja, mintha napjaink népi világáról beszélné. Új történelmi regényében az éretny és hiba lehetőségeit egyformán az a paradoxonszerűen hangzó módszer: mítikus idők realista ábrázolása adja. Különös kettősség, varázstát is, veszélyeit is már a „Vas fia”-ban s azóta minden regényében izlelhetjük. A szándék mindenképpen nagy és igényes, Arany tótó alá nem jutott nyelv epozának terve kísérthet Kodolányi elmájében, mintha prózai epikus művet akarna írni, s regényekben inkább a hősköltemény, mint regény szabályait követi. Új könyvében (Istenek, 374. l., Athenaeum.) a seregzelemléktől az epozsi terjengősséig szinte céltudatosan közeledik az epozs fellegősséhez. A kísérlet figyelemre méltó. Méltó arra is, hogy alaposabban foglalkozzunk vele.

## Az „Istenek”

olvasásához nem aggódó szorongás nélkül fog az ember. A téma rengeteg veszedelmet rejteget. De már az első oldalon örömmel izlelhetjük néhány finom és árnyalatos sor szépségeit: „Enyhe keleti szél fújt a Balaton felől, vidáman szárnyalt le Galács hegyes csúcsáról, meghempergőzött a borzas erdők sanyarósi illatában, körüldüdüdörzsztanyalogatta Bese apa szép kerék sátorát, megismogatta a ballagó őregember haját, arcát, meglöbögötte a bű, kék gatyáját, aztán nesztelenül továbbjutott az egymással versenytutó két patak felé”. Ezen a Kodolányit is

finom színek és szelíd szépségek tiszteletére tanító balatoni tájon játszódik a regény. A táj középpontja egy falu, vagy inkább szállítás, a megtorlott sztrák és viskók között ilyenfajta zajok töltik be: „A kutya nem tudott eligazodni a kedvetlen arcokon. Ekkor kettőt vakkantott s várt. Nem kapván választ, bosszúsan kifarolt a sátorból s leült az ajtó mellé. Harsányan kukorékolta a kakasok. Lúd gágogott. Eles gyermek hang lúdserepet hajkurászott a folyóra. Verebek csitítottak az egyre melegedő napon. Valahol levetelbeka brégekelt, mintha a hasát nyomkodták volna, idovelábról egy másik felleggett red...” Kodolányi nagy mestere az ideges állati és emberi szívaj érzékelésének, később is minduntalan asszonyok rikácsoló perelése, férfikialtózás, pletykák alzóegése hangzik fel a regény oldalairól, s az emberi élet e saját Kodolányi kis miszantropiával és undorral, s éppen azáltal igen érzékletesen írja le. Nagy regényírói erőnye az a tulajdonsága, hogy legtöbbször egyetlen egy hőse sincs, akit ő maga rokonszenvessék tudna látni. Nagyjából egyforma fanyarsággal nézi összes regényalakjait, s az olvasó örömmel látja, hogy kit nem az íróhoz hasonlító jószág és ellenségeshez hasonló gonoszúság műltje válnak harcáról leas az, hanem egy tárgyilagosan ábrázolt világról.

## Az emberek

ebben a regényben látni a aprónak látott babonák, álmok, virtusok között hányódozó emberek, nevük nem jelöl különleges jellemet. Az író másként beszél az, hogy kétféle történelmi regényfajta formájában jelenik meg.

lők. Egyéniségekre nincs is szükség, egyszerűen azért, mert a regény hősei nem emberek, hanem „istenek”, mint a cím mondja; ennél is pontosabban, maga a keresztényiség és a pogányosság. A két főalak: Bese úr és Kirill, a térítő pap, csak arra való, hogy rajtuk keresztül a pogány hagyomány és a keresztény hit megvessék a lábukat a regény földjén. A regény mondanója sem valamely eseménysorozatot, hanem az a két hit között zajló küzdelem ábrázolása. S azt, ami történelmi, küzdelemnek is alig lehet nevezni, Bese és Kirill nem ellenségei egymásnak, de az, hogy egymás mellett élnek, már maga harc. A regény összes többi figurának nincs más dolga, mint hogy vannak. Csak úgy részesei a két hit közötti harcnak, ahogy a fel-felkapott falevelek részesei a szelek örvénylésének. A könyv egy feszült közösségi lelki-

állapot elemzése, néhány aátoralja nép figuráin keresztül. A feszültség két pólusa: a gazdag úr és a szegény pap, maguk is csak mint két eszme megtestesültét fontosak. Tipusok és nem jellemek. A regény történései nem eseményláncolat, hanem epizód-sorozat formájában kapcsolódnak egymáshoz. Az epizód-sorozat kezdődik azzal, hogy a térítő pap megérkezik, végződik azzal, hogy kúszik a faluból. Maguk az epizódok egyrészt pogánykori magyar népszokások regényes jelenetezéséből adódnak (sörünep, Bese úr ágyasokat vesz, a táltos megjelenik, stb.), másrészt abból, hogy a keresztény pap pusztá jelenlétével folytonosan megszegi a pogány szokásrendet. A történet az utolsó részében emelkedik igazán drámativá, ahol Kirill befogadja Bese úr gyászmagyar fiát s az kirobantja a végős konfliktust. Az eseményesebb epizódokat leginkább néprajzianak nevezhető képek sorozata fűzi össze, s annak ábrázolása, hogy a gyarló új keresztények mint inognak pogányosság és keresztény hit között. E részekben Kodolányi mérték nélkül követi az epikus szélesség elvét s ennek következtében az elbeszélés sodra helyenként ellankad s a regény, úgy rémlik, hosszabb, mint amilyennek kellene lennie. Kevesebb több lenne. Ezen azonban könnyű segíteni, s a hiba, ha hiba is, de érthető: az író gyönyörködve időzik a maga külön világában.

## Ez a világ

s ez Kodolányi nagy művészi teljesítménye, mindvégig érdekes, sőt hihető is. Hogy pontosabban fejazzem ki magamat, nem a „cselekmény”, vagy a jellemek érdekesek, hanem a világ maga. Európa legnagyobb lelki megrázkódásának magyar rengéseit írja meg, igen tapintatosan, szépen és tárgyilagosan. Pontosabban megkerdi ennek megírását: az „Istenek” egy hatalmasra tervezett mű, első kötet, mint ilyen kell szemügyre vennünk. Ez az első kötet az említett epozsi szabályrendben a maga egészében egy seregzelemlének felel meg. Felvonulnak az ellenes hadak vezérei: a gazdag pogány úr, a szegény keresztény térítő s a hadak; a gyámolatlan és bizony gyatra nyáj. A regény nem más, mint előhang, egy ropant állókép, az igazi ütközet még nem kezdődött meg. Csak feszültségek vibrálnak a levegőben. Az író célja a regénnyel nyilvánvalóan annyit, hogy nyitányt adjon a következő kötetre. kiltisztázta azt, amit az olvasónak tudnia kell, mielőtt az író lényeges mondanójára kerül a sor. Ábból, hogy miként vázolja föl ezt



1942. sept. 30. 165

a nyitányt, Kodolányi egész felfogását kihámozhatjuk. Az izmosabb, erősebb alak a pogányság képviselője: Hósa úr. Mégis ő a gyengébb figura. Egyszerűen azért, mert az erő, amelynek ő a magtartalósója, elhanyagolva van. A kereszténység képviselője: Kirill a pap egyszerűbb és együgyűbb alak, afféle halálra esett, mégis egyre inkább ő lesz a regény legértékesebb és legnagyobb embere. Nem a maga jövő-

lából, hanem a hit jövőlából, amelyet képvisel. A pap figurájában megmutatkozik, hogy Kodolányi mennyire tudatos művész, s mennyire az értelem embere. Hósa a maga emberl mivolta szerint eléggé számalomraméltó, ügyetlen-esetlen ember. Tótos beszéde, jámbor egyszerűsége, idétlen mozgása, ügyesség nélküli ereje a boldog lelki szegények egyikévé teszik. Hogy Kodolányi mennyire éreli, okos és a dolgok mélyére pillantó megfontolással fogott ebbe a vállalkozásába, mutatja, hogy a kereszténység képviselőjét ebben az egyszerűségében rokonszenves alakra bírta, a legnagyobb erkölcsi erőt legkisebb szolgálóján keresztül indítja el a győzelem felé. Nagyon szép oldalakon keresztül mutatja be, hogy a kereszténység hallatlan szellemi fölényét a pogánysággal szemben ez az együgyű barát is milyen tökéletesen tudja érvényesíteni. Láthatóan magát is lenyűgözi és megigézi a pap hitének ereje, a regény ezekkel a mondatokkal fejeződik be: „Most megyünk lefelé, Fenik felé, onnan Pogánypárrá — mondja az elzúzott Kirill feleségének, Csillagnak. — Szerind úr keresztény, tudok. Mikor vala itt, hallám. Ott talám kapunk szállást, talám egy kis föld is. S dolgozunk s imádkunk. No, ne strj mdr, mosolyogj márl — Rámosolyog a feleségére, hogy mosolygásra készítse. — Huggan vala? — kérde halgan Csillag s félrebillent fejét, mint a madár. — Mikor menekült az ács, meg Mária, meg Jézus? — Nekik vala szamaruk, — nevetett Kirill.”

### A kereszténység

ebben a regényben még látszólag vereséget szenved, Kodolányi művészetének s értelmes alkotói gondjának nagyon szép bizonyítéka, hogy érzékeltetni tudja: a kereszténység éppen az ilyen vereséggel győz. Az író nem az őserő, hanem a lelki erő mellett szavaz! Ezan a ponton bebizonyítja, hogy nemcsak az élet ábrázolásában tudja a maga igazi jelentése szerint felfogni a valóságot, hanem az eszmék területén is! Az „Istenek” szédítően sok kísértést kínáló témát dolgoz fel, lehetne egy oktalan mithosz szédítő kánkánja, egy nem magyar ihletésű, de igazolásért magyar múlthoz forduló neopogányság zavaros fűműve is.

Ha nem Kodolányi írta volna. Kodolányi azonban — bár ezt kevesen akarják észrevenni — regényében a mértéktartás, értelmes és okos megfontolás erőnyeit is mutatja. A nyelv és az apróságokban való szerelenség elrédál alatt nagy vonalakban mindig jól lát és szentesített hagyományokat nem akar felborítani csak azért, mert századok szentesítették azokat. Az „Istenek” szép és színes korrajz, s egyben okos történelmi regény, írása — ez ritka dolog napjainkban — alázattal közelített témájához, s nem a ma oly gyakori felelőtlenséggel kalandos a mult idők mélyadéglben. Könyvének egész felfogásán látszik, hogy nem azért fordul a homályba vesző századokhoz, hogy bennük gatlás nélkül manórozzon a káosz felé. Újvös lenne, ha hívei ezeket a tulajdonságait ítélnék követésre méltóknak, s ellenfeleit ezeket a tulajdonságait is észrevennék. Regénye a legnehezebb magyar problémát, Kelet és Nyugat ütközésének kérdését a legnehezebb pillanataibanban ábrázolja. Hogy felfogása ellen egyetlen egy kifogásunk sem lehet, az körülbelül a legnagyobb dicsőret, amit ilyen témájú, s ráadásul ezekben az esztendőben készült regényről elmondhatunk. Mert úgy hisszük, hogy az író értelmének legnagyobb próbája, éppen napjainkban, az ilyen kérdésekben tanusított józanság.

### A kifogások,

amelyeket mégis felvethetünk a regénnyel szemben, inkább formaiak. Nem is annyira Kodolányi ellen szólnak, mint inkább egész regényírásunk hiányosságait és gyenge oldalait szeretnénk megvilágítani. Regényíróinknak, népiíróknak, urbánusíróknak egyaránt ama erőnye a logikus meseasszovés, a gondosan épített szerkesztés, általában hajlanak a bőven ömlő folyóasszovésre, az epizódok lassú sorozatának regényre szélesítésére. A különböző népiírók és urbánusírók között inkább stílusbeli,

mint módszerbeli. Még legnagyobb regényeink is elmoszott körvonalú elbeszélések lazán összerakódó sorozatait, s ma, hogy a szépprózairók társadalomrajzi és néprajzi szándékokat szívesen állítanak regényük első céljául, ez az oldódás még végtetenebbé váli. Új regényeink legtöbbje színes állóképhez hasonlít. Az író az individuuum ábrázolásáról lemond s a közösséget akarja ábrázolni, de az ábrázolt közösséget még nem tudja mozgatni, cselekedtetni. Ezért hasonlít legtöbb regényünk egy mozaikos körképhez, történelmi regényünk: korrajz; társadalmi regényünk; társadalomrajz; az egyénről el nem feledkező regé-

nyünk: félekrájz. Mindegyiket egyformán jellemzi, hogy az események sodra meg-megáll, ritka a cselekmény, viszont dűsen burjánoznak a jelenetek, s a részletek a tökéletesek, nem pedig az egész. Még legnagyobb regényíróinknál, Móricznál is így van ez. Az ilyen regény az olvasókban egyszerre kelt fel örömet és hiányérzetet. Öröme szolgál a rengeteg valóban elsőrendű írói képességre mutató részlet, s hiányérzet marad benne, mert a művek a maguk egészében valahogyan mégsem tökéletesek, nincs semmi, ami a sok szép részletet szigorú, arányos és ezáltal plasztikus rendbe fogja össze.

Magyar Nemzet  
1942. sept. 30.  
222. sz. 9.

# KODOLÁNYI JÁNOS

## IRÓI ÚTJA

Eletsorsa, lélekalkata és írói képességei alkalmassá teszik egy oly írói mű megteremtésére, melyben természetes nehézkedéssel és szer- ves összefüggésben helyet talál a magyar élet egész időszereu problematikája s kifejezésre jut minden magasabb szükséglete. Noha, mint nem- zedéke, életművének csak derekán tart, cbben máris megtalálható egy korszerű történeli és művészi szintézis összes lényeges alkateleme, s ez a teljesség, a szintetikus alkat emeli ki kor- társai közül.

Látszólag csupa diszharmonikus vonás az, amiből életének és művének egésze összeáll, de az ellentétek és küzdelmek nála is, mint minden igazi alkotó tehetségénél, egy mélyebb összhang megteremtését szolgálják. Már élet-ének külső körülményei is az egymást kiegészítő ellentétek szinképét mutatják: gyerekkor- rát a polgári eredet, még pedig tiszta magyar eredet s a vidéki polgári környezet élményei determinálják, ezekkel párhuzamosan s egy- idejűleg a népi élet tapasztalatai és kinyilatkoz- tatásai, — még pedig egy ősi, romlásnak in- dult magyar törzs körében, s egy nemzetiiség előnyomulásának szemtanujaképpen szerzett tapasztalatok. A szétbomlás látványa mindig erősebb alakító s ösztönzőbb hatású, mint a nyugodt virágzása. A polgári és paraszti élet- formák züllése, háboruk és forradalmak: egy rendíthetetlennek vélt régi világ összeomlásá- nak látványa oly kitett helyen, mint ahol az u. n. falusi intelligencia él, megrázkódtatásba vitt nem egy kevésbé megviselt idegzetet is, mint az övé. Kodolányinál azonban egy tönk- retett gyermekkor szenvedései mélyítik-növelik a benyomások élességét és keserűségét. A csa- ládtalan magány, a kitzasztott ember folytonos éber figyelése, az élet eleven irányítása alatt szerzett történeli és etikai műveltség, a népi- és természeti háttér, a szociális tapasztalatok, — s mindez egy érzelmi balsors csalódásaitól megvadult, veszedelmet érző, igazságtalanságra vadászó, izgágán, dühösen követelőző lélek- kal- talajára hullva adja a vegyi fermentumot, amely Kodolányi művének csirázódását megin- dítja.

A társadalmi igazságtalanságok, a meg- csalt boldogságvágy kiábrándulásai, az ifjukur egyoldalú, túlzó kritizmus a először a szoci- alizmus felé hajlítják. Ebből újabb tapasztalatok s a lélek mélyebb igényei ábrándítják ki; a polgári élettől a kapitalizmus utálata s az erős faji érzés távolítja el, s így visszatér oda, ahol az örömmel és a szépségnek első kinyilatkozta- tásait, a harmonianak első és utolsó sejtelméit kapta; a néphez. Művének első része a keserű tapasztalatok kifejezése, második pedig a háláé; az összeforrás azonban így is, úgy is teljes. Első érett pillanatában megtelik a ma- gyar élet erkölcsi tényezőivel, elemi igazságai- val, élményeivel és egész problematikájával.

Ennek eredménye elsősorban az, hogy nem ad szabatos meghatározást a magyarságról, — amitől egyébként egész nemzedéke is tartózkodik. Láttuk már Ady, Szabó, Móricz definícióit, típusokba sűrített népábráit, faji képleteit, s könyvünk e részének bevezető soraiban kifejt- tettük azt is, miért kell az új íróknak a népet,

a magyarságot — a mintáktól eltérően — töme- gében éreztetniök. Most eljutottunk az első gya- korlati példához. Egy-egy nép jellemé teljes egészében tetteiben fejeződik ki, ábrázolása tehát csak drámai lehet; minden fogalmi meg- határozás csak egyes vonásokra, részletekre mutathat rá. A teljes szintézis Kodolányi élet-ének és művének messze időkre szóló ered- ménye. Sikerült megalkotnia a magyar élet időfölkötti, örök drámáját. Ha a magyarság élet-ének nyomai eltörlődnek a földről, az ő mű- veiből vissza lehetne állítani azt, amit a világ számára ez a szó jelöl: magyar. Nem képről van itt szó tehát, hanem drámáról; ha jellemez- ni akarjuk, nem vonásokat kell keresnünk, ha- nem a lelőhelyeket, ahonnan a dráma jeleneteit összeszedte.

Kodolányi drámájába a lelőhelyek közt első helyen a nép áll, a népi élet, még pedig — mint már jeleztük — a fajnak egy muzeális tisztaságban megőrzött töredéke által képvisel- ve, amely nyelvével, jelkületével, szokásaival sokban ma is eleven archaizmus, s amely to- gyatkozó élettereje folytán a kifinomult előkelő- ségnek és a durva dekadenciának különös, von- zó és ijesztő keverékében mutatja jellemének erőnyeit-hibáit. Az ormánysági magyarok ezek, köztük élte le Kodolányi gyerek- és ifjukurát; de nem csak önkéntelen elemi élményekkel rakodott meg itt, hanem tudatosan is kereste ezeket. Már kamaszkorában elszánt, lelkes és dühös „falukutató” volt. (v. ö. Süllyedő világ); minha darazsak kergették volna, járta a vidé- ket, fölturta a nép életének minden redőjét, emlékeit, mult és mai sorsát, tanulmányokat végzett, könyveket és adatokat hajszolt fel, mes- tert keresett (Csikesz Sándor), irányítani próbált, részt vett munkájában, multságában, s ezt a fanatikus robotot mindedig nem hagyta abba.

A másik forrás, ahonnan a magyarságról való primer élményeit merítette az alföldi kun- ság, végül a harmadik forrás: a finnek. Újabb etnikai ismereteink szerint a magyarság alka- tában két népi elem különböztethető meg ma is: az ugoros és törökös magyarság; az előbbi nálunk a dunántúli magyarság őrizte meg, tel- jesebb, keveretlenebb tisztaságában, pedig a finnek, míg alföldön a törökös magyarság alka- tika konzerválódott. Mindez azt jelenti, hogy Kodolányi a gyakorlati tapasztalás útján jutott el a magyarság etnikumának olyan ismeretére, aminőre eddig egyetlen írónk sem tett szert, s tapasztalatait, történeli, nép- és földrajzi, társadalmi, nyelvi tanulmányokkal egészítette ki. Ezekből az alkatrészekből áll tehát műveltsé- ge, melyet alapossága miatt az újabb („népi”) nemzedék mintaadó műveltségének nevezhe- tünk, s amely nagymértékben különbözik a régebbi polgári műveltségtől. Míg emezek tulnyo- mórészét humanisztikus, azaz esztétikai és filol- ogiai elemekből szövődik össze, amaz népi, történeli és etikai alapokon épült. Ebben a mű- veltség-alkatban azonban döntő fontosságú, korszerű igények érvényesülnek, s egyuttal erős visszahatás is a polgári művelődéssel szem- ben. A visszahatás főként az európai-nyugati kultúra ellen irányul, mert ennek uralma a

magyar műveltségnek éppen vitális erőit hanyagolta el s szorította háttérbe: a népi és a történeti értékeket. Európa elvetése azonban túlzott s egészségtelen, kikapcsolása pedig lehetetlen is; ezer esztendő alatt a nyugati műveltségnek annyi eleme szívódott az élet hajszálcsövein át a magyarság alkatába, hogy népi és történeti erőkké változott, amelyeknek semmibevevése megboszulja magát. E népi műveltség célja azonban csakugyan vitális fontosságú: a nép ismerete az egyetlen út, amely erőinek felszabadításához vezet s ezáltal történeti, nemzetmentő feladatának végrehajtására képesíti. Csak így érhető el, hogy idegen népek s idegen eredetű vagy önérdékű kasztok be ne fogják a maguk szolgálatára.

Eredménye viszont a magyarságnak új, módosult szemlélete. Ez a szemlélet, ahogy már mondtuk, szintetikus módon, drámailag ábrázolva áll előttünk Kodolányi regényeiben, s ezért nehéz elemeire bontani. Felismeréseinek természetes következtetése az a tétel, hogy a magyarság a népi jellem megőrzésének, melybe huzódó, vegetatív, önkonzerválásának köszönheti fennmaradását (Vas fiai). Ebben a szemléletben még nem érvényesül eléggé a kulturális behatások, sőt a nagy történeti megrázkódtatások figyelembe vétele. Így például a kereszténység főlvétele és gyakorlása új élményt jelentett a magyarságnak, s kétségkívül formáló hatása is volt. Azonkívül a nép nem csak ösztöneitől s a természettől tanul, hanem történeti tapasztalataiból is; a tatárjárás és törökudulás, a német uralom pusztításai és üldözései nem egyszer életformáinak teljes feladására kényszerítették, s a nyugalom éveiben vissza-visszaért is a vegetatív elrejtőzésbe, tapasztalatait nem felejtette el, s mindig újra érvényesíti. Ez a felismerés utóbb teljes mértékben előtérbe került Kodolányi szemléletében, a Szent István koráról irt regényiszerzőjének tanúsága szerint (Emese áma), ahol éppen a kultúrák és életformák találkozásairól van szó.

A történetelfogásnál is fontosabb azonban Kodolányi művében magának a kultúrának szemlélete. Ez teljességgel etikai jellégű, s természetes folyománya az idealizmusnak, amelylyel az életet tekinti. Középpontjában a nép áll; az élet célja a népi szabadsága, függetlensége, jellemének teljes és akadálytalan kifejlése. A nép boldogságát, függetlenségét azonban csak a lelki kultúráltság teszi lehetővé; ennek gyökere és erőforrása a családi, testvéri közösség-érzés, amely a kezdeti fokozatban élő, természetes, társadalmilag kevésbé tagolt népek kultúráját, életét átjárja, s a mely a nyugati, polgárosult, önzésre alapított társadalom-rendű népekből már kiveszett.

A tapasztalatok és szemléletek, amiket felsoroltunk, amint láttuk, szervesen összefüggők, lezártak s ezáltal igen alkalmasak egy művészi szintézis megteremtésére; rugalmasak is, azaz széles távlatok miatt könnyen alkalmazhatók minden tárgyra, hiányosságaik pedig pótolhatók. Mik azok az írói eszközök, amelyekkel Kodolányi szemléletét megeleveníti? Elsősorban a realiztikus érzék; ez a formanyelve, amelyet át meg átjárnak ugyan a szeretet és a gyűlölet sarkai közt hánykodó érzések, de nem annyira, hogy romantikus túlzásokra, irreálisra hevítének, s amelynek gyújtópontja, hőforrása a legnagyobb realitás: az emberi lélek. Az első tünet, amely előadásmódjában szembeötlő: a szertelen őszinteség, a beszédnek olyan közvetlensége, amely szinte mellőzi magának az

írói előadásnak eszközeit. Semmi átvitel, semmi formálás; az író minden belső megmozdulása: élménye, emléke, gyűlölete, haragja, szerelme, tapasztalata, véleménye, abban a pillanatban, mikor benne felmerül, leírott tényvé válik át, s papírra kerül az igazságközlés olyan hevélvel, hogy megszokott szavaink: őszinteség, hűség, tárgyilagosság stb. nem is illenek reá. Ezek a belső események egyszerűen ábrázolásoknak csapnak fel, valami megfelfejthetetlen közvetlenséggel, amely a lélektanban és a művészetben egyaránt új tüneménynek látszik. De ugyanígy vagyunk a külső világ képeivel is. Emberek, állatok, tájak, a világnak mozgó, vagy mozdulatlan lényei mind nem a fogalmak, jelzők, igék tükrében visszaverve jelennek előttünk, hanem mintha maguk mondanák el önmagukat a saját nyelvükön, a mozgás, az alak, a színek, a szagok beszédével. Némi túlzással azt mondhatnók, hogy ott állunk előlünk az író, a papíros, a szó is, s ott állunk a dolgok közepette, melyek a tény erejével fogadtatják el magukat.

S ugyanezért mégis mindent megtudunk az íróról is, mindent elmond magáról, csakhogy nem úgy, mintha magáról beszélne. Bele tud olnadni tárgyaiba, de — amire azok nem képesek — meg is tudja szólaltatni őket; s ugyanígy cselekszik saját magával, azaz tárggyá változtatja át, amely ettől fogva közvetlenül maga beszél. A realiztikus ábrázolás diadala ez. Az író nincs jelen, mert átváltozik, tehát éppen ezért jelen van mindenütt, benne lakozik minden tárgyában, s ha megszólaltatja, természetesen maga szólal meg általuk.

Ezek a képességek szinte készen jelennek meg, már első munkáiban, de természetesen bővülnek is az epikai sokrétűség, az életteljeség felé. Velük mutatja be megdöbbentő öntudatossággal élt, rideg gyermekkorát, melynek boldogságvágyát, soványgását, a harmonia, a társak után szinte tragikus földcsuszamlásként temette el a szeretetlenség, a gyűlölet s a magány (Szakadékok, Akik nem tudnak szeretni, Feketeviz, Futótűz.) Ormánysági parasztregegyeit is ebben a „naturalista“ lélekállapothban, a csalódás, a keserűség, a gyűlölet inspirációja alatt írja, de itt már a részvét, a javításvágy árama is megrezdülnek benne. Tudja, hogy a paraszt lelkinyomora, önzése, anyagimádata, bűnbe, halálbahullása nem csak az ő vétké, s hogy pompás tulajdonságainak, minden más fajtánál külön, szebb adományainak ekkallódásáért mások a felelősek. Ennek a déceg, tüzes, nagyrahivatott, de erkölcsét veszített („cédává lett“) kisebesedett testű, sárbataposott népnek jelképe Szép Zsuzska, s „zárt, sajátágosan édes-bús, költői, betegesen érzékeny, sőt, halálvágytól átlengett“ élete elkallódásának története a regény, Kodolányi első regénye. A Börtönben a bűnök, az önzés paroxizmusát akarja megmutatni, az anyaguralmának tetőfokát az emberen; Földindulás című drámájában a közlelkiismeret közönyét.

A Tavaszi fagy elmondja találkozását és szakítását a polgári világgal, a Fekete víz pedig a népi élet s a természet idilljeinek, a szeretetnek első kinyilatkoztatásait. Művének belső történetét, lelki háttérét önéletrajzában (Süllyedő világ) tárja föl, s megértjük belőle, hogyan szabadult föl lassan a gyermekkor nagy földcsuszamlása alól, s hogyan jutott el történeti regényeihez, vagyis az összhang, a kitejtésülés, az emberi és az írói szintézis átéléséhez.

VARKONYI NANDOR.

# MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

KODOLÁNYI JÁNOS:

## ESTI BESZÉLGETÉS

Húsz évvel ezelőtt találkoztam vele először. Ő negyvenhárom éves volt, én huszonhárom. Amikor *Sötétség* című elbeszélésem a *Nyugatban* neki ajánlva megjelent, írt, hogy látogassam meg. Az Üllői-úton lakott, én, elképzelhetetlen nyomorban; a Kelenföld egyik kurta mellékutcájában, poloskás, füstös, törött-ablakú hónaposszobájában.

Amikor a megjelölt időben csöngettem, maga nyitott ajtót. A nevemet kérdezte, szívesen elmosolyodott, vállamra tette a kezét, így vezetett be dolgozószobájába. Leültetett, maga egy forgatható-hajlítható székbe ült az íróasztal mellé, cigarettával kínált, s keskenyvágású, ravaszkszerű csillogó szeme vizsgálódva pihent rajtam. Zömöken, szélesen ült, szép sötét, dús haja, bajusza puhán és mégis erőteljesen borult alföldi-típusú fejére, mintha Rippl-Rónai markánsul odavetett szénfoltja lett volna. Első pillanatra föltűnt, hogy mennyire hasonlít ez a keleti magyar fej Arany Jánoséhoz.

Ismeretlen, kezdő, számkivetett, apai-anyai rokonságtól megtagadott, iszonytatóan szegény, sovány, majdnem rongyos fiatalember voltam. Ő a magyar irodalom trónusán ült. Ugy viselkedtem, mintha templomban lettem volna. Irigyen bámultam háta mögött a széles könyvespolcokat s egy hosszú sor könyvet: az ő művei voltak. Lesujtott a sok könyv, de megnyugtató, hogy olyasféle levegő áradt belőlük, mint Csikesz Sándor osztrói parókiájának zsúfolt könyvvállványai-ból. Az is jólesett, hogy ő maga is olyan zömök, nehéz, lassú, megrendíthetetlen, kerekkoponyájú férfiú volt, mint Csikesz, az én egyetlen igazi atyai barátom és biztatóm.

Már ezen az első találkozáson kiderült, hogy szívesebben kérdez, mint felel, szívesebben beszéltet, mint beszél. Kapkodva, gyámoltalanul vázoltam rövid életem nehéz történetét; elmondtam, hogy a hónaposszobájában egy szomorú fiatal asszony is éhezik velem; rajongva

szóltam terveimről s rettenthetetlen reményeimről. Kérdezte, miért ajánlottam neki az elbeszélést. Smegmagyaráztam, hogy könyvei diákszobám csekélyke könyvtárában milyen előkelő helyet foglaltak el s milyen hatással volt rám *Tavaszi szél* című novelláskötete. Mosolygott, bölíngatott, egy-egy kérdést vetett közbe különös, gyermekesen siesző kiejtéssel, szokatlan felső-tisza-vidéki édes hangsúlyozással. Az a nyelv, az a hang volt ez, ami a *Tavaszi szél*-ből olyan felszabadítón és üdítőn kicsapott.

A felesége is bejött. Móríc Zsigmond néhány szóval bemutatott neki s megint cigarettával kínált. Tán két nap óta nem ettem semmit, a sűrűn szívott cigaretta elbódított. Az asszony sötétkében, vállán vörös selyemkendővel, bizalmatlanul állott mellettem, gyanakodva nézett, okos szeme hűvös volt, az arca azonban udvariasan szíves. Érthetetlen szomorúság, reménytelenség lepett meg, szerettem volna mennél hamarabb elmenni, úgy éreztem, alkalmatlan, ostoba és szánalomraméltó vagyok. S mennél őszintébb akartam lenni, annál félszegebb lettem, mennél könnyedebb és társaságbelibb, annál szánalmasabb. S mennél inkább belemerültem irodalmi elveim és terveim fejtegetésébe, annál gyermekesebb és ostobább. Két okos, zárt, tárgyilagos lélek figyelte minden mozdulatomat, de egymást is. Különös feszültség bizsergett a levegőben, mintha a sarokban láthatatlan áramfejlesztőgép működött volna.

Nem maradtam soká. Móríc Zsigmond kikísért az előszobába és biztatott, látogassam meg máskor is. Felesége zsinéggel átkötött csomagot adott át: »A feleségének küldöm.«

Miközben lefelé botorkáltam a lépcsőn s az utcán is, a szemerkélő novemberi esőben, minden mozzanatot visszaidéztem magam elé. A különös, nyugtalanító feszültséget nem tudtam megmagyarázni, de mert jól ismertem

1942. okt., 10. n. 1-4.

1942. okt. 169

vidéki házakból, ahol szívesen, de vizsgálódva fogadják az idegent, végül megnyugodtam. Magyar tulajdonság ez, a magyar lélek zárkózottsága, bizalmatlansága, éles és könyörtelen kritikizmusa, hideg, mérlegelő, boncoló realizmusa. Jó szívüket nem bizonyította-e a feleségemnek küldött csomag? S amikor hazaértem s kibontottuk, néhány amerikai tejkonzerv, meg tojás került elő belőle. Nagy boldogság, nagy öröm, valószínűs ünnepe! Hiszen mind a ketten támolyogtunk a koplalástól, gyakran megesett, hogy három-négy napig sem ettünk mást, csak amivel háziasszonyunk, egy szegény, részeges cukorgyári munkás felesége megkínált.

Ekkoriban Erdélyi Józseffel, egy gnosztikus tisztviselővel, egy szigorló orvossal, meg egy félig politikus, félig filozófus, félig költő ifjú lángelmével folyóirat indításán fáradoztunk. Hadmozdulatainkat a Centrálban beszélgettünk meg kifizetetlen fekete-kék mellett. Erdélyi meg én határozott népi és szociálista irányt szabtuk a születendőben levő lapnak, a gnosztikus afféle megfoghatatlan, ködös, de kábítóan gyönyörű misztikusát, a politikus-bölcsező lángelme eddig soha nem hallott forradalmi rendszer orgánumává akarta tenni, a szigorló orvos pedig csak a szépért rajongott önzetlenül s hatalmas összeget volt hajlandó kockára vetni Erdélyi József kedvéért, meg az enyéért. Az én feladatom volt kéziratot kérni Móríc Zsigmondtól. El is mentem hozzá.

Dadogva vázoltam az induló lap programját. Tüzetesen fejtegettem, hogy most aztán csakugyan tisztázzuk a kor összes égető kérdéseit, óriási mozgalmat indítunk, kiemeljük az országot süllyedtségéből, az emberek tízezerrel csatlakoznak majd hozzánk. Mosolygott, bólintgatott. Véleményt nem mondott. A beszélgetést ezzel fejezte be:

— Ha Kodolányi kér tőlem valamit, nem tagadom meg.

S írásai között kútatva, kiválasztott a *Vadkan* című színművéből egy részt. Akkor azon dolgozott.

Ifjúságunk hőskora volt az. Valamennyien embertelen nyomorban éltünk, de tele voltunk hittel, lelkesedéssel, egymás iránti bizalommal. Tanyánk a Centrálban volt, ahol Guszti főpincér jóvoltából hitelben jutottunk kávéhoz, zsemlyéhez, gyakran egésznapos táplálékunkhoz. Két-három asztalt összetolva éjszakabanyúló vitákat rendeztünk, majd szétvetettük a kávéházat. A folyóirat első száma megjelent. Utolsó száma is volt, mondanom sem kell. A szigorló orvos ugyan megnyerte az ügynek sógorát, egy gazdag hentes, tisztességes honoráriumot is fizetett, de a lap mégis csendes jobblétre szenderült. Az orvos eltűnt, talán vidékre menekült az országmentő eszmék kavargásából. Mi pedig újabb terveket kovácsoltunk s újabb lapokat alapítottunk, ezekből azonban egy sem érte meg az első számot.

Én azonban eljárógtam Móríc Zsigmondhoz.

Egy alkalommal vacsorára hívott. Este nyolckor pontosan be is csöngettem az Üllői-úti lakásba. Móríc Zsigmond nyitott ajtót, zavartan bámult rám, mintha

mély álomból riadt volna. Kínosan dadogtam: »Talán rosszkor jöttem? De hiszen meghívott...«

— Nem baj, nem baj, gyere csak be, majd eszünk valamit, — mondta mentegetőzve.

Az ebédlőben csak az utcai lámpák beverődő fénye világított. Felesége a kályha előtt ült, vállán a vörös selyemkendő. Hűvösen üdvözölt.

— Hát ülj le, — biztatott Móríc feszengve. — Majd kapunk valami harapnivalót. Édes, — fordult Holics Jankához az ő sisegő kiejtésével, — mit tud hamar készíteni nekünk?

— Nincs itthon semmi, — mondta az asszony kedvetlenül.

— Rántottát csak lehet? No, édes! Ha már meghívtam Jánost vacsorára, — unszolta.

— Tojás sincs a házban.

— Hm, hm, — dűnyögött Zsiga bácsi s a bajszát rágta. — Akkor talán lemennék mindnyájan ide a vendéglőbe. No, édes, jöjjön.

Makacsul szabadkoztam. A sötét szoba levegője ismét megtelt láthatatlan szikrákkal. Elviselhetetlen feszültség nehezedett rám. Mindenáron el akartam menni. De Móríc Zsigmond marasztalt. Hosszas unszolással valóban rábírta a feleségét, hogy vendéglőbe menjünk. Elindultunk hát. Esett az eső. Felesége három-négy lépéssel elől ment, mi ketten közös esernyő alatt hátul. A vendéglőben Holics Janka nem rendelt semmit, csak ült és hallgatott. Mi ketten megettünk egy adag székelygulyást, megittunk egy-egy pohár sört, de alig beszélgettünk. Én az asszonyt akartam mindenáron fölvidítani, sajnós, hiába. Móríc a cigánymuzsikáról ejtegetett apró, szűkös mondatokat. Amint a kötelező idő eltelt, nyomban búcsúzkodtam. De ők sem maradtak, így megint azonmód mentünk visszafelé, ahogy jöttünk: elől Holics Janka a maga esernyője alatt, mögötte jó távol mi. A kapuban elköszöntem s a reménytelen, viaszgatalan esőben levertem iparkodtam Kelenföldre.

Most olyan találkozások következtek, amiket megírni ma még lehetetlen. Egyszer az utcán találkoztam Móríc Zsigmonddal, meghívott egy pohár sörré. Beültünk egy kocsmába. Sokáig néztem rám, én meg őrá. Apró szeme nyugtalanul szökdösött, arca álmatlanságtól volt gyűrött és szürke. Embertelenül szenvedett. Amint a sört fölajtotta, olyan beszélgetésbe fogott, amit örökre a szívembe zártam, mint legtitkosabb titkot. Kitérte életét, jobban, mint később önéletrajzában. Ceruzát vett elő s a puszta asztal deszkájára írt. Sűrűn cigarettázott — akkoriban cigarettát szívott — s csendes, tárgyilagos, lassan ejtegetett szavai mögül egy elrontott élet reménytelen keserűsége, hasztalan túrése, halálíg gyötrő szenvedése izzott felém. A szó szoros értelmében pszichoanalitikai órát tartott előttem. Szörnyű beszélgetés volt, torkomat szorongatta az indulat. Tíz órakor ültünk be a kocsmába s három órakor kapott észbe: neki fontos elintéznivalója lett volna fél kettőkor. De megkönnyebbülve kelt föl az asztaltól. Még elkísértem a Rákóczi-úton a Múzeum-körútig, ott kért, menjek vele tovább. Holt fáradt voltam, beteg lábam tüzelt, de továbbmentem vele a Kálvin-térig. Ott elbúcsúztunk.

Nem sokkal ezután a lakásán kerestem. Csak felesége, Holics Janka volt otthon. El akartam menni, nem eresztett.

— Jöjjön, segítsen nekem egy kicsit, — mondta s bevezetett a hálószobába.

Nyitott varrógép, rengeteg vászon, centiméter, gombok. Paplanlepedőket szabott, varrt. Letérdeltünk a padlóra, kitergettük a vég vásznakat, mértünk, hajtogattunk, szabtuk. Így telt el némi idő, teljes szótlan-ságban. Akkor az asszony térdeltéből rámnézett. Megdöbbsentem. Könny folyt az arcán.

— Miért sír, az Istenért? — kiáltottam.

S most heves indulatkitörés következett. S olyan beszélgetés, amit a másik titok mellé kell zárnom, azt hiszem, mindörökre. Egy újabb pszichoanalitikai óra. A sors úgy rendelkezett, hogy mind a kettejüket életük egy reménytelen pillanatában találjam s én legyek indulataik véletlen levezetője. Fenéig tárta életét ő is. Kísérteties volt.

Csillapítottam, érveltem, magyaráztam. Nagy kínal tréfát is mondtam, hogy távolabbról lássa szenvedéseit. S közben, amikor a panasz szűnt, szabtuk, mértünk, hajtogattunk. Így borult ránk az este. S én nehéz szívvel mentem ismét haza.

S most láttam, milyen mérhetetlen szenvedéstömeg forrja ki magából a művészi alkotást. Az egyik, a magyar nyelv művésze, hogy roskadozik élete súlya, elviselhetetlen titkai, orvosolhatatlan betegségei s égő felelősségérzése alatt, a másik, az asszony, szintén művész: egy író faragott ki tökéletesen, szobrászi ösztönnel és szenvedéssel a magyarság számára. Szenevés volt ez az élet, kettejük egy-azon élete. Az asszony roppant össze előbb. Tragikus halála majdhogy össze nem törté Móricz Zsigmond életét is mindenestül.

Akkor megint együtt ültem vele egy kiskocsmában, sör mellett. Sovány volt, szinte összetöppedt. Görnyedten ült, folyton a bajúszát rágta. Arca szinte hamuszürke. A jó Mikes Lajostól jött, aki fölboncoltatta Holics Jankát, hogy megnyugtassa a nagy író, az embertelenül szenvedő jó barátot, a jövődó lelket. S ahogy ott ülünk a kocsmában és Móricz Zsigmond csöndesen, szűkszavúan beszél, a lélek csodálatos szenvedéseinek még ijesztebb mélyéibe nyitott számomra bepillantást. Magányos éjszakáinak, sétáinak vívódásait mondta el, vérlázító megaláztatásainak sorozatát. Magányos lélek volt, — melyik művész nem az? — magányos lélek, amelynek kínjai, problémái, meg hasonlításai és megtisztulásai valamennyiünk lelkét jelentették. Minden emberi lelket, minden megaláztatást, vívódást, meg hasonlást és megtisztulást. Ime, ezeken kellett úrrá lennie évtizedeken át minden nap és minden órában, ime, ezekből kellett kiszűrnie a magyar élet csodálatos hűségű képét, a magyar stílus vértől pezsgő, növények nedvétől csorduló édes ízeit.

A kritika — s éppen a hozzá legközelebbállók kritikája — mindig, mint »robustus erejű« férfiu, mint Gyürkőzz Jánost, mint a teremő magyar televény spontán termőerejét emlegette. Mert valóban izzó hevületben, az »Isten heve« forráságában, egyszerűan írt, termett, hajtott, gyümölcsözött s mert úgy terem-

tett, hogy műve az élő természet erejével hatott. De micsoda érzékeny gyermeklélek remegett a művek kemény héja alatt, micsoda túlfeszített húrok zengtek aranyjánosi koponyájában, micsoda türhetetlen szenvedések és meg hasonlítások emésztették, — akárcsak magát Arany Jánost, a legnyugodtabb, de legérzékenyebb magyar költőt! Hogy számontartott minden tekintetet és arcrándulást, hogy belevájt minden vese legbelsőbb rétegébe, hogy megriadt minden értetlenségtől, hogy menekült minden támadás elől. Milyen késődőzés volt számára minden mellőztetés, sérelem, hazugság, rágalom, gyűlölködés. Milyen reszkető ijedelemmel építette maga körül Leányfalu szépségeit, a szobáról-szobára ragasztott házat, a nagy kertet. Hogy vetette magát a földre Anteuszként, hogy megerősödjék az idegen Budapest üldözései közepette. Hogy utazott esztendőkön át szünet nélkül az országban, hogy érezze a magyarság testének melegét, biztonságát, a szorongatott, marakodó magyar nyáj lehelletének folytonos közelségét.

Bizalmatlan volt, üldözött, félnék, gyakran sírni-valóan gyámolatlan. De, ha meg tudta ragadni a magyar élet valóságát, biztos volt, sőt félelmetes. Senki olyan kemény ítéletet nem mondott még olyan szemrebbenés nélkül, mint ő a *Kivilágos kivirradatig*-ban, az *Uri muri*-ban, a *Rokonok*-ban, vagy legutóbb a *Rózsa Sándor*-ban. De ha vitázni kellett, ha elméleti területre tévedt, kapkodott, riadozott, visszavonult, tétovázott, ijedezett. A körülötte hemzsegő celebrális stréberek és hideg okosok félelemmel töltötték el. Magyar ösztönnének logikáját nem merte s nem tudta összemérni az írástudók és farizeusok betű-logikájával — s mégis, hányszor akarta! Gyermekként ki-kiszaladt művészete biztos kerítése mögöl az ökörcsordához, rettegve-élvezve, vajjon nem öklelik-e föl, nem tapossák-e meg — s riadtan futott vissza, ha egy-egy barom zordonul ráfűjt, vagy elbődült.

Gyakran voltam nála később is, hol Budapesten, hol Leányfalun. Egyszer darabot is akart írni velem. Akkor volt ez, amikor *Végrendelet* című drámámat elolvasta. Két napot töltöttem nála, de eredményre — legalább ebben a tervében — nem jutottunk. A *Végrendelet*-et átadta Bárdosnak. Bárdos két nap mulva olvasatlanul visszaküldte. Átadta a Vígszínháznak. A Vígszínház olvasatlanul visszaküldte. Igazat írt egy levelében: »Próbálj úgy írni, ahogy a Nagy Megrendelő kívánja. Mást nem tehetünk.« Ő is megpróbálta. Néha sikerült, — de milyen kevés! — s akkor lélekzethöz jutott némileg. Legtöbbször nem sikerült s akkor karikára bukkott. Mindig akkor bukkatták meg, amikor a legtisztábban adta önmagát, s a magyarságot.

Tíz év óta nem érintkezünk. Két idegen »magyar« író sikeres praktikájának köszönhetjük ezt. Amikor az Írók Gazdasági Egyesületének elnöke váratlanul meghalt, Terescsényi Györggyel ketten vezettük testvéri egyetértésben az Egyesület irodáját. Valaki elérkezettnek látta az időt, hogy engem kitérjön s maga üljön a helyembe. Egy tekintélyes kritikusunk támogatásával meggyőzte Móricz Zsigmondot, az Egyesület ideiglenes elnökét, hogy mi nagy buzgalommal sikkasztunk. Mő-

1942. okt. 191

ricz tehát naiv furfanggal bizalmas levélben megbízta a bőrünkre pályázó író, hogy titkon vizsgálja ki »sikkasztásainkat.« Az illetőt »adminisztratív titkár« címmel ültette a nyakunkra, hogy nekünk ne kelljen »hét-köznapni ügyekkel pepecselnünk«. Átláttunk a szitán s én, vérig bősztülve a sértésen, egy választmányi ülésen kegyetlen filippikában lelepleztem a szánalmas esetet. Az »adminisztratív« titkárt sarokbaszorítottam, kínos kijelentéseit jegyzőkönyvbe vétettem. Móricz Zsigmonddal pedig nem érintkeztem többé. Könyveiről írtam — kritikáimat gyakran táviratban köszönte meg —, nagyságát alázatos szívvel elismertem, szerettem őt. Fájdalmas tíz esztendő volt. Mostanában, amikor a napisajtó oly kiméletlenül gázolt belé, ölni tudtam volna érte. Barátaim egyszer úgy rendeztek egy hajókirándulást, hogy valósággal a karjaiba vezettek. De konok voltam, amilyen konok volt nagyapám egyik lánya iránt, aki végül főbelötte magát, egyik fia iránt, akit tizenkét évig nem látott, mint apám émirántam, aki csak a halottaságán láttam őt viszont majdnem két évtized elmúltán... Sohasem tudtam megbocsátani Móricz Zsigmondnak, hogy félrevezettette magát, két jött-ment által s engem, igaz hívét, olyan gyanúval illetett, amit csak a halál tud elfeledtetni.

A magyar lélek e ritka csodája, Móricz Zsigmond, mit kapott nehéz életéért, csodálatos művészetéért, példátlan őszinteségéért, szerelmes szívéért, sok-sok töredelméért a magyar társadalomtól? A Petőfi Társaság kizárta tagjai közül és sohasem rehabilitálta haláláig. A Kisfaludy Társaság nem választotta tagjai közé. Az Akadémia előkelően elnézett roppant nagysága fölött. Díjat, kitüntetést sohasem kapott. Kenyerét a zsidó Miklós Andor biztosította. Az úgynevezett »keresztény sajtó« meghurcolta az ország megyei törvényhatósági bizottságai előtt, bojkottáltatta, plágiumvádakkal illette, a *sírháig taposta*. Közben szemforgató módon vádolgatta, hogy a zsidó sajtó munkásai Öregségére egyetlen napilap sem kínálta meg kenyérrel, cikkei a napisajtóból úgyszólván nyom nélkül eltűntek. Magának kellett folyóiratot fenntartania, adóssággal küzöldnie, adminisztrációval bíbelöldnie, hogy cikkei napvilágot lássanak. Még néhány nappal a halála előtt, a legduhasztóbb hőségben is ott ült és könyveket dedikált a Nemzetközi Vásár fullasztó deszkatáborában. *Ha egy évig nem írhatott volna, éhen kell vala halnia*. Temetésén nem voltak ott előkelő irodalmi társaságaink. A sajtó kényszeredetten, tu-

datlanul és tehetségtelenül búcsúztatta el, némely »magyar« lapban alig kapott néhány savanyú sort. A magyar ifjúság nem állított szónokot sírja mellé. Azt mondják, szépen tudunk temetni. Milyen szégyenletesen temettük el Móricz Zsigmondot! Hogy élt volna, ha történetesen egy négymilliós országocská írója, egy Finnországé, egy Svédországé! Hogy temették volna, ha történetesen Németország fia! Ime, megnyílt előttünk ismét a tátongó szakadék a magyar lélek és a magyar közélet, a magyar sajtó között. Belepillanthatunk, láthatjuk a feneketlen űrt, a borzalmas, tátott vermet, amelyben minden tiszta szándék, munka, szenvedés, hit, eredmény nyomtalanul elmerül. Rádöbbenhettünk ismét a szép szölamok erkölcsi tartalmára, megérthettük ismét, mit jelentenek a valóságban.

Míg élt, a népi irodalmi mozgalomnak győzhetetlen hatalmú szellemi vezére volt. Halálában a népi Magyarország szellemi vezérének kell lennie. Valamikor bős harc folyt a »kettéhasadt irodalom« jelszava alatt »konstruktív« meg »destruktív« irodalom körül. Móricz Zsigmond volt korunk nagy szellemi vízvázasztója. Magyar és nem-magyar irodalom között ő tanított meg ismét különbséget tenni bennünket. Múveiben s azok hatásában, a fölkeltett gyűlöletben értettük meg, amit a mult század végén elfeledtünk: *csak magyar és nem-magyar irodalom van*. A magyar irodalom pedig nem hasadt ketté soha. Egy az a *Halotti beszéd* óta napjainkig. Egy és örök a magyar szellem. S most, hogy Móricz Zsigmond is szellemé vált, lehullottak a célszerű hazugságok bástyái körülöttünk. Teste a sír sötétjébe merült, lelke izzik és világít.

Alig fejeztem be multkori cikkemet, ijesztő veszteségek értek bennünket. Másnap meghalt a kormányzó-helyettes. Éppen Szent István ünnepén. Alig engedett torkunk szorongása, szívünk dermedése, megjelentek az első ellenséges bombavetők Budapest fölött. És még azon az éjszakán, utolsót sóhajtott a magyar lélek legnagyobb modern inkarnációja, Móricz Zsigmond. Érezzük-e az események szimbólikus voltát? Érezzük-e a transzcendens erők megdöbbenő mozdulását sorsunkban? Látjuk-e magyarságunk végzettségét? Figyeljük-e a harangok kondulásában a magyar sors kondulását? És megértjük-e, hogy amikor ez a — transzcendens erők iránt egyébként alig fogékony — lélek, ez a keleti magyar inkarnáció meztelenül száll az Időben, saját mezítelen, kismemizett, gyakran megcsúfolt, gyakran rágalmozott póre magyar voltunk száll vele, hogy ítéljen, vádoljon, követeljen, a jövőbe mutasson? Eszünkbe jut-e Arany strófája, akihez annyira hasonlított arcbán, lelkialkatban: »*Rossz idöket élünk, rossz csillagok járnak, Isten övja nagy csapástól mi magyar hazánkat*«? Jusson eszünkbe, mondjuk el újra és újra, mint a *Miatyánkot*. És higyük, hogy Móricz Zsigmond még visszatér közénk, megdicsöldve, felmagasztalva, diadalmasan, mindazok pedig, akik nehéz sorsát a magyarság mostani állapotának, sorsának szimbóliumává nöttették, megaláztatnak és sötétségre vetetnek.

Balatonakarattyá, 1942 szeptember 21.

Október 15-én jelenik meg

*Németh László:*

# MÓRICZ ZSIGMOND EMLÉKE

c í m ű k ö n y v e

T U R U L K I A D Á S

Kodolányi János:

## Emlék

(Az *Író Rókatánc* című most megjelent novelláskötetéből.)

Abban az időben, amikor ez az eset történt velem, csodálatosan kilátástalan volt az életem. Ahogy ott ültem a dombóvári állomás zsúfolt várótermében és reménytelenül bámultam a korínos lámpába, mely halottian sápadt fényt hintett az utasokra, nézegettem a lármás, tolongó sokaságot, a parasztasszonyokat, amint puffadó batyúikra telepedve szüntelenül trécelnek, mint az ólban álomra készülődő baromfiak, a férflakat, ahogy nagy csizmáikkal lépegettek s vállukon hol jobbra, hol balra taszigálják a tarisznyát, amint ki és be rohagáltak az ajtón, abban a fensőbbes tudatban, hogy nélkülük nem lenne vasút a világon, nagy fáradtság ömlött el rajtam. Egész testem borzongott az álmatlanságtól s a kezém ragadt. Leghőbb vágyam az volt, hogy egy hatalmas kád melegvízbe üljek s ott elaludjam, mint valamikor kisgyerek koromban az anyám puha s meleg ölén.

Meglehetősen szűken állottam pénz dolgában. A zsebemben jóformán semmi sem volt néhány koronán, meg a szerb útlevelem kívül, amellyel átléptem a határt. Istenem, a határon túl még tele voltam vidámsággal, füttyörészttem és dúdolgattam magamban s elképzeltem, hogy neki vágok a világnak, szétnézek a fővárosban, munkát keresek, élek függetlenül és büszkén, mint férfiúhoz illik... De amint múltak az órák, amint félholtra taszigáltak a katonák és a fináncok és teleordították a fülemet vezényszavakkal és szerb káromkodásokkal, amint jó néhány órán át ácsorgattak egyhelyben, nyitott csomagjaim mellett, amelyet szuronyhegygel böködtek keresztül, amint nőtt az éhségem és fáradtságom és ereszkedett az alkonyat, úgy párologott el belőlem a nagyfene bizakodás. Otthonomat a hátam mögött hagytam, túl a határon, s előttem állt és zúgott egy nagy világ, amelyet akkor még nem is ismertem. A váróterem ablakai előtt vasúti kocsikat tologattak hangos sípszó kíséretében s ezek a kocsik még magukon hordták a háború és a forradalom minden bélyegét, ablakaik töröttek voltak, falaik piszkosak, mint a disznóól s tapétájuk úgy lógott ki belőlük, mint a széttaposott rovarok belei... Lehangelő és kétségbeejtő volt ez a kép, ez az új világ, amelybe éppen most beleléptem.

Az órák keservesen múltak. Egyre zsongítóbb s mámorítóbb, butítóbb volt a tömeg tereferéje s hullámozása. Behúzódtam egy pad sarkába s lemondtam minden mozgásról. Megpróbáltam konkrét dolgokba kapaszkodni, megkíséréltem valamilyen rendszerbe foglalni terveimet, de minduntalan csak arra lyukadtam ki, hogy most otthon, a határon túl, békés lámpafény mellett ül a család, apám cigarettát sodor, a hugom elmeséli a ház körül esett újdonságokat s az öcsém édesdeden alussza ki a Feketevíz partján úzótt játékok fáradalmait, csendes az egész ház, a falu pihen, illatosak a földek az éjszakában és fehérre meszelt szobám falán szomorúan bámulnak a képek a semmibe. Mégis csak örültség volt elmenni, örültség így minden nélkül, karakánul neki vágni a világnak, semmihez sem értve, néhány verssel, egy-két koronával s egy útlevéllel a zsebemben...

Az álom ránehezedett a szememre. De nem tudtam aludni. Nagy vágyam támadt, hogy csokoládét egyem, meg kiflit,

*Magyar Kultúra 1942. okt. 15.*

*10. n. 224-225.*



zsemlét, mindazt a jót, amiben nem volt részem a zavaros időkben olyan sokáig. Vettem is egy szelet csokoládét egy árústól, aki gyanús kincseit a nyakában hordozta kosarában s nagyon örvendeztem rajta. Ez lesz a vacsorám, ezzel ki-húzom reggelig...

Végre be kellett szállnom a vonatba. Elhelyezkedtem az ajtó közelében a sarokban, mellém valamilyen terebélyes némben került, aki hevesen s szinte érthetetlenül beszélt, beszélt a vele szemben ülő parasztnak mindennapos dolgokat. Beszélt a lisztárakról, amelyek az én, dinárokhoz szokott fülemnek furcsán hangzottak, beszélt a jóléti dolgokról, amelyek még a kommünből maradtak meg, zsír- és húskiosztásról beszélt s a falu minden érdekes dolgáról. Teljesen belezuhanam az apáthiába, fáradtan lehajtottam a fejemet s míg a vonat futott és csattogott velem, az emberek beszéde összefolyt az agyamban s valami furcsa, ködös és ringó világba buktam...

Amint lassan-lassan elvesztettem az öntudatomat, valami csudálatos, lebegő és színes világba jutottam. Tágas mezőn mentem mezítláb, mint gyermekkoromban, a fű hűvös símogatása csiklandozta a talpamat, előttem ott folyt a víz csillogón a napsütésben és olyan könnyűnek és boldognak éreztem magam, amilyen talán soha életemben, de még álomban sem voltam. Leültem a folyó partjára és horgászni kezdtem. Alig ültem ott néhány percig, megjelent a fűben szintén mezítláb, az a lány, akiért esztendőköm át egyre fájt a szívem, s aki sohasem kóstoltatta meg velem az ajkát. A lány lábcskáit csodálatosan fehérek s gömbölyűek voltak, mint a piskóták, úgy lépegettek, néha fel-felnevetve, mintha csiklandoznának, talpacskáit alig érintették a földet.

— Hát te itt vagy? — kérdezte és leült mellém, olyan egyszerűen s kedvesen, mintha a testvérem lenne. — Tudtam, hogy idejöttél, láttalak a kertünkből, azért jöttem ide én is... Itt olyan jó, úgy-e? — s megfogta a kezemet s én megcsókoltam és az ajkára tettem az ujjamat, hogy csendesen beszéljen, mert elriasztja a halakat a horogról.

— Ha most sikerül fognom egy-két halat, akkor elmegyek Pestre és csinállok valamit, — suttogtam én is halkán

s vigyáztam a horgot. — Elvégre nem mehetek csak úgy üres kézzel, mi? — s nevettem. — A paraszt kenyeret meg szalonát tesz a tarisznyába, én halat. S majd meglátod, mit fogok én művelni odafent! Nagy ember leszek, gazdag és híres ember s akkor eljövök ide vissza s feleségül veszek s itt élünk a faluban, egy kis házban, a kert idenyúlik a folyóra s olyan boldognak érezzük magunkat, mint az állatok...

— Megvárlok, biztos, hogy úgy lesz, — mondta a kislány s megcsókolt s aztán csendesen s nem is püsszegve lestük a horgot együtt, lélegzetünket visszafojtva s egymást félkarral átfonva, olyan emelkedett boldogságban, mintha nem is a földön lettünk volna.

Mikor felébredtem, világos reggel volt. A vonat ott járt már velünk Budapest határában, már gyárkémények látszóttak, most, ezekben a zavaros időkben hideg, s füstöt nem lengető kémények, — már autók szaladoztak az úton, s balról csillogott a Duna vize a kelő nap ragyogásában. Először nem tudtam, hol vagyok. Az utasok bóbiskoltak, vagy beszélgettek s vágnivaló komisz füst gomolygott a kocsiban. A helyzetemen csodálkoztam legjobban. Frissnek és jókedvűnek éreztem magamat s nem sajtott tagjaimban fáradtság és fájdalom. Lelkemről eltűntek a kilátástalan jövő felhői, mintha a kelő nap felszívta volna őket.

S ekkor hirtelen észbekaptam s felültem, szememet dörzsölve. Most látom csak, hogy egész éjjel édesen feküdtem a mellettem ülő asszonyság terebélyes és oly puha ölében s aludtam, mintha ágyban feküdtem volna. Ő még fel is támasztotta hatalmas, gömbölyű karjával a fejemet, hogy kényelmesen alhassam.

— Szent Isten! — kiáltottam fel s szégyenemben elvörösödtem. — Bocsásson meg, asszonyom! Miért nem ébresztett fel?

— Olyan jól aludt, — mosolygott a hatalmas nő és zsíros arcán előmlött a szeretet, — hogy nem volt szívem bánítani... Olyan fiatal és olyan sápadt!

S én dadogtam s nem tudtam szólni, nem tudtam elmondani, hogy mit jelentett most nekem ez a friss álom s hogy vidáman lépek Budapest aszfaltjára...

Ernyei Frispa

A KOLOZSVÁRI NEMZETI SZÍNHÁZ  
PRÓZAI MŰSORA

131

A kolozsvári színjátszás másfélévszázados multja nemcsak önbi-zalom-gerjesztő, lendítő erő, hanem súlyos tehertétel is, mert színházunk vezetősége elé olyan mértéket állít, melynek megfelelni csak megfeszített munka árán lehetséges. A nagy nevek emléke állandó figyelmeztetés a hagyományos színvonal és hívatás fenntartásának s lehető fejlesztésének kötelességére és arra, hogy míg máshol a ki-sebbítő értelemben vett vidékiesség menthető, addig Kolozsvárt meg-bocsáthatatlan bűnnek számítana. Ma színházunk formailag is rang-ban második Magyarországon s ennek a bőkezű újjáalapításnak a következménye szintén csak a felelősség megnövekedése. Ha tehát a kolozsvári színház műsorának nemzeti és művészi szempontból kétsé-

Kodolányi darabja éppen ellenkező hatást ér el, mint az Illésé. A „Földindulás“ merész problémafelvetése, nemzetpolitikai jelentő-sége, kemény, néha kissé színtelen realizmusának művészi értékei és fogyatkozásai ahhoz már eléggé foglalkoztatták a kritikát, hogy rész-letes méltatása alól felmentve érezzük magunkat. De, anélkül, hogy az irodalom lényegével ellentétben álló szűkkeblűséggel az ilyen „pró-fétai“ jellegű darabok számára kívánnók kisajátítani a magyar szín-padot, annyit meg kell jegyeznünk, hogy színjátszásunk hagyomá-nyaihoz és válságos napjainkhoz jobban illik ez a hang, melynek változatait minél többször szeretnők hallani városunk színházában is.

A felújítást Páger Antal vendégszereplése tette különösen indo-kolttá, akinek ez az alakítása már szinte klasszikusnak számít. Rendkívül erős egyéniségű és mély emberi rokonszenvet inspiráló nagy színész, egyszerű eszközökkel az elhítetésnek csúcsteljesítményeit éri el s villamos feszültségű kapcsolatot hoz létre a színpad és a közönség között. Külön örömnk, hogy a kolozsvári együttes egyáltalán nem mutatkozott méltatlannak a nagy partnerhez. Itt Mihályfi Bőbék Samuját kell kiemelnünk, akinek gőg és önzés keverékéből létrejött jellemét, robbanó indulatait ez a kiváló jellemszínész nemcsak élettél teljessé, hanem emberileg érthetővé, sőt csaknem rokonszenvenessé tudta tenni. Hasonló magas színvonalon mozgott Sallay Kornélia alakítása is, finom, mértéktartó s mégis széles érzelmi skálán játszani tudó, nagyon sokat ígérő színésznő. A többiek közül a legmaradandóbb benyomást Görbe János megrázó jelenete s Csóka József kabinetfigurája adták, egyébként minden szereplő hibátlanul látta el feladatát, az új színház-nak talán ez volt eddig a legjobb előadása.

133.

Ternés (Kolozsvár)

1942. Őr.

KODOLÁNYI JÁNOS:

# Miért nem a finn változatot?

1942. nov. 12. 175

Megjegyzések „Egy csók az élet” című finn filmről.

Nagy várakozással és előjelezett örömmel ültünk be a moziba, hogy megnézzük a Sillanpää-regényből a „Nourena nukkunut”-ból készült filmet. A regényt Nobel-díjjal tüntették ki és méltán. Nemcsak a modern finn irodalomnak, de a világirodalomnak is klasszikusai közé tartozik. Magyarul Németh Gyuláné Sebestyén Irén remekbekészült fordításában „Silja” címen aratott meglepő sikert. Kíváncsiak voltunk hát, mit tudott kezdeni a film egészen más formanyelve a mozarti finomságú művel, hogy tudta megfogalmazni a lehetőszerű árnyalatokat, az északi lélek mélyén végbemenő, alig megfogható, szemérmesen eltakart érzelmi hullámzásokat: az életnek azt az őszi ködként elfutó, könnyű s mégis tragikus, dekadens képét, aminek ábrázolásában Sillanpää olyan utólréhetetlen.

A regényben két tendencia érvényesül. Egyik Siljának, az elárvult, tüdőbeteg kis cselédlánynak s benne az egész Salmelus-családnak lassú, lépésről-lépésre történő hanyatlása, lehullása és pusztulása, a másik, ezzel ellentétes tendencia: a hullásban egyre éteribb, költőibb, salaktalanabb magasságokba emelkedő lélek útja az egyszer megízelt szerelem élményén, az emlékeken, a magány mély boldogságán át följebb, följebb a halhatatlan boldogságba, a halálba. Mert a regény tulajdonképpen ez és nem kevesebb. Alig alkalmas tehát filmre.

Valóban, a film meg sem kísérelte, hogy Sillanpää remekének ez a kettős, ellentétes életábrázolását kifejezze. És itt máris rátérhetünk súlyos csalódásainak elpanaszolására.

Mert a filmíró csak egy epizódot, az Armas-szal svévődő, finom, de így kiszakítva nem sokat mondó szerelmi történetet viszi filmre s megspékeli egy kis intrikával, ami Silja és Armas közt szakításra vezet, de aminek nyoma sincs a regényben. Iparködik tehát szokványos kispolgári giccses fabrikálni a monumentális műből. Hasonlóan azokhoz a zeneírókhoz, akik Mozart, Bach, vagy Haydn egy-egy motívumát „kölesőnévé”, táncdarabokat pöndörítnek belőle.

Kapunk tehát egy érzelmes, bár nem heppienddel végződő történetet az árván maradt eselédleány és az előkelő városi fiatalember szerelméről, némi féltékenységgel egy, a leányba szerelmes parasztember s egy úrikisaszony részéről, gyermekesen kigondolt intrikával, félreértéssel, — amit nem magyaráznak ki — s fájdalmas elszakadással. A Silja-probléma, a Salmelus-család dekadens lehullása, a leány betegsége, a földtől való lassú, fájdalmasan-édes elszakadása és a halálban való megdicsőülése teljesen elsikkad.

A filmről tudni kell, hogy Svédországban készült; a szereplők nem finnül, hanem svédül beszélnek, s ez a második súlyos csalódásunk. Azzal az örömmel ültünk a helyünkre, hogy alkalmunk

Magyar Út 1942.

nov. 12. 42. 17. 5.

lesz megfürdetni lelkünket a finn nyelv csodálatos zenéjében, hogy elmerülünk a világ legszebb, legdallamosabb s legmélyebb nyelvének magábanvéve is páratlan művészi élményében s ime, a színész megszólal — svédül. A finn nyelvből nem kapunk egyebet két igen szép népdalnál. Bizonyos, hogy a filmnek finn változata is van, hiszen ezt a svédnyelvű filmet Helsinkin, Turkun, Vaasán s egy-két kisebb svédlakosságú városon kívül seholsem lehet Finnországban bemutatni, ott a finnek egyáltalában nem tartanak, hogy az országuk 11%-át kitevő kisebbség kedvéért lemondjanak rajongva szeretett nyelvükről, akár csak egy film erejéig is. De hát csodálatos. Miért nem a finn variánsot hozták ide filmügynökeink? Előadás alatt hallottam, amint egy hölgy boldogan szólt a szomszédjához: „Ez az állítólagos rokonnyelv? Hiszen ez olyan, mint a német!”

A film viszont sok olyan részletfinomsággal szolgál, amiben csak ritkán lehet résziünk. Magyar szemnek megdöbbentő a hipokrizis teljes hiánya, amivel Északon a szerelmi kérdéseket tárgyalják. Éppen nem lep meg, ha képmutató erkölcsőreink felháborodnak s erkölعتelennek bélyegzik ezt a filmet. Mert igaz ugyan, hogy nem hemperegnek ágyban, mint némely magyar filmben láthatjuk, nem mondanak cinikus vicceket a szerekről, nem beszélnek pénzről sem, de a színészek tekintetűdt, arcjátékából, kicsiny szimbolikus utalásokból, — a fiú fűszál-

ból köt gyűrűt a leány ujjára, a gyűrű leluill, amikor odaadja magát, a leány szorosán összezárja arcát fölött a karját s lassan-lassan nyitja szét, majd tárja feje fölét a fűben az odaadás pillanatában, stb. — világosan értjük, mi megy végbe a testek között, s még inkább, mi a lelkekben. A szimbólumoknak ez a szerves, egymásból fejlődő s egy-egy fontos helyzet ábrázolásakor kibomló játéka az, ami a szorény szerelmi történetet művészi filmmé emeli. S a mindennapi élet rendkívül finom, számtalán talán lassúnak s túl részletesnek ható ábrázolása. Nem látunk lázas lőtást-futást, nincsenek „izgalmasan pergő” események, nincsenek félbemaradt mozzdulatok, elnagyelt vázlatos jelenetek, itt mélyre megy minden, itt ráérnek az emberek, hogy percekig nézzenek egy hajót, egy csillogó fénytüköröződést a vízen, hogy a sakkjátszmában töprengjenek egy-egy lépésen, hogy hosszasan s a lelkük mélyéig nézzenek egymás szemébe, egyszóval, hogy valószínűségeket éljenek. Milyen szép a szegényes temetési menet az őszi tájban, milyen szép, amikor Silja és Armas hosszán nézik a tó tükörét s aztán szóltanul egymást, milyen szép, hogy ezekben a mélyen megélt mozzanatokban s nem vallomásokban, pláne „slágerekben” ült testet az érzés, az indulat. Ebben a szerelmi tárgyú filmben egyszer sem mondják ki azt a szót, hogy „szeretlek” s egyszer sem bűgják, hogy „légy

az enyém". Ő és egyszer sem éneklék el, hogy „örökké“ a tiéd vagyok... Nem beszélnek sem szeretetről, sem gyűlöletről. Ebben szemérmesek. Ebben finomak. Ebben van a művészetük, ezért kultúremberek.

A fényképek egyébként tökéletesek. Középeurópai ember kissé túlfényképezettnek is fogja találni, vontatottnak, egy másodperccel mindig többnek, mint amennyit a mi „idegeink“ — de valójában barbárságunk — kívánnak. De van még olyan sarkak a világnak, ahol nem rohanak „események“ után az emberek s ahol egy életre szóló élmény, egy különösen csillogó nyírfák, egy szépen, kecsesen sikló fehér hajó, egy csoport hintázó legényleány, egy világos nyári éjszaka ezüstös derengése. A fényképezőgépek keresik az ilyen halk, suhanó szépségeket, s hosszasan elidőz mellettük. De megtapad az arcokon is, nem tud betelni a túlaradó szerelmi vágy szinte tragikus komorságával, a boldog beteljesedés állati mosolyával, egy megprezzenő ajakrandulással, egy elfutó csodálkozással. Szereti a kezét is, a rendező jó pszichológus, tudja, hogy a száj s a kéz nem húzódik, akármilyen jól hazudnék is a szem és az arc.

A közönség undorító volt. Unatkozva nézte a film halk, finom, kultúri részleteit, tereferélt, ha egy-egy táj képe perget a vásznon s nem nevetett, de röhögött bizonyos jeleneteknél. A nők körében harsány derűt keltett, amikor Silját, a cseléd lányt, az előkelő ház úrasznonyja fogadta, ültetékéjét elvéve, fölvezette a lépcsőn, megmutatta a szobáját s megkínálta egy csésze kávéval. Nőtt a vihogás, mikor az idős hölgy elnéző mosollyal vette tudomásul Silja és Armas bimbózó szerelmét. Harsány, dermedt röhögés kísérte azt a jelenetet, amikor Silja odaadja magát Armasnak, bár csak egy arc s két összeszorított, lassan szétváló kar volt látható. Ez aztán kellemes csemege volt nemeskeblű Váci-utcai honleányainknak! Hogyis ne, egy „trampli“ az előszobában fogad a méltóságos aszszony, elveszi bőröndjét, szobájába kíséri, kávéval kínálja! Ez igen, a „trampli“ mégis csak a finom úrifíú szeretője lesz! S hogy föllelekedett a közönség, milyen megkönnyebbülten állt fel a helyéről: az erkölcsi világrend nem omlott össze, érdemes élni, nem fordult föl fenekestől a társadalom, az úrifíú elhagyta a cselédet...

A mozi előcsarnokában egyébként a film ponyvacíméhez méltó plakát látható, virágos magyar domboldal, a háttérben piros magyar templomtorony, falu... És Sillampää neve félelmetes betűkkel h'basan: „Sillampää“. M-mel. Holott csak a film felírását kellett volna megnézni. De hát csodálkozzunk ezen? Hiszen egyik előkelő publicistánk hónapokon át írta a közszájon forgó Vuoksi falunévet „Vuoksi“-nak! És rádióbemondóink még ma sem tanulták meg, hogyan kell hangsúlyozni a finn politikussok, művészek nevét. Olyan

olast, még franciát, esetleg németet esztárnak belőle, hogy csakúgy dagad az a „nyugaleurópai műveltségű” szívük.

Er a film mindenesetre nem volt szerencsés fogás. Ide s tova öt év óta rimánkodom, könyörgöm és érvelek írásban, előszóval, hogy hozzák Magyarországra a „Juha”

című filmcsodát. Jelen pillanatra, hány országnak eddig már filmvásárt ajánlottak ebben az ügyben. De hiába. Talán, ha nem én ajánlottam volna, már megvásárolták volna. S nem voltak okosabbak egy-két más film bemutatásában sem. Úgy látszik, nincs annál sértőbb, mint ha jót akar az ember.

1942. nov. 19. 179

KODOLÁNYI JÁNOS:

# Mulatságaim

Az ember úgy szórakozik, ahogy lehet. Minthogy végkép eltemetkeztem vidéki magányomban s a városba csak akkor megyek, ha éppen muszáj, legfőbb szórakozásaim közé tartozik, hogy kíváncsian nézem, milyen kocsi megy el a ház mellett a sáros dűlőúton, milyenek a lovai és mit visz. Találgatom, honnét jön s hová megy. Avagy gyönyörködöm a többször említett öreg kanász, Karvaly bácsi ékes társalkodásában, amit a disznókkal, meg Tücsök nevezetű rótszínű kutyájával folytat.

Színházba, moziba csak igen-igen elvétve járok. De azért az úgynevezett „kultúra“ itt is szolgál mulatsággal. Itt van mindjárt nehezen megjelenő könyveim levonatainak javítása. Makacs harcban állok a szedőkkel és korrektorokkal. Vannak megrögzött elveik, amiken a korrektúra szélére írt megjegyzésekkel iparkodom változtatni — persze, hasztalanul. A magyar helyesírás, általában a helyes magyarság sok-sok izgalmas kérdést vet föl bennem s egész sereg rejtély bukkan elélem, amit megfejteni nem tudok. Igazi csiklandozó mulatság számomra a rádió híreinek hallgatása is. Nem gondolok itt most magukra a hírekre, hanem csak a fogalmazás mikéntjére.

Ami a nyomdákat illeti: ki tudná megmagyarázni, miért szedik újabban a „tólni“ szót hosszú ó-val, így: „tólni“? Hasábok százait rovom teli javításokkal, a szegélyt dühös fölkiáltásokkal és magyarázatokkal. Ez a nyomdászti makacs-ság nemcsak engem üldöz, de Pálóczi Horváth Lajos barátomat már-már dühöngő kifakadásokra ragadja. Magyarázatot ő sem tud rá. Az ország valamennyi vidékén úgy mondják, írják, hogy „tólni“. Rövid o-val. Semminémű helyesírási szabály nem igazolja a „tólni“ alakot. A szedő urak azonban a fejükbe vették, hogy „tólni“ s nincs apelláta. De hát szabad-e százezrek, milliók magyar nyelvérzékét megrontani a nyomdatermékek százezrei útján? Ugyanolyan pokoli mulatság ez a sok-sok millió „tólni“ a magányos író számára, mint a hosszú ő-vel ejtett, sőt nyomtatott „kőrút“, meg a legújabb, az „őv“. A napokban véletlenül a rádió nődivat-félóráját hallgattam. Szőke bemondó hölgyünk, aki híres arról, hogy „a legszebben beszél magyarul“ (de akinek lengyeles hangszílyozása és bántó hadarása miatt gyakran a legegyszerűbb mondatokat is alig értem meg), következetesen „őv“-et mond „öv“ helyett. Így beszél: „A széles őv egy kissé csipőssé tesz bennünket.“ Ó, borzalom, micsoda mulatság ilyesmit hallani!

De már a „tólni“ sem elegendő. Újabban hosszú ó-val szednek ilyen szavakat is: *bandukol, hajbókol, lubickol*. Így: *bandukól, hajbókól, lubickól*. Tessék elképzelni egy négyszázoldalas könyv rengeteg *bandukól-ját, lubickól-ját, hajbókól-ját* s hozzávenni még a sok „tólni“-t. Ugyebár, sok mulatságom van vidéki magányomban is? A szedés javítása egyébként egyre több szórakozást nyújt. Darázsrajként zúgnak-hemzsegnek a sajtóhibák. Olyan könyvet is olvastam már, amit a sajtóhibák ezrei miatt a közepén abba kellett hagynom. Meg is mondom, Nagy István kitűnő regénye, az „A szomszédság nevében“ volt ez a könyv. Máig sem olvastam végig. Magamnak is vannak olyan műveim, amelyeket nem tudok, nem merek elővenni. Kárbaveszett minden lelkiismeretes, gondos javítási munkám. Ilyen hibákat talál az ember: „A földet *bűzáradat* öntötte el“. Persze, én azt írtam, hogy: „A földet *tűzáradat* öntötte el“. Ez némi különbség... Főképpen, ha egy apokaliptikus képről van szó.

Jugyas Ut 1942. nov. 19. 43. 2. 5.

Multságaim területe nem terjed ki a rádióban únos-úntalan harsogó, cincogó és nyávogó zene virághímes mezejére. Elegendő egy pillantást vetnem a cseh-morva tambúrmajorok szerzeményeinek címére, az úgynevezett „magyar” nóták szerzőinek és énekeseinek névsorára. A háromnegyedes ütemben zengő „szórakoztató” zene ásitó unalmát sem tudom elviselni. A híreket azonban mégis, legalább néha, meg kell hallgatnia az embernek, már csak a rendeletek s közérdekű hatósági intézkedések tudomásulvétele végett is. Azután meg a háború is olyan gyors fordulatokkal, meglepetésekkel szolgál, hogy az ember nem tudja elnyomni érdeklődését iránta. *Az emberek milliói hallgatják ezeket a híreket. Az újságok százezrei ismétlik meg reggel-délben-este szószertint, javítás nélkül. Sőt megfejelik a rádióhírek magyarságához illő címekkel is. Ki felelős a magyar szellem, a magyar nyelvérzék, gondolkodásmód e tömeges megrontásáért?*

De ne térjünk le a multság területéről.

Nemrégiben arról írtam néhány szót, hogy húsz év során vagy negyven cselédem volt, de egy sem konyított közülük a helyesíráshoz. Népoktatásunk hibáit láttam ebben. Most kiegészíttem a dolgot. Tanult egyének — főképen hölgyek — sem konyítanak a magyar helyesírás legelemibb törvényeihez sem. Nemrégiben ilyen, kézzel írt táviratot kaptam az ország egyik vidéki városában: „Kardost *haggyad ciket* magam *frok*”. Így. Fiam az egyetemi indexét kérte számon egyik barátjától. A távirati válasz így szólt: „*Judit* Pesten van *ot* keresd”. Ki az ördög az a *Judit*? Végül megfejtettem: „Index Pesten van, ott keresd”. Házassági évfordulónkra feleségem a következő táviratot kapta: „*Hazasági* évfordulótokra sok boldogságot kíván”. Új szó: „*hazaság*”! Nyilván a „*haza*” alapszóból.

Ez még semmi. Egyik balatonvidéki barátom táviratot kapott: „*Károly meghalt* nem utazhat”. Barátom megdöbben. Károly nevű rokonát várta estére s íme, meghalt. A család zokogott. Majd koszorút vásárolt, vonatra ült s talpig gyászban becsöngetett Károlyék ajtaján. Szinte hanyattestek: Károly nyitott ajtót. Nem halt meg. Mindössze *meghült*. Aszpirint vett be, torkát bekötötte. Utazni nem tudott.

De hát ez már nem a nyelvhelyességhez tartozik. Csak a lelkiismeretességhez.



## NÉHÁNY MEGJEGYZÉS MÁRAI RÖPIRATÁHOZ

Kavargó gondolatokkal tettem le Márai röpiratát «a nemzetnevelés ügyében». Kevés művet olvastam annyi ellentmondással, annyi, a végéig csigázott izgalommal, mint ezt. Margóját ellepik megjegyzéseim, fölkiáltó- meg kérdőjeleim, a fontosságot jelző kettős aláhúzások, az ellentmondást jelentő hullámvonalak, intim hieroglifái egy indulatot és érvet összesűrítő jelképrendszernek. De lehetetlen is nyugodtan olvasnia e szikár kis könyvet annak, aki esztendőök óta maga is sugárzó optimizmus és sötét kétségbeesés között vergődve szemléli a világot s benne fajtája, népe sorsát, lehetőségeket latolgat, biztató jeleket keres, halálos szorongásban próbál a látható események mögé pillantani s fülét úgyszólván a földre szorítja, hogy figyelje, a földrengés moraja távolodik-e szülőhazájától, vagy közeledik hozzá. S aki szintén megkérdezi naponta: megmaradunk-e, avagy örökre elveszünk.

Kritikai életünkről írja Márai: «Ez a vita néha magasan szárnyal, vagy még sokkal sajnálatosabban tájékozatlan és elvakult: de mégis vita, tehát szellemi élet, tehát az élet legmagasabbrendű kifejezése». Én a szellemi életnek nálunk inkább csak mímelését, halavány, letűnő visszfényét látom, olyan groteszk mímelését, olyan halavány visszfényét, hogy a szellemi élet «legmagasabbrendű kifejezésének» nem tekinthetem. Ez azonban korántsem jelenti, hogy mondjunk le a legtisztább meggyőződéssel folytatott vitáról, ha módunk van rá, — ellenkezőleg. Ígyhát én is nem annyira Máraival kívánok vitázni, mint inkább az általa fölvetett szempontokkal, helyesebben az *ő egész szemléleti módjával*, annyira mellőzve személyét, amennyire csak lehetséges, egyedül a közösen keresett igazságot nézve s a magyarság sorsáért bennem szorongó aggodalmat érezve. Ez az aggodalom pedig megkívánja, hogy a kérdés gyökereig hatoljunk.

+

Az alapfogalmakban nem értek egyet Máraival s így természetesen következtetéseivel sem. De egyetértek számtalan részletkérdésben, — így a magyar sajtó, a film, a rádió, a könyvkiadók megdorgálásában, — annál inkább, mert ezekben a kérdésekben esztendőök óta magam is többször felszóltam s talán kíméletlenebbül, mint mások.

De nézzük az alapvető kérdéseket. Ezek egyik csoportja a háborús felelősség kérdése, másik a kultúra s a nyugateurópai civilizáció felfogásában köztünk megnyilvánuló súlyos eltérés, harmadik a felfogásunk különbözőségéből eredő következmények.

Márai a háborút elemi csapásnak tekinti s ez helyes is, ha azt a tehetetlenséget nézzük, amivel az egyén, vagy a gyengébb nép benne áll az erőszakforgatagban. Ilyesfélének tekinti majdnem minden nagy vallás is, amikor a békéért imádkozik, bár a háborút, a vérengzést, a kegyetlenkedést egy örök rontó principium megvalósulásának tekinti. Én a mostani háborút szemlélvén, erősen hajlok erre a felfogásra. Márai azonban metaforát lát az «elemi csapás» megfogalmazásában s így természetesen meg sem kísérl, vagy nem meri megkísérelni a háború okainak, erőviszonyainak és következményeinek feltárását. «E tragédia méreteit és következményeit mi, a szenvedő kortársak, áttekinteni sem tudjuk» — mondja. Azt hiszem, tudnánk, de nem merjük, vagy nem nyilváníthatjuk. Következtetéseiben, találgatásaiban is a felszínen mozog s más

*Magyar Csillag 1942. dec. 15.  
14. n. 447-448.*

Igen, a magyarságnak ősi, euráziai transzcendens szimbólumrendszere volt s főredékeiben még ma is van. Nem az a fontos, hogy a magyarság ismertette meg a nyugati «civilizált» népekkel a fehéreneműt, hogy a Bizáncban járó Termacsu magával vitte bőrből készült fürdőkádját. Mindez csak a civilizáltság bizonyítéka. Fontos egyedül az, hogy egy hatalmas kultúrkör szerves tagjaként élt, a maga sajátos kultúrájában s e kultúra továbbélt és virágzott az akkori Európa keresztény jelképrendszerében. Nagy baj, hogy íróink nagyrésze sem érti a magyar alkatot s irodalompolitikát, sőt politikát mivel e lelkiakat, e történelmi sors ellenére.

Már most hogyan neveljen magyarokat a népiskola, ha még ennyi hungarológiai ismerete sincsen? Vajjon a neveltek lelkeségének ismerete nélkül lehet-e nevelni? Tudjuk, látjuk: nem lehet. Márai nevelési elvei csak rontanának az amúgyis sivár állapotot.

+

A főkérdésben egyetértünk. *A magyarság célja, hogy megmaradjon.* Annál örvedetesebb számomra az egyetértés, mert éppen két évvel ezelőtt ugyanezt a tételt fejtettem ki meghívott közönség előtt. Akkoriban még merész tett volt. Igaz, hogy nem egészen úgy gondoltam a dolgot, mint Márai, aki szerintem túlságosan felszínesen szemléli Európa állapotát s érthető ragaszkodással csüng illúzióin — s tán emlékein — a lényeg azonban ugyanaz. Most mosolyognom kell: amikor előadásom a *Sorsunk*-ban megjelent, valaki egy nagy napilapban fejtegetéseimet «veszedelmeknek» bélyegezte. Ime, talán szabad idéznem a megfelelő passzust: «Kétségtelen, hogy a magyarság célja, hivatása, küldetése csak egy lehet, a jelenben csakúgy, mint volt a múltban s lesz a jövőben: a megmaradás. Még pedig akár ilyen, akár olyan Európában, akár egyedül, akár szövetkezve más, reánk utalt népekkel. Ha e harcban jó fegyver az az érv, hogy Európát védjük, ám éljünk vele, bár a tapasztalatok kcllő értékre szállították le ezt a fegyvert. És ha érv, hogy Európa ellenére maradhatunk csak meg, hát akkor Európa ellenére kell megmaradnunk.» Sohasem hittem volna, hogy Márai — ha két év múltán is — magáévá teszi egy gondolatomat, amelyet egy «nyugati» író elég kíméletlen ledorongolásban részesített. Örömem tiszta és teljes, bár e megmaradást nem teszem függővé olyan feltételektől, amilyenek Márainak a szíven fekszenek. Nincsenek illúzióim a bennünket körülvevő világ iránt, nevezze Európanak, «occidentális kultúrának», vagy civilizációnak. Majd ha az autonóm embertípus lehull a történelem színpadáról, megteremtjük azt az új kultúrát, amit e pillanatban még nem látunk. Addig őrizzük magunkat.

+

Talán a keleti-magyar—nyugati-magyar antinómiájáról is szólnom kellett volna Márai tipikusan nyugati felfogásával kapcsolatban. De hadd idézzem egyik régebbi cikkemből a következő passzust: «Nyugat ebben a pillanatban inkább elriaszt, mint vonz. Az a 'láthatatlan Európa', amelyért érdemes volt európainak lenni, egyre láthatatlanabbá válik. Ennek az Európának legszebb kincsei éppúgy a mélyben vannak, mint a magyarságé: a nép lelkében. Ha azt mondod, hogy ez a mélybesüllyedt, vagy a mélyben konzerválódott Európa lelkesít, megértelek. De értsd meg te is, ha én mondom, engem a mélyben konzerválódott magyarság s a keleti rokonnépek lelkében mélyreszivódott Kelet lelkesít. Az ellentét így nem akkora, mint ha te is a felszínen látható Európától bővölödsz

s én is a felszínen nyilván megmutatkozó Ázsiától. (Erről azonban szó se legyen!)

Nos, mind a kétféle mélybehúzó kultúrától egyformán távol van a látható Európa. Szépen mutatott rá erre Németh László, a Cs Szabó Lászlóval folytatott vitában. Attól félek, Márai nem szivlelte meg eléggé ezt az igazságot.

KODOLÁNYI JÁNOS

# KERESZTELŐ A VEREMBEN

IRTA: KODOLÁNYI JÁNOS

*Most jelenik meg Kodolányi János »Holdvilágvölgye« című regénye amely az István király előtti magyarság közt folyt keresztyén térítőmunkák idejéről szól. A szlav eredetű pap magyar lányt vesz feleségül. Ebből a nagyértékű regényből közlünk alább egy részletet.*

— Nyugodjál, aludjál, kicsim, — durúszolta Kirill. — Fáradt vagy te, szegényke. Gyermekek is pihenni akar, nem írzed?

Csöndesen, gyöngéden simogatta a síránkozó asszonyt s szinte fölzkogott a sajnálkozástól.

— Haj, bizony jobb lett volna elhagynom tégedet, már mikor először jüvéll hozzád, lánykám. Jonkább veszttem lenne betegön s ne betegön s ne ápolttál lenne, te szegény. Nekem kellett volna lennem okosabbnak. Mert én íletemet elszánám Jézus Úr hitiért s halálomig ű az én Uram s ítet kell hirdethem, ámen.

— Hát nem szeretsz te engöm? — sóhajtott Csillag s karja eler nyedt, nehéz teste szinte elhalt a férfi ölében.

— Szeretlek, Isten látja szívemet, mennyire igazán szeretlek!

— Mért nem akarsz hát békén csöndben élni velem?

— Akarok én, hogyne akarnék, lánykám! Minden reggel s este könyörgöm Istennek, adja, hogy békességben s csöndben veled iljek halálomig. Ámen.

— Hát abbahagyod, úgy-e? Nem szavalsz ezután? Nem hirdeted Jézust, úgy-e? — kapta föl a fejét reménykedve.

— Aztat én nem mondhatok.

Nehéz, fekete csend szakadt rájuk. Mind a ketten csüggedten hunyták be a szemüket. Úgy érezték, útjuk egyre távolodik egymástól s a kötelék, ami összeköti őket, egyre fájdalmasabban megfeszül. Jaj, csak ki ne szakadjon a zívük-ből, csak örökre el ne veszítsék egymást!

— Alszol? — suttogta Kirill, mert nagyon-nagyon fájt a szíve.

— Nem.

— Nizzed, lánykám, — kezdte új erőre kapva s egészen az arcához

hajolt, ajkával meg-megérintette a síma, forró arcot — én mondok neked valamit.

— Mondj hát, — suttogta Csillag s jobban hozzáfurakodott.

— Hallgassál csak. Mi az, mi úgy horkol?

— Ó, hát az vén ömbör odafönt. Ű alszik.

— Jó... Hiszöl te Jézus Urban?

— Hiszök hát. Tudod.

— Hiszöd, ű Istennek egyazülött fia, azki életit adá érettünk?

— Hiszöm.

— Hiszöd, testté lön s meghola s föltámadá? S fölméne Egekbe s onét jü ítéltre?

— Hiszöm, uram, ezös uram.

— Hiszöd, hogy mi mindnyájaa föltámadunk? Valóságosan, testünkben?

— Hiszöm, de nem bánom, ha nem es támadunk föl, csak együtt maradhasunk ez velágon halálunkig s szép egészségsös kis fiacskám legyen s még több es.

Kirill megint megcsókolgatta a szemét s Csillag olyan szorosan fonódott rá, mint fatörzsre a folyondár.

— Hát ha én mostan tégedet megkresztülílek, lánykám, véntíde te föl szépen kresztsíget?

— Reszülten figyelt, Csillag karja eler nyedt egy pillanatra, majd vadul magához ölelte a férfi dykát, fejét lehúzta s hosszan megcsókolta az ajkát.

— Hadd legyek olyan, mint te — suttogta.

— Hát jó. Én meg ígírem, lánykám, hogy vágatóm te szakállamat s nyíratkozok meg tarkómon s te befoned hajamat három ágba s ízemre kontyolod s görbe fé ível megerőcsíted, mikint magyar í jobadzik vívelik.

— Kirill! Vaj te...

— Tudod, lánykám, mívelék én már sokat Gulács alatt í járék földekre s dolgozgaték, kapalék, kenderet í tilolék, mindenkíppen segélék szegény embereknek, hát ezután í mívelék, azt tudod. S láad, va-

Református  
Élet

1942. dec. 22.

46. sz. 1-2.

gyon már rajtam fehér gyócsatya  
s gyócsimeg, tesztek fejamba süve-  
get s nyiratkozom meg... Reád ke-  
dig öntök keresztvizet s leszünk egy  
hiten.

— És nem szavalsz többet sönki-  
nek?

— Azt nem ígitek, de csak azt te-  
szem, valamit Isten akarja.

Csillag már ettől is boldog volt.  
Olyan boldog, hogy azt hitte, mindaz  
a boldogság, amit eddig érzett,  
csupán ehhez képest. A csuhát már  
leveletette az ura, most a szakállát is  
elveti, hosszú haját is... Bizonyos,  
hogy abbahagyja az igehirdetést,  
csak szülesse meg a fia. Majd nem  
játsszik már azután a halállal.

— De vis kellenek s ninosen.

— Majd lesz. — Főkiáltott a hor-  
káló embernek: — Hej, hej! Atrám-  
fia!

Az örködő öreg nagyot horkan-  
tott, harákol, köpött a fanyar han-  
gon mondta:

— No!

— Adj vizet. Feléstem szomjú-  
hoz.

— Nyelje nyálát.

— Tudod, áldott állapotban va-  
gyon. Könnyörülj rajta.

— No, fene vigyón beöntöket,  
hunnót hozzak most vizet?

De hallották, hogy azért nyögve,  
dörmögve föltápáskodik s elcsa-  
szok a veremtől. Már-már azt hit-  
ték, megúnta az örködést s otthon  
maradt, amikor ismét hallották a  
csoszogást, a fű hersegését s a ga-  
lyak ropogását. A köveket meglazí-  
tották, a rönköket szétolták s a  
derengő égről alányúlt egy fekete  
kéz.

— Nosza, igyál. De ostán hagyj  
békén, mert nem azért vagyok én itt,  
hogy viaszt hordjak, mint valami  
kánnek a rabszolgája, böcsstelen  
teutén.

Kirill boldogan fogta el a csőb-  
röt. Keresztet vetett a vízre s csak-  
ugyan megkínálta Csillagot. Maga  
is ivott. Majd megcsókolta az asz-  
szony vizet, hideg száját, ismét ke-  
resztet vetett a vízre s megáldotta  
áhítatosan.

— Most tirdeljél szépen, lánykám,  
— suttogta. — S tedd összeve kezecs-  
kídot.

Érezte, hogy nehézkesen térdreáll,  
s kezét pedig megtapogatta s meg-  
igazgatta.

— Vessél szépen keresztet Atyának,  
Főának s Egyháznak nevében,  
amen.

Csillag keresztet vetett, magran-  
dülve dadogta el a már annyiszor  
hallott szent szavakat, kezét megint  
összetette s fejét lehajtva vágt.

— Ellejtmondasz-e ürdüing inceselkedetinek?

— Ellejtmondok hát.

— Akafod-e, hogy kresztyinnekkreszteljek, lánykám?

— Akarom, uradom.

— Legyen te neved mátul fogva Mária, tizedet én megkeresztöllek Atyának, Fiúnak s Egyléleknek nevében. Amen.

— Amen, — susogta Csillag. — Most immár újhitű vagyok?

— Az vagy, lánykám, — súgta Kirill, magához ölelte a fejét, reszkető kézzel simogatta, megcsókolta a homlokát s alig tudott szólni. Így tárdeltek sokáig egymás mellett, míg Csillag el nem fáradt s ura ölébe nem kérezkedett megint.

Hányszor meg akarta már keresztelni, de Csillag nyűgösködött, vonakodott, máskorra hagyta. Szegény kis pogány, — gondolta türelmesen Kirill, — majd megtölti Isten az Ő kegyelmével s valamikor, tán halála óráján, vagy amikor szülésben vajúdik, maga kéri, hogy keresztelje meg. Éa imo, Isten útjai mily beláthatatlanok, bölcsesége mily fölfoghatatlan! A halál torkában, egy verem mélységébe vetette s vigasztalásul gyermekéül fogadta.

Csendesen simogatta ölében a könnyű fejet, simogatta a puha arcot, a kemény homlokot, a vékony-szálú dús haját.

— Hálát adok Neked, — susogta — hogy kunyhómba vezetéd ezt a szegény leánykát. Köszönöm, köszönöm. Hálát adok, Uram, hogy kess

s jósaaga által betegségomból építél s megmutatkozál e kicsinyke Csillag képében, aakit Máriának kresztelők. Köszönöm, köszönöm! Hálát adok, Uram, hogy oldalamon visel: a Te édes tarhedet, Hálát adok, hogy út-talan-útakon gyalog s jádikon, annyi veszedelem között ide vezetél. Nem tudod, mi lesz holnap...

— Tudom... — mondta Csillag.

— Mi lesz?

— Rosszul mondád. — Tenyerét s férfi ajkára nyomta. — Úgy mond: nem tudom, mi lesz holnap. Így kell mondani.

Kirill nevetett, szeméből két-könnyesepp gördült Csillag kezére, — Nem tudom, mi lesz holnap, talán elveszed életemet, Uram. De köszönöm, hogy e ötet verembe vettél s megengedéd, hogy lánykám fejire... lánykám fejire...

Csillag fessükten figyelte Kirill auttogó szavait. Kezéről nem törölte le a könnyet, hanem óvatosan az ajkához vitte s magízlelte. Sós volt, mint a vér s mégis édes.

— Mondd tovább — biztatta az urát.

De az nem folytatta, szépen letette szakállát, fürtös fejét Csillag kebelére a úgy maradt mozdulatlanul.

Hajnalban igen hideg volt, Kirill Csillagra terítette gubáját s jói eligazgatta tárdén a szoknyát is. Magához ölelte, hogy testével is melegítesse. Csillag csendesen nydászörgött, mint valami gyámoltalan, vak, kutyakölyök.



## SIRATÁS

Lassan gyülekeztek a virrasztó asszonyok, mikor beesteledt. Elvégezvén a fejést, megfőzve a vacsorát, egyenként szál-lingóztak a csendes utcán.

A méccsel halványan megvilágított szobában ott volt Mária néni, Juli anyja, Kaszásné, János. Az asszonyok beszélgettek. Samu bácsi Józsikával a kuckóban szundikált. Most a sarokban pihentek az orsók és a rokkafára kötött selymes lencsomók hallgatagon álltak egymás mellett. Halkan duruzsolt a kályhába rakott nedves fa. És a lebontott, tisztára húzott ágyon feküdt Juli fehér lepedővel takart holtteste. A lobogó sárga mécsláng éles árnyékkal rajzolta meg mereven fölemelt orrán és összekulcsolt kezein a lenvászon puha redőit.

— Osztán ki sirati maj ee, hallítok-e? — Szólt meg Bazsó Mária. — Mer most hamargyosan nem tok sönkit, aki pen eemondi amit kee.

— En csak aszondom hallítok-e? — Szólt meg Bazsó Mária. — Mer most hamargyosan nem tok sönkit, aki pen eemondi amit kee.

## SÖTÉTSÉG

— Meg a Höndő Juli. Biza, biza. — Söhajtott Vácziné. — Dehát accsak csuda, hogy méjen gyakori ez a nyavaja.

— Soká kínlódott?

— Nem szegén, — mesélte Bazsó Mária — úgy eehervadt az, akár a verágszál, Tennap vért pökött, osztán eehaat mindön tagja, osztán má nem lehetött segéteni rajta. Mamá rögee megnyugodott szegén. Biza. Ki hitte vóna! Ujan vót, akár az élet. Még mondtam is, ahogy föröszöttük, hogy lá, mejen erős bonca, mejje van. Elét vóna tuggya Isten meddig.

— Peeg lánkorába ujan vékonka vót szegén.

— Jaj, jajajaj neköm! Nincs má neköm Julim. Jaj neköm! Há lögyek nélküled, há lögyek! — Jajgatott ismét Juli anyja.

Egymásután szerénykedtek be az asszonyok. Hosszan sorakoztak a szalmával tömött facipők. A földön hólé szik-kadt csatakosan. Mind fölemelte a holttestet borító vásznat s mondott valamit a halotról: hogy milyen szép, milyen nyugodt, de kár érte... aztán lassan csóválták a fejüket, sajnálkoztak, söhajtoztak. Valahányszor egy-egy dicsérő szó illette a holt menyecskét, anyja hangosan felzokogott, mint a fuvolán pergő szapora futam. S ott ültek és beszélgettek az asztal körül. A mécs fekete árnyéket vetett arcukra, kiélezte sűrű ráncaikat, mélyebbé és sötétebbé tette mély és sötét szemüket. Gondosan kötött fejkendőjük beárnyékolta homlokukat. Kezeik, ezek a barna, száraz, zsinórnyi erekkel befutott kezek, ott nyugodtak az ölükben. És ők beszéltek az időről, drágaságról, disznóról, borjúról, némelyik fájlalta a derekát, némelyik a hátát és söhajtoztak, bölintgattak. Kaszás János azonban nem szólt, nem is mozdult, öklére támasztotta állát és bámult maga elé, nyugodtan, szomorúan. Hallgatott. És hallgatott a kinyújtóztatott, fehér lepedővel takart halott is, milyen éles árnyéket rajzolt a sápadt mécsvilág.

Sötétség. Elbeszélés.

KODOLÁNYI JÁNOS

PARAJTOK, herk. Szobó Zoltán  
Uj. 1942. 221-224.

## KODOLÁNYI JÁNOS:

*A Sötétség* című elbeszélést 1922 telén írtam. Ez volt az első prózai írásom, eladdig csak lírai költeményeket írtam.

Életem legsötétebb, legreménytelenebb telén fűtetlen, töröttablakú hónaposszobában, betegen töprengtem dgyamban. Valjon hát így kell befejeznem életemet a vadidegen fővárosban, mindenkitől elhagyatva, alig huszonhárom esztendőskoromban? Ezért vágtam neki a világnak annyi ifjonti elszántsággal és reménységgel? Még egy esztendő sem múlt, hogy odahagytam az apai házat s most választhatok az éhhaldl s a tüdővész romantikus esélyei között.

Kétségbeesésemet növelte, hogy sorsomban osztoznia kellett a feleségemnek is.

Gondolatban végigjártam gyerekkorom színhelyét, az Ormánságot. Kézszelfogható közelségbe léptek hozzám az ismerős utcák, házak és emberek, láttam a tájat s hallottam a téli szél dudorászó hangját, a hidegben csengő kislátásokat, a varjak káromlását, a disznóölés zsvaját. S eszembe jutott az a novemberi bánatos délután, amikor a kiscsányoszrói református pappal, Csikesz Sándorral szekéren mentünk a szomszédos Kákicsra. Csikesz halk szóval gyermekkori élményeiről, az ormánsági nép pusztulásáról beszélt. Egyszercsak felém fordult:

— Bizony, Jani öcsém, ha volna toll, amely megírná ennek a népnek szörnyű süllyedését, reménytelen állapotát!

Szörnyű süllyedésben, reménytelen állapotban voltam ott a hideg, piszkos külvárosi hónaposszobában. Hallottam Csikesz szavát, a puha dűlőúton gördülő kerekek zörgését, a lovak horkolását. Miért ne írnam meg az ormánsági nép süllyedését, reménytelen állapotát éppen most?

Rajztaótblát tettem a térdemre s vadul írtam.

Napokig dolgoztam az dgyban. Amikor elkészültem, fölolvastam feleségemnek a művet és sirtam.

De sokáig nem mertem elvinni sehová. Néhány hét múlva Tóth Aladdr, a zenekritikus volt nálam, ugyanolyan szegény ördög, mint én. Fölolvastam neki s ő kitörő lelkesedéssel biztatott, vigyem el a Nyugat-nak. Tavasz felé elszántam magam, elvittem. A szerkesztőségből gyalog mentem haza Kelenföldre. Villamosra sem volt pénzem.

Ősszel megjelent, Móricz Zsigmondnak ajánlva. Ettől a dátumtól számítom írói pályámat.

Amit megírtam ebben az elbeszélésben, végigkísért egész életemen.

Verset sohasem írtam többé. Egész lírámat belefojtottam ebbe a hideg, kegyetlen novellába. Mit is mondhattam volna még magamról? Azt hiszem, minden, amit ezután prózában mondtam, csak kifejtése volt annak, amit a Sötétség, ez a prózának látszó lírai költemény, összesűrítve mond rólam és a világról. Szubjektíve is, objektíve is: minden szava igaz. Húsz év hitelesítette.

Balatonakarattya.



## S Ö T É T S É G

December volt.

Sápadtan, sárgán és kanyargó füstoszlopot eresztve imbolygott a mécszláng, a két kis ablakon zörgött a szél s hosszú árnyékok és fojtó párák csapódtak a gerendás mennyezetre. A téglából rakott, frissen meszelt tűzhelyen óriási fazék burgonya főtt és fanyar illattal töltötte meg a nyomott, forró levegőt. Magasra vetett ágyak duzzadtak a melegben, kopott aranyozású falitükör csapzottan izzadta magából a ráhulló vaksi fényt, a falakat gőzcseppek verték ki s hályogosak voltak az apró ablaktáblák sötét szemei.

És a szél konok zörgése, a tűzhelyen sustorgó, zümmögő burgonyásfazék moraja álmos és egyhangú melódiába olvadt a fonó aszonyok orsóinak berregésével.

A menyecske beszélt.

— Mária néném, — mondta és vékony, barna arcát a vén szomszédasszony felé fordítva halkán és rövidket köhécselt, de ujjai szüntelen fűrgeséggel tovább eresztették a fonalat, — én csak aszondom, megveri az Isten, aki megtegye. Biza megveri. Lá, akkor is azt tudtam: nem élök fön többet, hogyhát azomba meghalok, mikor az az átkozott vén banya megkúrát. Akkor fönfogadtam: én nem. Többet nem. Ha tizönkettót ád az Isten, azt se bá-

Dekameron I. 6

Uj Magyar Dekameron  
 szerk. Ujjas János  
 Bp., 1942. I.

## SZÍNHÁZI ÉV AKADÁLYOKKAL

Rangosan indult a Belvárosi Színház is, amely a maga különleges törekvéseit tavalyi nagyhatású drámájával, a Kodolányi-féle Földindulással elég nyomatékosan kifejezte. Olcsó tömegszórakoztatás helyett a színház magasabb művészeti és társadalmi hivatását tűzte ki céljává, afféle „közvélemény színháza“ kívánt lenni. A szándék és a megvalósulás azonban itt is élesen elkülönült. Szomorúan jellemző, hogy a színház a múlt szezon végén közzétett programját csak kis töredékében tudta megvalósítani. A beígért öt nevesebb magyar író közül egyetlen egyet szólaltatott meg, ismét Kodolányit. Az új darab (*Végrendelet*) a kiváló szerző írásainak örök színterén, Dél-Baranyában játszódik. Tárnya Lear király történetének magyar népi változata: a két idősebb lány gonosz

16\*

243

küzdelve a legkisebbik ellen, az örökségért, a földért. A paraszt földhétségének újabb írói megfogalmazása, sajnos, nem a legszerencsésebb kivitelben. — E népi dráma után egy pesti, pontosabban budai környezetben lejátszódó életképet tűzött műsorára a Belvárosi. Vécsey Leó színműve (*Espresso*) a dolgozó nő problémáját viszi színre, azt a témát, amelyből a közelmúltban éveken át éltek színházaink. De ezúttal nem a téma, hanem a hang újsága kapott meg. Meglepően választékos, finom és tartózkodó ez a hang, a mélyhegedűknek van lehelletnyi érintésre ilyen muzsikája. Az írófeleség a kis, napi gondoktól szabadulni s férje munkáját is könnyíteni akarva, elvállalja egy espresso vezetését; nem tudja, hogy főnöke gyöngéd érzelmeket táplál iránta, mire ráeszmél, szinte meg is égeti magát; legjobbkor lép tehát közbe házuk régi barátja, aki őt is és az ugyancsak tűzzel játszó férjet is visszavezeti oda, ahová kell: otthonába. Ez a nem hangoskodó színdarab amellet, hogy sajátos szépsége, egyéni bája van, színpadi munkának is jól megállja helyét; néhány hálás szerepe olyan színészek megnyilatkozásának is alkalmat adott (Eszenyi Olga, Görbe János), kiknek tehetsége eddig kevésbé érvényesült. — Matolcsy Andor sikerületlen szatírája az újságírásról (*Illetlenség*), a népies elbeszéléseiből előnyösen ismert Szalay László (*Farsangi esküvő*) és a színház egyik színésznőjének, Keresztessy Máriának házassági drámája (*Férfiszerelem*) kevésbé jelentős állomásai a Belvárosi Színháznak, amely eredeti programjától nem is nagyon lassan, de annál biztosabban távolodva, nyári vendégszereplésre az Angolparkba költözött, hogy ott revüszzerű operettet mutasson be...

Printray ford. : Színházi esték.  
1930-1940. Ugy, 1942. 243-244.

### Kodolányi János

Életsorsa, lélekalkata és írói képességei alkalmassá teszik egy oly írói mű megteremtésére, melyben természetes nehézkedéssel és szerves összefüggésben helyet talál a magyar élet egész időszerű problematikája s kifejezésre jut minden magasabb szükséglete. Noha, mint nemzedéke. életművének csak derekán tart, ebben máris megtalálható egy korszerű történeti és művészi szintézis összes lényeges alkateleme, s ez a teljesség, a szintetikus alkat emeli ki kortársai közül.

Látszólag csupa díszharmónikus vonás az, amiből életének és művének egésze összeáll, de az ellentétek és küzdelmek nála is, mint minden igazi alkotó tehetségnél, egy mélyebb összhang megteremtését szolgálják. Már életének külső körülményei is az egymást kiegészítő ellentétek színeképét mutatják: gyerekkorát a polgári eredet, még pedig tiszta magyar eredet s a vidéki polgári környezet élményei determinálják, ezekkel párhuzamosan s egyidejűleg a népi élet tapasztalatai és kinyilatkoztatásai, — még pedig egy ősi, romlásnak indult magyar törzs körében, s egy nemzetiség előnyomulásának szemtanujaképpen szerzett tapasztalatok. A szétbomlás látványa mindig erősebb alakító s ösztönzőbb hatású, mint a nyugodt virágzása. A polgári és paraszti életformák züllése, háborúk és forradalmak: egy rendíthetetlennek vélt régi világ összeomlásának látványa oly kitétt helyen, mint ahol az ú. n. falusi intelligencia él, megrázkódtatásba vitt nem egy kevésbé megviselt idegzetet is, mint az övé. Kodolányinál azonban egy tönkretett gyermekkor szenvedései mélyítik-növelik a benyomások élességét és keserűségét. A családtalan magány, a kitzasztott ember folytonos, éber figyelése, az élet eleven irányítása alatt szerzett történeti és etikai műveltség, a népi és természeti háttér, a szo-

447

Várkonyi Miklós: AZ ÚJABB MAGYAR IRODALOM  
1880-1940. I. kötet, 1942. Szekély kiadó

ciális tapasztalatok, -- s mindez egy érzelmi balsors családaitól megvadult, veszedelmet érző, igazságtalanságra vadászó, izgágán, dühösen követelődző lélekalkat talajára hullva adja a vegyi fermentumot, amely Kodolányi művének csirázódását megindítja.

A társadalmi igazságtalanságok, a megcsalt boldogságvágy kiábrándulásai, az ifjúkor egyoldalú, túlzó kritizmusa először a szocializmus felé hajlítják. Ebből újabb tapasztalatok s a lélek mélyebb igényei ábrándítják ki; a polgári élettől a kapitalizmus utálata s az erős faji érzés távolítja el, s így visszatér oda, ahol az örömmek és a szépségnek első kinyilatkoztatásait, a harmóniának első és utolsó sejtelmeit kapta: a néphez. Művének első része a keserű tapasztalatok kifejezése, második része pedig a háláé; az összeforrás azonban így is, úgy is teljes. Első érett pillanatában megtelik a magyar élet erkölcsi tényezőivel, elemi igazságaival, igényeivel és egész problematikájával.

Ennek eredménye elsősorban az, hogy nem ad szabatos meghatározást a magyarságról, -- amitől egyébként egész nemzedéke is tartózkodik. Láttuk már Ady, Szabó, Móricz definícióit, típusokba sűrített nép-ábráit, faji képleteit, s könyvünk e részének bevezető soraiban kifejtettük azt is, miért *kell* az új íróknak a népet, a magyarságot -- a mintáktól eltérően -- tömegében éreztetniük. Most eljutottunk az első gyakorlati példához. Egy-egy nép jelleme teljes egészében tetteiben fejeződhet ki, ábrázolása tehát csak dráma lehet; minden fogalmi meghatározás csak egyes vonásokra, részletekre mutathat rá. A teljes szintézis Kodolányi életének és művének messze időkre szóló eredménye: sikerült megalkotnia a magyar élet időfölötti, örök drámáját. Ha a magyarság életének nyomai eltörlődnének a földről, az ő műveiből vissza lehetne állítani azt, amit a világ számára ez a szó jelöl: magyar. Nem képről van itt szó tehát, hanem drámáról; ha jellemezni akarjuk, nem vonásokat kell keresnünk, hanem a lelőhelyeket, ahonnan a dráma jeleneteit összeszedte.

Kodolányi drámájában a lelőhelyek közt első helyen a nép áll, a népi élet, még pedig -- mint már jeleztük -- a fajnak egy műzeális tisztaságban megőrzött töredéke által képviselve, amely nyelvével, lelkületével, szokásaival sokban ma is eleven archaizmus, s amely fogyatkozó életereje folytán a kifinomult előkelőségnek és a durva dekadenciának különös, vonzó és ijesztő keverékében mutatja jellemének erőnyeit-hibáit. Az ormánysági magyarok ezek, köztük élte le

Kodolányi gyerek- és ifjúkorát; de nemcsak önkéntelen, elemi élményekkel rakodott meg itt, hanem tudatosan is kereste ezeket. Már kamaszkorában elszánt, lelkes és dühös „falukutató” volt (v. ö. *Süllyedő világ*); mintha darazsak kergettek volna, járta a vidéket, föltúrta a nép életének minden redőjét, emlékeit, mult és mai sorsát, tanulmányokat végzett, könyveket és adatokat hajszott föl, mestert keresett (Csikesz Sándor), irányítani próbált, résztvett munkájában, mulatságában, s ezt a fanatikus robotot mindeddig nem hagyta abba. Egy más tábortban küzdő írónál olvassuk róla ezeket a sorokat: „Kodolányi a becsületes és bátor magyar írók nehéz életútján már sokszor emelt zászlót. Izgalomtól és szenvedélytől rekedten kiáltotta novellában, cikkben, regényben az Ormányság pusztulását, magyarok fogyását, idegenek szaporodását, a bajt, amit orvosolni kell ma, mert holnap már késő. Ki állt mögéje akkor, mikor a paraszti élet nehéz fátyolait rángatta, mikor kiáltása olyaskép hangzott, mint ama régi: „Ihol a nehéz tűz, ihon a veszedelem!” (Szabó Zoltán).

A másik forrás, ahonnan a magyarságról való primér élményeit merítette, az alföldi kúnság, végül a harmadik forrás: a finnek. Újabb etnikai ismereteink szerint a magyarság alkatában két népi elem különböztethető meg ma is: az ugoros és a törökös magyarság; az előbbit nálunk a dunántúli magyarság őrizte meg, teljesebb, keveretlenebb tisztaságában pedig a finnek, míg Alföldön a törökös magyarság alkata konzerválódott. Mindez azt jelenti, hogy Kodolányi a gyakorlati tapasztalás útján jutott el a magyarság etnikumának olyan ismeretére, aminőre eddig egyetlen írónk sem tett szert, s tapasztalatait történeti, nép- és földrajzi, társadalmi, nyelvi tanulmányokkal egészítette ki. Ezekből az alkatrészekből áll tehát műveltsége, melyet alaposága miatt az újabb („népi”) nemzedék mintaadó műveltségének nevezhetünk, s amely nagy mértékben különbözik a régebbi polgári műveltségtől. Míg emez túlnyomórészt humanisztikus, azaz esztétikai és filológiai elemekből szövődik össze, amaz népi, történeti és etikai alapokon épül. Ebben a műveltség-alkatban azonban döntő fontosságú, korszerű igények érvényesülnek, s egyúttal erős visszahatás is a polgári művelődéssel szemben. A visszahatás főként az európai-nyugati kultúra ellen irányul, mert ennek uralma a magyar műveltségnek éppen vitális erőit hanyagolta el s szorította háttérbe: a népi és a történeti értékeket. Európa elvetése azonban túlzott s egészségtelen, kikapcsolása pedig lehetetlen is; ezer esztendő alatt a nyugati mű-

veltségnek annyi eleme szívódott az élet hajszálcsovein át a magyarság alkatába, hogy népi és történeti erőkké változott, amelyeknek semmibevevése megbosszulja magát. E népi műveltség célja azonban csakugyan vitális fontosságú: a nép ismerete az egyetlen út, amely erőinek felszabadításához vezet, s ezáltal történeti, nemzetmentő feladatának végrehajtására képesíti. Csak így érhető el, hogy idegen népek s idegen eredetű vagy önérdékű kasztok be ne fogják a maguk szolgálatára.

Eredménye viszont a magyarságnak új, módosult szemlélete. Ez a szemlélet, ahogy már mondtuk, szintetikus módon, drámailag ábrázolva áll előttünk Kodolányi regényeiben, s azért nehéz elemeire bontani. Felismeréseinek természetes következtetése az a tétel, hogy a magyarság a népi jellem megőrzésének, mélybe húzó, vegetatív önkonzerválásának köszönheti fennmaradását (*Vas fiái*). Ebben a szemléletben még nem érvényesül eléggé a kulturális behatások, sőt a nagy történeti megrázkódtatások figyelembe vétele. Így például a kereszténység fölvétele és gyakorlása új élményt jelentett a magyarságnak, s kétségkívül formáló hatása is volt. Azonkívül a nép nemcsak ösztöneitől s a természettől tanul, hanem történeti tapasztalataiból is; a tatárjárás, a törökudulás, a német uralom pusztításai és üldözései nem egyszerű életformáinak teljes feladására kényszerítették, s ha a nyugalom éveiben visszavisszatért is a vegetatív elrejtőzésbe, tapasztalatait nem felejtette el, s mindig újra érvényesíti. Ez a felismerés utóbb teljes mértékben előtérbe került Kodolányi szemléletében, a Szent István koráról írt regénysorozatának tanúsága szerint (*Emese álma*), ahol éppen a kultúrák és életformák találkozásairól van szó.

A történetfelfogásnál is fontosabb azonban Kodolányi művében magának a kultúrának szemlélete. Ez teljességgel etikai jellegű, s természetes folyománya az idealizmusnak, amelylyel az életet tekinti. Középpontjában a nép áll; az élet célja a nép szabadsága, függetlensége, jellemének teljes és akadálytalan kiélése. A nép boldogságát, függetlenségét azonban csak a lelki kultúráltság teszi lehetővé; ennek gyökere és erőforrása a családi, testvéri közösség-érzés, amely a kezdeti fokozaton élő, természetes, társadalmilag kevésbé tagolt népek kultúráját, életét átjárja, s amely a nyugati, polgárosult, önzésre alapított társadalom-rendű népekből már kiveszett (*Végrendélet, Pogány tűz*). Kodolányi, amikor annyi sóvárgással zárandokol a finnek közé, s amikor oly fanatikusan és makacsul követeli a kivándorlást Európából, voltaképp ehhez a lélekhez való visszatérést hirdeti.

A tapasztalatok és szemléletek, amiket felsoroltunk,

amint láttuk, szervesen összefüggőek, lezártak s ezáltal igen alkalmasak egy művészi szintézis megteremtésére; rugalmasak is, azaz széles távlataik miatt könnyen alkalmazhatók minden tárgyra, hiányosságaik pedig pótolhatók. Mik azok az írói eszközök, amelyekkel Kodolányi szemléletét megeleveníti? Elsősorban a realiztikus érzék; ez a formanyelve, amelyet át meg átjárnak ugyan a szeretet és a gyűlölet sarkai közt hányódó érzések, de nem annyira, hogy romantikus túlzásokra, irrealitásra hevítenék, s amelynek gyújtópontja, hőforrása a legnagyobb realitás: az emberi lélek. Az első tünet, amely előadásmódjában szembeötlik: a szertelen őszinteség, a beszédnek olyan közvetlensége, amely szinte mellőzi magának az írói előadásnak eszközeit. Semmi átvitel, semmi formálás; az író minden belső megmozdulása: élménye, emléke, gyűlölete, haragja, szerelme, tapasztalata, véleménye, abban a pillanatban, mikor benne felmerül, leírott tényvé változik át, s papírra kerül az igazságközlés olyan hevével, hogy megszokott szavaink: őszinteség, hűség, tárgyilagosság stb. nem is illenek rá. Ezek a belső események egyszerűen ábrázolásoknak csapnak fel, valami megfejthetetlen közvetlenséggel, amely a lélektanban és a művészetben egyaránt új tüneménynek látszik. De ugyanígy vagyunk a külső világ képeivel is. Emberek, állatok, tájak, a világnak mozgó vagy mozdulatlan lényei mind nem a fogalmak, jelzők, igék tükrében visszaverve jelennek meg előttünk, hanem mintha maguk mondanák el önmagukat a saját nyelvükön, a mozgás, az alak, a színek, a szagok beszédével. Némi túlzással azt mondhatnók, hogy eltűnik előlünk az író, a papíros, a szó is, s ott állunk a dolgok közepe, melyek a tény erejével fogadtatják el magukat.

S ugyanekkor mégis mindent megtudunk az íróról is, mindent elmond magáról, csakhogy nem úgy, mintha magáról beszélne. Bele tud olvadni tárgyaiba, de — amire azok nem képesek — meg is tudja szólaltatni őket; s ugyanígy cselekszik saját magával, azaz tárggyá változtatja át, amely ettől fogva közvetlenül maga beszél. A realiztikus ábrázolás dala ez. Az író nincs jelen, mert átváltozik, tehát éppen ezért jelen van mindenütt, benne lakozik minden tárgyában, s ha megszólaltatja, természetesen maga szólal meg általuk. Egyik bírálója, Szabó Lőrinc, nem habozik „isteni képességnek“ nevezni ezt a „kísérteties valóságidézést“, ezt az „eleven szobrászatot“, s csakugyan, a személytelenségnek és a teljes önkítárásának ez az egyidejű bűvészmutatványa a legtöbb képessége és egyéni sajátysága Kodolányinak, amelyről csalhatatlanul ráismerünk.

Ezek a képességek szinte készen jelennek meg már első munkáiban, de természetesen bővülnek is az epikai sokrétűség, az életteljesség felé. Velük mutatja be megdöbbenő öntudatossággal élt, rideg gyermekkorát, amelynek boldogságvágyát, sóvárgását a harmónia, a társak után szinte tragikus földcsuszamlásként temette el a szeretetlenség, a gyűlölet s a magány (*Szakadékok, Akik nem tudnak szeretni, Feketeviz, Futótűz*). Ormánysági parasztregegyeit is ebben a „naturalista“ lélekállapotban, a csalódás, a keserűség, a gyűlölet inspirációja alatt írja, de itt már a részvét, a javításvágy árama is megrezdülnek benne. Tudja, hogy a paraszt lelki nyomora, önzése, anyagimádata, bűnbe, halálba hullása nem csak az ő vétke, s hogy pompás tulajdonságainak, minden más fajtánál külön, szebb adományainak elkallódásáért mások a felelősek. Ennek a délceg, tüzes, nagyraihivatott, de erkölcsét vesztett („cédává lett“), kisebesedett testű, sárbataposott népnek jelképe *Szép Zsuzska*, s „zárt, sajátos édesbús, költői, betegesen érzékeny, sötét, halálvágytól átlengett“ élete elkallódásának története a regény, Kodolányi első regénye. A *Börtönben* a bűnök, az önzés paroxizmusát akarja megmutatni, az anyag uralmának tetőfokát az emberen; *Földindulás* című drámájában a nép öngyilkosságát az egyik ábrázolja, olyan eszközökkel, hogy sikerült áttörnie vele a közlelkiismeret közönyét. A *Futótűzben* alföldi élményeit és forradalmi tapasztalatait gyűjti össze. A *Tavaszi fagy* elmondja találkozását és szakítását a polgári világgal, a *Fekete viz* pedig a népi élet s a természet idilljeinek, a szeretetnek első kinyilatkoztatásait. Művének belső történetét, lelki háterét önéletrajzában (*Sülyedő világ*) tárja föl, s megértjük belőle, hogyan szabadult föl lassan a gyermekkor nagy földcsuszamlása alól, s hogyan jutott el történeti regényeihez, vagyis az összhang, a kiteljesülés, az emberi és az írói szintézis átéléséhez (*Julianus, Vas fiai, Boldog Margit, Emese alma*). Szépírói munkásságát nagyszámú tanulmány, népi, történeti, szociális, irodalmi tárgyú cikk egészíti ki, de ezek még nincsenek mind összegyűjtve (*Baranyai utazás, Esti beszélgetés*).

Kodolányi János. Sz. 1899 Nagyfényen, Baranya-megyében. Gyermek és ifjúságát az Ormányságban töltötte; középiskoláit Pécsen és Székesfehérváron elvégezvén, Budapestre költözött. Számos lap munkatársa és szerkesztője volt. 1941 óta a debreceni *Tiszántúl* c. napilap főszerkesztője. A Janus Pannonius Társaság 1941-ben társelnökévé választotta. — Művei: *Kitárt lélekkel*. Versek. 1918. — *Üzenet anyáimnak*. Versek. 1921. — *Szép Zsuzska*. Reg. Bp., 1924. — *Börtön*. Reg. Bp., 1925. — *Kántor József megdicsőülése*. Reg. Bp., 1926. — *Szakadékok*. Reg. Bp., 1927. — *A kék hegy*. Reg. Bp., 1927. — K. J. összegyűjtött



munkái. 4 köt. Bp., 1928. — Fehér fecske. Színmű. Bp., 1928. — Futótűz. Reg. Bp., 1929. — Két lányarc. Reg. Bp., 1929. — Sötétség. Reg. Bp., 1933. — Küszöb. Reg. Bp., 1933. — Feketevíz. Reg. Bp., 1935. — A vas fiai. Tört. reg. 2 köt. Bp., 1936. — Boldog Margit. Tört. reg. Bp., 1937. — Pogánytűz. Tört. trag. Bp., 1937. — Julianus barát. Tört. reg. Bp., 1938. — Vidéki történet. Színmű. Bp., 1938. — József, az ács. Elb. Bp., 1939. — Földindulás. Színmű. Bp., 1939. — Végrendelet. Színmű. Bp., 1939. — Jajgatunk és kacagunk. Színművek. Bp., 1940. — Süllyedő világ. Önéletrajzi reg. 2 köt. Bp., 1940. — Ormányság. Regények. Bp., 1940. — Suomi tiika. Bp., 1940. — Barányai utazás. Cikkek. Bp., 1941. — Istenek. Tört. reg. Bp., 1941. — Esti beszélgetés. Cikkek. Bp., 1942. — Földindulás c. munkáját megfilmesítették. — I r o d a l o m. Németh László. Erd. Hel. 1926. — Marconnay Tibor. Prot. Szle. 1926. — Tersánszky J. Jenő. Nyugat. 1926. — Kárpáti Aurél. P. Napló. 1926., 102. sz. — Pásztor József Prot. Szle. 1926. — Farkas Zoltán. Napkelet. 1926. — Móricz Zsigmond. P. Napló. 1926., 69. sz. — Várkonyi Titusz. M. Hírl. 1929., 78. sz. — Németh László. Napkelet. 1929. — Haraszti Sándor. Korunk. 1929. — Móricz Zsigmond: K. J. Nyugat. 1932. — Szabó Lőrinc. Nyugat. 1933. — Rónay György. Vasárnap. (Arad). 1933. — Lovass Gyula. Prot. Szle. 1933. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 1933., 41. sz. — Hamvas H. Sándor. Korunk. 1933. — Tóth Béla. Debr. Szle. 1934. — Juhász Géza. Napkelet. 1934. — Jánossy Antal. Világirodalmi Szle. 1935., 3. sz. — Kázmér Ernő. Kalangya. 1935. — Haraszthy Gyula. Bp. Szle. 1935., 238. k. — Donáth Irén. Korunk. 1935. — Horváth János. Korunk. 1935. — Illés Endre. Nyugat. 1935. — Nagy András. Magyarország. 1935., 122. sz. Féja Géza. M. Írás. 1935., 9. sz. — Kardos Pál. Válasz. 1935. — Kovács György. Erd. Hel. 1935. — Csuka Zoltán. Prot. Szle. 1935. — U. az. Lát-határ. 1936. — U. az. Prot. Szle. 1936. — Féja Géza. M. Írás. 1936., 8. sz. — Bóka László. Szép Szó. 1936. — Kovács György. Erd. Hel. 1936. — Clauser Mihály. Napkelet. 1936. — Szalmás Piroška. Szocializmus. 1936. — Szabó Zoltán. Újkor. 1936. — Kárpáti Aurél. P. Napló. 1936., 124. sz. — Bresztovszky Ede. Népszava. 1936., 208. sz. — Dóczy Jenő. Új Magyarország. 1936., 170. sz. — Pethő Sándor. Magyarország. 1936., 164. sz. — Kállay Miklós. Nemz. Újság. 1936., 135. sz. — Kelemen János. Gondolat. 1936. — Erdős Jenő. Szép Szó. 1937. — Kardos László. Nyugat. 1937. — Juhász Géza. Válasz. 1937. — Kozma Erzsébet. Korunk Szava. 1937. — Illés Endre. Új Magyarország. 1937., 138. sz. — Bresztovszky Ede. Népszava. 1937., 138. sz. — Pálóczi Horváth Lajos. P. Napló. 1937., 123. sz. — Nagy András. Magyarország. 1937., 127. sz. — Szira Béla. Kat. Szle. 1937. — Rédey Tivadar. Napkelet. 1937. — Kozocsa Sándor. Fáklya. 1937., 5–6. sz. — Vajthó László. Prot. Szle. 1937. — Schöpflin Aladár. Nyugat. 1937. — Máthé Lajos. M. Kult. 1937. — Ebeczki György. Új Idők. 1937. — Talpassy Tibor. Korunk Szava. 1937. — Kenyeres Imre: K. J. Diárium. 1937. — Szabó Zoltán: K. J. regényei. Kat. Szle. 1937. — Gyarmathy Zoltán. Kelet Népe. 1938. — Lovass Gyula. Korunk Szava. 1938. — Koczogh Ákos. M. Út. 1938., 47. sz. Fodor József. P. Napló. 1938., 231. sz. — Nagy András. Magyarország. 1938., 250. sz. — Dénes Tibor. Vigilia. 1938. — Kállay Miklós. Nemz. Újság. 1938., 281. sz. — Máriáss Imre. Bp. Hírl. 1938., 276. sz. — Bresztovszky Ede. Népszava. 1938. — Schöpflin Aladár. Nyugat. 1938. — Ebeczki György. Új Idők. 1938. — Rédey Tivadar. Napkelet. 1938. — Holló Ernő: K. J. M. Út. 1938., 37. sz. — Nagy András. Magyarország. 1939., 136. sz. — Juhász Géza. Napkelet. 1939. — Szabó István. Pásztortűz. 1939. — Kühár Flóris. M. Kult. 1939. — Bikácsi László. Prot. Szle. 1939. — Vita Zsigmond. Erd. Hel. 1939. — Rédey Tivadar. Napkelet. 1939. — Szira Béla. Kat. Szle. 1939. — Birkás Endre. M. Kulturszle. 1939. — Schöpflin Aladár.

Nyugat. 1939. — Muhoray Elemér. Kelet Népe. 1939. — Darvas József. Kelet Népe. 1939. — Horth Dezső. Korunk. 1939. — Bisztray Gyula. M. Szle. 1939., 35. k. — Máthé M. Lajos. M. Kult. 1939. — Illés Endre. Új Idők. 1939. — Bethlen Margit. Ünnepek. 1939., 6. sz. — Puskás Lajos. Ország Útja. 1939. — Gombos Gyula. M. Élet. 1939., 3. sz. — Szira Béla. Kat. Szle. 1939. — Rédey Tivadar. Napkelet. 1939. — Schöpflin Aladár. Nyugat. 1939., II. — Saád Béla. M. Kult. 1939., II. — Benedek Marcell. Új Idők. 1939. — Horth Dezső. Korunk. — Gombos Gyula. M. Élet. 1939. — Bajcsy-Zsilinszky Endre: Művészet, politika, elefántcsonttorony és a nép. Magyarország. 1939., 42. sz. — Dallos Sándor: A Földindulás bemutatója Kiskunhalason. Új Magyarország. 1939., 118. sz. — Horváth Béla: A forgolódás iskolája. Esti Kurir. 1939. 160. sz. — U. az. Nem plágium. Esti Kurir. 1939., 154. sz. — Illés Endre: A magyar történelmi regény újjászületése. Egyedül Vagyunk. 1939. — Kodolányi János: Miért és kik vádolnak engem plágiummal. Új Magyarország. 1939., 129. sz. és M. Élet. 1939., 7. sz. — Kovrig János: Negyvenezren nézték meg K. J. drámáját. Új Magyarország. 1939., 98. sz. — Kozocsa Sándor: K. J. újabb művei. Kat. Szle. 1939. — Morvay István: Az első műkedvelő „Földindulás” előadás. M. Út. 1939., 24. sz. — Sötér István: A regényíró K. M. Szle. 1939., 36. k. — Lukács Gáspár. Diárium. 1940. — Fényi András. Diárium. 1940. — Kelemen János: Az Ormánság írója. Kelet Népe. 1940., 3. sz. — U. az. Kelet Népe. 1940., 14. sz. — Koczogh Ákos. M. Élet. 1940., 2. és 4. sz. — Simándy Pál. M. Élet. 1940., 7. sz. — Thurzó Gábor. Napkelet. 1940. — Meggyes Ete. Vigilia. 1940. — Csuka Zoltán. Láthatár. 1940. — Szabó Endre. Pásztortűz. 1940. — Vass László. Magyarország. 1940., 3. sz. — Korvin Sándor. Korunk. 1940. — Gombos Gyula: K. J. M. Út. 1940., 35. sz. — Domonkosné Dóka Etelka: K. J. Pécs. 1940. — Kovács László: Elmélkedés egy színdarab körül. Erd. Hel. 1940. — Németh László: Készülődés. Bp., 1941. — Várkonyi Nándor: K. J. Sorsunk. 1941., 3. sz. — Szij Gábor. Sorsunk. 1942., 1. sz. — Gombos Gyula: Álom az országról. Bp., 1942. — Juhász Géza: Él-e a magyar középkor? Sorsunk. 1942., 2. sz. — Pusztai P. József. Sorsunk. 1942., 2. sz. — Keresztury Dezső. M. Csillag. 1942., 4. sz.

Esti beszélgetés. C.	Jan.
Magyar Pál: Egy ujdonsült diákvezér hadakozásai	Jan.
Vass László: K.J.: Istenek	Jan.
[Bosnyák Zoltán] B.Z.: K.J.: Baranyai utazás	Jan.
Zoldá idők. Simándy Pál a Földindulás plágiumpöréről	Jan.
A házasság sem magánügy. C.	Jan. 1.
Juhász Géza: A "Sötétség"-től az "Istenek"-ig.	Jan. 1.
Hortobágyi Jenő: Háborúság a Turulban	Jan. 8.
Sok hühé - semmiért	Jan.10.
A magyar szellem árulói. C.	Jan.10.
Göttsche Ervin: K.J. és a Nemzetőr	Jan.12.
Szabó László:	
[Vasárnapi sáto margójára	Jan.15.
Lendvai István: Elvi kérdésben	Jan.18.
Deák Zoltán: A héten olvastuk	Jan.23.
A kuriai ítélet indoklása az Erdős-K.-plágiumperben	Jan.30.
Szifj Gábor: Baranyai utazás. K.J. könyve	Jan.-febr.
Mészöly Gedeon: Archaizálás	Jan.-szept.
Esti beszélgetés. C.	Febr.
Parajdi Incze Lajos: Istenek. K.J. regénye	Febr.
Nomád nyilatkozata	Febr.1.
Muszáj-Herkules panasza	Febr.19.
Bella Andor: K.J. a nemzeti megújulásról és feltételeiről	Febr.20.
Pálóczi Horváth Lajos: K.J.: Istenek	Febr.26.
Juhász Géza: Él-e a magyar középkor. [K.J.: Istenek]	Febr.-márc.
Pusztai F. József: Esti beszélgetés	Febr.-márc.
Esti beszélgetés. C.	Márc.
A Nouvelle Revue de Hongrie új száma	Márc. 7.
Magányos tölgy. E.	Márc. 7.
K.J. bocsánatot kért régalalmazási bűnyében	Márc.19.
E.Kovács Kálmán: K.J.: Esti beszélgetés	Márc.19.
K-r: Érdekes nyilatkozat	Márc.19.

Gombos Gyula: Jegyzetek egy új magyar regényhez	Apr.
Lengsés Ferenc <sup>o</sup> K.J.: Esti beszélgetés	Apr.
Szabó István: Esti beszélgetés	Apr.
[Kelemen János] k.j.: K.J.: Esti beszélgetés	Apr. 1.
Keresztury Dezső: K.J. Istenek	Apr. 1.
Egy rokonszív megállt. C.	Apr. 2.
Kisüst. E.	Apr. 4.
Három prédikátor. Regény-részlet a Julianus barátból	Apr. 7.
Nomád levele mint utóhang	Apr.10.
Németh László: Istenek	Apr.14.
K.J. nyilatkozata	Apr.15.
Nomád levele a "magyar tudat"-ról	Apr.15.
Fényi András: A történeti regény. Beszélgetés K.J.-sal	Apr.15.
"Népi író" és cigánykérdés	Apr.B.
Nyilvános bűnbánat a Művelődés Házában. C.	Apr.22.
Egy presbiter: Ami erkölcsileg összeferhetetlen	Apr.28.
K.J. krónikája. József Attila emlékének	Apr.28.
Juhász Géza: Történelmi regényirodalmunk fordulata	Máj.
Dóczi István: K.J.: Esti beszélgetés	Máj.28.
Gyermek. E.	Máj.-jun.
Bárdosi Németh János: K.J.: Süllyedő világ	Máj.-jun.
Terestyéni Ferenc <sup>o</sup> K.J.: Baranyai utazás	Máj.-jun.
Ünnepeld a könyvet - öld meg az író. C.	Jun.
A magyarság útja a gyermek. C.	Jun.
Donáth György - Bende István: Az Egyesületi Együttműködés /EKE/ a Sajtókamara elnökségéhez	Jun.
Nagy Pál: K.J.	Jun.
Possonyi László: Színházi krónika	Jun.
Vass László: Korok és osztályok	Jun.
Megkondula a harang	Jun.16.
Népi irodalom - osztály irodalom?	Jun.21.

A K.J. - Németh Károly sajtórágalmazási perben elrendelték a bizonyítást	Jun.25
<u>[Szi] Gábor</u> szij: A birói ítélet után	Jun.25.
Esti beszélgetés. C.	Jul.
Benke Nagy Sándor: K.J.: Esti beszélgetés	Jul.
Homosev S. Agi: Egy kis analízis a - "Szintézis"-ből	Jul.18.
Pálóczi Horváth Lajos: K.J.: Rékatánc	Aug.
Nyulcsánk meg jajgató. Regény-részlet.	Aug. 1.
Bella Andor: K.J.: Egy szót sem irodalomról	Aug.21.
Koczogh Akos: K.J.: Rékatánc	Aug.27.
Gyöngy temetése. Regény-részlet. <u>[Holdvilág völgye]</u>	Aug.-szept,
Esti beszélgetés. C.	Szept.
-ra-: A hóbertosok	Szept.13.
Szabó Zoltán: Külön világban	Szept.30
Várkonyi Nándor: K.J. irói utja	Szept.-okt.
Esti beszélgetés. C.	Okt.
Emlék. E.	Okt.15.
Ernyei Gáspár: A Kolozsvári Nemzeti Színház prózai műsora	Ősz
Miért nem a finn változatot? C.	Nov.12.
Mulatságaim. C.	Nov.19.
Néhány megjegyzés Márai röpiratához. C.	Dec.15.
Keresztelő a veremben. Regény-részlet <u>[Holdvilág völgye]</u>	Dec.22.
Sötétség. E.	1942
Sötétség. C.	1942
Bisztray Gyula: Színházi év akadályokkal	1942

# K Ö N Y V E K

**KODOLÁNYI JÁNOS: CSENDES ÓRÁK.** Az író szanaszéjjel megjelent tanulmányainak, cikkeinek, bírálatainak legújabb kötete. A tanulmányokban jövőre mutató, bírálatokban építő, a cikkekben segélykiáltás. Pusztul az Ormánység, az idegen szaporodik, a magyarság fogy. Az író minden sorban jövődőt lát, sorsot kovácsol, profeciát mond. Van a »Csendes órákban« valami a magyar adventből. Lázás útkezesés, türelmetlen hazafelé igyekvés. Kisiklott ösvények között építeni kell a magyar szellem új útját. A nagy cél világosan áll az író előtt. Ha ebben a hazában nem lehet marokba szedni a magyarságot, ha az ellentéteket nem lehet áthidalni magyar és magyar között, ha nem lehet az öntudatot mozgósítani minden magyarban, ha nem lehet kinyitani szemünket a magyarság végtelen szépsége, nagysága és értékei meglátására, ha nem szabad rámutatnunk erőinket rágó férgekre, akkor nincs semmi értelme annak, hogy ezen a földön eltöltsük napjainkat.

Az esti beszélgetés minden sora a magyar szellem szupremáciáját akarja biztosítani. De e szellemi impérium kiépítéséhez szükség van vízvázlatokra. Ami nem a miénk, semmi közünk hozzá. A »túlso parton« lévőket mélységes szakadék választja el a »mieinktől«. A tűz a víznek sohasem lesz barátja. De ennél szomorúbb, hogy a magyarság táborában is ott látja az író a mélységes szakadékot. A szomoriak, földimihályok nem olyan veszélyesek, mint azok, akik magyar nevükkel s az idegenek által megfertőzött szellemiségükkel a magyar kibontakozás gátvetői. A nagy »hajsza«, a »feszítsd meg«-üvöltés, a Földindulás mindent átütő sikerének erőszakos elpusztítani akarása, a lélekbemarkoló magyar sorsdráma diadalával mit sem törődve, az író ország-világ előtt való becstelen meghurcolása, fényes perdöntő bizonyíték amellet, hogy vannak magyarnyelvű emberek ebben a hazában, akik még mindig siketek az örök magyar szellem egyre erősödő hangjai-

nak a meghallására: Kodolányi ezekben a fülekbe kiált, ezekben a szemét nyitogatja, hogy hallván halljanak és látván lássanak. Lássák micsoda »egyenlőtlen harc folyik itt a magyar szellem ellen«, hogy lássák, »miért kiáltották ki Adyt zsidónak, nemzetgyalázonak, miért halt meg József Attila és Juhász Gyula, miért vonszolták a megyegyűlések elé Móricz Zsigmondot, miért züllött el Sérió Kálmán«, hogy miért került ebbe a »sáros áradás«-ba a Földindulás után a Cseresnyés is.

Ha a könyv csak eddig szólna, bántó reménytelenség ejthetne kétségbe minden magyar embert. De minden csökönyös és makacs ellenálláson keresztül cseng a magyar szellem győzelmének a hangja. Szinte érezzük az új életerőnek és friss áramnak a nemzet testébe való bevezetését. Ez a fel-frissülés soha sem lett volna elképzelhető anélkül, hogy a magyar írók — köztük az élvonalban Kodolányi Jánossal — a magyar nép lelkének ősi erői közé vissza ne hajoltak volna.

Ezekkel a gondolatokkal adjuk a »Csendes órákat« minden magyar ember kezébe. A könyv kiállítói számára csak az a megjegyzésünk, hogy máskor vaskosabb nyomdatechnikai hibákat ne ejtsenek és ne feledkezzenek meg egy ilyen tanulmánykötetben a tartalomjegyzék készítéséről.

**Kanyar József**

*Magyar Élet*

*1943. jan.,*

*1. sz. 15.*

SUOMI. Kodolányi János könyve. (Turul kiadás, Budapest, 1942.) — Ez az egy kötetbe zárt két könyv (*A csend országa és Suomi titka*) több egy író megismételt hűségnyilatkozatánál egy nagylelkű kis nép iránt; a Suomi-könyvek *dokumentumok*. Egy írói egyéniség különös alakulásának titkát és egy magyar nemzedék nemzetpolitikai vallásának katekizmusát őrzik. Kodolányi, a Szabó Dezső- és Mórincz Zsigmond-epigonnak kikiáltott „rossz realista regényíró”, pályája közepén váratlanul kimenekül a földrajzi helyzet és a naptári idő szorongatásából, irodalmi működését is, emberi életét is más síkra helyezi át. A XX. század helyett a XIII. században keres témát regényeihez, s majdnem hibátlan történelmi regényeket ír. Hazáját nem cseréli el, hanem második hazát keres magának, s a magyarság példaadó „finn embere” lesz. Fordulásai csak a világ számára váratlanok, ő maga mindkettőt tervszerű, évekig tartó munkával készítette elő. A második haza felfedezéséről, a hazatalálás julianusi öröméről számol be az első Suomi-könyv, *A csend országa*.

A magyar irodalom s vele együtt a mélyebb magyarság két erős írói egyéniség hatása alatt két nép példáján próbálta a magyar sorsot megfordítani az utolsó évtizedben: Németh László a görögöséget tanította, Kodolányi a finnséget. Amit a túlságosan is politikai érdeklődésű nemzedék nem tudott megtalálni Németh László görögöség-hitében vagy megfoghatatlannak talált a sziget-vallásban, azt mind megtalálta Kodolányi Suomijában. Suomi jelen volt és valóság, érv lett tehát és példa, fegyver és mintakép. Egy egész — s a sziget-vallóknál semmivel sem hitványabb — fiatal sereg indított harcot, Kodolányi vezetésével, Suomiért, a magyar szellemi és társadalmi élet „finn” szellemiségéért. Ezek a kemény harcok az újságcikkeknél időtállóbb formába: könyvbe gyűjtött dokumentumait őrzik a második Suomi-könyv, a *Suomi titka*.

Ha Finnországról beszélünk, ellágyulunk vagy kardot rántunk, szeretmet vallunk neki, vagy hadat üzenünk példájának pajzsa mögött. Erről a kétféle magatartásról pontos képet ad ez a kétkönyves kötet. *A csend országa* a magyar irodalom egyik legpoétikusabb útirajza, átítatva a friss lelkesedésnek szinte már a hihetőség határain is túllépő hevületével. Ezt a könyvet a *szépiró* Kodolányi írta, lapjairól ugyanaz a tiszta költészet árad felénk, ugyanaz a melegség csap meg, mint a Dunántúl, az Ormánság tájait idéző írásaiból. A *Suomi titka*ban összegyűjtött cikkekből is felcsap néha a lelkesedés lángja, s *A csend országának* felejthetetlen poézise is felcsillan néha a lapokon, ebben a könyvben azonban nem a szépirói erények a fontosak, ebben a *publicista* Kodolányi teszi mérlegre lelkesedését, igazol és cáfol, vádol és vitatkozik, mert felelősséget érez azért a mozgalomért, amelyet elindított, be akarja bizonyítani, hogy rajongásának a szépségek iránt érzékeny lélek lelkesültségén túl súlyos és komoly tárgyi indokai vannak. Egy páratlanul éleslátású, szókimondó, nempolitikus ember, akinek politikai előrelátását azonban majdnem mindig igazolták az események, fennszóval hirdeti, hogy legnagyobb emberi élményei Finnországban érték, az ország élete alkatrészévé lett, s szeretné

Sorsunk 1943, jan., 1. m. 53-54.

egész nemzete életének alkatrészévé tenni. Úgy látja, hogy a magyarságnak, ha minden áron példát akar keresni nemzeti életéhez, északon, Suomiban kell keresnie, mert Európában Suomi népe jutott el a társadalmi berendezkedés legfölkéletesebb formájához. A magyar léleknek megfelelő társadalmi szervezkedést és életformát csak Finnországban találhatunk. Ennek bizonyosságául íródott a könyv valamennyi cikke, ezért mutatja be a finn élet teljes keresztmetszetét. A tanyai és városi élet, a családi és egyesületi együttélés változatos színei, a köztársasági elnök és a finn paraszt portréja, az irodalmi és színházi élet, a hadsereg szelleme, a Finnországban valósággá vált finn-magyar barátság megnyilvánulásai, a föld-reform, a szociális viszonyok, erkölcsiség, paraszti műveltség és szövetkezetek kérdései sorakoznak fel a *Suomi titkában* egészen a finn irredenta módszereinek leírásáig: valamennyi követésre méltó példa, nem csak az író, hanem a tárgyilagos olvasó véleménye szerint is. Az író megpróbál felelni a kérdésre: mi az oka annak, hogy ez a maroknyi, alig négy milliónyi nép a kultúra, az emberiség és a társadalmi biztonság olyan magas színvonalára emelkedett, hogy példaképpül szolgálhat bármely nemzetnek, elsősorban pedig a magyarnak? Mi Suomi titka? Egy mondatban így fogalmazza meg: „Finnország ereje a földművelő nép ereje.” Bővebben: *a kulturális és vallásos egység, a legmodernebb élet mellett bensőséges ragaszkodás a családi és népi hagyományokhoz, szinte naív ragaszkodás a természethez, az egyes ember önmagáért való felelőssége, az egész emberiség, amely a felettesekkel szemben is állandóan jelen van. Ez termelte és alakította ki a legfölkéletesebb kollektív demokráciát, amely a XX. század Európájában eddig létezett. Az 1938. szeptemberében Teleki Pál grófhhoz intézett levél a könyv sűrített kivonata, s ma megrázó „salvavanimam meam...”*

Amikor Kodolányi a Suomi-könyvet írta, még hihetett a finn-magyar új-Európa-példa lehetőségében s vele együtt még sokan hihettünk benne. Barátai akkor kinevették, cserbenhagyták, a sajtó elhallgattatta, — a két Suomi-könyv mégis egy nemzedék katekizmusa lett. Ma divattá és korszerűvé lett Suomiról beszélni, Kodolányi tanításai szölamokká lettek, tartalom és őszinteség nélkül. Az új kiadás ezek ellen a divatos szölamok ellen fegyver, s hogy ki kellett és ki lehetett adni, az azt bizonyítja, hogy erre a fegyverre még mindig igényt tart a hitvalló nemzedék, s még nála is jobban igényt tartanak rá a nyomába nőtt újak. A *Suomi* nem csak dokumentum, hanem figyelmeztetés is: a harcot Suomiért folytatni kell.

A könyvet legnagyobb részben *A csend országának* poéziséhez hangolt kitünő képek díszítik. — Sajnos, kifogásolnunk kell — éppen azért, mert a könyv dokumentum —, hogy a kiadó elfelejtette rányomatni a könyvre megjelenésének idejét. Az évszám az utókor előtt igazolhatta volna az író, hogy szükségét látta a figyelmeztetésnek, s a kiadót, hogy a figyelmeztetést meghallotta.

Szij Gábor.



# Építészeti jegyzetek

## Kodolányi Márai-cikkéhez

1.

„Az emberi lélek bonyolult tulajdonságai és életfeltételei mellett szinte mellékes szerepe van a civilizációnak” — írja Kodolányi János Márai röpiratához irt rendkívül érdekes hozzászólásában. „Semmiképen sem olyan nagy, mint amilyent Márai s mindazok, akik a nyugateurópai civilizációt helytelenül azonosítják a kultúrával, tulajdonítanak neki”. Mert mi a civilizáció? „... az ember önfenntartási ösztönének, tehát a fizikai élet biztosításának eléggé egyszerű funkciója”. És mi a kultúra? A transzcendens világ jelképrendszere, szimbolumai. „Ha... a jelkép valóságában való érzés elvész, a jelképrendszer, tehát a kultúra felbomlik”. Kodolányi úgy látja, hogy ma egy ősi jelképrendszer felbomlásának a korát éljük. „A természettudomány megölte a szimbolumot, a csodát”. „... Új csodának, új jelképrendszernek, új kultúrformának kell jönnie... mert kultúra nélkül nincs elvisehető emberi élet”.

2.

Néhányan, akik magyar építészet sorsát aggódba figyeltük, évekkel ezelőtt valami hasonló bajt sejtettünk. Észrevettük, hogy az igazi nagy építészetek mindig valamely nagy és erős szimbolumrendszernek a gyermekei s az igazi építőművészet kialakulásában a civilizációnak mindig mellékes szerepe volt. Csak a transzcendens világ szimbolumaiban feloldódó, erős lelkeséget tartalmazó nagy kultúráknak volt sajátos építőművészete. Kodolányi is, mikor az ember kultúralkotó képességeiről beszél, elsősorban építészeti példákat említ: Frobenius és Dacque kutatásaira hivatkozik, Tihuanako romtemplomait, a Húsvét-szigetek óriás kultikus szobrait, a mexikói és az egyiptomi piramis kultúrákat említi. Valóban nemcsak a negyedkor embere keresett enyhülést a kőheformált jelképekben: minden kultúrának, amely az emberi lélek feszültségét a transzcendens létezés jelképrendszerében oldotta föl, megvolt a maga építőművészete. A fizikai lét egyszerű vagy bonyolultabb biztosításából építészeti alkotás még nem született. Mert: „az architektúra akkor születik — mondja Le Corbusier — amikor a célok, a szükségletek kielégítésére törekvő szellemet meggyőzi a felzárnyaló lendület, s nem elégszik meg azonnal, hogy csak szelvény, ill. taitalomra törekedik, túlmenve a

házon, a palotán, a templomon, felszökik magasba... löböt akar”. Mit akar? Kodolányi szavaival élve: a transzcendens világ jelképi tükröződését. A kőben, betonban, vasban kifejeződő kultúrát. Ez: az építőművészet; a többi: csak építőtechnika.

3.

Ugy láttuk akkor, ide s tovább esztendeje, hogy a bomlás már a XIX.-ik században megkezdődött. Az építőművészet hanyatlásának a görbéje is ellentétesen halad a civilizáció felemelkedő vonalával. Érdekes, hogy e tüncire éppen a modern vasbetontervezés egyik kiváló mérnöke figyelmeztet: „A művészet éltetője a szellem, — írja Folly Róbert — a tizenkilencedik században pusztán intellektussá fajul. A művészet üres formalizmussá lesz, már nem veszi körül a lelket, amely megszabja az élet irányát és egyensúlyt tart a magasba törekvő vdgyak és mélységbe hárzó őszön között”. Vagyis nem oldja fel a „tudattalan létezés és transzcendens létezés között lévő feszültséget”. Ezen a vonalon érkezünk el a mai modern építészethez, melyről már sokszor megírtuk, hogy a meddő formalizmus válságában tengődik. A civilizáció, a technika itt is elvégezte a maga romboló munkáját. Elhomályosított minden emléket, megfojtotta az életményt, eltemette a hagyományt. Az épületek csak bonyolult számítási műveleteknek és technikai megfontolásoknak az eredménye, „önmagától indul ki és önmagába tér vissza”. Csupa hasznosság és semmi szellem. Tudományos tételek, a lélek felszárnyaló lendülete nélkül. A transzcendens létezés jelképi tükröződését ebben az építészetben hiába keressük. Egyetlen igazolás: a fizikai szükségletek kielégítése. Ma már látjuk, hogy a vasbeton földfedezése és más technikai vívmányok nem elégségesek egy új és élő építőművészet kialakításához.

4.

Mi sem bizonyítja jobban Kodolányi igazát, — hogy tudniillik egy kultúrforma felbomlásának a korát éljük, — mint az a, nemrégén még szelvényben hosszában hangzottát föl, hogy a mai építészet már csak technika, nem művészet többé. Műszaki tudomány. Minden egyéb romantikus szelvénynek minősítették. E szörök fogja nem egyszer megrovásban része

Magyar Uf  
1943. jan. 7.  
A. 2. 3-4

sült, amikor a mérnöki önbizalom, a matematikus gondolkodás, a technikus eljárás egyoldalúságát és túltengését szóvá tette: „*építészellenes felfogás*...” — mondták. Nyilvánvaló, hogy nem a technika építészeti szerepének a lebecsüléséről volt szó, hanem az alkotómunka egyéb tényezőit elnyomó túltengéséről, kizárólagosságáról. Nem is a kiváló magyar építésmérnöki karban van a hiba, hanem a korban, amelynek önkéntelen eszközei és képviselői. Még ma is igen kevesen látják, hogy az emberi lélek bonyolult tulajdonságait és életfeltételeit ez az építészet nem elégíti ki. A bravurosan szerkesztett vasbetonvázas házakban, *egy mechanikus élet kitűnően funkcionáló üzemeiben* a XX-ik század embere nem lelte meg a helyét. És nem lelte meg a diplomáiban, a bankjaiban, a kultúrházaiban az iskoláiban sem. Mert a feszültség a lét kínérése egyre fokozódik. Az építészet nem oka, csak tünete ennek a bajnak.

5.

A másik megállapításunk, amiért megrovásban részesültünk, az volt, hogy az építészetben ez a „modern gondolat” *jeltétlenül összeütközik* a „magyar gondolattal”. Az összeütközés ma már tagadhatatlan. Miért? Mert a magyar gondolat egyszersmind jelképrendszer is: *kultúra*. A másik gondolat pedig csak technika: *civilizáció*. Építészaink, éppúgy, mint Márai, a nyugat-európai civilizációt helytelenül azonosítják a kultúrával és jelentőségét túlbecsülik. „*Nincs magyar építészeti kultúrálománya...*” — hangoztatták. Keleti őskultúránk fészkei elsorvadtak, majd később a betelepített nyugati szerzetesbarátok kemény harcot vívtak e keleti kultúrálomány ellen; a reneszansz világszemlélete pedig véglegesen elragadta a magyarságot, a Kelet kozmikus, az embert a nagy mindenségbe harmonikusan beillesztő világszemléletétől. És megindult a végetérni nem akaró Kelet- vagy Nyugatvita. De eközben Bartók és Kodály megtalálta a magyar zene keleti kultúrálományát és azóta van magyar zene, (amelyben magyar létünk jelképi tükröződését szemlélhetjük). Az építészeti kultúrálomány szegegyebb, de éppen a legújabb kutatások bizonyítják, hogy sokkal jelentősebb, mint gondoltuk. Ez a hagyomány ma az egyetlen kivezető út a technikai civilizációban fuldokló építészetünk számára, mert ez még kultúra. Biztos talaj egy bomlásnak indult kultúrforma anarchiájában.

6.

De hogyan közelítjük meg ezt a kincset? Van egy módszer, amellyel hiába kísérletezünk: a kizárólagosan tudományos megismerés módszere. Ez kikapcsolja az élő részvétet és *legfeljebb csak utánzásra ösztökél*. Felmér, leltároz, csoportosít anélkül, hogy az optikai adathalmaz a rejtett értékeket megérező élménnyé sűrűsödne. A felmérést tehát ki kell egészíteni e kultúrálomány *tudatosításával*. Hogy miként épül aztán ez a történelmi tudat a ma építészetébe, az már a magyar alkotóképesség, talán a zseni dolga. Az volt a zenében is. És az irodalomban is. Legújabb építészetünk egyelőre olyan, mint a jól megtanult lecke felmondása. Sok a becsvágy benne és kevés az alkotó alázata. Több az európai értesültség, mint az önismeret. Több a kiegyezés, mint a vallomás. Építészaink szemléletéből éppen a *magyar-ság történelmi tudata hiányzik*. Ezért az alkotó munka egyszerű, szerkesztő munkává csökkenyenedett.

*A magyar építészetet ki kell menteni a felbomló kultúrforma anarchiájából. Mert ki lehet menteni.*

4 • MAGYAR OT

# Kodolányi János sajtópere Lendvai István ellen

A *Magyar Nemzet* 1942 április 15-i számában *Nomád*-levél jelent meg a magyar öntudatról. A cikk miatt Kodolányi János sajtópert indított Lendvai István ellen. A pert szerdán tárgyalta a büntető-törvényszék Kovács-tanácsa. A tárgyaláson Lendvai István ügyvédjével, dr. Pfeifer Zoltánnal jelent meg. Ott volt Kodolányi János sértett és képviselője, dr. Götsche Ervin ügyvéd. A tárgyalás megkezdése után a bíróság ismertette az inkriminált cikket, amely a következőképpen szól:

### Tekintetes Szerkesztőség,

egyik figyelmes olvasóm, aki természetesen szinte játszva kitalálta, hogy a tömegszítés nemesítésére kiadott *Cigánylány csókja* című pornográfia szerzője csakis Kodolányi János lehet, megküldte nekem a budapesti *Uj Nemzedék* 1930 augusztus 31-én megjelent számát. Abban van egy tudósítás, amelynek kétbasósbos címei így hangzanak: „*Felháborítóan gyalázkodó cikket írt egy baloldali újságíró cseh szoldban álló lapba a Szent Imre-ünnepségekről*” — „*Mit ér az ünnep, ha magyar?*” írja Kodolányi János a pozsonyi *A Nap*-ban. A tudósítás elején ezeket olvassuk:

„Az ország egész lakossága felekezeli és egyéb különbségre való tekintet nélkül még hatása alatt van annak a magaslatos ünnepnek, amelynek keretében nemcsak az ország, hanem úgyszólván egész Európa hódolt Szent Imre hercegnek és Magyarország első szent királyának. Az elszakított területek lakossága a trianoni határok mögé szorítva, nagyobbrészt csak lélekben kapcsolódhatott az ünnepségekbe, amelyekre elküldötte követét a Szentatya is és amelynek fényét hat bíboros jelenléte emelte. Ebben az ünnepi hangulatban akad magyar újságíró, körüli lapok munkatársa (körüli lapokon akkor a tudvalevőleg még telivér „liberális” Est-konszern lapjait értették) *A szerk.*), aki a cseh kormány által szubvenzionált és Magyarország területéről kitélt *„A Nap”* című pozsonyi lapban ünnepnő és gyalázkodó hangú cikket írt. *A Nap* augusztus 22-i számában Kodolányi János a írásával „*Mit ér az ünnep, ha magyar?*” címmel cikk jelent meg, amelynek olvasása közben ökölbe szorul az ember kezé. A cikk író cinikus, gúnyos hangon aposztrofál a Szent Imre ünnepségekkel kapcsolatban mindent, ami nekünk szent. A hazáru'assa' határos az a beállítást, ahogyan a cseh kormány magyarnyelvű házi-lapjában a Szent Imre-évvél foglalkozik. Nem áll meg az ellen is kifogást emelni, hogy az új kétpengősön Magyarország Védasszonyának képe van és letagadhatatlan tendenciával összekeveri az *Árpád-házi Szent István* és Szent Imre herceg megünneplését Ferenc József centenáriumával.”

A tudósítás további részleteiből csak annyit közlök, hogy Kodolányi a cikkben *Magyarországot a világ legragikomikusabb darabjának* a Szent Imre-évet az inséges nép kiállítására rendezett *cirkusznak* nevezte. Benes akkori szoldos lapjának hasábjain.

Minderről pedig azért elevenltem fel, mert a debreceni „népi lap”, mely nemrég is lelkesen védelmezte Kodolányi szégyenletes fércművét, legutóbb mint a „magyar szellemi függetlenség” és a „magyar tudat” ihletett apostolát vette oltalmába velünk szemben ennek a *Benesék felé farkcsóváló a magyarság felé gyalázkodó* cikknek elkövetőjét. Nem tudom elgondolni még akkora fantáziával sem, hogy a lap védencét egyenesen a magyar tudatnak, önértelmek, méltóságnak va'amiféle túllengése vihette volna rá arra, hogy akkor, amikor a felvidéki magyarság hátán a „cseh-szlovák demokrácia” ömskorbácsa ugyancsak véres sebeket szakkolt, egyáltalán munkásságot vállaljon egy *Benesék által nyitván nem magyarbarát cölökből pénzelt, a magyar kormány által nyitván nem ok nélkül kitélt újságíró* s abban a *Benesék részéről állandóan megrágalmazott magyarságot maga is denuncálja*, pocskondázza, kisebbitse. Még ha egyes

dolgokra nézve ténybelileg igazra lett volna is, akkor sem lehetne volna meg ezt éppen a „magyar tudat” állítólagos apostola, ha a magyarság szeretele nagyobb lett volna benne a *politikai és vallási gyűlölködésnél, továbbá a bármilyen eredetű pénzek iránt való mohó szerelemnél.*

Ha ezt bizonyos budapesti és vidéki „népi” körökben nem értik, akkor ez csak szomorúan jellemző rájuk. De akkor ne is vindikálják önmaguknak a magyar tudat hordozásának szabadsalmát, tájékozatlan olvasóik előtt magyartalan érzelmek és szándékok gyanúába keverve olyan lapokat és közírókat, *melyek és akik soha meg nem esőkölték Benesék kancsukáát, soha cseh-szlovák pénzeket nem ambicionáltak a magyar szenvedések trianoni éveiben, mint ahogyan ma sem útszéki cigánylányok csókjában látják a magyar népiség szellemének műzsacsókát* és nem akarják a kélpengősön a *Patrona Hungariae* mindenkéféntiszteleméllő, mert ösmagyar hagyományokat is sugárzó képe helyett szívesebben látni mondjuk valamely „keményhúsú” és „tüzesszemű” cigánylányét. Mert *mit ér a „magyar tudat”, ha anyagi okokból felfüggesztődik a kétarkú cseh-szlovák oroszán előtt és mit ér a nemzetpróletásár, ha Benesék pénznek, tehát magyar szenvedések vérdíjának illata lengi körül?*

Az elnök megkérdezte Lendvai Istvánt: *Bűnösnek érzi-e magát.* Lendvai ezt válaszolta: *Nem.*

Lendvai azután előadta hogy a cikket *közérdekből és felfogása szerint jogos magánérdekből* írta. Közérdekűnek tekintetem — mondotta —, mint olyan közíró, aki harminc

éve harcol minden közéleti összeférhetlenség ellen, hogy rámutassak arra, hogy *súlyosan terhelő politikai multja következtében a főmagánvádlnak nincs joga, hogy önmagát, mint a magyar tudat kiváltságos megtestesítőjét tüntesse fel.* Jogos magánérdeknek tekintetem, hogy amikor személy szerint a főmagánvádlnak és a befolyása alatt álló napilapok és folyóiratok *súlyosan támadtak, önmagamot megvédelem.* Ha az inkriminált cikk hangja a szokottnál is *szenvedélyesebb volt*, az talán lélektanilag érthető tőlem, aki harminc éven keresztül *szöveg ellentétben álltam a főmagánvádlnal* Mert én, mint közíró, szembeszálltam a *Károlyi-forradalommal, a kommunizmussal, Kun Béla és Szamuely rémuralmával* és csak Isten kegyelmének köszönhetően, hogy a vörösök kötelezől megmenekültem, amikor ő a kommunizmust szolgálta. Én, mint közíró és mint politikus, mindig *magyar szolgáltatban álltam.* Én tehát a magyar érzellet, a magyar öntudat hiányával nem vagyok vádolható annak részéről, aki *szolgált a kommunizmust.* Akkor, amikor már keresztény sajtó volt Magyarországon nem keresztény lapoknál dolgozott, ugyanakkor anyagi kényszer nélkül *a Benesék által pénzelt és a magyar kormány által Magyarországról kitélt lapoknak rendszeresen dolgozott.* Mindezek alapján — fejezte be szavait Lendvai — kérem a *válóság bizonyításának elrendelését.*

*Magyar Nemzet*  
1943. jan. 28.  
12. n. 5.

## Bizonyítékok

Pfeifer Zoltán, Lendvai jogi képviselője terjesztette elő ezután bizonyítási indítványát. Hangsúlyozta, hogy a cikk minden részére nem tud most bizonyítékokat előadni, mert a főmagánvádló, bár a közlemény majdnem mindvégig súlyos állításokat tartalmaz, az egész cikket nem tette vád tárgyává. Hogy a Cigánylány csókja című harminc-filléres novella csakugyan ponyva és csakugyan olyan körülményekre utal, amely érthetetlen módon kikerülte a cenzura figyelmét és hogy ez csakugyan nem való az ifjúság és a kisebb műveltség társadalom kezébe, kéri a következő tanúk ki hallgatását: Révay Tibor Jézustársasági atyát, a Manréza vezetőjét.

Nyisztor Zoltán pápai prelátust, Szőcsy Gyula református presbitert, Kecské István frőt, Cavalier Józsefet, Ajtay Józsefet, Eszterhás Istvánt, Demkó Mihályt, Jankowich Marcellt, Purubszky Gézát, Egrý Ferencet, Fűsy Kálmánt, Giller Jánost, Virágh Pált, Szüllő Gézát, Darvas Jánost, Pálffy Józsefet, Virtsologi Ruprecht Elemért, Trettina Jenőt, Vadnay Bélát, a Debrecen című lap felelős szerkesztőjét, Kemény Simont, Bakos Ákost, Parragi Györgyöt, viléz Kolosváry-Borcsa Mihályt, a Sajtókamara elnökét és Gáspár Jenőt, a Sajtókamara főtitkárát.

## Kodolányi a Magyarországból tiltott lapokba írt

A védő ezután rámutatott arra, hogy Nomád cikke a jogos kritika határát nem lépte túl és hogy a Cigánylány csókja című munka jogosan bírálható, mert csakugyan ponyva. Kérte ennek a műnek ismertetését. A főmagánvádló által inkriminált sorok csak kiragadott részei a cikknek. Vannak a közleményben a személyével foglalkozó részek is, amelyeket nem inkriminált. A bírói gyakorlat az, hogy csak azokat a cikkrészeket lehet inkriminálni tekinteni, amelyeket a főmagánvádló megnevez. A cikk jó részét pedig Kodolányi János nem kifogásolta. Arról van szó, hogy a főmagánvádló Magyarországról tiltott. Pozsonyban megjelent Nép és A Reggel című, a sarlómozgalom

szolgálatában álló lapokba írt. A sarlómozgalom Prágából pénzelték Magyarországra érdekeivel ellentétben állt. S Kodolányi János innen Budapestről szállította ennek a politikai mozgalomnak a tüzet, amelynek lángjából a magyarság pörkö lödött. Hogy a benesi politikát szolgálták ezek a lapok és ez a mozgalom, kéri azoknak a lappéldányoknak a beszerzését, amelyekben Kodolányi János cikkei megjelentek. Kéri a Revizós Liga, a miniszterelnökség kisebbségi osztályának és a külügyminisztériumnak megkeresését. Indítványozza, keresse meg a bíróság az Országos Magyar Sajtókamarát és szerezze be Esterházy Istvánnak a sarlómozgalomról megjelent röpiratát.

## „A hazafulással határos...”

Pfeifer Zoltán hangoztatta, hogy a fent előadottakból bizonyítani kívánja azt is, hogy szinte a hazafulással határos az a mód, ahogyan a főmagánvádló a Szent Imre ünnepségekkel foglalkozott. Bizonyítani óhajtja azt is, hogy Kodolányit anyagi érdekek is vezették-e, amikor ebben a megszállt területi hadjáratban ilyen mértékben részt vett. Hivatalos nyilatkozatok is hangoztak el akkoriban a sarlómozgalommal kapcsolatban. Ez a propaganda nemcsak egyházellenes, hanem Magyarország-ellenes is volt, mert az egyház és az iskola ápolta ott a magyar szellemet és tartotta épségben a magyar érzést.

Az elnök megkérdezte, nincs-e mód a békés elintézésre. Lendvai István azt válaszolta, nincs módjában hozzájárulni a pör békés elintézéséhez, egyfelől azért, mert a pört nem ő indította meg, másrészt azért, mert a békés elintézés csakis

a főmagánvádló egyéni érdekét szolgálja, nem pedig azét a közérkölcését, amelynek védelmében harminc éve harcol.

Götsche Ervin, Kodolányi János főmagánvádló képviselője általánosságban hozzájárul a bizonyítás elrendeléséhez. Kéri azonban, hogy a bizonyítást a bíróság különítse el két részre: külön az irodalmi kritikára és külön a politikai megjegyzésekre. Ellenbizonyítékainak előterjesztésére nyolcnapos határidőt kért. A bíróság ezután az ellenbizonyítékok előterjesztéséig a tárgyalást elnapolta. Új határnapot hivatalból fog kitzüni.

# Kodolányi János sajtópere Lendvai István ellen

Lendvai István a Magyar Nemzet múlt év április 15-én megjelent számában „Nomád levele a magyar tudatról” címmel cikket írt, amelynek egész tartalmát, de különösen egyes részeit súlyosan sérelmezte Kodolányi János, aki sajtópert is indított Lendvai ellen. A cikk ponyvának és pornográf műnek nevezte Kodolányi „Cigánylány csókja” című novelláját, a továbbiakban pedig azt állította, hogy Kodolányi „felháborítóan gyalázkodó cikket írt cseh zsoldban álló lapba a Szent Imre-ünnepségekről” és általában úgy állította be Kodolányit, mint aki a cseh megszállás alatt Benesék magyarellenes mozgalmát támogatta s ezt a célt szolgálták a Pozsonyban megjelent Reggel és a Nap című lapban általa írt cikkek is. A törvényszék előtt szerdára kitűzött tárgyalás megnyitása után dr. Kovács Miklós tanácselnök ismertette az inkriminált sajtóközleményt, majd kihallgatta Lendvai Istvánt. A vádlott újságíró kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek, a cikket köz- és jogos magánérdekből írta. Hangoztatta, hogy harminc éve harcol a közéleti összeférhetlenség ellen és közérdeknek tartja, hogy rámutasson Kodolányi világnézeti és politikai tevékenységére. Jogos magánérdek is vezette, mert három évtizeden keresztül súlyos támadásoknak volt kitéve. Kérte az inkriminált közleményre nézve a valóság bizonyításának az elrendelését.

Dr. Pfeiffer Zoltán védő terjesztette elő részletesen a bizonyítási indítványt.

A védelem arra nézve, hogy a „Cigánylány csókja” című 30 filléres novellásfüzet ponyváfércmű, szakértő tanuként kérte kihallgatni Révay Tibor Jézustársasági atyát, a Manréza vezetőjét, dr. Nyisztor Zoltán pápai preláust, dr. Szöcs Gyula református presbitert és dr. Kéky István író-t. Kérte a védő a Magyarországból kitiltott és a megszállás alatt Pozsonyban megjelent s Benes politikáját szolgáló „A Nap” és a „Reggel” című lapok beszerzését és ismertetését, továbbá arra nézve, hogy a Sarló mozgalom, amelyet „főmagánvádló politikailag támogató” nem a magyar irredentizmust, nem a magyarság érdekeit szolgálta, hanem Benes politikai hálózatához tartozott, kérte a revíziós liga, a nemzetvédelmi propaganda minisztérium, a miniszterelnökség kisebbségi osztályának és a külügyminisztérium politikai osztályának a megkeresését. A fentiek bizonyítására indítványozta még az újságíró kamara megkeresését, dr. Eszterhás Istvának, a Sarló mozgalomról megjelent könyvének ismertetését, továbbá dr. Kolosváry-Borcsa Mihály, Gáspár Jenő, Darvas János, Wirtsologi Rupprecht Olivér, dr. Eszterhás István, dr. Szüllő Géza, dr. Tóth László,

Kemény Simon és még több hírlapíró tanukénti beidézését.

Ezután a főmagánvádló képviselőjéhez, dr. Göttche Ervinhez fordult az elnök és felszólította, hogy nyilatkozzék a bizonyítás kérdésében. Dr. Göttche Kodolányi János képviselőjében kijelentette, hogy a valóság bizonyításához teljes mértékben hozzájárul. Megjegyezte, hogy a tárgyalás megkezdése előtt elment a vádlotthoz és megpróbálta az ügyet békésen elintézni, tekintettel arra, hogy a mai idők nem alkalmasak az ilyen ügyek folytatására. A kísérlet meddő maradt, nem sikerült békét létrehozni. A főmagánvádló képviselője ezután azt fejtegette, hogy ellenbizonyítási indítványt kíván előterjeszteni, amelyre nyolc napi határidőt kér. Bizonyítani kívánja ugyanis ennek keretében, hogy Kodolányi János sohasem szolgált a kommunizmust, Benesék magyarellenes érdekeit. Arról, ha az egyik lap közül Kodolányitól egy tudósítást, de nem hiv szelvényben, hanem elferdítve, az író nem tehet. Ami pedig a szóbanlévő novellákra vonatkozó állításokat illeti, azok meghaladják a kritika határait.

Az elnök ezután felszólította a szembenálló feleket, hogy nem lehetne-e az ügyet békésen elintézni, Lendvai azonban kijelentette, hogy a maga részéről nincsen mód a békés elintézésre.

A bíróság a tárgyalást elnapolta, módot ad a főmagánvádlónak ellenbizonyítékai betérjesztésére és csak ezután dönt a bizonyítás kérdésében.

Kodolányi János író sajtó utján elkövetett rágalmozás vétsége címén bünvádi feljelentést tett Németh Károly hírlapíró ellen, aki a Magyarországi napilap 1941. június 6-iki számában „Mit vesztett a bírói ítéletben Kodolányi és mit keres Erdős főorvos?” címmel nagyterjedelmű cikket tett közre, melynek egyes állításait Kodolányi kifogásolta és magára nézve sértőnek, illetve rágalmozó jellegűnek találta. Az újságcikk a „Földindulás” című nagyszerű Kodolányi-szindarab körül keletkezett pörrel foglalkozott. A sajtórágalmozási pörben a büntetőtörvényszék Kovács Miklós-tanácsa már tartott főtárgyalást s ekkor a felek kölcsönös kérelmére széleskörű bizonyítást rendelt el. A mai napra kitűzött folytatólagos főtárgyalást azonban a bíróság a tanuk meghallgatása nélkül elnapolta annak reményében, hogy a szemben álló felek között — a kölcsönös bejelentés szerint — békés megegyezés jön létre.

Nemzeti Újság 1943. Jan. 28.  
4.

**A békés megegyezés  
reményében elnapolták  
a Kodolányi János—Németh  
Károly-sajtópert**

Kodolányi János író sajtó útján elkövetett rágalmazás vétsége címén bűnvádi feljelentést tett Németh Károly hírlapíró ellen, aki a *Magyarország* napilap 1941 június 6-i számában „Mit vesztett a bírói híletlen Kodolányi és mit keres Erdős főorvos?” címmel nagyterjedelmű cikket tett közzé, melynek egyes állításait Kodolányi kifogásolta és magára nézve sértőnek, illetve rágalmazó jellegűnek találta. Az újságcikk a „Földindulás” című nagysikerű Kodolányi-szindarab körül keletkezett pörrel foglalkozott. A sajtórágalmazási pörben a büntetőbíróvényészek Kovács Miklós tanácsa már tartott főtárgyalást s ekkor a felek kölcsönös kérelmére széleskörű bizonyítást rendelt el. A szerdára kitűzött folytatólagos főtárgyalást azonban a bíróság a tanúk meghallgatása nélkül elnapolta, annak reményében, hogy a szemben álló felek között — kölcsönös bejelentés szerint — békés megegyezés jön létre. (MOT)

*Magyar Nemzet 1943.*

*Jan. 28. 22. N. 10.*

# Kodolányi János védelmében

Írta Bajcsy-Zsilinszky Endre

All-a fültemüle-pör két kitűnő magyar író, Kodolányi János és Lendvai István között. De Arany János ismeretes versének tanulságával ellentétben még csak a szereplő ügyvédek sem mondhatják, hogy a fültemüle nekik fültyül, mert a két agrárszakajt író ugyan egyikőjüket sem kecsgeletheti valami más honoráriummal. A pör azért csak folyik...

A törvénytörő tanácsa, elfrendelte a bizonyítást, egész sor tanu kihallgatását, újságikkék felolvasását, mindezt lényegében annak igazolására, hogy egyik legnagyobb élő írónk nem jó hazafi, elárulta annak idején a magyar ügyet Benesnek, már-már hazafülvő...

Nem kívánok — természetesen — elébevágni a bírói igazságszolgáltatás menetének, azt különben nem is tehetném, még ha akarnám is. De talán szabad 1943 januárja végén elborzadnom azon, hogy egyáltalán vita folyhat arról, vajjon a mi nemzedékünk egyik legnagyobb és legmagyarabb írója — jó magyar-e.

Eszembe jut a hazafülvő és irodalmi inkvizíció hosszú évtizedes pöre szegény Ady Endre ellen. Aztán a huszas évek elején Móricz Zsigmond ellen. Szellemi életünk szegényére Móricz Zsigmond — az Ady „rózsafavonója”-hoz méltó — „mélyzengésű hur” évekre kitiltatott a Nemzeti Színházból. Pekár Gyulának nem volt elég jó magyar ember Móricz Zsigmond. Én akkor, az ellenforradalmi természetes reakció legforróbb napjaiban tiltakoztam a magyar géniusz e megcsufolása ellen. Ugyanígy akarták később a magyar életből kiközösíteni Szabó Dezsőt is. Petőfivel Jyesmi csak azért nem történelmet meg, mert verseiből ügyesen kihagyogatták azokat, melyek nem illettek bele a „neobarokk” környezetbe. Kossuth is rosszul járt e két évtized során, halála után másodszor is száműzetésbe került. De folytathatnók a Bartók Béla és a Kodály Zoltán ellen való „hazafülvő” aggodalmaskodásokkal és méltatlan támadásokkal is. Közbe Tamási Áront is megcsúszkelték néha a „konstruktiiv” kritika és a hazafülvő igazhitűség. S ha nem csatlódom, volt idő, mikor Illyés Gyulának is védekeznie kellett a „szélsőbaloldali destrukció” gyanújával szemben. A román uralom részéről annyit üldözött tegyük mondóbb erdélyi publicistánk, Krenber Miklós (Spectator) is elég sok méltatlan gáncsot és gáncselést kellett elszenvedjen, amiért annak idején békehidat tervezgetett az erdélyi népek között... Most aztán Kodolányi Jánosra is rájár a rud.

Ha akarnánk folytathatnánk ezt a névsort, visszafelé a múltba. Tisza Istvánnal, a „fő háborus uszítóval”, az ifjabb Andrássy Gyulával, a „fekete gróffal”, a nagy rabonbán Ugron Gábor erkölcsös hitelének gonosz lejáratásával. Kossuth Lajost törvény közösisette ki a nemzet közösségéből, de nagy ellensége, Széchenyi is sokáig volt gyanús sokak előtt hazafülvő szempontból, Rákóczi Ferencet pedig törvény bélyegezte hazaárulóvá. S, hogy visszakanyarodjunk a félmulthoz és a jelenhez, Móricz Zsigmond husz évvel ezelőtt mint „kommunista” került kívül a Nemzeti Színházon, most aztán Kodolányi János áll vad alatt, mint Benes bérence...

Hát nem szörnyű dolog ez? Mindig a legmagyarabbak, a leghívebbek, a nemalkuvók, a magyar géniusz legigazibb kifejezői! Most el is tekintve Kodolányi János személynél és eseténél, kérdelem: ugyan mi volna ma ebből az országból s a magyar szellemből, ha a maguk korában vagy életük egyik-másik szakában mind e gyanúsaknak, kétes hazafülvőknek, káros rómblóknek tartott nagyok életműve hiányoznék — ruina a székes népbalлада. Kömüves Kelemennéjének vére Drávavárának építésénél — abból a mások, nagyobb és még tragikusabb sorsu Drávavárának építőkövei közül, melyet Magyarországunk neveznek?

gum mondanivalóját összekeverni a most folyó pörrel. Nem is tudhatom, Kodolányi János hogyan és mivel fog védekezni. Én csak a vádat látom és azt önmagában is tragikusnak érzem hazánk mai rendkívül súlyos helyzetében. Valóban Kodolányi volna az a belső ellenség, aki ellen kardot kell rántani? Lehet rossz magyar az, aki gyermekkorának keserves küszködéseitől kezdve egész írói és újságírói pályáját két eszmének szentelte, egész nagy tehetséggel ennek a két gondolatiak áldozta, vállalt érték szenvedést és nyomorúságot, rengeteg megaláztatást is, üldöztetést és sokáig szellemi éhért a tehetségtelenek duskálásai közepette: magyarságért és a szegényekért? Pályáján ő is tévedhetett nem egyszer, olyan szenvedélyes embernél, aminő Kodolányi. Ez bizony elég könnyen megeshet: Egy éven át szerkesztette az én hetilapomat, a Szabadságot, sokszor láttam, milyen elemi erejű benne a felháborodás készsége, ami aztán elragadhatja. Amellett nem is vérbeli politikus, hanem annál vérbelibb író s mint író mindig a

dolgok lényegét, a mélyen fekvő okokat keresi: emberben, társadalomban, korszakban; történelemben. Az ilyen író annál könnyebben botlik a politikai felszínen. De azt elmondhatom, hogy szinte nem is lehet vele másról beszélni, mint lelkének két legnagyobb gondjáról a magyarságról és a szegényekről. Legtöbbször a szegény magyarokról, a szónak mind a régi Szent-istván-énekekben szereplő hazafiai mind szociális értelmében. Ki fogja azt józanul elhinni, hogy egy ilyen igazán nem mindennapi és mélyen magyar művészi lélek szándékosan, tudatosan akart ártani vagy ártott hazájának?

Azt mondják a pörről szóló lap-tudósítások, hogy Kodolányi a huszas években cseh zsoldban álló pozsonyi lapba írt cikkeket, ott a Szent Imre-kultusz gyalázta és a sarlós mozgalmat pártfogolta. Tudtommal ez a legfőbb vád. Ha tette rosszul tette egyiket is, másikat is, harmadikat is. A cseh kormánnyal kapcsolatban lévő magyarnyelvű lapba azonban csak két okból írhatott: vagy nem tudta ezt a kapcsolatot, vagy tudta, de nem lévén más szellemi összekötő kapocs számára a felvidéki magyar ifjúsághoz, belement ebbe az — elismerem, kárhóztatandó — kompromisszumba. Az is elítélendő dolog, hogy nem megfelelő módon szólt bele a Szent Imre-kultusz kérdésébe s különösen, hogy ezt az ország államhátlárain kívül tette. Előtte azonban egyetlen percig sem lehet kétséges, hogy a Szent Imre-évnék ez a beállítása a magyarság szociális létkérdéseinek éles és nyers hangsúlyozása akart lenni az akkori „neobarokk” tulzásaival és egyoldalúságaival szemben, melyeknek során bizony valóban elspiritualizálódtak szociális létkérdéseink. Végül pedig, ami a sarlós mozgalmat illeti, abban az-  
lán igazán teljes bizonyossággal állíthatom Kodolányi jóhiszeműségét. Mert hiszen ez a sarlós mozgalom igen szépen indult, a felvidéki magyarság ifjúságának hazafias kezdeményezéseként, magam is barátságosan foglalkoztam vele annak idején hetilapomban és csak jóval utóbb tudtuk meg e mozgalom későbbi titkos kapcsolatait a cseh kormányzattal s káros elhajlásait a szélsőségek felé. Nos hát, ez volna az a rettenetes bűnanyag, amiért Kodolányi, János magatartása „már-már surolja a hazaárulást”?

De egyáltalán, igazságos és emberséges dolog volna: egy nagy tehetségű és nagy érdemű magyar író, lángoló magyar szellem erkölcsi egyénisége, hecsülete és magyar hazafisága fölött úgy törni pálcát, hogy a bünyőség serpenyőjébe ilyen vagy ehhez hasonló s legrosszabb esetben az emberi gyarlóság rová-

sára irandó kisebb botlásokat rakunk, de elfelejtjük a másik serpenyőbe rákni azt a töméntelen szépséget és dízozatot, regények, elbeszélések, drámai művek gamadáit, melyeknek mindenik a maga ha-

zánk és árva népünk ügyét szolgálja? Szegény Pethő Sándort nem is olyan nagyon régen valósággal elbűvölte Kodolány nagyszerű regénye a tatárjárás idejéből, a Vas Fiai, csodálatos vezércikkkel írt róla. Legutóbbi történelmi regényciklusának mostanában megjelent kötetét olvasom. A Hóldvilág Völgyét olyan elmélyedéssel és gyönyörűséggel, amibe a magamfajta politikával hajlódo embert csak a legtisztább és a legigazibb művészet tudhat így beleszeretni. Felismer-szik minden hősből és ezek minden szavából az író szándéka: fölmutatni ennek a mi gyarló nemzetünknek a magyar lélek, a magyar szellem, a magyar test ősi, maradandó, megörzendő vonásait. Kérdem én barátilag Lendvai Istvántól: hát ki a magyar ebben a

szomorú országban, ha még Kodolányi János sem az? Hát hogy akarunk itt magyarrabb és tisztultabb életét teremteni s hogyan akarjuk a magyar szellemet kimenteni a vízözönből, ha még egy Kodolányi Jánost is hajlandók vagyunk oda-dobni a hullámoknak?

Hiszzen lehet, hogy Kodolányi publicisztikai megnyilatkozásaiban, politikai állásfoglalásaiban nem mindig volt szerencsés, talán itt-ott kapkodhatott szalmaszálak után, melyeket gerendáknak nézett a szegény magyarság sorsának jobbítását sóvárgón kereső szemé. De ha semmi mást nem írt volna életében, csak a Földindulást, akkor is a magyar nép szeretete kellene, hogy óvja s melengesse őt egész életén.

Ez a véleményem a Kodolányi-ügyben s hiszem, hogy velem együtt igen sokaké, főleg azoké, akik iszonyodva gondolnak a magyar szellemi élet vészese homlására e végtelent hordozó időkben. Bizony méltatlan volt az a hajsza, melyet Lendvai István folytatott hosszú időn keresztül Kodolányi János ellen, méltatlan mindkettőjükhöz. S merem mondani — talán a pörökadó felekkel való régi őszinte barátságom s a mindkettőjük iránt érzelt nagyrabecsülésem jogcímén is: ennek a pörnek egyetlen méltó és megnyugtató befejezése csak az volna, ha Neméd mély sajnálkozása kifejezésével adna elégtételt megbántott és meg-hurcolt írótlársának.

Ujság 1943. jan. 31.  
25. n. 5.



## ARVI JÄRVENTAUS ÉS EGYÉB EMLÉKEK.

E hideg, havas téli napokon, amikor Budapesttől távol, szinte az egykori Padasjoki-beli magányomban élek, éjszaka gyakran hallok a finnországi szelek zúgását a ház körül. Mintha odakint „sóhajtana a Päijänne”, mintha a Kellosalmi fenyvesei süvöltöznének, mintha az ablakon az északifény zöld, meg narancsvörös sugárnyalábjai villognának.

A hó karikázva kavargó a metsző északi szél korbácsütéseire s hajnalonként szinte hallok, amint a ház gazdája nehéz csizmáival ropogtatja a havat s recsegve nyitja az istálló ajtaját.

Ezekben a napokban sokat foglalkozom Arvi Järventaussal, a korán sírba szállt jóbaráttal s a különös kapcsolattal, amiben vele voltam. *Kereszt és varázsdob* című regényét fordítgatva, egyre hevesebb vágy szállott meg, hogy egyszer, csak még egyszer találkozzam vele, hallgassam gyönyörűen hangsúlyozott, alliterációkkal teli finn beszédét s lássam borotvált, szélescsontú arcán a hamiskás mosoly, vagy a bős felháborodás játékát. Halottaim néha földöntúli tisztaságban és szinte testi valóságukban jelennek meg előttem s gyakran napokig, sőt hetekig velem vannak, érzem megfoghatatlan s mégis erőteljes jelenlétüket a nap minden pillanatában, oda sem gondolok s mégis tudom, itt vannak velem.

Nem nagyszámú leveleit forgatom, olvasom finoman metszett, kedves gyöngybetűit s magam elé idézem őt. Majdnem hét esztendeje már, hogy megismerkedtem vele Helsinkiben. Az első finn-orosz háború előtt, szinte az utolsó pillanatban halt meg, jóformán fiatalon, ötvenhat éves korában. Akkor, 1936 nyarán, első találkozásom meghatott örömét éltem Suomival, harminchét éves fővel is szinte kamaszon, rajongón, egyetlen lelkendezésben és ragyogásban, szerelmes kitarulkozásban s föloldódva nehéz életem minden nyúga, keserűsége, csalódottsága alól. A hajdani pécsváradi kisfiú voltam akkor, ugyanaz, aki az orgonabokrok árnyékában hallgatta a méhek döngését, a fecskefarkú lepkék halk surrogását, bámulta a végtelen égbolt kékjét s Istenről és a létezés titokzatosságáról álmodozott valami félelmetes, hatalmas boldogságban. Ugyanaz, aki megfoghatatlanul sóvárgott elveszett anyja után, — de mintha azt az eltűnt édesanyját, akit ismeretlen erők ragadtak el egyik nappal a másikkra mellőle, most zokogó nevetéssel megtalálta volna. A finn égbolton úszó ezüstös felhők, a végtelenbe kanyargó síma utak, a mindenütt fölvillogó tavak és „lampik”, a szikrázó tenger s az illatozó fenyvesek, a vörös sziklákon habzó hullámtörés meg a húsvörös zelnicefűrtök csodálatos, először látott világa volt az. Életem legszebb pillanatában találkoztunk.

Az első finn falunév, amit megtanultam, Kerava volt, Järventaus lakóhelye. Az első kirándulást vonaton Keravába tettem. Az első telefonszám, amit a szálló kedveshangú telefonoskisasszonyának mondtam, Järventaus parókiájának telefonszáma. S az első finn mondat, amit leírtam, Järventausnak szóló üdvözlés volt.

Noha többször megfordult Magyarországon s több közös barátunk volt, mégis Helsinkiben találkoztunk először.

Szeretném tárgyilagosan leírni őt, ahogy a Torni-szállóban bekopogtatott hozzám 1936 augusztusának második felében, egy napsugaras délelőtt. Termete közepes, vállas, arca lapptípusú, borotvált, arccsontjai szélesek, szeme kissé ferdén metszett, kicsiny és világos színű, homloka magas volt. Erőteljesnek látszott, valójában azonban kényes, törekeny szervezet volt az övé. Ruhája igen egyszerű, majdnem hanyag. Kezében

*Sorsunk 1973. febr., 2. nr.*

SZÍJ GÁBOR:

## KODOLÁNYI JÁNOS: HOLDVILÁG VÖLGYE

1942 tavaszán egy Esti beszélgetés témája volt még a Pomáz melletti Holdvilág-árok, ahol Bresztovszky Ede ásóval kereste a bizonyítékokat felfedezéséhez: Az Anonymus-említetté Arpád-sírt nem Óbudán kell keresni, hanem Pomáz mellett, a Holdvilág-árok körül elterülő kultikus területen. Az író márciusban még óvatos, érveket keres és ellenérveket cáfol, — s decemberben, néhány hónapi kényszerpihenő után, már megjelenik vezérek-korabeli történelmi regényciklusának második része, címében a Holdvilág-árokkal. Ami tavasszal még vitatható és vitatott őstörténeti anyag, őszre már teljes hitelű regénymotívum. A Holdvilág völgye fejedelmi temetkezőhelyén, a hegy mélyében, a patak fejenél adja át a regény utolsó lapjain a kagáni hatalmat Taksony Gyeücsének, s mikor a felkelő nap fénye legelőször csillan meg Gyeücsé kagán mellén a kerek tükörben, a Holdvilág völgyében lesz vérbosszú áldozata a regény, öregebbik hőse, Tar Szerind.

Az idő versenyt fut az íróval, aki két esztendővel ezelőtt — szinte mindnyájunk véleménye szerint — reménytelennek látszó vállalkozásba fogott: regényciklust kezdett a magyarság megtelepedésé-

ről. Azóta magyar tudósok jártak a kijevi aranykapunál, izgalmas tanulmányokat írnak a honfoglaló magyarság lelkialkatáról és kultúraváltásáról, kiássák a pilisi hegyekből a fejedelmek nyomait: szaporodik az adat és az anyag, csak író legyen s az íróban erő: az anyagot összegyűjteni s regénybe gyúrni, amely a honfoglalók és a települők Magyarországát a tudományt megelőzve, hatalmas körképben elénkvetítse.

Hogy Kodolányiban van erő a feladatra, könnyen megbizonyosodhatunk róla. Olvassuk el a Holdvilág-árokrol szóló Esti beszélgetést, aztán a Holdvilág völgye utolsó lapjait, s döbbenjünk meg: mintha a sírban talált csontvitézre varázsolná vissza valamilyen égi hatalom a húst s lehelne belé újra lelket. A Holdvilág-árok sziklaüregeinek sötét szemgödrei felvillannak, a sziklafal peremén Iszen-kildi, a táltos tombol, a szakadék mentén kuporgó kőszörnyeken pirosan villog a napfény, áldozati füst száll az ég felé, dobok peregnek s az összegyűlt sokaság szorongó áhítattal lesi Álmus kagán üzenetét. Igen: a műhelytitkok — nem az alkotóművészek intim titkaira gondolunk, hanem az izgalmas folyamat

Magyar Ekt 1943. febr., 2. sz. 10-12.

titkára, amelynek során az élettelen nyersanyagból hús-vér alkotás lesz — mindig megdöbbennek: a teremtés titkához visznek közelebb. Az a folyamat, amelyre az Esti beszélgetés és a Holdvilág völgye közt a keskeny résen rálátunk, nem csak megdöbbenő. Félelmetes is. Az író elveszett a mi világunk számára. Aki néhány hónap alatt ilyen életet tud látni a pomázi gödrök és sziklák között, az már nem közülünk való. Nyomozhatjuk látomásának gyökereit, összetevőire is boncolhatjuk — felesleges munka. Az íróban a látomás már régen egységes, összefüggő, boncolhatatlan élet, s bármennyire hihetetlennek látszik is az olyan agyból termő írónál, amilyenek apróbb írásaiban mutatkozik: a mi világunkból a maga külön világába való átkelése szinte öntudatlan. Révület-szerű. A két világ között számára már nincs határ. Mozdulatai a XX. században indulnak, s a X-ben markol —, szembe a XX. században néz, s az agyába továbbított képek a X. századot mutatják. Nemcsak a pomázi látomással bizonyíthatjuk ezt, hanem számos, a műben s az író körül felbukkanó, egymástól független jelenséggel is. Emlékei, ismerősei jóformán mind a X. században élnek már. Ki ne érezné, hogy Picur, Karaman felesége, valamelyik sokbeszédű, nedvescsókú, nehezen elviselt nagynéni, a reggelbe nyúló asik-játék számtalanszor látott vagy átélt kártyaparti? Ki ne érezné, hogy a közös szokás: mindenütt kedvenc ételével várni az országot látogató kapgánt: családi emlék? Tar Szerind érzéseit gyermekkorra kedves falujának, a régi pajtásoknak viszontlátásakor az író is átélte egyszer, a Balaton vizében játszadozó katonákat maga is látta, dalaikat velük dúdolta, s Karvaly bátya, Tar Szerind rosszslábú udvarosa, ma is beköszönget nyáridőn az író akarattjai kerítésén. Olvassuk el Järventaus regényét, a Kereszt és varázsdobot, s látni fogjuk, hogy az író nem véletlenül tolmácsolta most éppen ezt a regényt a finn irodalomból: az ő X. századbeli világához tartozik. S ki ne érezné, hogy Dzsíd, a táltos, nem Ojbarsznak mondja el tépelődéseit a magyarság feladatairól és a magyar magyarok felekezeti békéjéről a sátor éjszakai csendjében: a csendes órák ezek a kandalló mellett, amikor csak a tűz fénye világít, az író fennhangon gondolkodik, s körülötte ülnek gyermekei, barátai, körülötte ülünk mindnyájan. Ami a regényciklus végső értelme lesz, s ami az író látható életének ma legnagyobb, talán egyetlen problémája, az formálódik már gondolatokká ezekben az esti beszélgetésekben, a kandalló mellett is, Dzsíd sátrában is.

A nagy társadalmi regényt, amelyet Gombos Gyula vár tőle, Kodolányi már sohasem fogja megírhatni. De elemei őt vannak szétszórva a készülődő regényciklusban. Mondottuk, miért: a mozdulat, amely ma indul, ösztönösen a tizedik században markol. Soha, senki nem bizonyította még be ilyen világosan, hogy a magyarság arca s problémái nem változnak együtt az idővel. Örök az arc s ugyanazok a problémák. Nem a felszínen persze, hanem a mélyben. Ezt értette meg Kodolányi egy-

szer régen, amikor írógépe elé ült s írni kezdte a Vas Fiait.

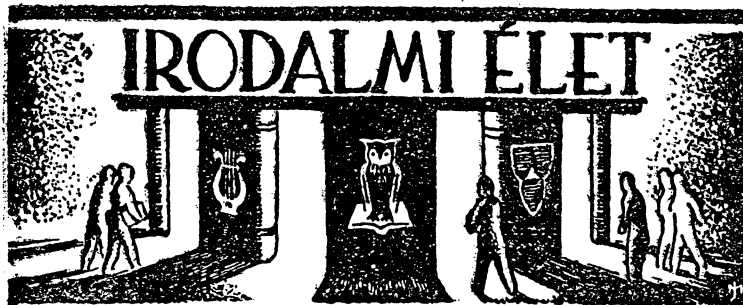
S ma már úgy mozog a letelepedett magyarság szállásain, mint Szabó Pál Biharugrán. Sátorak között járok, zömök mokány tovon lovagolok, megszállott lőt papok és magyar táltosok társaságában járok-kelek, — mondja magáról a Csendes Órák-ban —, a Balatonon halászok, Somogy lankáin csatangolok, nemzetségek tanácskozásain veszek részt, látítókat akasztatok, szerelmes jobadzik láncában gyönyörködöm, földputriban mondatok titkos misét, lovak, marhák és juhok ezrért terelgetem, temetesen búcsúztatót énekelek, áldomást eszem és iszom, szántok-velek, sajtot gyúrok, gyapjút kallok, kendert tilolok, figyelem az újszülött első sírását és a haldokló sóhajait. Ismer ebben a világban minden tárgyat és minden embert, mindig van róluk egészen hétköznapi mondanivalója, s az ő műve is egyre nő szélességében s még mindig nem magasságban. A Holdvilág völgye még néhány markolás az Istenek anyagából, a ciklust jóformán semmivel sem viszi előre, csak az alapokat szélesíti, a regénysorozat döntő eseményeire még csak néhány jelenetben s a regény kisebbik hőisének, Ojbarsznak, Tar Szerind fiának lelkében nyit ablakot. A mese Gulácsról áthömpölygött Fonyódra, a Balaton déli partjára, s magával sodort néhány szereplőt az Istenek-ből is. Kirílt is, a tót papocskát, feleségével, Csillaggal együtt, de nem azért, hogy az események középpontjába állítsa. Ott Ojbarsz áll, a rumi kereszténységre tért Tar Szerind táltosnak készülő fia. Koraérett, vad, de rendkívül intenzív lelki életet élő fiú. Anyja gyermekágyban meghal, s ő úgy érzi: ő okozta halálát azzal, hogy iránta való szeretetében megsértette az isteneket. Apja táltosa kihasználja a fiú szinte beteges érzékenységét, s maga mellé kényszeríti üccsnek, segédnek. Ojbarsz a táltos befolyása alá kerül, megtanulja a mágikus tudományt, s első révülésében megköstolja a halál ízet is. Az istenek hatalmából, a rá váró sors elől — őt ismeri Koppány néven a történelem — még egy vad, szenvedélyes testi szerelem sem szabadíthatja már meg. Története nem fejeződik be a Tar Szerind életét kioltó törsvérrel; a cselekmény minden szála befejezetlenül szakad el, csak apja végzete teljesebbé válik: magyart ölt, magyar kéz által kell elpusztulnia. A cselekmény szálai áthúzódnak a következő kötetekbe, igazságtalanság lenne tehát a Holdvilág völgyét rossz szerkezete miatt elítélni. A nagy ciklus valahogy úgy indul, mint a tatárjárás-trilógia középső része: lassan, kényelmesen bomlanak ki a hősök a csendből, a hétköznapi életből, az idillből s indulnak el a »történelembe«.

Az idill itt is az Istenek-ben megismert fényekben ragyog. Az Ormánság után most a Balaton környékét emeli be regényeibe, s friss élményei semmivel sem színtelenebbek, fakóbbak, mint gyermekkori emlékei. A regény magyar mitológiáját s néprajzi elemeit bogozgatni felesleges már. Tanulmányai már teljesen átitták, új ismereteit föl-

nyes mellékmondatokban helyezi el, a régieket természetesen biztonsággal, jogos tulajdonaként használja. A vogul-osztyák népénekek mintájára költött énekek olyan természetességgel illeszkednek a mesebe, mint a népdalok a Rózsa Sándor-ba. Miért féltsük hát a modorosságtól s a betokosodástól? Csak a párbeszédnek nyelve fakult meg ebben a ciklusban. Alig archaizál, valószínűleg a kíméletlen kritikák miatt. Kétségtelen, hogy a Julianus nyelvének nyelvészeti hitele nem volt teljes, a regényben azonban fénye és igazsága volt. A trilógia művészi gondnal faragott nyelvét itt már a mi fülünk kedvére kezeli, s megkockáztat egyszer-két-

szer olyan szójátékot is, amelyet nem szívesen látnunk: a valószerűséget veszélyezteti.

A második kötet után is feltehetjük a kérdést: féltünk-e az író elfáradásától? A két kötet azt mondja: nem, — legfeljebb az elkényelmesevéstől, amely a művet nem felfelé építi, hanem szélességében. De ismerjük az író, aki az egész ciklust valószínűleg agyában hordozza már, s látjuk bizonyos jelekből, hogy tervéhez fölényes biztonsággal igazodik. Ez az író tudni fogja, mikor kell a téglákat egymás fölé is rakni. A meghódított terület erőket lázító birtokában feltétlenül nehéz munka lesz, de sikerülni fog.



HERCZEG FERENC, KODOLÁNYI JÁNOS,  
SZENTMIHÁLYINÉ SZABÓ MÁRIA, ESZTERHÁS ISTVÁN

## A TÖRTÉNELMI REGÉNYRŐL

A könyvkereskedők statisztikája igazolja, hogy emberemlékezett óta nem volt olyan nagy kereslet a történelmi regények iránt az olvasó részéről, mint napjainkban, amikor pedig minden filléres újság naponta rikoltja fülünkbe a történelmi eseményeket, amelyek sorsunkat a multnál ezerszer közelebbről érintik. A könyvet vásárló kisember, polgár, munkás mintha napjaink nagy fordulatainak régi tükörképét próbálná felfedezni a történelmi regényben s annak lapjairól akarná megjósolni önmagának a nagy események mai megoldását is. A történelmi regény két érdekes problémáját vetettük fel. Mindkét probléma igen időszerű a történelmi regények egyre fokozódó divatja idején. Az első kérdés: szabad-e a történelmi regények írójának függetleníteni magát a hivatalos történetírás iskolai tananyagga vált adataitól? Második kérdésünk: mennyiben van igazuk azoknak a kritikusoknak, akik szerint ma történelmi regényt írni annyit jelent, mint elbújni, menekülni napjaink problémái elöl? A két kérdésre először

HERCZEG FERENC válaszol:

*1. Nézetem szerint a történelmi regény írójának szigorúan meg kell maradnia a keretek közt, melyeket a tudományosan megállapított történelmi események alkotnak. Ha túlmegy a korlátokon, akkor önmagának árt, mert kockára veti írói hitelét, pedig az író mondanivalója csak addig érdekes, míg hisznek neki. Ha az író beéri annyival, hogy embereivel és gondo-*

lataival együtt rekonstruálja a kort, amelyből tárgyát meríti és hogy a történelmi események mögött megkeresse a lelki indítóokokat, akkor is óriás légitérben találja magát, ahol szabadon szárnyalhat. Határtalan lehetőségeket talál a kombinálóképessége, az emberismerete és az ábrázolóképesége számára.

2. Azt hiszem, a társadalmi erjedés és átalakulás korszakaiban elég gyakori jelenség, hogy írók és olvasók a mult időkbe menekülnek, hogy ne kelljen farkasszemet nézniük a zavaros és félelmetes jelennel. Talán ez a történelmi regények mai divathullámának is a magyarázata. Az író végre maga is olvasó és a vitorlát ugyanazok a szelek dagasztják, melyek az olvasók hajóját hajtják. Persze, vannak elmék, melyek a jelenkor izgága zűrzavarából is kiérik azt, ami állandó és örök emberi, de az ilyenek igen ritkák.

#### KODOLÁNYI JÁNOS:

1. Arany Jánossal felelek: ő volt az, aki kifejtette, hogy a történelmi regény történelem is meg regény is. Ezek az epikai hitel követelményei.

2. Az a probléma, hogy menekül-e a történelmi regények írója a kor időszerű problémái elől, két csoportba osztható. Egyik az örök problémák csoportja, másik az aktuálisoké. Lehet, hogy az író valóban menekül az egyikből a másikba. Ez a mű szempontjából mellékes. Mert az örök problémák magukban foglalják az aktuálisokat, ezek mögött pedig ott sugárznak az örök kérdések. Menekülni tehát lehet — megmenekülni nem. Sem az egyiktől, sem a másiktól.

#### SZENTMIHALYINÉ SZABÓ MÁRIA:

1. Megtörtént tényeket nem lehet elvitatni, időpontokat nem lehet megváltoztatni. De a történelmi szemléletet újjá formálhatjuk, ha meglevő adatok alapján a lélek titokzatos utait keressük, ha feledésbe merült vagy szándékosan elhallgatott tényekkel igazoljuk az újként ható, megdöbbentő meglátásokat, melyek megváltoztatják a régen kialakult ítéletet s emberibb, igazabb lélekarcot vagy korrajzot mutatnak.

Soha nem nézhetjük csak a mai ember szemével a multat, hanem valósággal vissza kell születnünk választott korunkba, hogy megérthessük és másokkal is megértethessük a régi letűnt idők viszonyai között élők sorsát.

Most, mikor újabb források tárultak fel előttünk s a Bécsben féltve őrzött titkos iratok egy része is napfényre került, sokszor vádolhatják az írókat történelmi hűtlenséggel. Pedig ez a hűtlenség csak látszólagos: több tudásból, az eddig ismeretlen



AZ ŐSI. Kodolányi János: *Holdvilág völgye.* (Athenaeum, Budapest, 1942.) — Mindig a regényben dolgozódnak fel a tudományos kutatás új eredményei szerves világgéppé. Benne szerveződik korunk emberének társadalmi, történelmi tudata. Csábítja az elemzés, kötelezi a szintézis. Anyaga majdnem tudományos, célja művészi. Ezért kelhetett versenyre vele az esszé. Ami fikatív nevek, helyzetek nélkül izgalmas esszé, nevekkal, részletkörülményekkel terhelve unalmas regény. Kivételes jelenség, ha, mint Montherlant az *Agglegények*-ben, eltalálja a valóságnak azt a síkját, amely annyira kényes, hogy sejt kutatás céljára meg kell hagyni a maga eleven valóságában. Csak így beszélhet önmagáért, az elvonás megmerevitené, az elemzés felbontaná. Ilyen kényes anyag megvizsgálására, bemutatására alkalmas preparáló eljárás törték a fejüket, ezzel kísérleteztek Flaubert és a két Goncourt. Ez az, amit újabban az újrealizmus tárgyi stílusa jelentene.

S ilyen kényes réteg az ősi. Méltóként kínálkozik Kodolányi újrealista tárgyi közlésmódja anyagául. Ha a Körösi Csoma Sándorok faji nosztalgiaja sem hiányzott belőle, a művészi ösztön is vezette felé. Minél jobban elhagyhatta azt a területet, ahol ismert tények kövületei foglalhatnak helyet idegen anyagként a művészi élő szövetében s minél kevésbé zavarhatja az élő előállításában realista lelkiismerete, annál jogosultabbnak érezheti, hogy művében előállítsa ezt a réteget. Az élő és tudatos szellemi határán, az egymásba mosódó, az alakuló formák birodalmában. A szülés és születés általa mindenkor annyira szívesen választott rejtelmes folyamata ez újra. S itt ennek most valóban a művészet lehet a bábája: a *Holdvilág völgyében*, ahol nép vajúdik és nemzet születik. Amint egyre lejjebb szállt a mult kútjába, edzette a tüdejét, hogy bírja a mélységet, s a szemét, hogy lásson a homályban. Az írásbeliség gyér fényével, de mégis csak megvilágított XIII. század után, ott is, ahonnan nem hoz hangot a betű s a tárgyak rejtelmes jelbeszéde kezdődik s csak az ég csillagainak fénye, a mítosz világít visszaverődve, a kútfenek sötét tükkrén.

A magyar törzs, Almucs mágikus hatalmát a karizmatikus királyságban átörökítő Árpád-törzs körül a száznolc nemzetség kavarog, vergődik a gyepük között. Most válik a Duna-táj számukra is azzá a székénykalodává, ahol már annyi kis nemzetnek a szárnyát lenyesték s „ahol halottasak az esték.” Ha a tatárjárás korában még Boldog Margit és Julián, tehát személy kellett, hogy legyen a regény középpontja, itt a nép és az állapot lehet. Koppány ifjúsága csupán eleme ennek a mindenképpen alakatlan világnak. Lélek, amelynek még bőségesen adhat anyagot a mult, de nem adhat már formát. Az ősök szólnak általa sámáni révületben, de csak a közösség, a törzs hallja, hogy mit, ha a tolmácsolt szó magára is kötelező. Az individualizmus kialakása a vérségi, törzsi samanisztikus világ mélységrétegében kedvez Kodolányi tárgyi stílusának. A nép lehet a hőse, az alakuló nép, amelyet ebben az időben majdnem olyan csendes és végzetes erők hajtanak, mint a természet. Az ember

Sorsunk 1943. febr., 2. n.

136-139.



egybeérő a tájjal. Ez a táj a Dunántúl, a rajta nyüzsgők a magyariek, eszikülők, besenyők, jobadszik, a maguk erősen kötött, a parasztét, pásztorét alig meghaladó életviszonyai között. Az élet és halál, a betegség, a szülés és születés nagy tényeire várnak a révülő táltosoktól feleletet. Aldozva a hős-isten ősöknek, a házi istenkéknek, a pupiknak, s rettegeve attól s megnyugodva akaratában, aki ezek felett az egészet beborító ég, az élet és halál ura. Közben ezt a valósággréteget átfonja, átítatja egy másik: a közöttük élő szláv szlugák s szomszéd teutonok, rúmiak hite, amely egyelőre még nem idegen szervezetként jelentkezik, hanem mint a vérségi parancs kényszere fölé emelkedő erkölcsi türelem s a pusztaság személyiséget egyénisége formáihoz segítő bizalom, mint forma az alaksejtelmek és ősztönök kavargó világában. Idegen forma? Csak mint idegen politikai hatalom útcsinálója idegen, ellenszenves, veszedelmes. Tudjuk, a híres Gergely-féle intellem megparancsolta a térítőknek, hogy használják fel, hagyják meg a térítendő népek szokásaiból, vallási elemeiből azt, ami nincs ellentétben a kereszténységgel, ne rombolják le a megszokott templomokat, hanem szenteljék meg. Így ájtó lehet az ősi Bódog akszin kifejezés, aminthogy a nők szíve az, amelyen keresztül az érzés vallása a magyar otthonba utat talál s a vérségi kapcsolatot családdá szenteli. Az idegen néptengerben való elhelyezkedés s a beolvasztás egyetlen útjával is ez kínálkozik. Kirill kereszténységre tanítja Csillagot, Csillag viszont magyarságra Kirillt. A férfiak közül inkább az Eribülcű sorsán megretentek, az erősödésre és gyarapodásra vágyók, politikai taktikából hajlanak felé. Akaratukat rendszeresen keresztény teuton és szlovén nők mosták alá. Minden ízében cseppfolyós, alakuló világ ez. Első pillanatra megütözközünk, hogy életformájából hiányzik minden tartás, az a tartás, amelyről a bizánci kútfők még oly ékesen szólnak. A harc mozgása a szabad sikon már nem szolgáltatja az összetartás erejét s a szűk keretek összehúzóerője, a helyszűke, nem közelebb hozza, hanem feloldja, egymással szembeállítja a még nemzetté sem olvadt népelemeket, amelyek együttesének máris vérségben, életformában egészen idegen embertípusok beolvasztásával kellene megbirkóznia. Életük: a nő, a gyepük kicsinyes harca, a kölcsönös bizalmatlanság, az egymást ócsárló haszonleső táltosok, akik szerencsére még legalább részegen igazat mondanak. Érezhető, hogy így semmi sem maradhat, előre vagy hátra, ez a kérdés. Helyesebben: elmenni, újra nomáddá lenni, vagy megmaradni. Elrekeszteni erősen a végzetes nyugati gyepüket, vagy megnyitni, hogy kizúduljanak rajtuk. Mintha az egész táj állandóan valami nyomasztó hajnal előtti kékes köd ígézetében nyögne. A napfény derüje az emberarcokon alig csillan meg, csak a Balaton tükrén, amely jótékonyan belejátszik ebbe a maga mozdulatlanágában halálosnak látszó drámába. Az ő marasztó, kedves, anyás mosolya a táj arcán árulja csupán el, hogy nem az elmulás, hanem a születés vajdó kínjai ezek, nem nép száll itt sírba, hanem új haza születik.

De az ilyen ágyónál ott leselkedik a halál félelme, a végső erőfeszítésre sarkalva. Itt a rettenet, hogy a föld és népmások, ellenszenves idegenek prédájává lehet. A nők, az idegen származású feleségek már lazítják az ellenállást, szól az altató, s a keleti magyar, akinek véreben az egyhelybenmaradás eloldotta a tunyaságot, hallgat rá. A XVII. századi szpáhigonok sorsának előképe rémlik fel. Nyoma sincs sehol azoknak a hősi lovagoknak, amilyeneknek Bölcs Leó és Konstantinosz jellemzi ezt a lovas harci népet. Lóról-szállt, a gyepük kalodájába szorított had ez, amely fölött Eribülcű véres, megcsúfolt alakja lebeg s emlékezőként a gyászmegeyerik éneke kísért. De emlékszik másra is a vérben, a vérségi leszármazásban s emlékezik a táj, amelyen Etilé kőházai beszélnek a multról s az ő vára mellé gyülekeznek a Holdvilág völgyébe, hogy Tak-

suny kende a karizmatikus királyság szertartása szerint, a maga jövődölte esztendőök leteltével, átadja mágikus hatalmát fiának, Gyeücsé kagánnak. Mint a modern zene részletmotivumaiból, diszharmónikus kúszkódéseiból kibontakozik a dallam és harmónia, úgy összpontosul a regény minden mozzanata a Holdvilág völgyének rejtelmes légkörébe, amely a karizmatikus királyság mágikus szertartását rejt, sejteti. Mint a kagán mellén hordott mágikus tükörbe a sugarakat, úgy gyűjti össze a faji, vérségi s a táltos hit minden mágikus elemét ez a jelenet s ez a táj, amelyet száznolc nemzetség vezetője övez, megrendülten egyesülve abban, amit lát és sejt, amikor az oszlop tövéből, a hegyoldal belsejéből megjelenik a sziklaperem szélén Gyeücsé úr s a napfényben ragyogó zömök ezüstalak „kezében Almucs véres, csillogó kardjával Kelet felé fordul s melle vakítóan veri vissza a napfényt.”

Meseszerkezet helyett, mint a dallam helyett a gazdagabb rétegeződésű zeneműveknek, rejtett belső szerkezete van, s az egy dallam helyett számtalan formahangulat bujkál benne. Amint nem egyhősű regény s éppen ezért szolgál az egyénített alakok egész sorával. Kétségtelen efelé a szerkezet felé jelentett lépést már Gárdonyi Géza *Láthatatlan embere* s még inkább az *Isten rabjai*, amelynek mellérendeléses szerkezetét azonban még jól kivethetően vezérdallam, a főhős sorsának lírája fogta össze. Nem mondott erről le Móríc Zsigmond sem, sőt talán még egy lépést tett vissza a romantikus stílus felé: a *Tündéerkert* Báthori Gábor, s az *Erdély* másik két része Bethlen Gábor regénye. Kodolányinál a főhős, az ifjú Koppány, életének eseménysora egyik szála csupán annak az egymásmellé rendelt eseménysorozatnak, amely a történelmi kor szövedékét adja. Épp így a szelíd keresztény pap, Kirill s a hozzápártolt Csillag idillje, amely bizonyára jelentős szál lesz a beteljesítésben, finomán húzódik meg a szöttek együttesében, amely minden részlet kölcsönös viszonyával van hivatva valamit mondani. Alig esik nagyobb nyomaték ezekre, mint a szálak bármelyikére. Így például, hogy Ojbarsznak, az ifjú Koppánynek atyját, Tar Szerindet épp a karizmatikus hatalom átadása gyülekezeteiben éri a bosszú gyilkosa s épp Gyeücsé felemelkedésének pillanatában, az sem tisztán szerkezeti kikerekítés, az esemény magyarázata a merénylőre kedvező alkalom, bár lehet neki szimbólikus jelentést is tulajdonítani. Ennek a pillanatnak mágikus varázsa mindent jelentéssel telít meg.

Ilyen szerkesztésmódot s művészi célkitűzést nem a teremtés lendülete, hanem alázatos művesség szolgálhat csupán eredményesen. Minden részletnek egyenletesen csiszoltnak, nemcsak epikai nyugalomnak, felszínében simának, de egész tömegében azonos fajsúlyúnak, homogénnek kell lennie. Valóban, Kodolányi prózáját, amikor a maga nyelvén beszél. Veres Péteréhez hasonló egyenletesség s a tömörség és világosság tökéletes egyensúlya jellemzi. Éppen ez a munkamód az, amely megkívánja, hogy ne a régi nyelv saját anyanyelvébe felvett művészi értékű elemeivel színezve beszéltesse alakjait, mintegy töretlenül a saját alaplendületével, hanem filológiai részletmunkán alapuló, mintegy retortában mesterségesen előállított nyelven. Olyan távoli s csak hozzávetőlegesen, bizonyos elemekben tisztázható, hogy nem lehet úgy beleolvasztani, amiként például a XVI. századi magyar nyelv közvetlenül, erőteljes vératömlesztésként jelentkezhettek Móríc Zsigmond *Tündéerkertjében*, Nagy István hajdúk hadnagyának beszédében, vagy Makkai *Ördögszekerében* Báthori végrendeletének páratlan művészi nyelvi ereje. Más dolog a XVI. és XVII. század művelt magyarjának gazdag irodalmi hagyaték által tolmácsolt s a magyar nyelvi erő különös szerencsés tetőpontját jelentő értékeit művészi szempontból mérlegelve s szinte a művészi beleérzés ösztönösségével érvényesíteni, s

megint más egy éppen alakuló, születő nemzeti nyelvet a maga dialektusaiban éreztetni. Hiszen ilyen dialektusok ma is csak a művészi hangulat egységében kiteljesítve juthatnak szóhoz, vagy nyerhetnek művészi alkalmazást. Ebben különbözik Tamási Aron stílusa Lisznjai Kálmánékétól. Kodolányinál nem annyira művészi értékek forrása, mint csupán realitássíkjelző az alakuló nyelv. Hangsúlyjaival kitűnő eszköz az amorfi, szerzervetlen, nehézkes, születés előtti nemzetlelkiség éreztetésére. Ritkán kínálkozik számára olyan lehetőség, mint a „faképnél hagy” eredeti képi jelentésének kibontása, vagy amikor a pajtás helyett — bár először csak a XVIII. század elején Csúzy Zsigmond *Evangéliumi trombitájában* fellelhető — pajtárs-at mondat a személyeivel; ez az alak azonban legvalószínűbb eredeti alakja a szónak, amely leginkább a pejk (gyermek) és a társ összetételével magyarázható. Természetes veszélye az eljárásnak, hogy a csalhatatlan művészi ösztön helyett filológiai segédeszközökre kénytelen hagyatkozni és ekkor művészetén kívüli, tudományos megítélést kíván.

A mult ilyen mély kútjába való leereszkedés valóban csupán visszafelé, felülről történhetik és bár Kodolányi már előre megrajzolta a keresztény középkort a tatárjárás trilógiájában, mégis, az újnak látszó problémafelvetés következtében, az *Emese álma*-ciklus elemei a betetőzéstől kaphatják majd meg jelentőségüket, az időrendben későbbi eseményektől. Talán nem tévedünk mégsem, ha úgy látjuk máris, hogy az ősi felfedezésére vállalt út, mint a még ismeretlenbe tett felfedező utak rendszeren, más s a kitűzött célnál gazdagabb eredménnyel járt, azzal a tanulsággal, hogyha a lét magasabb formái az alacsonyabbon épülnek is, viszont az alacsonyabb tőlük kaphatja értelmét, jelentését. A faj a nemzettől, a vér az erkölcstől. A fajta artikulálatlan sikoly, önmaga rabja, csupán a nemzet szellemerkölcsi értékrendjében bontakozhatik ki szabad egyéniséggé, amelynek nem kell többé féltenie létét pusztá elemi erőktől, szellemi forma őrzi azt.

Baránszky-Jób László.

# IRÓK ÉS

## KÖNYVEK

**Kodolányi János: Csendes órák.** „Ellentéteket áthidalni magyar és magyar között az élet minden területén: ez a legégetőbb tennivaló. Öntudatot, önbizalmat ébreszteni minden magyarban, kicsinyben-nagyban egyaránt, ez a legsürgetőbb kötelesség. Kinyitni szemünket a magyarság végtelen szépsége, nagysága, értékei meglátására, ez a legfontosabb tennivaló. Fölrázni az alvó lelkeket, „zörgetni alvó népek ablakán“, ez a legmagasztosabb isteni küldetés. Rámutatni az erőinket rágó férgekre, ez életbevágó munka. Rámutatni magyarságunk szépségére, ez a legfőbb gyönyörűség.”

E sorokban az író önmaga foglalja össze tömören mindazt, amit ez a könyv tartalmaz. Az író, a magyar küldött, a magyar táltos vívódásait tükrözi ez a kötet, hogy intés, útmutatás legyen minden magyar felé. A magyar élet nagy átalakulásának szellemi harcából egy részlet ez a tanulmány- és cikksorozat az egyik leghivatottabb s becsületes művészetével leghitvallóbb magyar író lelkén keresztül. Életünk átalakulását ezek a minden áldozatra kész szellemi harcosok álmodták meg. Kodolányi János a magyar szellem leghűbb védelmezője s e kötete mutatja meg küzdelmeinek, élet-halálharcának, de egyúttal munkássága létjogosultságát is.

D. J.

*Fiatal Magyarok 1943.*  
febr. 4. 5. 7. 4.

# Nyilt levél Bajcsy-Zsilinszky Endréhez

Emlegeted

## Igen tisztelt Barátom!

Az a rugaszkodó tisztelet, mely engem személyedhez köti és az az őszinteség, mellyel magunk között meg szoktuk vitatni a felvetett kérdéseket, hatalmaz fel arra, hogy a barátság és az egyenes szó jogán hozzászóljak mult vasárnap az *Ujság*-ban megjelent „Kodolányi János védelmében” című cikkedhez.

Nincs szándékom a Kodolányi értekezésben elhangzott védőbeszéd után most Lendvai István mellett védőbeszédet kívágni, mert hiszen Lendvait nem kell féltetni, megvédi ő magát a vádlottak padján is, ha majd erre a per folyamán sor kerül. Én az egész ügyet érzelmi motívumok nélkül, tisztán tárgyi alapon és elvi szempontból tekintem és ebből a nézőszögből nem értek egyet cikked érveléseivel. Nem értem első sorban, miért kell Kodolányi János mellett védőbeszédet tartani akkor, midőn ebben a perben legalább is forma szerint nem Kodolányi, hanem Lendvai a vádlott? Miért kell Kodolányit üldözözt, hajszolt vadként fellütelni, amikor a per ő indította és ő ültette Lendvait a vádlottak padjára? Miért kell felszólítani Lendvait, fejezze ki mély sajnálkozását és vessen véget a pernek, amikor nem ő szaladt a bíróságra, hogy ott igazságát keresse? Cikked elővasása után az a beriyomás éledhet az olvasóban, mintha e perben Kodolányi nem főmagánvádló, hanem vádlott lenne. Ha ez a per kellemetlen számára, miért kezdte? *Tu l'a voulu George Dandin.*

## Azt mondd

etc., hogy Kodolányi számára nem volt más út, mert Lendvai valóságos hajszát folytatott ellene Nomád-leveleiben. Ezek kényszerítették Kodolányit, hogy perre vigye az ügyet. Az az érzésem, hogy egyoldalúan látod ezt a kérdést, mert bizonyosan csak a Nomád-leveleket olvastad, azok szenvedélyes, harcias hangja élt emlékezeletben, de bizonyára nem olvastad Kodolányiék különböző és a Nomád-leveleknél is számosabb cikkét, támadását, gúnyiratát, amelyek részben Kodolányi vidéki lapjában, az azóta jobblétre szenderült *Tiszántúl*-ban és ennek budapesti kapcsolott részeiben jelentek meg és amelyek napról-napra megismételt vitriolos merényletek és mérgegszótumadások voltak Lendvai Istvánnak a legnehezebb időkben kipróbált magyarsága, irói hitele, személyi becsülete, az egész Magyar Nemzet tisztessége, szavahihetősége tiszta céljai ellen. Ennek a sajtóhadjáratnak, mely egyszerre koncentráltá támadásait Lendvai István személye és a Magyar Nemzet ellen. Kodolányi János volt a Feldherr-je, a stratégiát kitervezője, irányítója. Ő volt, aki feluszította Lendvai és a Magyar Nemzet ellen ennek a sajtófrontnak kisebb-nagyobb csapócsait.

## Kodolányinak

ez a magatartása éppoly ellenszenves volt, mint amikor ő, aki az úgynevezett zsidóliberális Est-lapok emelőin tejtelt, eme emlék elapadása idején ádáz dühhel szembefordult azzal a fronttal, amelyet valaha buzgón kiszolgált, amelynek szellemi irányzatát, mint az Athenaeum-ház lektora magáévá tette. Kodolányi most azt a Lendvait nevezte és nevezlette el zsidóbérencnek, aki mindig keresztény lapok vezető munkatársa volt olyan időkben is, amikor a keresztény lapok munkatársainak nem ment olyan jól, mint az Esték lektorának. Kodolányi az Est-lapok virágzása teljében élvezte az ottani aranjúélet szép napokat. Amikor érezte azonban, hogy az Est-ház alapját megrendültek és közel van az összeomlás, jólismert pompás színtávjával átmentette magát és fröszerszádmalt a Zöld-ház árnyékába. Mámikri ósztatóna gyorsan átváltoztatta politikai pártállásának színeit. De nemcsak egyéni színelt vedlette át jó Kodolányi János, hanem egyes írásainak címét is

átváltoztatta új igényeihez képest. A „Rókatánc”-ból, amelyet az Est-korszak alatt írt és öliberális *Pesti Napló* vasárnapi mellékleteként jelent meg a liberális olvasóközönség gyönyörködtetésére, az új korszak hajnalán „A cigánylány csókja” Carmen-jelműjében rizzálta és kitálta magát a Napsugár-könyvek sorozatában a magyar népek bizonyára a cigányok szexuális kérdéseiben még nem járatos magyar nép szexuális erkölcsjének színpadának emelése, felvilágosítása érdekében.

Az új szélsőjobboldali politikai fronton Kodolányi János azal akart minél sürűbb fátvált borítani „zsidóliberális” multjára, hogy a neofiták dühödt hevével többek között azokat kezdte zsidóbérencnek szidalmazni, akik sohas eltek az Est-lapok fehér kenyéréből, mint ő. Ő, aki valamikor telecette magát macszagombóccal, most rátért herbécslokányra és paprikás gulyásra, közben mások tányérjába lgyekezett becsempézt a macszát és a sóletet.

Ugyanolyan hálálansággal, amelyent a szülői házának nevezhető Est-házzal szemben tanusított Kodolányi, viselkedett a Magyar Nemzettel szemben is.

igen tisztelt Barátom Pethő Sándornak azt a remek vezércikét, amelyet Kodolányinak ugyanilyen remek könyvéről, a *Julian barátáról* írt. Azt hiszen Pető Sándor kevesebb lendülettel és passzióval írta volna meg ezt a cikkét, ha a cikk megírása idején előre látta volna Kodolányinak később bekövetkezett politikai metamorfózisait. Ezzel nem akarom azt állítani, hogy Pethő Sándornak a Julián barátról szóló értéktöletét megváltoztatták vagy befolyásolták volna Kodolányi politikai hitehagyásával, mert ezek engem sem érintenek Kodolányi nagy írói tehetsége iránti hódolatomban. Kodolányi kalandorásai a pártpolitikai ingoványokon nem tudják lesodorni a Julián barátot és több más Kodolányi-könyvet sem könyvtárim legbecsültebb, legföltettebb helyéről.

Pethő Sándor, mikor később fájdalmasan csalódva tapasztalta, mikép ragadja el könnyű tollként Kodolányit a forgószél és mikép sodorja el a demagógia homok-sivataga felé, mélyen sajnálta az író Kodolányit, hogy a szélebelet politikus Kodolányi nynyire kompromittálta.

Tudomásom szerint ezt a felfogást osztotta velem együtt Lendvai István, aki sohasem vonla kétségbe Kodolányi nagy írói tehetségét.

## De térjünk vissza

Kodolányi és a Magyar Nemzet viszonyára, mert ennek feltárása a Te számodra is lehetővé teszi, hogy objektívben tekintsd a Lendvai-Kodolányi ügyet.

Amikor a Magyar Nemzet 1938-ban megalakult, Kodolányi egyik legelső külső munkatársa lett, akinek több kitűnő cikke jelent meg a Magyar Nemzet első évfolyamában. Kodolányi löviről-hegyire ismerte a Magyar Nemzet politikai, nemzetiségi, társadalmopolitikai irányát és azt akkoriban élénken helyeselte és a Magyar Nemzet szellemi frontjához tartozónak tekintette ruagát. Később azonban a hazai és a világ-helyzet alakulása, politikai időjárás változásai következtében erről a szellemi frontról éppúgy dezertált, mint előtte már más frontokról is. Kodolányinak, a politikusnak ugyanis az a furcsa természete, hogy csak olyan politikai égő alatt érzi jól magát, amely felett áradón süt a hatalom napja. Amint politikai tartózkodási helye felett behorol az ég, vagy egyenesen istennyilák csapnak alá és veszélyesre fordul a helyzet, akkor illa berek, nádok, erők, Kodolányi gyorsan szedi a sátorfáját és szélcsendesebb, napsütöttebb helyekre lopakodik, hogy hangjával betöltsé azután az új vidéket.

Ami Lendvait és a Magyar Nem-

zete! általában bosszantja Kodolányi úri politikai hurockodásában, az az, hogy ő tudja legjobban, mennyire nem fenéki teffel a Magyar Nemzet munkatársainak sorsa, mennyire tisztességes, de szerény a doláiójuk, jóval kisebb, mint egyik-másik újságírói nagyságé, mégis minke gúnyol plutokrata-újságíróknak, minke rágalmaz és uszálya zsidóbérencenek. Nem vesszük zokon ezt a rágalmat azok részéről, akik a való helyzet felől tájékozatlanok, de Kodolányi, aki ismeri benső dolgainkat, tudva állt valótlan, amikor zsidóbérencenek, plutokratának mondja Lendvait és a Magyar Nemzet többi munkatársait.

### Azt hiszem

nem kell Neked bővebben magyarázni, hogy milyen keserűséget, de megvetést is érzünk valamennyien a Magyar Nemzettel, amikor ilyen ostoba rágalmakkal mocskolnak bennünket, aki hitte, meggyőződéssel, emberséggel állunk és küzdünk a Magyar Nemzet frontszakaszán a magyarább, emberibb Magyarorszáért. Kodolányiék részéről azonban ez a rágalom nemcsak ostoba, de gonosz is, mert az ellenkezőjéről lehetne meggyőződve. Úgy vélem, nem nehéz beleélni Magad egy Lendvai István és a Magyar Nemzet bármely más munkatársának helyzetébe, amikor a Kodolányiék által írásban, szóban terjesztett rágalompiszkot szórják a szemükbe. Hisz hasonló igazságtalan, alaptalan meghurcoltatásban Neked, aki a magyar politikai hadszíntéren sokszor teljesen magadra hagyva tartod hősiessé sokszoros túlerővel szemben az emberiség és tisztább magyarság frontszakaszát, bőven van részed és így ismerheted érzéseinket.

Épp azért, mert Kodolányi esetében rosszhiszemelettség esete forog fenn Lendvai Istvánnal és a Magyar Nemzettel szemben, nem fogadhatjuk a Te különben nemes érzületből fakadó indítványodat a „tüzet szüntess“-re vonatkozóan. De különösen nem fogadhatjuk el azt, hogy a harctól lemondva ne csak szabad elvonulást biztosítsunk az ellenfélnek, hanem fejezzük ki mély sajnálkozásunkat Kodolányival szemben azért, mert fel mertük venni vele a harcot és védekezni mertünk a minke ért rágalmakkal szemben. Ez elvégre nem is a „tout comprendre, tout pardonner“ szelíd, eklektikus elvénél alkalmazása, hanem szégyenteljes konituláció volna, zvéva megfutamodás, amely ellen önrzertünk és harcoló lelünk a legélesebben tiltakozik.

### És gondold csak

meg mélyen tisztelt Barátom, nem volna-e gyengeségünk, bizonytalan-ságunk, ernyedtségünk veszedelmes precedens. Ezzel felbiztatnánk politikai ellenfeleinket arra a belátásra, hogy büntetlenül megtorlás kilátása, visszavágás nélkül támadhatnak minke és az általunk képviselt eszméket és hogy mi haley módra, hajlandók vagyunk lemondani még önvédelmi jogunkról is. Erről szó sem lehet. *Ilyen precedensek teremtése nyill beismerése volna benső gyengeségünknek, erőtlenségünknek, létova-ságunknak, bizonyosága annak, hogy lazán fogjuk a fegyvert és elakusz-szuk a meggyőződésünket.* Vegyék egyszer már tudomásul a túlsó oldalon, hogy az újság, politikus és újságíró becsülete, meggyőződése nem rongy, amelybe bárki beletöröl-heli a sáros lábát. Hagyjanak fel a rágalmakkal, aljas vádaskodásokkal és gonosz gyanúsítgatásokkal.

### Ma nem olyan idöket

élünk már, hogy megengedhessük magunknak a lágyaság, a mindent-megértés és mindent megbocsátás luxusát és szentimentalizmusát. Ellenfeleink — Te tudod legjobban — kemények, elszántak és nem válogatóságok eszközeikben.

Ha Kodolányi békét akar, akkor hagyjon fel békebonító magatartásával, revidéáljon már most és ne várjon arra az időre, amikor — tudjuk biztosan — úgyis revidéálni fog. Kodolányi János magára vessen, ha az általa elszabadított szellemek most őt vonzóllák kellemetlen helyzetbe. Mindenképpen rállik a franelu közmondás: „Il a manqué une belle occasion de se taire“. Elfelejtett hallgatni, amikor alkalma és oka volt rá.

Ne vedd zokon, hogy ilyen vaskos öszinteséggel válaszoltam mult vasárnap leveledre. Az öszinte kibeszélés azonban harát és ellenség közt egyaránt meghozza a hasznát.

Változatlan nagyrebecsüléssel és fegyverbarátsággal köszönt

Parragi György

Magyar Nemzet  
1943. febr. 7.

30. 7. 9,

# Kodolányi kontra Lendvai szabatosabban Lendvai kontra Kodolányi

Kodolányi János magyar író a vádlottak padjáról ültette Lendvai István magyar író. Bíróság előtt levő ügyhöz érdemben nem szólhatunk, csak a pereskedésnek a nyilvánosság előtt lepergett külső jelenségeit vizsgáljuk.

Kodolányinak, úgy látszik, nem kellemes az ügy, valószínűleg csak presztízszokokból volt kénytelen perelni. Nem vágyik elégtételre, minden normális per végcélja: a vádlott elmarasztalására. Két tény is igazolja eddigi benyomásaink helyességét. Az egyik: a vádlotthoz adresszált *felszólítás*, hogy mely sajnálkozása kifejezése mellett vessen véget a pernek, a másik: *Bajcsy-Zsilinszky* Endre nyílt levele, amelyben ez a lelkes, örök harcós, mindkét fél jóbarátja, mint *békefogó* jelentkezik és közfoglásra, összehelyezésre, civi-puszira, úrkénti a kiásott harci bárdal gesztikuláló írókat. (Ennek a levélnek finom pikantériája, hogy az *Ujságban* látott napvilágot.) Hol az igazság? Mi forr a „nagy összefüggések” kátlánában, erre felelni — *nem a mi feladatunk*. Inkább az jár az eszünkben, hogy *revidálóknál* se lehet fenéklg tejjel az élet, sok a sürlődési felület. Szerintünk a két harcban álló fél közül egyiknek a pályafutása se rejtély. *Lendvai*ról köztudomású, hogy a demoliberalizmust *nem* az anyatejjel szívta magába. Ő is, mint több író társa, cipőben revidált. *Kodolányi* János azonban inkább csak kiruccant a jobboldali mezőnyökre, politikai igényessége az *Istvápokból* sarjadt. Ezért nem is fenyegeti őt komoly veszély a baloldali tájak felől. Nyílt ajtóval várják Coriolán Jánost, ha megtér, azonnal feloldozzák. Ez a politikai pendülés inkább lelki alkát kérdése, *Kodolányi* nagy író, de *his* politikus. Bizonyára van annyi önkritikája, hogy ezt ő is tudja magáról.

Érdekes még a háztáj körül: *Parragi Györgynek* *Bajcsy-Zsilinszky* Endre levelére írt hosszabb válasza. *Parragi* szembe helyezkedik *Zsilinszky* békítési szándékaival, a békítő levél szerénádizű lágy hegedűhangján wagneri dicsőítéssel felel. Vész-törvényszéket ül, mindenáron *Kodolányi* elejtő eredményt akar. A szereplők közt ő a legfiatalabb, tehát a legtízesebb és tehetsége ellenére a — legtapasztalatlanabb.

A mai élet tele van ellentmondásokkal, a sok paradoxon közül vajjon miért éppen az bánatáná igazságérzetét. Ha két magyar író tényleg kibékülne egymással? Istenem, talán csak

nem attól tart, hogy *Kodolányi* hirtelen újra revidál és ott terem a Magyar Nemzet redakciójában?

Es még egy megjegyzés az ügyhöz: nem tartjuk nobiles újságírói feladatnak a személyeskedést, ez ugyanannak a zsidó sajtónak volt főfegyvere, amely most mimóznál érzékenységgel jajdul fel ellene. A különbség óriási: az ő sajtójuk üzletből, szenzációkeresésből és a tervszerű tekintélyrombolás érdekében üzte az újságírásnak az a fajtaját, mi eszményeit, a magyar közgondolkodás tisztaságit védjük ezzel, hogy egyes, elveket hordozó és elveket megtagadó személyek szerepét is megvilágítsuk. *Eszméket* általában emberi személyek képviselnek. Kérdjük: micsoda beteges önzés és vakság, amely azt kívánja, hogy az emberek szótlanul csordamódról térjenek napirendre afellett, hogy egy eszmei vezérük váratlanul arra az oldalra áll, melyet előzőleg évtizedeken át támadott! Nagyon beteg és pusztulásra ítelt lenne a magyar társadalom, ha hang nélkül tűrné a politikai erkölcs nehéz sárelmeit.

Kabay Zoltán

Nemzetőr 1943.

febr. 12., 5

F. n.

1943. febr. 14. 241

Bajcsy-Zsilinszky Endre válasza  
Parragi Györgynek

Igen tisztelt Barátom!

Nyílt leveled — őszinte sajnálatomra — egy hajszálnyival sem vitte előbbre annak az ügynek megvitatását, melynek érdekében cikkemet megírtam a Kodolányi-ügyben.

Magam talán ott hibáztam el a dolgot, hogy rossz címet adtam cikkemnek. Mert hiszen valójában nem védőbeszédet akartam én mondani Kodolányi érdekében, hanem csupán tisztázni azt a kérdést: lehet-e szabad-e egy nagy magyar írót már-már hazaárulóvá bélyegezni olyan mérlegelés alapján, melynek egyik serpenyőjéből kimarad az író életműve, másik / serpenyőjébe pedig esetleges igaz voltokban is súlytalan vádak kerülnek. Az a baj azonban, hogy én a cikkemben, Te a nyílt leveledben más-más malomban örülünk. Én a Kodolányi Magyar Nemzet ellen való cikkezéseit nem ismerem, egyetlen ilyen támadását sem olvastam, ha tette, igen rosszul tette. A nagyon is közkeletű és túlságosan is olcsó „zsidóbérenc” — vád valóban nem éppen üdítően hangzik egy olyan formátumú író szájából, mint Kodolányi. különösen méltatlan és káros a Magyar Nemzet ellen, melynek nagy hívatását még Pethő Sándor idejéből jól kell ismernie és el is ismernie Kodolányi Jánosnak. Ha a Magyar Nemzet, az ilyen támadást visszaveri, akár élesen is, a világ legteremtésesebb dolga, ami ellen senkinek sem lehet szava. Igazán önnagammal jutnék kibonyolíthatatlan ellentétbe, ha csak egy szóval is kifogásolnám akár a szabad bírálatot egy íróval szemben, aki egyben közéleti szereplő is, akár pedig a támadásra való ellentámadás jogoságát. De mint öreg harcos mondtam: *ez a jogoság egyszeriben bizonytalanává válik, ha a közéleti harc a hajszá színeit kezdi magára öltetni.* Ilyenkor fölébred az emberek igazságérzete és természetes egyensúlyérzéke, ez történt velem is. Azt mondd, nem volt hajszá, én annak éreztem. De még mindig nem avatkoztam volna bele a dologba, ha főbe nem ütött volna a per tárgyalásáról szóló tudósításban az a pár szó, hogy Kodolányi magatartása azzal a bizonyos pozsonyi újsággal és a sarló mozgalommal kapcsolatban „már-már a hazaárulást sürölte”. Ez az a pont, ameddig nem szabad elmenni — szerintem — a kritikában és az egymás ellen való harcban. Igaz, már Bölcs Leó azt írta a honfoglaló magyarokról, hogy nagy művészei az ellenség üldözésének, az ellenséget addig üldözik a győzelem után is, míg szét nem szórják, vagy meg nem semmisítik. De talán mi szegény, amúgy is annyi felől üldözött magyarok mégsem élhetünk egymás ellen ezekkel az ősi magyar hadi módszerekkel, melyeket ellenségeinkre, az *igazi belső, vagy külső ellenségre* kellene tartogatnunk. De hiszen magad írod, hogy Kodolányi művei a Te könyves polcodon is a legféltettebb helyen vannak és maradnak. Az pedig csak percig sem kérdéses, hogy Kodolányi János maradandó

írásművei a magyar szellem és a magyar irodalom kincsesházában fognak tovább élni, akkor is, mikor mi már nem leszünk. Mi értelme hát túlmenni az ellene való hadakozásban a *szükséges* mértékben?

De meg: a szabad véleménynyilvánítás jogában benne van a tévedés joga is. Mondhatnám: legősibb közjogaink közé tartozik a tévedés e joga. Hát csak Pityi Palkónak vagy Szentkutiván—Várhegyi Kuni-báldnak vagy Birschaumreiter Árpádnak van joga tévedni e lekeskenyült hazában, Kodolányi Jánosnak nincs? És, ha téved kicsiben, vagy akár nagyobb kérdésben is, de főleg ott, ahol nem a maga igazi életművének területén mozog, hát mindjárt „már-már hazaáruló”-ként üssük agyon?

Igen, mindenütt, ahol szabad a szellem és eleven a bírálat joga és kötelessége, bizony keményen megkritizálják nemcsak a kicsiket, hanem a nagyokat is és sehol sem mondják, hogy a művészek, írónak a maga szellemi működése igazi területén kívül mindent szabad. De az is bizonyos, hogy mindenütt, ahol egészséges a közszellem és a nemzeti ösztön, érzés, tudat: egy kis természetes megértéssel, a kiválóságnak járó szeretettel s a művészt megillető emelkedettséggel kezelik a művész, az író esetleges közéleti balfogásait. Nem pedig bunkóval.

*Én nem a jogos kritika, hanem a bunkó ellen emeltem szót, a jómagyarok közötti vitákban.* S ha Te, kedves Barátom, nyílt leveledben el is tértél az én gondolatmenetemtől, valójában a tárgytól, mégis azt reméltem, legalább egy mondatban annyit elfogysz ismerni: hát igen, Kodolányi itt tévedett, ott támadott jogosulatlanul, megérdemelte s viselje el ezért meg ezért az ellentámadást, de *egy percig sem kételkedhetünk nemcsak a tehetségében, hanem a jó magyar hazafiságában sem.* Ezért az egy mondatért írtam cikkemet, de sajdalom, még ezt a nagyon szerény céloimat sem értem el.

Igaz barátsággal köszönt híved:  
Bajcsy-Zsilinszky Endre

\*

Az „audiatur et altera pars” elve alapján közreadtuk Bajcsy-Zsilinszky Endre válaszat, ami azonban nem jelenti azt, hogy annak érvelése előtt meghajlunk. A tisztánlátás elősegítése végett megjegyezzük, hogy „a hazaárulás határát sürölte” kifejezést Kodolányinak egy pozsonyi lapban megjelent cikkével kapcsolatban *nem Lendvai István használta*, hanem az Uj Nemzedék című budapesti napilap, abban a tizenhárom évvel ezelőtt megjelent cikkében, amely miatt Kodolányi János *nem indított sajtóper*. Lendvai István egyébként most sem kíván nyilatkozni a maga ügyében, — ezt majd az ellene indított sajtóper

Magyar Hírlap  
1943. febr. 14.  
36. n. 12.

↑ további folyamban fogja megemlíteni a hazaárulást kritizálóakra közeve is. (A szerk.)



## ARVI JÄRVENTAUS ÉS EGYÉB EMLÉKEK.

(Második közlemény.)

Felgyógyulása után egy délben elmentünk J. Jänttihez, a Werner-Söderström O/y. vezérigazgatójához, a kiadóvállalatnak a Boulevardin lévő palotájába. A vezérigazgató, zömök, borotváltarcú, őszhajú, hallgatólag férfiú, nyomban fogadott. Hatalmas børszékbe telepedtünk. A beszélgetés németül folyt, Jäntti szükszavúan érdeklődött felőlem, megkérdezte, mit írtam s mik a terveim. Én igen elfogult voltam, Jäntti túlságosan hűvös, tartózkodó. Arvi finnre fordította a szót s igen lelkesen beszélt, de nem tudtam mit. Áadtam Jänttinek néhány dedikált könyvemet s elköszöntem. Iparkodtam mennél hamarabb kívül lenni.

Amikor lementünk a liften, mondtam is, hogy kellemetlenül érzem magam. Hideg, közönyös ember ez a Jäntti. Kár volt meglátogatni. De Järventaus gyermekes lobogással tiltakozott. Jäntti igazi finn. Nem beszél, cselekszik. S nem mutatja érzéseit. Arvinnak lett igaza. Mert néhány nap mulva telefonált a szállóba s meghívott, tartsak velem. Hankoba meggyünk, meglátogatjuk a finn irodalom egyik büszkeségét, Koskenniemit, a nagy költőt. Meghívta Järventaust is. Legyek készen másnap reggel tíz órára, értem jön.

Izgatottan vártam a szálló előcsarnokában. Pontosan tízkor hatalmas fekete autó állt meg az ajtó előtt s belépett Jäntti. A kocsiban vidáman mosolyogva ült Järventaus, térde közé fogva ezüstfejű kis pásztorbotját. Még egy szerény fiatalembert mutattak be nekem, Arvi mellett ült a hátsó ülésen. Később megtudtam, hogy a soffőr. A kocsiban Jäntti mellé ültem, ő vezetett. Ezen az úton ismertem meg igazán Jänttit. Most is keveset beszélt, szemét összehunyorítva, a ragyogó őszi napfényben biztos, nyugodt kézzel vezette a kocsit a hajtókanyarokkal zsúfolt síma, keskeny országúton. Eszeveszett suhanással robogtak el mellettünk az autók, autóbuszok, a sík táj szépségei napfényben tárulkoztak elénk. Tavacsokák — *lampik* — villogtak mindenfelé, mint elszórt tükörcserepek, az út mentén lila virágok tengere illatozott, a fenyőerdők szélén ezüsttörzsű nyírfák fehérlettek s a zelnice érett vérvörös fürtjei csüngtek oly súlyosan, mint fákra akasztott véres áldozati húsdarabok. Arvi ott hátul kedélyes beszélgetésbe merült a soffőrrel, tőlem Jäntti kérdezgetett egyet-mást igen szükszavúan, vagy figyelmeztetett a táj valamely szépségére, jellegzetességére. Tájékoztatót Koskenniemiről is. Tömören jellemezte költészetét s egyéniségét. Elmondta, milyen elképesztő példányszámban fogyott verseinek gyűjteményes kiadása. Arvi közben megkérdezte, mi hír Sillanpääről. Így azt is megtudtam, hogy Sillanpää az *Otava* könyvkiadóhoz szerződött, sok az adóssága s haragos kifakadásokkal vált meg Jänttitől. Ő mindezt nyugodt mosollyal, a neheztelés legcsekélyebb jele nélkül közölte.

Lohjában megálltunk, hogy megnézzük a középkori gótikus templomot. Dombon áll a templom, körülötte, szokás szerint, csendes kis temető terül el. Fölmentünk s beléptünk a templomba. Művészettörténeti munkából, fényképről ismertem már, de milyen megrendítő élmény volt a valóságban! Hogy tüzeltek a fehér falra festett képek, ezek a szörnyű ördögök és démonok, ezek a buján kacskaringózó virágindák és levelek, ezek a színes mennyezetbordák és faragások. A középkor vaskemény s mégis

Sorsunk 1943. márc., 3. n.

CSENDES ÓRAK. *Kodolányi János tanulmány-gyűjteménye. (Turul, Budapest, 1942.)* — A könyv címe és tartalma az egymástfokozó ellentét hatásával hat. Az olvasó ugyanis a cím után a csendes órák szemlélődő hangulatát várná műalkotásba dolgozva, s ehelyett Kodolányi kemény, szókimondó, izzó, epés, veséző, de mindenképpen az igazságkeresés fényében csillogó tanulmányait kapja tizenhat esztendő gazdag terméséből, érdekes csoportosításban összeválogatva. Az első tanulmányt a kötet szerint 1927-ben írta Kodolányi, az utolsót 1942 szeptemberében, amikor Móricz Zsigmondot temették. Egy egész írói pályát, egy írói alkat fejlődését fejezi ki ez a kötet. Mielőtt azonban e fejlődés rövid elemzésébe foglalnánk, essünk át a kötelező ismertetésen. A tanulmánykötet hat részre tagozódik. Az első részben (*A túlsó parton*), a túlsó part irodalma, vagyis az egykori 100% című folyóirat irodalmi törekvése, melyet Gergely Sándor képviselt, és a merkantil polgárság irodalma, Szomori és Földi, kerül Kodolányi analízáló, epés és rettenhetetlen ítéletű vizsgálata alá. A második rész, mintha az ellentétek egymásmellé állítására Kodolányi különös figyelmet szentelt volna könyve megszerkesztésénél, *A mieink* címmel a magyar irodalom képviseletében Szabó Dezsőt és Móricz Zsigmondot állítja az előbbi idegenség szomszédságába. Külön kell kiemelni, hogy Kodolányi a „mieink” vizsgálatánál is megtartja azokat a tulajdonságait, amelyekkel a túlsó part íróit vizsgálta, szókimondó bátorságát tehát itt sem akasztja szegre. Ezután következik a harmadik rész, amelyben, főleg az Ormánságról írott értékes tanulmányainak egy részét olvashatjuk újra. A *Kísérlet egy magyar napilapra* című negyedik részben következnek azok a cikkei és tanulmányai, amelyek az azóta megszűnt debreceni *Tiszántúl* című napilapban jelentek meg. Külön részben gyűjtötte össze azokat a cikkeket, amelyekben a saját és a *Földindulás* védelmében ragadta meg egyetlen fegyverét, a tollat, amikor plágiummal vádolták. Az utolsó részben, mely a kötet címét viseli, a *Tiszántúl* megszűnése óta írott terjedelmesebb tanulmányait csoportosította.

Az első pillanatban a tévelygés szorongó érzése lepi el az olvasót, amint elindul ebben a testes tanulmánykötetben. A tanulmányok egyik általános értékét, amit megtalál mindegyikben, hátránynak érzi, mindenütt Kodolányi van jelen átható és szuggeráló egyéniségével. Egy pillanatnyi pihenést sem engedélyeznek ezek a dinamikus fejtegetések az olvasónak, nem adják meg az ellenmondás és a halk vitatkozás lehetőségét, oly erővel követelik a szerzőjük igazságának elfogadását. Kodolányi érvelése „tertium non dat”, nem engedi meg a közvetítő állásfoglalást a maga és igazsága és a vitatott álláspont között. Vagy mellettem, vagy ellenem. Csak később nyugszik meg az olvasó, amikor Kodolányi érvelésében észreveszi azt a biztosságot, amely bátorsága nagyságával egyenlő. S ekkor rájön arra, hogy a fordítottja érvényes annak, mint amit eddig hitt: *Kodolányi kérlelhetetlen érvei alapozzák meg kérlelhetetlen igazságait és bátorságát, tehát nem bátorságából, vagyis valamiféle előre adott személyes tulajdonságából kell tanulmányírói minőségét levezetni.* A szókimondás igazság nélkül, vagy

Sorsunk 1943. márc. 3. sz.

239 - 241.

az igazsághoz vezérlő ismeretek és érvek nélkül szánalmas dolog is lehet és végnélküli konfliktusokba is sodorhatja a szókimondót.

Az utóbbi időben egymásután adták közre esszéíróink köteteiket, vagyis mintegy önéletrajzaikat, mert az esszéíró élete tanulmányaiban van „szerteírva”. Ezt fejezte ki Babits Mihály is, amikor utolsó tanulmánykötetének ezt a címet adta: *Keresztül kasul az életemen*. Csakhogy egy tanulmányíró életét, annak alakulását, egyéniségének kiforrását nagyon nehéz a tanulmányok mögött pontosan fölfedezni. Kodolányinál ez különösen nehéz, mert domináns tulajdonságai, melyek mintegy torkon ragadják az olvasót, tizenhat esztendővel ezelőtt épp oly erősek voltak, mint ma. De erre mégis van lehetőség. A kötet elején és végén ugyanarról ír: Móricz Zsigmondról, az emberről, íróról, jelenségről, irodalmunk uralkodó irányáról. A két írást egymástól tizenhat esztendő választja el, annak a fejlődésnek eleje és vége, amit a *Csendes órák* kifejez. Kodolányi írói eszközeire vonatkoztatva ezt a két írást, megismerjük írói pályájának változó elemeit, miután az állandó elemeket már megjelöltük. A Móricz Zsigmondról írott első tanulmányban több az intellektuális elem, a másodikban több az irodalmi. Az első írásban pontos kategóriákat keres Kodolányi, hogy Móriczot megértse és megértesse. Csak akkor fog vizsgálódásához, miután azt elméletileg megfelelő módon előkészítette. Akkor is rögtön felállítja a Móriczra mérhető kategóriákat: „Móricz Zsigmond konfliktusa az étellel kettős: szociális és szexuális konfliktus feszül benne és műveiben”. Az egész tanulmány aztán ezt a tételt illusztrálja döntő jelentőségű érvek felsorakoztatásával, oly hatásosan, hogy az ember evvel a benyomással fejezi be a tanulmányt: „ez Kodolányi”. Vagy jobban mondván: „ez az állandó Kodolányi”. Vagy még jobban: „ez az állandó Kodolányiban”. A második tanulmányban már nem kategóriákat keres ki, hanem az egészet, a jelenség teljességét ragadja meg, már úgy ismer minden részletet, hogy csak a teljesség jelenthet számára érvényes kategóriát. Amikor az első Móricz-tanulmányt elolvassa az ember, érzi, hogy írója válaszüton áll, nem tudja még, merre visz majd útja, a regény vagy az esszé felé-e. A második Móricz-tanulmány után már hatalmas műalkotásokat kell tudattalanul is feltételezni az író mögött, pusztán csak az írói eszközökből kiindulva is. Ilyen vizsgálat több példát is tudna ezekből az írásokból, amelyek egy írói pálya elejét és derekát pontosan kirajzolnák.

Második Móricz-tanulmányában nem megbánással vagy sajnálattal, hanem magára jellemző keménységgel ír arról, hogy Móriczcal összekülönbözött, vagy pontosabban: hogy egymással összekülönböztek. Nem tartozik szorosán recenzensi feladatomhoz, de szükségét érzem egy tény leszögezésének, amely Móricz viszonyát Kodolányihoz éppen abban a helyzetben élesen megvilágítja, amely helyzetről Kodolányi külön fejezetbe foglalva adja közre írásait jelen kötetében. A plágiumper idejére gondolok, amelyről Kodolányi keserűen írja, hogy akkor legjobb barátai is elhagyták. A per idején a *Kelet Népet* segítetttem szerkeszteni. Nos, amikor Kodolányi mellett alig hangzott el messzire ható védelmi szó, Móricz Zsigmond azonnal az ügy mellé állt és így Kodolányi mellé is, mert ha valakinél nem, úgy Kodolányi esetében nem lehet szétválasztani ügyet és személyiséget. A felháborodás hangján beszélt Móricz Kodolányi meghurcoltatásáról. Aztán a szerkesztőségi megbeszélésen arra jutottunk, hogy a szakértőbizottság valamelyik tagját kellene az ügy érdekében megszólaltatni, mégpedig a bírói döntés előtt, hogy a bíróságot egy irodalmi fórum hangja is kötelezze. Így rohant Móricz Zsigmond Kállay Miklóshoz s hozta tőle a szakértői véleményt, amely aztán a *Kelet Népe* hasábjain még is jelent.

Ezt csak az igazság kedvéért mondtam el. S annak kifejezésére, hogy a Móricz—Kodolányi ügy békejobbal voló elintézésére Móricz részén minden feltétel adva volt. S ez talán mindkét író nagyságához méltó és illő dolog is lett volna.

Jócsik Lajos.

**Kodolányi János: Csendes órák. (Turul.)**

A magyar írói sorshoz hozzátartozik hosszú idő óta, hogy bele kell szólnia állandóan a közvélemény alakításába és bele kell velnie magát a közvélemény hullámozásába; igen gyakran el kell viselnie a közvélemény megrovását is. Kodolányi János, aki a magyarság sorskérdéseiben szinte rajtatartja állandóan a kezét, írói munkássága szüneteiben messzehangzó szavakkal szól közvéleményünkhöz, és igyekszik annak magyarságtudatát tisztázni és véglegesen megfogalmazni, illetve a pusztuló magyarság veszélyeit közírásaiban is feltárja. Mostan kiadott kötete az utóbbi évek heves csatáiról, hajszáiról és megbékülő perceiről számol be. Valamennyi írásának veleje a magyarság mibenléte: ezt a magyarságot félti elsősorban az idegen hatástól, azután a magyar szellem gyökereit kutatja, ezek során talál a leghevesebb ellentmondásra, vitákra. Végül könyvenek utolsó fejezetében a magyarság általa igazának minősített képviselőiről és barátairól emlékszik meg. Különösen az utolsó rész meleg lírája és közvetlen hangja rezeg bennünk legtovább: csendes óráiban életének elköltözött nagy tanúira emlíkezik, közülük eleven színekkel rajzolja Móricz Zsigmond és Csikesz Sándor arcképét. A másik rész, a nagyobbik fele e gazdag kötetnek, harcok, zajos, dacos írások gyűjteménye, melynek során elveinek igazolása és védelme, ellenfeleinek vádja egyforma élénk színekben, heves indulattól fűtve állítja elénk Kodolányi Jánost, a magyarságtudat megalkuvást nem ismerő íróművészt. E könyv a magyar író kényszerhelyzetének szülötte, olyan magyar írónak a műve, aki lelkiismereti kérdésévé tette magyarságának jövőjét, és főként jelenének vígasztalan helyzetét. Kodolányi nem riad vissza a helytállástól, de megtalálja a színvallás és a hitvallás legnagyobb szavait is. A *Csendes órák* a magyar lelkek megbékítésére és építésére készült és mint ilyen a magyar sorsirodalom egyik remeke.

(Paku Imre.)

Diárium 1943. márc.,

3. sz. 66

# Kelet és Nyugat küzdelme e magyarságban

## Kodolányi János: Holdvilág völgye

Éles szemű társadalmi megfigyelőként tűnt fel Kodolányi János a huszas évek regényirodalmában. A legművészebb realista — írta róla a kritika, mikor a *Szép Zsuzsika*, a *Börtön* és a *Kántor József megdicsőülése* egymásután megjelentek. Tőle várta mindenki a társadalmi igazságtalanságok epikus kifejezését, ezt különben ő maga is ígérte a »Futótűz« könyve előszavában: »Nézzünk meg egy falut, egy családot, egy-két parasztot, egy-két urat, szóval egy kicsiny magyar világot apróra s gondolkozzunk... Ha most egy kicsit megfeszítve gondolkozunk, egészen biztosan eljön az idő, hogy gyermekeink már kevesebbet töprenghetnek és többet nevethetnek«. A magyar tizenöt év regényét ígérte ez a bejelentés. Még emlékszünk a »Földindulás« és a »Végrendelet« komor képeire, ezek bizonyítják, hogy Kodolányinak meg is lett volna az ereje és tudása a feladat teljesítéséhez.

A fordulat a harmincas évek vége felé történt Kodolányi írói pályáján, mikor a történelem viharos hullámai felcsapni készültek a magyar sors körül. Az író az Anschluss esztendejében a magyar középkor felé fordul, Julián barát sorskereső útját vizsgálja, egymásután megírja a magyar középkor regényeit: *Juliánus barát*, *A vas fia*, *Boldog Margit*. Pár éve pedig hozzákezd egy hatalmas regényciklushoz: a magyarság európai megtelepedéséről. Nem véletlen az sem, hogy ezekkel a történelmi esztendőkkel párhuzamosan jelentős ásatások, régészeti kutatások indulnak meg szerte az országban.

Kodolányi is a multat ássa, olyan világot tár fel, amelyet kevesek előtte. A »Csendes órák«-ban írja: »A magyar mult felnyúl a rég beomlott, eltemetett, romlott sírokból, megnyílnak a források fejei, megszólalnak a ledöntött és összetört bálványok, hogy a magyarság szorongattatásának idején ösönt emlékeztessenek saját tetteikre, diadalaira, istenhitükre, magukba vett szilárd bizalmukra, kultúrájuk ragyogására, ősiségére, magyarságára. Felnyílnak a csontkezek, hogy megvárják a mai öntudatlan, hitetlen, elpuhult, földhözragadt gondolkodású, marakodó idegenimádó nemzedéket s tekintetét a kihült áldozati tűzek hamvára fordítva, fölsmeretessék velünk a multban az örök jövőt. Mi már nem a pogányt látjuk, hanem a magyart. Lássuk hát mennél tisztábban, mennél büszkébben. Fogadjuk el a csontkezek intését«.

Új regénye, a »Holdvilág völgye«, az »Istenek« nyomán halad tovább. Sok

szereplőjét már ismerjük, a mese a Balaton környékén játszik, Fonyódnál. Tar Szerind kapgán bejárja a Balaton ösei vidékét, megismeri a népet, meghallgatja a falunagyok panaszait s jókívánságait s megy tovább lovaskiérretével, s amerre elhalad, téli szötte-sökből egy-egy szép véget akaszt a szent fákra.

Felejthetetlen szép kép, ahogy Tar Szerind emberei itt-ott megpihennek, s a lovakat kicsapják egy füves tisztásra, a katonák pedig fürödni mennek a Balatonfő tágas öblébe. S vonultak aztán tovább, ahol rájuk esteledett, sátrat vertek, kölest főztek s Tengrinék ajánlva lelküket, békén aludtak. Kodolányi, mint látjuk, az élet apró epikai tényeiből építi monumentális regényét, semki nála közelebbről, tisztábban és frissebben nem látta meg a letelepedő magyarságot. Nincs múmiaszága a hőseinek, élő alak mind, csupa hús-vér ember. A víz Öregjének áldomásán, mintha falubéli szomszédjaink, bátyánk, szülénk, rokonaink látnánk a Balaton partján, azon a szikrázó szép tavaszi napon, ahogy a fűben heverészve, megvitatják a szántásvetés gondjait, a legelők állapotját, elmondják egymásnak, hogyan teleltek az állatok, mikor lesz a birkauszatás és nyírás, s a lovakról kimeríthetetlen bőséggel és telhetetlen gyönyörűséggel beszéltek. »Távolkerült rokonok örömmel köszöngözték, családjuk felől kérdezősködtek, újszülöttekről, elhalálozottakról adtak hírt. A legények kötekedtek, hátbavagdalták egymást, még kergetődztek is itt-ott, a vének, akik már homályosuló szemmel hunyorogtak a Balaton szikrázásába, kikerestek egy vakondtúrást, egy terméskövet, vagy legalább valami kényelmes dombocskát, rátelepedtek s szóltanul bámultak a világba«. A »Holdvilág völgye« tele van ilyen szép mozgalmas képekkel, meglevenedik az író varázslatára az egész gyepű-világ, a magyar honfoglalás utáni század.

A regényciklus főhőse, Ojbársz, Tar Szerind kapgán fia, akit a történelem Koppány néven ismer, egyre inkább nagyobb szerepet kap. *Édesanyja halála után* — mily erőteljes, drámai mű ez, hol vagytok ti nagyvonalú magyar filmrendezők! — Ojbársz sorsa a táltoságon keresztül görögül elrendeltetés szerint a végzet felé. A Napforduló éjszakáján, ott a sejtelmes, kultikus helyen, a Holdvilágárookban már érezni, mi készül a regényciklus következő könyvében. Mindez, a két első rész, csak bevezetés volt. Kelet és Nyugat, Tengri és Isten drámája csak most kezdődik...

V. L.

[Vass László]

Fiatalok 1943. márc. 3. sz. 6.

1943. ápr. 1943

## ARVI JÄRVENTAUS ÉS EGYÉB EMLÉKEK.

(Harmadik közlemény.)

1936 novemberében Magyarországon, Heőcsabán volt régi barátjánál, Holics Pálnál, Móricz Zsigmond első feleségének bátyjánál. Holicsék háza második otthona volt Arvinak. Hogy mennyire szerette Heőcsabát s a Holics-házat, azt *Itkevien pajujen maa* című magyarországi útleírása, utolsó műve bizonyítja. Kapott, — vagy vásárolt — egy kis telket is, legdélgettebb vágya az volt, hogy egy kis hajlékot építhessen rá s ott éldegéljen időnként. Ugyanúgy, ahogy én is sokáig melengettem magamban a tervet, hogy Finnországban, valamelyik tó partján veszek egy magányos, elhagyatott kis faházat s időről-időre odatelepszem pihenni, írni és elmélkedni. Vajjon nem gyermekkorunk álmai kísértettek ezekben a tervekben?

Arvitól 1936 november 13-áról rövid levelet kaptam.

*Kedves Barátom!*

Hallottam, hogy állítólag Finnországba utaztál, ezért nem írtam. Ma azonban hallottam Máriától,\* hogy még Pesten vagy és nem utazol Suomiba. December 1-én Pestre érkezem s akkor ugyanazon a napon meg látogatlak, ha ez Neked megfelel. Pesten egy hétig maradok... s akkor Istambulba utazom. Karácsonyra visszatérek Miskolcra s január végéig Magyarországon maradok. Azután vissza, haza.

Tehát: a viszontlátásra, *kedves Barátom!* Szíves üdvözlét!

Itt most fölbukkan egy törökországi utazás terve. Isztambul—Bizánc! Ahol Árpádékkal megismerkedett Tarkkanen, a regényhős, a későbbi életeiben Tárkánnyá lett finn. Érdekes, hogyan kötötte össze a finnt a magyaron át a törökkel előbb a képzelet, azután a valóság. Bár a valóság csonka maradt, a test meghátrált a hídon, amit az álom épített számára. Isztambulba, a honfoglaló magyarok Bizáncába, Arvi nem juthatott el.

November 20-i kelettel Heőcsabáról már újabb levelet kaptam. Ebben reflektál korábbi levelemre, amit bizonyára csak akkor kapott meg, s finnországi nehézségeimre. A levél így hangzik:

Kedves testvérem, Jussi Kotolainen!

*Kedves Barátom!* Köszönöm leveledet, igen megörvendeztetél velem. Azt a levelet is megkaptam, amit Tarttuba küldtél. Ezt is köszönöm! Betegségről írsz. Már elmúlt. Bortól és „kahvimyrkky”-től nem halok én meg, — légy nyugodt, Testvér. Ha Magyarországon halok meg, hát akkor a látogatásoktól és az etikett hazugságaitól halok.

Az orvos most megíltott minden látogatást, ígyhát visszamentett a valóságok világába. Mert ebben a házban itt, ahol lakom, nem szükséges hazudnom. Ezek elsőrangú emberek. Úgy élek itt, mint otthon s jól érzem magamat.

Meghat, hogy Te mennyire szeretsz engem. Tudom, Testvér, igen kevesen vannak, akiket valóban barátainak nevezhetnék. Olyan gyakran csalatkoztam. Köszönöm Istennek, ha Te igazi barátom akarsz lenni. És az őszöntöm azt mondja, hogy akarsz.

Igen, — az ügyed K. úrral. Köszönöm, hogy olyan nagy szolgálatot tettél a hazámnak. K. úr többé nem utazhatik vissza Helsinkibe. Csodálkozom a dolgon, hiszen K. úr nagyon barátságos volt irányomban és sokat segített nekem — a földolog azonban mégis csak földolog: rosszul töltötte be a helyét, békesség velem!

\* Tauszig Mária miskolci tanár, nagy filmbarát.

Sorsunk 1943. ápr., 4. A.

Kodolányi János:

## ESTI BESZÉLGETÉS

Félfüllel innen is, onnan is hallok, hogy »összevesztem« a Magyar Élettel »is« és többé egy sort sem írok belé. E hangok nincsenek\* híjával a kárörömnök. De olyasmit is hallottam, hogy azért nem írok az én kedves lapomba, mert holmi világpolitikai szímatot kaplam s hallgatásommal ravasz forgolódásaimat készítem elő. E hangok nemcsak Budapestről hangzanak, hanem vidékről is. Egyik hűséges barátom, egy nagy vidéki folyóirat szerkesztője, háborgó dolgokat ír azokról a válogatlatlan módszerekről, amelyekkel írók írókat vízbe akarnak nyomni, kultúrális ügyeket el akarnak taposni, szép magyar vállalkozásokat fenékbe kívánnak fúrni, tisztességes embereket el akarnak rágalmazni. Hogy kik, miféle »nyomozásokat« folytatnak, milyen információkat adnak kéretlenül, kiket kikkel boronálnak egy politikai kalap alá, miféle eszközökkel törnek egymás léteré, kenyérére is. Írók, akik a »humánus« és a »szellem« fenkölt magaslatairól küldik előkelő üzeneteiket a szellemi élet világlábjaira, milyen, cseppet sem »humanista« és végkép nem »szellemi« fegyvereket alkalmaznak csöstül ontott leveleikben és üzeneteikben.

Eltétkintve a silány örvendezésektől, amelyek huzamos hallgatásomat kísérik, minden személyes él és nevek említése nélkül, sőt még célzásokat is kerülve, szóvá kell tennem, ezt a »mindenkori harcát mindenki ellen.« Eddig és ne tovább! Nincs mindenki olyan szerencsés helyzetben, mint én. Nem mindenkinek áll rendelkezésére egy akarattylai hajlék és kert, ahol meghúzhatja magát s jól-rosszul társalkodhatik istencével. Én csak elvélve értesülök a személyemet körülzajongó fenekedésekről, mert Budapeszre alig teszem be a lábamat, lapot sem olvasok, csak becsüleies férfiakkal levelezek és csak tizenhárompróbás barátot engedek be a házamba. Amit félfüllel hallok, kellő humorral, vagy közönnnyel fogadom. De jaj, hányan vannak, akik ott törekednek s vonszoltatnak Budapesten, régi barátok, kitűnő írók, költők s akik legjobb erőiket, egészségüket abban fecsérlék, hogy napról-napra emészlődnék s védekeznek a nyilt és tilkos hajszák közepette. Az

egyiket akasztófával fenyegeti egy író, akit frótársai mentettek ki kényes helyzetéből, a másíknak szerkesztői székére vetnek kockát, miközben kórházban fekszik, a harmadíknak már a feleségét is kicsúfolják ilyen célra kapható »jobbaldali« lapban, a negyediket tudta és beleegyezése nélkül összecsókolóztatják Sztalinnal, az ötödiket egy másik hatalomtól csörgező pénzék fölvételével gyanúsítják, a hatodikat, tizediket...

Vajjon mindez hozzátartozik az általános erkölcsi válsághoz, aminék naponként tanúi vágyunk, de amiről nem igen akarunk szólni?

Nemrégiben, Márai röpiratával vitázva, a Magyar Csillag-ban rámutattam ennek az erkölcsi válságnak okaira és tüneteire. Hadd mondjam ki most ismét, hogy hallják, akik a magyarság jelenéért és jövőjéért felelősek: súlyos erkölcsi válságban vagyunk, s ez minden külpolitikai, belpolitikai, gazdasági, vagy katonai nehézségünknel fontosabb és sorsdöntőbb valóság.

Hogyan nyúljak ehhez a kényes, fájó kérdéshez? Legjobb volna talán hallgatni róla. De úgy érzem én is, mint Bornemisza Péter, a XVI. század nagy prédikátora: »Egyfelől féltém, másfelől égett a szívem és talán az oldalomon is kifakadt volna, ha a számot fel nem látottam volna«.

Egy katolikus pap írja levelében: »Tizenkétezer hívünk van és összesen hárman vagyunk. Tanyák, iskolák és egyesületek. Én az agráriljak legénygyeletét vezetem, több szomorúsággal, mint örömmel. A modern falusi ifjútság nem az, ami még ezelől tíz évvel is volt. Az érdeklődés köre, sajnos, nem terjed tovább a mozinál és a táncnál. Késhegyig menő harcot vívok a fiúkkal, amikor egy-egy komolyabb munkáról lenne szó és semmi eredményt nem tudok elérni, ha a lelketem kiteszem is. Miért? Nagyon egyszerű a magyarázat: nem érdeklí őket semmi komolyabb ügy. Elővettem a népi magyar közösség értékeit s mit látok? Az életükhöz legközelebb álló problémák a legjobb esetben csak mosolyt váltanak ki belőlük. Mi ennek az oka? Nem tudom. Én, aki az ország minden táját megjártam már, sehol ennyi

1943. ápr. 4. m.

közönyt nem tapasztaltam a nemzeti és népi problémák iránt, mint a legmagyarabbnak jelzett Alföldön. Ha nem volna néhány egészen komoly és sokat érő fiam, bizony az én lelkesedő magyar és papi szívem is berozsdásodnék. Még így is nem fudom, nem homokra építke-e?! Oly nehéz ma egész magyarnak lenni... Mi lesz ebből a kibontakozás?... Sajnos, erősebb kozmopolita nyárspolgári voltunk, mint népi sajtóságaink.

Oldalszám idézhetnék ilyen s ehhez hasonló leveleket, sőt olyanokat is, amelyeket ki sem menének nyomtatni. Így ír a világi pap, így a szerzetes, így a református lelkész, így a tanító. Felekezeti különbség nélkül így jajonganak azok, akik felelősnek érzik magukat a maguk kisebb-nagyobb körén belül a magyarságért.

Mi, népi írók, símogatva, szörmentiben, sokszor romantikus árjongással szólunk a népről. Illyés Gyula pláne megleckéztette azokat, akik keményebb bírálattal nyúltak a paraszt életéhez, ezer kínjabajához, bűnéhez, nyomorúságához, szétbomló erkölcsi épületének ijesztő képéhez. Pedig nem tudom, nem lenne-e jobb fenékgig fölhasogatni ezt az egyre inkább eliszaposodó, elmocsarasodó területet, amelyről egyik lelkész barátom ezt írja: »Az ősmagyar mondák világát idégeljük vissza a magyar közéletbe, de csak a Meótisz íngoványai valósulnak meg.« Talán jobb volna szeréletünk minden lángolásával, aggodásunk minden remegésével, de könnyörtelenül beleválni a kelevénybe s föltárni a nagybeteg magyar lélek előtt, hogy lássa és megóhajtja a tiszta egészséget!

Kapkodva, tanácstalanul, riadtan állanak ez előtt a látvány előtt mindazok, akiket nem csupán a jegyekre kapható hús, a kenyéradag, a szűk lakás, a rossz közlekedés, a lassú posta, a hivatali előmenetel, a ütök minősítés, a főnök mosolya, a háborús pótlék nagysága, vagy a »feketén« vásárolható cipő érdek. Középosztályunk szegényebb, őszintébb, magyarabb és tanultabb elemei elkeseredett szívvel nézik az általános erkölcsi bomlást. Tehetetlenek. A falu leányai seregestül tódulnak a gyárakba, keresetüket hitvány póttanyagokból készült lim-lomra költik, miközben éheznek s arcuk olyan, mint akit eljegyzett a tüdővész. A leghitványabb kis falu mozija is zsúfolásig tömve. Vállalt munkának, adott szónak semmi becsülete. Urilányaink élelsemzéléte, gondolkodásmódja elszomorító. Hallom, hogy csak az örömet kergetik ebben a szomorú, sivár világban, ebben az apokaliptikus zűrzavarban és bizonytalanságban, — de hát hol van ott öröm, ahol nem énekelnek? Ahol nem keltenek a költők, az írók, ahol nincs becsülete a zenének, semmiféle művészetnek? Hol van ott öröm, ahol nem álmodoznak saját természetes hivatásukról, nem tudnak gyönyörködni a gondolatban, hogy gyermekeik lesznek s azokat hogyan fogják fölnevelni? Hallgatom ezeknek a fiataloknak a beszélgetéseit, nézem a szórakozásaikat. Figyelem kevélységüket, üres cicomájukat, tartalmatlan, céltalan hiúságukat. Vidámságuk üres, táncuk útálatos, szavaik megborongatnak, nyelvük megcsúfolása a magyarságnak, életcéljaik nincsenek. Megörülnek a külsőségekért.

Engedelmeskedni képtelenek, görcsöt kapnak és hisztérikus zokogás rázza őket, ha valamiről le kell mondaniok.

A parasztlányoktól, a cselédektől és napszámósoktól fölfelé, az úri hölgyekig, ugyanazt látja az ember: irtózást a munkától, a függéstől, a tanulástól, a csendes, tartalmas örömeiktől, az anyaságtól és meglétebolyodást a filmekért, az idegen táncokért, a cifrázkodásért s az úgynevezett »függetlenségért.« Mit mivelnek leánynevelő intézeteinkben, iskoláinkban? Hol vannak az anyák, akiknek a leányok a nyomába kell, hogy lépjenek?

Egyik lapunkban olvastam, hogy egy önkéntes munkaszolgálatra jelentkező úrilányt egy gyárba osztottak be bizonyos feladattal. A leány panasza ment a parancsnokságra s onnét az intézkedőt kemény dörgelésben részesítették azért a merészségért, hogy úrilányt gyárba rendelt. Megfenyegették azzal is, hogy a botrányos intézkedésről interpellálni fognak a Házban. Amikor ezt olvastam s elgondoltam, hová jutnak a leányaink, ha ezen az úton haladnak tovább, fölébredt bennem a vágy, hogy minden nőt, válogatás nélkül, egy esztendei gyári vagy földműves munkára kellene fogni.

Németh László mondja: Megdöböntő, hogy míg a nők, testi és lelki alkatuknál fogva, természetük szerint konzervatívok kellene, hogy legyenek, hiszen ők biztosítják a gyermekek számára a zavartalan környezetet, a felnövekedés feltételeit, ma túltesznek a férfi legvadabb túlzásain is. Valóban, úgy látom én is, hogy nőink rohamosan kivetkőznek természetes életformáikból. Elsősorban ők azok, akik minden hagyományt — némeset és nemtelent egyaránt — könnyed táncos lábacskaikkal fölruognak. Kik tesszik lehetővé, hogy színpadjainkon, moziinkban minden szemétnak óriási sikere legyen! Kiknek bukkik meg minden jószándék a magyar kultúra megmentésére? Kik mennek el fölényes vállrándítással az új irodalom erőfeszítései mellett? Kiknek gegőznek a rádió »dalénekesei«, kiknek húzza a cigány húszakadásig? Kik »örülnek meg« minden silány és idegen kulturális szélhámosságtól? Kik lelkesednek leginkább sajtónk színvonaláért, kik készek ölni valamely politikai fenevad bajuszáért: A »magyar« nők.

És a fiatal férfiak?

Az utóbbi időben megnyílt előttük a gazdasági élet porondja. Némely nagyhangú kijelentésekkel szemben, nagyon jól tudom, hogy korántsem hullott le minden akadály, hogy most már csak rátermettség, a szorgalom, a kitartás kell s beüt a nagy virágzás. Hogy az akadályokkal miképpen is állunk, bő tapasztalatokat szereztem egy színtiszta magyar szövetkezet hajmeresztő jelentéseiből. Igen, de azért kétségkívül ma több a szerencsés magyar ifjú, mint, teszem azt, tíz évvel ezelőtt. S mit látsz? Hanyagságot, huzavonát, pontatlanságot, csélcspásgot s mérhetetlen meggazdagodási vágyat. Tízszereket, százszereket akarnak besöpörni egyik napról a másikra. Ami nem volna ugyan baj, de annál kényesebb a hogyan kérdése. Távol legyen tőlem, hogy ok nélkül s igaztalanul vádoljam a fiatalokat.



És amint a nők sem maguk az okai mívoltuknak, éppúgy a férfiak sem hibáztathatók egyedül a tudatlanságukért, műveletlenségükért, mohóságukért, állhatatlanságukért s impresszionista életszemléletükért. Egy emberöltőn belül két világháború sok egy kissé.

Az ember csüggedten, szinte reménytelenül áll ennyi nehézséggel szemközt. Egyfelől sok-sok szomszúság a szépre, az igazra és a magyarra, másfelől tengernyi áradata a silányságnak, a közönynek, sőt a cinizmusnak. Mi néhányan meggyőzzük ugyan egymást és egy kicsiny kört, amely körénk gyülekezik, de hogyan s miképpen lehet meggyőzni a tömegeket, a nép százazreit és milliót? Mi ugyan lelkes apostolokat nevelünk egy maréknyi fiatal nőből és legényből, s jól esik látnunk, hogy az ipari munkásság komolyabban, önfeláldozóbban s főkép önzetlenebbül áll ki a maga eszményeiért, mint a földműves, meg az úri ifjúság, hogy a fiatal papok, tanítók között is egyre több a felelős lélek, de elegendő-e ez most az egész magyarság fölemelésére, megtartására, amikor népek sorsát derékbatoríthatják a mindenfelől fenekedő viharok? Gyorsan, nem: azonnal erősíteni kellene a fa törzsét. De ebben a munkában olyan erőkkel kell megbírkóznunk, amelyek játszva eltaposnak minket. A polgári civilizáció kultúrromboló, szimbólumsorvasztó fegyvereivel, a sajtóval, a rádióval, a filmmel, hiába hadakozunk. A modern kapitalizmus nemzeti áruhába öltözött páncélos vitézeivel mi úgyszólván mezítként küzdünk. Az ilyen istenítélet kimenetele nem kétséges. Ha mégoly rohanvást hordanók is ossza népi kultúránk kincseit — mint ahogy nem tesszük! —, csak múzeális anyaggá válnának. Ha mégoly lelkesen nevelnők is gyermekeinket magyarnak és kultúremlernek, az ezer irányból, ezer pórusokon betörő civilizáció megmérgezné őket. Ha mégoly hatalmas eszközeink volnának is, úgylátszik, a sarkaiból kivetemedett magyar lélek már nem képes befogadni azt, amit maga teremtet.

De hát ilyen reménytelen a helyzet valóban? Vatai László többször idézett kitűnő könyvének végső következtése is ez. Én azonban nem akarom, nem tudom hiábavalónak látni a munkát, amire életünket tettük föl. De a menekülésnek feltételei, súlyos, majdnem teljesülhetetlen feltételei vannak. Gyökerestül kell megváltoznia az egész magyar életformának és életrendnek. Mélyszántás kellene ide, a történelem ekéjének mélyenhasító vasa. A giz-gaszt föld alá borító, az alsó televényt felszínre vető ekevasa. E feltételek teljesülése nem rajtunk fordul meg. De készen kell lennünk az Isten szántására. Az Istenére, a Sorsára, a Történelemre, amely megadja a pillanatot, hogy eltakarítsuk életünk akadályait.

Erről azonban ne beszéljünk egyelőre. Higyjünk a csodában!

Azt hiszem, mi sem könnyebb manapság, mint doktori disszertációt írni, értekezéseket nyélbeütni s a tudós színében tetszelegni a fórumon. Csóstitül kapok mindenféle monografiákat s ha úgy első tekintetre vékonykáknak, gyanúsaknak látszanak is, szívem mégis örvendezhetne, micsoda szorgalom, micsoda kutatási dühroham, a magyarság élete, s kulturális kincsei

iránt micsoda olthatatlan kíváncsiság támadt egyszerűben. Csak most is két monografiát kaptam. Az egyiket egy hölgy írta a Sárközről, a másikat egy úr: Szentgáli Károly Keneséről.

A hölgy monográfiáját borítsa mély homály. Nem óhajtok sem hisztérikus görcsöket okozni, sem lovagjaival pisztolypárbajba keveredni. Az egyetemen sürgő-forgó hölgyekről megvan a magam jól megfontolt véleménye s ezen az a dicséretes buzgalom sem változtat, amellyel ifjú hölgyeink újabban »falukutatásra« adták fejüket. Az úrnak azonban állania kell a sarat — s annak a módszernek is, amellyel minálunk itt-ott a »tudósképzést« művelik.

Mindenki tudja, hogy nem vagyok szakember semmiben. Csak egyszerű író vagyok. Ezt a Kenese című, mindössze háromíves (48 oldalas) monografiát is mint író bírálom. Nem is annyira, mint művet, hanem inkább, mint tünetet.

Kutatónk kiszállott tehát Kenesére, hogy tudományosan »földolgozza« mindenek okulására, így az enyémmre is. Már az magábanvéve meglepő, hogy három íven el tudta intézni feladatát. Meglepetésünk azonban rövidéletű. Szerzőnk, illetve: tudósunk ugyanis röpke néhány oldalon elintézi az efféle problémákat: geológiai kialakulása, domborzati viszonyok, éghajlat és időjárás, vízrajz, növény-, állatvilág, az ősember két települési szintje, a rómaiak és avarok kora. Ez az utóbbi rész igazán csak egyetlen könnyed suhintás. Hogy az avarok korában »s uralmuk bukása után miféle szláv népek és miként éltek itt, arról csak néhány szó esik. Ennyi: »Az avarok helyén szlávok jelentek meg a Dunántúlon. Hogy Kenesén voltak-e szlávok, nehéz lenne megmondani, mert meggyőző adataink nincsenek. Esetleg Kenese régi nevéből (Knesa, Kensa) lehet következtetni. Ezek a nevek állítólag szláv eredetűek.« Ezzel a kérdést le is zárja. A dunántúli szláv települések irodalmáról, úgy látszik, sejtelve sincs. Egyetlen olyan forrást sem említ a füzet elejére szerkesztett Irodalom rovatban, ami foglalkoznék vele.

Majd ezt olvassuk: »Az 1005. és 1015. közötti években alapította Szent István Kniszát, a mai Kenesét. Ugyancsak ő alapította a veszprémvölgyi apácakolostort, melynek többek között Knisza falut adományozta. 1109-ben villa Kensa, 1231-ben Kenesa stb. Aztán: »Ezidőben a falu mindössze 5—6 házból állhatott, csak később népesedett be jobban a határában fekvő Sándor és Csittény falvakból.«

Ha az ember egy falu monográfiáját veszi a kezébe, elvárná, hogy pontos felvilágosításokat nyerjen a nevről, a neve jelentéséről. De legalább is azt, hogy helyesen írják. A veszprémvölgyi apácák görögnyelvű alapítólevelében Kenese neve görögül íródott, betű szerint Knészának, s nem Kniszának. Azonban a megfelelő betű — amit nyomdatechnikai okokból nem írhatok ide — s-nak és nem sz-nek olvasandó. Kiejtése tehát: Knésa. Ugyanez a betű jelzi a S o n d u r név kezdetén az s-et s itt sem olvashatjuk sz-nek. Ez a »knezsá« pedig szláv szó, nincs benne semmi kétség, illenék tudni. Ugyanez, ami a »knyaz«, a »knez«, a »kenéz« és vezért, her-

ceget, fejedelmet jelent. Nem áll egyedül a magyar térképen. Idetartoznak a Kanizsák is, Nagykanizsa, Magyarkanizsa, Révkanizsa stb. Sőt kiváló tudósunk, akinek műveit jelen monográfiánk írója nem forgatta: Kniezsa István neve is.

Mit sem tud kezdeni tudósunk »Sándor« nevével sem, de meg sem kíséri, hogy kezdjen valamit. E falu neve helyesen »Sandor«, a veszprémvölgyi alapítólevélben: S a n d r u. Török szó, jelentése: a k a r a t. Sándor keresztnévünk ebből ered s nem a vele helytelenül azonosított Alexander-ból. Az A k a r a t elterjedt török személynév. Nyilvánvaló, hogy a Kenesével szomszédos Akarattyal egyszerűen azért nevezik így, mert őseink a török szól magyar alakjában is használták. E két név egybevetéséből világosan kiténik, — ami nem is volt kétséges településkutatónk előtt —, hogy Kenesét nem »Szent István alapította«, hanem honfoglalás előtti szláv település, míg Sandur s ugyancsak Csitten a rajta megletelepült magyar úr nevéből nevezetett el. A Koppány-lázadás leverése után adományozta Szent István ezeket a falvakat, mint a lázadó Koppány volt birtokait, a veszprémvölgyi apácáknak. Erről — meg az ú. n. »talarlikakról« is — érdemes lett volna elolvasnia tudósunknak Dömötör Sándor külön tanulmányait s különösen a Balatonkenese benépesedésének történetéhez című jeles dolgozatát. Ezeknek azonban nyomát sem látjuk az Irodalom rovatban. Ha e dolgozatoknak némi figyelmet szentelt volna a kutató, arról is értesült volna, hogy Sandur, Csitten, és Mára falvakat a törökdúlás pusztította el, tehát úgyszólván napjainkig megvoltak.

Szomorúan nélkülözzük annak a kérdésnek alapos föltárását is, hogy a kuruc-felkelés idején milyen szerepet játszott Kenese, milyen sorsra jutott a lakossága, milyen pusztulásokon ment át s az ősi lakosság töredékeiből mi maradt meg. Ez sem intézhető el annyival, hogy a katolikusok szókék és zömöktermétek, a reformátusok magasabbak és barnák s hogy a reformátusok tekinthetők őslakóknak. Ami a lakosok lelki tulajdonságait illeti, szinte szégyenli magát az ember, amikor efféle zsurnalisztikai jellemzést olvas. »A lelkivilág megnyilvánulásában, a gondolkodás módjában, modorban egyformák«. Hogy a manóban ne volnának egyformák, amikor ugyanannak a zárt közösségnek a tagjai? Ámde hogyan jellemzi tudósunk a közösség lelkivilágát? Ime: »Kevés kivétellel jellemzi őket a kényelmesség és mondhatnók a nem-törődömség. Éppen ezért Kenesén nincs az a gyors lüktető falusi élet, mint pl. a Dunántúl északi vármegyében. (Igy!) Általában fellengzően közlékenyek, bőbeszédűek, mintha az ősoktól, a hajdani pincészer könnyűszívű optimizmusát örökölték volna. Ha kissé is megelégedettek, a holnappal nem törődnek« stb. Engedelmet, ez egy kissé a hajdani pincészer könnyűvérűségével íródott. Ebből nem tudom meg, hogy Kenesének, mint zárt közösségnek, milyen a gondolkodásmódja. Milyenek az erkölcsi törvényei. Hogyan udvarol a kenesei ember, hogyan házasodik, milyen a családi élete. Milyen erkölcsi törvények szabályozzák gazdasági érdekeit, üzleti életét. Milyenek a társadalmi érintkezés szokásai. miféle iratlan törvé-

nyekhez igazodik a gyermektársadalma, az ifjúságé, az öregeké. Milyen viszonyban van egymással a szegény és a jómódú, a katolikus és a református. Sejtésem nincs mu'alságairól, Kultúrájáról sem. Dalairól, messziről, pedig lelt volna itt is némi kutatni-való.

Ilyesmit is olvasunk: »A kenesei ember jellemzésénél nem mellőzhetem azt a megfigyelésemet sem, hogy szereti azt a helyet, ahol született és ahol él.« De kérdem, ki nem szereli? A kérdés csak az: hogyan szereli. Minő jelét, formáját látjuk ennek szó-járásában, dalaiban, meséiben, véleményeiben stb. Hagyjuk azonban ezt a di'ettantizmust.

Édeskeveset tudunk meg a halászatból is. Hogyan halásztak, kik halásztak? Mióta nem halásznak, miért nem halásznak? Nem ártott volna kitérni arra a kérdésre is, miképpen tették tönkre Kenese halászatát és kik? Nagyon érdekes pl., hogy a Bánffy-kormány idején három férfiú, három lökepenész, pénzsóvár és hatalomravágó országgyűlési képviselő, a »három harcaélvágyú nagy hal«, mint akkor mondták, miként alakította meg a Balatoni Halászati Részvénytársaságot dr. Óvári (Óbele) Ferenc vezetése alatt, miként forgatták ki a falut halászati jogaiból, miképen vették el ősi kenyérét, nemcsak Kenesén, de pl. Tihanyban is. Miként állott ellen a nép a legnagyobb elkeseredéssel és hiába! S hogy ezek az urak a gőzhajókkal lömegesen kifogott halak farkát levágtatták, hogy ne lehessen megludni, megfelele a nagyságuk a törvényben megszabott méreteknek. A múlt század végén irtózatol gazdasági katasztrófa söpört végig valamennyi balatonmelléki halászfalun. Nemcsak megélhetéséből, de lelki alkataból is kiforgatta a magyarságot. Szerzőnk, bár vizsgálódásainak tárgyá Kenese és a népről is jellemzést óhajtatni, minderről egyetlen szót sem szól.

A foglalkozási ágak felsorolása felszínes és hézagos. »Östermelő: 615, eltartott 720. Miféle östermelő? Földműves? Vadász? Halász? Miből mennyi? Milyen a föld megosztása? »Egyéb és ismeretlen fogl.: 11, eltartott: 128.« Tizenegy ismeretlen foglalkozású lakos százhuszonnyolc lelket tart el! És nem tudjuk, mi az az »ismeretlen és egyéb« foglalkozás.

A legesodálatosabb azonban az utolsó fejezet: Kenese jövője. Milyen jövőt szán tudósunk egy falunak, amelynek a múltját sem ismeri s amelynek lakóit úgy jellemzi, ahogyan láttuk? Milyen kulturális jövőt szán egy falunak, amelyről nem mondja meg, milyen a kultúrája? Nem vizsgálja meg, van-e benne s hány könyvtár, hány és milyen könyv, mit olvas a falu népe és mennyit, mit dalol és mit táncol, dalol-e és ha nem: miért. táncol-e, és ha nem: miért? Milyen kulturális jövőt fest elébe ideálképen? Igy fr: »Azok, akik többször megfordultak a Balaton mellett és ismerik Siófokot, Füredet, Tihanyt és a többi szépen kiépített nyaralót és egyszer hosszabb időt töltenek Kenesén, bizony bizonyos fokig kiábrándulnak belőle, mert nem tudja nyújtani azt a kényelmet, mely a XX. századbéli városi közönségnek nélkülözhetetlen.« Tudósunk Siófokon a kiépített strandot látta meg, Füreden a Szanatóriumot, de nem látta Tihanyban a pókhasú. éhes, vérszegény, ron-

gyos gyermekeket, akik kecskekörmöt árulnak és él-  
éneklik Tompa Mihály regéjét egy krajcárért, csak-  
hogy legyen valami formája a nyílt koldulásnak.  
Kenesének kíván jövőt, de a XX. század városi em-  
berének kényelme a mértéke és célja. »Kenesén első-  
sorban jó útakra és sétányokra lenne szükség« —  
mondja. Nem tenyészállatokra, nemesített gyümölcs-  
fajtákra, arra, hogy a gyümölcsöt értékesíteni, vagy  
legalább szállítani tudják. Nem jó népkönyvtárra,  
nem kultúrházra, nem népfőiskolára. Nem permelező-  
szerekre, hogy jobban gondoza szőlőit. Nem számol-  
ván be az iskoláról, kisdédvőről, kórházról, nem  
mondja meg azt sem, miféle hiányok vannak s mit  
kell tökéletesíteni, vagy megvalósítani. Szól az utcák  
meredekségéről, sároságáról, csúszósságáról, sürgeti  
az utcák kövezését, az állati hulladék összeszedését,  
de nem szól a fiatallág sportléletéről, sporthelyéről,

leventeintézményéről, annak vezetőségéről, szellemi szín-  
vonaláról. Egy kétszázötven holdas gyönyörű, sík  
kaszálón parkot kíván létesíteni, de nem mondja meg,  
van-e a faluban elegendő takarmány, miféle az s mi-  
képen lehetne szaporítani, javítani. »Gondoskodni  
kellene a művészi és előrelátó parcellázási tervrajzok-  
ról, nehogy a rendszertelen beépítés itt is útját állja  
a kor követelményeinek megfelelő nyaralóhely kibon-  
tkozásának« — írja, alig tudván kibontakozni e za-  
varos mondat tekervényeiből. De nyomát sem látom  
olyan kívánságnak, hogy a falu régi építéstílusát  
meg kellene menteni, a pallérok dúló ízléstelenségé-  
nek gátat kellene vetni, hogyis látnám, hiszen még  
csak meg sem említi Padányi Gulyás Jenő és Tóth  
Kálmán kitűnő műveinek címét a balatonvidék népi  
építkezéséről. »Kenesének mindent a nyaralók ké-  
nyelme érdekében kellene alakítania — mondja —

## Túl a Tiszán

ILLYÉS GYULÁNAK

*Nem szereted átállépní  
— a-t hirdeted — a Tiszát.  
Tudjuk: nem a Tiszát sérti,  
bennünket vág ez a vád,  
kiknek a sors a Tiszán túl  
rendelt házat és hazát  
s meg is védük két pogánytól  
szörnyű századokon át.*

*Mintha tán a Tisza-partnál  
vá'asztó határ volna,  
s itt az élet: csupa barbár,  
heje-hujás tivornya.  
Úgy tekinted ezt a tájat,  
mint a sötét Afrikát,  
ahonnan jó sohse támadt,  
csak útszéli durvaság.*

*Igaz, itt van a Hortobágy,  
egy kis darab Ázsia,  
de fölötte a délibáb  
s nézi a puszlák fia,  
és mögötte ül Debrecen,  
Csokonai szállása,  
két országnak hűségesen  
világító lámpása.*

*Erdély is a Tiszán túl van,  
ez a fényes tündérkert,  
mely szik'aként áll a múltban  
s császár előtt nem térdelt.  
Ha elbukik: hírmondónak  
alig akad magyar itt,  
szült, ha kellett, lázadókat:  
Dózsát, Bethlent, Bocskait.*

*A Dunántúl: szű'ő/ő'ded  
szelidebb táj s finomabb,  
ege kékebb, völgye zöldebb,  
érezik: közel van Nyugat.  
A Tiszán'túl bizony zordabb  
s az ember is ridegebb,  
lággy beszédre ritkán olvad,  
keményen szól s keveset.*

*Nem szereted átállépní  
— a-t hirdeted — a Tiszát.  
Tudjuk: nem a Tiszát sérti,  
bennünket vág ez a vád.  
Mégis ennyit szólunk hozzád,  
tiszántúli magyarok:  
Olyan nagy már Magyarország,  
hogy szétszabni akarod?*

Tóth Endre

## MAGYAR ÉLET

mert a nyaralók a község jólétét mindig fokozatosabban lendítik fel. Mindenesetre magasröptű jövővendő és széles magyar látókör nyilatkozik meg Kenese számára. Nyaralót a XX. század városi »kultúremberének«, ez legyen Kenese jelszava.

De elég. Pathó Pál úr emlegetésével fejeződik be a »tudományos« mű, a falumonografia. »Mindig fokozatosabban lendül« az »irály« szárnyain — s egyre távolabb a komoly tudománytól, a nemzetpolitikai feladatoktól, Kenese népétől... De hiszen minderről szó sincs ebben a »tudományos« műben.

Említsük még meg a botrányos sajtóhibákat — ipar helyett ipur, közlek edés helyett közlekenés stb. — s az Irodalom rovat súlyosabb hiányosságait: Kogutowicz és Lóczy elavult kiadásait használja, az új kiadásokról nem tud, a már említett Dömötör-tanulmányokról említést sem tesz, mellőzi a Képek Balatonkenese múltjából és jelenéből című sorozatot, amelynek már vagy öt füzete jelent meg a falu néhány vezetőjének tiszteletreméltó buzgalmából — haj, Pathó Pál úr! — nem látjuk Makay Béla művének nyomát: A Balaton a történeti korban, Bp. 1913. s ami a legmegdöbbentőbb, nem használta Kniezsa István ragyogó tanulmányát, amely a Szent István Emlékkönyvben jelent meg Magyarország népei a XI. században címmel. Nem ismeri Hárich művét:

A veszprémvölgyi apácakolostor birtokainak történetét. Hadd említsem még meg Czakó Gyula A balatonkenesei református egyház története c. művét, mint amit szintén forgatnia kellett volna, ugyancsak Dömötör Sándor tanulmányait: Az ellenreformáció Kenesén, Kenesei adatok a XVIII. századi falusi élethez. Nem tanulmányozta a kenesei ref. egyház levéltárát, sem az országos levéltár kenesci anyagát.

Jó, erre azt lehetne mondani, hogy »nem is volt célja.« De hát mi volt akkor a célja? Miért fródozt ez a »monográfia«? Meg a többi hasonló?

És azt is kérdezhetnék tőlem, miért foglalkozom ilyen bőven egy falu monográfiájával? Valóban, miért is?

Azért, hogy végre lássa meg mindenki, hogyan készülnek futószalagon ezek a sovány, ám a tudományosság látszatát keltő, a komolyság színében pávásokodó dolgozatok. És hogy megkérdezzük: szükség van efféle falutanulmányokra? És ilyen tudósképzésre?

Ez is korunk tünete. Mutassuk föl, hogy lássák: így is szoktak tudományt művelni. Miközben arról van szó, hogy megmarad-e magyarnak a magyárság, vagy sem...

## ZART TARGYALÁS \*

NEM ALUDTAM, bár nagyon rámfért volna. Hiszen azzal, hogy virrasztok, nem menekülök a sorsom elől. De alhattam volna-e? Éjjel-nappal, minden pillanatban vártam a börtönőrt, hogy bírám elé vigyen s az ítélet csak egy lehetett.

Hónapok óta ültem már a szűk börtöncellában. Családom, barátaim kint maradtak, messze a külvilágban. A magas, keskeny ablakon alig szüremlett be hozzám némi napfény, a vastag falakon a zajló világ némi halk moraja. Éjjel pedig süket csend borult rám s olyan feneketlen sötétség, mintha az óceán mélyére süllyesztettek volna.

Reggelenként az őr félrehúzta az ajtó kémlelőnyílásán lévő reteszt s a lyukon egy darab fekete kenyeret, meg egy kis kőkorsó vizet dugott be. Napközben olykor mogorván beszólt: „Kifelé, szippants egy kis levegőt, hogyan akaszthatunk föl, ha meggebedsz tüdővérszben?” Fölcihelődtem s kimentem az udvarra. Néhány percig szabad volt ide-oda térferegmem a magas kőpalánkkal körülvett szűk udvaron, a terebélyes platánok alatt. Közben az őr szúronyos puskáját únottan villogtatva, szétvetett lábbal állott a sarokban s vigyázott, nehogy idő előtt fölakasszam magam valamelyik fa izmos ágára a nadrágszíjjammal. Kár volt vigyáznia. Úgysem akasztottam volna föl magamat.

Eleinte mind azon töprengtem, hogyan áshatnék lyukat a börtön falába. Agyam lázasan dolgozott. Azonban csakhamar be kellett látnom, hogy csak magamat emészttem, mert sem egy hitvány zsebkésem, de még csak egy rozsdás toltam sem volt, amivel lyukat kaparhattam volna. Mindent elvettem tőlem. A pusztá körmőmmel pedig mégsem vájhattam ki a vastag termésköveket. Vigasztalódj, — mondogattam magamnak — hiszen ha akár csákányod volna is, nem tudnád hová rekkenteni a kiásott törmeléket. Ó, jaj, Kithairon! — idézgettem a görög tragédia szavait. — Ne bosszankodj azon, amik végbemennek! — És így is vigasztaltam magam: Gazdagon termő kalász az élet, hát arass! — És mert klasszikus műveltségem nemcsak a görögökkel, de Marcus Aurelius-szal is megismertetett annak idején, az ő sztoikus igazságát is emlékezetembe idézgettem: „Az ítélet, vágy, törekvés, elvetés, mindez bensőnk mélyén szülemlik, ahová semmiféle rossz sem juthat el.” — Mondanom sem kell, hogy mindez nem nyugtatott meg. Még annyira sem, hogy legalább néhány órát alhattam volna.

Az egészben az volt a legcsúnyább, hogy azt sem tudtam, miért börtönöztek be, mivel vádolnak, miért akarnak kivégezni. Görcsösen kutattam rabságom okait, kerestem üldözőimet. Hiába. Belöktek ebbe a nyirkos lyukba, kenyérre és vízre fogtak, a természet szépségétől is csak annyit hagytak meg, amennyi a tudom épségbentartására szükséges: egy szűk udvart, néhány platánt s egy sereg vígan csiripelő verebet.

62

— Csakhogy vége, — dörmögte a börtönőr. — Majdnem elaludtam. Aztán mért nem hazudott nekik, maga hülye?

Legyintettem.

— Sokkal nagyobb dolgokról van itt szó.

— Mindig tudtam, hogy halálra fogják ítélni. Már amikor behoztuk, megmondtam. Ilyen hülyétől mi mást várhat az ember. Önmagának köszönheti. De hallja, — toldotta meg s elgondolkozva húzogatta a bajuszát. — Azért valamiben mégis igaza volt, ámbár egy kukkot sem értettem az egészszéből. No, — fejezte be szavait, — becsukom most arra a kis időre, ami még hátravan. Aztán megyek, bekapok egy korty szilvóriumot, nagyon elgémberedtem. Estig szabadnapos vagyok, szundítok egyet s megnézem a moziban a Kék expressz tündérét.

— Igaza van, — szóltam fásultan.

— Kiment, az ajtót lassan betette maga mögött. Csikorgott a kulcs.

De még félretolta a kémlelő reteszt s szelíd állatszemet rám irányozva, dűnynyögte:

— Azért imádkozhatna Jézushoz, ha művelt ember is. Nem árt az ilyenkor...

KODOLÁNYI JÁNOS

Termés Kolozsvár, 1943. Tavasz (2. kötet)

1943. ápr. 255

## KODOLÁNYI TÖRTÉNETI VILÁGA

A történelmi regény akkor felel meg híven műfaji szerepének, ha kiegyensúlyozottan társul benne a történelemmagyarázat az embermagyarázattal. Az embert s annak életét megmagyarázni a korban, sőt megfordítva: a történelmet híven segítségül az emberi titkok megfejtéséhez, talán a legnehezebb művészi feladat, az egyensúly fenntartásának feadata. Mert ember és kor egyetlen mozzanatában sem ütközhetik össze. Hacsak ellentmondást, anakronizmust s a lélektani következetlenségek terhét nem akarja vállalni az író. Felelőssége súlyosabb, mert szemét kettőn kell tartania: az ember mondanivalóján s a történelmen, általában a belső s a külső hitelességen, aminek kettős gyökeréből a műalkotás hitele is sarjad.

Éppen e futólag érintett nehézségek miatt tehát aligha tartható az a közkeletű vélemény, hogy a történelmi regény: mimikri műfaj. Az író, aki nem tud, vagy nem mer önmagáról és aktuális környezetéről vallani, behúzódik a történelembe és úgy szereli le mai nyugtalanságát és kortársi világának vallató indulatait, hogy egy semleges területet bérel ki a történelemből. Mondják még azt is, hogy a történelmi regényíró a problémák s az állásfoglalás elől menekül, amikor történelmi tárgyat választ és amennyiben állást foglal, miatta a felelősséget a tudományra hárítja. Mondanivalóját nem valami belső igazsággal támogatja, hanem a szaktudomány mankójára bízva.

E tetszetős vádak súlytalanságát éppen Kodolányi János esetében tapasztalhatjuk, hiszen egész irodalmi munkássága bizonyítja, hogy az igazi művészt még a történelmi tárgyválasztás emigrációjában is nyomon követik a problémák, megszöknie előlük tehát hasztalan fáradozás volna. Az élet örök tényyszerűségeinek rendjében csak a halállal bekövetkező létformaváltozást jelent gyökeres átalakulást, a történelmi életformaváltozás azon-

ban csak módosít és új látószögbe állítja az örökké változatlan. Az örök emberi valóság erős magja körül vékony héjként feszülnek a történelmi formák geológiai rétegei. A belső tűz átizzik rajtuk, heve megolvasztja és magába szívja a legkülsőbb rétegeket is, hogy új formába öntse belső mondanivalóit.

Ez a tüzes, alkotó forrongás, ez a „geológiai dráma“ érezhető ki elsősorban Kodolányi két új történelmi regényének (Istenek, Holdvilág völgye) nagyszabású kereteiből. Hátterükben az örök valóságok díszletei állanak: a dunántúli magyar táj, a Balatonnal, hegyeivel, égboltja csillagaival, amelyek örök változatlanságukban őrzik meg a tájat és hatalmukkal leigázzák az időt is, de embereket is, kik a halász-vadász mesterség örök modulataival végzik munkájukat. Regényeinek hatalmas *tájképi nyitánya* lenyűgözően intonálja az örökkévalóság hangulatát és ebben az örökkévalóságban jelennek meg alakjai, előbb messziről, hogy aztán előttünk nőjenek meg hús-vérből való emberekké. Igéző ereje szinte észrevétlenül keríti hatalmába olvasóját. Magunk sem adhatunk számot arról, hogyan, de már ledönti körülöttünk az idő gátjait és magunk is belülről látjuk és éljük az epikus hőmpolygással vagy az erdei tűz módján terjedő történetet, mígnem egyszerre csak heves szenvedélyek tűzgyűrűjében érezzük magunkat. Két regénye, a Balaton két ellentétes partjának honfoglaláskori települési területét Beszék úr és Tar Szörind szállását varázsolja elénk, de rajtuk keresztül az akkori egész magyar világképet mutatja meg. S e világkép határai *sokkal kiterjedtebbek*, mint bármikor történelmünkben, mert e világképnek még eleven része a kelet is, a megszülető nyugat mellett. A keleti hitvilág s az újonnan jelentkező nyugati kereszténység kettős szárnyfelületébe fogóva tájékozódik a nyugati gyepükre sodort magyar lélek. A régi hitnek

varázsereje már hűnyóban van, csak a révületek görcsös alázuhánásaival éri el néha az elmerülő pogány mirákulumot. Most már itt, helyhezköttén, távol a keleti steppek világától, a magyar lélek csak képzeletben vagy révületben élheti át az elhagyott keletet, mint Tar Szörind fia, Ojbársz, a sámánok tanítványa, aki révületében beszáguldja Tengri isten egeit. Ezek az egek azonban valahol a döntővi tájon, a Kuma mentén tornyosodtak, a magyar számára a föld *csak ott volt közel az éghez*, míg az itteni új hazára üres és idegen égbolt borul, a rúniak, a frankok Jézusának mennyországa.

A tájképi végtelenség és a szűzi vadon határtalansága, amely közrefogja az egyedül maradt honfoglaláskori magyarságot, genialis érzékelgetője Kodolányinál annak a belső magánynak, amely két világ határvonalán gúzsbakóti a jövővény hűnivadékokat. Amilyen riasztó számukra az élet külső bizonytalansága, éppen olyan nyugtalanítóan hat képzeletükre az üresség és az idegenség, amit belülről és felülről éreznek.

Ojbársznak, a későbbi Koppány vezérnek egészen mély és mithikus gyökerű próbálkozása, hogy a földrajzi eltolódással megrendített ősi egységet és egyensúlyt helyreállítsa, éppen azért tragikus vállalkozás, mert lehetetlenséget kísérel meg. A pogány magyarság hiába hozza magával bálványait, istenkéinek szobraikat, a pupikat, az ősi mennyországot a Kuma fölött marad. S az új hazában hiába avatnak fel új forrásokat, új ligeteket a szekértáborral érkezett isteneknek, az igazi források, az igazi kutak és ligetek a Kuma vidékén maradtak. A táltosok dobjai buffogásának más akusztikája van, mint volt odaát. Az imádság elfárad, a révült lélek eltéved s a holt vitéz lelke tán elkésve érkezik az elhagyott mennyországba, amelyről az istenek képmásai is messzire költöztek. Marad-e varázserő abban a hitben, amitől maguk az istenek is eltávolodtak, táltosai pedig igaz táltosok-e már, ha a közvetlen kapcsolatot a régi föld s a régi ég között elveszítették. Tengri isten és Ukkon jelenvaló ugyan mindenütt, de Jézus úr tanítása az új hit ele-

Vigilia 1943. ápr.,  
4. sz. 153-154.

ven élményével otthonosabban jár az ősi pannón-tájakon: hatalmával megküzdeni kevés egy nép szakadt ereje, táltosainak meghasonlott lelke.

Kodolányi megragadó erejű trilogiájának befejező kötete ennek a harcnak az eldőlését s a kereszténység felülkerekedését fogja feltárni: most még vihar előtti csend feszül a Balaton fölött s a Holdvilág völgye fölött, ahol Toksin az imént tért meg ősi isteneihez... *Kézai Béla*

256

Kodolányi János: *Holdvilág völgye.* (Athenaeum.)

Kodolányi új regényciklusa, az *Emese álma* a magyarság egyik legválságosabb korszakát, a honfoglalás és kereszténnyé válás, az Árpád és Szt. István közti évtizedeket varázsolják elénk felejthetetlen művészettel. A most megjelent második rész pogányság és kereszténység, az ősi lélek és életforma válásának további, nemzeti és gazdasági vonatkozásait tárja fel: viszonyunkat Nyugattal

87

és a földművelésre való kényszerű áttérés át-  
alakító hatását.

Az új regény színtere is a Balatonmellék, de a táj mintha nem élne olyan eleven színekben, mint az első részben: Bese veje, Tar Szörénd özvegyen marad ifjúvá serdülő fiával, akinek félig gyermek lelkét felkavarja anyjának halála, amelyért önmagát vádolja. Rémiátások és nagyravágyó álmok gyöttrik a korán férfivá érő, zárkózott és féktelen fiút, akiben környezete a „jelek” alapján Isten kiszemeltjét látja. Így nevelődik Ojbarsz táltosnak, s feltárul előttünk az ősmagyar mitológia különös világa, révületbe szédülő, de józanul önző táltosaival. A tartalmát vesztett ősi vallás fölé így magasodik egyre a keresztény hit alázatos, de hősi fanatizmusa. Megismerjük a falvak és szállások életét, a fajukat féltő, makacs urakat s a teuton veszedelmek előre behódoló óvatos megalkuvókat. Az egyre szűkülő gyepük miatt napirnden van az összetűzés a birtokosok közt. A véres igazságot tevő Szörénd így esik áldozatul a bosszúnak éppen Géza fejedelemmé választásán.

Az új hazában, idegenek közt megtelepedő pogány magyarság nagy dilemmája erjed tehát a könyvben. A nép életformája, társadalma még őrzi az ősi állapotot, de érezzük a majd kirobbanó válságot. A cselekmény kevés, bár mozgalmasabb mint *Az Istenekben*, de az író főgondja a nagyszabású korrajz, s ez elhithető tökéletességgel sikerült. Ezt szolgálja Kodolányi stílusa is, izes régieségével, amely sokat higgadt, s ha még vannak is egyenetlenségei, méltányolnunk kell az írói óriási erőfeszítését egy kor felidézésére, amely mondák homályában rejtezik. A regény szerkezete nem önálló, számai visszanyúlnak az *Istenek-be*, úgylátszik, a ciklus csak befejeztekor ad majd teljes és áttekinthető képet. Az eddigi két kötet is biztosítja azonban a mű értékét az író munkásságának csúcsán, Kodolányi helyét pedig a magyar történeti regény legnagyobbjai közt.

(Kovalovszky Miklós.)

Magnum 1943. ápr.

4. m. 87-88.

## HOLDVILÁG VÖLGYE

(Kodolányi János regénye. Az Athenaeum kiadása.)

Mint megkapó méretű irodalmi Feszthy-körképet, úgy indította el Kodolányi János az »Emese álma« című regénysorozatát a magyar államalapítás hősi korszakáról. Az »Istenek« után ez már a második regény arról a küzdelmes időről, amikor a fejedelmek népe a kalandozások után lerakja állami létünk alapköveit, a hadiszerecse mellett a művelődés támasztékaival is ellátta zsenge életformánkt. A magyarság ekkor gyűjt tapasztalatokat a földhöz tapadt életforma vezetésében, amiket majd becses hagyományként átadhat következő sok-sok emberöltőnek. Ebből a bizonytalanul alakatlan, fortyogó anyagból szűr le regényt a szerző, egy szélesen hömpölygő eseményáradatban is gondosan felmutatva a gondolatziporkákat és ötleteket, amelyekből eszmék terebélyesednek és világnézet tisztul.

237

A történet ezúttal Somogyba vezet, Árpád vezéri véréből való Szörénd úr szállására, mogyeri földművesek, halászok, lovas pásztornépek, mindentudó táltosok, éhező vándorpapok, bujkáló keresztények és tegyverforgatók közé. Látunk véres áldozatot, szenvedélyes szerelmeket, vérhosszút, gyászmagyart, pogány ünnepséget, legelőviszályt. Látjuk a szállás egész életét, beleértve a nemezsátrak és vályogházak titkait is. Látjuk az ősmagyarok hírszerző szolgálatát, egész társadalmi és gazdasági életét, katonai szervezetét és politikai bölcsességét.

A regénysorozat célja azonban nem a történelem népszerűsítése; ott nem volna szükség Kodolányi János művészetére. Az a kényes lelki folyamat játssza a főszerepet benne, amelyet a kényszerű életformaváltozás okoz. Eddig nagyobbára — Szabó Dezsőtől eltekintve — csupán a keresztény istenhit és a pogány léletszemlélet tusáját látták meg azokból a lázas századokból, a magyarság válságos töprengését, lelki vívódását azonban nem. Kodolányi János homéroszi méretekre szabott életképsorozatban mutatja meg, hogy a valláscsere látszata alatt a magyar fajszereket ütközött meg más fajok tudatos terjeszkedési vágyával. A magyarság nem a keresztény hit és erkölcs ellen védekezett, hanem a kereszténység templomi zászlói alatt és papi ruháiban ránk rontott idegen életeszmények ellen, amelyek a legrosszabb időben, sokrétű társadalmunk állammá üledése közben zavarták meg a magyar műveltség és magyar életérzés átöltöztetését a kereszténység rendezett szellemi világa szerint. A magyarság csupa fajszeretetből, ösztönös nacionalizmusból lesz vallásüldözővé, mert a szláv és germán világ egyházi ruhákban jelenik meg előtte. A társadalom teljes átrétegződése, az életforma gyors leváltása akkor is lelki megrázkódtatással járt volna, ha az új eszmék mögött nem jelentkeztek volna új hatalmak is a magyar szállások népe előtt. Ha a magyarságnak lett volna ideje egységes társadalmi képlet szerint összeformni, még mielőtt a kereszténység jelentkezett a nyugati gyepükapuknál, a szállások vezetőrétege féltékenység nélkül nézhette volna az új hit térhódítását, még ha idegen papok terjesztették volna is. Európához igazodásunk leggyorsabb és legáltalánosabb eszköze kétségtelenül a kereszténység felvétele volt; azzal belépőjegyet szereztünk egy más életközösségbe, s egyben védőpajzsot is. De hamarabb elmélyedhettünk volna a keresztény népek közösségében, ha már akkor nem láttuk volna meg a kereszténység mögött a kicsiny országunkra és zsenge államunkra törő politikai hatalmak árnyékát.



Kodolányi János e regényének értéke — amint már az eddigiekből is kivehető — nem meséjében van. Az nem rendkívüli. Mintha inkább a festészet terein járna. Erőssége abban van, hogy lehető történelmi hűséggel, de a regényíró szabad alkotóképzeletével elővarázsolja az ősmagyar világot, életté szépíti, amit az önmagunkat kereső tudomány eleddig kiderített. Pogány magyarság és keresztény magyarság vívja harcát. Egyelőre a pogányé a hatalom, de már a keresztényé a tömeg. A pogány magyar az ősiség tiszteletével tartja állásait, de a kereszténységben már bontakozik az új társadalomszemlélet, amely életerőssé edzi a magyarságot. A pogány-keresztény ellentét mellett is a pogányban volt annyi emberség, hogy keresztényben sem bántotta a magyart, az idegent pedig akkor sem fogadta magába, ha pogány volt. A könyv — talán önkéntelenül — felveti a magyarság felszívóerejének kérdését is. Táltosok civódtak

288

egymással, ahogy ma írók és egyéb szellemi emberek civakodnak, a magyar szellem hatóerejének nem csekély kárára, a magyar nép mégis felszívta a közöje vetődött idegent. A regény nagyobb eseményei között, szinte véletlenül, filmkockákat látunk abból az izgalmas lelki folyamatból, ahogy a magyar szállások földművesnépe külsőben is, bensőben is önmagához töri a tót papot.

Ez a könyv megsejteti, mi morzsolódott szét belőlünk a kereszténység idegen közvetítőinek hozzánk nem értő kezén. Miután az európai keresztény közösség természetszerűen új elemekkel gazdagította a magyar tudatot, az ősmagyar egész szellemi világa és vallása csodálatos költészetté finomulhatott volna s később, az erős idegen befolyás alá került magyar szellemi életnek biztos vezérfonala lehetett volna a tévelygésekben.

A könyv nyelve a párbeszédekben, hangzóiban és szóilleszkedésében, az ó-magyar beszéd érzékeltetésére törekszik. A kis versekkel és idéző-énekekkel tarkított szöveg csak úgy árasztja magából a régi magyar élet illatát. Ez a könyv, gondos felépítésével és anyagelosztásával, Kodolányi János legarányosabb írásai közül való.

PARAJDI INCZE LAJOS

Erdélyi Helikon 1943. évsz.,

4. sz. 237 — 239

1943. ápr. 1. 259

# KODOLÁNYI REGÉNYEI

1.

A *Sülyedő Világ* önvallomása szerint a fiatal Kodolányi János azzal a meggyőződéssel távozik a szülői házból, hogy apái osztályba halála van ítéelve, gögös, uralomvágyó, tétlen, hamis idealizmusba burkolózik, elzárkózik a népi kultúrától; már nem segít rajta, hogy „nemes, tartózkodó, tisztességes, szerény, öntudatos, meg nem alkuvó, büszke”. Az egyenleg mindkét oldala pontos: nemcsak a gentry mérlegét mutatja, hanem az író sorsát is. Testileg ki lehet szakadni egy közösségből, lélekben soha. Különösen az írónak nem, hiszen a lelke az ő főanyaga, vagyis az az élménytömeg, amelyiknek túlnyomó része a gyerekekben halmozódik föl benne.

Kodolányi úgy indul, mint a paraszt-sors epikus, az egyik Ormánságé. De a legkorábbi emlékek elfojthatatlanok: egyszer csak föltámad benne a leküzdhetetlen vágy, hogy a tulajdon osztályát ábrázolja, mégpedig nem mai kihulló voltában, hanem amilyennek hitt benne valaha: hivatása tetőfokán. Ez a vágy változtatja társadalmunk ábrázolójából legnagyobb élő történelmi regényírónká. Csak azoknak meglepő ez a fordulat, akik nem ismerik az alkotó lélek természetrajzát. Kodolányinak nem menekülés a történelmi regény; csak a vak nem látja, mennyi örök-érvényű megállapítás, tehát: napjainknak is szóló intelem van tatarjárásokról trilogijájában (Vas fiai, Boldog Margit, Julián barát) s új, 10. századi sorozatában. A lélek önmagát akarja megörökíteni, azt a világot, amelyiket első eszmékedésétől birtokba vett, s amelyik annál mélyebben sajátja, minél ösztönösebben történt a birtokbavétel.

Kodolányi egyetlen regényéből sem látszik ez olyan világosan, mint a most megjelent *Holdvilág Völgyéből*.

2.

Nem ő kezdi az osztályától az elszakadást. Érzékeny, gyerek-öszöne hamar rájön, hogy beteg testét, szelleme izgágaságát szégyeli az apja. Hivatalszolgák, cselédek részvéte tartja a lelket az erdőtanácsos kitanasztott fiában. Megkezdődik a menekülése az úri környezetből a nép felé. Kitérnek előtte a parasztházak. A forradalmak éve, Bőjthe János szuggesztója és egy rendkívüli képes-é falusi pap, a későbbi egyetemi tanár, *Csikész Sándor* előkészíti, amit a szerelem betetőz.

De az új közösség építőt, mint amelyiket elhagyott. Az *Elsodort Falu* eszményi paraszttársadalmát helyett mintha ember-sakálók közé zuhanna: egymást marcangoló önzés, életgyilkolás kavargó körülte. Az Ormánságot még a mult század közepén szabadmozgású halászok, gazdag állattenyésztők lakták. Nem szorultak rá, hogy látástól vakulásig túrják a rögöt. A lecsapolás földműves sorba taszította őket, akkor, midőn már a kapitalizmus fölézött le minden hasznat, s kezdetleges hazai módszereinkkel megfeszített munka árán sem verődhetett többre a paraszt a pusztá sirtalmas tengődésnél. Menekülni viszont nem volt hova. Az önérzetes, jómóddhoz szokott népet nem vonzotta a város mesterkelt világa. Az „úri” élet felé igyekvő parasztivadékok minduntalan a régi nemesség lecsúszottjaiba botlottak, vagy a gentry-majmoló polgárságba, s ép ezek iszonyodtak legdölyfősebben a jobbagyvértől. Ha a falu nem csábított, a falu kötött életrendje éppolyan kevés jót ígért a korlátlanul szaporodó családoknak. Föld kellett volna az aránylag emberi élethez. De csak a kisbirtok szétaprózódásának réme mutatkozott: lecsúszás a teljes nincsenbe. Az ormánsági értelmes magyar végül egyetlen megoldást látott: visszaszorította az életet a legszűkebb körre. A falu pedig azért falu, hogy valósággal erkölcsi parancsá változtassa, kötelezővé tegye, amit helyesnek ismert föl.

S ebbe a törvénybe ütközött a fiatal Kodolányi rögtön második gyermeke születésekor. Ki is gyógyult az *Elsodort Falu* szemléletmódjából azonnal. Három első regénye merő borzalom: *Szép Zsuzsika* kelevényes, szeretkező, szektába hajszolt vénasszony; a *Börtön* hőse önző, kegyetlen gazda: rohanva hozza a lovához az állatorvost, de haldokló feleségét cigányasszonnyal „kezelleti”. A *Kántor József megdicsőülése*-ben pedig egy vén beszámíthatatlan parasztot magasztal mintajellemmé holta után a falu, hogy elüsse az örökségtől a pesti vót. A természet mintha azért virulina olyan tündöklően a Kodolányi regényeiben, hogy legyen mla lemérni az emberek hitványságát. Pedig mennyi erő van bennük, mennyi eltorzult nagy képesség. Szinte robbannak az életakarattól, s bármilyen hétköznapi a sorsuk, folyton világerőkkel állnak szemben: az Igazsággal, az Erköccsel.

Sem gyöngéd, költői természetábrázolása, sem ősen izes gyönyörű ormánsági tájszólása nem szerzett ezeknek a műveknek áttűtő sikert. Az egyiket ugyan kezdték emlegetni, de mint helyi tünetet. A nagybirtok szószólójának ép az Ormánság volt a főérvük: Ments Isten a földreformtól, még az pusztítaná csak ki a magyarságot! Megindult a kuruzslás: ráolvasással, szóoklatokkal. Kodolányit félretolták, mert átkodottan a nagybirtokban látta a baj okát. Embertelen éveit sanyarogta

végig a mellőzésnek, kitanasztottságnak. Mikor torkig volt a korával, akkor csillan elé az utolsó nagy lehetőség: a mult; abba még talán átmentheti alkotó erejét.

3.

Nem romantikus „menekülés” volt ez. Kodolányi vérbeli realista, ott érzi magát biztonságban, ahol mindent ismer, mint a tenyerét. Kilépni kora társadalmából, ez az ő számára évekig tartó kutató munkát jelent: kezével kell végigtapogatnia az elmerült idő minden maradványát, míg föl nem tudja építeni egész bonyolult összefüggésében a 13. századi magyar életet, s ugyanolyan otthonosan nem mozog a mult eszméi, szenvedélyei közt, mint a tulajdon évtizedeiben. Miért ép a tatarjárás korát választja? Mert ez illik akkori hangulatához, előző zord világához: az elszabadult emberbestia, az irgalmatlan mészárlás. S vonzhatja, egyelőre, még a régi ellenszenve is: a történelmi osztályokkal szemben; hiszen IV. Béla alatt bizonyultak méltatlannak először nemzetfönntartó szerepükre. S mindezen túl ott meredt az író előtt a nagy kérdés: hol a magyarság helye? Kelet vagy Nyugat?

Regényirodalmunk fejlődésében határkö a *Vas Fiai* megjelése. Addig ellene szegült a magyar középkor minden reális ábrázolási kísérletnek, hiszen nem volt hozzá elég hiteles adat. Kodolányi, a parasztfíró néprajzi kutatásba merül, a halászok, pásztorok ösvilágát tanulmányozza. Ha nincs is valami sok följegyzés az Árpád-korból, ott az élő forrás, az örök nép. A nemesházak mult-tiszteletét, történelmi érdeklődését Kodolányi olvasztja egybe saját tapasztalataival s a népkutatás új eredményeivel. Égtájakban kifejezve: ő békíti össze a nyugati magyart a keletivel; irodalomtudományi nyelven: a betűt a szájhagyománnyal.

S mindinkább derűt, bizakodást áraszt bele ez a hatalmas vállalkozás. Ha előzőleg a tatarjáráshoz nyúlt valamelyik írónk, Ázsiát marasztalta el az embertelen barbárság bűnében. Kodolányi előtt Kelet tündöklök föl váratlanul: a bölcs, céltudatos mongol világ, a Nyugat marad alul: a zsaroló, rabló osztrák herceg.

PETÓFI SÁNDOR:

## A MAGYAROK ISTENE

Félre kisleltek, akik mostan is még  
Kétkedni tudtok a jövő felett,  
Kik nem hiszitek, hogy egy erős istenség  
Őrzi gondosan a magyar nemzetet!

Él az a magyarok istene, hazánkat  
Átöelve tartja atyal keze;  
Midőn minket annyi ellenséges század  
Ostromolt vad dühvel: ő védelmeze.

Az idők, a népek éktelen viharja  
Elfújta volna minket, mint egy porszemet,  
De ő szent palástja száfnját ránk takarta,  
S tombolt a vihar, de csak fejünk felett.

Nézzetek bele a történet könyvébe,  
Mindenütt meglátni vezérnyomdokát,  
Mint a folyóvízen által a nap képe,  
Áthúzódik rajta arany híd gyanánt.

Igy keresztüléltünk hosszú ezer évet;  
Ezer évig azért tartott volna meg,  
Hogy most, amidőn már elértük a révet,  
Az utolsó habok eltemessenek?

Ne gondoljuk ezt, ne káromoljuk őtet,  
Mert káromlás, róla ílyet tenni fel,  
Nem hogy egy isten, de még ember sem űzhet  
Íly gúnysos játékot gyermekeivel!

A magyar nemzetnek volt nagy és sok véeke,  
S büntetéseit már átszenvedte ő:  
De érénye is volt, és jutalma érte  
Még nem nyert... jutalma lesz majd a jövő.

Élni fogsz, hazám, mert élnek kell... dicsőség  
És boldogság léssen a te életed...  
Véget ér már a hétköznapi vesződség,  
Várd örömmel a szép derült ünnepet!



# FIGYELŐ

## KODOLÁNYI JÁNOS: HOLDVILÁG VÖLGYE

Regény — Athenaeum-kiadás

«A második kiadás elfogyott — írta a *Verduni Ujság* 1707-ben Le Sage «Sánta Ördög»-éről —, a nyomda a harmadik kiadáson dolgozik; két úriember az udvarból kardot rántva követelte a könyvesboltban, hogy a második kiadás utolsó példányait nekik szolgáltatassák ki.» A *succès fou*-nak ez a fajtája nálunk és manapság valószínűtlen, a kardok nem könyvért, hanem legfeljebb az író ellen húzódnak ki hüvelyükből s másféle siker, mint a best-sellereké alig képzelhető el. A világirodalom nagy regényeinek mélyebb sikere, az a fajta, amikor egy társadalom ráismer a műben önmagára, a túlzó és találó vonások szerencsés és jellemző együttesére — álszent társadalmakban csaknem lehetetlen. A mi olvasó is észreveszi, szép és nemes feladatot vállaltak a «szent hajdan» alakjaiban ismernek magukra, s a portrét csupán László Fülöp modorában fogadják el. Ilyen körülmények közt az írók hamarosan lemondnak az igazi, társadalmi regényről s elbújdosnak elmúlt századokba. Így kevesebb érzékenységet sértenek, s több a reményük, hogy a kritika is, az olvasó is észreveszi, szép és nemes feladatot vállaltak a «szent hajdan» újjáteremtésével. Kodolányi János útját a «Börtön»-től és a «Szép Zsuzs-há»-tól a «Juliánus barát»-ig és a «Holdvilág völgyé»-ig nem a saját tehetségének természete jelölte ki, hanem a társadalom, amelyben élnie és írnia adatott. Az idők folyamán egyre mélyebbre süllyedt az időben, egyrészt mert a magyarság népek közötti helyzetét csak ezer év előtti környezetben lehet ma kifejezni, másrészt, mert a tágabb magyar olvasóközönség történelmi köntösben szívesebben méltányolta tehetségét. Vörösmarty romantikus és Arany János feladatszerű gondja gyötri, prózában azt a kort akarja megjeleníteni, amelyről kiányzó naív eposzunknak kellene beszélnie. «Emese álma» című regényciklusában a pogánykori magyarság életéhez fordul, a monumentális szándékú mű két önmagában is hatalmas első kötete már megjelent. Az «Istenek» taval, s a «Holdvilág völgye» című kötet ezidén.

\*

Mi vezette az annyira realista írot ez ennyire romantikus szándékhoz, a fantáziáját oly kevéssé szárnyaltató alkotót ez annyi fantáziát igénylő alkotáshoz, a valóság okos és szenvedélyekben s indulatokban otthonos ábrázolóját ahhoz a korhoz, amelyről oly kevés valóságosat mondhat neki a történelmi regények műzsája, a történelem? A valóság e megigéztette most ahhoz a magyar korszakhoz fordult, amely délibábos színekben fényeskedett eddig, talán éppen, mert e délibábos multat akarta tündöklő, de hamis színeiből kivetkőztetni. Az ösztönök e pompás ábrázolója, aki azonban éppen nem ösztönös író, hanem nagyonis céltudatos alkotó, szinte túlzott megfontoltsággal s csaknem tételekbe szedhető elvekkkel indult neki a maga elé rajzolt történelmi regényfeladatnak. Az elmélet előtte járt a gyakorlatnak.

Ez az elmélet, mint azt már a tatárjáráskorabeli trilógiájából is láthattuk, népi-írói tételeket tartalmaz. Az első tétel talán az, hogy nem az

Magyar Csillag 1943. ápr. 1.

F. n. 432-436.

egyen, hanem a közösség sorsa a méltó téma. Ebből az elvből az következik, hogy új regényciklusa nem a vezérek, vagy nemzetségfők sorsán keresztül fogja megmutatni a kort s nem fog törődni azzal, hogy a regény folyamán jellemei alakuljanak és változzanak. A másik elv abból a jogos felfogásból születhetett meg, hogy a nép, a parasztság, hűséges őrzője elmult századoknak, s aránylag igen kevésbé alakult át, tehát úgy is tekinthető, mint a kereszttség előtti magyarság szokásainak, tulajdonságainak, jellemének megőrzője és fenntartója. E második elv egyik következménye nyelvi: az író a honfoglaláskori magyar nyelvet a megoldhatatlan filológiai archaizálás helyett, népnyelvből teremti meg. A másik és lényegesebb következmény pedig az, hogy amit a romantikusok fantáziájuk segítségével próbáltak elérni, a népi író népismerete révén igyekszik megközelíteni, az elsüllyedt századokat néprajzi jelenetezéssel próbálja megeleveníteni. Ha a regényre vonatkozó megszokott fogalmainkat Kodolányi gondolatmenetének nyelvére akarjuk lefordítani, akkor *jellem* helyett *népszokásokat*, *hősök* helyett *típusokat* kell mondanunk. E típusok a közösségben, az akkori magyarságban működő erők valamelyikét testesítik meg. Gyakorlatilag így: a regény Géza fejedelem koráról szól; e kor legfőbb magyar közösségi problémája a hitváltás; tehát a regény figurái egytől-egyig e probléma hordozói lesznek: hitű pogányok, hitű keresztények s két istennek áldozó pogány-keresztények. A cselekmény helyén epizódok sora áll, a történet nem pereg, hanem a nagy folyók hullámfodrozódásához hasonlóan nyugodalmasan ömlik és árad. Ami hiány van az alakok emberi érdekességében, azt az olvasó téma iránti, közösségi érdeklődésének kell pótolnia. A műfaj ilyenformán: régiesített tájszólásban elbeszél, regényesített néprajz és társadalomrajz. Regénynek legfeljebb ama szabadelvű meghatározás jegyében nevezhetnénk, hogy «regény minden olyan prózai műalkotás, mely több mint ötezer szóból áll».

\*

«*Tar Zerind fiát énekelem én, / Ki maga volt az utolsó remény*» — írja Juhász Gyula Kupa vezérről szóló énekében: «*Mert ős hitünkért élt s vérzett el ő / Új oltár alján sohse térdelő.*» A «Holdvilág völgyé»-nek két előtérben álló férfialakja Tar Zerind, illetve Szörénd, vagy Szerénd, vagy Szerénd, mint Kodolányi felváltva írja, és fia: Ojbarsz. A regény Tar Zerind feleségének, Gyöngynek a halálával kezdődik s Tar Zerind halálával végződik. Közbeesik Ojbarsz kijelöltetése a táltosságra, inasévei Dzsíd táltos mellett, s ismerkedése a szerelemmel. A regény néprajzi epizódjai az ő élete körül csoportosulnak, társadalomrajzi mondandói pedig a közelgő fejedelmvátozás körül; Géza (Kodolányi Gyeücsse néven nevezi) uralomralépése előtt vagyunk. Tar Zerind országjárása aféle választási körút, módot ad az írónak arra, hogy különféle nemzetségfőkkel elmondassa véleményüket részben a teutonokról, részben a politikáról. Az események legtöbbje céltudatosan egy-egy népszokás megjelenítése végett kerül a regénybe. Gyöngy halála halotti szertartásokra ad alkalmat; Ojbarsz férfivá serdülése a pogány magyarság nemi erkölcséről világosít fel, táltossá jelöltetése a pogánykori vallás szertartásait vetíti a szemünk elé. E kultikus dolgokról beszélő eseménysor a Tar Zerinddel kapcsolatos politikai eseménysorral a regényzáró fejedelmvátozás politikai és kultikus jelenetében fonódik össze. Úgy rémlik, hogy míg az «Istenek», az első kötet, nyitány formájában dobta elé a kor két uralkodó és küzdelembe induló szellemi erejét, a pogányságot és kereszténységet, a második s következethetően a harmadik kötetben is a po-

gány magyarságé lesz a vezető szerep, míg a negyedik és ötödik kötetben valószínűleg a kereszténység lép elő, hogy a regény végére győzzön. A második kötetben regény ritmusa nem gyorsul, inkább csak a körkép szélesedik és részleteződik, az író kedvtelve időz a részleteknél, emlékeztetve a Piloty-iskola történelmi képfestő modorára.

Az új, oldott műfaj kedvéért Kodolányi hűtlenül elhagyja a regény szabályait és láthatóan az eposz szabályaival jegyzi el magát. Őt is a naív eposz kísértené? Prózában? Rengeteg «eposzi» elemet vehettünk észre már az első kötetben, ezek a másodikban még jobban elszaporodtak. Az epitheton ornans helyére folyton ismétlődő képek lépnek. Alakjai mindig ugyanabban a tartásban tünedeznek fel, Kirill felesége, Csillag, minden esetben «összehunyorított szemmel, félrebillent fejjel, madár módjára vizsgálja» azt, aki szeme elé kerül, s ha a Balaton bukkan szemünk elé, Kodolányinál a kék tükör fölött mindig néhány sirály szállong. Ha az író eposzias szándékát tudomásul vesszük, akkor nem említhetjük hibaként azt sem, hogy a regényben mindenki marad az, akinek bemutatkozott, alakjainak lelkialkatát nagyjából érintetlenül hagyják az események, s nem vehetjük zokon azt sem, hogy az események igen lassan folynak, a regény sodra meg-megáll. Egyszerre, eposzi és népi az, hogy alakjai szívesebben beszélnek több szóval, mint amennyi szükséges; «pislogsz, lábadat váltogatod, miként jégön a vadlúd, nyakad tekergetöd, vinnyogsz, sunnyogsz» — ily áradó szóbőséggel förmed egy alkalommal Ojbarsz egy jobbadzsira. Az író láthatóan élvezi a tempós és ráérős beszélgetések ábrázolását: «Ezután az időjárásról beszélgették. Arra föl, Északon, igen kellene az eső, nehezen szálasodik a búza, a köles meg éppen szereti a vizet... Ez mind igaz s jól meggondolandó. Rátérhetnek a téli halászat sikerére, a nyájak, csordák állapotára, a gyapjúra, meg hogy jól teleltek-e a méhek. Aztán rákerítik a sort a kagánra. Igen, mondja Bajat...» Kodolányit gyakorta elgyönyörködteti, hogy e magateremtette világ minden dolgára vannak ugyancsak magateremtette szavai: «Hugyun lönne kár, ifjú uram — válaszolja a táltos Ojbarsznak, mikor egy ló feláldozására fordul a szó. — Fölmönne az égbe, béügetne Öregisten udvorába, megállna ezüst háza előtt, arany háza előtt, bényeréte az ajtaján s mondaná: visszajüvök hozzád, Égatya, fogadj kegyösen Gyöngyért, uram legkedvesebb állatja valék, ime, néköd áldozá, tekints jorgalmasan alá uram udvorára, udvorában álló faragott akszinházára, faragott akszinházában Bódogakszinanyánk ágyán vajudó szépséges feleségére, adj fiat neki. Szólj Bódogakszinnak, üljön ágyára, simogassa orcáját, vigassza meg kegyösen, hadd nevéssünk, vigadozzunk!» Ha valaki ilyen külön nyelvet, hogy úgy mondjam honfoglaláskori nyelvjárást teremt magának, szívesen beszéli, szívesen hallgatja s talán a kelleténél kevésbé gondol az olvasóra. Kodolányi nyelve különben pár oldalnyi ismerkedés után könnyen olvasható, hiszen archaizálása inkább szavakban, mint mondatszerkezetekben nyilvánul meg, abban, hogy az aszszonyt, akszin-nak, a Balatont Bolotinnak mondja, Kenesét Kenesá-nak s Szántódot pedig Szántónak, vagy Szántahnak. A pajtást pajktársnak írja, a szelidszeműt szölédszöműnek, a szélvihart szélhivernak s ezt a szót: egyél, ilyenformán: ögyélsza! Ez a nyelv inkább csak az időbeli távolságot érzékelteti szokatlan hangzású szavaival és verbális idegenszerűségével, egyéni archaizálása a nyelv mai strukturáját nem érinti, s ennek az a haszna, hogy az olvasó elég könnyen tanulja meg. Módszerére jellemző egy népdal leírása. A kanásznótát, amelyet Móricz Zsigmond így ír le a Rózsa Sándorban:

e'szaladt a siska göbe kilenc malacáva'  
 utána mönt a kanász fényös baltájáva'  
 hüccs ki siska a berekbü csak a füle láccik  
 kanász legény a bokorba babájáva' jáccik.

Kodolányi János így teszi át a Balaton mellé, a honfoglalás korába:

Káka fölött, nád fölött  
 Horogvessző játszik,  
 Káka tövén sás tövén  
 Réce-ruca játszik.  
 Dagadozó derekaljon  
 Legény, leány játszik.

Amint a dalocska mutatja, néha nem használja külön nyelvét, néha viszont következtelenül használja; Jézust hol *Jesszus*, hol *Jessze* néven emlegetik. De nem lenne illendő, hogy kákán csomót keressünk s azt hányjuk szemére az írónak, hogy időnkint elfelejtkezik saját tájszólásáról.

\*

E nyelvhasználattal Kodolányi mindenesetre eléri azt, hogy az olvasó úgy érzi: valami távoli, ha úgy tetszik időben távoli vidéken jár. Nehezíti az olvasó dolgát, ám ez még nem lenne baj. A veszedelem más területen van. Ha az író megszokja, hogy külön nyelven beszélhet, könnyen elkényelmesedik; nemcsak másokat lehet utánozni, önmagunkat is. S ez a könnyebb. A téma és a rendkívüli erőfeszítés kétségtelen nemzeti vagy ha úgy tetszik közösségi, népi érdeme könnyen engedékennyé tesz önmagunkkal szemben, felejteti velünk a műgond, a szerkezeti szigorúság szükségességét; a közösségi érdem nem föltétlenül szolgálja a művészi értéket. S lassan-lassan kialakulhat az író gondolkodásában egy olyan rendszer, mely könnyen fölmentést ad művének hiányosságára, ha ugyan még fölisméri azokat. Az a gyanum, hogy tévedésen alapul az a divatos új szemlélet, mely szerint a művekkel közvetlenül a közösséget kell szolgálni; az igazság mégiscsak az lehet, hogy a Műzsát kell szolgálni, hogy jól szolgálhassuk a közösséget. Sem nyelvi bravurok, sem stílusromantika, sem szépirodalmunk hiányos területeinek céltudatos feldolgozása nem gyarapítja, nem tágítja az író tehetségét. Kodolányi tehetsége például nem hódított új birodalmakat pusztán azért, hogy régibb korokba szállt le. Roppant fáradsággal és zolai munkabírással megteremtett világában régi erényei ragyognak a legtisztábban. Még új tájakat se nagyon hódított. Az «Emese álmá»-ban ugyan a két Balatonpartot is az Ormánság mellé csatolja, de a pogánykori nép itt is a Szép Zsuzska pátriájából való. Az «Istenek» és a «Holdvilág völgye» legszebb oldalai azok, ahol egy-egy jelenetben az író alkalmat talál, hogy tehetségének irányában haladjon. Ha Móricz Zsigmond írta a legszikkázóbb magyar párbeszédet, Kodolányi a nyelvvelés utólérhetetlen érzékeltetője. Igazán nem a monumentális történelmi képekben nagy, hanem a legszűkebb területen, egy parasztház udvarában, hol néhány elkínzott, összeláncolt, dühhel-gyűlölettel teli ember kínozza egymást. Asszonyalakjai verve a legjobbak, férfiai akkor, mikor tehetetlen dühükben éppen dorongot ragadnak. Stílusa is ott emelkedik legmagasabbra, ahol ketreche zárt életek ütköznek egymásba. Legsajátabb regénye máig is a «Börtön», ideges légkörével, a saját vagyonának láncai között vergődő paraszthősével. Legjobb oldalairól fogcsikorgatást hallani, mintha em-

berei egytől egyig a külső sötétségre vettettek volna; indulása egy hitetlen magyar Mauriac-ot ígért, az anyagi és anyagiás élet sivatági sivárságának utólérhetetlen érzékeltetőjét. Kevésbé anekdotakedvelő társadalomban e tulajdonságaival aratta volna igazán nagy sikereit. Azokkal a kegyetlen, könyörtelen képekkel, amelyek magosan kiemelkednek a «Holdvilág völgyé»-nek formálatlan jelenet-, ember- és népszokáskavargásából: *«halálraszánt ártatlan gyermekként bégettek a birkák, bögtek a ráncosporfájú füstös tinók, nyerítettek és habosan rugdolóztak a csikók, visitottak a kormos, fekete disznók. Dőlt a vér, futkostak a szolgálók, könyökig gyűrűt ingujjal loholtak a férfiak. Csattogott a csontdaraboló szekerce, hersegett a bőrt fejtő kés, lepetteltek a vért kavarázó kanalak. A nagy öldösés, a fanyar vérszag megvadította a vendégek lovait. Lompos farkukat csóválva, kidülledt, sóvárgó szemmel, szájukat nyalogatva sündörögtek a rótszínű kuvaszok a hússal birkózó férfiak körül. Macskák szökdőstek elő a világ minden tájáról, cirmos, vernyákoló macskák és kurrogó kandurok. A sáncok mentén burjánzó bodzabokrok, az udvaron terpeszkedő vén hársfák ágain fekete rongycsomóként kányák ültek, itt-ott leszakadozván és a földre lebbenvén, hogy összekeveredjenek a zsákmányukat védelmező kutyákkal és macskákkal.»* Aki ilyen kis helyen ennyi életet tud összezsúfolni, miért pályázik a nagy tableau-k babérajaira? Aki ilyen breugheli képet tud festeni, miért keresi még Feszty Árpád érdemeit is? Nem látná, hogy melyik formában ragyog fel legjobban a tehetsége? Alig hinném. A ciklus első kötete, az «Istenek» is megmutatta, hogy Kodolányi okos művész, az értelem és az önismeret embere. A második kötet is ezt mutatja. De egyben azt a félelmet is kelti, hogy az «Istenek» némi rövidítéssel alighanem tökéletesebb és arányosabb mű lenne, mint amilyen az öt kötet együtt lesz. Kodolányinak, mint legtöbb kortársának, arra lenne szüksége, hogy ne maradjon önmaga téziseinek leláncolt embere, ne csak értelmének, hanem tehetsége természetének is engedelmeskedjék s hogy minél előbb előbujhasson a történelmi regény óvóhelyéről, ahová a megnehezült idők szorították.

SZABÓ ZOLTÁN



## DISPUTA

## LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ

Kedves Barátom!

Szabó Zoltán a *Magyar Csillag* április 1-i számában megtisztelt azzal, hogy igénytelen művemről, a *Holdvilág völgyé*-ről kritikát írt. Ne ijedezz, távol van tőlem, hogy felfogásával, kritikai nézeteivel vitázzam! Illetlenség volna. Meg aztán régóta vallom az elvet, hogy mindenkinek megvan a maga feje, amivel a falnak menjen, nekem is, neked is, neki is. Hogy kívánhassuk hát, hogy hagyjanak békén a saját fejünkkel menni a falnak, ha nem tiszteljük ugyanezt a jogot másnál?

Mindamellett egy-két, megvallom csekély, ténybeli tévedésére szeretném felhívni Szabó Zoltán figyelmét, ha már olyan szíves volt irántam s *Emese álma* című ciklusom megírandó köteteire is pontos és határozott programmal szolgált. E tévedéseket szeretném kiigazítani, szíves engedelmeddel.

Cikke egyik helyén azt írja, hogy: «...archaizálása inkább szavakban, mint mondatszerkezetekben nyilvánul meg, abban, hogy... *Szántódot Szántónak... vagy Szántahnak, a szélvihart szélhivernek mondja*» stb. Ezzel a *Szántóddal*, ezzel a *szélhiverral* némi baj van. *Szántóddal* az, hogy én nem *Szántódot* mondom *Szántónak*, vagy *Szántahnak*, hanem a mai *Koppányszántót*, a Te pátriád, Ozora és Tamási közelében ma is virágzó falut. *Szántódot* sohasem írták, vagy mondták *Szántónak*, pláne *Szántahnak*, ilyen hangváltozás lehetetlen. Minden magyar írónak — kritikusnak is, persze — tudnia kell, hogy «d» képzőnk sohasem alakulhat hosszú magánhangzová, ellenben mai -ó, -ő képzőnk egy korábbi -ah, -eh képzőből alakult s ezt is megelőzte az ősbibb -ava, -eve alak. A régi *Szántah*, a régi *meneh* hangzik ma *Szántó-nak*, *menő-nek*. Aminthogy a *szántah*, *meneh* is visszamegy egy még régibb *szántava*, *meneve* alakra. És valóban, ma is van ilyen alakunk, a *szántva*, *meneve*. A finnben ma is él e régi képző eredeti hangalakja: *elävä* — élő, a magyar *eleven*, stb. Igen silányul ismerném tehát anyanyelvemet, ha a -d képzős *Szántódot* írnám *Szántónak*, pláne *Szántahnak*. E *Szántah* alak pedig, mint nyilván tudja minden magyar író, ebben az alakban szerepel a veszprémvölgyi apácák 1001-ből származó, görögnyelvű alapítólevelében, sajnos, görög alakjában nem merem ideírni, mert félek, hogy a nyomda nem tudja kiszedni.

Ennyit *Szántóról* — és nem *Szántódról*.

A *szélhiverral* igen kellemetlen baleset történt. Helyesebben a *szélviherrel*. A könyvemben olvasható «hiver» ugyanis egyszerű sajtóhiba.

A sajtóhibát manapság olyan nehéz elkerülni, mint a poloskát. Megöli álmunkat, kiszívja vérünket. Nekem különösképpen sok gondot okoz, mert írásmódom meglehetősen eltér a megszokott helyesírástól. Egy finn fordításom szövegét négyszer korigáltam s a kész könyvben mégis hajmeresztő sajtóhibákat látok. Efféle csekélységeket szedtek: «Fejébe csapta a *kalapácsot*», ehelyett, hogy: «Fejébe csapta a *kalapot*». Ez, ugyebár, lényeges különbség. Mármost ilyen és hasonló sajtóhibákat olvasott a fejemre csöstell egy nyelvészprofesszor s rámhúzta a huszonötöt, mondván, hogy ujjamból szopom az archaizmusokat. «János ront, ha talál, ha nem talál: csinál!» — írta a kaján professzor. Félek, Szabó Zoltán *hivert*-jét is a nyakamba varrja. Pedig én csak a *viher* egyik tájszólási alakját használtam, a *viher*t, amely a Déldunántúl közönségesen használatos. És

*Magyar Csillag 1943. apr. 15.*

*J. n. 492-494,*

ha Szabó Zoltán megró is ormánsági nyelvemért, én a *vihert* éppen olyan jónak tartom, mint a *vihart*, amínthogy nem tudnék pálcát törni sem Mikszáth stílusa fölött a palócságáért, sem Tamási fölött a székelységeért. De nehogy valami nyelvész-költő az én *hiverek* sikerült *viheremből* arra következtessen, hogy a francia *l'hiver* és a «magyar» *hiver* rokonok! Az meg különösképpen távol legyen tőlem, hogy az említett professzor már most Szabó Zoltán nyomán a *hiverekből* következtessen nyelvtudásomra s újból kipellengérezze csapnivaló archaizálásomat.

Itt van még végezetül egy dalocska is, amellyel foglalkoznom kell. Szabó Zoltán ezt írja: «A kanásznótát, amelyet Móricz Zsigmond így ír le a Rózsa Sándorban:

e'szaladt a siska göbe kilenc malacáva'  
utána mönt a kanász fényös baltájáva'  
hüccs ki siska a berekbü csak a füle láccik  
kanász legény a bokorba babájáva' jáccik.

Kodolányi János így teszi át a Balaton mellé, a honfoglalás korába:

Káka fölött, nád fölött  
Horogvessző játszik,  
Káka tövén, sás tövén  
Réce-ruca játszik.  
Dagadozó derekaljon  
Legény, leány játszik.

Amint a dalocska mutatja, nem használja külön nyelvét...» stb.

Ezt írja Szabó Zoltán s megnyugtat, nem kívánja szememre hányni, hogy időnként elfeledkezem saját tájszólásomról.

Már most: a dalocska, amit Szabó Zoltán a könyvemből idéz, *nem azonos* a Móricznál szereplő, ismert kanászdallal. Én nem is azt «tettem át a Balaton mellé, a honfoglalás korába». Igénytelen regényemben hőseim egy turknyelvű dalt énekelnek. E dal csuvas — tehát volgai bolgár — szövege a következő (persze, nem fonétikai írással):

'ii pusz vilyat, pusz vilyat,  
pusz kuugyenydzse chur vilyat.  
ulmaa tsevar tyüzssek sinydzse  
kaattseevalan cher vilyat.

E csuvas szöveg kissé szabad fordítása az a dalocska, amit közlök. Persze, azért adom a magyar szöveget, hogy az olvasó tudja, miről van szó. Hiszen éppen elég megrovásban részesültem már amiatt, hogy mindenféle turk szöveggel spekelem meg műveimet. Igaz, hogy — nem akarván magyar írókat emlegetni, — Tolsztoj *Háború és békéje* tele van francia szöveggel, Thomas Mann *Varázshegyében* pedig oldalszám olvashatunk francia leveleket és párbeszédet, de jó, nekem nem illik turk dalokat közölnöm, rendben van. Viszont ha már itt-ott egyet, az ezer évvel ezelőtti világ éreztetésére mégis közlök s magyarra fordítom az olvasó kedvéért, ne gondoljuk mindjárt, hogy ilyen, vagy olyan dalt «teszek át» ide, vagy amoda. Magyar kritikus szíve egyébként csak örvendezhet azon, hogy egy volgai dal s egy magyar dalszöveg között némi hasonlóság tapasztalható.

Mondom, nem vitázni akarok, csak kiigazítani. Ezekután pedig ismét «visszamenekülök» a történelembe, ha elszomorítom is vele Szabó

Zoltánt. Gondolom, mennyi fájdalommal látta pl. Thomas Mann «menekülését» is az ősi bibliai korba történelmi trilógiájában. De bizzunk! Talán hamarosan elérkezik az ideje annak is, hogy odahagyhatom közismerten patétikus és a mindennapi való élettől elvonatkoztatott, Piloty-ra, Benczúr-ra olyannyira emlékeztető keturnusos, palástos, kitartharú, égremeredő, s bizonyára módfelett nagyképű történelmi alakjaimat s visszatérhetek ormánsági regényeim folytatásához — Szabó Zoltán óhaj-tása szerint, — ámbár akkoriban nem győztek szidni bírálóim, hogy «feketére festek feketével». (Még Te is megróttál a *Mint a darvak*-ban.)

Kérlek, tedd közzé e levelet a *Magyar Csillag* legközelebbi számában. Baráti üdvözléssel:

Balatonakarattya, 1943 április 2-án.

KODOLÁNYI JÁNOS

## ARVI JÄRVENTAUS ÉS EGYÉB EMLÉKEK.

(Negyedik közlemény.)

Le kellett hát mondanom róla, hogy Arvi megvédjen. Különösnek találtam, hogy annyira fél minden „hatalmasságtól”, — mint szokta mondani. Éreztem mennyi fájdalmat okozott neki, hogy a *Suomalais-unkarilainen Seura* elnökségéről le kellett mondania. Mert bárhogy nyilatkozott is az emberi hiúságról, ezt a tiszteletbeli pozíciót szerette és büszkén viselte. Azt vártam volna, hogy M. J.-t távolítja el maga mellől. Maila Talvio is ezt ajánlotta. Passzív egyénisége azonban riadtan megátrált minden kézzelfogható harc elől.

Azt sem kell szószerint vennünk, hogy a *Sosialdemokraatti* „kommunista” napilap. Említettem már, mennyire másként értelmezik a finnek a demokráciát. Ugyanígy áll a dolog a szociáldemokráciával is. Mert bár nem igaz az a mostanában oly szenvedélyesen hirdetett tévhit, hogy a finn szociáldemokrácia tulajdonképpen nem egyéb nemzeti szocializmusnál és semmi köze a marxizmushoz, a finn akkor sem tudja kivonni magát az egész társadalmat szilárdan összetartó közösségi érzés, közösségi erkölcs vaskapcsai elől, ha történetesen szocialistának vallja magát. Nyilvánvaló, hogy a finn szocialista éppúgy kollektív termelési rendet akar, mint a világ bármelyik szocialistája, azonban ezt finn módon képviseli el, finn vezetés alatt, szabad szövetségek együttműködésének alakjában. A finn munkás tegnap még erdőlakó, vidéki földműves, gazdasági munkás, vagy favágó volt, lelkéből nem veszett ki az ősi érzésvilág, gondolkodásmódját nem vetkőztette úgy ki eredeti alkatából a modern városi élet, mint például a német, vagy akár a magyar munkását. A finn ipari termelés tulajdonképpen csak az utóbbi negyedszázad alatt fejlődött nyugati értelemben modernné, de még most is kemény gátak közé szorították az állami ellenőrzés alatt álló szövetségek. Így a vérbeli, igazi rablókapitalizmus Finnországban nem is fejlődött ki úgy, mint máshol. A finn nevelés, — ideszámítva az iskolákat csakúgy, mint az egyházat, az irodalmat, a zenét, a képzőművészetet, a közigazgatást, a sajtót s minden olyan intézményt, vagy szervezetet, amely akár közvetlenül, akár közvetve neveli a tömegeket, — szigorúan alkalmazkodik a finn lélek alkatához s ha a nagy kikötővárosokban tapasztalható is romlás, a *finn lélek szimbólumteremtő képessége* még nem pusztult ki. Ez a fontos körülmény érezhető a finn szocialista tömegek viselkedésén is, és ennek az ismerete nélkül sohasem tudjuk megérteni a finn szocialista mozgalmat. A radikális ifjú kommunista elemeket a polgárháborúban és a szabadságharcban részint ártalmatlanná tették, részint emigrációba kényszerítették, még inkább megbékítették. A polgárháború lezajlása és a független Finnország megteremtése után senkisé ismertem többé, ki milyen szerepet játszott a fölkelésben. A megbocsátás, a megengesztelődés teljes volt. A fiatal radikális szocialista munkások csoportja beleolvadt a szociáldemokrata pártba. A megbékélés olyan mély volt, hogy az 1939—40-i téli háború során hiába reménykedett a Szovjet a finn társadalom kettéhasadásában, pláne polgárháború kitörésében. És Sillanpää is bátran írhatta le a polgárháborút olyan véresnek, amilyen valóban volt, bátran vallhatta meg rokonszínét a szocialista fölkelők iránt, senkisé ismételt meg rajta.

De nem is kellett volna Arvinnak éppen a *Sosialdemokraatti*hoz folyamodnia. Távol volt azonban tőlem, hogy tanácsokat adjak neki, vagy

*Sorunk 1943. máj., 5. n.*

## Írók és könyvek

**Kodolányi János: Hoidvilág völgye.** Élő történeti regényírónk legkiválóbbja, *Kodolányi János* új regényében az „Istenek” honfoglalás utáni magyar világába ragadja a ma is világnézeti harcok pusztító tüzeiben ötvöződő olvasót. Az „Istenek” ősi magyar világába rést üt a keresztyén világnézet, jeleit mutatva az elkövetkező átalakulás magyarságot tépő, testvért pusztító viharzásának. A balatonvidéki magyar falvak, szállások ősmagyar, kemény életét, táltosok révüléseit, látomásait, igézéseinek hatalmát elindul meggyőzni, egyelőre csak jámbor idegenbe ágyazva az új és győzedelmes világnézet: a keresztyénség.

Az ősmagyar mitológia rejtelmes világában csiholódik férfivá a táltosnak készülő *Ojbarsz*, a későbbi *Koppány*. A „Hoidvilág völgyé”-ben őseihez megtérő *Almucs* (Almos) utóda, *Gyeücsse* (Géza) ősi szokás szerinti fejedelemmé választásán lesz *Ojbarsz* atyja, *Szörénd* vérbosszú áldozatává, — amikor a fejedelem Géza alakján megcsillan a kiszámíthatatlan holnap napfénye. *Kodolányi Emese álma* c. regényciklusa elérkezett a Nyugat falánál hazát alapított magyarság egyik legnagyobb lelki hasadását okozó világának kapujához, amely mögött már Géza félig keresztyén világa ütközik meg *Koppány* konokul dacoló ősmagyar világával.

Dóczy István.

*Fiatal Magyarok 1943. máj. 6.*  
*18. sz. 4.*

Irodalmunk történetéből is úgy ismeretes a magyar író, mint nemzetének lelkiismerete. Hűséges volt mindig az emberi eszményekhez és a nemes faji hagyományokhoz, de a szükséges nemzeti fejlődés érdekében és a nép sorsának javításáért ugyanakkor vállalta a harcot is.

Az első világháború óta a mi írói nemzedékünk ugyanezt tette.

Eleddig a sors megtagadta tőlünk azt a legfőbb jutalmat, hogy eszményeinket politikai és társadalmi erők a nemzet életében valóra váltsák. Ehelyett szellemi eredményeinket világnézeti és társadalmi jelszavak alá próbálták temetni két évtizeden keresztül; küzdelmeinket pedig azzal rontják ma is, hogy egyrészt az irodalmi életben ellentéteket szítanak, másrészt pedig írókat és műveket célzatos politikai színnel festenek be.

Szükségesnek tartjuk az elvi vitákat, amelyek tisztáznak és tisztítanak, de az építő szellem tekintélyének védelmében elítéljük azt a személyeskedő és pártos modort, melyben egyes írók is megnyilatkoznak néha. Hívei vagyunk annak is, hogy az írói meggyőződést és a műveket a nemzetépítés és a társadalmi fejlődés szemszögéből vizsgálják, de a magyarság egyetemes érdekének védelmében visszautasítunk minden olyan célzatos ítélekezést, melynek szempontjai inkább hatalomvédők vagy pártosak, mint egyetemes érdekűek.

Ilyen esetekben, ha legtöbbször lemondunk a személyes védekezés jogáról, úgy érezzük, hogy a szellemi öntudat megbecsülése rejlik ebben a lemondásban; az esetenként való bajtársi védelem helyett pedig inkább közös eszményeink védelmét választjuk, hogy ezáltal is példázzuk a fokozott fegyelmet és a közös felelősséget a nemzeti sorsban.

Korváltó és háborús időkben, amikor a szenvedélyeket sok minden csábítja nemtelen csapongásra, nem könnyű a fegyelem benső fogadalmában élni. S bár, éppen hangadó helyeken, vajmi ritkán értékelik ezt az önkéntes fegyelmet, mi mégis erre köteleztük magunkat, mint ahogy a magyar falu és a munkás tömegek is ilyen fegyelemben élnek. Tévedne azonban bárki, aki azt gondolná, hogy a magyar író önkéntes fegyelme a magyar sors mai vajudásában csökkent éberséget jelent, vagy elaltatott szenvedélyt a nemzeti fejlődés és a társadalmi átalakulás dolgában. Egyedül a szellem méltóságát, a gondolkodás, a beszéd és az írás színvonalát szerelnők fegyelmezetten s oly sok veszély között megőrizni. Meg kell őriznünk, mert úgy hisszük, hogy a szellem erkölcsi tekintélyére, valamint a beszéd és az írás emberi hitelére igen nagy szükség van. S bizonyára még nagyobb szükség lesz rá akkor, amikor megújult nemzetet kell majd teremteni, igazságos magyar és emberi társadalmat, s valóban édes Hazát a dolgozó magyaroknak.

Reméljük és hisszük, hogy ez írás belső tartalmával egyetértnek azok az írotársaink is, akiket nem volt módunk s alkalmunk szándékunkról értesíteni s akiknek így adunk hírt.

Illés Endre    Illyés Gyula    Kodolányi János    Márai  
Sándor    Tamási Aron    Veres Péter    Zilahy Lajos

Magyar Hírlap  
1943. máj. 15.  
10. n. 573-574.

1943. máj. 27.

271

## Arvi Järventaus: Kereszt és varázsdob

Regény. Ford.: Kodolányi János. Turul.

Arvi Järventaus a finnugor népcsalád világvándora volt. Meg-megjelent nálunk is. Lapp regénye, rögtön az első oldalain, egy feledhetetlen debreceni éjszakát juttatott az eszembe, az Angol Királynőben, amelynek Ady-szobáját, a Bundát meg is verselte.

Regényében egy fiatal pap topnan élénk, hetyke, alacsony, tagbaszakadt, kissé nehezen áll a lábán a pálinkás vásár kavargásában, de azért leveri a sapkát a szolgabíró fejéről. A Bundában persze sokkal ártatlanabb dologról volt szó. Az író, maga is lelkész, esperes, éppen kezdett már búcsúzni tőlünk, mikor a szomszéd asztalnál csön-des dudorászába fogott egy társaság. A cigány abban a nyomban odasultt, s már jött egyik nőta a másik után, mindenestre a jobbajtákból. Nőta, cigány, Ady relicije a falon, — a fáradt író visszaélénkült, kért, ismeressem meg a mulatókkal. S micsoda hajnalig taktó testvériesülés következett, mikor kiderült hogy az egyik cigányzó: unokaöccse Zempléni Árpádnak, a finnugor mítosz századvégi magyar epikusának.

Ezen az emlékemen át ismérős nekem a regény hőse, a vldám Vuolevi úr. Nem is költött alak különben; csakugyan élt, mikortájt a mi kuruc mozgalmaink folytak. Lapp volt, saját népe körében akarta megszilárdítani az ott még friss kereszténységet, fönt, túl a sarkkörön — olyan messze Dél-Finnországtól, akár Budapest Itália csi-mája sarkétól.

Itt nem a római egyház a térítő, de az evangéliumi kereszténység ugyanolyan elnyomóként jelenik meg a parasztok közt, idegen nyelven, — finnül — mint ami ellen a mi Koppányaink lázadtak. Az író maga is paposkodott ezen a környéken, a néptől hallotta hőse romantikus vonásait. Csodálatosan megérti az ős hitükhöz ragaszkodó lappokat. Csupa paraszt szerepel benne, maga Vuolevi úr is lappnadrágos földszagú káplán. De az esperes író jobban szereti nála a bukó pogányság hirdetőjét, a táltost. Jommi a neve, fiatal parasztgazda. Valóságos megdicsőülés a halála. Áténeklí magát a másvilágra, s olyan félelmes vihar tör ki, szinte bémerendül a természet. Eszében sincs az írónak, hogy csalót, bábónamesteri faragjon belőle. A hanyulló finnugor népi kultúra hordozóját siratja benne. Milyen mély lehet Finnországban a hagyománytisztélet. S a nép megbecsülése. Hol tartunk még mi parasztábrázolásban attól, hogy legalább a saját falvaink 17. századi életéről volna már regé-

nyünk, nem egy rokonyjelvű népről.

A mű sajátosságával hat testvéricén. Szemlélete, józan, nyugodt, van érzéke az apró részletek fontossága iránt. Novella-feszültségekkel halad előre, nagy pillanatokot sűrít balladásan, mint a magyar elbeszélők. Alakjai változnak, de nem „fejlődnek”; hallgatag lelkükből készen bukkán föl valami új.

Mégis mennyire távoli ez a rokon világ. Hűvös tisztaság fénylik minden lapján, északi levegője van, költői csilláma, noha egymást kergeti benne a sok „kellemetlen” jelenet: kocsmái verekedés, bírósági tárgyalás, kaszások megavarása, ember vadászat a táltosra. Az emberek körül lélekezni kezd a táj, sarki fény lobog, rénszarvasok iramlanak. Meg-megpördül a varázsdob. Szerelem ügyszólván nincs is az egészben. Viszont van magyar ügy, ahogy a táltos beleszeret valami szóllan, dacos szerellemmel a pap gyöngéd virágszepszepségű asszonyába, a délről hozott Kaarinába, aki ugyan iszonyodik tőle, de vonzza is hozzá valami, s ha lehet, mindig segít rajta.

Érthető, mi ősztöndözte erre a fordításra Kodolányit. Arvi Järventaus barátságán kívül, amelynek hónapok óta a Sorsunkban közli fontos és szép dokumentumait, a tárgyrokonság lehetett szemében a mű főcsábja — hiszen az ő új történelmi sorozatában ugyanígy viaskodik egymással kereszt és varázsdob.

A két író nem mérhető egymáshoz: Kodolányi nagyobb méretű. Nála a világerők ütköznek, egész bonyolultságában jöttárul az élet, nem idilli alakok kergetőznek egymással a „Végül minden jórujfordul” jegyében. Annál meghatóbb Kodolányi hűsége még ilyen kifejezésekben is: „gúnyolódott az Aslaknak nevezett”. A mű csak nyert az ő erős életizű tolmácsolásával: a táltos varázsversének is milyen pompás Kalevala-hangulata van.

Jelentékeny író Arvi Järventaus, ha szorult is bele egy udag kismesteri vonás. Tisztán épít, reális alakjait költőten körvonalazza, van humora, drámai ereje, habonás jeleneteit sem rajzolja félre. Legjobb, mikor a természettel dobja szembe az embert: egy csónakúton például, a zuhatagokon keresztül, vagy amikor egy hóviharba sodorja bele a papot. Még Vuolevi úrból is elővacog egy percre a gyerekkori félelem: mintha Manala elszábadult ördöghada tombolna körülte.

A Pogányok Alpárjának nincs egyetlen ilyen mély pillanata sem.

JUHÁSZ GÉZA

Magyar Ut  
1943. máj. 27.  
21. 7. 8.

Kodolányi János:

## ESTI BESZÉLGETÉS

Egy éve vagyok Akarattján. Tavaly májusban jöttem ide s azóta alig húztam ki a lábamat. Most a tűző májusi napfényben elüldögélve kis házam előtt a zöldrefestett padon s a Balaton felől szálló bodros felhőket, az aranyzöld lombokat s a virágzó bokrokat nézegetve, elgondolkozom ezen az esztendőn. Elgondolkozni is nehéz róla, hát még írni. A háború negyedik – s bizonyára utolsó – esztendejét töltöm itt, nagy magányban, sok tépelődés, gyakran kétségbeesés között, mégis nagyobb békességben, mint ha Budapesten maradtam volna.

Hát, hiszen igaz, a békesség nem életcélja az embernek, legfeljebb vágya. És talán joggal mondhatnának gyávának, mert nem vállaltam tovább a világváros lármáját, zűrzavarát, a nyugateurópai kulturának titulált civilizáció harsogását s lelkem ellen irányuló támadásait, hanem megszöktem előle a kert csendjébe. Mert igazában mit is kellett volna tennem? Fölkeresnem az embereket és hirdetnem igazságomat, vagy amit igazságnak hiszek? Fölvennem a harcot a harcolókkal? Előadásokat tartanom, vitákat fűtenem, agitálnom, telefonálnom, nyilvános helyeken forognom, s részt vennem a kulturális eseményekben, szerkesztőségekben forgolódnom, barátaimmal tanakodnom, egyszóval tevékenykednem mindenütt, ahol az ország hisztérikus idegrángásai, fájdalmas vajúdásai vagy kétségei tapasztalhatók? Föl kellett volna vennem minden kesztyűt, amit elébem dobtak, felelnem minden kérdésre, viaskodnom, sírnom, nevetnem és káromkodnom kellett volna? Bele kellett volna gázolnom térdig az »embersűrűs gigászi vadonba«, mint hajdanában, ifjúkorom-

ban tettem? Talán jó is lett volna ez kábulatnak, feledésnek, narkótikumnak, – még ha kézzelfogható eredménye nem is lett volna.

És ha nem is lehet megmondani ma sok olyasmit, ami már-már leszakad az ember nyelvéről, ha a farkasok között való forgolódás létepte volna lábikráimról a húst, meglett volna az a férfiúi elegtételem, hogy nem hátráltam meg, vígan s keményen hadakoztam, a felelősséget valamennyiünkért legalább a félvállamról lehánytam, a győzelem úgysem a miénk, hanem egyedül Istené.

Én azonban, sajnós, másfajta lélek vagyok. Átkozzam bár el magamat százszor és ezerszer, apám, nagyapám, dédapám, minden őszám és nemzetségem úri finnyássága oly rohamosan fölülkerekedett bennem, hogy, képtelen lettem volna ezt az esztendőt Budapesten tölteni. Igaz, mi sohasem voltunk a város, a civilizáció, – mint mostanában mondani szokás: az *okcidentális kultúra* – emberei. Dédapám a hevesi papok földbirtokán, majd a maga portáján éldegélt, nagyapám Szalában, az Éger partján, a Gulács meg a Szent György-hegy között aludt el csöndesen igen közel a százhoz s egész végtelen hosszú életében alig fordult meg a faluja határain túl. Egyik nagybátyám ugyanott nem is olyan régen hunyta be fáradt szemét, amely évtizedeken át nem látta Budapestet s megelegedett a szalai tájak jólismert szépségeivel. Ott is pihennek, ki a gyulakeszi, ki meg a gulácsi temetőben. Apám már többet forgolódott a világban, de milyen fogcsikorgatva adta ki kocsisának a parancsot, ha a vasútra, vagy Pécsre

Magyar Élet 1943. jún., 6. sz. 6-11.

kellett mennie. Milyen néma göggel túrta, ha diákkoromban velem kellett jönnie a Baranyától csillagászati távolságra eső Fehérvárra. (Nem is jött, csak egyszer, először és utoljára.) S amint lehetett, begubózott az óriási vén kincstári házba és kertbe, rőtta a hosszú egyenes utat alkonyatkor a nagy fenyőfáig, meg vissza, vagy vállára akasztva fegyverét s magához fűttenve a vadászat lázától üvöltő kuttyát, csöndesen cserkészett a néma fiatalosokban. Anyai ágon ugyan erősen mulatkozott a vágy a város, a »kultúra« s az okcidentális finomságok iránt, a lefejezett Martinovich nyughatatlansága ott bújkált anyám véreben, ez a hallatlan délszláv életkedv és fékezhetetlen életakarat is az Alföld fekete sarában, meg illatos akácai között apró-cseprő mindennapi kenyérgondokban sikkadt el. Ő, meg a nagyanyám már csak hajdani korszolyázásokat, bálakat, fáklyás kocsikázásokat emlegettek végtelen téli estéken s megelégedtek a zongorával s a vasúti tisztviselők, a jegyző, a pap vacsorautáni csöndes társaságával. Bennem apám magányszeretete, emberkerülő szótlansága, a tettéktől, a végső ítéletektől tartózkodó puhasága — de magányának védelmében annál kegyetlenebb ridegsége — s anyám társas lénye, pompaszeretete, vidámságra való hajlama, a világ — s főként a *civilizált* világ — iránti mohó kíváncsisága ütközött meg. Mint fiatal író, rongyosan, félig-meddig betegen, lázas kíváncsisággal, harci kedvvel s kíméletlenséggel léptem Budapest ismeretlen utcáinak aszfaltjára és szentül hittem, hogy pillanatok alatt meggyőzőm s legyőzőm az irodalmat, a várost, az országot. Ha ma visszanezék arra a sovány, bicéző, kelés, rosszruhájú, kiéhezett, égőszemű fiatalemberre, elképedek, mekkora szenvedélyesség, mohóság, keménység s rettenthetetlen ostoba bátorság lángolt benne.

Ma — s különösen az utolsó esztendőben — az apai vér és lélek kerekedett felül bennem. Lassan-lassan visszahajoltam apám, nagyapám, dédapám életútjának valaha oly távoli s oly idegen gyalogösvényéhez. Az anyai alkat nyugtalansága, mámoros életszerelme elcsitult bennem. Véletlen, hogy éppen a Balaton mellett vertem tanyát? Hiszen valamivel lejjebb, Tapolca környékén, ott áll ma is a nagyapai kúria, megtépett falai, rombadőlt hosszú kőkerítése, elpusztult nagy kertje ott búslakodik most is az Eger partján. S szemközt vele nagybátyám szegényes házacskája a Gulács tövén. En nem egyszer azzal a kívánással utaztam arrafelé, sőt egyenesen oda, a patak partjára, hogy visszaveszem, visszaváltom az idegenek kezére jutott portát, fákkaal ültetem be a kipusztult kertet, borostyánnal futtatom a verandát, ahol oly haragos zöldék voltak a buja borostyánfűzerek hajdanában. A fehérre meszelt régi szobákban föltornozom könyveimet s mindenkittől távol, csak az emlékekhez közel élem le

hátralevő életemet. Kísértetek között lépegettem ilyenkor: nagyapám komoran, mosolytalanul jött szemközt a hosszú úton, különös bütykös botja is föltámadt. Májszínű vizslája éppenúgy, ahogy *akkor*, a sarka mögött kullogott illő távolban. A régi kaláberező társaság is ott ült a kertben a futórózsák indái alatt, fölötté óriási ecetfák, mellette behűtött saját termésű badacsonyi bor, az asztalon apró poharak és fekete táblák, kréta. A tehenes is ott ballagott mezítláb a pajta felé, rágcsálva a bagót s szorgosan köpködve. És a kocsis, a nyalka Pista. És az állatok is, a villásszarvú ökrök, a szelid fekete ló, a kacsák és a tyúkok s a macskák... Aztán két gyermek, egy fiú meg egy lányka. Buksi és Csitri. Visszakísértettek a fák is minden gyümölcsükkel, a remek dinnyék és a fügebokrok a szűrő déli napfényben. Ezek között a kísértetek között szerettem volna leélni életemet, meglepő találkozások vártak, szívdobogató, rég elszállt illatok és rég elhervadt virágok.

A Kodolányiak élete egytől-egyig kísértetek, visszatérő árnyalakok és fájónszép fények-színek között kanyargott a falusi temető felé. Most, a második háború civilizációs poklának végén én is forró vággyal kíváncsoltam a kísértetek világába. Krúdy Gyula, a magyar kisnemes enervált hullása ez. Mert lehet-e változtatni ennek az országnak, ennek a népnek a sorsán? De úgy, hogy magyar változása legyen az, szervesen támadó az ősi magyar törzsokből és szervesen folytatódó új magyar nemzedékekben? Jöhet-e itt forradalom, amely oda metszi vissza ezt az elkorcsosult, hernyókkal, levéltetvekkel, korhadásokkal lepelt magyari sorsot, ahol valamikor, a mohácsi vész idején megromlott? Jön-e nemzedék, amely a régi dalokat dalolja, a régi örömeiket táncolja, a régi hittet fordul Istene felé? Nagyapám ifjúkorában még hihette és hitte. Jócai barátja volt, ifjúkorát az utolsó magyar forradalom tüze ragyogta be pirosra. De már a világsi temetés után nem hitt és nem hittek a fiai sem, én pedig, az unoka, aki láttam 1918-at s látom ezt a mai háborút — sőt többet is látok, ha kivájják is a szememet — félek, egy újabb forradalom csak a ránkburjánzott idegenségnek volna újabb megerősödése s nem nekünk.

Ha Gulácsra nem is, de Akarattyára elvonzottak az árnyak. Hát jó, gyáva vagyok, mint mondják, gyávaságból, menekülésből írok történelmi regényt is, rendben van. Megfutatom az igazi feladatok elől. Otthagytam a Várost, ellenségeimet és szövetségeseimet, nem járok az ifjúság közé, nem hadakozom és nem vitázom, legfeljebb körülnézek néha. Kimaradtam a munkások közül s emlékként őrzöm meg nem tagadott, egykori álmimat. Megborzadtam a civilizáció, a sátáni Ész forradalmától, útjába állnom nem lehet, következményeit előre látom,



ijesztő vízióimat magamba rejtem. Gyáva vagyok, menekülök.

De az akarattjai kert nem Gulács, itt nincsenek kísértetek. Fáim nem azok, amelyek a nagyapai, apai kertben nőttek, új fák, szeretem őket és ők szeretnek engem. Ilyenkor tavasszal békésen kotyog a kotlós a kosárban s a repe-dező tojásokból ezüsthangú, ártatlanszemű, selymespuha kis csibék bújnak ki. S akár szegény, akár nem: én szeretnék ezekről a kis állatokról írni, miközben hátam mögött a rádió új, meg új bombázásokról ad hírt s kíméletlenül rámparancsol, hogy ilyen meg olyan Európában higgyek. Macskánk is volt, nyolc évig szolgált minket becsülettel, miénk volt az anyja, a nagyanya is, ezen a télen megmérgezték. Vánkosokba takartuk, vigasztaltuk, virrasztottunk mellette, halála előtt szinte sírva bújt hol egyikünk-höz, hol másikunkhoz, torkom elszorul ma is, ha rá emlékezem, itt temettük el a ház előtt, a bokrok alá, ahol nyaranként szeretett hűsölni. Irnék a macskámról, lám, akármilyen szegény, miközben a rádió elsüllyesztett hajókról recseg diadalmas hangon s gyermekek ezrei pusztulnak Európaszerte. És szorongva várom Oroszországban hajlódó ifjú rokonom s barátaim levelezőlapját. Megkocogtatom a barométer üvegét: lesz-e eső, kellene a kertnek, nem támad-e szél, árt a fáimnak, kisüt-e a Nap, meleget kíván a palánta, a lucerna... Irnék erről, szegény-gyalázat, de írnék, miközben valaki elémteszi a Pestről hozott újságot, — néha beszökik hozzám a rotációs kultúra — s festék-szagú papírrjáról felém viczorog a pusztító Ész minden hazugsága. Csak ilyen korszerűtlen apróságokról szeretnék és tudnék írni szívem szerint. Fákról, felhőkről, csibékről, macskáról, a levegő szagáról, a madarokról, Szabad effélét ma írni? És éppen nekem? Bizony, nem.

Vagy olyan igazságokról, amelyek méltók a tollra. Milyenekről? Hallgassunk róluk. Közülük a legkisebb is tagadása a jelennek s mindennek, ahogy a jövőt képzelik.

Olykor föltámad bennem anyám szelleme, a nagy-nagy életkedv és mohó emberszeretet. Kínzó vágy fog el menni, menni föl Budapestre, szerte az országba, elvegyülni tisztaszemű fiatalok közé, találkozni barátokkal, bizakodni, tervezni, tanakodni, vitázni, biztatni. Mondani valami szörnyű prédikációt, de úgy, ahogy Pázmány, ahogy Bornemisza beszélt, belemarkolni az Árpádkor életébe, ahová csak sírleletek és elavult szavak foszforeszkáló fénye világít. megcsendíteni Balassi ritmusát, megdöngtetni Ady lármadobját, tetemrehívni körünk véreskezű hazugjait és paráznáit s énekelni az egyszerű szeretetet s az igazi kultúra szépségét. Néha túlságosan is sokat hallgatok s így túlsokat szeretnék mondani. De lám, meg lehet-e mondani ma, amit mondanom kellene? És tudnék-e így szólni, ahogy ma, a hangszórók,

az újságok, a zenebonák és az aljasul kisajátított s meglékelte igazságok rekedt lármája idején szólni kellene? Hiszen még magyarul is csak éppenhogy dadogok. Hát akkor azoknak a nyelvévén hogy szólhatnék, akiknek már nyelvük sincs? Fülük sincs: Micsoda jeremiási erő, bátorság, micsoda szentléleki lángnyelv kellene ma ide, hogy elmondhatnám azt, amit el kellene mondanom, amire kötelességem, küldetésem, Istenem kényszerít?

Lássuk, mit tettem ebben a magányosan eltöltött esztendőben. Megjelent Kivi-fordításom, nem olyan, amilyenek szeretném. Történelmi ciklusomból két kötetet akartam elvégezni s megírtam egyet. Klasszikus finn regénysorozatot akartam adni a magyar értelmiség kezébe, — milyen fontos, életbevágóan fontos lett volna! — s nagynehezen mindössze Járventausom látott nyomdafestéket. Osszegyűjtöttem cikkeimet, csonkán-bonkán, kapkodva, hibákkal teli. Újból az ifjúság kezébe adtam finnországi cikkeimet s baranyai utazásomat. Ez minden. Néhány cikk, emlékezés Járventausra, mellékesen. Egész télen magány és tépelődés. Hóval lepelt fák, messze környéken senki, olykor egy-egy jóbarát gyors betoppanása. Kapkodó tanulás, a X. század élete, álmok, tervek, füstölgő kályha, rossz szén, négy kilométerről hozott szűkös, keserű kenyér, süvöltő szél, megmérgezett macska, segítség semmi. Egy-egy boldog vasárnap, amikor fiammal, lányommal beszélhettem.

De most tavasz van, virul a frissen vetett lucerna, langyos, csendes májusi eső esik, a levegő sűrű s illatos, falni kell, mint hálnak a vizet. Veszeléses idő, veszeléses hely, veszeléses szépség. Mindig új és mindig ugyanaz. Kínai vagyok, üldögélek a bólogató fák alatt, gyönyörködöm az örök-egy élet elfutó alakjaiban. Barátaim, s ti, fiatalok, fiúk és lányok, akik fölkerestek leveleitekkel, tudjátok meg, idegyűjtelek benneteket a kertembe s némán szólok hozzatok. Mondjatok ellent nekem, hazudtoljatok meg. Barátaim, egyszer mégis csak szólunk, tennünk kell, bízzatok, higgyetek. Nagy ugrásra feszítitek inaitokat nemsokára. Élet-halálról lesz szó. *Inkább hallgassatok, de ne hazudjatok.* Tudjatok várni. Közeleg az idő, amikor az én menekülésem is hiábavaló lesz. És akár tetszik, akár nem, akár hiszünk, akár nem, tennünk kell. Ezen a májusi estén minden porcikámban érzem, mint tűzes higany égetését, hogy a végzet elé megyünk, talán beolvasztanak engem is, mint salakot az ércebe, talán megmaradok, és ti is, de a magyarságnak *mindenáron és minden módon* meg kell maradnia. Mostani szenvedéseink csak gyenge próbák, mostani látomásaink csak nyomorult ködképek, mostani menekülésünk csak gyermekes bújódsdi, mostani hallgatásunk csak lélekzetvétel egy rémült, kiszakadó kiáltáshoz... És mégis, *akkor* is meg kell maradnunk.

Hová 'esznek cigánykodó marakodásaink, esztétizáló méricskéléseink, kultúrált nagyképűségünk, kisded forradalmárkodásaink és malomalatti szövetkezőseink *akkor?* Meztílenül állunk a tűzben, meztílen magyarok, hívő-hitetlen emberek. Barátaim, készüljete a helytállásra. Ebben az illatos májusi csendben, távol Budapesttől, s az emberektől, eljövendő földrengés robaját sodorja fáim alá a tavaszi szél.

\*

Persze, mindez »líra«, érzelem, igazán nem is volna szabad beszélni róla. Manapság mindenki első személyben ír, — mondta csúfondárosan egy ifjú, tekintélyes »urbánus« író egyik nagy folyóiratunkban. Mindenkinek a maga csip-csup élményvilága a fontos, de hiányoznak a művek. Restellem is az efféle esti beszélgetéseket. Műveket kellene írnom, hiszen alig vannak műveim.

Ha meg magáról ír az ember, elvárják, hogy nyilatkozzék politikai kérdésekben. Tettem annakidején néhány megállapítást a földkérdésben, az egyke dolgában s hasonló kisebb-nagyobb ügyekben, hát most mondjam meg ápertén: miéle politikai eszközöknek és módszereknek vagyok híve? Elítélem a kapitalizmust is: lássuk, mit szegezek vele szemközt? Nyilatkozz, János arról is, miképpen vélekedsz az »idegenekről«. (Idegennek persze, csak zsidót értenek.) Mert ma az írónak »nyilatkozni« kell. Hol áll, mit akar, kikkel rokonszenvez és kikkel nem, melyik párthoz áll közel, melyik nagyhatalomért rajong, miéle programja van és így tovább.

Sajnálatos bár, de nem nyilatkozom. És ne nyilatkozzanak azok az írók sem, akik eléggé művészek és magyarok ahhoz, hogy *belőlük legyen* annakidején politika, realitás, mindennapi élet. Vonják meg maguk körül a bűvös kört, a »várat«, nehogy fölkoncolják őket a kavargó érdekpolitika ártó szellemei. Ez megint afféle táltos-hasonlat, s okcidentális kultúrán nőtt finomlelkű írónk, kritikusaink borzadva ismernek benne az átkos »keleti ösztönre«. Ők meg a másik oldalról húzzák-vonják az írókat. Ők is nyilatkozatot szeretnének, persze, ha másfélét is, mint az előbbieket. Ők is politizálnak. Amde bármint borzongjanak is, ugyanolyan polgárok, sőt kispolgárok, mint úgynevezett ellenlábasaik. Csodálkozom például, hogy Keresztury Dezső, a *Magyar Csillag* s a *Pester Lloyd* munkatársa, nem ír cikkeket Oláh György lapjába. Ahogy fitymálja a magyar lélek keleti vonásait, ahogy lépten-nyomon ránsüti a »balkániság« bélyegét, ahogy barbárnak érzi »iskolázatlan gondolkodásunkat« s fölébe helyezi a nyugati népek rendezett, világos, fegyelmezett »kultúráját«, csak finomabb, irodalmibb, előkelőbb megfogalmazása annak, hogy keleti rokonaink vad, elállatiasodott, barbár, vérszívó hordák, Európa elpusz-

títására fenekedő barmok. S vajjon miben különbözik mind a két oldaltól a harmadik, az, amely a munkások nevében beszél, szocialistának mondja magát s miközben képmutató módon rajong József Attila transzcendens elemekkel át meg átszótt költészetéért, következetes harcot folytat minden, a magyar népből jött író ellen? Nem lenne egyszerűbb és igazabb a *civilizált kispolgár e háromféle típusát* egy marékra fogni?

Visszatérve a lírai vallomásokra: meglepetve látom, hogy kisded szakaszokra tördelt vallomásokat, aperszúket, dodonai bölcseségeket, gyakran csak metaforákat ír Márai is. »A világ épületét építed, véred és ondód kötőanyagával, kényszer munkát végzel« — mondja például a *Füveskönyv*-ben. A többi is ilyen mély és igaz. Illyés Gyula hónapok óta *Naplójegyzete*ket ír. Cs. Szabó hol *Napfoltok* formájában cselekszi ugyanazt, hol a *Földrengésből* közöl aforizmákat. Hadd mentsem én föl hát magam a líra bűne alól. Más mentségem is van: nem utánzom Renard-t.

De a kispolgári politizálás is lépten-nyomon kiszúr lírai jegyzeteik közül, holott ők azok, akik a »mű« egyedülvalóságát és dicsőségét zengetik. Keresztury a mellékmondatokról sem tud értekezni anélkül, hogy keletiségünkre egy-egy dőfést ne irányítson. Cs. Szabó már-már megdöbbsent faji elfogultságaival. (Tévedés ne essék: a magyarság *íránt* elfogult...) A totális magyar állam rajongójáról aperszúzvén, megjegyzi: »Nem véletlen, hogy Grünwaldnak hívták.« Petőfi életét Zerffi tette pokollá. Cs. Szabó így emlegeti: Zerffi (Hirsch) Gusztáv. Mi ez? Maholnap Petőfi mai lázas híveiről írván, ezt olvassuk majd tollából: »Oldalas cikkeken tesz hitvallást Petőfi mellett...« (Tetszés szerint kiéghszíthető.)

En ugyan nem írtódom olyan sznob riadalommal keleti ösztöneinktől s mellérendelő mondat szerkesztésünkben sem látom holmi »keleti vásár« zürzavarát, szemben a kultúrált nyugati városok »nyugodt rendjével«, mint Keresztury, de a magyarkodásban sem mennék el odáig, ameddig Illyés megy el újabban. Nem tartom számon például, hogy családunkban ki született mongolfolttal s kinek van mongolvágású szeme. Azt sem mondom, hogy akiben csak egy ükanyával több az idegen, mint bennem, az »fogja be a száját«, így alkalmazván magára a törvényt: »Több magyarság, több igazság.« Nem, engedjünk egy kissé. Legalább egy-két magyar ükanya erejéig.

Divat — s egyre erőszakosabb divat — mostanában kicsúfolni a váteszeket, a prófétákat, a táltosokat is. Kik ők tulajdonképpen? Azok, akik nem veszítették el a lélek mágikus tulajdonságait. Jaj a népnek, amelyből nem támadnak mágikus lelkek: próféták, váteszek, táltosok. A polgár, természetesen, irtózik tőlük. Nem

férnek bele az ő természettudományosan elrendezett, megmérhető, okkal-okozattal — a causalitás elvével — megmagyarázott szűk, civilizált világába. Polgári írónk, akik szeretik magukat előkelőn az »okcidentális keresztény kultúra« hősi védelmezőinek s képviselőinek tartatni, s akik a kultúrát a szappanfogyasztás mértékével, az angol árnyékszékék számával, a szállodaszobák berendezésével ugyanúgy mérik, akár csak Michel Angelo *Mózesével*, Mozarttal vagy Szent Ambrus himnuszaival, újabban rohamot intéznek a próféták ellen. Polgárok abban is, hogy viszont prófétáknak tolnak fel polgári alkatú lelkeket. (Még ebben is mennyire közel állnak Oláh Györgyékhez!)

Mulatságos helyzetek adódnak ebből. Egyik folyóiratunk szerkesztője kitűnő tanulmányt írt például Adyról, a »prófétáról«. Szép cikke végén óhajtozik: bár lennének ma is prófétáink! Néhány oldallal hátrább pedig díjjal kitüntetett, sűrűn szerepelő házikritikusa egekig dicsér egy költőt, mert nincs benne semmi a prófétából, még csak az igazmondás igénye sincs benne, legnagyobb, hajh, mert ritka erénye, hogy játszik, csupáncsak játszik...

Gúny, csúfolódás, lenézés, fitymálás járván ki a prófétáknak, nincs mit csudálkoznunk azon a különös jelenségen, hogy Ady szörnyű mostoha elbánásban részesül — mondjuk — Kosztolányival szemben. Kosztolányi itt, Kosztolányi ott, Kosztolányi, a klasszikus, a példakép. Ha le mered írni, hogy Krúdyt, Móriczot, vagy akár Szabó Dezsőt nagyobbknak tartod Kosztolányinál, Cs. Szabó rádpirít: »Ugy magasztalja a négy nagy író, hogy az ötödiknek utánakiált a sírba.« Bunkót emleget s fősóhajt: »Ez ma a törvény.«

A művelt magyarság útját is Kosztolányi járta meg példamutató módon. Ezt Illyés Gyula így írja le: »Kosztolányi — pontosan követhetjük — előbb megtanult németül, aztán franciául, angolul, olaszul, spanyolul és magyarul. Korának csaknem minden művelt magyarja ezt az utat járta: épp csak az utolsó állomást hagyták el sokkal többen, mint gondolnánk.« Korának sok művelt magyarja közül többen, mint gondolnánk, nem tanultak meg magyarul, mondja Illyés. Akkor hogyan lehettek művelt magyarok? — kérдем én. A felsorolt nyelvek közül egyébként csak németül és franciául tudok valamelyest. Annyit mindenesetre, hogy megállapítsam: Kosztolányi egyik regényfordításában a francia nyelv nemtudásának olyan tetemes bizonyítékaival szolgált, hogy Karinthy híres Leiter Jakabja elkulloghat mellettük.

A magyar műveltség megszerzésének mindenesetre kedves kis sorrendje ez. Erősen emlékezett azokra a művelt családokra, amelyekben a művelődés útját ők maguk így foglalják törvényerejű szavakba: »Először tanuljon meg az a gyermek németül, magyarul úgyis megtanul.« Ez a fräulein-kultúra.

Nem állhatom meg, hogy ki ne térjek arra a levélre, amit Ady Lajosné fakszimilében közöl *Az ismeretlen Ady* című könyvében. Kosztolányi ezt a levelet pályája elején írta. »Az én egyszerű asszonyi eszem, — mondja Adyné — ebből a levélből csak azt az egyet okoskodja ki: a huszonkétéves Kosztolányi azon a tavaszon halálosan megsértődött, mert Ady erős, talán kegyetlen bírálatot írt legelső megjelent verseskönyvéről. Ezért ír fuldokolva, szinte elkékvülve a lenyelt haragtól: *szeretetről*.« S ha visszagondolunk Kosztolányinak arra a brutális, kiméletlen támadására, amiben Adyt, bizony, jóval a halála után, a *Toll* című lapban részesítette, ha figyeljük azt a »fuldokló« hangot, azt a dühöt, amit haragtól »elkékülve« kiöntött reá, ő, az *impassibilité*, a finom, fölényes kultúra példaképe, polgári írónk hőse, bizony, furcsa »mitoszképződési« folyamaton megy át a szemünk láttára. Mi volt hát Kosztolányi szörnyű és hatalmas cikke, ha még az is »bunkó« Cs. Szabó szemében, ha most valaki nagyobbknak tartja Kosztolányinál Krúdyt, vagy Móriczot? Mi volt az, ha még ez is valóságos halottgyalázás, sírbakiáltás?

Ezt írta Kosztolányi Adynak 1907. május 31-én:

»Kedves Ady Endre, én Önt a leveleieret szerettem meg. Az egyik volt az a kegyetlen, embertipró írás, mellyel szegény Tóth Bélára sujtott le, a másik az, amellyel engem s a poézisomat juttatta Tóth Béla sorsára. Eddig csak irigykedtem a verseire s bámultam önt. (Kis övel.) Ma szeretem.«

»Ez a két levél egy egész nemes embert fedezett fel számomra, olyant, akit azok, kik csak nyomtatott írásait olvassák, nem ismernek...«

És alább: »Amit ön megírt levelében, nem volt új előttem: s éppen ezért lepelt meg emberlátása. Nem képzelem, mennyire érzem magam is az életből való kiszakítottaságomat, az útszélen vergődőnek folytonos ambíciórohamát, a páriának beteges gyönyörét a szépben, az újban, a nagyszerűben. Testetlen és vértelen az én poézisom, levegőcsillogás a gondolatvilágom, ködvár a háza...« És még egy-két mondatot: »Frázisokat rovak egymás után, mert gyöngye vagyok az Ön egész ősi szerctetének viszonzására. Bocsássa meg nekem ezt is.« Valóban fuldokló szavak. Kosztolányi huszonkétéves korától haláláig szívében hordozta Ady belevágot gott kését. Utálta a »táltost«, a váteszt.

Utánakiáltott a sírba is. Megforgatta fölötte a bunkót. Még halottaiban is félt tőle. Ez volt az ő törvénye.

Hiszen ma már halottak mind a ketten. Kosztolányi is megszenvedte a maga életlétlétlét, akár Ady. De talán mégsem lehet most rendszeresen agyondorongolni Adyt, a váteszt, a prófétát, a táltost — hat ujjal született. *fi-donc*, minő keleteurópai ízléstelenség ez is! — s föltozni helyébe Kosztolányit, a finomműv-

ötöst, a »polgári kultúra« nagyműveltségű íróját, akiben, bizony mondom, éppen az a kultúra, ami nem polgári. És ha nem vallom is, amit Féja, hogy t. i. Krúdy táltos volt, annyit talán szabad halottgyalázás vádja nélkül mondanom, hogy Kosztolányi meg éppen nem volt az, Ady pedig az volt?!

Amit Cs. Szabó és társai mívelnek, irodalompolitikai diktatúra. Mégpedig *polgári diktatúra*.

Hadd jegyezzem még meg: Ady fordítva tanult magyar műveltséget, mint Kosztolányi. Ő elsősorban megtanult magyarul. Csak azután

tanult meg jól-rosszul, inkább rosszul, mint jól, franciául, németül. Sajnos, Illyés követelményének és Kosztolányi példájának ebben sem tud eleget tenni.

Illyés pedig így ír Adyról: »Ady vallásos-sága. Az első istennek megadta magát.« Lehet, de mennyit bírkózott vele! És hát Kosztolányi sem az »elsőnek«, sem a végsőnek nem adta meg magát. Vannak viszont, akik minden istennek megadják magukat, még csak nem is bírkóznak velük. Ezeket a könnyen győző isteneket azonban egyáltalában nem lehet Ady Istenével mérni...

---

## ÁRVI JÄRVENTAUS ÉS EGYÉB EMLÉKEK.

(Ötödik, befejező közlemény.)

November 3-i kelettel a miskolci Erzsébet-kórházból küldött levelet. E levél keresztezte az enyémet. Abban tudtára adtam, hogy a lapnál viselt állásomat felmondták s egyben kértem, hasson a Kultuszminisztériumra, hogy nekem finnországi ösztöndíjat adjon. Ekkor már háromszor utaztam Soumiba a saját költségemen s hogy ez milyen terhet jelentett számomra, alig kell magyaráznom. Fizetésem a lapnál papíron mindössze havi háromszáznyolcvan pengőt tett ki, ebből le kell vonni az örökös előlegtörlesztést, a kereseti adót, a nyugdíjhozzájárulást, a Szanatóriumegyesület díját, a könyvszámlát s így tovább, még egy sereg csip-csup összeget. Egyéb jövedelmem alig rúgott kétszáz pengőre havonként. Ebből a pénzből kellett eltartanom a családomat s utaznom is Finnországba. Vasúti kedvezményt sem a lengyelektől, sem a finnektől nem vettem igénybe. Első utam alkalmával ugyan a lengyelek tisztességes kedvezményben részesítettek, amikor azonban láttam, milyen szomorú szociális állapotok uralkodnak az ország egyes vidékein, elutasítottam minden támogatást, nehogy korlátoznom kelljen magam a Lengyelországról valaha írandó véleményemben.

Így hát nem maradt más hátra, meg kellett próbálnom, hogy tanulmányi ösztöndíjat szerezzek a Kultuszminisztériumtól. Ez nem volt olyan egyszerű, hiszen mindössze író vagyok, semmi több, ösztöndíjra tehát semmi kézzelfogható jogom nincsen. Tetejébe az akkoriban alakult Magyar-finn Társaság sem vett föl tagjai közé, mondván, hogy „zsidó származású” vagyok. (Akkor ezzel ütöttek ki innen-onnan, újabban megtették „morvának” s megjósolták, hogy nem sokáig díszelgek a Kodolányi névvel...) Bajcsi-Zsilinszky Endre társaságában fölkerestem Hóman Bálint kultuszminisztert, s hosszú, barátságos beszélgetésünk végén megígérte, hogy tanulmányi ösztöndíjhoz juttat. De az ügyet felszínen kellett tartani, vagy, mint mondják, nem volt szabad „elaludni” hagyni. Erről is írtam hát Arvinak. Most kétszeresen fontos volt számomra az ösztöndíj, hiszen nem volt állásom.

Mindamellettt életem egyik legboldogabb napja volt az a november elseje, amikor a vállalat titkára gyászos képpel megkért, fáradjak ki vele egy pillanatra a folyosóra. Végre! — gondoltam nagyvígán. S föl szólítottam, adja csak ide egyenest a fölmondó levelet, sohase szégyelje magát, a gyászt pedig tegye le, mert ütött az én szabadulásom órája. Föllélegezve adta át a levelet. Én pedig dalra gyújtottam, összekotortam fiókjaimból a holmimat, egy-két kollégámtól szívesen elbúcsúztam, s nyomban kimentem a Keleti pályaudvarra, hogy két napra Kassára utazzam. Csodálatos őszi utazás volt. Diáknak éreztem magam, aki végre meg szabadul az iskolától.

Az erről hírtadó levelem tehát keresztezte Arviét. Levele így szól:

Kedves János Testvér!

Mégegyszer köszönöm Neked, hogy utazásomat olyan jól elrendezted. De az Igazgatóságnál az urak olyan hibásan állították ki a jegyemet, hogy ezzel a jeggyel nem utazhatom Pestre. Azonban kaptam egy másikat dr. vitéz Nagy Ivántól, ezzel viszont nem tudok

Sorsunk 1943. júln., 6. n.

1943. jún.

KODOLÁNYI JÁNOS:

## ITT A PIROS – HOL A PIROS...

A *Magyar Csillag* 1942. dec. 15-i számában részletesen kifejtetem a kultúra és a civilizáció fogalmát. A polgár és a kultúrember fogalmát is. Pontos meghatározásokkal éltem. De hát hogy csodálkozzék az ember a politikusokon, akik zűrzavart támasztva a világban, csak azt adják, ami lényegük, ha Jócsik Lajos, a kitűnő író és kultúrember sem érti, miről beszélünk? „Ortegával a kezemben” c. cikkében megjegyzéseket fűz az én fejtegetéseimhez s azt mondja, az éppen a baj, hogy a kispolgár mindenféle kultúrát, azaz szimbólumrendszert bevesz egyidejűleg: a *marxizmust*, a *hitlerizmust*, a *liberálizmust* s így tovább. Ime, a zűrzavarok oka. Ámde Jócsik nem figyel arra, hogy amiről ő beszél, nem kultúra és nem szimbólumrendszer — pontosabban: nem transzcendens szimbólumrendszer, tehát nem kultúra, — hanem egyszerűen *ideológia*. Marxista ideológia, hitlerista ideológia, liberális ideológia. És éppen azért kavarog egyidőben a kispolgári agyban, mert hiányzik abból az agyvelőből a kultúra. Eppen azért polgári agyvelő. Ha kultúra volna benne gőzölgő-kavargó ideológiák zűrzavara helyett, már nem volna polgári agy. Egy, a transzcendens világgal szoros kapcsolatban álló, azzal mintegy köldökzsinórral összekötött, harmónikus, szerves, egységes emberi lény volna az ilyen agyvelő tulajdonosa s egyaránt idegen volna tőle a *szimbólumokat tagadó ideológiák minden fajtája*. (Legfeljebb, mint munkamódszert használná.)

Micsoda zűrzavar kultúra és civilizáció, kultúra és ideológia, kultúrember és polgár fogalma körül! Milyen ártalmas, butító zűrzavar. Az az érzésem, szándékos. Teremts zűrzavart és uralkodj... Az egész lelken, a harmónikus, a transzcendens életet élő lelken, a kultúremberen nem lehet urlakodni. Az vagy önként terem magának szabad társadalmat, vagy megölik. Mostanában inkább az utóbbi szokott történni vele.

Annyi izgalom és zűrzavar közepette megnyugvással nyúltam Keresztury Dezső cikkéhez a *Magyar Csillag* márc. 15-i számában. A „mellékmondat védelmében” íródott a cikk, olyan kérdésekkel foglalkozik hát, ami minden író — s olvasót — bizonyára érdekkel. Engem nagyon. S politika nem férközhet közel hozzá, hacsak abban a tekintetben nem, hogy *magyar* mellékmondatokról esik szó s bocsánat, de ez már súrolja a faji kérdéseket, tehát politikum. És csakugyan, bár a kitűnő kritikus előjáróban bizonykodik, hogy csupán néhány általánosabb érdekű szempontot kíván fölvetni „harag és prófétai hev nélkül, úgy, ahogy az embernek munkája eszközeiről beszélnie illik”, a mindentivé betolakodó zűrzavaros politikai elfogultságoktól ő sem tud menekedni. Pedig akar. De annyira fut a tűztől, hogy nyakig merül a vízbe. Mi ez, kérdem riadtan, Keresztury, az elfogulatlan esztéta, a szigorú és tárgyilagos műítész, nemcsak köztudomású tényeket másít meg, hanem még csúfolódik is?

Ki vallja például, íróember, hogy a magyar csak tömondatok-

Vipilia 1943. jún. 6. sz. 241

ban beszél? Ki állítja, stílusművész, vagy a nyelv akármelyik ismerője, hogy a magyar nyelv szelleme tagadja a mellékmondat létjogosultságát? Hiszen valamennyi finn-ugor nyelv ismeri nemcsak a bővített mondat szerkezet különféle fajtáit, de még az alárendelő mondat szerkezeteket is. (Ezért nem értem Szabó Zoltán kifogását, hogy én nem archaizálok mondat szerkezeteket, csak szavakat. Hogyan kellene tennem?) Nem tudom, kik azok a csúfondórosan emlegetett „roppant nemzeti lelkesedéstől áthatott tisztelők és hírverők”, akik általánosan kötelezővé kívánják tenni a Gárdonyi-stílusú tómondatos szerkezetet, s kik azok a „karakán nemzeti érzéssel író tollforgatók, akik ma még inkább, mint régebben, arra esküsznek, hogy magyarosság és tómondatosság egyet jelent”. En nem vitáznék tollforgatókkal. Mióta kötelező oktatás van Magyarországon s mióta a kultúra iskolai bizonyítványt jelent, természetesen csóstúl vannak tollforgatók, akárcsak a világ minden részében. Éppen az a baj, hogy a paraszt nem költ már verset, de költ mindenki, aki beleszagolt a középiskolába. Az írást azonban, mint mindig, ezúttal is az írók és nem a tollforgatók jelentik. Ezek pedig lehetnek tehetségtelenek, de ha „karakán” magyarok s roppant nemzeti érzéstől áthatott tisztelői a magyar nyelvnek, a karakánságot és nemzeti érzésért megbecsülést érdemelnek, mert ha írni nem tudnak is, meghalni, ha kell, bizonyára tudnak a magyarságért.

Nemcsak a tómondat magyaros tehát. Nyugodjunk bele s ne védelmezzük a szegény, karakánul félretolt mellékmondatot. És a tómondat védelmének ürügyén ne csúfolódjunk a nemzeti érzésen. Véleményünket ilyesmi nélkül is elmondhatjuk. Arra sincs semmi szükség, hogy Karácsony Sándor nyakába olyan nézeteket varrjunk, amelyeket nem hirtet. Sohasem mondotta például, hogy a mellérendelő elv *feltétlenül* uralkodik minden mondat szerkezetünkön. „A magyar nyelv *legfőbb és legérdekesebb* tulajdonsága szerinte az, hogy nem szereti a sokféle viszonyítást, a bonyolult szerkezeteket, az értelmező árnyalatok halmozását” — mondja Keresztury s csúfolódva hozzát teszi, hogy mindez nem egyet jelent a „magyari indulatok felszításával, a külön úttal, egyszóval az ősi magyar erények foglalatával” s ezért „széleskörű népszerűségre számíthat”. Karácsony Sándor sohasem hirdette, hogy a magyar nyelv nem szereti a sokféle viszonyulást, a bonyolult szerkezeteket, az értelmező árnyalatok halmozását. Ha ezt és így mondta volna, meg kellett volna vizsgálnia az egyszerűség és bonyolultság fogalmát s hogy mit jelent az „értelmező árnyalás.” Karácsony ugyan a magyar lekialkat primitívségéről beszél, de megmondja, hogy „primitíven” ő „nagyvonalút” ért, aminthogy nem is érthet mást. Az sem igaz, hogy az *egyszerű* tagadása volna a *bonyolultnak*, hiszen régi igazság, hogy az egyszerű a legbonyolultabb dolog a világon. Hány bonyolult mozgást végez a gyermek, amíg megtanulja, hogyan kell szájához vinni a kanalat! Mily bonyolult Michel Angelo *Mózes*-ének, Bach zenéjének, Ady egy-egy költeményének, vagy egy székelyballadának az egyszerűsége!

„Mert, ki vállalkoznék akkor, ha az elvet elfogadja a közvélemény, különösen manapság, a nemzetgyalázás vádjának veszélye nélkül, arra, hogy kimondja: a csak mellérendeléssel élő stílus laza, fegyvelmezetlen, az impresszionista, az iskolázott gondolkodásban járatlan emberek sajátja.” Nos, én kimondom, hallják mindenek: a csak mellérendeléssel élő stílus laza, fegyvelmezetlen stb.

— de hozzáteszem: az alárendeléses is az, ha laza, fegyelmezetlen, impresszionista stb. *lélek* nyilatkozik meg benne. És kimondom, ime, tejemre vonván a „nemzetgyalázás” vétkét, hogy a magyar nyelv nemcsak mellérendeléses, hanem alárendeléses szerkezetekkel is él. De hogyan él? Ugy, hogy a vonatkozószó mellett meg kell lennie a ramutatkozószavának is. „Aki másnak vermet ás, (az) maga esik bele.” Mutatószó: az, aki... Más: Hol vagyon, a ki merész ajakát hadi dalnak eresztvén...” Mutatószó: a. Vonatkozószó: ki. Hol vagyon az, ki... Minden olyan szerkezet, amely e két döntő fontosságú elem híjával van: rossz. Ebben a mondatban tehát: *minden olyan szerkezet, az „olyan” a mutatószó, az „amely” a vonatkozószó. Olyan-amely.* Rossz szerkezet, — de sajnós, nemcsak a hírlapi, hanem az irodalmi nyelvben is elterjedt, még pedig sznobságból, hogy az író nyugati, „iskolázott” műveltségét titogtassa — az ilyen: „A miniszterelnök, aki megjelent az ünnepségen, amelyet ezek és ezek rendeztek” stb. Hol itt a mutatószó, amely több miniszterelnök közül kiemelné azt az egyet, aki megjelent? Hol a mutatószó, amely kiemelné az ünnepségek közül azt az egyet, ahol a sok miniszterelnök közül az az egy megjelent? Az ilyen mondat lehet iskolázott, lehet előkelő és finom, de hogy zavaros és nem magyar, az bizonyos. Zavaros lévén minden, ami nem magyar, — zavaros, mert nem magyar, hiszen lélektanilag törvény, hogy csak azt tehetjük hiánytalanul a magunkévól, ami alkotunk természetével egyezik. Világos, tiszta, logikus, tagolás, ez a magyar összetett mondat szerkezet követelménye. Magyar lelkek lévén, ezt így kell értenünk: magyar világosság, magyar tisztaság, magyar logika. Miért ne lehetne az ilyen összetett mondat árnyalatos?

Alárendelő összetett mondataink azért kerültek olyan rossz hírbe, mert az írók — s jó írók — maguk sem tudják, hogyan kell helyes alárendelő mondatokat szerkeszteniök. Nem jár rá az eszük. Hatalmas lapjaink írószobái tömve vannak olyan neves, nagytekintélyű urakkal és hölgyekkel, akik nem tudnak írni. Előkelő folyóirataink kritikussai olyan alárendeléses szerkezeteket gyártanak, hogy égnek áll tőle a magyar ember haja. Tanulmányaik annál előkelőbbek, finomabbak, kultúráltabbak, mennél inkább hemzseg bennük a sok *aki, amely, ahol, amerre, ahonnét, amidőn.* Ezek azok a rossz, kusza, rendezetlen, pongyola, kifulladás, zenétlen, ápolatlan mondatok, amelyekről Keresztury olyan undorral szól. Szolgáljak nevekkél? Talán mégsem. A kritika ma akkor is személyes sértés, ha a javítás szándéka hatja át. Egy bizonyos. Nem a mellérendelő szerkezetek „egymás nyakára hágó lomposága” becsteleníti meg stílusunkat, hanem éppen a zagyva, logikátlan és műveletlen alárendelő szerkezetek dühöngése. Elesik tehát Keresztury újabb csúfolódásának jogcíme: „Keleti ösztöneink támadnak fel, hogy jobban kívánjuk a vásár nyüzsgését a város nyugati rendjénél?” Nem is élek a könnyű alkalommal, nem szedem ízeire ezt az ízetlen megállapítást, nem hivatkozom a keleti településeket oly jellemző széles, áttekinthető nyíltság és világosság minden nyugati embernek feltűnő képére, nem vizsgálom, hogy a nagy nyugati empóriumok hőmpölygő, taszigálódó, nyüzsgő utcai tömegében, — a „londoni vásárban” — a cikázó, nyugtalan reklámfények villogásában, a fülsiketítő dübörgésben mi kelti a rend érzését. Vajjon nem olvasta-e Keresztury a római polgárok panasztát, akik belebetegedtek az álmatlanságba, mert képtelenek



voltak aludni a teherkocsik recsegésében, a hajcsárok rikoitozásában, az igavonó barmok ütlegelésében és bógésében? Nem tudja, hogy ezért menekültek ki a tehetősebbek a városból? Nem azért menekülök-e én is akarattyai kertembe, mert megőrjíti a telefon, az autótülök, a rádiók bömbölése, a villamosok csikorgása?

Nem igaz, hogy „a gyakorlat azt mutatja, hogy általában könnyebb a bonyolult gondolatot apróbb mondatokban kifejezni”. Ha így volna, milyen könnyen kifejeznék magukat esztétikusaink! Ellenkezőleg: ha meg akarod tudni, tiszta-e a bonyolultnak látszó gondolat, szedd tömondatokra. S meglátod, milyen nehéz, milyen emberfeletti föladat! De azt is meglátod nyomban, miért nem tudsz egyszerű mondatokat írni. Azért, barátom, mert nem tudsz világosan gondolkodni. A kényelemszeretet, a szellemi lustaság visz komplikált mondatszerkezetek használatára. Igenis, azt tanácsolom minden kezdő írónak, újságírónak, aki a lelki lustaság, tohonyaság posványában hentereg, hogy írjon egyszerű tömondatokat. Még akkor is, ha a diktátorok tömondatokban beszélnek. (Ők tudják, mit akarnak, ezért olyan egyszerűek a mondataik...) Még akkor is, ha a plakátok nyelve ilyen. (De ez meg ismét nem igaz, sajnos.) Irjanak egyszerű tömondatot, hogy kitűnjék, világosan gondolkoztak-e. „Nem érek rá egyszerűen és tömören írni” — mondta egy okos francia. Nézzétek tanulmányainkat. Mennyi nyegleség, mennyi sznobság, mennyi góg és fennhéjzás és mekkora műveletlenség, különösen, ha magyar voltunkról esik szó! És mennyi mellékmondat, Istenem, mennyi! Micsoda nyugateurópai bonyolultság és micsoda iskolázott műveletlenség! Ha olvasom őket, a XII. század bizánci filozófusai jutnak eszembe. Csúcsos süvegük, díszes palástjuk, előkelő járásuk, szolgájuk rikoltása, amint a téren nyüzsgő népet elkergetik a nagy elme, a világ titkainak kutatója elől, a függönyös oszlopcsarnokok, ahol magas trónuson ülve órákon át döntik magukból a bölcseséget alázatosan kuporgó és kemény aranyakat fizető sznob, tanítványaik előtt... Mennyi körmondat és mily silány tartalom! Olvasd csak műveiket: mintha szecskát rágnál. Szedd őket egyszerű tömondatokra: szabályos, ravasz tébolyodottság szól belőlük. Ha nem tudod, mit akarsz mondani, de művelt, nyugati iskolázottságú, világlátott, olvasott s finom elme színében kívánsz pompázni, írj bővített mondatokat, barátom.

Magam is torkig vagyok esszéíróink metaforáinak zürzavarával. Nem is kell hozzá Keresztury „művelt *külföldi* hölgye”, hogy észrevegyem túltengésüket. De azért nem kell csúfolódnunk magyar voltunkon. „Az igazságnak egy paránya ebben a tételben is ott van: a magyar képzeletjárás s a magyar nyelv csakugyan valóságához-kötöttebb, közvetlen tapasztalásban, személyes ízekben s képekben gazdagabb, mint a *fejlettebb, a magas kultúra tartósabb s mélyrehatóbb nevelő befolyásain átment* nyugati nyelvek.” És alább: „Csak hát a *nyugodt, fegyelmezett kultúrában* mindennek megvan a maga helye és mértéke. A stílus képgazdagságának is.”

Ime, a magyar jelképrendszer, a magyar közlési mód érzéketesebb volta így lesz ismét *shoking* tulajdonsággá. Ime, egy esztétikus, aki megkülönböztet fejlettebb, magasabbrendű és alacsonyabb, fegyelmezetlenebb, silányabb kultúrát. A fejlett, a magasrendű, a nyugodt, a fegyelmezett: a nyugati. A silányabb, a szegényesebb, a hitványabb, természetesen, a magyar. És ismét egy esztétikus, aki nyilvánvalóan összekeveri a kultúrát a civilizáció-

val. Ha így mondom: fejlettebb, fegyelmezetlenebb, nyugodtabb, mélyebbreható *civilizáció*, nyomban világossá válik a mondat. És bele is nyugszom. Igen, a mi civilizációnk valóban nem mérhető Nyugatával, vagy Északával. Rendben van, baj, de nem szégyen. Csakhogy mi köze mindennek a kultúrához? Mi köze akár a kereszténységhez, akár a félig-meddig eleven népi pogányság, akár a világ bármilyen *transzcendens szimbólumrendszeréhez*? Keresztury kegyelmet kér a definíciónak. Nos, a kegyelmet megadjuk: éljen vele. Definiálja a kultúra fogalmát. Definiálja a civilizációét. Definiálja a magyar lélek alkatát. Definiálja az indogermán népeket. Azután magyarázza meg: miért alacsonyabbrendű az egyik, miért magasabb, előkelőbb a másik. Én elhiszem, hogy Keresztury is, miként Márai, Cs. Szabó, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Darvas József és még sokan mások, égnék a vágytól, hogy a magyart polgárnak, tehát nyugati módon civilizáltnak lássák. De miért kell megölni az érzékletességet? Miért alacsonyrendű ez? Miért rossz szemléleti módja a világ jelenségeinek? Lehet, hogy a civilizáció éppolyan nyugodt, fegyelmezett és mélyreható lesz egyszer nálunk is, mint Nyugaton. De, ha ezzel a magyar lélek alkatának megsugorodása, keréketörése, elsovadása jár, akkor én ezután sem kívánok olyan „iskolázott” és „fegyelmezett” lélek lenni, mint a nyugatiak. Mondok egy egyszerű tómondatot: *a magyar csak lelki alkatának megtartása útján maradhat magyar*. És hadd tegyem hozzá, sokak divatossá vált, de légbőlkapott megállapításával szemben a példát: a civilizált Finnország népe nem lett polgárrá, lelkisége ma is őseredeti finn. Ez lehetséges Magyarországon is.

Mindazonáltal a metaforák egy kissé túlbujánoztak stílusunkon. Milyen szegényesnek érzem magam például Cs. Szabó mellett! Itt van egy szakasz legújabb művéből — s éppen a *Magyar Csillagból* idézem:

„Mozartot a tenyerükből itatták az istenek. Gluck a tüzes szájukból tépte ki az ajándékot. S ez nem ment könnyen és nem ment hamar: majdnem ötven éves volt már, amikor első remekművét megírta. Addig elégedetlenül viaskodott a kísértéssel, a könnyű világsikerrel: a korabeli olasz operával. Ennek a stílusnak akkor már olyan fogásai voltak, hogy a legmorcabb medvét is tündérré varázsolták. Gluck azonban nem akart megszabadulni a medvebőrétől, ő medvebőrben akarta legyőzni a nehézséget.”

Itt, ahol erre a szakaszra rájött a nehézség, megállok. Érdekes képek, tagadhatatlan! Tüzes szájból, *erőszakkal kitépelt ajándék*. Tündérré varázsolt medve s Gluck a medvebőrben. És ő nem akart szabadulni a medvebőrétől...

Példaképpen álljon ez itt és csak ettől a barátunktól.

Hogy korunk gondolkodásbéli zűrzavara milyen széles körben s milyen legyőzhetetlenül elharapózik, hadd bizonyítsam ezúttal Cs. Szabó László néhány sorával. Úgy látszik, ő sem tud kimelkedni a politika romboló hatása alól. Megvallom, meghökkenve állok a tünemény előtt. Tu quoque fili, Brutus? Hihetetlen.

Cs. Szabó idézi egy költő cikkéből a következő mondatot: „Kosztolányi igen jelentős prózaíró, de Krúdy, Móricz vagy Szabó Dezső és Tersánszky mellett *számításba sem jöhet*.” Azután ezt fűzi hozzá:

„Úgy magasztalja a négy nagy író, hogy az ötödiknek utána-

kiált a sírba. Csak úgy tudja meglepíteni a füstölőt, ha legalább egyszer megforgatja a bunkót is. Ez ma a törvény.”

Hát idejutottunk? Cs. Szabó László a kritikai véleményt füstölőhöz hasonlítja, vagy bunkóhoz? S mert a kritikát gyakorló költő nagyobbnak tartja a négyet, — közülük, sajna, kettő szintén sírban van már! — mint Kosztolányit, ez annyi, mintha utána kiáltott volna a sírba? Mintha bunkóval verte volna fejbe?

Nos, hogy az élőkről ne essék szó, a két halottat: Móriczot és Krúdyt én is nagyobb írónak vélem a harmadik halottnál, Kosztolányinál. Füstölőt lengettem most a kettő fölött? Bunkót csóváltam a harmadik fölött? Vagy csak véleményt nyilvánítottam, minden becsületsértés nélkül? Avagy már ez is halottgyalázásnak számít?! Ez ma a törvény?

Ime, az irodalomkritika. Vak ez is és a szabadság ellen tör.

Az csak hagyján, hogy Illyés, valahányszor síkraszáll az idegenség védelmében, nem feledkezik meg a maga és a családja mongoloid arcvonásairól, sőt a mongol foltokról sem, — ez egyébként az osztrák csecsemőkön gyakoribb, mint nálunk, — de mit szóljak ahhoz, hogy Cs. Szabó László a totális magyar állam rajongójáról, a türelmetlen Grünwaldról megjegyzi: „Bocsánat a kegyeletsértő szóért: nem véletlen, hogy Grünwaldnak hívták.” Nem lepődöm meg, ha legközelebb, a Petőfi-rajongókról s a „magyar öntudat” zászlóvivőiről szólván, megjegyzi: bocsánat a kegyeletsértő szóért: *nem véletlen*, hogy Lehner Istvánnak hívják...

Petőfi vad ellenlábását, Zerffit pedig így emlegeti cikkében: Zerffi (Hirsch) Gusztáv.

Állj meg, toll, megállj! Cs. Szabó László, aki lillafüredi fölszólalása végén szégyenkezett, hogy a művelt népek bennünket esetleg még ma is csontokkal hajigáló szentgalleni barbároknak vélnek, Cs. Szabó László *Hirsch*-nek írja *Zerffit*. Most már csak ugyan tanácstalan vagyok. Ezek után be sem eresztenek a Magyar Csillaghoz. Mongol foltjaim sincsenek...

*Kodolányi János*

**Kodolányi János: Csendes órák. (Turul.)**

Kodolányi Csendes órái nem a nyugalom, a pihenés, az elringató ábránd ideje, hanem állandó készenlét és harc a magyarságért, szüntelen hadbavonulás a magyar öntudatot gyilkoló ellenséges erők ellen, figyelmeztetés, vádirat, tette hívó szó a széthulló, egykézű, fogyó déldunántúli magyarság érdekében, kiállítás a tisztességtelenség, a parazita irigység fúriáival szemben. Szó sincs róla, Kodolányi nem „szakszerű”, nem „objektív”, akkor sem, midőn irodalmi tanulmányt ír innenről és túlról, Szomoryról vagy Móriczról, nem nyugodt és nem megfontolt akkor sem, midőn a magyarság gyökereit keresi keleten és északon, a testvér-népek között. Midőn pedig a meghurcolt „Földindulás”-t védi a hajrával szemben: szavai lángolnak, marnak: hogyan is lehetne ebben a helyzetben nyugodt, megfontolt és objektív! Aki úgy érzi, csóva hullott a körülötte hallgató magyar tájra s a lángok pörkölnek, a füst megfojt: annak csendes óráiban is kiáltania kell, az nem lehet nyugodt, nem lehet objektív és hidegen ökoskodó. „Torkonragad a rámrontó, rimánkodó, fojtogató magyar világ” — kiált föl Kodolányi. Olvasó, szakszerűséget és racionalizmust kívánsz ebben a helyzetben? Így is kérdehetném: olvasó, igazán félted a magyar világot? Akkor csendes óráidban hallgasd meg Kodolányi csendjének izgalmas zaját, állj az író mellé, még akkor is, ha az új romantika szertelenségében új klasszicizmus után óhajtozol, üdvözöld benne nem az elernyedő, passzivitásba vonuló, de a harcban, lázban, tettben égő magyarság példáját. Nézz körül a világban és a magyar glóbuszon: nem látod, hogy az ilyen szerzetelenségre is szükséged van ma, hogy magyarként tudj megállni a rádrontó idegen-

141

segek viarabán: majd akkor, majd azután, majd ha megmaradtál, ha megmentetted magyarságod kikezdett, üldözött öntudatát, ha szellemben és testben győzelmesen sikerült bekapaszkodnod a hazai rögökbe, majd ha gyermekeid és unokáid magyarként és győztesen nézhetnek szembe a gyilkos szándékú idővel: igen, majd azután elvonulhatsz a csendes és objektív szemlélődés gyönyörei közé, akkor örömmel üdvözölheted a klasszicizmus tiszta derűjét s nyugodtan lemondhatsz erről a romanticizmusról. De addig? Figyeld az író kiáltását s ügyelj a karám körül ólálkodó veszélyekre. Mi lehet a vigaszod ebben a hazai őrjáratban? Amit Kodolányi mond könyve egy helyén: „Mi, vérben is, hitben is magyarok, nem vagyunk már egészen egyedül. Az ellenfél kúrtszavára fölütik fejüket a magas fűben s dobogva rohannak össze a magyar paripák.”

(Haraszthy Gyula.)

Diarium 1943. jún.  
6. sz. 141-142

KODOLÁNYI JÁNOS: CSENDES  
ÓRÁK. (Turul-kiadás, 1942.) —

Az újabb magyar irodalomban két-féle írótipus jelentkezik: az egyik általában elveiért hevesen küzdő, magát a közügyekbe teljesen belevető, harcos egyéniség, aki szerepet kér magának a közvélemény alakításából is; a másik viszont elvonuló, elméleteken rágódó széplélek, aki művészetének eszközét, a nyelvet, csiszolja, és csak szépirodalmi művein keresztül kíván szólni a nyilvánossághoz. Az előbbi csoport egyik vezéregyénisége ma kétségtelenül Kodolányi János, akiben éberén élnek a harcos ösztönök, heves láz tüzei vitatkozásra és helytállásra egyaránt. A vád és védelem, a támadás és kiállítás beszédes bizonyosságai találhatók abban a kötetben, mely *Csendes órák* címen legutóbb megjelent.

Kodolányi magyarságtudata az a központ, ahonnan kiindul minden esetben, akkor is, ha ebben a vonatkozásban tudományos nézeteket akar megcáfolni: a lélek, az érzés szava vezeti, a józan mérlegelés hidegsége és hűvössége távolesik tőle, épezéért gondolatjárása állandóan a szélsőségek közt hullámzik. A végletek közt feszül érzelmi világnak íve, az a nagy távlat ez, ami átlendül a magyarság égető kérdései felett, őszinteségének és vérmérsékletének köszönhető, hogy a magyarság nemzeti problémáit következetesen és kitartóan tárgyalja, vállalja a kétségtelen tévedései és a maga igazsága felett érzett gyermekies örömei következményeit. Ugyanúgy védekezik ellenzékének támadásai ellen: dac és bosszú fűti sorait, belőlük olykor a gyűlölet szikrái szóródnak. Nekünk ez a dacos, nyakas magyar nyilvánvaló ellenszenvei ellenére is imponál; örülünk, hogy Kodolányi vitaírásainak ezt a második gyűjteményét is nyilvánosságra hozta, ezzel a ténnyel is következetességét igyekszik igazolni annak a célnak bevallása nélkül, hogy erkölcsi alapja minden írásának egy és ugyanazon nagyságú és erősségű pilléren nyugodni. A

magyar sorsirodalom fulmináns cikkei sorakoznak egymásután, külön-külön és együttesen nagyszerűen jellemzik írójukat elsősorban és nem kevésbé korunkat, melyben ezek fogantak. Kodolányi János e könyvének stílusa a megmásíthatatlan közlések egyszerű és biztos eszközeivel él s mint ilyen a magyar vitairodalomban első teljesítménynek látszik abban a vonatkozásban, hogy a személyes indulat nem ragad magával felesleges stíluséktényezőket. A puritán, igénytelen stílus az őszinteség egyik jele, és ebben a vonatkozásban sem férközhetnek nagyobb kéteyeink és ellentmondásaink közelebb Kodolányi legbensőbb helyzetállásaihoz, leghevesebb kitérései jogosságához. Írásairól végleges ítéletet majd az utókor mondhat megfelelő időtávtalból.

Paku Imre

Vigilia 1943.  
júni, 6. n.  
232 - 233.

## Kodolányi János: Holdvilág völgye

Pogány magyarságról, keresztény magyarságról mind-ezidáig egyetlen regény volt híradással, az a hír is hamis volt. Herczeg Ferenc hozta Pogányok-jában. Ki vette észre nyelvének magyartalan-ságát? Ki vette észre, hogy a szenvedélyes vitákban mint pocsékolják jött idegenek a magyarságot? Ki vette észre, hogy nincs aki a rágalmak-nak visszavágjon? Ki vette észre, hogy megoldás helyett hitvány megalkuvással vonul vissza Kelet a győzelmes Nyugat elől? S a magyarság-ézelméletnek ez az elrettentő példája nemcsak nemzedé-keken át, de még ma is fertőzi kötelező olvasmány formájá-ban az ifjúságot. Legfőbb ideje volt, hogy a magyar elő-író s a magyar középkor kö-zülünk való szószólóra talál-jon. Nemcsak irodalomtörté-

neti rendben jogosult tehát a Holdvilág völgyének megje-lenése, hanem magyar közös-ségi szempontból ugyanúgy. Hozzáadta ehhez a közönség is igenlését, amikor egyre fo-kozó érdeklődéssel vette és veszi birtokába a magyar multat. A multnak nemcsak vasárnapjait, hanem hétköz-napjait is. Utolsó éveinknek egyébiránt jellemzője, hogy miután a polgár hétköznapját felfedezte, a szegény ember életéről s a népről is mer je-lentést adni. A tudományban László Gyula hívta fel a figyelmünket nemrégiben arra, hogy régészettünk mindaddig nem vette figyelembe a való-ságos életet, az ékességek mö-gött nem ügyelt a népre, a mindennapi teljes életre. Is-mertünk hőseket és vezéreket, de nem ismertük a hét-köznapok hőseit. Pedig, hogy

ezekről is gazdag mohdánl-válója lehet annak, aki alá-zattal és szeretettel jár közöt-tük, azt Kodolányi példázza.

Van azonban ezeken túl még egy sokkalta jelentősebb újdonsága a Holdvilág völgyé-nek. Az első regény (az Iste-nekkel együtt), melyben fel-oidódott a magyarság teljes keleti mítosza. Szinte hihetjelen, hogy az a hatalmas anyag, melyet tudományos irodalmunk több egy század

alatt összegyűjtött, a szép-irodalom számára eddig kiak-názatlanul hevert. Kodolányi összefogja a finnugor örök-séget néprajzunknak nyilván az előidőkig visszavezethető emlékeivel s ezekből, sajátos intuícióval, formázza meg az országalapítás korát. Egyet-len hasonló regényt említhet-nénk, melyben nép, mult és mítosz ilyen remek vízióvá tárulkozik ki: Kivi Hét test-vérét. Tudjuk, hogy Kivi valóban is nagy élménye volt Kodolányinak. Az irodalom-ban csak ennek az egyfajta hatásnak van létjogosultsága, azért, mert ez sem hatás, ha-nem ráeszmélés a közös ma-gatartás érvényére. Ez a re-gény, amaz is a finnugor örökség folklorisztikus kin-cseit pazarolja ránk.

Mindez, amit elmondot-tunk, a tartalom felé tendál és mit sem érne, ha formailag nem avatná egyetemessé a jelkép. Hol itt a jelkép? Tar-Szerénd fiának, Ojbarsznak ifjúságában. Ez a regénynek középpontja is. Minden vitat-ható, ami körébe került (hi-szen kereszténységről, társa-dalomról lehetnek eltérő véle-mények), ha ezek felől köze-lítjük meg őt, de egyszerre jogosulttá válik minden, ami problematikus lehetett, ha etre a vezérnek született ifjú életre irányzókatjuk be a me-sét, mítoszt, folklórt és való-ságot egyaránt. Úgy mond-ják, hogy Kodolányi regényé-nek hőse a nép s ha van kol-lektív regény, hát ez az. De vegyük csak ki belőle Ojbarsz (Koppány) alakját, részre hullik. Hogy magyar regény-nyel van dolgunk, azt éppen ezeknek a részeknek autonó-miája mutatja. Ojbarsz ifjú-sága nem vezérmotívum ben-ne, hane maz ihlető mag. A Süllyedő világból tudjuk, Kodolányi ifjúságából sejtjük. Éppen ez okolja meg regé-nyének néholi elerőtlenedését. Magáról az ifjú életről s en-nek középponti problémájá-ról, a barátkozásról és szere-lemről még el nem mondott, friss anyag tódult elébe, a kollektívum sokrétű kérdése részben többi regényébe szo-rult már belé, másrészt pedig arra a nagy mai társadalmi regényre vár, melynek meg-írására Kodolányit látjuk hi-vatottnak. KOCZOGH AKOS

Magyar Ut  
1943 jún. 10  
22-23. sz. 6

**Kodolányi János: Suomi. (Turul.)**

Íróink, művészeink európai érdeklődése különösen Adyék óta csaknem kizáróan Párizs felé fordult. Az első világháború után fellépő népi irány határozott nyugatellenessége azonban erősen megtépázta Párizs és

a bűvös nyugat glóriáját. A lélek és a mult vizsgálata és a történelmi realitások iránti érzék megélnkülése más tájak felé kezdte terelni a szemeket. Felfedeztük szomszédainkat s egyre többet törődünk néprokainkkal, közöttük elsősorban a finnekkel.

A véletlen ritka műve, hogy épp a népi írók egyik legnagyobb alakját, Kodolányi Jánost — amint maga mondja — már gyermekora óta valami csodálatos, érthetetlen érzelmi kapcsolat fűzte Finnországhoz. Mint pécsi kisdíák, finnül tanult, minden könyvet elolvasott, amit Suomiról írtak, képzelete folyton színezte, tarkázta s tette kívánatosabbá előtte testvéreink földjét. Végre sikerült eljutnia az „álomországba“. Szorongással indult útnak, megtalálja-e, amit keres, de a valóság nem csalta meg semmiiben. Erről az örömről hozsannázik a *Suomi* című könyve, mely két külön megjelent finn tárgyú munkáját, a *Suomi, a csend országa* és a *Suomi titka* címűt foglalja egybe.

Műfaja szerint útleírás. De ennél sokkal több: közelebb visz Kodolányi megértéséhez, s egyúttal tükröt tart a mi szemünk elé is. Az író szenvedélyes közéleti hadakozásai idején gyakran hittük kuruckodónak, „csakazértis“ ellenzékinek. A *Suomi* elolvasása után megértjük: nem lehet másként. Aki mindazt szemével látta, fülével hallotta, amit ő látott és hallott az Ezertó országában, erkölcstelenül viselkednék, ha nem hirdetné ezt a magasabbrendű életformát, és nem lenne minden erejével azon, hogy a Duna—Tisza táján is megvalósuljon.

Az olvasó olykor nem hisz a szemének: ilyen élet is lehetséges? És szomorúan fordul vissza a magyar világba: hol vágyunk még mi ettől? S ez a szemnyitás, magunkraébredés a könyv legnagyobb érdeme. Nem a szokásos frázis, ha azt mondjuk: minden magyar embernek el kellene olvasnia: nagyon sokat tanulhatunk északi testvéreinktől.

(Csorba Győző.)

Diárium 1943. júl., 7. n.

161.

## CSODA ÉS REALIZMUS.

## I.

A dimenziók érvényessége körül forog ma az élet. De furcsa módon fordított éllel: világunkat mindenáron tágítani akarjuk új dimenziók lehetőségével, s néha azt reméljük, hogy az új tágasságot meg is találtuk; másfelől éltünk, emberi voltunkat szűkítjük, s ujjongunk, ha a pont semmiségére látjuk visszaszorítva magunkat. Ne tévesszen meg bennünket, hogy a táguló világmindenség is mi vagyunk, s ne higgye senki, hogy énje megnyirbált fájdalma megbékél, ha a szerepcserét a tudomány nar-kóizásával hajtják végre. Az ember emberi voltában akar uralkodni a konokul ellenszegülő világmindenségen, a „minőségileg más” érzése hajtja az uralkodó szerepre, nem pedig a jelenségek ok és okozati kényszerében való alázatos megjuhászodása. Pedig annak a jelenségsornak a bővülése, amit világnak nevezünk, az embert lassan ponttá zsugorította, lemetszette a szárnyait, s amilyen mértékben a világ dimenzióinak lehetősége bővült, ugyanolyan mértékben sorvadt el az ember belső láthatárának a tágassága. Ezek azonban még nem bevégzett dolgok, a dimenziók születésének és meghalásának az érvényessége ma még vitás.

Az ember királyi tudata a valóságot és a létet mindig igyekezett két részre osztani: önmaga elsőszülöttségi jogokkal bíró világára, s a rajta kívüllevő másra, ami azonban vak, brutális, de értelem híján magatehetetlen, s így győzni és uralkodni lehet felette. Am az ember riadtan vette észre, hogy ez a más — önmaga is, s önmaga határok nélkül belefolyik ebbe a másba. Ebben az egységben pedig elvesz az ember egyszerű, fenséges királyi volta, nem ő győzött, hanem csak láncszeme lett a világnak, s ami mégis elválasztja tőle: személyes tudata, amit királynak tartott, az a halálban elmúlik egyszer. Az ember elvesztette a csatát a világgal szemben. Legyőzetni azonban keserű dolog, s inkább segélycsapatok után kutat minden hadvezér, semmint a történelem előtt vállalja a kudarcot. Hát ha még ilyen kozmikus ügyről van szó, mint a világ és ember harca, ahol a konok, vak tudatlanság és a felvillanó értelem méri össze erejét, s ahol az ember csatavesztését a világ gúnyos, legyőzhetetlenül magabazáró akarása kíséri. A segélycsapat azonban jelentkezik az emberen és a világon radikálisan túllévő, transzcendens Más személyében. Ez a világ- és emberfeletti erő, mint az Isten valósága szállotta meg az embert, és sokszorozta meg erejét a kiújult harcra. Tulajdonképp két világ ütközik itt össze, s az ember csak csatateré ennek a harcnak, de élő csatateré. Két világ közti feszültségben hadakozik az ember, s a két világ között lebegve, ki akarja alakítani a harmadik világot, a magáét, az emberit, a kultúra világát. A természet — önmaga természete is — kézzelfogható valóságában itt van előtte, csak le kell győzni, meg kell munkálni, kultúrát kell formálni belőle. Ezt a formálást az ember a másik világ, az Isten világa szerint végezheti el. De ez a világ örökké rejtett, csak az elmúlásban, a halálban lehet közeledni felé. Csak a halálközelségben, az elmúlás iszonyatában sejtí az ember felvillanó szimbolumait. Ezeket a jelképeket kell megragadni, hitté sűríteni, s beleépíteni a természetbe, hogy a kultúra jelképrendszerét megalkot-hassuk. Ez az ember győzelme a természetben. Tragikus győzelem, hiszen

Sorsunk 1943. júl., 7. n.

518 - 525.



tühegyre építettünk várrendszert. A szimbolumok megfakulnak, meghalnak, ha új jelképek nem villannak fel; s az Isten nem mindig beszél az emberekhez. Hogy miért nem? — Ez az ember örök fájó kérdése.

A megépített kultúra azonban az Isten elhallgatása után is él. Objektív alkotásokba merevített szépsége s a tehetetlenségi nyomaték meghosszabbítják az életét. Csak éppen a lélek hiányzik belőle, a teremtő erő, s nem jelképrendszer többé, hanem csak kézzelfogható valóság, azaz természet. Civilizáció, a halott kultúra foszforeszkálása, az ember vélt győzelme, mely iszonyatosan visszaüt az önmagát állító emberre. Értelem nélküli gép ez a civilizáció; ténylegesen csak technikát alkot az ember ősi viszonyulásainak értelme helyett. Nem két világ között építi immár az ember a maga harmadik világát, a kultúrát, hanem önmaga vélt erőire támaszkodva birkózik tovább a természettel. Végso mozzanatokig ismerni akarja, ezért kell tágítani a dimenziókat, ezért kell megfogható valóságában legyőzni a világot. A külső világot, a természetet, amivel szemben áll a meztelen, remegő én. A halál árnyékában élő, végzetesen odakerült én, mely a halálban azonban csak értelmetlenséget lát, nem rendező erőt, nem az élet szimbolumát. A halál mögül eltűnt az Isten, s a felnyílt ürességben eltűnt az ember első dimenzióinak egyike: a transzcendencia, mint az élet bűvölete és értelme, s az ember visszaszorult az immanencia pontszerű semmiségébe. A halott kultúra lendületében, a civilizációban az ember viaskodik még a természettel. Érzi, ha nem győzi le, ő hull bele a tudattalan lét ránézve anarchikus világába, ezért pazarol minden erőt a külső dimenziók szaporítására, ezért akarja a kiterjedt világot még több dimenziójúvá tenni. S mi az új kiterjedés? Az idő, vagy a tudatalatti, vagy a végtelen végessége, vagy a civilizáció narkózisa?! Meghalt az Isten, s az ember a kiterjedő világmindenségben pontszerű, szűk lehetőségbe szorult vissza. Az élet legnagyobb ügye ma a dimenziók érvényességének a kérdése.

\*

S ha valaki azt gondolná, hogy ez csak elmélet, egy a többi közül, azt megborzongató módon ébreszti rá a valóságra Európa mai helyzete. Valaha a halál üressége mögött újra megjelent az Isten arca Krisztusban, s ez az arc rábűvölte magát az európai természetre, egyesek, népek és fajok természetére s a miliőre. Értelme, magyarázó elve, szimboluma volt mindennek, ami az európai életben, kultúrában történt. S ennek a magyarázó elvnek a jelképrendszerévé avatta ezt a kultúrát. Bármilyen mélyről, bármilyen tömegszerű vagy cizellált finomságban formálta is az itt talált természetet, Ő mindig egy maradt: értelme az életnek, formálója az ember magatartásának, mely magatartás maga az eleven kultúra, jelképrendszere a Krisztusban megmutatkozó transzcendenciának. Bármennyire változó volt is ez a természet, a transzcendencia bűvöletének a szimbolikája egységes jelképrendszerré formálta kétezer év távlatában. Az áttetsző, világos és tagolt görög földtől a germánok ködös, vastekete, háborgó Északi-tengeréig, vagy Kelet-Európa tagolatlan, unalmas, de mégis titkokat rejtegető szeppe-formációjáig egymódon formálta ennek a földnek a felszínét. A csacsogó és racionális déli embert éppúgy betörte egy diszciplinába, mint a végtelenség fájdalmát valamilyen misztikumban feloldó északit, vagy a formátlan életérzésekben hömpölygő szlávot. Sőt megigézte a töredékekben itt maradt mongoloidot, törököt vagy keletbaltit, s részesévé tette ennek a jelképrendszernek, illetve a benne kibontakozó életformának. Tér és idő távlatában így született meg a krisztusi jelképrendszer: az európai kultúra, mint az örök kultúra új fejezete.

1943. júl. 29

szent Agostontól Dosztojevszkijig, Aquinoi Tamástól. Kantig egy értelme volt itt az életnek, egy hit fűtötte, s egy ősi arcra emlékezett itt minden, arra, akiben megmutatta magát a transzcendens valóság. S egy fél évszázaddal ezelőtt, a mult század hallatlan erőfeszítéseinek eredményeként kihirdették az új igazságot: meghalt az Isten. A természet máskor is gyakran lázadt már a diszciplína ellen, s az ember énje remegő bizonytalansága helyett gyakran saját természete pártjára állt, de a jelképrendszer — ha a kifejezésben alakult is, gót vagy barokk, vagy másféle életformákat mutatott is — nem változott meg soha. Az élet szimbolikáját nem vesztette el, hiszen ennek bekövetkezése a kultúra (és az ember) halálát jelentené. A hit melege lehetővé tette, hogy ezen a földön kultúrvegetáció tenyesszen, s ha a kultúra nem az utolsó századokban hozta legszebb virágait, az csak egy hűlő földrész pusztuló jelképrendszerét hirdeti. Míg a mi időnk küszöbéig elérve, értelmetlen lett ez a jelképrendszer, meghalt az európai élet szimbolikája.

Az elsüllyedt Európáról sokan és sokat írtak már, arról az Európáról, mely az időben létezett, de a térben nem találjuk sehol. Én megpróbáltam Amerikában megkeresni, néztem bányákban és felhőkarcolókban, gyárakban, tudományban és irodalomban, kerestem a szentgurulók szektájának az istentiszteletén s az emberek vidámságot mutató tekintetében, de csak a halál ürességét vagy a narkózis fátyolát találtam mindenütt. Amerikában fedeztem fel a mai Európa igazi arcát, amin idehaza a vonások nem tudnak, vagy nem mernek még elrendeződni. Idehaza a történelmi idők lendülete s valami fájó szeméremzés kendőzi még ezt az arcot, de vajjon Német- vagy Oroszországban, nem ez az arc villant-e fel pillanatokra. Nem egészen, mert egyik helyen, Barth Károly és köre magatartása nyomán, az egyházba, másik helyen az etnikumba húzódott jelképrendszer szemérmessé teszi még ezt az arcot. De vak, aki Franciaországban nem látja meg a halál ürességét. Európa elsőszülött gyermeke fáradt mosollyal, esztétikus formában, de az anarchia vizein evez már. Franciaországban a krisztusi jelképrendszer legalább szép formában merevedett bele a civilizáció foszforeszkáló, halott világába. A nemes formák tágassága között afrikai sivatagi homokot hord a szél, s nem a lélek viharából szakad a megtermékenyítő májusi zápor.

Európai kultúránk értelme az idők folyamán mind mélyebb rétegekbe húzódott vissza. Valaha a jelképrendszer a vezető rétegek kitűzött ideálja volt, amit meg kellett valósítani a nagy tömegek életében. A pápában, a császárokban, a feudális főnemeselekben, majd a középrétegekben élt elevenen ez a kultúra. Az egyház felmutatta a csodát, s tőle motíváltan mozdult az élet. Célja és értelme mindennek ebben a csodában, Krisztusban volt, s a kemény diszciplína megszabott magatartásra kényszerítette a természetnek mindig érvényesülni akaró világát. Aztán elhomályosult a csoda, a szimbólum, hogy a protestánsizmusban új erővel, buja kultúrtenyészetet növelő hűfokkal éledjen újra fel. De a jelképrendszernek nem a vezető rétegek magatartása már a jelzője, hanem a népi tömegeké. A reformációtól kezdődően a hit új megáradása a népet, elsősorban a parasztságot tette meg kultúrateremtő és kultúrahordozó réteggé. A megmunkálásra váró természet addig is az ő világukban volt a legdúsabb — felsőbb rétegekben megvékonyodott az áradó természet is, — de a magatartásban és alkotásokban felvillanó kultúra más rétegekben teljesedett még be. A reformációtól kezdődően azonban a jelképrendszer mind jobban visszahúzódott a természet tövébe, a parasztság világába. A francia forradalmat nem ők produkálták, de az európai életnek ezer színben való kibomlása már az ő munkájuk, illetve magatartásuk

eredménye. Azután a civilizáció kezdődő anarchiája miatt a kultúra mind tudatosabban fordult a népi tömegek magatartása felé. Nem a nép, mint ezerfejtű szörny termi a kultúrproduktumokat, de a népben kollektíven élő szimbolumteremtő hit a melegágya a jelképrendszernek, a kultúrának. Alkotni csak tudatosan lehet, de az alkotás lehetősége tudattalan, közösségi, hitbeli magatartás. Ha tudatosan, akkor előbb-utóbb ez is a civilizáció pórázára kerül.

Ez az értelme a népiségnek: ez a buja természet és buja kultúrtenyészet, mely utolsó lehetősége immár az európai kultúrának. Nyugaton nincsenek már paraszti értelemben vett népi tömegek, s Amerikában a farmer csak gépeivel bajlódó bérmunkás vagy nagykapitalista, de Közép- és Kelet-Európa ennek az emberrétegnek a hazája még. Egy pillanatig sem áltatjuk magunkat: parasztságunk tudatosan és mohón vetkezi népi kultúráját, és sokszor szegényli kultúrateremtő magatartását. Oroszországban a civilizáció győzött, bár a jelek szerint alóla olyan dús népi vegetáció burjánzik, amilyenre a reformáció óta nem volt példa. De mi ennek a vegetációnak az éltető melege? Nem a gyárakból kiáramló áporodott levegő-e vagy a korcsma gőze, vagy esetleg a Szentlélek csodátformáló hite és ereje? De a hűlő Európának mégis ez a táj — Bécs-től és Prágától keletre eső rész — a legmelegebb hazája. Nem elmaradottságában, nem tárgyi, népi művészetében, hanem a transzcendensből táplálkozó, jelképrendszert formáló hitében. Bebalzsamozni nem szabad, de minden erejét felhasználni kötelesség.

Természet és hit nem egyenlő mértékben keverednek mindig egyesek, vagy népek életében, kulturális teremtő erejük teljességében sem. Vannak, akiknél a természet vaskemény, zárkózott világa alig enged részt a hit átforgató szétterjedésének, míg másoknál sóvárogva várja a megtermékenyítő idegen valóságot. Pogányok és misztikusok különbsége ez, de ne feledjük, hogy sziklákon teremnek a legkülönösebb virágok.\* Aki a természete ellenére törik bele az Isten igájába, abban él legeleveníben a kultúra jelképrendszere, s annak a magatartása a legemberibb életforma. Péter a tizenkettő közül a legpogányabb volt, s mégis legmegéjtőbb hőse a tanítványok seregének. Nemcsak egyesek, hanem népek életében is így van. A magyarság egy része ilyen értelemben különösképpen pogány nép, s Veres Péter nagyon tisztán látja, hogy a misztikumnak csírája sincs benne. S mégis a kereszténység hőse lett, nem a természetéből kibontakozó misztikum révén vagy a természete negatív, tehát befogadó tulajdonsága folytán, hanem éppen ennek ellenére. A transzcendens valóság ütötte rá a bélyegét, s a vele való tusakodás közben teremtett magának kultúrát. Erőset, földszagút, de vakítóan villózik rajta a szimbolumok fénye. Kemény, gyönyörűen racionális, mégis kultúrateremtő nép, de racionalitása a civilizáció árnyékában a szimbolumoktól elhajlik, s természete a hedonizmus felé ragadta el. Félő, hogy ez a keménynyakú, pogány nép az európai jelképrendszer bomlásának korai áldozata lesz. Kemény természet és buja kultúrtenyészet így sikkad el egy nép életében.

Husvét hétfőjén Kolozsváron a román templomban voltam. Nyelvből és ritusból nem értettem semmit, de a hit szárnyalása megcsapott. Az emberek arca, magatartása, szemük villanása elárulta a bennük remegő hitet. Hajlékony természetük, amit még a zord környezet sem tudott keményre formálni, szinte megolvadt a hit áramlásában. Próbáltam

\* Itt és a tanulmány többi részében a „pogány” szót nem vallási értelmében használjuk, hanem mint a transzcendens diszciplínával szembehehelyezkedő, megátalkodott, konok naturát.

1943. júl.

293

kultúrájukat a pillanatnyi helyzettel összehasonlítani, s úgy gondolom megértettem őket. Ez a nép csak könnyebb fajsúlyú lehet, de tenyészik és terjed, mert az eláramló hit ragadja magával a könnyű materiát. Aki egyszer ennek a népnek a sodrába kerül, boldogan nyújtózik ki, mert érvényét veszti természeti ellenállóerejének az értéke. — S a súlyos, nehéz természetű magyarokra gondoltam, akik racionális egyéniségükben és gögjükben kálvinistákká lettek, s amíg eleven volt a hitük, Középeurópa legszebb kultúráját produkálták. Különös ízű és formájú népi jelképrendszert.

Hogy mi lesz a sorsa az európaszerte felbomló kultúrának s a jelképrendszert hordozó népeknek, nem tudjuk. De Keletközépeurópa népei a mélybe húzódtott szimbolumok melegénél valószínű, hogy átvészelik a fagyos időszakot, s nem az anarchia mélységeiből, hanem a töretlen erejük teljességéből indulnak valami új kezdés felé. Hogy ne mi legyünk az egyedüli sorvadó nép ezen a tájon, ez a népi irodalom feladata és értelme. Feladata tehát nemcsak és nem elsősorban a népi — szellemi és tárgyi — kultúrákhoz való konzerválása és megőrzése, mert mindez kultúrát formáló hit nélkül halott hagyomány csupán, hanem kultúrateremtéshez méltó magatartásnak a kialakítása.

A népi irodalom tehát nem folklór és nem kisrealista művészet, hanem a teljes, a kultúrateremtő emberrel való művészi foglalkozás. S természetesen ebben a tendenciájában egyúttal kultúrateremtés is. A népi író a halál völgyében jár, a transzcendenciától árnyékoltan formálja a materiát. Innen kiindulva lehet meghódítani a teljes életet, s éppen ez a lelki dimenzió az, ami a „nyugati kultúrából” kihullott. Pedig az így kialakuló eleven kultúrszférába belefér minden: népművészet és szocializmus, naturalista emberábrázolás és egzisztenciánk alanyi átélése. Ezért legnagyobb népi írónk Ady, aki Európa eme tájának az életérzését formálta művészi erővel, s életművében az ilyenformán való népi magyarság magatartását mutatta föl. Páris csak az ingert jelentette az egészen más lelkiállapot beteljesedéséhez. A Dunamentén szunyókál a teljes emberi élet, Nyugaton gyönyörű foszforeszkáló fényben ragyog az eksztázisban kiteljesedett semmi. A kettő — tartalmi és formai — találkozása szólatlatta meg Ady-költészetében az élet határtalan szerelmét. Benne szemléljük a ma beteljesedett kultúráját.

## II.

Németh László a népi íróból realista magatartást vár, s bizony mondom Szabó Lőrinc akkor a legmélyebb és legnagyobb, mikor az énje alján háborgó Istennel viaskodik, akit, hogy békessége legyen tőle, kivett fűbe, fába, emberbe. Átlelkesíti vele a természetet, szóval kultúrát teremt. Németh László realizmusa is mindig beletorkollik valami sötétben kavargó semmibe, amit csak néha mer és akar Istennek nevezni. Különben a legsímább felszín alatt ma ő a legörvénylőbb gondolkozónk, akinek a természetét magával sodorta a nagy ismeretlen áramlása, de ő a háborgó hullámokat a szellem olajával takarja. Az ő tragédiája s a mi szerencsétlenségünk, hogy benne nem születhetett meg a dunavölgyi, tehát népi, tehát európai kultúra szintézise.

Most látjuk mennyire nevelésesen szűk horizontú a népi és urbanus fogalmaknak a szembeállítás. Csak teljes kultúra van, s ebbe beletartozik minden, ami a transzcendencia feltétele alatt valósult meg. A kultúra végeredményben az ember kulturális magatartása, ami objektív kultúralkotásokba is rögzíthető, de ezek az alkotások újra feloldódhatnak

az ember mai magatartásában, az eleven kultúrában. Ez a magatartás: az ember a transzcendencia feltétele alatt műveli a természetet. Ez a magatartás lassan a népi rétegekbe húzódott vissza. Ennyi és nem több a népi irodalom lényege, s ennek a lényegnek a felmutatása a népi irodalom erkölcsi követelménye. S az urbánusok? Ha a nép beköltözik a városokba, s magatartását a megváltozott külső körülmények között is megtartja, akkor nem népi-paraszti, hanem népi-proletár irodalomról beszélhetünk. József Attila kötődése a halállal, Istennel, a sorssal példázza ezt a kultúrmagatartást. Dosztojevszkij a világváros forgatagában élve teremtett népi kultúrát, a legmélyebbet s egyúttal a legigazabban európai. S melyikünknek nem a világváros a hazája?!

Kár volna áltatni magunkat, a város nem ezt a magatartást kívánja, s Európa a világ fővárosa szeretett volna lenni. De vigyázzunk minden kategorikus ítélet kimondásától: nem külső életkörülményeiben, nem frazeológiájában, de belső lelki magatartásában, az immanencia zavarán túltekingtő nézésében, mint tágító belső dimenzióknak újra jogaiba való iktatásában, nem ez a népi magatartás jelentkezik-e újra? A proletár messianizmus mintha ezt igazolná. A kommunizmus horizontális síkját ez a vertikális messianizmus lehet, hogy végérvényesen áttöri. Nem az egyház nyeri meg a csatát, hanem az embereknek kultúrát kívánó magatartása. Az üres formák s a nihilizmus mögött újra feltűnik Krisztus. A kultúra újra jelképrendszer lesz, csak ezt a jelképrendszert — mint egyes analfabéták — ne tévesszük össze se a szociáldemokráciával, se a szakszervezetek életével.

S ha nem? Akkor a halott civilizáció zavaros lendülete sodorja a hajdani jelképrendszert teremtő és hordozó népeket az anarchia semmisége felé.

Népiség és urbánusság, mint azonosság és mint ellentét, így tehető egymás mellé, vagy így állítható egymással szembe. Előkelősködés vagy rusztikusság nem meríti ki egyik lényegét sem; teljes életet akaró kultúr-törekvés vagy az anarchia sivárságát esztétikusan tálaló virtuóztatás: már jobban a lényegbe vág. De népiség lehet városon is, mint ahogy a népi irodalom is Pesten virágozik, s urbánusság jelentkezhet a Tiszaháton is, mert népi és városi lassan már nem külső életformát jelent, hanem belső magatartást.

Igy Márai és Veres Péter nagyon könnyen egy polcra kerülhetnek. Illetve kerülhetnének, ha Veres Péter többek közt ilyen leveleket nem írta: „Én bevallom, a hívő szemében pogánynak látszom, de ez optikai csalódás, mert én már nem vagyok igazi pogány. Én nem vagyok se hívő, se hitetlen, de még csak közömbös sem vagyok, én egyszerűen csak alázatos vagyok, de nem a hitnek nevezett *emberi fikciókkal* szemben, hanem a *megismerhetetlen világgal* szemben. Ez nem is panteizmus, mert az megint egy romantikus rajongás, *esztétikai pótszer*, egy 'izmus', egy tan az igaz hit helyett.“ Veres Péter, a nehéz természetű és súlyos természetben élő ember így viaskodik a transzcendens Ismeretlennel, s így lett kultúrateremtő erővé. Ez a viaskodás, ez a belső magatartás minden írásában kitörölhetetlenül benne van, nem mint tendencia, hanem mint emberi és kultúralap. S az élet könnyen lerázza magáról a tendenciákat.

Az irodalmi életnek — melynek a filozófiával együtt a kultúra tudatává kellene lennie — éppúgy szerves alkotórésze a kritika, mint a mű és az olvasótábor. Hogy viszonylanak ezek nálunk egymáshoz? Hosszú kapkodás után megszülettek a művek, a népi irodalom műveiben igazolta önmagát, s lassan hozzáért az olvasótábora is. De hol van a kritika,

1943. júl.

295

melynek minden ízében tudatosan kellene élnie minden feladatnak, s a feladat mértékének is? S mind világosabban látjuk, hogy a mértéket senki sem alkotta még meg, s a feladatok is csak az írók felelősségérzésében, s munkáiban élnek; egy-két kivételtől eltekintve (Németh László, Féja Géza) a kritika nem ér fel a művészethez, s tehetetlenségében azokat húzza le a maga színvonalára. Nincs a kultúra egységéhez mért kritikái elvé. A kultúrában kialakult teljes, dinamikus életet az esztétizálás előkelő, finomkodó, statikus állapotával akarja mérni. S a szépet immanens mozzanatok sorozatával próbálja meghatározni s nem a szimbolumok transzcendencia, krisztusi formáival. Pedig a természet brutalitásától a transzcendencia felé eltolódott életen és művön ragyog fel a szépség, mert itt a halál közelében teljesebbé válik az élet. Aki nem érti Baudelaire és Dosztojevskij szépségfogalmát, az kénytelen az autók karosszériáiban félfedezni azt, s ezt a „dinamizmust” alkalmazni a kultúra jelképrendszerére is. Ezért csúszik ki fogalmi hálójukból mindig például Sinka versei darabos, krisztusarcú parasztjainak a szépsége is.

A filológiai kritika fölkészültségéről pedig szó se tétessék!

\*

A népi irodalom mindjobban beteljesedő művekkel igazolja az itt felvázolt kultúrfilozófiát. Kodolányi János *Emese álma* c. regényciklusának első két kötete, az *Istenek* és a *Holdvilág völgye* legméltóbb bizonyítéka ennek a kultúrateremtésnek. Bennük beteljesednek az ember belső dimenziói, s a transzcendencia csodájának az érvényessége ebben a két műben nem kérdéses többé. A pontszerű helyzetbe zsugorított ember számára Kodolányi újra felmutatja a teljes emberi életet, mely a kultúra teljességében vált ennyire plasztikussá.

Kultúra csak a transzcendencia feltétele alatt nőhet, de mostohának látszó külső körülmények között is dús kultúrtenyészet támad, ha az ember a ténylegesen meglevő két világ között építheti a maga harmadik világát. A két világ közül az egyik, a transzcendencia, hit kérdése. Ezt nem lehet örök időkre rögzíteni, ez minden embernek, vagy nemzeteknek külön tulajdona vagy hiánya. Ebben rejlik az emberi kultúra tragikumja. De Kodolányi — legalábbis egyelőre — nem az ilyen tragikus életet rajzolja, hanem a kultúrában beteljesedő teljes embert. Pedig ez a kor, a pogány és keresztyén magyarság érintkezési pontja, elbukási lehetőségekkel terhes. De a hit ereje két világ határán is megtartja az embert és nemzetet.

Ez a kultúrtaartalma a regénynek, meséje pedig a történelem megjeleníthető valósága. Jogos a kérdés: miért kellett Kodolányinak ezért a tartalomért a történelembe vándorolnia? Tanulmányunk előbbi részében megadtuk rá a feleletet: a mai hűlő civilizatórikus Európa csak keresi az életnek ezt a teljességét, de felmutatni már nem tudja. Hiába hatol le valaki a mély népi rétegekhez, a kérdés teljes értelmű tartalmát nem találja már ott sem. Legalább is olyan hőfokon nem, ami a teljességet jelentené. Így mult századokba kellett befúrnia magát, hogy a népi és történelmi élet szintézisében feleletet adhasson a feltett kérdésre: a kultúrában kiteljesedő teljes emberi élet értelmére. Ez a teljesség természetesen a közösség életében, tehát a nemzet életében is megnyilvánul.

Az első kötetben a pogány magyarság még töretlen hittel él ősi jelképrendszerében, kultúrájában, csak a mélybe szorult rabszolga szláv elem képviseli az új hitet, a keresztyénséget. A második kötetben már két hit vonzásában él a magyarság, de mind a két hit eleven hatalom, anarchiáról szó sincs, csak a jelképrendszer színesedéséről, mely azonban mindjobban a kereszt szimboluma felé tolódik el. Ilyen nagyarányú és

ilyen szerencsés átalakulás csak úgy történhetett meg, hogy a transzcendencia bővületében élt az egész nép. A regény minden mozzanata vertikális irányú, de ez a hittartalom oly mérhetetlenül erős és gazdag horizontális természetet sző át, hogy a leggazdagabb keleti szőnyeg pompájában bontakozik ki előttünk a magyarság akkori élete, az emberi kultúra egyik pompás fejezete. A csodának és a realizmusnak ez a szövedéke Kodolányi munkájának legszembetűnőbb erénye.

A regényekben kibontakozik, mint lesz a magyar nép az európai kultúra feloldhatatlanul szerves tagja, s ennek a megmutatásával hallatlan időszerűséget nyernek ezek a művek. Az európai kultúra ma vetkezi, vagy ma cseréli szimbolikáját, az alkotó népek és miliók, természetük különbözőségében, ma ismét jelentkeznek. S itt tűnik elő az időszerűség: *vajjon hol van az a kultúrát formáló lelki diszciplína, mely a magyar népet annakidején bevezette az európai kultúrközösségbe?* De nem a mai élet problematikáját vetíti Kodolányi ezer év távlatába vissza, hanem az akkori probléma-megoldás mutat az örök ember örök kérdései felé.

De vajjon ilyen hatalmas horizontú munka nem lépi-e át a műfaj kereteit? Vajjon elbírná-e a regény a csodás elemet, nemcsak a kultúrfilozófia fejtegetéseinek körébe tartozik-e mindez? A feleletet a művek adják meg: nincs külön csoda és nincs külön realizmus, csak kultúrában kiteljesedett emberi életek vannak. S ez a színes, ösvegetációjú embererdő azért hallatlanul érdekes, mert két világ határán áll, két kultúra szintézise mutatkozik meg ezekben az írásokban. Talán ennek a szintézisnek a töredéke színezi ma is kultúránkat, teszi külön megnevezhetővé az európai együttesben, s kapcsol bennünket ma is Európa keletjéhez, a kulturális magatartást tanusítók közösségéhez. A modern irodalom szintetizáló műfaja pedig a regény, s mint ilyen az eposz örököse, de még tágabb lehetőségekkel. Kis problémák és közösségek szintézisét is meg lehet alkotni, de az igazi szintézis a kultúra látókörében bontakozik ki. Kodolányi regényei a teljesség igényével lépnek fel: történeti távlatban mutatják a minden dimenzió lehetőségét kitöltő, teljes embert.

Természetesen nyitottak ezek az alkotások: a halál és a szerelem felé. A halál a transzcendencia boltíve, amit átlépni nem lehet, de ahonnan vakító villámok törnek elő, mint a túllevő ismeretlennek a szimbolumai. Ojbarsznak, a *Holdvilág völgye* főhősének gyermekfövel meg kell élnie a halál rettenetét, táltosinassá kell lennie, hogy értse és továbbépítse önmaga és népe emberi életét, s annak kultúrájában megmutatkozó értelmét. — De nyitott mind a két regény a szerelem felé is, amelyben, mint ősi őstönben, legtisztábban megmutatkozik az embernek a végtelenegy természettel való rokonsága, sőt azonossága. Az emberi természet sűrített kohója ez. Olvadt nehéz ércék tüzes kohója a magyarság természete, ahogy Kodolányinál megjelenik. A nő szerelme, a vér szerelme, a természet és az erő szerelme, a kézzelfogható világ szerelme vad, lebírhatalan mégis lenyűgöző valóságát boldog rettenéssel látjuk Kodolányi hőseiben. S ezt a természetet formálja, győzi le, alakítja eleven kultúrává a halál mögött megmutatkozó transzcendens valóság. Így építi Ojbarsz, s vele együtt az egész nép, a két világ között kibontakozó harmadikat, a kultúra világát, ahol eljut az ember önmaga szerelméhez, mely a jelképrendszer minden árnyalatán szétvetítődik. Benne van ebben a kultúrában minden emberi viszonyulás. Többek közt azt is tisztán látjuk itt, hogy a szociális helyzet csak kicsi része az egész kultúrának. Így teremti ma Kodolányi kultúrát a civilizáció szikkasztó légkörében. Oly pompásat, ezerszínűt, mégis reálisat, amelyet csak az ilyen emberi természet és tiszta hit hozhat létre. Nehéz letenni ezt a könyvet s az ös-

1943. júl.

egészségű kultúrának ebből a világból a ma fáradt civilizációjába lépni, ahol a halál semmisége és beteg erotika között repülőgépek szállnak el a fejünk felett értelmetlenül. Nem tudok a kórikum hatásától szabadulni, de velem együtt talán egy egész nemzet eljár a Kodolányi kultúrájához melegedni. Vagy talán sófförök leszünk mindahányan?

S a műfaj! Szerkezeti egysége: a kultúra kiteljesedése egy nép életében, teljes gondolati egység; esztétikuma: a halál közelében kiteljesedő élet szépsége; dinamikája: a kultúra egységes körén belül fejlődő életek (Ó! Szabó Zoltán: francia félvérek élete, persze, hogy másképp fejlődik); nyelve: maga teremtette archaizált rengeteg, hozzáértő filológusok aranybányája.

Az az író, aki ezt a kultúrát megjeleníti, tulajdonképp önmagában teremti az egészet. Kodolányit egyénisége predestinálta erre a munkára. Nehéz, éles természete naturalista művekre ösztönözte, de konok pogánysága kénytelen volt magába szívni a transzcendens világ üzenetét. Kodolányi ettől kezdve a kultúra szintézisére tör, ám a jelképrendszert tömör, nehéz fából faragja isten-arcúvá, hiszen a saját természetét és hitét építi bele. Kodolányi egyéniségének ez az útja s a történelem jó alkalom egyénisége kibontakoztatására. A mai élet kegyetlenszemű látója így lett népének profétájává. A frástudók zsvaja és kicsinyes bölcsesége erősen aláhúzza ezt az igazságot, ami egyúttal az ilyen értelemben vett népi irodalom erkölcsi győzelme is.

\*

A népi irodalom így bontakozik ki előttünk, a művek alapján is, mint kultúra-lehetőség és kultúrszintézis, nem pedig mint exotikus népiség. Igénye a teljes európai horizont. S jövője? talán az élet új szimbolikája, talán a civilizáció belső anarchiájába való süllyedés. A dimenziók érvényességének a kérdése még hosszú ideig az ember izgató problémája marad.

VATAI LASZLÓ.



# "Stávkörítér" KODOLÁNYI JÁNOSNÁL

## BALATONAKARATYAI TUSZKULÁNUMÁBAN

Alkonyodik már, amikor megérkezünk Akarattyára, Kodolányi Jánoshoz. Valahol a Temesvári-út végén találunk a kertes nyaralóra, a kapu azonban zárva van. Körüljárjuk a kertet, de sehol sem tudunk felfedezni a házban egy lelket sem. A kapun függő levélszekrény bádogtetején harciasan dobolni kezdünk. Nagysokára kemény hangon kiabálni kezd valaki:

— *Ki zajong odakint?!... —* halljuk Kodolányi hangját.

— *A Film Színház Irodalom! —* kiáltjuk vissza.

Most Kodolányi:

— *Hé! Gyerekek, nyissátok ki a várat!*

A párbeszéd eredménye mégis csak az, hogy Kodolányi jön elébünk a csörgő kulcsokkal. Ahogy belépünk a kertbe, buja virágillat csap meg, esőtáni frissességgel. Dáliák, rezedák és rózsák állnak az út mellett sorfalat. Körülnézünk.

— Itt azután, — mutatunk körül — igazán el lehet felejteni még azt is, hogy az ember író...

Kodolányi feddően mereszti ránk szemét

— *Hát ez az, amit nem lehet elfelejteni, amíg az ember él. Csak rossz írók*



Az író munka közben

tudnak az egyik pillanatban méltóságteljes akadémiai tagok lenni, vagy rádiólektorok, vagy szállodaportások. Az író és az embert nem lehet elválasztani. Az igazi tehetség minden megnyilatkozásán, kézmozdulatán, szemrebbenésén meg lehet érezni, hogy író. Mert *Móricz Zsigmond akkor is író volt, amikor valamelyik budai vendéglőben káposztástészttát evett. Híres lélekbúvárok és irodalmárok könyvekre például ilyen címeket firkálnak: „Az író és az ember”. Mi ez? Ilyen nincs. Az ember természetével, rossz- vagy jótulajdonságaival együtt ír. A természetében van az, hogy író, azért, mert nem tud más lenni. Ez a végzete. Ezt a két, látszólag ellentétes pólust nem lehet szétválasztani. Ez tökéletesen egy!*

Már döcögünk felfelé a falépcsőn, amely Kodolányi dolgozószobájához vezet.

— *Úgy hallottuk, hogy operát ír.*

— *Ez nem egészen igaz, — mondja gyorsan — mert csak akartam írni, de addig, amíg ilyen színházi vezetés lesz, amilyen most van, nem szánom rá magam erre a munkára. En valami szépet, valami mélységet és drámaikat akartam megvalósítani a „Földindulás” című darabomban, de rájöttem arra, hogy a színházak tájkán ma nem lehet ilyesmit csinálni. Az igazgatók és a rendezők mindenre hallgatnak csak az íróra nem. En pedig teljesen szabadkezet akarok. S addig nem is írok új darabot, míg ez a világ nem jön el.*

Egy kis asztalkán írógép van, papírral, félben hagyott mondatokkal. Arrafelé pillantunk s megkérdezzük, hogy min dolgozik.

— *Az „Emese álma” című trilógia harmadik kötetét írom. Ahogy tervezem, az egész mű hat kötetből fog állni s felöleli a X. század magyar történetét, a pogány magyarok életét, gondolkodásmódját, egészen a kereszténység és pogányság fordulópontjáig.*

— *Sokan támadják a történelmi regények íróit, sőt olyan vádakot hangoztatnak, hogy meghamisítják a történelmet...*

Hirtelen haragra gyúl:

— *Igen, a rossz életrajzírók, akik amellett, hogy pozitivisták, nem festik meg élethűen azt a korszakot, melyben regényüknek hősei szerepelnek. A pozitivisták világa már letűnt. Csak új utakon, a szellemtörténet útjain lehet felfogni és*

*megérteni egy kort. Mert nemcsak azt kell tudnunk, hogy ekkor és ekkor született és így élt valaki, hanem azt is, hogy miként gondolkodott és vélekedett a nép abban az időben, milyen szöveget imádkoztak, milyen isteneknek áldoztak, szóval, ismernünk kell az egész életet, és szinte tükröképként kell látnunk ennek a kornak egész szellemiségét. Mert ez a szellemi tükrök mutatja meg a legélesebb vonalakkal, a pozitív és valóságos dolgokat is.*

De haragja hamar ellobban s cigarettával kínál. Azután lemegyünk a kertbe s büszkén mutogatja pár napja kikelt kiskacsáit. Játékos, irodalommentes mondatokat váltunk, könnyed csevelyt. *Németh László* felől érdeklődünk, hol van, mit csinál?

— *Ir, állandóan ír. Debreceni gyümölcsösében van s a barack- és cseresznyetermelés nagyszerű tudományát szeretné elsajátítani. De azt hiszem, ez nehezen sikerül neki.*

Már egészen este lett, északi szél fúj s messziről villámlik.

— *Vihar lesz! —* mondjuk.

— *Vihar... —* mondja szintén Kodolányi s ezzel szélnék ereszt bennünket Budapest felé.

(k. v.)



Kodolányi kedvence irodalmi kacsáival (Escher, felv.)

Film Színház Irodalom 1943. júli. 22. 29. A. [10.]

# Kosztolányi János A KORTÁRSÁKRÓL



Balatonakarattyal villájának kertjében beszélgetünk a mal irodalom égető és mélyseges kérdéseiről. Első pillanatokban szinte intőleg emeli fel kezét és nem akar beszélni kortársairól. Pillanatnyi gondolkozás után ezeket mondja:

— Ha szívem szerint nyilatkoztam, abból eddig mindig csak baj származott. En nem vagyok olyan jó politikus, mint Illyés Gyula...

— De mégis, — unszoljuk — kiket tart leg többre a mai regény művelői közül?

Gondolkozás nélkül felel:

— Tamási Áron.

— Miért?

— Olvassa el! Akkor megtudja.

— Más prózaírók nem érdekli?

— De igen. Szeretem Németh Lászlót, a kritikusát, a gondolkozót. Eppen most olvasom a „Minőség forradalma“ hatodik kötetét. Tamási és Németh László könyveit szinte naponta lapozgatom. Szerintem Tamásiban a gyöngédség ragadja meg az olvasót és engem is, Németh Lászlóban pedig a példátlan keménység és bátorság. Tamási Áron művészete a költészet logikája, Németh László a logika költészete. Egészen kiváló prózaíró még Illyés Gyula is. Ő még nem érkezett el azonban önmagához. Nagyon sok felesleges burok és pöz takarja, többet kell még szenvednie, hogy az legyen, aminek lennie kell. Rendkívül nehezen ér el majd odáig, mivel kanyargós és fölöslegesnek látszó mellékutakon próbálja megközelíteni önmagát. Nagyon félszék ember, ez a legnagyobb baja. Nem mer tettetlen és hálátlan lenni, fél annak mutatkozni, aml. Igazán nagy prózaíróink rajtuk kívül nincs is, — legfeljebb lesz. Rendkívül tehetséges a fiatal Nagy István. Nekl azonban az a nagy hibája van, hogy egyelőre nem mer szeretni. Bosszút akar állni gyermekora rettenetes szenvedéséért és igazságtalanságaiért. Sokat várok tőle. Amit eddig adott, az is sok. Ugyancsak nagyra tartom és rendkívül szeretem Asztalos Istvánt is. Néhány novellája, stílusa, világa és művészete megkapott. A Nemzeti Színházban előadott új darabját sem értette meg a kritika, — akár Tamási Áront, pedig ez a mű igazán kitűnő művészre vall.

— Fejlődésképes az új magyar próza?

— A mai magyar regényben nagyon érdekes új vonásokat lehet megfigyelni, ha összehasonlítjuk Mórtyc realizmusával, a modern regény legmagasabb csúcsával. Az új regényben, amely nem vesztett semmit realizmusából, kapcsolódik egy új meglatás: a spirituális vízió. Keresi a csodát, amit a racionalizmus módszereiben kiölt belőle. Egyre erősebb hangot kap benne a magyar nép gondolkodás-módja, világszemlélete, azaz, mondjuk meg nyíltan, bármennyire berzenkednek is tőle az úgynevezett „urbánusok“, — egyre határozottabban felismeri őst és keleti vonatkozásait és nem akar mindendron nyugati színekben pompázn. Hogy ez így van ma, azt elsősorban Tamási Áronnak köszönhetjük. Mélyebb gyökereit azonban Ady Endrére fogódzkodnak.

— Ertelmesnek, hasznosnak és életrevalónak tartja-e az esszéírást?

— *Feltétlenül.* Minden műfaj életrevaló, ha életrevaló művészek művelik. Nincsenek halott műfajok, csak halott lelkek vannak. Magyarország, hála Istennek, ma kevésbé a holt lelkek országa, mint valaha.

— Tehát, végeredményben ezen az öt írón kívül nincsen több igazi prózaíró kortársa?

— De igen, — mondja hirtelen, — az imént még megfedekezünk egy nagyon tehetséges asszonyról: Ignácz Rózsáról. Nála azonban nagy baj az, hogy túlságosan sokat ír és elaprózta magát. Szeretném, ha csak könyvet írna, a ciklikrást és a riportokat pedig hétköznapi tehetségeknak engedné át.

— A költők...? — vetjük közbe.

— Legnagyobb költőnk ma Sinka István, még egy-két év és klasszikus lesz. A másik, akit még elismerek József Attila. Illyés jobb prózaíró, mint költő, valószínű, hogy a lírát egészen abbahagyja. Ez nem is lehet másképp, ha ennyire elektikus marad, mint most, hiszen a líra legfőbb törvénye a közvetlen közvetlenség, tehát a bátorság, hogy mindig és csak a magunk szavait mondjuk el. Legjobb kötetének ma is a legesőt, a „Nehéz föld“-et tartom. Most ne értsük félre egymást, bátorságnak én nem azt értem, ha egy költő világgá meri kiabálni, hogy illésék Dózsa tüzes trónjára. Inkább akkor látom bátornak a költőt, ha a lelke legmélyén meghúzódó és az emberi tekintet elől szinte menekülő-érzéssel meri és tudja tetten érn, kimondani. Ez a bátorság megvan, helyesebben: megvolt Erdélyben, megrendítő mértékben. Megvan Sinkában, — de nincs meg Illyésben.

— Vannak költők, akik ma sokat elismertebbek és népszerűbbek, mint azok, akikről most beszélt.

— Nem említem meg azokat, — felel — akik csupán pózolnak. Igaz ugyan, hogy Ady Endre és Kosztolányi Dező is nagy pozór volt, de nagyon mélyről hozták fel mondanivalóikat. Azok, akikről nem lehet beszélni, nem tehetségek. A pozórság még nem költészet! De viszont nemrégiben ismertem meg egy költőt, akinek a műveit eddig nem igen olvastam. Ez Haródy Lajos. Az ő költészete mély, pogány, magyar, katolikus szimboliumvilágból tevődik össze. Papköltőink közül ő az egyetlen, aki ezt megtudta csinálni. Akármilyen különösnek hangzik is, de közel rokona Tamási Áronnak.

— Az imént Kosztolányit említette. Ő is kortársa volt. Hogyan vélekedik róla?

— Kosztolányi írodalompolitikai okok miatt újabbán bálványt csinálnak.

— Kik?

— A Magyar Csillag körül tömörült írók és a Nyugat könyvkiadó. Erre Kosztolányinak nincs szüksége, mert nagyobb volt Babitsnál is, a másik nagy „nyugati“ költőnkél. A táltos Ady volt. Kosztolányi írósék és annak kitűnő. Táltos Vajda János is. Az ő költészeti-keben tülemelkedik a formán a révület, a megszállottság elképzelhetetlen, lező forrósága. Ők voltak azok, akik külön formát alkottak mondanivalóknak s még akkor is nagyok voltak, ha ez a forma nem is volt teljesen művészi értékű. Vethetünk egy másik példát is. Michelangelónak, ennek a gígaszi zseninek víziója

volt magáról és a világról, pontosabban: önmaga és az istenek kapcsolatáról.

— Az esszé betölti ma hivatását?

— Nem. Tanulmányíróink formaproblémákkal bíbelődnek és nem azt a spontán megnyilatkozást keresik a műben, amire az előbb céloztam. Mai esszéíróink szelvenlő szépelek, műveltek és előkelők, — de nem mernek vagy nem tudnak igaznak lenni. Az élet külső formáit nézik, a külső formák harmóniáit vizsgálják és mérlegelik, de irtóznak a táltoságtól, a révlettől, annyira irtóznak, hogy újabban egyre hangosabban csufolják is. Az igazi művész, mint ahogy ezt Adyról és Vajda Jánosról mondtam, a maga belső formáját önti külső formákba és nem kívülről szerzett formát húz magára. Vannak az irodalomnak csonkán maradt torzói is, olyanok, amelyekre nem alkalmazható az esztétika és mégis remekművek. Gondoljon csak a Karamazov-testvérek-re. Az igazi kritika egyenértékű alkotás a művel. A mi kritikusaink a művet csak utánozzák és a külső formákat boncolják. Németh László az egyetlen, aki nemcsak sokkal nagyobb és korszerűbb tudáskincsrel rendelkezik, hanem a teremtés mélyébe hatol.

— A drámaírók?

— Drámaíróink csak egy van: Tamási Áron. De valószínű, hogy Asztalos István is az lesz.

— Más nincs?

— Nincs. Tudom, hogy azért csodálkozik ezen, mert még elsőrangú kritikusaink sem értik Tamási darabjait, de gondoljon a mai társadalom egész szellemére, gondoljon idegen iskolarendszereinkre és gondoljon amlány és idegen irodalmi és művészeti iskolázottságunkra s nyomban meg fogja érteni, miért illik ma lemosolyogni Tamásit és miért nem illik már lemosolyogni Bartókot. Hiszen világtéintély! Szenobjatnak tehát rajongóinak érte, még akkor is, ha sejtelmük sincs a bartóki zsenéről.

Hallgat egy ideig, azután ezt mondja:

— Szívesen beszélek egy igen nagy kortársamról. Krúdy Gyuláról. Rendkívül nagy írónak tartom, életében is szerettem, gyakran ebédeltem és borozgattam vele, néhai Mikes Lajos társaságát. Sokan enerválnak tartják, főként a mény fiatalok, akikbe már beleszivóca a szocializmus. Krúdy nem enervált volt, hanem idegen, ahogy idegen a bölény a visegrádi erdőben, saját hazájában. Keleti lélek volt s én azt is tudom róla, hogy buddhista.

— Van-e remény arra, — kérdezzük búcsúzól — hogy ezek az írók, akiket említett, később, századok múltán meg fogják állani helyüket és méltó elismerést kapnak-e az új irodalomtörténet lapjain?

— Igen, van remény, ha a meszesgödörbe nem dobják őket, valamilyen ok miatt. Anyi erő acsarkodik ma mindenfelől az igazság kimondására, hogy mindezzel ezeknek az írónak számolniuk kell. De nemcsak nekik, hanem az egész magyarságnak...

Hirtelen leválik arcáról a komolyság, mint egy levetett álarc s két perc múlva már mosolygva és vidáman kísér ki akarattjai tusculanumának kapujáig...

Kőrössényi Vilmos

Film a színház irodalom 1943. jul. 30. - aug. 5. 31. - [8.]

ARVI JARVENTAUS: KERESZT ÉS VARÁZSDOB. (Turul). Järventausról Kodolányi könyvében olvastam először, a »Suomi titká«-ban. Ettől kezdve különös rokonszenvet éreztem a magyarbarát finn író iránt s olthatatlan vágyat, hogy megismerhessem őt saját műveiből. Most itt fekszik előttem a várvavárt könyv: a »Kereszt és varázsdob«. Borítólapján enyhe lankák folynak egymásba... Különös világot érzékeltetnek ezek a halvány, kékeslilás dombok, a megbonthatatlan egyensúly világát. Az előtérben a rénszarvas barna rajza rejt némi élénkséget ebbe a riasztó, zordon egyhangúságba. De a rénszarvas szemében is béke, nyugalom ül.

Akkor értettem meg csak igazán a borítólap művészi tervezetét, mikor elolvastam a könyvet. A lapp nép életének meghökkentően találó szimbóluma ez a rajz. Ma már közhely, hogy az Isten teremti, a táj pedig a maga képeire formálja az embert. A lapp nép lelkialkata is szigorú függvénye a tájnak. Akármilyen is ez a táj, okvetlenül benne kell lennie a biztonság érzetét keltő állandóságnak.

Ez a megmozdíthatatlan állandóság, a múltnak végelláthatatlan beleszövődése a jelenen keresztül a jövőben, a lapp lélek alaptónusa. Järventaus tükre legalább is ezt vetíti élénk. Ezt az alaptónust pötyögteti tele az író apró, élénk színfoltokkal, anélkül, hogy egységét megbontaná. Életük látszólag egyhangú s inkább hasonlít krónikus álmosághoz, mint vérkeringéssel mozgatótt élethez. Mégis élet. És tele van apró mozzanatokkal, melyek kiáltják az élet jelentését. S hogy ezek mennyire az »élet« letagadhatatlan jelenségei, bizonyítja, hogy regényt lehetett belőlük láncbafűzni, még hozzá nagyszerűt. Így hasonul a fedőlap rajza a könyv lelkéhez... A rénszarvasfej is egy ilyen láncszem. »Barna színfolt a kékeslilás alaptónusban«.

A könyv első néhány oldala csupa nyüzsgés-mozgás, csupa érthe-

*Magyar Élet 1943. aug., 8. sz.,*

*27 - 30.*

tetlenség. Tágranyilt szemmel csodálkozunk körül ezt az ismeretlen világot és szinte minden második sor után megszedülve kérdezzük önmagunktól: Mi ez, mi ez? Akár a kisgyermek, aki most tanulja a tárgyak neveit. Ennek a megszedülésnek pedig semmi más az oka, mint hogy lapp ember lapp könyve került »magyari« kezünkbe s a lapp nép, a lapp élet, a lapp táj, a lapp intézmények, a lapp világ minden rejtelme páratlan valóságossággal elevenedik meg előttünk. Talán Szabó Pál legújabb regényeinek lirává csiszolt, mégis megdöbbentően éles realitásához lehetne hasonlítani. Megszedülésünk is csak addig tart, míg teljesen ki nem zökkenünk jelenvaló magyar világunkból s bele nem szokunk az új környezetbe.

A szerző nem csinál exotikumot a lapp népből, nem vadászik néprajzi inycnc falatokra. Azt is egyszerűen, tisztán és a legtermészetesebben írja, ami talán már a finn népnek is, de nekünk, távoli rokonoknak biztosan érdekességet jelentene.

Järventaus tetteikben, gondolkozásukban, beszédükben faragja jellemé alakjait. Nem filozófál el népe lelkiakata, tulajdonságai fölött. Könyvében ritka az ilyen monográfikus, kissé tanítani akaró jellemrajz: »Csodálatos népség ez a lapp, néha gyermekül készségesek, máskor pedig nyakasok és bosszúvágyók«. Ezt is idegen ember szájába adja. Tronström, a bfró mondja, a paragrafusok embere. Mindenesetre rábizonyító kivonata annak, amit oldalakon keresztül páratlan ügyességgel rejt alakjaiba az író. — Két ember emelkedik ki a műből, mint egyéniség, élesen körvonalazott tulajdonságokkal: Jouni a varázsló és Sirma, a pap. Ezek egyénített jellemek, de tudat alatt, egészen mélyen magukban hordják fajtájuk összes jellemzőit, melyeket sokszor csak a pattanásig feszített s ki-kirobbanó indulatok vetnek napfényre.

A regény minden kis hasadékat kitöltő, mindenütt nyüzsgő, lábatlankodó »nép« apró egyedei megint csak kitűnő, a cél szolgálatába állított jellemek. Nem hordanak magukban százarcú érzés- vagy gondolatvilágot, mint Olaus Sirma és Paulus Jouni. Feladatukhoz híven népüknek csak egy-egy jellemzőjét képviselik egészen primitív, homogén színezésben. Így kerülnek egymásmellé mozaikszerűségükben is egyetlen világos és könnyenáttekinthető alaptónussá folyva a lapp lélek jellemzői. Egy-egy erőtel-

jesebben megrajzolt mellékszereplő, mint Martinpoika, a szolgabíró vagy Aslak Omma alakja csak a sötétebb, teltebb árnyalatok kiemelése az alaptónusból, a lapp lélek uralkodó jellemzőinek színskálán való ábrázolása.

A regény egyetlen nagy küzdelem. Az ősi és az új vallás vív egymással élet-halál harcot s az erősebb győz. Szinte a magyarság szentistváni kora vonul el szemünk előtt, míg végigizguljuk ezt a nagy-szerű hősi eposzt.

A pogány világ ezer és ezer színben pompázik előttünk. Izmaiban nemcsak a haladkló ősi istenek utolsó rugása feszül, hanem a létét, fennmaradását kétségbeesetten védelmező lapp nép verejtécsöppjei is rajta gyöngyöznek. Ez teszi oly meghatóan fonségesse Järventaus munkáját. Valami fojtott feltést érzünk a sorok között. Mintha csak »Manala népe« süvöltene fel vész-tűzőlőn a szellemvilágból: Vigyázz, az apák hagyományával pusztulnak a fiúk is! És népe élén ott küzd az utolsó táltos, az ősi hit utolsó papja, Paulus Jouni. Nem riad vissza a halálbüntetéstől, egyre kicsúszik üldözői kezéből s a hegyek közt bujdosik. Mindenütt ott van, ahol szükség van rá és oktat, gyógyít és titkos üzeneteket küld népének. Azonban hiába minden erőfeszítése. Krisztus diadalmas tanításának lassú, de biztos előnyomulását már nem tudja megállítani. Az új hit egyre több és több lelket hódít el az ősi istenektől.

Järventaus szinte megfoghatóan érzékelteti ezt a lassú biztosságot Pierra családjá megtérésben. Pierra felesége, Pirita megbetegszik s Jouni csak úgy gyógyíthatja meg, ha előbb a betegség okát tudja. Ezt pedig csak a varázsdob mondhatja meg. Pirita hallani sem akar a dorról, mert ő már nem hisz varázserében s leánya, Inka is a krisztusi tanítás híve. Jellemző meglátás, hogy a könnyen ingadozó női lelken horpad be először a hagyományok ellenállása. Pirítát a varázsdob hangja még betegebbé teszi, ellenben Sirma, az új vallás papja meggyógyítja imájával és énekével. Ennek láttán megtérnek a család férfitagjai is.

Dramai feszültségű jelenet ez. Az ember szinte visszafojtott lélegzettel olvassa. Az ősi mitológia titkos varázsa izzik benne s megdermedünk a bámulattól, hogyan lehetett ilyen hús-vérre eleveníteni egy régen letűnt világot...

Pierra kunyhájában vagyunk s Jouni a varázsdobtól Pirita beteg-

ségének okát kérdi: »... Most rugalmasan döngött a dob. Jouni térde közé fogta, ezüstgyűrűt vetett rá s a hártját kétágú bottal remegtetni kezdte«.

»A gyűrű összevissza ugrált a döngő hártján. Előbb a dob alsó része sodródott, áthaladt a mőkúson, a rénszarvason, de nem állt meg, hanem a dob felső részére szökődött s csendesen kezdte megközelíteni Krisztus képét. Ott sem állt meg, hanem visszaigazodott a dob alsó részére s most lassan, de határozottan közeledett az apostol képéhez. Néhányszor megkerülte a fejét, végül azonban az apostol mellére szökött s gyors ütemben megállt.«

»A kunyhóban levők feszült figyelemmel követték a gyűrű útját. Csak egy volt, aki nem törődött a mesterkedéssel, Inka. Himzett s időnkint részvételt pillantott anyjára.«

»Jouni tekintete megkeményedett, megmeredt. Ajkát szorosan összefogta s alig érthetően, szaggatottan motyogta:

— A pap... a pap...«

»Pirita elvetette magát az ágyon s kezét a földre tapasztotta, de mennél hevesebbé vált a dob hangja, annál rosszabbul érezte magát. Megszólalt és jajgatott. Belseje megint olyan szokatlanul émeleggett, szeme előtt piros csik röpdösött. Teste reszketni kezdett, homlokán hideg verejték ütött ki. Nem tudott feküdni sem, hanem felült.«

— Ne, ne! — nyögte s erőlködött a kezével. — Dobjátok el! Hallgass rám Pierra, tiltsd meg, tiltsd meg! Ne hagy Jounit, hallgass rám! ... Szédülök ... jaj, jaj!...

»Pierra azonban nem törődött Pirita nyögéseivel. Egyre szemmel tartotta a dobót, melynek hangja mind hevesebbé vált. Jouni homlokáról verejték csurgott, szeme különösen kégett. Az ének dallama hasogatóvá, fülsértő ordítássá dagadt. Allkapcsa rángott, szeme furcsán forgott... stb.

Varázslás közben lepi meg őket Sirma, a pap, aki Jounit keresi halálra. »... a büvölő szerszám a következő fordulóban nem beszélt helyesen. Ezért pörgette a botot egyre hevesebben. A gyűrű gyors ütemben ugrált most az apostol feje felé.

— A pap, a pap! — Kiáltotta Jouni dörgő hangon s a gyűrűre meredt.

— Átkozott ördögfajzat! — har-

sant ekkor egy dühös ordítás az ajtóban.

— Ur Jézus! A pap... a pap! — jajongott Pirita s mindenestül hanyattesett.

Sirma Jounihoz ugrott s kitépte kezéből a dobát. Egyetlen ütéssel üzzé-porrá törte a tüzhely kővén...» stb.

E néhány sorból is kiérezhetünk egy egész pogány világot. Ami ezután következik, az már a kereszténység diadala.

Nézzük, mily játszi könnyedséggel, mily meleg lírával mutatja be Järventaus a krisztusi tanítás fölényét. Két oldallal tovább, miután Jouni kerekét old és Sirma lecsendesíti Pierrát: »A zsoltár dalmát hallva, Pierra lassanként megbékélt. Ismerte a dallamot. Sokszor fölhangzott Enontekiö kicsiny templomában.

Ha Isten velem,  
kicsoda ellenem.

Sirma hangja egyre erősebben zengett. Betöltötte a szűk kunyhót, kihaolt a füstlyukon a csillagoktól ragyogó ég felé. Az öreganyó testét ide-oda ingatva hallgatta a zsoltár ünnepi hangját, Inka pedig, aki visszatért, halkan megpróbált csatlakozni az énekhez. A többiek csendben hallgatták. Egyedül a kutyák heverték mozdulatlanul, mancsukra nyomott orral. Komolyan hangzott a zsoltár, arról a világról szólt, ahol béke és nyugalom uralkodik. Dalama eleven ellentéte volt az iménti érzékébódító dobpergésnek. Erő és hit bizonyossága volt benne, elbágyasztotta az egyszerű hegyvidéki emberek elméjét s még nagyobb erővel sejtett velük valamit, mint a táltosok és a varázslók.»

Olaus Sirma méltó ellenfele Paulus Jouninak. Ő is meg van győződve a maga igazáról és hivatásának, kötelességének tartja népe megtérítését, mert hamis úton tévelyeg, a babonák »sötét« világában. Fáradhatatlanul dolgozik, küzköd, száz meg száz akadályba ütközik és százszor zsákutcába jut, de azért százszor újrakezdi. Nemcsak népe csökönyös ellenállását kell leküzdenie, saját emberi gyengeségével is birkóznia kell. Kötelkedő, heves természete sokszor elrontja már-már jól induló ügyeit. A lapp vér benne csörög legtisztábban. Mondhatjuk, hogy a mellékszereplőkben szétszórt részjellemzők benne találkoznak maradék nélkül, mintegy gócba futva össze.

Könnyen indulatba jön, könnyen bocsát, a naivsáig őszinte és jószívű, de elveiből jöttányit sem

enged s csökönyös szívóssággal harcol az igazáért.

Lapp ő is népe is lapp. Mégis leküzdhetetlennek látszó a feszültség, ami a nép és papja között szorong.

Sirma egyfelől segítőtársa bájos és végtelenül kedves felesége, Kaarina. Finn származású és követyi férjét az idegen világba. Järventaus Kaarina alakját nem tartja jellemzés szempontjából fontosabbnak bármelyik mellékszereplőjénél, inkább Möricz Zsigmondéval vetekező idillekben ragyogtatja regénye legvonzóbb lényévé. Családi élményei vibrálnak ezekben az idillekben elragadó melegséggel. A szerelem meglátása nála éppen ellenkező a vívódó Hamsun látásával. Igazi békés, harmónikus családi életet fest, ahol a nézeteltérés csak ennyi: »Olaus úr kibontakozott felesége öleléséből s fölle kezdett járkalni a szobában. Kaarina a padra rogyott és szünet nélkül sírt.

— Hozzám kellett volna fordulnod és megmondanod! Nem lett volna szabad a magad feje szerint eljárnod! — szidta Olaus úr félig bosszúsán, félig szelíden. De látva ezt a gyámoltalan, gyöngéd lényt könnyek között ülni, végképp győzött benne a szelidség. Feleségéhez ment és megcirógatta könynyektől nedves arcát. — Ne sírj Kaarina, ... kicsi Kaarinám. Olyan értelmetlen, olyan gyermekes vagy még. Ezt elfelejtjük. Majd szólj máskor, ha ilyesmi történik... Ugy-e?

— Szólok, — súgta a fiatal aszsonyka, könnyeit nyeldesve.

A lelkész addig cirógatta, míg teljesen lecsillapodott.»

Két merőben különböző világ találkozik Järventaus regényében s e két világ csendes diffúziója a könyv leghatásosabb és legművészebb értéke. Csak Kodolányi tudta ezt utánacsínálni a magyar irodalomban. Szinte érezzük, látjuk, mint szívárognak át a krisztusi hit elemei az ősvallás mitológiájába és fordítva, hogy keveri-kavarja a lapp nép képzelete boszorkánykonyhájában egy vegyületté a kettőt. Érdekes módszert használ Järventaus ennek a folyamatnak szimbólikus kifejezésére. Egyetlen szarvasbőrdarabra vetíti azt, ami megfoghatatlan, érzékelhetetlen valaminek látszik. Egyszerű, képletes rajzban ábrázolja egy varázsdob hártáján a két vallás egybekeveredését: »Kerekfenekű, nyírhejből készült dob volt. Feneke vékony, feszes rénbőrből készült s erre égerfaszínú

lábrákat festettek. Rajta volt Lappföld régi isteneinek és szellemeinek képe, volt Nap, Hold és Hajnalcsillag, egy lapp kunyhó a füstnyílásával, mindenféle cölöpkamra s egy állat. A feneket egy keresztvonal két részre osztotta. Az egyik részen szolgálival Tiermes-öreg, az öreg isten, az életadó s az emberek oltalmazója. Mellette Suurjunkari, Tiermes hatalmas szolgálja, kapával a kezében. Az ő hatalma alá tartoztak az erdei állatok: medvék, farkasok, rókok és hiuzok. Oldalán szolga áll ugyanúgy, mint az előbbi. Efölött a két hatalmas uralkodó fölött madarak röpködtek, trévíletbe esett táltosok madárrá változott lelkei. A dob felső szélére csillag volt festve, Suurjunkari feje fölött pedig széles félhold sütt. *A keresztvonal alatt Krisztus meg egy tanítványa volt látható.*» stb.

Järventaus nem osztja szét regénye egységét el-elágazó kúsza mellékfonalakkal, amelyekben talán ő maga is elrejtőzhetne egyéni véleményeivel, magyarázkodó hozzáfűzésekkel. A kívülálló hideg biztonságával pergeti az eseményeket. Ez a kívülállás azonban csak látszat, mert minden sora tele van őszinte melegséggel és közvetlen elfogódottsággal. Akármennyire is kívül akar maradni Järventaus, érezzük: regényéhez több köze van mint az, hogy megírta. Azt írta meg, ami szívéhez a legközelebb állott. Ott sűrög-forog láthatatlanul is regénye minden lapján. A tájba, körülményeibe, alakjaiba saját szellemét, egyéniségét lehel. Ő az egész lapp nép. Ő vívódik élet-halál között, kétségbeesetten kapaszkodva az ősök hagyományaihoz. Ő áll népe élére Paulus Jouni személyében s porgeti átszellemült arccal, lázas szemmel a varázsdobot és ugyanakkor ő Olaus Sirma, az új isten lappszármazású papja, aki tudatában van annak, hogy egyedül Krisztus tanítása üdvözít, s aki rajongásig szeretett népét tűzzel-vassal a kereszthez akarja terelni. Ő ujjong és búsul el kétszázötven oldalon keresztül, az ő kezéből hull ki a varázsdob s az ő kezét tartja magasra a diadalmas keresztet. Talán ezért is tudott a gyermeki naivsáig egyszerű és őszinte maradni.

Ami a fordítást illeti, Kodolányi ebben is mestermunkát végzett, mint mindenben, amihez hozzáfog. Nem fordításízü műnyelv az övé, hanem zamatos, húsból vérből való magyar nyelv, mintha csak ő írta volna az eredetét is.

Hősi eposz Järventaus műve, ahol az emberek ma is a hősi, a legideálisabb életformát élik: »A friss széna suhogva vált el a kaszája nyomán s nagy halomban dült félre. Kissé mögötte Maunu apja, Erikki sürgött, öreg ember, hajlott háta akkor sem egyenesedett ki, ha megállt, hogy kaszát fenjen. Egészen hátul Maunu testvére, Juhani kaszált, még majdnem gyerek, de azért talpig ember a kaszálásban. Három szénagyűjtő járt mögötte: *Kaarina asszony*, (a pap felesége), *Maarita*, a paplak szolgálója, meg a pirosképű *Pirit-Anni*, Maunu huga...«

Igen, erről a népről lehetett oly szenvedélyes szeretettel írni, mint ahogy Järventaus tette. És csakis így lehetett. S ha valamire büszkék lehetünk, amit a magyarság vagy rokonai adtak a világirodalomnak, akkor Järventaus műve ott ékeskedik az elsők között.

*Szeberényi Lehel*

**Kodolányi János: Suomi.** „Volt egy föld, amelyen a valóságos életemet éltem, s egy másik, ahol minden az ábrándok fényes csillogásában, szelíden, jobban és tisztábban ragyogott“. Szinte gyermekes rajongással írja a szerző ezt és a kötet minden sorát arról az északi világról, amelyet testvérnépünk, a finn nemzet teremtett magának az ezer tő országában. Csodálatos béke, emberszeretet, gyógyító csend varázsa árad a kötet minden lapjáról. Szinte külön álmvilágban élünk mi is, amíg csak le nem tesszük a kezünkbe. Az élethalálharcát vívó Suomi földjét, népét, kultúráját mutatja be a szerző, megfejteni akarván számunkra azt a titkot, amellyel a finn nép bámulatba ejtette a világot, amikor földje, szabadsága védelmében a roppant orosz erőnek hősiessé ellenállt. Suomi, a csend országa e kötetten keresztül, mint egy rajongó vallomás ráhullt a lelkünkre, s magával ragad, akárcsak a szerzőt. (*Magyar Élet.*)

Dóczy István.

18.738. — „Élet“ kedvelő

Fiatalkor Magyarországon 1943.  
aug. 5. 31. sz. Y.

1943. aug. 5. 305

Kodolányi János: Csendes órák. Turul.

A könyv címe és tartalma között meglehetősen mély ellentét feszül: a cím csendes esti órák bölcs megállapításait, intelmeit, tanításait ígéri, s harcos, zajos, epés, vagdalkozó publicisztikai cikkek gyűjteményét kapjuk. Kodolányi nem szereti, ha publicistának nevezik, egyszerűen írónak vallja magát. Igaza is van: mi sem a publicistát s különösen nem az irodalompolitikust, hanem az író értékeljük és becsüljük benne; azt az író, akit a magyarság sorsának legmélyebb kérdései izgatnak és kínoznak. Ezért tartjuk a magyar irodalom kiemelkedő értékeinek nagy regényeit, s ezért olvassuk egyes érzelmeikkel a Csendes órákban közölt cikkek egyrészét. Nem tagadjuk, vannak ebben a kötetben is komoly és szép írások, melyekben a fajzeretet feltű sikolyával figyelmeztet a pusztuló magyarság veszélyeire s amelyekben tiszteletreméltó igazságkereséssel s hivatástudattal igyekszik tisztázni és megfogalmazni a népi magyarság céljait és örök eszményeit. Szomori Dezsőről, Földi Mihályról, Szabó Dezsőről és Móricz Zsigmondról írott kritikai tanulmányainak megállapításait néhány kiigazítással mi is aláírhatnánk. A kötet második fele azonban jórészt olyan cikkeket tartalmaz, melyeknek középpontjában már nem a magyarság, hanem az író személye áll: önmagát védi vagy igazolja. Önigazolását helyenkint megértjük és méltányoljuk, féktelen egocentrizmusa azonban gyakran túlzásokba ragadja: mindenben személyes támadást szimatol, s ilyenkor tevének látja a szűnyogot is. Vannak emberek, akik gyűlölet és harag nélkül nem tudnak élni, akiknek valósággal életelemük a felháborodás. Ugyáltszik, Kodolányi is ezek közé tartozik. Pedig a gyűlölet rossz tanácsadó, a felháborodás legtöbbször tévedésekbe, elfogultságokba sodor. Mindkettőre bőven találunk példát a Tiszántúlban és a Magyar Életben megjelent cikkeiben, melyeket most újra leköszölt, s melyeknek tévedéseit, melléfogásait és acsarkodásait több ízben kellő értékére szállította már le a Magyar Kultúra. „Ellentétet átídalni magyar és magyar között az élet minden területén, ez a legégetőbb tennivaló”, írja egy helyen Kodolányi. Szeretnénk, ha erre elsősorban ő maga adna példát. Szeretnénk, ha megérténé már végre valahára, hogy mi tiszteljük és elismerjük az ő írói érdemeit, a magyarság megmentéséért és felemeléséért együtt küzdünk vele is, mint minden jószándékú emberrel; a tudatos ferdítésnek, a gyűlöletnek és elfogultságnak azonban mindenkör ellenségei maradunk, különösen, ha azokat olyan kitűnő dialektikával igyekszik valaki rákényszeríteni az olvasóra, mint Kodolányi a Csendes órák néhány darabjában.

Iványi Sándor

Magyar Kultúra 1943. aug. 5-20.

15-16. sz. 63.



## OJBARSZ FUTÁSA.

## 1.

Azon a ragyogó nyári hajnalon, amikor Tar Szerind ott hevert szétgőrgált tagokkal az erdő avarán s rajta a vérbosszút életével megtízefő Szakcsfia holtteste, mint halálos ölelésben, görcsösen szorongatá a ledőfött fértiút. Ojbarsz szeme előtt elfeketedett a ragyogó világ. Ráborult apja holttestére, arcát a halálbadermedt kemény arcra tekintette s nyüszített, rítt, jajongott, mint egy állat. Összetört szavak bukdácsoltak ki a torkán, mit mikor a fuldoklót kiterítik a gyöpre s föl-fölbukja tüdejéből a mocskos vizet.

Aztán fölugrott, eszelősen körülnézett. Egész teste reszketett. Jobbjában oly görcsösen szorongatta a kést, mellyel apja gyilkosát megölte, hogy a markolat belevésődött a tenyerébe. Lihegett, fújt, falta-nyelte a levegőt, valami istentelen erő szinte szétvetette a mellét. Ordított. Rekedt hangja belehasított az áldozó tömeg rivallgásába.

Oragir, az őrnagy, meg Pettend bátya hozzárohant, de ő csak két fémhúrú alakot látott vértátyolos szemével, két idegen alakot, az Alvilág két gonoszát, amint rátörnek földön heverő apjára, legurítják róla a rajta heverő hullát s föl akarják emelni a füből. Ojbarsz halántékán kötélnyire kidagadtak az erek, ajka vadul remegett. Véres késével rárontott a két átkozottra, fogát összecsikoritotta s vaktában belevágta a kést az egyik lehajoló vállba. Most már nem látott, nem hallott semmit. Csak egy eltorzult arc merült föl előtte a gomolygó ködből s azt az arcot neki össze kellett törnie akár pusztá ökölrel is. Csodálatosképpen kedves volt az arc, s mégis össze akarta törni. Aztán egy lehajló tölgyágat pillantott meg s azt is le kellett tépnie mindenáron. Megragadta s hallotta a hasító recsegést.

— Tengri! — üvöltötte rekedten.

Olyan élesen, tisztán látta önmagát, figyelte minden cselekedetét, mozdulatát, mintha idegent figyelt volna. Ez az őrjöngő, eszeveszett idegen most tutni akart, de alig tehetett néhány lépést, térdei fölmondták a szolgálót. Minden erejét összeszedte, hogy az az idegen össze ne essék. Csodálkozva nézte. Mi történt? Kajár hatalma elkapta, gyötri, forgatja, gúzsbaköti ezt az idegent. De hisz ez ő maga. Menekülnie kell innét bárhogyan. Futni, hogy meg ne fulladjon, hiszen itt levegő sincsen. Le kell tépnie Kajár görcsös ujjait a torkáról.

Szilajul nekihágott a meredek szakadéknak. Kajár megfogta a lábát. Ojbarsz elbődült, megragadta Kajár kezét s a mérhetetlenül nehéz testet lehajította a mélységbe. Ugyanakkor látta, hogy kezei kitépnek a földből egy súlyos terméskövet, fölemelik s lezúdítták a partoldalon. Harsány recsegéssel, dübörgéssel száguldott a kitépelt kő lefelé, de Ojbarsz már nem látta. Mert most az üstökébe markolt Kajár. Kétségbeesetten ragadta meg paskos, ágszerű ujjait, kitépte hajából a túlvilági kezét s összetörte.

— Mit tesztek, mit művelek, Isten, — hörögte s megtörölte verejtékező homlokát.

Csak el innét, fuss, menekülj erről az átkozott helyről, ahol egymás hegyén-hátán gomolyognak Kajár birodalmának minden gonoszai. Valamelyik most átölelte hátulról. Megrázta magát s egy szomorú, tájédmalms fértiarc vágódott el előtte. Ő meg csak ment, ment rokatagon. Térdreasett, fölajdult, szája habzott. Megint megragadták a ruháját s húzták visszafelé. Megfordult tekintében s beleharapott egy fekete kézbe.

— Ojbarsz! Ojbarsz! — kiáltotta egy ismerős hang.

Sorsunk 1943. sept. 19. n.  
673 - 684.

## OJBARSZ FUTÁSA

(Második közlemény.)

4.

Bese apó egy tuskón ül a vén körtefa alatt, Térdén mezitelen, barna kistiút hoppáztat. A tömzsi gyermek visong, kezével madár módjára csapkod s olykor elkapja az öregember ősz hajfonatát. Kéjesen cibálja, minden erejéből ki akarná tépni. Bese apa elkapja behúzott ajkaival a kistiú kezét.

— Hamm, hamm, — kiáltja mogorván.

A fiúcska visít. Nagyokat csap Bese apa fejére s vadul kiáltozza:

— Tátát! Tátát!

— Júj, be félők, — borzong Bese apa rémülten.

A Nap delelőre érkezett. Jó meleg őszi aranyfény önti el a vidéket. Hegymagas sziklaoszlopai égnek. Csend van, csak Péntek, a vén bivalyos calfog óvatosan a hersegő fűben, mintha az orrára akarna lépni. A kistiú, Temir, észreveszi az öregot, csapkod felé s madár módjára rikkant.

— Hová bóklászol, he? — kérdi mogorván Bese úr a bivalyost.

— Uram, vendégeid jövének, — morog Péntek a lelógó bajusza alatt.

— Tengri küldi a vendégöt. S kifélék?

— Tudja a kórság. Egy bátor, meg két legénke.

— Ó, te vén bagoly. Nem tudtad megkérdezni, he? Akszinod hol van?

— Balsam akszin mondá, jelöntsem, uram. Ű csak sopánkodik, ápé-kodik és ri. Egyre csak ri.

Bese apa megcsóválja a fejét s fölemelkedik a tuskóról. Karjára veszi a gyermeket s elindul nagy, himbálózó lépésekkel az udvar felé. Amint az asszonyához ér, éppen kifordul Játék. Kócos, félig-meddig mezitelen, gömbölyded, pirosbarna, ropogós alma. Bese apa szépnek találja s hogy tet-szését titkolja, bosszúsan rászól:

— Miért nem törődöl a gyermekcsével, he? En dajkáljam?

De Játék nem ijed meg, hozzáfut, elveszi és cuppanós csókokat nyom a gyermek kerek képére, nyakára, mezitelen combjára. Magasra emeli s hangosan nevet.

— Kik jövének? — kérdi aggódva Bese apa.

— Balsam akszin nem mondá, csak sír-ri odabé sátradban, uram, — hadarja suttogva a szép fiatal asszony.

Most már szaporán igyekszik a sátor felé. Keményen lép, lecsüngő bajuszát húzígálja s erősen köszörüli a torkát.

Hirtelen lép be a sátorba. S megáll a küszöbön.

Elképed.

— Hát te? — kiált föl haragosan. Mit keresöl ett, he? Mi szél hozza?

Ojbarsz fölemelkedik a tűz mögül. Tisztelettel meghajlik öregapja előtt, jobbával a homlokát érinti. Balsam baljáról Oragir lép elő s ugyan-csak meghajlik a sátor gazdája előtt. Végül Files ténfereg ki Ojbarsz mellől, pislogva nézi a vállas, zömök, nagytekintetű ősz férfiút, s megismervén, hogy ez az az úr, aki Fonoldon járt a kagpán feleségének temetésén, riadtan hajol meg előtte, ujjait homlokához emeli s ballábával kiméletlenül tiporja a jobblábát.

Sorsunk 1943. okt., 10. 2. 743-

## OJBARSZ FUTÁSA.

(Harmadik közlemény.)

Pedig Balsam szíve teli volt keserőséggel. Fejét meghajtotta az asszonyi élet törvényei előtt, hiszen mit is tehetett volna mást. Ő már nem szülhetett fiút az urának, át kellett hát engednie a helyét másnak, a fiatalnak, a szépnek, hogy beteljék Tengri akarata, s az ősök a maguk rendje szerint egyre új meg új alakban lépjenek e kerék módjára forgó világ szenvedő, örvendező, harcoló emberei közé. Az ősök egy része megsemmisül ugyan a másvilágon, olyan apróra zsugorodván, mint a vízcisbor, más része pedig az egek egyik-másik országában a kisistenek sorába emelkedik, hogy örökké vigyázza népét, bújában-bajában szóljon érte egy-két jó szót, áldozatát kegyesen fogadja, s gyönyörködjék a füst, a hús illatában, ismét másik része azonban addig kóborol odaát, míg újra testet ölthet, s megjelenhetik népe között. Balsam már nem tudott testet adni az ősök világra-törő izének, belé kellett hát nyugodnia, hogy Játék teljesíti Tengri örök parancsát. Dehát Balsam is gyenge, esendő női lélek volt, fájt látnia a szláv szolgáló virulását, boldog örömét, a kis Temir mohó garázdálkodását a gömbölyű anyai mellen. Bese úr pillantása, amikor ellágyulva megpihent az élettől duzzadó fiatal nőt s a pufók barna gyermekén, Balsam szívébe hasított. Egy pillanat alatt érezte mindazt a boldogságot és fájdalmat, amit hosszú esztendőik során apránként érzett. Ilyenkor minden erejét össze kellett szednie, hogy büszke arcáról le ne ríjon, amit érez. Lázadozni, zokogni, sikoltozni szeretett volna. Ölni szeretett volna. De gyakran még föl sem kelhetett, ki sem mehetett, ott kellett ülnie közöttük, mosolyognia kellett, csak mély, sötét szemében rezdült meg homályosan valami, akár a verem mélyén feketén gyűrűző forrás.

Gyakran gondolt mostanában saját lányságára, Bese úrra, amint nyalkán, hetykén, fiatalon belép az apai sátorba, derékonöleli őt, s majdhogy ösze nem roppantja a csontjait. Még most is megszárdult az emlékezéstől, mint akkor, amikor mindez nem emlék volt, hanem vérgyújtó valóság. Gondolt a csendes estékre is, amikor a fiatal Bese a tűznél üldögélt, ő meg font, a tűz piros nyelvcskéi reszketően nyaldosták a fahasábokat, izzón sajgott a parázs, a sátor rácsos falán álmatagon ténylettek apja tegyverei, s ő énekelt Besének az almáról és a leányról, meg arról, hogy milyen rossz idegenben lenni. Ő, sok mindenre gondolt Balsam akszin elhagyatottságában, hosszú téli estékre, zúgó hóviharakra, tavaszi cinkehangokra, hírhözó emberek izgalmas meséire a nyugati harcokról és Rümről, s gondolt a titkolt rettegésre, a boldog félelemre: hazajön-e a férfi, s ha hazajön, hogyan jön haza. És gondolt a megcsúfolt fiúra is, Altinra, vajjon hol kóborol hazátlanul, bortól és bánattól részegen, hol pengeti a kobúzt, s üvölti saját gyalázatát s a németek szörnyű tetteit...

Szegény kis Altin, milyen csudálatosan tudott nevetni, milyen játékos gyermek volt, milyen kacki legény, hogy vetette magát a lovára, s hogy intett az asszony népnek a falu végén, amikor elkisérték nagy jajongás, zokogás, jókívánságok özöne közepette.

Többé már nem lehet fia.

Csak a csöpp kis leány maradt meg számára vigasztalásul, Tar Sze-

Sorsunk 1943. nov. 11. sz.

## OJBARSZ FUTÁSA.

(Negyedik közlemény.)

7.

Az őszi egyik napról a másikra szinte télre változott. Kemény északi szelek zúgtak alá a Bakony felől, Szil kán ugyancsak kitesz magáért. Nehéz fellegek kavarnak az alacsony égboltozaton, a vadludak Dél felé húznak, harsány rikoltozásuk messze hallatszik, de látni nem lehet őket. Reggel álmosan birkózik a Nap az elszabadult gonosz lelkekkel. Tegnap szinte üdén zöldelt a nagy diófa Bese apa sátra mögött s ma reggelre kopaszon meredez, mint a csontváz. Bokáig avarban gázol az ember.

Szerind tia éjszaka arra ébredt, hogy gömbölyű sátrát vadul szakgatják a gonoszok. Pokoli tánc kavargott odakint, Kajár népe diadalmasan keringett, tombolt, zúgott, vonított a fekete világ végtelen térségein. A fiú behúzta fejét a meleg farkasbőrbe, de aztán ki kellett bújni a vetni a tűzre. A koszorúján csak annyi nyílást hagyott, hogy a füst kiszivároghasson, az ajtónemez kötőszijait jól meghurkolta, aztán visszadőlt ágyára. De nem tudott aludni. Világéletében nehezen aludt, már kicsiny korában ok nélkül felriadt és fülelt az éjszaka hangjaira este nehezen szunyadt el, szinte görcsösen kapaszkodott a földi világ kézzelfogható tárgyaiba. Mióta pedig Tar Szerindet megölték, s napokon át nem volt eszénél, csak hosszú vergődés után aludt el, minden neszre fölriadt, hogy reggelig tetrenghen ágyán álmatlanul.

A gömbölyű nemezátor ropogott a szélben. Nyikorogtak a vékony fenyves szarúfák. A koszorúja fedele csapdosott, mint a szárnyalótt madár. A füst nem tudott egyenesen az Égbe szállani, olykor visszacsapódott, s buffanva terült el a szőnyegek fölött és csipte Ojbarsz szemét. A parázs is hol szemképráztatóan sajgott, hol elhályogosodott s a tűz repkedő lángjai az egyik pillanatban sóváram nyúltak a tögerek rése felé, mintha szökni akarnának, hol meglapultak, és elkeveredtek a füsttel. Ojbarsz figyelhette, hogy a fény, a forróság és az áradó tisztaság, amit a fa a Nap sugaraiból szívott magába, hogy birkózik az Alvilág gonoszságával, hogy szeretne könnyen, diadalmasan törni az Égre, Tengrihez s hogy iparkodik megfojtani őket Kajár hatalma. Fehér gyolcsingben, gatyában, meztláb gunnyasztott a tűznél, föl húzott térdeit összekulcsolt kezével szorongatta, állát a térdére nyomta, úgy bámult a lobogó lángokba. Arcát, mellét kedvesen simogatta a forróság.

Szívét szomorúság öntötte el. Mintha mély víz fenekén üldögélt volna, úgy áradt, hömpölygött, rezgett körülötte. Valóban, árvának érezte magát. S bár tudta, hogy apja, anyja lelke itt kísért körülötte, magánossága nem csökkent. Amikor a szél dühöngésére fölriadt, éppen apját látta ál-mában. Együtt lovagoltak egy szép himes, zöld réten, körülöttük tengersok gólyahír, fölöttük sólyom. A kagán nehézkesen ült lován s hallgatott. Ő kérdezett valamit, de akár mint törte is most a fejét, nem tudta kitalálni, mi volt az a kérdés. Csak arra emlékezett, hogy apja mereven a távolba nézett, mintha nem hallotta volna. Ez is szomorította Ojbarszot. Talán, ha eszébe jutna a kérdés, azt is kitalálná, miért nem felelt apja. De akár mint rágódott is rajta, nem tudta.

Sorsunk 1943. dec. 12. 7.

## A Lendvai—Kodolányi-sajtóper a büntetőtörvényszék előtt

A büntetőtörvényszék Kovács Miklós-tanácsa hétfőn tartott főtárgyalást abban a sajtórágalmazási bűnpörben, amelynek Lendvai István hírlapíró a vádlottja és Kodolányi János író a sértettje. A főtárgyalási elnök ismertette a vádat, amely szerint Lendvai István a *Magyar Nemzet* 1942 április 15-i számában „Nomád” aláírással hosszabb cikket írt s ebben támadást intézett Kodolányi János ellen. A „Nomád-levél” megírta, hogy Kodolányi János „A cigánylány csókja” címmel novellát írt, amely — Lendvai szerint — pornografikus jellegű. Megírta a cikk ezenkívül, hogy Kodolányi *A Nap* című pozsonyi magyar nyelvű lapban az 1930. évi Szent Imre-ünnepség alkalmából a következő címmel és teljes névaláírásával: „Mit ér az ünnep, ha magyar?” cikket jelentetett meg. Lendvai István szerint Kodolányi ebben a cikkében az inséges magyar nép számára rendezett cirkusznak nevezte a budapesti Szent Imre-ünnepségeket. A *Nap* című pozsonyi lap ebben az időben már Magyarországról éppen állandó magyarellenes hangja miatt ki volt tiltva. Lendvai István kemény szavakkal róttta meg Kodolányi magatartását.

Lendvai István, mint vádlott, ki-jelentette, hogy nem éri bűnösnek magát a sajtórágalmazás vétségében, támadó cikkét közérdekből és jogos magánérdekből írta meg.

Dr. Pfeiffer Zoltán, Lendvai védője, ugyancsak közérdek és jogos magánérdek címén kért a bizonyítás elrendelését. Terjedelmes indítványában ki-emelte, hogy Lendvai cikke a sajtópör szempontjából két részre osztható: a cikkíró ugyanis irodalmi és politikai

dalmi bírálat „A cigánylány csókja” című novellát illette. Lendvai ezt állította cikkében, hogy ez az írásmű pornografikus. A politikai támadás tekintetében — a védelem álláspontja szerint — az a lényeg, hogy Kodolányi János akkor, amikor a magyarság a legelkeseredettebb élethalál harcát folytatta a kisantant fojtogató propagandája ellen, a csehszlovákok magyarságellenes propagandájának tüzét szította. A pozsonyi „A Nap” és a „Reggel” című magyar nyelvű napilapok, amelyeknek Kodolányi cikkírója volt, tudvalevőleg a Masaryk-féle Sarló-mozgalom szolgálatában állottak.

Dr. Göttche Ervin, Kodolányi János jogi képviselője ellenbizonyítékokat niott fel. Arranévezve, hogy „A cigánylány csókja” című novella nem pornografikus mű, kérte a „Református Élet” egyik kritikai cikkének ismertetését.

Lendvai már régóta sorozatos támadásokat intézett Kodolányi János ellen, de ezekre Kodolányi nem reagált, csupán akkor, amikor Lendvai őt hazaárulónak nevezte.

Hosszas tanácskozás után a törvényszék *részben elrendelte a való-ság bizonyítását*. Elrendelte a bíróság a bizonyítást arranévezve, hogy „A cigánylány csókja” című novella pornografikus jellegű-e, elrendelte annak bizonyítását is, hogy a pozsonyi „A Nap”-ban megjelent Kodolányi-cikk a magyarság felé gyalázkodó jellegű-e. Kötelezte egyben a védőt, hogy a pozsonyi „A Nap” megfelelő számát tizenöt nap alatt mutassa be. A bíróság a további bizonyítás tárgyában a bűnpör fejleményeihez képest később határoz. A főtárgyalást november 8-án folytatják. (MOT.)

Magyar Nemzet 1943. sept. 14.

207. 7. 10.

**Békésen intéződött el  
a Lendvai - Kodolányi-  
sajtóper**

Kodolányi János — mint annak idején a MOT jelentette — sajtóragalmazás vétsége címén feljelentette Lendvai Istvánt, aki az egyik lap múltévi április 15-i számában „Nomád” aláírással támadó cikket írt Kodolányi János ellen. A cikkben Lendvai kemény szavakkal foglalt állást Kodolányinak az egyik pozsonyi lapban megjelent sajtóközleménye tárgyában. A sajtóper a hétfői folytatólagos tárgyaláson békésen fejeződött be. Lendvai István a büntetőtörvényszék Kovács Miklós-tanácsa előtt kijelentette, hogy cikkében nem akarta személy szerint megbántani Kodolányi Jánost, aki erre panaszát visszavonta. (MOT.)

Magyar Nemzet

1943. nov. 9.

253. n. 10.

# EINO LEINO VERSEIBŐL

Finnből fordította: Kodolányi János

## SIRVERS

Nyugtalan az ár, hullám hullámra  
csapdos,  
csupán az Óceán szépséges és  
hatalmas.  
Aludj, ár, a tenger ölében.

Szaladgál a szél és száll a levél.  
Boldog csak az, ki a völgybe leér.  
Aludj, levél, a völgy ölében.

Elalszik a csillag, ha tűz a Nap  
ismét.  
Nem húnyt el örökre, ki távozott  
innét.  
Aludj, csillag, a Nap ölében.

## OLYAN JÓ ÁLMODNI...

Olyan jó álmodni, hogy egyszer  
újra éljük az életet.  
Nagyszemű lányka leszél, édes,  
én meg nevető, vig gyerek.

Olyan jó álmodni, hogy akkor  
együtt lát nőni a falunk,  
kéz a kézben futunk a téren  
s erdön-mezőn csatangolunk.

Olyan jó álmodni, hogy egymást  
szeretjük és ha bánat ér  
egymás könnyén vigasztalódva  
szívünk nyugalma visszatér.

A világ nem szakít el minket,  
sem bűn, sem bánat el nem ér.  
A legény ifjú és hatalmas,  
a mátká tündöklő fehér.

A vőlegény rendez a házban,  
hogy odavigye szép szűzét  
s a szűzecske ablakban ülve  
dalol és várja, hogy vigyék.

Olyan jó álmodni, hogy egyszer  
ő, egyszer történhet csoda  
és ketten együtt élünk még mi,  
ahogy nem élhattünk soha.

## ÉJI DAL

Mondd, mikor pirkad az a reggel,  
amelyen könnyen ébredek?  
Mondd, mikor száll le az az alkony,  
amely majd vígan eltemet?

Ne félj! Nem stork. Éveken át  
be sok álmodt láttam pedig.  
És hittem is szép álmattnak  
és mégsem sirtam évektől.

Aludj, mikor láttam,  
de álmai csak legszebb álma  
te voltál, s a végső te vagy.

Református Élet

1943. dec. 21. 44. sz. 3

## SULLYEDŐ VILÁG

Más az úri gyerek sorsa, mint a cseléd, a proletár fiáé, — gondolhatná valaki. Remekműveken nő föl, kitárul előtte az élet, gátlás nélkül mozoghat a „jó” társaságban. Ha hivatást érez valamire, nem kell évtizedszámra sanyarognia, mint Erdélyinek, József Attilának. Nos, itt a Kodolányi János pályája. Erdőtanácsos az apja, s egyetlen könyvet vesz életében. Bezzeg vant náluk kincstári jómód, hintó, nagy park, kutyabőr. De különváltan élnek a szülei. S neki egyre betegbben botladozik a lába. Mankóra szorul, valósággal szégyelli az apja. Hivatalszolgák, cselédek tartják benne a lelkét.

Telkiben született 1899. március 13-án. Onnan költöztek a sváb Pécsváradra, -s végül alkotásai talajára, az ormánsági Vajslóra. A rozoga katolikus elemiből átsóvárog a kálvinista parasztfiúk közé. Közéjük szokik. Hallgatja az öregeket, elétáru a kendőzetlen népi élet. Megismeri a magzat. elhajtó Piókás szület. Otthon előkelősöködik a mostohája, karneolba véseti a címerüket. S a kisfiú kétlakian él: a családi asztalnál szótlánul gubbaszt, de föl villanyozódik a parasztköz. Még csak azt látja az életükből, ami „érdekeség, izgalom, szépség, szabadság és vidámság”.

A pécsi gimnáziumban már nincs hely, a realba szorul. Mindjárt föl is képeli az egyik tanárja. De visszaközéposztá-

30

Julian Jász

Népi ének

Bp., 1943. Magyar Élet  
kiadó 30-38.

lyosodik, tele torokkal lelkesül a háborúért. Átmenetileg meg is utálja a parasztságot, mert kelleetlenül vonul be, és sötét kimenetelt jósol. De lassankint tájékozódni kezd, — még Népszavához is jut. Újra kezdi érteni a falut. Mohón tanul, nemcsak angolt, franciát, hanem finn és török nyelvtant is. Falja a világirodalmat, főleg az orosz. Imádja Petőfit, megismeri Adyt és el van ragadtatva Móricztól. Anynyit dolgozik, nincs is ideje az iskolára. Megbukik, Székeszéhérvárra kerül. Elárasztja verssel, tanulmányal az önképzőkört. Sovány, bicegő, élehangú, rövidlátó diák. Kozmopolita és vadmagyar: vogul-osztyák népköltési gyűjteményt szerez. Aszkéta és határtalanul indulatos: kést üt az egyik társába. Betegnek mondják, hát embertelen önfegyelemmel edzi magát. Evekig padlón hál, tárt ablaknál télen-nyáron, párna és takaró nélkül; koplal és kigombolt nyakkal jár. Amit tanul, átél, mind jövőendő sorsára készíti elő. Már 1918-ban elpecsételi magát az irodalomnak, verseskönyvet ad ki. Később még egyet. Első novellája aztán, az 1922-ben megjelent Sötétség belefojtja a lírát örökre.

Anyja a Hajdúságban él, s ő be-betoppan ebbe a légmentes úri gondolatkörbe, keserű vitákra. Ott utálkozza át a kommün egy részét is. Mire hazavergődik, érettségivel a kezében, szerb terület az Ormánság. Most ismeri meg a Toldi-erejű kiscsányoszról prédikátort, Csikesz Sándort, a későbbi egyetemi tanárt. Eszményi pap, hatalmas a könyvtára, tudása. Mikor bejelenti neki Kodolányi, hogy áttér reformátusnak, elhárítja: „Ne mondják, hogy lelket halásztam”.

Mégis hamarosan befejeződik átmenekülése a katolikus úri környezetből a kálvinista népi világba. A forradalmak éve, Bőjthe János példája előkészíti, amit aztán a szerelem betetőz: parasztszármazású lányt vesz el, s át is tér reformátusnak. Tulajdon családja már rég elveszítettnek tartja: szegényekkel barátkozik, előadásokat tart nekik. Azzal a meggyőződéssel távozik hazulról, hogy halálra van ítélve apái osztálya: gögös, uralomravágyó, tétlen, hamis idealizmusba burkolózik, elzárkózik a népi kultúrától. Nem segít rajta, hogy „nemes, tartózkodó, tisztességes, szerény, öntudatos, meg nem alkuvó, büszke”.

De új közössége ép olyan sötét, mint amelyiket elhagyott. Mindkettőjük családja kitaszítja őket. Pesten nyomom-

falusi szépség sorsa a szerelmi eltévelyedések poklában. Már kelevényes vén asszony, de még mindig szeretkezik, s végül mindenéből kiforgatva, a nazarénusok közé menekül. A Börtön hőse önző, kegyetlen gazda: rohanva hozza a lovához az állatorvost, de haldokló feleségét cigányasszonnyal „kezelte”. A Kántor József Megdicsőülésében meg egy vén beszámíthatatlan parasztot magasztal holta után mintajellemmé a falu, hogy elüsse az örökségtől az éhenkórász pesti vót, egy fiatal festőművészt. A természet mintha csak azért virulna olyan elbűvölően ebben a fojtogató légkörű epikában, hogy legyen min lemérni az emberek hitványságát. Pedig mennyi erő van bennük, mennyi elferdült nagy képesség. Szinte robbannak az életakarattól. S bármilyen hétköznapi a sorsuk, süvölt belőlük a tragikus szenvedély, világerőkkel állnak szemben: az Erkölcssel, az Igazsággal.

Nincs Kodolányi nemzedékében, aki jobban ellene tudna állani az Elsodort Falu érzelmés pátosának. Tökéletesen mentes a lírától, a harsány stíliromantikától. Szabó Dezső óriási plakátokat fest, égő színekkel. Kodolányi szívós türelemmel rakja szürke mellé a szürkét, fekete mellé a feketét. Sokáig nincs benne semmi föloldó humor, legfőképpen az a maró, halálkeserű, mint az öreg Kemény Zsigmondé, a Zord Időben. Szabó Dezső a népmese kincsesbányáját fedezi föl a faluban, Kodolányi Ormánsága viszont csupa reménytelen robot, felörlődés. De a vészkiáltás, amely kizeng alkotásaikból, egymást erősíti.

Trianon első éveiben csak az Elsodort Falu sodró ékes szólása tudja belenémítani a sértődött középosztályba a paraszt-megvetést. Tanításából az következik, térjünk vissza a faluba, vállaljuk életformáit, vegyünk parasztlányt feleségül. Ez az út idáig nem igen csábított: Veres Péter kivételével még parasztiróink is sorra megpróbálták, hogy meneküljenek sorsukból. Az Elsodort Falu hatására cserkészki-rándulások születtek, ünnepi testvériesülés, lelki közeledés. Döntő lépés ez a multhoz képest, de többre van szükség: át kell alakítanunk egész társadalmunkat a Györfy Istvánok szellemében. A falu rohan az Ormánság felé mindenütt. Atmeneti gazdakonjunkturák nem tartóztathatják vissza a szaporodási válságot. Kodolányi elévülhetetlen érdeme, hogy helyzetképeiben föltárta a fenyegető jövőt.

3 Juhász Géza: Népi írók

33

rog, s jönnek a gyerekek. A másodiknál tulajdon sorsában éli át, mi a falu egyke törvénye. Hiszen van egyke a középosztálybn is, mint múltó tünet De a falu a maga ősi rend-ösztonével ebből is törvényt csinál. Mire Szabó Dezső falu-rajongást lobbant a jobb értelmiségben, az Ormánság embersakálok egymást marcangoló, életgyilkos tájává zuhan. Míg az árterületeket le nem csapolták, szabadmozgású halászok, módos állattenyésztők lakták ezt az országrészt. Nem szorultak rá, hogy látástól vakulásig túrják a földet. Akkor kényszerülnek gazdálkodó sorba, midőn már a kapitálizmus fölöz le minden hasznót. Kezdetleges hazai módszereinkkel megfeszített munka árán sem vergődhet többre a földműves a pusztá siralmas tengődésnél. Menekülni viszont nincs hova. A város mesterkelt világa nem vonzza az önérzetes, jómódhoz szokott népet. Az „úri” élet felé igyekvők minduntalan a régi nemesség lecsúszottjaiba botlanak, akiknek egyebük sincs, mint az üres osztálygöggük, vagy a dzsentrimajmoló polgárságba, amely még dölyfösebben iszonyodik a jobbágyvértől.

Ha a város nem csábít, a falu kötött életrendeje még kevesebb jót ígér a korlátlanul szaporodó családok számára. Föld kellene az aránylag emberies élethez, de csak a kisbirtok teljes szétaprózásának réme mutatkozik: a teljes nincsen. Ujat még csak álmodni sem lehet: aki megbontja az ősi rendet, kikiáltják különcnek, futóbolondnak, átgázolnak rajta. Ilyen tapasztalatok közt nem is az egyke a legrosszabb megoldás. Lehet kivándorlás, egyse, sőt öngyilkosság is. Mindre van példa az Ormánságban. Az értelmes parasztság zöme egyetlen megoldást lát: visszaszorítja az életet a legszűkebb körre. A falu pedig azért falu, hogy kötelezővé tegye, valósággal erkölcsi parancssá változtassa, amit helyesnek ismert föl.

S ebbe a törvénybe ütközött a fiatal Kodolányi, második gyermeke születésekor. Ki is gyógyult az Elsodort Falu szemléletmódjából. Első átütő elbeszélése, a Sötétség már az egyke falu vigasztalan sötét, fölirázóan hű ábrázolása. Ebből formálta később a Földindulás drámáját. Sohsem volt ennél átéltebb, egyénibb tárgya; csak mire színpadra vitte, kimélyült benne az egész Dunántúlsüllyedés-rajzává. Csupa borzalom a három első regénye is. Szép Zsuzska: a magyar



Sem gyöngéd költői természetábrázolása nem szerzett ezeknek a regényeknek, nagyléleketű novelláknak átütő sikert, sem ősi izes gyönyörű ormánsági nyelve. Az ugyanezen szólamra vált, de mint helyi tünet, sőt: mint felekezeti betegség. A klérus sietett hangsúlyozni, hogy az ormánságiak kálvinisták, a nagybirtok hozzátette: még pedig jó módúak. Senki nem beszélt róla, hogy a nincstelen katolikus székelyeket ugyanúgy megtámadta már ez a kór. A nagybirtok védőinek egyenesen kapóra jött az ormánsági példa. Ments Isten a földreformtól, — még az pusztítaná csak ki a magyarságot. Megindult a kuruzsolás: ráolvasással, szónoklatokkal. Kodolányit rögtön félretolták, mert átkodottan a nagybirtokban látta a baj főokát. Embertelen éveit sanyarogta át a mellőzésnek, katasztrofáknak. Az idősebbeket középosztály-szemlélete háborította föl, a fiatalabbakat meg, hogy agyontépázta paraszt-illúzióikat. Átmenetileg bejutott ugyan az Est-lapokhoz, de mikor egy bírálatában rámutatott Földi Mihály faji gyökereire, állását veszítette. Tíz év telt így el; Pest külvárosából bicékelgetett be a szerkesztőségekbe rossz lábával, sokszor az öngyilkosság kísértésével közt.

De van benne valami elpusztíthatatlan életerő. Több a küldetése, mint megfesteni az ormánsági parasztok süllyedő világát. Mikor torkig már a korával, elécsillan az utolsó nagy lehetőség: a múlt. Abba menti át alkotó erejét. S csak most válik fölhasználhatóvá számára egész élményanyaga, az is, amelyik legkorábbi gyermekéveiben halmozódott föl benne. Még ha úgy is indul, mint a paraszt-sors ábrázolója, a legkorábbi emlékek elfojthatatlanok, s egyszerűen csak benne is föltámad a vágy, hogy megfesse a tulajdon osztályát, mégpedig nem mai kihulló állapotában, hanem amilyennek hitte valaha: a nemzeti hivatás tetőfokán. Ez a vágy alakítja át társadalmunk epikusából legnagyobb élő történeti regényírókká. Nem menekülés ez neki: csak a vak nem látja, mennyi örök tanítás, mennyi korintelem zeng történelmi sorozataiban. A lélek önmagát akarja megörökíteni, azt a világot, amelyet első eszmélkedésétől birtokba vett, s amelyik annál mélyebben sajátja, minél ösztönösebben ment végbe a lelkében ez a birtokbavétel.

Nemzedékének közös hiánya volt, hogy nem tudott mit kezdeni a múltunkkal. Hiszen érthető: — ugyanaz magya-

34

rázza, mint népköltésünk közönyét a nemzeti történelem iránt. Erdélyi József kortársai az időtlen magyar multat feledezik föl, a népi tartályt. Kodolányira vár a szép feladat, hogy egybeolvassa a nemesházak történelmi érdeklődését a népkutatás újonnan föltárt hagyományával. Egtájakban kifejezve: ő békíti össze a nyugati magyart a keletivel; az irodalomtudomány szaknyelvén: a betűt a szájhagyománnyal.

Vérbeli realista: ott érzi magát biztonságban, ahol ismer mindent, mint a tenyerét. Hogy kiléphessen saját korából, évekig kell tanulnia, míg végig nem tapogatja az elmerült idő minden maradványát. Egész bonyolult összefüggésében látnia kell a 13. század magyar életét, hogy ugyanolyan otthonosan mozogjon a mult eszméi, szenvedélyei közt, mint a tulajdon évtizedeiben. Miért ép a tatárjárás korát választja? Mert ez illik akkori zord világához: az elszabadult emberbestia irgalmatlan mészárlása. Egyelőre régi ellenszenve is csábíthatja: a történelmi osztályok IV. Béla korában bizonyultak először méltatlannak nemzetfőntartó szerepükre.

Regényirodalmunk fejlődésében határhozó a Vas Fial megjelenése. Addig ellenszegült a középkor minden reális föltámasztó kísérletnek, hiszen nem volt hozzá elég hiteles adat. Kodolányi jó ösztönrel néprajzi kutatásokba merül. Ha nincs is valami sok följegyzése az Árpád-korhoz, itt az élő forrás: a nép. S egyre több derűt áraszt bele ez a hatalmas vállalkozás. Előzőleg minden írónk Ázsiát marasztalta el embertelenség bűnében, ha a tatárjáráshoz nyúlt. Kodolányi előtt Kelet tündöklék föl váratlanul: a bölcs, céltudatos, könyörtelen s mégis emberséges mongol világ. S Nyugat marad alul: a zsaroló, rabló osztrák herceg.

Még más szempontból is fordulat ez a regény. Három paraszt suhancot ugraszt szét az országban: az ő élményeiken át ábrázolja IV. Béla korát, a bötermő, harmattól csurgó, elpusztíthatatlan erejű Magyarországot. Ez a legszebb benne: a Falu örökegy másíthatatlan arca. Nyomot sem hagy rajta a mongol vihar. Népi alakok a főhőséi. Történelmi regényben Móríc Zsigmond is csak Rózsa Sándorával vállalkozik erre, élete végén.

A Vas Fialhoz végzett előkészületével szépítki vissza Kodolányiban a falut gyerekeimlékei idilli képsorává. Ekkor írja meg a Feketevíz regényét. A Vas Fialban aztán fölra-

gyog a népi élet mellett a nemesházak ősi álma is: az örök sóvárgás, a nemzeti király udvara, a magyar ösztönű, magyar sorsú uralkodó.

Nyomon követi ezt a regényt a másik nagy gyermekélmény kifejezése: a legmélyén megragadott középkori katolikum. Boldog Margit a Kolostor himnusza, a vallásos lángelme céltudatos kibontakozása. Már csak egy van hátra: a teljes európai színpad, a Város regénye: Julianus Barát, a meg-megtorpanó, habozó, mégis célhoz érő szívós tehetség.

Mindenik regényben más a feladat, mások a szereplők, mégis szorosan egybetartozik a három: az Árpád-kori magyarság teljes világa, a földi környezet, Itáliától az Uralig, s föllette a keresztyén mennyország. Reális színezésben, életbőségben legföllebb MórícZ Zsigmond műlja fölül. Viszont van valami többlete, amire eddig nem vállalkozott nagy magyar író. Lapjain tárul ki először hiteltévesztő ábrázolásban a teljes középkor: tehát a vallásos rajongás is, a földöntúli valóság, a csoda. Kodolányi korrajza azért annyira reális, mert nem feszélyezik a materializmus előítéletei. Alakjaiból árad a gótika: ilyenek lehettek, így gondolkozhattak. Már a nyelvük maga is elbűvölő ősi ízes fordulataival, — ködexeinkből veszi ezt, áhítatos gondolat, művészi elhíttető erővel. Magyar középkor élön, elképzelhetően csak az ő tatárjárás sorozata óta van.

Előre lehetett látni, hogy aki idáig eljutott, tovább csábul az elérhető legősibb mult, a pogánykor felé. Vannak írók, akiket az érdekes mese véletlenül rángatnak egy-egy témába, mint valami könnyű kalandba. Kodolányi egyetlen szenvedélye az igazság. Műveiben egyre mélyebbre ás maga és faja életének gyökereihez. De honnan vesz pogány istenhitet? Mindenekelőtt: áttanulmányozza rokonaink vallási hagyatékát. Értékesíti babonáinkat, népszokásainkat, az ősi hit máig élő eltorzult maradványait. Belőlük s népmeséink lappangó mitikus elemeiből kelti újra lelkünk multját. Nem támad ebből olyan világos, nagyvonalú mitológia, mint Vörösmarty varázslatosan nemes, színes indogermán lovagvilága. Kodolányi magyar mitológiája első találkozására ugyanolyan visszariasztó idegen, akár pentaton népi zenénk húsz évvel ezelőtt a középosztály fülében. De aki otthonossá válik ebben a légkörben: borzongó ideggel eszmél magára. Tu-

datosulnak benne ösztönös cselekedetek, valami nagy rendszer felkötő keretel közé illeszkednek eddig figyelemre sem méltatott, titkolt, szégyelt babonái. Ugyanolyan fölfedező vállalkozás ez, mint az ormánsági és a tatárjárás regények voltak.

Nem a mitológia bennük az egyetlen nehézség. Sohasem éltük át komolyan azt sem, hogy a honfoglaló magyarság kétnyelvű volt: uraltörökül beszéltek, a nép meg ugarul. S úgy kell ezt a kétarcú világot ábrázolni, hogy egyiket se érezzük idegennek. Ide s tova egy évezrede, mi vagyunk együtt és külön, a török mult is, az ugor is. Ahogy ez Kodolányi megcsinálja, diadala a biztos fajismeretnek, a jellegábrázoló erőnek. Más nem is vállalkozhatott volna rá, csak akiben első eszmélése óta együtt az úri világ is, a népi is, összebékíthetetlen feszültségben, de azért egybefonódva fölbonthatatlanul. Az Istenekben és a Holdvilág völgyében most veszi végleg birtokba az egész életét.

Ezekre a művekre, már a Földindulás óta, egyre jobban fölfigyelt a köztudat. Írójuk kapcsolatot talált a haladó egyetemi ifjúsággal, s a Földindulás mindkét kérdése szívenütötte színmagyar rétegeinket: az egyke is, de az is, kik tódulnak majd az üresen maradt ormánsági házakba. A darab bízakodó kizengése látszhatott engedménynek, de azóta ocsúdóban van az Ormánság, s igazolja, hogy a remény sohase jogosulatlan, míg hunyorog egy szikra élet. A Földindulás sikere óta mind több fiatal írónk kap teret a színpadon. A lépések még tétovák, de folytatni kell őket. A közös élmény több a magános olvasmányánál. Amelyik írónemzedék lemond a drámáról, legfontosabb örhelyét engedi át hivatlanoknak.

Forrásszimata nagy utakra csábítja Kodolányit, ismételten is: Finnországba. Amit ott kap, nemcsak a multévesztő költőnek válik javára; mint közéleti harcos szintén tanul belőle. A finnek tisztán mutatják, hova emelkedhet egy ország, még ha kicsi is, ha népi alapra épül. S ez a példa azért fontosabb minden külföldinél, mert rokon faj adja. Nem foghatjuk rá, hogy szép, szép, de a mi vérünkől idegen. Az az idegen, amit a nyugati hűbérurak magyarnevével ivadékaik tukmálnak ránk.

Mai életünk azért zillált, iránytalan, mert felső rétegeink műveltsége frissen mázolt sznob európaiság. Parvenü szokások

hárja tapad ránk. Bármily nagy erénye Kodolányi osztályának, a nemességnek, a családi összetartás, ő irgalmatlanul kitépi magát belőle, a tágabb családért: a nemzetért. Senki nem fejt ki ma nála nagyobb erőfeszítést, hogy leszaggassa rólunk, ami idegen, s újra hozzásegítsen ahhoz, ami legősibb jogon a miénk, valóban értékes hagyatékunk. Alkotásaiban alámeríti, ami ideje volna, hogy megsemmisüljön, s menti az eszülyedéstől, ami kincs. Ez a mentés a fő küldetése. Hagyomány nélkül nincs élet, s ő azt varázsolja létté, ami legnemesebb örökségünk. Egybekarol vele minden osztályból minden magyart. A multimádó ugyanolyan értékes táplálékhoz jut benne, akár a haladó.

# SZÁRSZÓ

AZ 1943. ÉVI BALATONSZÁRSZÓI  
MAGYAR ÉLET-TÁBOR  
ELŐADÁS- ÉS MEGBESZÉLÉSSOROZATA

B U D A P E S T 1 9 4 3

M A G Y A R É L E T K I A D Á S A

A „Magyar Élet Könyvbarátai“-nak társasága a Soli Deo Gloria Szövetség telepén az idén is megrendezte — ezúttal másodízben — balatonszárszói találkozóját. A tábor keretei az idén jelentősen kibővültek. A rendezőség ugyanis nemcsak az értelmiségi ifjúság képviselőit hívta meg, hanem a fiatalság minden rétegét, s így a balatonszárszói táborozás az idén a *paraszt-, munkás- és értelmiségi ifjúság* találkozója lett.

A múlt évben inkább az elvi kérdéseket tisztázta a tábor, az idén már *gyakorlati síkra* tért át, és a magyar társadalmi és gazdasági élet nagyfontosságú kérdéseit iktatta programjába, és tárgyalta meg részletesen.

A megbeszélések iránt minden várakozást felülmúló, hatalmas érdeklődés nyilatkozott meg. Kerek számban 600-an vettek részt az egy hétig tartó konferencián, köztük a Magyar Parasztszövetség és a szervezett munkásság képviselői is nagy számban. Ugyancsak sokan jelentek meg a konferencián írónk is, s részint előadásaikkal, részint hozzászólásaikkal emelték a konferencia szellemi színvonalát. Az írók közül *Kodolányi János, Erdei Ferenc, Németh László, Jócsik Lajos, Karácsony Sándor, Veres Péter* tartott előadást. Előadók voltak még *László Gyula, Balla Péter, Dömötör Sándor, Muharay Elemér* és *Püski Sándor* is. Hozzászólásokkal, illetőleg a táborútnél felolvasásokkal szerepeltek írónk közül: *Asztalos István, Bakó József, Böződi György, Darvas József, Féja Géza, Gombos Gyula, Juhász Géza, Kádár Lajos, Nagy István, Sinka István, Somogyi Imre, Szabédi László, Szabó Pál.*

*Tamási Áron* meleghangú táviratban üdvözölte a tábor, s mentette ki távolmaradását. *Balogh Edgár* a „Kis Újság“ hasábjain között „balatonszárszói levélben“ juttatta el mondani-valóit.

Az ifjúsági résztvevőkön kívül számos tanító, tanár, minden felekezeti lelkész, újságíró, orvos, mérnök, közigazdász hallgatta végig az előadásokat, illetőleg szólt hozzá a felmerült kérdésekhez.

A résztvevők naponként a reggeli órákban bibliaköri csoportokban tárgyalták meg a lelkiélet problémáit, majd az előadások meghallgatására gyűltek össze. Az előadások többnyire szabad ég alatt hangzottak el. Az előadásokat hozzászólások követték, ezekben bárki szabadon vehetett részt. A délutáni

5

óráknak nem volt kötött programja. Az előadások és megbeszélések este 6 órakor folytatódtak. Vacsora után táborútkörül gyűltek össze, s itt Balla Péter vezetésével magyar nótákat tanultak és gyakoroltak, felolvasásokat, szavakat hallgattak, Muharay Elemér által rendezett népi játékokban és táncokban gyönyörködtek.

A konferenciát *Bognár István*, mint a vendéglátó Diák-szövetség egyik vezetője, nyitotta meg augusztus 23-án délután. *Veres Péter* néhány gyakorlati tanácsot kötött a hallgatóság lelkére, majd *Kodolányi János* tartotta meg a konferencia bevezető előadását.

### Kodolányi János bevezető előadása

Nehéz ma szólni, jobb ma hallgatni. A bölcs tudja, mennél olcsóbbak a szavak, annál drágább a hallgatás. Ma pedig olcsó a szó, élő, nyomtatott egyaránt. Óriási bennük a kínálat. Feltalálták a rotációsgépet, s a világ minden nyelvén millió és százmillió számra ontják a nyomtatott szót. Újságpapír árasztja el az eszkimók földjét, a pápuákét, tán még a pingvinekét is. Ha elmennénk a déli sarkra, bizonyosan újságot találnánk ott is, amit valamelyik mohó felfedező vitt magával. Újságpapír árasztja el az erdőket és a mezőket, újságpapírt kerget a Szahara homokvihara. Rotációs papírt esőznek a bombák mellett a harci repülőgépek is. Tűzzel-vassal terjesztik a nyomtatott szót, hiába akarnál menekedni előle. Talán újságokkal tömik ki már a koporsóvánkost is a fejed alá, ha belefáradván az életbe, örök nyugovóra térsz.

Feltalálták a rádiót is, és íme, alig néhány év leforgása alatt a hangos szó felfogására szerkesztett gépek milliói lepték el a Földet. Rádió recsegi, zúgja, bömböli, suttogja, daldolja, zengi, rikácsolja a kimondott, elröppenő szót. Rádió lármáz az eszkimók földjén, a pápuákén, rádió recseg bele a Szahara homokviharába, erdők-mezők csendjébe, s hiába akarnál menekedni előle. Nem foghatod be eléggé a füledet, hogy meg ne halld az utcára kiömlő, a szobád szentélyébe beömlő kimondott szavakat. Úlj le készüléked elé, csavargasd egy kissé a kereső gombját. Magyarul, németül, svédül, angolul, olaszul, szlávul, törökül, japánul, a világ minden lehetséges nyelvén kopognak, ropognak, nyekegnek és recsegnek a szavak, szavak, szavak... Iszonyú bábeli zavar kavarog az éterben, mjnd a magáét mondja, a maga igazát erőszakolja rád. És ha az örvénylő szavak fülsikketítő világába belefárad-

7.

Lásd meg: SZARASZÓ 1983. Előzményei, jegyzélya  
és utóélete. Szerk. Gyurffy László, Pintér István,  
Sebestyén László, Sipos Mária. Bp., 1983.  
Kossuth Kiadó.

tál, s örök csendbe térsz, a sír üregéig elkísérik holttestedet, s imádkozó, síró hozzátartozóid gyászát a mindenfelől züm-mögő s kiabáló szavak.

Szavak tömegével árasztják el az embert, hogy magatartást, cselekedetet adjon cserébe. A szavak inflációjának idején mérhetetlen tömegű szót zúdítanak rád, hogy így, vagy úgy gondolkozz, vagy ne gondolkozz, — így, vagy úgy érezz, — vagy ne érezz, — ennek vagy annak tudd magadat, vagy ne tudd magadat semminek. Nyomtatott és kisugárzott szavak légióját indítják ellened, hogy mennél többet adj magadból, az életedből, kenyeredből, házadból, ruhádból, tüzelődből, álmodból, munkádból, s te napról-napra, évről-évre több erőszakosan zúduló szót követelsz, hogy akár csak egy jottányit is adj magadból, s némi hitet, vagy akár illúziót kapjál cserébe a szavak kábító mákonyából.

Valamikor a szónak két funkciója volt a lélekben. Egyik az, hogy kifejezte a lélek állapotát, másik, hogy megtestesítve a fogalmakat, segített a gondolkodásban, magad megismerésében, a világgal való viszonyod tisztázásában. Egy kifelé irányuló s egy befelé forduló működése volt ez a szónak. Ma a szó befelé irányuló hatása megszűnt. Ma az ember, helyesebben az emberek egy törpe töredéke, a beszélő s a nyomtatás, a rádió fölött hatalmat birtokoló csoportja — s ez a csoport, természetesen, azonos a politikai, társadalmi, gazdasági s egyéb hatalmat gyakorlók csoportjával — mint valami megőrült vajakos, hadarja indulatában s rettegő hatalomimádatában a szavakat, mint valami varázsló, zengi, dörghi, suttogja, recsegi búvölő szavai tömegét éjjel-nappal, hogy így akarata alá énekelje az ellenszegülő, szabadságát s emberségét megőrizni vágyó tömegeket. És ez, tudjuk, bizonyos mértékben sikerül is neki. „Ismételj egy hazugságot tízszer, százszor, ezerszer és végül igazság lesz belőle“ — írta a német nemzetiszocializmus egyik tekintélye. Sajátítsd ki a gondolkodás és a gondolkodás eszközeit, sőt teremts új eszközöket, s a szavak inflációját zúdítsd rá a tömegekre. Végül mindent elfogad, amit adsz neki, s mindent odaad, amit kívánsz tőle. Íme, a modern mágia. Illik a hitetlen, racionális embertípushoz, amely él vele, illik a kultúrából gyorsan kivetkező, racionális tömegemberhez, amelynek szól, illik a modern technikai civilizációhoz, amely eszközöket, gépeket teremt használatára. Profán szavak, hitelvesztett szavak, kényszerített szavak a profán, hitelnélkül való, kényszerrel végrehajtott modern mágiához. A hajdani mágia szent szavakkal búvölt, e szavak

túlvilági hatalmak sugarában fürödtek, s isteni erőt sugárzóttak. Megválogatott, a lélek tudattalan, ősi mélyeiből felhozott ritka szavak voltak. Évezredekig nem változhattak. Az inflációs szavak mágiája óvakodik attól, hogy a lélek mélyébe hatoljon, ahol isteni erők szunnyadnak, a felszínen szedik őket, mint a hitvány kavicsokat, s ha nincs is belőlük sokféle, helyüket s látszólagos jelentésüket annál sűrűbben változtatják.

A szavak e kábító, harsogó tengerében sodortatjuk magunkat. A szent, tiszta, ősi jelentésű szavak egyre ritkábban hullanak ajkunkról, egyre nagyobb irtózáttal óvakodunk attól, hogy lelkünk ősi, tudattalan, isteni mélyeibe ereszkedjünk értük. Egyre jobban félünk attól, hogy mások funkciójukat: a magunk megismerését is betöltsék. A lélek lusta. Gyakran csak korbáccsal kényszeríthető rá, hogy a nehezebb feladatot vállalja, s szembenézzen önmagával. Fegyelem, folytonos gyakorlat, örökös résenlét, őszinte eltökéltség, alázat, kemény kritikai mérték kell ehhez. A lélek azonban szívesen szabadul a fegyelem nehéz nyűgétől, boldogan bújik ki a felelősség súlya alól, résenlét helyett szeret édesen s bután szunnyadni, őszinte eltökéltségről alig is eshet szó, mi sem utálatosabb számára az alázatnál, ami pedig a kritika mértékét illeti, iparkodik milliméterekre szabni, hogy önmagát mennél nagyobb-nak s pompázatosabbnak lássa. A hitelvesztett, inflációs szavak, a sekélyes hatalmi mágia e profán varázsigéi pedig csodálatosan kiszolgálják ugyan a tohonya tömeglélek bivalykényelmét, de csak ideig-óráig tudják megkötve tartani. A valóság, az élet ezer és ezer hatása végül szétporlasztja őket, s akkor nincs többé erő s nincs hatalom, amely elfogadtassa őket. És akkor mégis csak el kell hallgatnunk, magunkba kell szállnunk, ki kell merítenünk lelkünk mélyrétegeiből az ősi, a szent, a valódi szavakat, szembe kell fordulnunk önmagunkkal, s újra kell fogalmaznunk viszonyunkat egymáshoz és a világhoz, az önfegyelem, a résenlét, az őszinte eltökéltség, az alázat és a kemény kritika jegyében.

A hitelvesztett pénz áradatában a valódi vásárlóértéket, a valóságos hitelt a feketepiac mutatja meg. Ez két tényező birkózásának csatatere. Egyik a pénz valóságos értéke, másik a szükségletekkel űzött visszaélés. Van egy erkölcsi feketepiac is, ezen a szavak valódi értéke — tehát valójában értéktelensége — és a lélek szükségleteivel való visszaélés birkózik. Nézzünk csak körül, hogy kitágult ez az erkölcsi feketepiac. A lélek éhezik és szomjazik, a lélek hazátlan és didereg. Álmodok, szimbólumok, kultúrjavak kellene a léleknek, mert

nélkülük elsorvad, lealjasodik, embertelenné lesz. Didereg a világmindenség fagyában. Hit kell a léleknek, hogy szembenézhesen a világgal, az ezerarcú halál borzalmával. Ezt az éhséget és szomjúságot, ezt a hontalanságot és didergést fordítják javukra az erkölcsi feketepiac kufárjai.

A szavak e bódító áradatában egyre gyakrabban megdöbbenek azon, hogy az emberek a lélek mélyéről felhozott ősi szavakat nem értik. Korszerűtlennek érzem magam. Egyre sűrűbben nehezedik rám a kérdés: miért szólsz, kinek szólsz? Hiszen e szóáradatban mindenki másért beszél, mint te. Másat mond, mint te. Másképp mondja, mint te. De nemcsak én érzem ezt, mások is a barátaim közül. Ez nem is lehet másként. Mértékünk nem a ma mértéke, hanem a múlté és a jövőé. Azé az emberé, azé a magyaré, akinek e szóinfláció, e sivár erkölcsi feketepiac kora után kell megszületnie. Testi alakjában már itt is van velünk. Lelkében ezután születik meg.

Ma, amikor a paradoxon, hogy t.i. „a hazugságnak mindig igaza van”, még teljes sátániságában érvényesül, noha látszólag kikezdte már itt-ott a kérlelhetetlen valóság, megkísérlek szólni ehhez az új, eljövendő magyar emberhez, talán, bár töredékesen, eljut hozzá a szavam. Talán sikerül szembeállítanom önmagával. Hiszen minket, magyarokat, az a veszély fenyeget, hogy elveszítjük magyarságunkat s ezzel fennmaradásunkat, egész életünket is, ha csak egy pillanatra is elveszítjük magunkat. A legkisebb megfélemezést is drágán fizethetjük meg. Mi nem vagyunk burjánzó, vegetatív nép, mint némely nagy népek — oroszok, kínaiak, japániak — vagy akár bizonyos kis népek is, — mint a szlovák, a szerb, a török, — mi nem hagyakozhatunk természetes életösztöneinkre, nekünk szükségünk van a tiszta öntudat, a kíméletlen önbírálat érzékeny iránytűjére is. Hasonlók vagyunk a svédekhez, a finnekhez, vagy, hogy még élésebben lássuk a példát: az észtekhez, a lettekhez. A magyarság nem őserdő, ahol kenyérekedvére nő, verseng egymással a fák, bokrok, füvek és gombák rengetege, és ha jég veri, kihajt újra, ha sáska lepi, kizöldül, ha vihar tördeli, új hajtást terem a megmaradt tövön. Mi nem érezzük azt az öntudatlan biztonságot, amit a burjánzó népek. Nem tudjuk átadni magunkat a tudattalan növényi létezés boldog melegének, buja kitarulkozásának. Történelmünkben süvölt a végzet, minden napunk, minden korszakunk egy-egy kicikart haladék. S ezt a haladékot kell örökkévalósággá

## 10

nyújtanunk. Mi nem hazudhatunk magunknak. De azt sem engedhetjük meg, hogy nekünk hazudjanak. Szemünket éjjelnappal, jóban-rosszban magunkon és az örökkévalóságon kell tartanunk. *Ha nem követelünk magunknak örökkévalóságot, elveszítjük a más is.*

Kodolányi János előadásához elsőnek Ráczy István, hírlapíró szól hozzá Finnországi tapasztalataira hivatkozva, hangoztatta, hogy ott hitele és szabadsága van a szónak. Majd így folytatta: „En hosszú időn, szinte 10 éven át voltam távol Magyarországtól. Amikor elindultam, szinte pontosan ugyanazokról a problémákról beszélünk, mint ma. A szavakból tehát máig sem lett cselekedet. Barátaim, amit kimondunk, tartsuk kötelezőnek magunkra, hogy minden erőnkkel megvalósítására törekedjünk”.

Halmos Béla mérnök az újságok és rádiók hírszolgálatát bírálta, majd arra mutatott rá, hogyan lehet védekezni a megfélemező propagandák ellen.

Kanyar József: K.J.: Csendes órák	Jan.
Szij Gábor: Suomi. K.J. könyve	Jan.
Csaba Rezső: Építészeti jegyzetek K. Márai-cikkéhez	Jan. 7.
K.J. sajtópere Lendvai István ellen	Jan.28.
K.J. sajtóperes Lendvai István ellen.	Jan.28.
A békés megegyezés reményében elnapolták...	Jan.28.
Bajcsy-Zsilinszky Endre: K.J. védelmében	Jan.31.
Arvi Järventaus és egyéb emlékek. C.	Febr.
Szih Gábor: K.J.: Holdvilág völgye	Febr.
A történelmi regényről	Febr.
Baránszky-Jób lászló: Az ősi. K.J.: Holdvilág völgye	Febr.
D.J.: K.J.: Csendes órák	Febr. 4.
Parragi György: Nyílt levél Bajcsy-Zsilinszky E.-hez	Febr. 7.
Kabay Zoltán: K. kontra Lendvai szabadabban Lendvai kontra K.	Febr.12.
Bajcsy-Zsilinszky Endre válasza Parrafi Györgynek	Febr.14.
Arvi Järventaus és egyéb emlékek	Márc.
Jócsik Lajos: Csendes órák. K.J. tanulmány-gyűjteménye	Márc.
Paku Imre: K,J.: Csendes órák	Márc.
/Vass László/ M.L.: Kelet és Nyugat küzdelme e magyar ságban. K.J.: Holdvilág völgye	Márc.
Arvi Järventaus és egyéb emlékek	Apr.
Esti beszélgetés. C.	Apr.
Zárt tárgyalás. C.	Tavaszi
Kézai Béla: K. történelmi világa	Apr.
Kovalovszky Miklós: K.J.: Holdvilág völgye	Apr.
Parajdi Incze Lajos: Holdvilág völgye. K.J. regénye	Apr.
Juhász Géza: K. regényei	Apr. 1.
Szabó Zoltán: K.J.: Holdvilág völgye	Apr. 1.
Levél a szerkesztőhöz. C.	Apr.15.
Arvi J-arentaus és egyéb emlékek. C.	Máj.
Dóczi István: K.J.: Holdvilág völgye	Máj. 6.



- Együttes vallomás /Illés Endre, Illyés Gyula, K.J., Márai Sándor, Tamási Aron, Veres Péter, Zilahy Lajos nyilatk. Máj.15.
- Juhász Géza: Arvi Járventaus: Kereszt és varázsdob Máj.27.
- Esti beszélgetés. C. Jun.
- Arvi Járventaus és egyéb emlékek. C, Jun.
- Itt a piros - hol a piros... C. Jun.
- Haraszthy Gyula: K.J.: Csendes órák Jun.
- Paku Imre: K.J.: Csendes órák Jun.
- Koczogh Akos: K.J.: Holdvilág völgye Jun.10.
- Csorba Győző: K.J.: Suomi Jul.
- Vatai László: Csoda és realizmus Jul.
- k.v.: "Stáczviziten K.J.-nál balatonakarattyai tuszkulánu-  
nában Jul.26.
- Körössényi Vilmos: K.J. a kortársakról Jul.30.
- Szeberényi Lehel: Arvi Járventaus: Kereszt és varázsdob Aug.
- Dóczi István: K.J.: Suomi Aug. 5.
- Iványi Sándor: K.J.: Csendes órák Aug. 5.
- Ojbarsz futása. Regény részlet. I-IV. közl. Szept.-dec.
- A Lendvai-K.-sajtóper a büntetőtörvénytörvény előtt Szept.14.
- Békésen intéződött el a Lendvai-K. sajtóper Nov. 9.
- Eino Leino verseiből: Sirvers, Olyan jó álmodni, Éji dal.  
Ford. K.J. Dec.21.
- Juhász Géza: Süllyedő világ 1943



# MAGYAR ÉLET

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

*Eino Leino:*

## *Temetés*

*Elül kereszt, ácsolva fábul,  
mögötte pap, lengőszakállú.*

*Aztán a gyász kocsi és aztán  
kurta gyásznép, sarat dagasztván.*

*Az is hivatalos, hideg,  
noha mind bajtársi szívek.*

*Katonabanda zengedez!  
Kinek a temetése ez?*

*Bajnétek villognak feléd,  
ha elmével nem értenéd.*

*Ki hát? Egy gyalogos legény,  
élt a kaszárnya kenyéréen.*

*Süvölt a vad északi szél,  
a zenekar zenél, zenél.*

*Reggel van, Újév hajnala.  
Hoz-e gyümölcsöt valaha?*

*Jelkép ez, példamutató?  
Nem! Csak kép, felednivaló.*

*Itt most csak a kormány temet  
hó alá egy nagy gyermeket.*

*Névtelen, óriás babát,  
egy puskahordozó bakát.*

*Marsokból fáradtan kihulltat,  
egy cibakrágó nyomorultat.*

*Oroszországból jöhetett.  
Itt végezte az életet.*

*Ki ő? Egy gyalogos legény,  
szürke sapka volt a fején.*

*E vállas férfit közülük hozták,  
kiknek hatalmát féli az ország.*

*A banda bánatosan harsog.  
Nézek az utcán minden arcot.*

*Gyűlölt fiú, megsiratatlan.  
Északi szél fú. Reszket ajkam.*

*Szívem nehéz, tele van gonddal  
és határtalan szájalommal.*

*Milliók iránt szeretettel,  
kiket mind a hó temetett el.*

*Finnből fordította: Kodolányi János*

## Í R Á S O K

»VADVIZ« és »A CIGÁNYLÁNY CSÓKJA«. Most jelent meg Kovai Lőrinc második regénye, a »Vadvíz«. Már első regényének, a »Földönfutóknak« megjelenése alkalomával megállapítottuk, hogy feltétlen tehetséggel van dolgunk, bár a »Földönfutókat« inkább kísérletnek kellett tekintenünk. Kovai a Dózsa-forradalom regényét szerette volna megírni, de csak mellékregéseit ábrázolta. Nem is róttuk meg ezért, bár meg kell állapítanunk, hogy Kovai oldala távolról sem viselkedett volna ennyire tárgyilagosan, ha kívülálló író művéről lett volna szó. Első regényén különben erősen érezhető Reymont »Parasztok« c. nagy művének hatása, Kovai túlzottan »szlávostja« a magyar népeletet. Emellett: olyan »fortissimo« dübörög végig a regényen, mintha állandóan a legeslegdöntőbb történelmi eseményekről lenne szó, holott valójában inkább történelmi epizódokat ábrázol. De meglepett friss és erőteljes hangja, nem közönséges ábrázoló képessége és epikájának feltétlen költőisége. A rideg realizmus uralma után valóban jólesett Kovai hangja s azzal zártuk annak idején bírálatunkat, hogy figyelni kell rá.

Kovai második regénye, a »Vadvíz« megerősít reménységünkben. Hangja higgadtabb, ábrázoló képessége nyugodtabb lett, a »Vadvíz« sokkal érettebb mű, mint a »Földönfutók« s vérbeli epikus könyve. Ebben a művében azonban ismét epizódot ábrázol: a történelmi epizód (»Földönfutók«) után lársadalmi epizódot, a cigányéletet. Mint öntudatos szocialista, megkísérli, a cigányok és a társadalom viszonyának ábrázolását is, de művének éppen ez a része a legelnagyoltabb. Sokkal sikerültebb a »cigányegyéniesség« változatainak rajza s általában: a cigánysors ábrázolása. Talán helyes is, hogy egyelőre epizódokon gyakorolja erejét és még nem mer nekifogni az esedékes nagy magyar népregénynek, a mai parasztlelet-

nek. Még elég sok Móricz-hatás, sőt Szabó Dezső-íz is érezhető művében, szüksége van a forrásra, a higgadásra, a tisztulásra.

Első könyvét a jobboldal erősen támadta, mindenáron politikát kavart az elsősorban mégiscsak irodalmi ügyből. De hasonlóképpen cselekedett a baloldal is, mely ugyancsak politikai indokokból dicsőhymuszokat zengett, holott Kovainak inkább tárgyilagos kritikára lett volna szüksége. Második könyvét a jobboldal egyelőre agyonhallgatta, a baloldal pedig ismét elragadtatásba tört. Éppen ezért eszünkbe jut az a hadjárat, melyet nem is olyan régen Kodolányi Jánosnak egyik nagynovellája ellen indítottak. Kodolányi novellája megjelent egyik kötetében, majd pedig »A cigánylány csókja« címen önálló füzetben is közrebocsátotta. A szóbanforgó munka Kodolányi egyik legsikerültebb elbeszélése. Megtaláljuk benne azt, amit Kovai elhanyagol, illetve nem bír a maga teljességében kifejezni: a cigányok és a társadalom viszonyát. Kodolányi a novellában többet mond erről, mint Kovai a regényben. Ha a két művet egymás mellé tesszük, Kovaié úgy fest, mint Kodolányi műve oldott állapotban. Félreértés ne essék: lehetséges, hogy Kovai nem is olvasta Kodolányi szóbanforgó munkáját. Lehet, hogy nem is közvetlen hatásról van szó, hanem egészen másról: az érettebb tehetség megelőzte a most bontakozót s ez természetes is. Mégis azok a lapok, melyek annak idején agyonpocskondiázták Kodolányi írását, fércműnek és ponyvának bélyegezték, most véresre tapsolják a tenyerüket Kovaiért, holott Kovai nem mond többet és újabbat, mint Kodolányi, csupán egyénisége politikai szempontból »éremesebb« bizonyos körök bizalmára. Ide jutott a honi »kritika«, melyet magyarnak, jólélekkel, aligha nevezhetünk. Kodolányi ellen hajsza indult azért, amiért Kovainak dicsőhymusz jár. Személyre megy litten már minden politikai szövetségek olyan vad elszántsággal és ember-

telenséggel akarnak győzni, amilyenre alig van példa a magyar történelemben. A szélsőjobboldal általunk gyakran kárhóztatott eszközeit átvették azok, akik látszólag a szélsőjobboldali fekélyek írtására vállalkoztak. Közben azonban, úgylátszik, fertőzést kaptak a szóbanforgó fekélyektől.

Kovai Lőrinc tehetséges író s nem érdemi meg, hogy ilyen »harcmodor« eszköze legyen. De még kevésbé érdemelte meg Kodolányi, aki mögött érdemes irodalmi múlt áll.

A mérgezési folyamatoknak le kell folyniok, nem is azért jegyeltük fel ezt a példát, melyhez hasonló naponta ismétlődik, mint ha gyors gyógyulást várnánk. Hanem: az utókorra is gondolunk...

Féja Géza

*Magyar Élet*

*1944. jan.,*

*1. 27. 15.*

Kodolányi János:

## A finn-magyar kapcsolatok mérlege

Amikor 1936 őszén első ízben jártam Finnországban, a legkülönfélébb problémák egész raja lepett meg. Sok olyan kérdés, amit addig csak elméletből ismertem, vagy ami csak délibáb módjára lebegett előttem — és sokak előtt —, Finnországban kézzelfogható valóságként jelent meg. Szembe kellett néznem velük, le kellett mérnem súlyukat, töprengenem kellett megoldásukon, nem egyszer meg kellett birkóznom velük s a birokban többnyire magam maradtam alul. Finnországgal való találkozásom nyom-

ban fölvetette magyarságom kérdését. Mi magyarok, idehaza, a saját hazánkban, csak félve s félig-meddig merünk magyarok lenni. Mint a »szemérmes szegények«, akik valaha »jobb napokat láttak«, szégyenkezve érezzük magunkat magyarnak. Hiszen ez nem is csoda. Nem szívesen emlékezünk a magyarság ragyogó történelmi korszakaira, amelyekhez képest mai állapotunk, a világban elfoglalt helyzetünk, szellemi és erkölcsi magatartásunk szinte nyomorúságosnak mondható, s ha összemérjük korunkat

Magyar Élet 1944. febr., 2. n. 4-11.

az Árpádok, az Anjouk, a Hunyadiak, vagy akár Kossuthék korával, lelkünk tudattalan mélyeiben riadalom támad s hajlandók vagyunk magunkat gyengébbeknek, kisebbeknek érezni valóságos gyengeségünknel és kicsinységünknel is. Divatossá vált azután alacsonyabbrendű, elmaradott embernek tekinteni azt, aki afféle »idejélmúlt« fogalmakkal él, mint amilyen a »magyarság« is. A gazdasági, politikai és kulturális liberálisták epigónjainak elhittük, hogy míg az egész világ a népek jogos nemzeti aspirációiról beszél s nemcsak a románok, a szlovákok, a csehek, a németek, a japániak, hanem a bantu-néger politikai és kulturális szabadságáért is sikrasszálló művek könyvtárra menő tömege jelent meg, mi magyarok beteges szorgalommal bizonygattuk — s bizonygatjuk ma is —, hogy míg egyfelől tabunak tekintünk minden más népet, a magunk öntudatát iparkodunk elfojtani, csak hogy belássa végre a nemzetek úgynevezett »nagy családja«, milyen lemondó, örökségünket önként elajándékozó gyermekek vagyunk mi. És még ma is, amikor a nemzeti, vagy éppen faji öntudat s gyakran gőg olyannyira föllángolt a földgömb egész kerekességén, a sajtó, a könyvkiadás, a rádió, a film, a társadalmi szervezetek, a nyílt vagy titkos tömörülések, az irodalmi és művészeti kritika ezer és ezer eszköze és módja zúdul ránk éjjel-nappal, hogy elaltassa, csökkentse nemzeti öntudatunkat. Végetül azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy mi magyarok nem versenyezhetünk azokkal, akik érdek-magyarságukat nemzeti jelszavakkal palástolják s a magyarság ríktó színeit mázolvá magukra, oly tömegesen tolonganak a fórumon. Úgy vagyunk ezzel is, mint a »magyar nótának« nevezett zenei árvízzel. Előnti életünket, míg a magyar lélek igazi, ősi alkotásai alig-alig emelkednek ki belőle kis szigetként. Ponyva-magyarnak, jött-magyarnak, híg-magyarnak, melldőngető magyarkodónak lenni: előny és dicsőség. Magyarok lenni azonban: sors.

A legnagyobb reveláció számomra elsősorban az volt Finnországban, hogy a finnek mernek tudni és akarnak finnek lenni. Mint gubójából a lepke, úgy hújtam ki én is félelmeim, kisebbrendűségű érzéseim, sznobságom, elfogultságaim szoros gubójából s szálltam vidáman, mámorosan visszanyert fajtaöntudatom éltető napsugarában. Hamarosan megismerkedtem a köztársaság elnökével és vezető állásban levő előkelőségekkel csakúgy, mint parasztokkal és munkásokkal, nemzeti szocialistákkal és szocialistákkal, férfiakkal és nőekkel, s láttam, hogy mind-mind egyformán mernek és tudnak finnek lenni. Megismerkedtem a földkérdéssel, az erdőgazdálkodással, a gyáriparral, a szövetségi mozgalommal, a közoktatással, irodalommal, sajtóval, s megértettem — a *gyakorlatból* értettem meg —, hogy a leggyökeresebb szociális változtatások, intézmények —, sőt maga a szocialista mozga-

lom — sem kell, hogy ellenkezzék a nemzeti érzéssel, korszerű világképet lehet összeötvözni a mély vallásossággal s az általános jólét és társadalmi igazságosság követelményeivel úgy, hogy a nemzeti érzés, öntudat és büszkeség nemcsak csorbát nem szenved, hanem még ki is elégül általa.

Igy finnországi utazásaim elsősorban *gyakorlati pedagógiai feladatok* elé állítottak. Mint-hogy joggal, vagy jog nélkül, a magyarság egyik szerény tanítójának tekintem magamat, a tanítvány alázatával és szomjúságával jártam Finnországban, a finn népet tanítónak fogadtam el s a főkérdést abban láttam: *miként taníthatnám meg a magyarságot arra, amit én a finn meséim otthonában tanultam.* Őt ilyen tanfolyamon iparkodtam okulni s e tanfolyamokról — utazásaimról — hazatérve, magyarságomban, istenhitemben megerősödvé, ámde szociális követeléseimből egy jöttányit sem engedve, néztem körül idehaza, az én népem megszabdalt otthonában.

Szükségesnek látom tehát hangsúlyozni: a finnség számunkra, magyarok számára nem kereskedelmi, nem politikai, nem szórakozási kérdés, vagy nem csak az, nem is úgy kell tekintenünk Suomira, mint különösségek, ritkaságok, egzotikumok, szép és szokatlan je'enségek világára, hanem úgy, mint különös tükörre, amelyben a fénytörések ritka törvényei folytán meglátjuk mi-magunkat, még pedig olyannak, amilyenek a valóságban vagyunk s egyszersmind amilyeneknek lennünk kell. Ezért tehát nem is az a legfontosabb, hogy akár külpolitikai, akár gazdasági, vagy társadalmi okból jó, baráti, sőt testvéri viszonyt tartsunk fenn Finnországgal, az pedig különösen távol legyen tőlünk, hogy most holmi finn divatnak hódoljunk, mert minden »jobb« ember a finnekről beszél, hanem az, hogy a *magyar ifjúságot egy következetes, szívós, mélyreható nevelőmunkának vessük alá a finn leckék alapján s eljövendő nemzedékek számára valósággá tegyük annak a megteremtendő Magyarországnak a képét, amelyben a jó magyarok gyakran kétségbeesve is hisznek.* Példaképet, eszményt kell állítanunk elébe, hogy lássa: van egy alig négymilliónyi kis nép, amely mind belső, mind nemzetközi életében az emberiség legnemesebb ideáljait tűzte ki maga elé, egy mároknyi nép, amely istenhitét és hazaszeretét meg nem tagadva tud korszerű államot berendezni s egy rémületes erejű birodalom térszomszédságában is mer és tud rágaszkodni saját alkotához, életformájához, értékeihez és hivatásához. S hogy a magyar ifjúság, társadalmi osztályra való tekintet nélkül, milyen szomjúsággal fordul a finn forrásvizek tiszta, éltető itala felé, bizonyítja a sok-sok ezerre rúgó magyar-finn levelező óriási s egyre növekvő tömege, a sorra megjelenő finn könyvek népszerűsége, a legkülönbébb iskolákban finnül tanuló ifjak nagy

száma, a Finnországba kívánczók sűrű jelentkezése, az ország minden részében rendezett finn műsoros esték s előadások sorozata, a rádióhallgatók érdeklődése a finn zene iránt, a népfőiskola-mozgalom sikere s benne a finn módszerek alkalmazásának terjedése s a magyar ifjúság kezén levő lapok, folyóiratok igen magas színvonalú finn anyaga. De mindennél beszédesebb példát mondhatók még. Az első finn-orosz háború idején tolna-megyei öreg szövőasszonyunk azzal a kéréssel keresett fel, hogy tegyem lehetővé sárközi földművesek önkéntes belépését a finn hadseregbe, mert ők készek vérüket ontani Finnországot. A hozzámforduló parasztok pedig nem afféle forrófejű, kalandvágyó legények voltak, hanem meglelt, családos férfiak, olyanok, akik az 1914–18-as háborúban már megtették a magukét, sőt közülük nem egy hadifogságot is szenvedett Oroszországban. Nem hiszem, hogy a finn közvélemény hallott volna erről a tervről annakidején. Ennél szebb bizonyítéka azonban a magyar-finn testvériségnek s egyben a magyar nép példátlanul nemes gondolkodásának, önzetlenségének, éppen a mai sivár, haszonélvű időkben aligha képzelhető.

Mi a finn tükörben ismertük fel saját értékes tulajdonságainkat s tanultuk meg, hogyan kell *finn példára, de magyar módszerrel elbreveinnünk a magyarság ügyét* s igenis, hisszük, hogy a megálmodott Magyarország egyszer éppúgy valósággá válik, mint ahogy valósággá vált Runeberg, Snellman és Lönnrot megálmodott Finnországa.

Ugyanennek a pedagógiai hatásnak fontos, talán legfontosabb célja, hogy a magyarság kisebbségi érzése, amely néha beteges méreteket ölt, végre megszűnjék. Mert ez a lelki nyavalya könnyen elsorvasztja a magyarság biológiai feszítőerejét is. Mi, a finn nép tanítványai, nem győzünk rámutatni kicsiny testvérnépünkre s hangoztatni, hogy »egy népnél sem vagyunk alábbvalók«. Fel kell vennünk a versenyt a körülöttünk és közöttünk élő népekkel, szembe kell szegülnünk az ősi alkatunkat kiforgató erővel, szilárdan a multunkra kell támaszkodnunk, vérünkbe kell szívniunk hagyományainkat s korunk áramlatait és hatásait meg kell bennük emésztetnünk. A finn példa nyomán fel kell hagynunk annak gyámoltalan hangoztatásával, hogy »mi is egy szín vagyunk Európa virágoskertjében«, le kell szoknunk arról a sznob szenvedésről, hogy minduntalan azt mutogassuk a világnak, *hogyan tudtuk megcsinálni mi is, amit más népek megcsináltak*. Meg ke'l tanulnunk, hogy minket, magyarokat, Isten olyannak teremtett, amilyenek az Ő fölséges szándékai szerint lenniük kell, vagyunk magunkért és az Istenért s nem, hogy virágoskertben ilyen vagy olyan színekkel gyönyörködtessek az idegenek szemét.

Amit teremtünk, magunkból és magunkért kell teremtenünk, *hiszen emberek s nem majmok vagyunk*, hogy kanállal és bögrével a kezünkben, széken ülve s asztalra támaszkodva játszuk az embert. Finnországban senki sem tapasztalta, hogy idegen világjárók előtt hajbókoltak volna, csak mert idegefnek. És bár az utóbbi időben sűrű jelei mutatkoznak Finnországban is különféle idegen hatásoknak, hogy ezek a finn önérzetet s önbecsülést csökkentették volna, sehósem látni. Idegenforgalmi »kultúréletünket« fel kell váltania autochton magyar kultúréletünknek, s az autochton kultúréletre Finnország taníthat bennünket, éppen a finn nép kicsinysége és a reá ható sok száz idegen erő révén.

Ime tehát, ezek a legfontosabb célok, amelyek a finn tanulságból következnek. Szükséges természetesen, hogy a finn-magyar kapcsolatokból annyi kézzelfogható, közvetlen haszon származzék, amennyi csak mind a két nép érdekében lehetséges, tehát dolgoznunk kell külpolitikai, gazdasági, kulturális téren egyaránt, hiszen számos közös érdek köt bennünket össze, hogy még akkor is szorosan fogjuk egymás kezét, ha nem volnánk nyelv-, sőt részben vérokönök. Azok számára azonban, akik a pillanatnyi kisebb-nagyobb érdekek körén túl látnak, a finn példa az erkölcsi megújulás elindítója kell, hogy legyen s a finn-magyar kapcsolatok éppen ezért olyan mérhetetlenül fontosak a modern magyar ifjúság szemében.

Mindez azonban csak egyik oldala a dolognak. Mert másfelől nekünk is meg kell magunkat mutatnunk, értékeinket, tapasztalatainkat nekünk is a finn testvér rendelkezésére kell bocsátanunk, hagyományainkat, történelmünket, népi kultúrkincseinket nekünk is fel kell tárniunk. A finnek a nagyobb, erősebb testvért megillető tisztelettel néznek reánk. Allítom azonban, hogy ez az egészséges tisztelet csak megnövekedni kíván, ha *csakugyan azt* ismernék belőlünk, amire büszkék lehetünk és *úgy ismernék*, ahogyan kell. Itt azután már egészen aprólékos kérdések merülnek fel mind a két részről: a *mit* és a *hogyan* kérdései.

Mit ismerünk mi általában a finnektől? Mindenekelőtt tudjuk, hogy Finnország az »ezer tő országa«, a finn és a magyar nyelv néhány szava igen hasonló, — de erről az átlagember még annyit sem tud, amennyi a két nyelv rokonságának megértéséhez minimálisan szükséges. Egy svédnyelvű finn film bemutatásakor a következő beszélgetést hallottam a mögöttem lévő sorból: »Érdekes, hiszen ez majdnem olyan, mint a német«. A hölgy válaszolt: »Hát persze, hiszen ők is árják, mint mi«. Mind a finn, mind a magyar iskolákban rendeznek »néprokossági napokat«. Igaz, nálunk csak akkor, ha a »körülmények szerint lehetséges«. Mindez azonban még arra sem elegendő, hogy egy átlagos középosztálybeli ember sejtjen valamit

a finn nyelvrokonságról. No és még tudjuk azt is, hogy Finnországban mindenütt van szauna, de erről is azt hallottam nemrégiben egy előkelő lársaságban, hogy a gőzt kilencvenfokos hőmérsékleten bocsátják a meztelen testre, majd kirohannak a hóba, meghemperegnek benne s megint visszaloholnak a kilencven fokba. Tudunk még valamit a Lottákról és sokat beszélünk arról, hogy nálunk is meg kell valósítani, mindenekelőtt egy, vagy több »tábornokasszony« szereplésével. Tudunk a *Kalevaláról*, de alig olvassuk, nem elég előkelő, hiszen Babits meg sem említi a világirodalomról írott könyvében. (Tőle magától tudom, hogy nem olvasta.) Ezzel az átlagember ismeretei be is fejeződnek. Már most, a tudományos, — főképp nyelvészeti — munkákat nem említve, a finnek művészetéről közkézen forgott Ohquist igen jó műve, de nem kapható, prózai irodalmukból Larin Kyösti, Linnankoski, Aho, Pietilä, Oravala, Erkko egyikét műve jelent meg régebben, újabban pedig N. Sebestyén Irén ragyogó fordításában Sillanpää *Nourena nukkunut-ja* és *Miehen tie-je* kellett nagy feltűnést és ért meg több kiadást Kiadták még Sillanpää egy kisebb művét, Maila Talvio *Darvak-ját*, Järnefelt *Koivikko lakói-t*. Linnankoski *Menekülés-ét*, az én fordításomban Kivi *Hét testvér-ét*, Järventaus *Kereszt és varázsdob-ját* s most van sajtó alatt a *Mennyei mester*. Järventaustól, de gyenge fordításban olvashattuk a *Hyljätty kylä* című regényt is, *Kis falu a világ végén* címmel. Ugyancsak N. Sebestyén Irén fordításában adták ki Mika Waltari regényét: *Antero nem tér vissza*.

Bár nem törekszem teljességre, hiszen nem az a célom, hogy a magyarul megjelent finn művek, vagy a finnül megjelent magyar művek bibliografiáját összeállítsam, ez mégis eléggé sovány anyagnak mondható. Még akkor is, ha hozzászámítjuk a Vikár Béla utólérhetetlen fordításában időnként újra és újra megjelenő *Kalevalát*, bár nem prózai mű. Mindenesetre élén jár a szintén nem nagy számú s gyakran silány fordításban kiadott költői műveknek. Még régen, diákkorunkban olvastunk Eino Leino egy versgyűjteményét *Tavasziünnepi dalok* címmel Somkuti dőcögő fordításában, ez a *Maaliskuun lauluja* című ciklust foglalja magában. Bán Aladár *Kanteletar* címmel adott ki dalszövegeket és számtalan népdalt fordított magyarra Vikár Béla is. A nagy finn lírikusokat azonban ma is alig ismerjük. A ma már megkívánható tökéletességgel Képes Géza fordít, míg Zolnai Gyula nemrég megjelent *Északi lant* című gyűjteménye nehézkes klapanciák süket zörgésébe fojtja a finn nyelv utólérhetetlen zeneiségét s hajlékony báját. A hiányokat lassacskán a nemrégiben megindult *Finn füzetek* kívánja pótolni, hogy milyen eredménnyel, még nem mondható meg.

Nemzeti Színházunk igen gyenge fordításban mutatta be Järviluoma híres népi drámá-

ját, az *Északiak-át*. Ennek operaváltozatát is láthattuk Operaházunkban. Ugyancsak a Nemzeti Színház adta elő Tervakoski két drámáját, a *Niskavuori asszonyok-át* és a *Niskavuori kenyer-t*. Meg kell még említenünk Larin Kyösti *A csillagok felé* című megbukott darabját is. Sajnálatos viszont, hogy a Somkuti elavult fordításában már régen megjelent ötfelvonásos drámát, az *Aino-t*, nem fordítatják le színházaink s nem mutatják be. Így Erkko darabja elfeledett könyvben porosodik, legfeljebb annyi hatása volt, hogy ma, ha valaki finntárgyú költeményt, regényt, elmefuttatást ír, a kötelező szentimentális, szőke finn leányzót Aionak nevezi.

Mondom, csak azt említem meg, ami valamilyen okból, — akár a mű fontossága, akár a fordítás értéke, vagy silánysága miatt — példaképpen megemlítené. Iróink eleddig csak igen csekély mértékben érdeklődtek a finn irodalom iránt. Míg zuhatag módjára ömlött és ömlik a sok angol, francia, német, amerikai regény, míg az orosz remekírók úgyszólván hiánytalanul helyet foglalnak házi könyvtárainkban és a svédek, norvégek is elég szerencsés csillagzat alatt születtek, hogy kíváncsiságunkat fölkeltsék, a finnek, bizony, mostoha sorsra jutottak éppen a magyar testvérnép körében. Csodálatos, hogy milyen játszi könnyedséggel tanult meg fordítóink légiója franciául, angolul s egyéb nyelveken s milyen borsódzó háttal tekintett a finn nyelvre. Csak mostanában, hogy a finnek kezdenek »divatba jönni«, kerül a könyvkereskedők polcára egy-egy finn mű.

Az ifjúság mohó érdeklődésének köszönhető viszont a Finnországról szóló könyvek és füzetek egyre gyarapodó nagy számának megjelelése. Ezeket itt felsorolnom is lehetetlenség. Riportkönyvek, útirajzok, a finn hadseregről szóló ismertetések, a Lották működését bemutató füzetek, a finn otthonkultúra, a népnyelvkutatás, Karjala s egyéb, a finn élet legkülönbözőbb területeit ismertető művek látnak szinte hetenként nyomdafestéket. Van közöttük sok elsőrangú mű, mint pl. Teleki Pál gróf és Kogutovitz Károly műve a finnekről és észtekről. Átányi István regénye, az *Északi hűség*, Weress Jolán finom könyvecskéje, a *Virágos finn otthonok*, Papp István okos, tárgyilagos műve, a *Finnország*, Rác István kis műve: *Olin Suomesa*, de van olyan silányság is, mint Erdődié, vagy azé a három ujságíróé, aki hihetőleg az újjából szopta finnországi élményeit, azt írván Fanni Luukkonenről, hogy nappal szürke lottaruhában tevékenykedik az »egyszerű« lották sorában, este pedig kivágott estélyi ruhában tapossa a szíveket. Az efféle, gyorsforralón készült felszínes riportoknál értékesebb szolgálatot tesznek a finnből fordított háborús emlékiratok és összefoglaló történelmi ismertetések, amilyen pl. Virkkunen könyve, az *A harcoló finn hadsereg szelleme*, Siilasvuo műve, a *Suo-*



*mussalmi*. Kuortti megrendítő írása, a *Pap-száműzött, szökevény*, Jaakkola élvezetes, könnyed művecskéje, az *A finnek története*, vagy Kettunen *Finn évszázadok*-ja. S alig mérhető az a szolgálat, amit a jó öreg Szinnyeif *Az ezerlő országa* című könyve és Finn-magyar szójegyzéke, Finn-magyar szótára, Weöres Gyula *Magyar-finn zsebszótára*, Györffy és Zongor játszva tanító finn nyelvtanai végeznek. Szinnyeif szótára már évek óta nem kapható, elkeseredett vadászat folyik reá az antikváriumokban, a többi ismertető mű sokezer példányban, ronggyá nyúve forog lelkes diákjaink kezén.

Mit ismer már most a finn testvér tőlünk, mit tud rólunk?

Az átlagember ott is a hajdani osztrák-magyar propaganda helyét oly csodálatos tökéletességgel betöltő, szellemét oly gyanús megértéssel továbbplántáló idegenforgalmi propagandánk nyomán alkot képet rólunk. Ebben a hazug képben méltó helyet tölt be a pusztá, a cigány, a tűzrólpattant temperamentumos menyecske, a bor, a gatyá meg a rokolya. És bár az utóbbi években sok történet a magyarság igazi ábrázatának megmutatása érdekében, még hosszú időnek kell eltelnie, amíg e hazug tschickosch-gollasch-mikosch romantika méltóbb, magyarabb és emberibb arculatnak engedi át a helyét. Bámulatos, hogy míg a németet, az angolt, a franciát, az orosz, a világ minden népét elfogadják olyannak, a milyen, görcsösen ragaszkodnak a magyar Mikosch-hoz s valljuk csak meg, ebben nem csak ők hibásak. Hibás elsősorban az a sok tulipiros-hupikék népszínmű, amit szerte egész Finnországban jobb ügyhöz méltó buzgalommal, ordító túlzásokkal s rikkító rendezésben játszanak, mérhetetlenül hibás a magyar rádió, amely éjjel-nappal cigányzenével árasztja el az étert, s mindezt megtetézi az álmagyar nóták ponyvatömegével. Hibás a Magyarországról elterjesztett sokezer reklám. Így az értékes, komoly s igazi magyarok gyakran csüggedten hallgatnak el, amikor fölharsan az árvalányhajás álmagyarság rikkantása.

A mélyebben látó finn, természetesen, reálisabb képet alkot rólunk. Különösen azoknak a tapasztalatai alapján, akik megfordultak nálunk. Sajnos, nekik meg sok okuk van rá, hogy makacs elkendőzési tevékenységünk ellenére is észrevegyék a magyar élet hibáit és hiányosságait. A finnek nem kárörömmel, nem is ellenséges érzülettel szemlélnek minket, hanem a testvér szomorúságával s egyben büszkeségével. Meg tudják érteni sajtóságos földrajzi helyzetünkéből, nemzetiségi viszonyainkból, történelmünk tragikus fordulataiból, sorsunk súlyosságából eredő hiányosságainkat. Mindez mit sem változtat irántunk táplált őszinte szeretetükön.

Kapcsolataink alapját a nyelvtudomány nagy művelői rakták le, azonban ezzel nem kívánok foglalkozni. Az annyiszor kicsúfolt finn-

ugor szógyökök igen szívós, életrevaló gyököknek bizonyultak, hatalmas ágakat hajtottak, csodálatos virágokat és dús gyümölcsöket termettek. A finnek »nagy nemzedéke«, amely megteremtette a modern népi Finnországot, például módon kivette részét a rokon magyar nép megismerésének és megismertetésének munkájából, méltón ahhoz a hatalmas erőfeszítéshez, amit Suomi minden finn-ugor nép felkutatásának s tudományos megismerésének terén kifejtett. E ragyogó ludósok és nagy erkölcsi felelősséget érző férfiak sorában hadd említsen meg Antti Jalava nevét. Magyar nyelvtana út-törő munka volt a magyar nyelv megismerésének s olgálatának. Nem szabad megfeledkezünk *Magyarország* című művéről sem. Az ő nyomdokába lépett újabban Lakó György könyve is, az *Unkarin kieltoppia s az egyetemi hallgatók számára készült Magyar olvasókönyv*, bár elég kifogásolni valót találunk a szemelvények kiválasztásában. Nagy hasznát veszik N. Sebestyén Irén kitűnő magyar nyelvtanának is.

Linnankoski, megalapítván a *Suomalaisuuden Liitto-t*, megindította a *Fenno-Ugria* című magas színvonalú, előkelő folyóiratot. Matti Pesonen szerkesztésében, sajnálatos megszűnéséig, kitűnő cikkek, tanulmányok láttak benne nyomdafestéket. A nyomába lépő *Heimokarsa* és *Heimotyö* meg sem közelíti a *Fenno-Ugriát*. Nem szabad elhallgatnunk a jogos bírálatot, a finn-magyar kapcsolatok ügye megkívánja ezt. Amiként nem hallgatjuk el azt a nézetünket, hogy *Északi rokonaink* c. folyóiratunk lehetne tartalmasabb, tárgyilagosabb, mélyebben járó, meg kell mondanunk azt is, hogy mind a *Heimokarsa*, mind a *Heimotyö* hívebben ragaszkodhatnák a *Fenno-Ugria* szigorú mértékéhez. Linnankoski és Pesonen magasrátűzött céljaihoz, kevesebb érvényesülési lehetőséget nyújthatna a személyes érdekeknek, kisebb teret a felületes zsurnalizmusnak s itt-ott tán a szorgos dilettantizmusnak is. A finn-magyar testvérnép kölcsönös megértését szolgálja a Helsinkiben megjelenő *Finnország* c. folyóirat is.

A magyar lélekről és életről azonban mégiscsak az irodalom nyújt megbízható képet. Irodalmunk világviszonylatban is nagy, a finn irodalomhoz mérve pedig különösképpen az. Óriási feladatok hárulnak ezen a téren a finn fordítókra és kiadókra. Álmunk és vágyunk az volna, hogy egész irodalmunkat, annak minden nagy korszakát és fémekművét ismerjék Finnországban, ez a vágyunk azonban belátható ideig aligha valósulhat meg. Különösen, ha a finnre fordított magyar művek egyre hanyatló értékét nézzük. Régebben, ha nem is kielégítő mértékben, de inkább a jobb magyar műveket adták ki finnül. Gárdonyi művei közül az *Egri csillagok*, a *Láthatatlan ember*, az *Isten rabjai*, a *Bor*, Jókaié közül az *Új földesúr* és rengéteg elbeszélés. Mikszáth *Szent Péter esernyője* s egy-két más mű szerepelt a magyar kiadványok

sorában. (Bár itt is kifogásolhatjuk, hogy Jókainak éppen az a regénye szólalt meg finnül Jalava kitérő fordításában, amely Ankerschmidtjeinknek a magyar föld iránti rajongását dicsőíti.) Otto Manninen, a mély gondolkodó és klasszikus költő egyenrangú fordításban adott ki egy kötet magyar balladát és népdalszöveget, egy kötet Petőfi-költeményt, Arany *Toldi estjének* fordítása pedig velekszlik az eredetivel. Madách *Az ember tragédiája* is elkészült Ly fordításában. De már nem örvendezhetünk a sehol szűnni nem tudó Herczeg Ferenc-műveknek, bár a valóban magyar írónagyság, Móricz Zsigmond is szerepel *A boldog ember* című remekművével. Egy király — két cigány, egy Móricz, két Molnár Ferenc. A magyar ponyvairodalom hódításának sorát legutóbb Harsányi Zsolt egy-egy testes munkája fejezi be s még hozzá, amint az újabb kiadásokból látszik, nem sikertelenül. Adyt, Babitsot, Gyónt is képviseli néhány fordítás, Tamási Áron, Surányi, Karinthy, Nyírő néhány novellával szerepel, de mellettük találunk pl. Nagy Endrét is. Hadd említsem meg a teljesség kedvéért a magam egyik regényét s néhány novelláját is Helmi Helminen s mások fordításában.

Hogy a finnül megjelent magyar művek értéke olyan egyenetlen, abban nem a finn kiadók a hibásak, mert hiszen tapasztalatból tudom, hogy nagyműveltségű, jószándékú s a magyarságot nagyrabecsülő kultúreberek, hanem a tanácsadók. Ezek egy része vagy a pillanatnyi siker, vagy a személyes érdek, rokonszenv, tisztulatlan politikai tájékozódás csalóka mértékét követi, vagy egészen egyszerűen nem ismeri és nem éli eléggé magyarságát, nem eléggé kultúrált, ízlése ennél fogva bizonytalan. Vagy a magyar sajtó reklámharangjainak zenébonájára fülel. Igen nagy, nemes és felelősségteljes feladat hárul ezért a helsinki-i *Magyar Intézet* mindenkori vezetőjére s külképviseletünk minden tagjára.

Még inkább így áll a dolog a színdarabok fordítása terén. Itt azután elrettentő jelenségek keserítik a magyar embert. Csóstitül szerepelnek a finn színházak műsorán Fodor Lászlótól Lakatosig, Molnár Ferencig, Lengyel Menyhértig mindazok a talmi művek, amelyek néhány évvel ezelőtt rázúdultak nemcsak a magyar, de minden világtáj színpadjaira. Mi e fullasztó áradatból úgy-ahogy kilábalunk. Finnországban azonban a hacacárés népszínművek tömege mellett ezek a magyarnevtű szerzők által iparilag gyártott silányságok csak nem akarnak lekerülni a lámpák fényéből a süllyesztőbe. Egy cikkemben bővebben tárgyaltam már ezt a kérdést, így ezuttal csak futólag érintem. *A bajok legfőbb oka, hogy mindmáig nincs magyar színpadi ügynökségünk*, idegen érdekeltségeink pedig, behálózván az egész világot, csak azt a fajta színpadi irodalmat viszik külföldre, amely szívükhöz-zsebükhöz a legköze-

lebb áll. Zilahy *Süt a nap*-ja és *Tűzmadár*-ja, Hunyady *Feketeszáru cseresznyéje* még kivétel az alól a szabály alól, hogy külföldi színpadon a magyarságot csak az idegenlelkű ponyva képviselheti. Ennek az állapotnak sürgősen véget kell vetnünk valamilyen módon. Ha másként nem lehet, külképviseletünknek kell jótanácsal és felvilágosítással szolgálnia a finn színházak vezetőinél.

Mondottam, hogy a magyar zenét az enerzált cigánymuzsika, a sírvavigadó álromantikus műdalok s a leghitványabb zenei ponyva hemzsegsége miatt milyen nehéz, szinte lehetetlen közelvinni a finnekhez. Csodáljuk-e, hogy ők is magyar népzeneének hiszik a cigányzeneinváziót, amikor maga a magyar rádió is »aires populaires«-nek nevezi idegennyelvű műsorjelentésében? Vajjon nem joggal gondolja-e a finn, hogy a magyar rádió éppen azért szentel műsorában annyi időt ennek a fajta muzsikának, mert szívből fakadt magyar népzene? Egyszer egy kitérő finn társaságban voltam, amikor a rádióban megszólalt a cigány. Kikapcsoltam a rádiót. Ismerőseim ezen megütözköztek, majd amikor magyarázni kezdtem, mi a magyar népzene s mit művel a cigány, hitetlenül rázták a fejüket. Ha így áll a dolog, miért muzsikáltatják folyton a cigányokat? S miért nevezik ezt magyar népzeneének? Tudom, szívükben gyanús magyarnak tartottak. Azt hitték, kozmopolita vagyok s megvetem népem zenéjét.

Színpadon pedig ugyanazt a ponyvát kapja a finn közönség zenében is, amit prózai művekben. Egyfelől az *Antónia*, a *Kék róka*, a *Gyurkovics lányok*, másfelől Kálmán Imre *Cirkuszercegnője*, vagy Lehár silányságainak egész sora. Így csak Erkel most bemutatott *Bánk bán*-ját, Kodály régebben előadott *Háry János*-át, és *Székely fonó*-ját írhatjuk a magyar kultúra finnországi mérlegének javára. Kártékony zenei propagandánk eredménye viszont, hogy a *Székely fonó*t nem értették meg s megbukott. Am annál boldogabb örömmel emlékezünk meg kint járt leventecsoportunk szerepléséről. Ez némi mutatót adott a finneknek népi kultúránk káprázatos kincseiből, meg is hódította egész Finnországot. Dehát hogyan vesse el a finn Hubay *Csárdajeleneteit*, ha többnyire magunk is ezt hallgatjuk szívesen s ezt hisszük magyarnak? Hogy ne érezze különösnek, szokatlannak, idegennek a finn Kodály zenéjét, ha nálunk is, még ma is gyakran »oláh zenének« csúfolják? A hiba bennünk rejlik, hivatalos és nem hivatalos kultúrpolitikánk, kultúrális életünk, sajtónk, rádiónk, színházunk, s nem utolsó sorban pedagógiánk a felelős érte.

Hogy milyen tragikomikus esetek történnek a finn-magyar kultúrális élet területén, azt egy-ál-Jókai könyv mutatja a legékeesebben. *Valekuollut* — Tetszhalott — címmel Jókai neve alatt egy szörnyűséges rémregény bukkant föl a Finnországban sajnálatosan virágozó ponyva-

irodalom dús mezején. Az elképesztő szadista zagyvaság sokezer példányban forog a ponyvára éhes nép között. Mondanom sem kell, hogy Jókai efféle mű írására sohasem vetemedett, de meg lehet-e magyarázni minden finn olvasónak egyenként, amikor e szennyirat alapján azt kérdezi a magyartól, igaz-e, hogy a magyarok folyton verekednek, hogy az állítólagos Jókai-mű közönséges üzleti csalás? Ugyanígy közönséges szemfényvesztés azoknak a műveknek nagyrésze, amelyeket magyar gyanánt zúdítanak a jóhiszemű finn közönségre. E prózai és zenei szemét beláthatatlan kárt okoz nekünk, magyaroknak. A kultúrát, izléssel rendelkező finn udvariasan s finoman hallgat, még talán meg is nyugtat bennünket, hogy amit kapott: szép. Magában viszont gondol, amit akar. Az egyszerűbb tömegek pedig kritika nélkül beveszik, ha már mi magunk adjuk be nekik.

Magyarország ismeretét szolgálják, vagy akarják szolgálni az ismeretterjesztő művek szerzői. Nem akarok túlságosan aprólékos lenni, ezúttal is csak megemlítsek néhányat, vagy mert igen jók, vagy mert céljukat nem érik el. Itt van például egy kitűnő magyar népmese gyűjtemény, Kivekás munkája. Ez felhasználatlanul porosodik könyvtárak mélyén. Ezzel szemben a közelmúltban jelent meg egy zs. dő hölgy meséskönyve s ez közkezen forog. Általában jobb, ha a magyar propagandát inkább finnek végzik, mint magyarok. Ez lélektani igazság. A mi propagandacszközaink gyakran túl erősek a finn ízlés számára. Ők nem szeretik, ha valaki önmagát dicséri. Ez a hibája a magyarok közreműködésével készült Musika-könyvnek is, az *Unkarin kirja*-nak. Budapest fürdőinek propagandája ez, mondja a finn s némi joggal. Ugyancsak célját tévesztette a reviziós propaganda is. A keresztrefeszített Magyarország képe s a hasonló izléssel szerkesztett szöveg nem egyszer kellemetlenül hatott, sűrű panaszkodásaink helyett többet mondott a gyakran jelentéktelenné látszó, de kézzelfogható tény, s a hálór bizakodás, hogy sorsunk kerekén a magunk erejéből fordítani fogunk. A finnek irántunk táplált szeretetét úgy biztosítjuk legjobban, ha a nálunk megforduló finn papok, énekesek, írók, tudósok, politikusok odahaza megjelenő írásai *igazat* mondanak rólunk. Ilyen írásokban nincs is hiány. A jó szolgálatot tevő művek közül örömmel kell megemlékeznünk Kettunen *Suomen heimon kirja* c. művéről, Yrjö Liipola, a sokáig közöttünk élt szobrász Marja országról szóló könyvéől, a magyarok közül tiszteletet érdemel Bán Aladár *Unkari* című könyve, Domanovszky *Unkarin historia*-ja, Penttilä *Unkarin kirjallisuuden historia*-ja. Még magyar szakácskönyv is akad. És végezetül, hadd emlékezzem meghalott szívvel néhány barátomra, Magyarország tisztaszívű szerelmésére, Arvi Järventausra. Finn nyelvű történelmi remekműveink hiányát ő magyartárgyú történelmi regényekkel iparkodott pótolni, *Maahantulo*, *Savuava maa* és *Sydänpolltajat* c. regényei jó szolgálatot tettek nekünk Finnországban, de nagy számban írt cikkei is, amelyeket finn napilapok közöltek. Magyarországon tett utazásairól, élményeiről, tapasztalatairól és véleményeiről utolsó könyvében, az *Ikevien pajujen maa*-ban számolt be. Megható szeretettel, gyakran gyermeki naivsággal szól róunk. Megérdemli, hogy őszinte hálával gondoljunk reá haló poraiban.

Baráti kapcsolatainkat, természetesen, nem csak a tudományos vagy ifjúsági intézmények és társaságok gyakori érintkezése tartja fenn s mélyíti el hatásosan, hanem a külön erre a célra alakult társadalmi egyesületeké is. Igaz, hogy ezek feladata nemcsak kulturális esték rendezése, könyvek kiadása és terjesztése, hanem a rokon vendégek fogadása is, így hát gyakran több energiát szentelnek pohárköszöntők tartásának, szórakoztatási programok lebonyolításának, fogadásoknak, mint amennyi a mélyebb megértés szolgálatára fordítódik. De hát mindenütt kellene — s vannak — mozgékony emberek, akik boldogan szónokolnak, szívesen vacsoráznak s a hivatalból megjelenő előkelőségek szundikálását mozgékonyaságukkal leplezik. Talán itt is, ott is több a »juhla«, az *ünepség*, mint amennyi kellene s helyesebb volna több áldozatot és fáradságot fordítani örökértékű művek kiadására és terjesztésére, fontosabb lenne a sajtó helyes és tárgyilagos, nem annyira a személyek, mint inkább az ügy érdekét szolgáló tájékoztatása, nyelvviskolák szervezése és fenntartása s hasonló ezer feladat elvégzése, de mindennek magától kell kiforrnia s ki is forr, ha nemcsak lelkesedéssel, vagy irigyen nézzük mások tevékenységét, hanem bíráljuk és segítjük is. És áldozatkészségben sem a finn, sem a magyar kormány részéről nincs hiány.

Mindennek a végén fölbukkan azonban a kérdés: *mit cselekedjünk?* Tennivaló, bizony, sok van, a megművelendő szülő nagy s a szülőmunkás kevés. Szívünkre tett kézzel kell magunkbaszállnunk s megkérdeznünk: vajjon *megteszünk-e mindert, amit lehet?* Kértük-e, hogy a magát magyarnak nevező sajtó méltón és sűrűn foglalkozzék nem annyira a finn-magyar kapcsolatok társadalmi eseményeivel, hanem inkább a finn kultúráéval? Nem kell-e elmarasztalnunk rádónkat is efféle mulasztásokban? És színházaink nem szolgálhatnák-e jobban a finn kultúrát magyar földön, mint ahogy eddig tették? Nem kívánok sem neveket, sem intézményeket, sem állami hivatalokat és főurakat felsorolni, hogy fejükre idézzem hibáikat. Nem akarok vádolni sem társadalmi egyesületeket, társaságokat, sem ifjúsági vagy munkásszervezeteket. Ehelyett néhány gyakorlati kérdést vetek fel.

Vajjon nem volna végre itt az ideje, hogy egy tekintélyes, magasnívójú, finn-magyar nyelvű folyóiratot állítsunk szolgálatba a két testvérnép kultúrájának megismertetésére? Nem lehetne erre a célra elegendő pénzt és munkajelöltet biztosítani? És nem volna-e helyes nálunk finn, Suomiban magyar kiadókat, vagy akár csak kiadóosztályt szervezni? Nem lehetne s nem kellene-e eköré minden igaz magyar érdeket és értéket odasorakoztatni? Nem volna szükséges imponáló terjedelmű finn irodalmi antológiát kiadni, ahogy van számtalan kitűnő idegen antológiánk? Nem kellene ellátni a rádiót rendszeresen finn kultúrális anyaggal s ha már erről van szó: nem kellene jól fogható hullámhosszon, akár Budapest I. hullámhosszán, finnnyelvű műsort rendszeresíteni a finnnek számára? És egy pedagógiai kérdés: vajjon a német, latin, görög, francia, angol, olasz nyelv tanítása mellett, vagy valamelyik helyett a magyar nyelvoktatás keretén belül nem volna-e helyes a finn nyelv elemeit is tanítani, már csak anyanyelvünk megismerése és meg-

értése kedvéért is? Nem lehetne-e ezért fölemelni a heti két magyar órát a felsőbb osztályokban, mondjuk, háromra? Nem használna-e rohamosan romló nyelvérzékünknek, nem termékenyítené-e meg gondolkodásunkat ez, a rengeteg indogermán nyelv túlzott erőszakolása ellen adagolt némi kis finn orvosság? Arra már gondolni sem merek, hogy elsorvasztott zenei oktatásunk s ezzel magyar lelkiségünk jó egészsége mennyit nyerne, ha a magyar népzene rendszeres oktatása mellett a gyermekek egy kis finn népzenei oktatásban is részesülnének. Idegen »tandalok« helyett a rokonnépek zenéje csak hasznára válnék a magyar léleknek, gondolkodásnak, érzésvilágnak. S az egészséges öntudat fejlődésének. Finnországi ösztöndíjasaink számát pedig okvetlenül jelentékenyen emelnünk kell.

És végezetül: itt az ideje, hogy részletesen földolgozzuk a finn-magyar kapcsolatok egész történetét s kiadjuk magyarul is, finnül is, hogy végre lássuk, mit építettünk eddig s mit építhetünk ezután.

Sinka István:

## Balladák

### Gonosz bíró balladája

Katona-dülön magába  
zúg egy veres lombú nyárfa.  
Azt mondják róla, hogy olykor  
minden leveliből vér foly.  
Fa, kit a szél sose ingat,  
ágain hollókat ringat.  
Nagy hollókat, gyászolókat,  
halálért-kiállozókat...

Elt arra egy pusztabíró,  
mindenkit törvénybe-hívó,  
mindenkit vasláncra verő,  
s mindenki életin nyerő.  
Saját lánya megátkozta,  
mikor Both Pált is elfogta.  
Elfogta, bús rabbá tette,  
s idegenbe elvitette.

Elvitette katonának,  
s szép lovait önmagának.  
Am jó Both Pál visszazökölt.  
Akkor meg a csalit között  
meglövette, megölette,  
holdfénynél eltemettette.  
Meg is fogta lánya átka,  
úgy lett vereslombú nyárfa.

S kik vele egy tálból ettek,  
cinkosai hollók lettek.  
Esti szél most a lány, szegény,  
s pusztai csend a holt legény.  
... Katona-dülön magába  
zúg egy vereslombú nyárfa.  
Ágait szél nem ingatja,  
hollóit mégis ringatja.

### Sötét Olt és sárga dongó

Sárga dongó sir az Oltnak.  
A fák bimbói gyászolnak,  
s vas-szirtűek fenn az egek. —  
Nem bánja már Gál Benedek!  
S nem bánja már Külüs Eszter.  
— Tűnnek, kiket az Olt veszt ell  
Vize, mintha hintó lenne,  
megy velük az idegenbe.

Néha, néha elvisz egyet,  
s rak reá üvegszín leplet.  
Néha, néha elvisz kettőt,  
két reménytelen szeretőt.  
Viszi őket megáradva,  
örök csendre, nem bánatra.  
Viszi őket. Sötét az Olt:  
neki már sok dongó dalolt.

## Kodolányi János.

Korán kezdődnek a megpróbáltatásai. Nemes, jó módú tisztviselő-család gyermeke, de őt nagyon vonzza a népi sors, a kálvinista falu; később át



is tér. Meghasonlik az apjával, paraszt származású leányt vesz el, de új családjában meg az Ormánság egyke-törvényébe titkózik. A tökéletes kiábrándultság hangulatában alkotja meg első regényeit. Szó sincs bennük Szabó Dezső falu-eszményítéséről; Móricz tragikus műveinél is komorabb. Visszariasztó indulatokat fest: vak önzést, vagyon-

hajszát, rokonok emésztő gyűlöletét s újra meg újra az egykét, a rendszeres gyermekirtást. Később, színdarabban (Földindulás) az egész országot fölírzza a dunántúli falvak halálharangjával.

Mély emberszeretettel, szigorú erkölcsi érzékkel, vallásos igénnyel mintázza alakjait. Pontos tájszólásban beszélgeti őket, nyelve gazdag, szép, öltöen magyarságú. Költői gyöngédsége eleinte csak üde, hű természetleírásaiban jelentkezik. Ez a részletes külső szemléletesség éppúgy új vonás benne, Móricz nemzedéke után, mint az Erdélyi József Adyékhoz mérten.

Életrátása fokozatosan kiderül, ahogy fölérkezik alkotó képessége csúcsára. Kortársai közt ő keresi legszívesebben a múlt távlatát: történelmi feladatokba kezd. Korfestő ereje vetekszik a Móriczéval. Teljes beleélésre törekszik, még párbeszédeit is valószínű kodex-nyelven fogalmazza.

Először a 13. századról ír trilógiát. Ekkor fordult a magyarság először tudatosan Kelet felé. Juliánus-regényében élénk táru a középkori magyar történelem egész hatalmas színtere, Itáliától, a nyugati városoktól az Uralig. Mikor előzúdulnak a mongolok, Kelet és Nyugat szembeállításában Kelet pártjára kél Kodolányi. A Vas Fiai a falu regénye: áll ingathatatlanul, úgy, hogy szinte nyom nélkül viharzik át fölötte a tatárjárás. Boldog Margitban, a kolostor regényében pedig a középkori magyar katolicizmus hitvilágát kelti életre megrázó mélyen.

Újabbán még messzebb hatol multunkba: a keresztyénség beszivárgását ábrázolja a vezérek korában, a krisztusi Igét, mely diadalmas a gyöngé, hétköznapi reszkető pap ajkán. Népmeséink, babonáink nyomán elhíthetően eleveníti meg a magyar mitológiát, a sámán-hittet. Csak az ő regényei óta él valószínűen a magyar középkor: Kodolányi egyé tudja olvasztani bennük a történelmi tudatot és a népi hagyományt.

*Juhász Géza.*

*J. J. Erdélyi*

*1944. Febr. 2. A.*

*24.*

# ZÁRT TÁRGYALÁS

IRTA: OLÁH GYÖRGY

Az író több hónapos kietlen fogság után szűk börtöncellájából egy csillármáglyáktól fényesen kivilágított nagy üres tárgyalóterembe cipeleg — így kezdődik Kodolányi János „Zárt tárgyalás” címmel most megjelent tanulmánykötetének ugyanily című keserűen kúnos alegóriája. — A ráccsal elzárt bírói emelvény asztalán már ott tornyosulnak bűnjelként az író összes művei, regények, szindarabok, novellák, tanulmányok, cikkek, versek, egy huszonnégy-esztendősi írói pálya egész termése.

Nagysokára bevonul a bíróság. A jobboldalra ülő borotváltarcú bíró vállszijas feketeinget visel. Nem nehéz felismerni: ő ezen a jelképes tárgyaláson az ügynevezett szélsőjobboldali eszmék, a nemzetiszocialista-fasiszta gondolatok megtestesítője. És már az első mondatainál érzed, hogy legalább ugyanolyan ellen-szenves alak, mint a baloldali bíró, akinek vastag bajuszáról, munkás-zubbonyáról messze leri a proletárdiktatúra, a szovjet-bolsevizmus. Az elnök peccsenyéképű, kerektekés, pocakos férfiú folyton Máraiért lelkesedik. Ő képviseli a polgári liberalizmust ezen a tárgyaláson. Első perctől érzed, ezek hárman halálra fogják ítélni szegény író, nem csupán művei, gondolatai, hanem már pusztán létezése miatt is. Hiszen filozófiai tanulmányának is beillő védekezéséből egy-kettőre kiderül, hogy a nemzetiszocializmust egész faji mithoszával együtt, éppen olyan sekélyes, selejtes, multszázadi gondolatrendszeréből táplálkozó világszemléletnek tartja, mint az Istentagadó bolsevizmus sivár történelmi materializmusát, vagy az elnök úr gyáva, urbánus, polgári liberalizmusát.

Az író kiáltva hirdeti bírójának, hogy Rosenbergek és Engelsék közt nem is tántog olyan nagy szakadék. Egyik a fajtát emeli mithikus magasságba, a másik az osztályt. Egyik egy bizonyos monopol-kapitalizmus érdekében szól, a másik bizonyos kollektívizmus érdekében, de lényegében mind a kettő tagadja a transzcendens világot. És lényegében mindkettő ugyanúgy, mint az elnök úr által képviselt századvégi polgári liberalizmus, a luciferi civilizációért küzd és nem az isteni eredetű kultúráért. Az élet, a test kényelmét szolgáló anyagi haladásnak, a technikai civilizációnak a rabja. Azt tartja az emberi fejlődés szempontjából a legfontosabbnak. Mindhárman természetfölkötötti erőkben állnak s a természetfölkötötti erőkben állnak igazi szimbólumteremtő kultúrák harmóniája helyett „a hasznosság elvén alapuló anarchiát” szolgálják tulajdonképpen. Mindhárman a kegyetlen, rideg, Tiszta Ész uralmának képviselői és hordozói tulajdonképpen.

— Volt idő, mikor én is természet-tudományos „alapon” álltam. Sőt: dialektikus materialista voltam. Hit-

tem, hogy a tömegeknek először enni, azután kultúrát kell adnunk — kiált fel a vádlott, mikor a marxista bíró gúnyosan megkérdi tőle: — Tehát Ön hisz Istenben? Aztán kifejti, hogy a tömegeknek valóban enni kell adni, de ez nem minden. Ő számtalan szovjet író művét olvasta „az új szocialista valóság” korának elejéről is, későbbi idejéből is, de rájött arra, hogy a rideg technikai civilizáció képviselői nem tudják végkép elnyomni, mint ők mondják „megnevelni”, a maguk alá kényszerített tömegeket. Ki hiszi, hogy a technikai civilizáció ad abszurdum fejlesztése tökéletesen betetőzi az emberiség életét? Hiába mondogatják a szovjetben tovább hivatalos szocialista ideológiájuk törvényerejű szavait, a lélek örök törvényein, kétszázmillió ember lelkén, ezer év, százezer év lelkén úrrá lenni nem tudnak! Ez a roppant erő egyszerűen csak megrepedt, szétporlasztja a sok papírost, a sok természettudományos okosságot. Egyszerre csak kiderül a technikai civilizációról, hogy nem kultúra, a marxizmusról, hogy nem tudomány!

Kodolányi halálraitelt írója szemébe mondja ezen az allegorikus tárgyaláson három bírójának, hogy gondolatrendszerüknek tulajdonképpen közös a ősapja, az angol az empirizmus megteremtője Bacon, szülőanyja az angol ipari forradalom, keresztapja Robespierre. Eszközei, fegyverei a természettudományok. hívó — bár hitetlen — serege a polgárság. Hiszen mind a hárman, tehát a jobboldali bíró is végeredményben az igazi kultúrát elsorvasztó betoncivilizációért harcolnak. Oly tudományok mindenhatóságáért, amelyek az emberi lélek problémáit sosem oldják meg. Ő ezeket a tudományokat azokra a munkaterületekre akarja szorítani, ahová valók. Építsenek az ember számára vasutakat, lakásokat, hidakat, kórházakat, hozzák rendbe táplálkozását, szójenek neki jó ruhát, lássák el villannyal, fürdéssek meg, teremtsenek tehát tűrhető életfeltételeket, de mondjanak le arról a szemtelen igényről, hogy filozófiát adnak neki. Ez a sekélyes, felületes civilizáció ne tetszelegjen abban, hogy megoldja a lét és nemlét problémáit, hiszen a lélek már régen nem hisz neki, a lélek már csodát vár ismét, a transzcendens világ új megismerését. A lélek rövidesen túllép a francia forradalom óta uralomra jutott Tiszta Ész korszakán és iszonyú kozmikus katasztrófák közepette ismét az anyag fölé emelkedik. Homo sapiens ismét homo magussá válik, felismeri a transzcendentális valóság vakító fényét, s ahogy Jézus idején új szövetséget kötött — vagy helyesebben helyreállította az ősi szövetséget —

Egyedül Vagyunk  
1944. február 11.  
3. 7. 1-2.

a transzcendentális világgal, most egy még újabb szövetség kora fog eljönni, amikor az ember ismét legyőzi a Sátánt, Lucifert, a Fényhozót, amely minden racionalizmusban ott leselkedik, legyőzi a sátáni princípiumot, az anarchiát és a halált.

\*

Eddig szól a Zárt tárgyalás eleve halálra ítélt írójának védekezése. És ez a védekezésbe burkolt vádbeszéd jórésze valóban méltó Kodolányihoz, a nagy regényíróhoz, az Árpádkor nagy visszaálmódójához, kinél mélyebben senki sem hatolt bele a magyarság életének ama korszakába, amikor Kelet és Nyugat, az ősi pogányság és az új kereszténység erői még frissen küzdöttek lelkében. Ez a védőbeszéd, amely rideg racionalista kor civilizációjával szemben oly keleti módon szól az áltált ősi kultúrák természetfölötti eredetű jelképeiről és szimbolumteremtő erejéről, végre hű világnézeti tükörképe annak a Kodolányinak, aki a magyar történelmi regényírás összes mestereit felülmulta régmúlt, régen kőbeveszett korok lelki válságainak, vallási vajadásainak sokszor egészen a révület határán járó látomászerű visszaálmódásában. Méltatlanná csak azoknál a részleteknél válik önmagához, amikor a feketeinges, válszijas jobboldali bíró sekélyes karikatúra alakjával vitatkozva oly kurtánfursán tör pácát korunk nagy nemzetiszocialista eszmei forradalmi fölött.

Igen, minden születő nagy eszmekör első kaotikus korszakának vannak torzszülöttei. Igen, az úgynevezett jobboldali, vagy ha úgy tetszik, nemzetiszocialista ébredésnek is valóban voltak olyan üres, korlátolt frázisokkal szójkozó fenegyerekei, aminőnek Kodolányi a válszijas, borotváltképű jobboldali bíróját rajzolja. De még az ilyenek zagyva, lapos szólamai mögött is meg kell érezni az elfogulatlan főnek: ez az új eszmekör, lényegében éppen az ellen a racionalista civilizáció elleni lázadás, amely akkor jutott első nagy extázisához, amikor Párisban a francia forradalom jakobinusai egy keresztény templom lerombolt szimbolumain az Esz Istennőjét trónra ültették és csúcspontját, talán a végét is. Moszkvában érte el, amikor a bolsevik istentelenek szövetsége a legutolsó nagy kongresszuson templomok tizezereinek raktárrá, mozivá való átalakítását, szentképek és szent könyvek millióinak megsemmisítését, a vallás „ópiumának“ a természetfölötti erőben való hit „maszlagának“ közeli megsemmisülését jelentette be.

Ma már tisztán látjuk, ez az egész korszak mennyire zárt. Kezdődik Voltairékkel és az angol ipari forradalommal, jóideig „felvilágosodásnak“ hívják és végül nyílegyenesen torkollik bele Leninék és Sztalinék nyílt bálványimádásával, abba a nyers bálványimádásba, amely minden Istenhitet, túlvilágot, természetfölöttit nyíltan kiröhögve, egyedül a gépben, az elektrifikálásban, a traktorban, a tankban, a technika és civilizáció csodáiban és a termelési grafikonokban látja az Istent. A nemzetiszocialista-fasiszta ébredés, amelyet Kodolányi most e két-három szólamot tudó pakfong-figurával intéz el, éppen a Sátánnak ezzel a vizóznével veszi fel a harcot. Epper a racionalista nagyipari civilizációban eltévedt társadalmakat akarja visszavezetni és Istenadta természeti törvényekhez. Eppen azért harcol, hogy visszaveresse az embert azokhoz az ősi irracionális erőkhöz, melyek a család, nemzetség, faj tagjait összetartják, a férfit igazi férfivé, a nőt igazi nővé teszik és újra igazi tartalmat adnak az olyan irracionális erényeknek, aminő a hősiesség, az anyaság, a közösségért való szenvedés-vállalás stb.

Kodolányi halálraitelt írója úgy tesz, mintha nem tudná, hogy a nemzetiszocializmus nemcsak Rosenberg mithoszáat jelenti és hogy a ma uralkodó német nemzetiszocializmus csak egy válfaja annak a mi földrésznünkön, de azon túl is jelentkező egyetemcs nagy szellemi megmozdulásnak, amely, mint minden szintézis, sokfajta forrásból merített. Ez a nagy szellemi forrongás tanainál sokszor ugyanúgy hivatkozhat a müncheni Spenglerre, mint a bécsi Otthmár Spahnra, a holland Huizingára, az orosz Berdjajevre, a portugál Salazarra, az olasz Mussolinire, a magyar Prohász-kára, Werner Sombartra, Keyserlingre, sőt még az amerikai Carellre is. Óhatlan persze, hogy egy ilyen nagy társadalmakat, népmilliókat mélyen megmozgató áramlat tömegeiben, jelszavaiban, gondolatformáiban ne érezze meg eleinte az előző korszakok materialista nevelését. Ne kölcsönözzön át sok külső formát az előző korszakból. Már csak azért is, hogy a marxizmus karmából áttemelt tömegekre gyorsabban hasson, hogy a demokrata-szocialista légkörben élt társadalmak hamarabb megértsék.

Kodolányi harcias, feketeinges jobboldali kabaréalakja valóban tele van még a racionalista-materialista civilizáció eszmei salakjával. Szerencse, hogy nem ilyen karikatúra-alakok határozzák meg egy nagy eszmei forradalom végső irányát. És szerencsére igen-igen sokan, akiket Kodolányi ilyen karikatúrának látott, hősi elszánt férfilelkeknek bizonyultak. És éppen ők állnak őt Európa keleti gátján millióan és millióan, hogy a racionalista anyagelűségnek legbaromibb és legsátántibb ellenjárókat

(A vezéreikk folytatása.)

a Lucifer legfélelmetesebb árvizét távol tartsák tőlünk, akiket Kodolányi olyan fölényesen gúnyol. Éppen ők áldoznak életet és vért évek óta, hogy az igazi régi szimbólumtermő kultúrák emlékeiből valami megmaradjon Nyugaton, hiszen ők nemcsak XIX. és XX. század kultúráját védik testükkel, hanem a gótika, a román kor, a középkori kereszténység, a különböző latin kultúrák féltévezredes, évezredes, kétévezredes, de ma is ható emlékeit.

A luciferi felvilágosodásnak, a racionalista beton-kultúrának, korunk nagy bomlásának siet segítségére a *Zárt tárgyalás* vádoltja, amikor ezeket a hősokeket ilyen torz alakká silányítja!

★

És nagyon-nagyon elfeledkezett a *Zárt tárgyalás* írója arról is, hogy amikor ő a Tiszta Ész, a Ráció luciferi munkájáról, az anyagelvűség sátáni rombolásáról és a „hasznosság elvén alapuló anarchiáról“ oly remekül beszél, akkor tulajdonképpen egy, a civilizációkban mindenütt jelenlévő kisebbség ellen mond vádbeszédet. Kodolányi írója megfeledkezik arról, hogy amikor a történelmi anyagelvűség rettentő lelki elferdüléseit vádolja, akkor tulajdonképpen ennek az elferdülésnek a legnagyobb prófétája és evangélistája a zsidó Marx Károly ellen emeli a legnagyobb vádat és ugyanakkor vádat emel a zsidó Freud mester ellen, aki az Istenhittől kezdve az összes természetfölötti forrásokból táplálkodó indulatainkat és érzelmeinket a testiség legalacsonyabb funkcióihoz rántotta le. Annak a „felvilágosodásnak“, amelynek luciferi eredetét oly remekül rajzolja meg Kodolányi, másfélszázad óta a zsidók legszorgalmasabb lámpagyújtogatói.

A *Zárt tárgyalás* akkor volna tehát teljes, ha ezzel a kényes kérdésben is határozott ítéletet mondana, hiszen elképzelhető-e e beteg civilizáció lerombolása és egy új igazi kultúra felépítése e legsátánibb erők kiküszöbölése nélkül?



1944. febr. 17. 339

# Mit mondott a „harmadik oldal” Balatonszárszón?

Kodolányi János, Németh László,  
Szabédi László, Gombos Gyula

A szárszói konferencia minden vitája végső fokon egyellen kérdés körül forgott: létezik-e harmadik oldal a igen, van-e létjogosultsága. A szocialisták természetesen tagadták. Felfogásuk ez volt: csak két megoldás van: vagy haladni a „kibontakozás” útján, vagy nem. A magyar út szerintük csak a most kínálkozó kibontakozás lehet. Aki ezt nem hajlandó vállalni, lehetnek egyébként bármilyen nemes és jogosult szempontjai, végső fokon ellenség. Az úgynevezett harmadik oldal e vagy-vagy felfogással szállott szembe, mert e sokat emlegetett kibontakozás veszélyeit nagyobbban látta, mint lehetőségeit. Az alábbiakban e harmadik oldal szárszói állásfoglalását igyekszünk, amennyire a hely engedi, részletebben ismertetni.

A konferenciát Kodolányi János bevezető előadása nyitotta meg. Az igazság valóságos táljáról leszakadt szavak inflációjáról beszélt. A sajtó és a rádió nap mint nap előnti a világot hamis szóáradatával. Ez az erkölcsi feketepiac talán még veszélyesebb, mint az anyagi értékeké.

A szavak e bődfító áradatában — mondotta — egyre gyakrabban megdöbbenek azon, hogy az emberek a lélek mélyéről felhozott ősi szavakat nem értik. Korszerűtlennek érzem magam. Egyre sürűbben nehezedik rám a kérdés: miért szólsz, kinek szólsz? Hiszen

## e szóáradatban

mindenki másért beszél, mint te. Más mond, mint te. Máskép mondja, mint te. De nemcsak én érzem ezt, mások is a barátaim közül. Ez nem is lehet másként. Mértékünk nem a ma mértéke, hanem a múlté és a jövőé. Azé az emberé, azé a magyaré, aki nek e szóinfláció, e sivár erkölcsi feketepiac kora után kell megszületnie. Testi alakjában már itt is van velünk. Lélekkben születni születik meg.

Ma, amikor a paradoxon, hogy t. i. „a hazugságnak mindig

igaza van”, még teljes sátániságában érvényesül, noha látszólag kikezdte már itt-ott a kérlelhetetlen valóság, megkísérlek szólni ehhez az új, eljövendő magyar emberhez, talán, bár töredékesen, eljut hozzá a szavam. Talán sikerül szembeállítanom önmagával. Hiszen minket, magyarokat, az a veszély fenyeget, hogy elveszítjük magyarságunkat s ezzel fennmaradásunkat, egész életünket is, ha csak egy pillanatra is elveszítjük magunkat. A legkisebb megfélemezést is drágán fizethetjük meg. Mi nem vagyunk burjánzó, vegetatív nép, mint némely nagy népek — oroszok, kínaiak, japániaiak —, vagy akár bizonyos kis népek is — mint a szlovák, a szerb, a török —, mi nem hagyatkozhatunk természetes életösztöneinkre, nekünk szükségünk van a tiszta öntudat, a kíméletlen önbírálat érzékeny irányítójára is. Hasonlók vagyunk a svédnekhez, a finnekhez, vagy hogy még élesebben lássuk a példát: az észtekhez, a lettekhez. A magyarság nem őserdő, ahol kényére-kedvére verseng egymással a fák, bokrok, füvek és gombák rengetege, és ha jég veri, kihajt újra, ha sáska lepi, kizöldül, ha vihar tördeli, új hajlást terem a megmaradt törvön. Mi nem érezzük azt az öntudatlan biztosságot, amit a burjánzó népek. Nem tudjuk átadni magunkat a tudatlan növényi létezés boldog melegének, buja kitérültségének. Történelmünkben sűrűlt a végzet, minden napunk, minden korszakunk egy-egy kicsikart haladék. S ezt a haladékot kell örökkévalósággá nyujtanunk. Mi nem hazudhatunk önmagunknak. De azt sem engedhetjük meg, hogy nekünk hazudjanak. Szemünket éjjel-nappal, jobanrosszban magunkon és az örökkévalóságon kell tartanunk. Ha nem követelünk magunknak örökkévalóságot, elveszítjük a máit is.

Kodolányi után csak két nappal került sor Németh László előadására. Bevezetőjében a magyarság történetét pillantotta át nagy vonásokban. Igyekezett megmutatni,

Magyar Ut 1944.  
febr. 17. 7. sz. 3

# Kodolányi János nyilatkozik

## Fodor József különös irodalomtörténeti visszaemlékezéséről

Az Ujság vasárnapi számában Fodor József kiadós cikkben idézte Karinthy Frigyes hallhatatlan nagy lelkét. E szellemidézés az Ujság jellegzetes ritusa szerint zajlott le. Fodor József lelkes reklám cikkében a többi között a következő meglepő sorokat olvastuk:

„Romantikus idők voltak, Frici, nagy bohém, mindent átsugárzó akasztófahumor lebegett a világ felett: és ez mintha mind belőled áramlott volna, Frici, te komédiák királya. S arra emlékszel-e, mikor Fenyő László, a nagyszerű poéta, beállított egy csomaggal a hóna alatt és azt mondta — te is jelen voltál —, hogy egy író regényét hozza, aki azonnal kimondottan baloldali és tulajdonképpen neki a Népszava is nagyon enyhe és kérte Mikes bácsit, hogy vegye pártfogásába az új embert, névszerint Kodolányi Jánost?”

Gyanakodtunk, hogy Kodolányi Jánost a magyar irodalom számára nem ez a meghitt triász: Fodor József, Fenyő László és Frici fedezték fel, s elmentünk Kodolányi Jánoshoz. Megkérdeztük, mit szól ez irodalomtörténeti visszaemlékezéshez. Kodolányi János a következőket mondotta a Magyar Ut munkatársának:

Nincs nyemre az Ujsághoz a sajtótörvényre való hivatkozással helyreigazítást küldeni, mert nem hederíték rá, mit hisznek s tartanak rólam az Ujság olvasói, a Magyar Ut olvasóival azonban a következőket kívánom közölni:

Fodor József egy idő óta vérszes feledékenységben szenved. Ezen részirnt nem csodálkozom. Így hozzászoktam, hogy akiknek verseskönyvét megjelenéshez juttattam, akiknek lakását megmentettem, akiken betegségük s elesettségük idején segitettem, támogató készségemet támadással, rágalomokkal és gyanúsításokkal viszonzozták. Közöttük szép hely illeti meg Fodor Józsefet. Azon sem csodálkozom, hogy elfelejti azokat a lelkes cikkeket is, amelyeket a Pesti Napló tárcarovatában írt történelmi regényeimről. Az meg különösen nem csodálható, hogy elfelejti azokat az idöket, amikor Meskó Zoltán horogkeresztes — mert akkor még nem volt nyilaskereszt — lapjának, az „A nemzet szavának” belső munkatársa volt, sőt engem kívánt be-  
szervezni a laphoz szerkesztőnek.

Most azonban olyan tényeket állított, amelyek alkalma-

sak arra, hogy az irodalom késői búvárlóit meglepesszék. Az ő munkájuk megkönnyítése érdekében meg kell tehát állapítanom, hogy engem nem Fenyő László „fedezett fel” s nem ő tessékelt az Est-lapok irodalmi rovatába, hanem Móricz Zsigmond. Amikor a Nyugat-ban Sötétség c. emlékezetes elbeszélésem megjelent, ő hívta fel rám Mikes Lajos figyelmét s Mikes levélben kért, hogy az éppen akkor szervezett irodalmi rovatba küldjek kéziratot. Személyesen kerestem fel s maga mondta, hogy Móricz Zsigmond figyelmez-

tette reám. Erre bizonyára emlékszik még többek között Kárpóti Aurél, Szabó Lőrinc és a Mikes-család minden tagja. Fenyő Lászlóval annyi „irodalmi” jellegű kapcsolat volt csupán, hogy több novellám kéziratát rábíztam a miskolci Reggeli Hírlap-hoz való elvitel végett, s azonban a tiszteletdíj átadásáról a mai napig megfeledkezett.

Fodor József beteges feledékenysége hónapok óta aggasztó mértékben nő. Immár minden volt karátját mély szomorúsággal tölti el, hogy most nemcsak néhai Mikes Lajost téveszti össze önmagával, hanem Móricz Zsigmondot is Fenyő Lászlóval. Hogy milyen maszlag, vagy áfium okozza nála ezeket a súlyos tüneteket, nem kutathatom, hiszen író vagyok s nem orvos. Állapota iránt azonban mély részvétet érzek, mert felépülésében ezután nem bízom. Aki Móricz Zsigmondot Fenyő Lászlónak nézi, — gyógyíthatatlan.

Magyar Ut 1944.  
febr. 24. 8. 77. 4

341  
1944. febr. 27.

### Kodolányi János cimére

Gombos Gyula, és a derék, törekvő fiatalember nem sok vizet zárt az iródalomban azon kívül, hogy a Magyar Új és a Magyar Élet című szélsőjobboldali lapokat szerkeszt. Ez a rokonszenves fiatalember 1939 táján azzal akarta érdekessé tenni magát, hogy névtelen cikkeiben kitartóan zsidóbérenczett engem. Hogy rimokban beszéljek káppot is ezért — száz pengő pénzbüntetésért. Most megint érdekes akar lenni a szerelteméltó Gombos Gyula. Miután az ő nyilatkozatai és írásai hírhaválqáknak látsz az érdeklődés felkeltésére, Kodolányi Jánost nyilatkoztatja. Azt velle, hogy ez érdekesebb.

Kodolányi János felém is rázza a botját, úgyhogy nem is tudom, mit tegyek ijedtemben! De igazán nem értem, miért haragszik Kodolányi János? Azért, mert megirtam — igazán nem gonosz szándékból írtam — hogy Fenyő László hozta fel Mikeshoz a regényét (vagy talán közbenjárta az érdekében), mindenesetre kérdezzék meg Fenyő Lászlót. En nem hinném egyébként, hogy rosszul emlékeznek, mert hiszen Fenyőt attól a perctől ismerem. Vagy azért haragszik Kodolányi, mert a hála sokkal nagyobb és méltatlanul feledőbe menő Karinthyról, régt barátomról megemlékeztem? Higgye el Kodolányi, én kitűnő trónak tartom azért őt is, Gulácsy Irén után legjobb történelmi regényíróknak tartom. Aztán miért mondja Kodolányi, hogy hálykos vagyok? Tény, hogy *Osszhang nélkül* című verseskötve megismeréshez, 1937-ben, mint az Ige Istjékára hozzásegített, az Ige névvel Janyanakkor azonban, azt hiszem, hogy ő sokkal több pénzt vett fel na, de nem hányom fel neki. Az is tény, hogy, 1932-ben

regény írtam a *Magyarországban* többek közt, hogy: „Vér a mój vére” című iródalomunk legnagyobbjai közé tartozok. Viszont az is tény, hogy 1938-ban két éven át, amíg a bírósághoz nem fordultam, a nagy részben a lakásán összeállított Magyar Életben szomorú főmédvegyekben társult Gombos Gyulához. ehhez a derék, tö emberhez, aki, ugy látzik hüvelytemből soba nem tud szabadulni miután annyi ír és ír írókham

Kodolányi haragszának — aki már a *Korunk* nem a *Korunk* és a *Népszava* írója volt, hanem mint amolyan hőles ember, és gerinces íróiu, a szélsőjobboldali *Nemzetőr* című lapnak volt a főszerkesztője — az volt az oka nyilván, hogy akkoriban a zsidótörvényjavaslat ellen írtam a *Pesti Napló*-ban. Ugyanakkor ő azzal foglalkozott a *Nemzetőr*-ben hogy régi kártársait, kollégáit, akik könyveit kiadták és híres írói, csi nélik helyile, egymás után kikészítette *Mikes Lajos ellen is nevéll Miklós Andarnól — nekem Mikes paraszolta — és Mikes Lajos akkor utálta meg.*

De hát izazólni akarom Kodolányi Állítását, hogy rossz memóriában van, nem jövök a múltakkal. Kodolányi János csak nyilatkozzék nyilván tovább, nem bocsátkozom vele vitába. Eppen csak arra kérem, ne vesztse el az okos hajós az eszt, éppen olvankor, amikor mindig ügyesen kormányozott hajós, ahogy jelletem, újból karavitan akarja. Egy körütekintő és szeleket mindig célzatosan kihasználó hajós ne legyen azérvédélyes és tulheves, mert az nem méltó egy *Skyllák* és *Charybdis* között olyan ügyesen előrelépő férfiúhoz. Ne menjen vissza velem szemben az 1939-i haraghoz és ne keltse fel bennem az a szánomra kényelmellen fráter, hogy a *Korunk* nyilatkozatai és mind ellennem, kénytelen vagyok neki meghorsítani.

Fodor József

Gyógy 1944. febr. 27. 47. sz. 10.

Kodolányi János:

## Dzsid apa disznót öl

Dzsid kunyhója előtt nagy sürgés-forgás volt. Magasan lobogott a szalmatűz, a füst illata, a disznó keserves sírása idecsalta a környék varjait csakúgy, mint a szállás dologtalan népét. A varjak a szent fákat lepték el fekete gomolyagban, az emberek a tűz körül ácsorogtak s a hóban topogva megjegyzéseket tettek a disznó nagyságára, korára, szalonnájának, hurkájának várható mennyiségére. A varjak is, a népek is irigykedtek. Egyaránt remélték, hogy jut néhány falat a disznóból, ha kellő ígérettel bámulják. Dzsid kis fekete kutyája haragudott a varjakra is, az emberekre is. De mert az embereknek mégsem mert nekimenni, a fákat ugatta vékony, dühös hangon.

Kati pedig, a táltos zömök, kócos lova, egykedvűen kapálja patájával a földet s turkált erős orrával a hó alatt megbújt fű után.

Dzsid apa mogorva volt, szóltalanul térült-fordult a disznó körül. Mióta Ojbarsz elment, nem volt üccse. Nagyorrút, a buta kamaszt vette maga mellé. A sovány, lomha nagyorrú fiú azonban érzékellen volt a táltosság iránt, a bölcsesség vizéből nem akart, de nem is tudott kortyolgatni, így Dzsid napjai mérgeződések közepette multak. Különösen mogorvává tette az az éjszaka, amikor Szakcs fiai megrohanták Fonoldot s dúltak, égettek, raboltak dühükben. Dzsid apa dobja nemhiába jövendölt rosszat. Tar Szerind váratlanul meghalt. Alig siratta el a nép, alig múlt el a gyász, máris új csapás következett. Kigyúlt a szállás, égtek a házak, ordítottak a férfiak, visítottak az asszonyok. Ojbarsz eltűnt az őrnaggal, Oragirral, meg Filessel, Karvaly bátya unokájával együtt. Később hallotta, hogy Bese úrhoz futottak, a nép várta is vissza, de Dzsid érezte, a szép napok örökre elmúltak.

Még ez az ajándékba kapott testes disznó sem tudta kellőképp fölvidítani. Mi az: egy disznó? Tengrinek ajánlotta, gonddal leszúrta, de tort kéne tartania s ezek az éhes szájtátók megzabálják előle az egészet.

Gyorsan, némán szabdalta, darabolta, dúlta a disznót egy hosszú vágószéken, inge könyökig feltúrve, kucsmájára szállongott a hó.

— Vidröt, te mulya! — kiáltotta Nagyorrúnak. Tik meg ne tátsálok szátokat, hanem belet mosjatok, hé! — ripakodott a nőkre. Bolond velág, gonosz emböriség. Már kámjuknak sem segínek.

— Mért nem hárejtád el fejünk felül a bajt? — felelt Vágottfejű bátya. Szétvetette csizmás lábát, kezét összekulcsolta a farán, rancos képe gúnyos és dühös volt egyszerre. — Mi csoda kám vagy te? Urunkot megölék, fiát el-

kergeték, falunkat földulák... Te csak hallgass. Nincs már neköd erőd.

A suhancok röhögtek, a nők ijedten vihorásztak.

— Sömmi bánat, — szólt közbe szép zengő hangon Boka, Tar Szerind volt lovásza. — Míg urunk élt, nyugodjék, neki munkálánk. Mőte Szakcsfia Pata az úr, nékie munkálunk. Egykutyá.

— Meg osztán neköd azért vagyon disznód, — toldotta meg a fojnagy méltóságosan s kimérten. — De magam disznát elhajták Szakácsiba.

— Segítségöd es vagyon, — kiáltotta egy izgatott nő. Szaporán mosogatta a beleket.

Csosza néne okosan hallgatott és szemlélődött. Szíve megtelt kárörömmel. Jól odamondogának a táltosnak, látszik, fogytán az ereje. Ó azonban közömbös maradt, annyi ereje még lehet a vén Dzsidnek, hogy őt, a kresztyént, megrontsa.

A táltos gyakorta belépett kunyhójába és húzott a söröskamából. Keserűségében a sör vígasztalta. Estére kelve pedig harmadnapos kancatejet vedelt, mígcsak kábult álomba nem zuhant. Mióta kihullott a foga, s hozzá a sok csapás, baj... Dzsid sűrűn pillantott a kanna meg a kumizos sajtár fenekére, hogy ne lássa a sölét jövendőt. Nem bízott Ojbarsz visszatérésében sem. Majd nyakát szegik a Szakcsok, majd kitör a nagy háborúság az urak között, majd nyakunkra lépik a német...

A munka azért gyorsan haladt. Aki megéhezett, vagy megdermedt a hidegben, hazaballagott.

Dzsid apa mogorvasága a nap fogytával nőtt. Részege is. Mit tájták itt a szájukat? Mit kíváncsiskodnak? Mit irigykednek? A falatot is kinéznék a szájából. Kisüt a szemükből a kívánság: hárcsak ne a disznót szúrták volna le, hanem őt magát.

— Vén gyisznó vagyok én már, le köllene engöm szúrni, — dörmögte s lefittyedt ajka mögül kivicsorgott nagy sárga szemfoga.

— Nagytudalmú férfiú, nevezetős táltus vagy te, — vígasztalta Vágottfejű apa.

Dzsid kése nagy szakértelemmel hasított ketté egy oldal szalonnát, lyukat ütött a szélébe a füstölő kampójának.

— Az. Nevezetős. Hirös-neves uruszágszerte. Nagytudalmú! — gúnyolódott Dzsid. — Kelle néktek nagytudalmú táltus! Mi kell néktök, he? — Rekedten kiabált. — Csaló, bitang táltus kell. Azki elorzá tudományomat s énekeimet magáé gyanánt vinnyogja. Az kell tinéktök, azki gombát rág s úgy réül, vagy töszi, mintha

1944. márc. 3. 11-15.

## MAGYAR ÉLET

réülne. Amde én... Mihelyst Kajár meglátogat bennötöket, már szívesen leszúrnátok.

Most aztán föléledt, mint a vízbeeresztett hal. Tátogott, csapkodott. Veszett dühvel vagdalta a csontokat.

— Mogyeriak? Mogyeriak vagytok tik? Kifordul gyonhom, okádhatnék. Számot veték veletök, mogyeriak. Röstellöm magamat. Bár semha se szült lönne anyám. Bár fulladtam lönne a feredővízbe csecsszópor koromban, születetöm első napján. Némötök? Az ügön! Az nemzet. Tótok? Az ügön, az nemzet. Még az besenyő es nemzet. Mogyeriak? Tengri megtagadói, egymás belében vájkáló aranyos urak, hitvány ühögők? Nem vagytok tik nemzet. Szájtépők, melldőngető, kérékődők s hívságosok vagytok. Orrotokba karikát húznak s ez kell néktök. Ha újra szülhetne anyám, némötnek kellenék szülnie. Vagy tólnak. Csere-berélő káliznak. Kutya besenyőnek jonkább. Csak mogyerinak nem.

— Nagy küet vetél az vízbe, hallod, — mérgeződött Vágottfejű. Izgalmában lekapta süvegét, belenézett s visszacsapta megint a fejére. — Sok földet bejárék sok nemzetöt láték, fejem es beverék... de ilyent nem hallék.

— Halljad! Halljátok tik es, mind! — rikácsolt Dzsíd. — Végezék veletök s mindahány mogyerival. Vesszetök magatok esze-mája szórént. Mogyeri! — húzta el mérhetetlen gúnyal s messze kiköpött. — Mogyeri velág! Végezék vele. Miért hámulátok falutok dúlatását, ti gyáva ebök? Miért futátok szanaszéjjel, miként csirkék az karvaly előtt? Miért nem vágátok, törétök, taposátok rablóitokat? Miért nézétök jajongva barmaitok elhajtását? Tépítök szátokat, hetvenkötök, de gyáva pimaszok vagytok. Mért nem hozátok haza Ojbarszot, fejlődelmünk fiát?

— Hatyún hozhatnánk? — rikoltotta haraggal a lovász. — Magad sem mozdulál!

Össze-vissza kiabáltak, tiltakoztak. Már Dzsíd szavalatának elején sokan elszállingóztak a kunyhó tájáról, most néhány férfinak hirtelen eszébejutott, hogy feleségük hiába lopja itt a napot. Hazaparancsolták az asszonyt, majd ők is utánacammogtak. Néhányan azonban kíváncsiak voltak Dzsíd szavaira s ottragadtak. Dzsíd utálatára egyre nőtt irántuk.

Hol csúfondárosan, hol kifakadó dühvel, hol önmagát sajnáló hangon hirdette véleményeit. Majd hozza a kagán a teutónokat, keresztény papokat, most már a székhelyét is otthagya, Esztrigonba költözött, idegen gyülelész-nép városába. Nem jó már neki őseink sátra. Kóházban kell laknia. Városi emberré válik, megromlik, vége. Romlásba dönti a magyar nemzetet is, de csak döntse, megérdemli.

— Csak magamot szánom, — panaszkolta rezgő hangon. — Miért kelle ez nép táltusának lennem? Minő nagy elme, minő nagy tudalom... s hiába... Elveszék életöm, hiába vesződék, tanulék, réülék s imádkék... hiába a sok-sok ál-

dozat... Ugyek apa képét leronthatnátok! Ha már úgysem hederejtötök reá!

Ez már istentelenség volt. Rémulten pislogtak a tanórok felé, ahol az istenháza állott. Csak meg ne hallja a kotúban ülő kisisten a varjakkal s áldozati bőrökkel rakott nyirfák között. El is oldalogtak most már az utolsó szálíg. Csak Vágottfejű maradt ott, felindultan, a hóban topogva. Dzsíd meg nekivadulva, könnyökig véresen, szabdalta, vágta, húzta-vonta a földarabolt disznót, vérbenforgó, részeg szemét Vágottfejű apára szögezve s kurtán kiáltozva a csámborgó Nagyorrúra.

Nem is tudta elriasztani a vénembert estig. Akkor a friss hurkából, húsból megsütött egy-néhányat, Vágottfejű apa meg beült a kunyhóba Dzsíd mellé. Így ettek, ittak veszekedve, viaskodva, egymást szidalmazva.

Sötét este lett, a házból a tűz világított a óra. Nagyorrú egy átalvető húsfélével hazaugrott. A kutya degeszre töltekezve aludt.

Ketten ülnek az evőszék előtt, szemközt egymással s váltakozva nyúlnak a hús után. Tűzfényben játszó arcuk komor. Dzsíd habzsolva, szortyogva, nyeldekelve fal s közben gyűlölettel pillantgat a másikra. Vágottfejű méltatlankodó ábrázattal eszik, ujjai takarékosan nyúlnak a kondérba, mintha csak azért nyúlnának, hogy a gazda meg ne sértődjék.

Odalent, a mélyben, tutólni kezdenek a farkasok. Előbb egy vén hang vonít, azután rázendítenek a többiek. Megérezték a disznóölés, a friss vér, a zamatos hús illatát s óvatosan kullognak a Balaton jegén a lakoma helye felé. Feneketlen sötétség és köd takarja őket, de követelőző hangjuk vérfagyasztón hasít az éjszaka süket csendjébe. Adóóóó! Adóóóó! — üvöltik egyre követelőbben az éhes csavargók, a nádasok didergő, bozontos lakói, a kitagadottak és kisemmizettek. Adóóóó! Adóóóó! — jajgatják keservesen s egyre közelebb sírúlnak a mélyben húzódo parthoz, hogy rajtaüthessenek a bőségen turkáló embereken s beszédjék az éhség könnyörtelen adóját.

A falu kutyái veszettül csaholnak. Rokonaik portyázó serege dühvel és rémuléttel tölti el őket. Hátukon fölmered a szőr, farkuk vadul csapkod, tátott torkukon kong, nyüszít, csahol a felelet a láthatatlan adószedők felé. Meg-ad-juk! Meg-ad-juk! — bömbölik, csaholják, rikkantják a nagy, s a kicsiny kutyák egyértelemmel. Csak Bik-dir, a Nagy Hős, Dzsíd fekete kiskutyája alszik békén a mély hóban a ház mellett. Bik-dir bölcsen tudja, hogy az adószedők messze vannak s ha átmerészkednek is a végtelen jégen, előbb meg kell küzdeniök a falubeli házörzők bátor seregével, azután föl kell kaptatniok a meredek hegyoldalon s akkor egyáltalán nem jutnak adóhoz, amíg be nem tudnak férközni a magas sasfákon álló éléskamrákhoz. De már akkor ő is behújik a házba és hatalmas gaz-

dájára bízva az istenke vagyonát. Bik-dír nem kételkedik ura hatalmában.

Dzsid kortyol a kumiszból s vendégének nyújtja a kis sajlárt.

— Igyál, — mondja olyan hangon, hogy hozzá sem kell tennie: ha már itt vagy. — Mogyeriak! buffan föl aztán, mint fazékból a kása. — Végezék velük. Immár nem ismerök többé mogyeriakat! Némötöt, tótót ismerök csak, még besenyőt es, de mogyerit... nem.

— Megver Tengri, — horkan rá Vágottfejű, féloldalt nyomva szájában a falatot. Olyan, mintha a foga fájna.

— Adóóót! Adóóót! — üvölti az éhség csikarásától kinlódó ordasnép.

— Meg-ad-juk! Meg-ad-juk! — bömböl megsz-szi a felelet.

— Megvert engöm Tengri, azmikor mogyerinak terümlöve. Nem, nem szeret engöm Tengri... — dünnyög Dzsid s keserűen rázza őszülő hajfonatait. — Vai, nem szeret, nem szeret... Mennyit kénlődék, míg táltos levék... Birkózék bikával, sárkányval, viaskodék Alvelág mindön seregivel... Bújtólék, réülék... Meghasonlék s megént erőt merejték hit által... Vai s mennyit imádék, de mennyit imádék ez népért! — Kővér könnyek gördülnek le széles, cserzett arcán, duzzadt ajka lecsüng, sárga foga kiszökell, mint a vadkan agyara. Nyámmogva rágja a keserű falatot, rámered Vágottfejűre. — S mennyi szép énököt mondék... Kinek vala olyan énökiszava, mint neköm? Ki szóla ily igön szépon ez népért, ki? Vai, de mogyerinak születék s Tengri elfordula tülem. Elfordula ez hitvány gyalázatus, szájtépő, melldőngető, hévságos néptül... s tülem es, ez nép bódogtalan kámjátul.

— Adóóót! Adóóót! — üvölt meglepően közelről a vérszomjas sereg a sötétben.

— Meg-ad-juk! Meg-ad-juk!

Hallod? Azt ugatják: megadjuk! kiált föl Dzsid s késével kimutat a nyitott ajtón a sötétbe. — Mogyeri kutyák! Mogyeriak! Ezök mindönt megadnak. Adót kívánnak az újhitű papok. Megadjuk! Megadjuk! — Ugatva kiabál, szájából kimered a féligrágott hús. — Adjátok nekünk a kapgánt. Megadjuk! Megadjuk! Adjátok Dzsidöt, a táltust. Megadjuk! Adjátok Jézus Urnak az táltus könyerét, húsát. Megadjuk! Adjátok a kapgán fiát, az üccsöt. Megadjuk! Fődet adjátok. Nyáját, gulyát adjátok. Megadjuk. Adjátok fiaitokat. Kardotokat. Megadjuk! És örökön s mindég: megadjuk! Ezt ugatják, nyülszejtik kerek ez velág mogyeriai. Úk mindönt megadnak. Megadják magukat es! Utáлом mogyeri voltomat, okádok tüle...

— De már ez... de már ez... — habog Vágottfejű, lekapja süvegét, belenézi, nagy gondal, reszkető kézzel tapogatja a kerek ezüstlapot s megint fejérecsapja.

— Tudod, mit mivelök? — kérdi s előredől ülésben. — Szedöm átalvetőmet, lovamra ve-

töm magamot, fittyentök kutyámnak s elmék. Elmék messze, teulón földre, az nyugati gyepek mellé. Oda, hol kiaszár alattomos népei nyomakodnak, lappanganak tovább, tovább, az uruszág szüve erányába. Lehányom táltosi subámat, képpel sem fordulok Ügyek apánk púpija felé. Minek? Hátszen immár aligság alig lesz mit áldoznom. Újhitűek lepik el ez uruszágot. Ne félj, tudom, mindönt tudok. Látok én, ha vén es a szömöm. Látom úköt, titkon áldoznak, könyvbül imádnak, énekölnek... Semha, semha nem kél már föl az mü Napunk. Kajár gonosz hatalmai ledőfék, vérét vevék, megszabdalák, rabláncra verék, feneketlen sülétségbe veték, ott tartják... Vai, mogyeri Nap, vai, mogyeri Isten! — Szakadozva buknak ki szavai megszukló torkán.

— Hallgass! — rikoltja Vágottfejű rémületen s befogja a fülét.

— Ijedőzni, azt tudtok, gyáva mogyeriak. Eleink csúfsága, szégyöne. Majd ha elmék s tisztosságben élök teutónok között, avagy tótok között... ühögyszök, szántok-vezők... Cseljádóm leszen... Cseljád...

Most mintha kifordulna vastag ajkai közül a falat. Arca kínosan eltorzul, nyel néhányat, keze fölhúzott térdére hanyatlík, úgy bámult maga elé a tűzbe, mint egy halott.

— Cseljád, — nyögi rekedten. Széles mellét roppant sóhajtás rengeti. — Feleség. Gyermekek. Vai, gyermekek! Mivé levék, mivé levék ez hitvány nemzetért, Tengri! Magányosan élök, udvarlok Ügyek apánk púpija környül, tombo- lok, imádok s réülök... Vai, rimánkodom ülgén kánhoz s midön égi hatalmasságokhoz, tekintsenek ez nyevolyás nemzetre. És gyermeköm nincsen... Némbör hijján élöm keserves napjaimot. A nagyok, Eribülesű, Lél, Botond... mind meghalának. Elhagyák népüket. Mert ez rohadt nép elhagyá úköt. Hitvány urak telepődnek reánk, lelkük csak annyika, miként lúdtollúban az megszáradott lélok. Kagánunk Esztrigonba költözék, kőházban lakozik, teutónok s tótók, latin gyütt-mentök sereglík környül s öntik fülébe mérges szavaikat. Kapgánunkat egy hitvány baromnyájnak miatta megölék... Marakosznak, egymás torkát-bélit tapodják... Áldumásra sem leszen maholnap harmadfű lovunk, juhunk, tinónk, még egy tíkfiünk sem. Fölfainak az újhitűek! Elmék. Vai, egyedül maradék, isten hijján... nemzetöm hijján...

— Adóóót! Adóóót! — vonít az éhes farkas had a Balaton jegén.

— Megadjuk, ne féljetök, megadjuk! — ordít a táltos képéből kivetkőzve. — Vigyétök! Vigyétök mindönt. Húst, marhát, fődet, gyermeköt, némbört, kagánt, uruszágot, istent, bálványt! Vigyétök mindön mogyerit. Vigyétök engöm es... de engöm nem visztök, mert elmék innen, nem vagyok nagvszájú, kevély, gyáva, hévságos magyeri. Megtagadom magyeri voltomat.

Vágottfejű övébe dugja kését, föláll, kinéz a sötétbe. Most már Bik-dir, a Nagy Hős is előmászott, bundájáról rázza a havat s figyel. Szél fúj, a fák komoran suhognak, a tűz fénye kavargó hópolyhek táncára világít.

— Nem maradok! Nem szívelhetöm! — dohog Vágottfejű s úgy tesz, mintha kilépne a házból. De visszahőköl. Mégsem mer nekivágni az útnak. Térdigérő havat gázolni, tüskés bozót között törletve keresni a gyalogutat, farkas elől futni, elbukni, vérét tajtékos fogak között ontani...

— Mégy hát, mert ime, evél, — csüfölködik a táltos s iszik egyet. Lecsapja a sajtárt. — Hát csak eredj. Ogyenek meg Urman-tora vad kutyái, vigyének, rágiák korhadt csontjaidat, te mogyeri. Ott vesszél el, ahun legmélyebb a hó, ott sződjének széjjel, ahun kilikasztott koponyád ezüsfődelét sem lelik meg... Nem vagyok mogyeri! Nem bánom! Gebedj meg!

Vágottfejű legyint, majd abba az irányba fordul, amerre Ügyek apa istenháza áll a suhógó nyirfák között. Süvegét hóna alá fogja, hajlong.

— Istenke, Istenkém, — suttozja, — dugd bé fülecskédet, hunyd bé szömöcskédöt. Ne halld ez szegény kám szavait, részög. Ne lásd nyevolyás fiacskád orcáját, részög. Bulcsásd meg búneit. Ne ródd föl néki mivelködötöt. Ne láss, ne hallj engöm sem, ha úgy vélöd, szajtépő, gyáva, kevély fiad vagyok...

— Az vagy. Ű nem dugja bé fülét, nem hunyja bé szömét. Mogyeri vagy, miként a többi.

Még hajlong egy darabig, aztán elszánja magát s leül. Sápadt, kevereg körülötte a ház, sokat evett-ivott, sokat háborgott és rettegett. Félelmében s a nyitott ajtón befújó hideg szélből reszket köszvényes térde. Hosszú, hányatott élete során sokat látott már, de olyat, mint ez a megőrült táltos, még soha. Nincsz is ez Tengri bosszúálló szándéka híjján. Csakugyan, el kell veszni már a világnak, ha Dzsíd is ilyeneket mond. Tengri, Űlgen s Bódogakszin anyánk! Hiszen minden szava káromlás. Elhagyja Ügyek apa bálványát, nem áldoz többé, nem imád, Kajár hatalmára hagyja szegény gyámoltalan fiacskáit... Megtagadja magyarságát is. Teutón akar lenni, Dzsíd, a népek reménysege, büszkesége, a nagy éneklő s imádkozó...

Vágottfejű apa lehajtja meglékelt fejét s könnyezik. Csöndsen folydogálnak csillogó könnyei. folynak sebhelyes orcáján, borostás állán, és térdére peregnék. Ködmöne újjával törölgeti füstől gyulladt szemét, mint egy szepegő gyermek. Hát ezért élt, hadakozott, járt be annyi idegen földet, verelte be a fejét... Ezért vett feleséget, nemzett gyermekeket. Ezért áldozott hűségesen lovat, linót, juhot és kakast, ezért adott Boldogasszonynak búzát, kölest, gyümölcsöt és virágot.

Ime, a bölcs kám, az istenke gondozója és őrzője, a tudós, a nagyerejű meglagadja egész életét. Milyen titkokat láthatott. Mit mondott

dobja? Talán nem is azért szakadt annyi gyász és baj az országra s a fatura, mert Dzsíd ereje elveszett. Hanem, mert Tengri el akarja törölni hűtlen népét a földről. Talán már a néhai kagánban volt a hiba. Hiszen akkor történt az augsburgi romlás. Talán az új kagán nem tesz Istennek. Talán csakugyan hűtlenül el akarja adni magyeri nemzetét az idegeneknek. Erről Dzsíd nem tehet. Hanem — menekül.

— Adóóó! Adóóó! — vonítanak odakint a farkasok. És a kis Bik-dir vadul csaholva felelget a biztos hajlék küszöbéről.

Dzsíd gúnyos mosollyal szemléli a sírdogáló öreget s harapós szavakat mond:

— Kihullék belőlem mogyeri voltom, mint dió az héjjából. Mire jüvének apáink imez földre? Mire vola annyi harc, vér, háborúság? Elreszté magát az mogyeri nemzet s Tengri elejti. Hallod, te likasfejű? Ijedőzz, rémüldőzz, mondd, Kajár szól belőlem. Sírj, zokogj, vén kardforgató. Én meg csak nevellek. Hahahahhá! Nézd, hutyún nevetök. Bolondok vagytok mind!

Vágottfejű apa szívében kés forog. Szeme előtt forog a ház. Mi? Hogyan? Bolondok valamennyien? Ott lovagolt Északitáliában egy falal kerített város felé. Hogy is hívták? Florentin? De sütött a Nap! Eribülcű odarúgatatott melléjük, milyen lova volt... Kardja, öve, lószerszáma vert sárarany. Sisakján hetykén lengedezett a toll. Hajnali szellő járt, piros fényben úszott a vidék...

Arcát eltakarja, sóhajt, görcsös barna tenyere alól sűrűn pereg a könny.

Részeg. Érzi, hogy részeg. Sörtől, kancatejtől, nehéz szavaktól, bánattól s emlékektől részeg. Haza szeretne menni mégis, mint a kisgyermek, de mozduzni sem tud. Űl, mint a földbemélyedt nehéz kő. Egyszer így Űlt és sírt egy erdő mélyén egyedül... Mikor is volt ez? Ó, nagyon-nagyon régen, apja ifjú, vidám férfiú volt, anyja telt, simaképu, mindig éneklő fiatal asszony. Milyen szép némben volt, fehérben, pirosdíszű fejké a homlokán, gömbölyded, gyors, vidám menyecske... Űt akkor Ak-kusnak, Fehér Sasnak nevezték... Hogy elfeledte már!

Nagyocska fiú volt már s naponta többször is odafutott anyjához, ölébe mászott, megnyitotta ruháját a mellén és szívta az édes emlőt. Most egyszerre erősen érzi az anyatej gyümölcs levéhez hasonló könnyű, édeskés ízét. Anyja kacagását is hallja, látja ellágyuló tekintetét. Bársonyos barna szeme volt... nyugodjék.

• Nehéz a szíve, forró a feje, szívesen lefeküdne már — örökre.

Dzsíd kimeredő szemmel nézi. Előredől ültében, vastag ajka lefittyed, sárga foga kiágaskodik, orcája undortól s kíváncsiságtól torzult. Mi történt, — hiszen aki szemben Űl vele s arcát eltakarva sír, nem más, mint az Űsz Űreg Ember. Itt termelt, számonkéri, miért nem nevezte öregapjának. »Ha öregapádnak neveztéél lönne, nem halnál halálnak halálával!« — mondja

mindjárt. Dzsíd feszülten vár, petyhüdt ajkán kész a felelet: »Haljak immár halálnak halálával, te Ősz Öreg Ember, mindnyájunk ősapja... Tűnj el örökre... Nem adál jó tanácsot életemben, most már nem mondalak öregapámnak.«

De az Ősz Öreg Ember csak ül, lassan himbálja testét s ellakarja orcáját bütykös, nehéz kezével. Fehér hajfonatai görnyedt vállára csüngenek. Szőrével kifeléfordított subáját beszitálja az Alvilágból kavargó aprószemű dara. Féloldata már teljesen fehér.

— Ugy-e, várod, hogy öregapámnak szólejt-salak? — rikkant Dzsíd csúfondárosan. — Várhatod. Nem mondalak többé öregapámnak. Őlj meg. S tűnj el örökre. Mért nem őlsz meg?

Az öregember csak ül és sirdogál. Jaj, sírhat is, mert szerette volna, ha öregapjának szólítja. Hiszen ezért termelt itt. Nem kívánja megölni. Dzsíd, szegény fiacskám, mondj hát öregapádnak, csak egyszer szólíts így, mogyeri vérem, fiacskám, úkunokám...

— Hahhahhá! Várhatsz! Vége annak az üdőnek, azmikor öregapjának mondta mindön magyeri. Kikopál unokáidból, nyevolvás! No, miért nem szedöl ízökre, he? Nincs erőd?

Kicsi híjján beledöl a tűzbe. Fölriad, megtörli nyálázó ajkát, néhány darab fát vet a tűzre. Feje kóvályog. Almodott? Nem, az Ősz Öreg Ember csakugyan itt ül szemközt s lassan himbálja a fejét, mint a megnyíllazott medve. Nem, nem fél tőle. Hányszor kúszolt föl az Életfán, hányszor vias-

zkodott az Alvilág hatalmaival, hányszor nyargalt Ülgen kánhoz. Sohasem félt.

Fáradt, törődött és álmos. Iszik még egy kortyot a sajtárból, ami a fenekén maradt, s odakínálja az Ősz Öreg Embernek.

— Igyál, he! Ha már itt termél.

De az nem iszik, csak legyint és sirdogál tovább. Őt siratja? Az egész veszendő mogyeri nemzelet? Ügyek apa bálványképét, mert alig-alig hoznak már ezen a télen ajándékot?

— Sirhatol, he... későn! Mchetsz már! Én es mék, ne félj. Nyugotra mék, kivetkőzöm, né-möt leszök. Oda nem jühetsz utánam, hahaha! Nézhetőd, mire jutánk s mi leszen végünk. Mért nem találkozáál üdejében Toksun úrval? Hát Tar Szörénddel, mü jó urunkval? Hová leve Ojbarsz, mü kedves fiacskánk? Mért nem termeszt ott Sztrigonban, nagyságus fejlődelmünk küházában? Mért ülsz ett, hé? Mért engöm keresöl?

— Hallgass, hallgass, — nyöszörgi az Ősz Öreg Ember s rázza a fejét.

— Likas az agykaponyád, kiszálla belőle valamennyi ősi tanács!

— Adóóó! Adóóó! — üvöltik odakint a sötétségben.

— Vigyétök mindönt, — dadogja Dzsíd kábultan. S nagyot hadarint a nyitott ajtó felé. — Vigyétök azt es, azmi Ügyek apáé. Én már... én már nem hederejtök rátok.

Nehéz feje széles mellére hull, duzzadt szája kinyilik, egy csöpp nyál csordul hosszan vékony bőringére.



# Két könyv

SZABÓ PÁL: TÍZ-ESZTENDŐ. Turul. Buda  
KODOLÁNYI JÁNOS: ZÁRT TÁRGYALÁS.

Szabó Pál könyvének címlapjára „regény” szó van nyomtatva. Azonban sehogyse hasonlít azokhoz az írásművekhez, amelyeket regényként ismerünk. Nem hasonlít a Rajongókhoz, de a Szamárbórhöz se. Nem is regény ez, egyszerűen; írás. Írás arról, hogy Ádám János miként töltött el életéből tíz esztendőt; Ez az Ádám János kicsit Szabó Pál s a szóbanforgó tíz esztendő az a tíz év; amit „új magyar reformkorszaknak” szeretnének egyesek be tudni.

Induláskor a Berettyó vidékén, a friss trianoni határ mellett történnek az események. Ádám egy építész nap számosként dolgozik. A vállalkozó sógora s így jobb dolga van, — a napszámos élet rendje szerint — mint a többieknek. A gazdasági válság ezeket az embe-

reket sujtja legjobban. Szabó Pál be enged pillantani vergődésükbe egy-egy családon, káromkodáson vagy végrehajtóváráson át. Ádám maga is tele van adóssággal, pedig megnézi hová teszi a pénzt. Nem akármiféle ember, neház munkája mellett olvas — azt, ami kezébe kerül. Ir is. A gazdakörben felheccelik cikkírásra, az új jegyző ellen. Ürügy: írógépvásárlás. A cikk, ami egy kis vidéki hetilapban meg is jelent, megártott Ádámnak, „habókos” lett. A sok szenvedés tudatosult benne, otthagya a munkát s írni kezdett. Már az írógépvásárlás ürügyén írott cikkébe beleprézelte saját és osztályosainak minden baját, nem az írógép ellen, nem az új jegyző ellen írt, óh dehogy... Hamarosan munkatársa is akadt, a szomszéd községbeli tanító személyében. Ennek politikai elgondolásai voltak; pártot, parasztpártot szervez. Ádám közben regényt írt a parasztokról, jó hírű író lett. Pesre járkál, a faluban furcsán vélekednek róla. Képviselőválasztásánál saját pártja jelöli, de megbukik. Bukás után még marad egy ideig, harcol, tárgyal érdemes és érdemtelenekkel. Folyóiratot szerkeszt, irodalmi körökben lebzsel, kilincsel. Végül kiábrándul mindenből, otthagya Pestet, az irodalom felszínét s elmegy haza Biharba, a Berettyó mellé.

Kiábrándul, mert senki se érti. Azt mondja: kultúra, nép, demokrácia, élet, szép, jó stb. s mindenki mást ért alatta. Már pedig ha valaki ép füllel nem ért valamit, habár az anyanyelvén mondják is neki, éppen olyan dühös lesz, mint a süket, aki testi hibából nem ért-hall meg valamit. Haragszunk hát Ádám Jánosra is, haragszik Ádám is. Nem érti a dicsekvő sógora, az új jegyző, az írói kompánia. Végül magára marad és összeroskad. Összeroskad, de nem annyira, amennyire mi szeretnénk. Összeroskadásban is még törvényben, pártban, demokráciában hisz, bizik. Szeretetre, mint közösség-összetartó erőre nem is gondol, bár közel kapargál a 228. oldal felé. Mert odalett tíz nehéz esztendő, többet; sokkal többet tett Ádám János—Szabó Pál mint más s mit ért vele. De mit ért volna azzal, ha százan, ha ezren annyit és azt tették volna, amit ő, — de maradjunk az írásnál, mit ért volna, ha képviselő lesz?

Kodolányi könyvét tanulmány kötetnek hirdeti kiadója. Három „tanulmányt” tartalmaz; az első, a címadó: „Zárt tárgyalás” szatíra, a második: vita Márai Sándor nemzetnevelő röpiratával, a harmadik pedig Arvi Järventausnak szentelődött, emlékek felelevenítése. Abban előre megállapodhatunk, hogy egyik se tanulmány, az első és utolsó semmiesetre se az.

Zárttárgyalásra hurcolják Kodolányit cel-lájából, ahol megútálta, megunta az életet. Három bíróság ítélkezik felette. Az elnök: liberális polgár, demokrata. Jobb felén ül a nagytérszemléletes, vállszíjjas „jobboldali”. Balfelén a munkaruhás, történelmi materialista „kommunista”. Bűnjelek: munkái. A tárgyaláson életöszöne feléled és védekezik. Szenzációsan hajlong a bíróság tagjai felé; sikerül összeveszteni őket s bebizonyítania, hogy mindannyian polgárok. Polgárok a szó legrosszabb értelmében. Így aztán sikerült minden bírát magára haragítania, halálra ítélik.

A tárgyaláson sok minden előkerül. Éles határ vonódik a kultúra és civilizáció közé, amit mi is elfogadhatunk. Szó kerül Istenről is; ebben a nem a legjobb környezetben, büszkén vallja szegény vádlott: „Hiszek Istenben. Volt idő, amikor én is természettudományos „alapon” állottam. Sőt dialektikus materialista voltam. Hittem, hogy a tömegeknek először enni, aztán kulturát kell adnunk. Ma is változatlanul hiszem, hogy a tömegeknek enni kell adnunk. De abban nem hiszek, hogy „azután” adhatunk nekik kulturát. A kultúra nem kötelező oktatás, nem szaporítható semmiféle „költészetes” keretekkel. A kultúra a lélek szimbolumteremtő működése. Adjunk enni a tömegeknek, a kultúra megteremtését, a transcendens világgal való kapcsolatának rendezését bizzuk rájuk.” (27. l.)

Szabó Pált is összetörte a tíz év, Kodolányit is a sok üldözés. Kodolányi talán jobban is összetört, mint Szabó s Istenben is hisz, de fenti nyilatkozata alapján még nem „keresztyén”. Itt is társadalomról van szó éppúgy, mint Szabó Pálnál. Kodolányit sem érti egyik bíró se, akár csak Ádám Jánost a maga környezete. Ezek fűzik össze a két könyvet s tesszik számunkra egy hosszú út egy állomásává. Mindkét könyv azt panaszolja: baj van, szerzőjük — hősük segíteni is igyekszik, bizik is magában, eszközeiben, ajánlataiban. Mi már nem igyekszünk magunk segíteni, magunkban nem bízunk, se eszközeinkben. Egyedül Istenben, kinek segítségével ilyen problémáink bizton megoldódnak. Addig is köszönetet mondhatunk Szabó Pálnak a hú leírásokért, Kodolányinak az őszinteségért s mindkettőjüknek a művészetükért.

Kodolányi kötetében van még két „tanulmány”. Ezekről is essék szó! A Márai nemzetnevelő röpiratát a Zárttárgyalásban elintézte már voltaképpen olyan módon, ami egyedül a Feltámadás Makucsán-hoz hasonlítható. A harmadik darab megható visszaemlékezéseit tartalmazza Arvi Järventausra. Közül a nagy finn író hozzáküldött leveleiből s egy versét a debreceni Bundáról, amit Gulyás Pál fordított magyarra. Ennek tulajdonképpen Kodolányi Suomi című kötetében volna helye.

Pro Christo 1944. márc. 31. Dankó Imre.  
3. sz. 6-7.

## FIGYELO

## ZÁRT TÁRGYALÁS

Ezen a címen Kodolányi János három hosszabb írását adta ki egy kötetben. Egy azonban Arvi Jarventausról szól s ehhez nincs szavam. Finn dolgokban nem vagyok járatos. A másik kettő ellenben nagyon fontos és jellegzetes Kodolányi-írás. Az egyiket a *Magyar Csillag* olvasói ismerik is már. Arról a röpiratról szól, amelyet Márai Sándor írt a nemzetnevelésről s ebből az alkalomból Kodolányi messzemutató perspektívát vetített fel a saját világgképéről.

A másik, a címadó tanulmány, a *Zárt tárgyalás* ugyanerről a gondolatról szól, élesebben megfogalmazva és sajátos keretbe állítva. Az író — érezhetően maga Kodolányi — itt egy furcsa törvényszék előtt áll, amelynek elnöke a liberális polgárság, jobboldali szavazóbírája a nemzetiszocialista, baloldali szavazóbírája a marxista világnézet képviselője. Ez a furcsa bíróság az író sok vita és szellemi huzavona után mint a metafizikai világnézet, mint a transcendens igazságok képviselőjét halálra ítéli.

Magát az egész gondolatot lehetetlen itt ismertetni. Annyira kerek és egységes, hogy idézetekkel érzékeltetni csak szegényítő hamisítás lehetne. Ezt a két tanulmányt minden gondolkozó embernek el kell olvasnia: élmény lesz jóbarát-nak, ellenfélnek egyaránt. Nem a bennük foglalt igazságok miatt, amelyek az egyik embernek ragyogóak, a másoknak vitathatók, hanem a sikerült írói kifejezés miatt. Ez a vádlott jól kibeszélte magát és remek logikája van a saját védelméhez. Ha a tudósnak és gondolkozónak a sok ragyogó részizagság mellett még sincsen teljes igazsága: az az író kevésbé bánthatja, mert neki igaza van. Sikerrült önmagát teljesen kifejeznie: «*lássátok, ez vagyok ma, így érzek ma, ezt és ezt akarom a jövőben*». Író ennél, önmagától, nem kívánhat többet.

\*

Mégis mi ennek a Kodolányi-világgképnek a lényege? Nehány felvetett gondolattal megpróbálom szemléltethetővé tenni, hogy a bennük foglalt igazságok vitathatóságát érzékeltethessem.

Az egyik, úgyszólván a főgondolat, hogy Kodolányinál a *kultúra* és a *civilizáció* teljes merev ellentétben állnak, helyesebben mindegyik egészen más-más dolog. Ha jól értem, a kultúra teljesen a *lélek* dolga, a civilizáció az *észé*, a «*ráció*»-é.

Sietek kijelenteni: amit a civilizációról és a vak-racionalista korlátoltságról mond, azt örömmel olvastam kétszer is egymásután. Ez — lehet — onnan van, hogy bennem is hasonló sérelmek és elfogultságok vannak Nyugat irányában, mint benne. Ha mégis szót emelek, azért van, mert hiányérzet keletkezett bennem. Ezek az érvek nem elegendők a nyugati kapitalista-civilizáció ellen.

Nem elegendők először azért, mert ez a civilizáció valami sajátos és Kodolányitól figyelembe se vett törvényszerűségnél fogva valósággal benyargalja a világot s szemléllátható, hogy addig még fujtatni sem áll meg, amíg az egyenlítő és a sarkvidékek legutolsó kunyhóiba is el nem viszi a film és a rádió után a Kodolányi által gúnyosan emlegetett angolklozetot és pipereszappant is. Hogy azután mi lesz, azt nem tudom, hogy nem ez lesz a «boldogság», azt viszont én is tudom. És azt is tudom, hogy ez a folyamat végbemegy. Hiába tagadja Kodolányi, hogy ez a civilizáció kultúra is volna, ez a forgószél nem törődik vele, hanem benyargalja a világot s kétezermillió emberrel hiteti el, hogy ez a kultúra — ha...

*Magyar Csillag 1944. márc. 15.*

*6. n. 352 - 356.*

1944. márc. 15. 349

— Ha a kultúra, vagyis a lélek félreáll és azt mondja, hogy semmi közöm az emberek ostobaságához: az én országom nem e világból való.

Ezt azonban csak a sértődött, a helytállni nem tudó lélek mondja. A rugalmasabb, vagyis a győzedelmes lélek megpróbálja, hogy a lényeket érvényrejuttassa a legnehezebb körülmények között, a legszívárabb tömegműveltség fölött is.

Ezt a lényeket megmagyarázni nagyon nehéz, annak ellenére, hogy sokat beszéltek már róla. Szépség, igazság, jóság, emberség, szeretet, bölcsesség: sok-sok fogalom csak együtt érzékeltetheti s ami a fő, ez teljesen független attól, hogy «mágikus» vagy «racionális» társadalomban élünk-e. A szép emberi lényeg valóban a lélek dolga, de ez a lélek a Kodolányi szerinti mágikus társadalmakban is csak kevés emberben jelentkezett. Amit pedig ma Kodolányi mint civilizációs külsőséget el akar utasítani, az a legrégebbi mágikus társadalmakban is megvolt. Vessünk csak egy pillantást a szerinte való mágikus társadalmakból fennmaradt emlékekre, azonnal megláthatjuk, hogy külsőséges divatok, kényelmi és hatalmi cifraságok a mágikus társadalmakban is voltak. Az asszíriai és egyiptomi előkelőségek hajdíszei, furfangos bodorításai, ruhái, ékszerei, pipereeszközei, a bonnyolult temetkezési és balzsamozási eljárások, a papi és kultúr- vagy kultuszgépzet eszközei mind azt bizonyítják, hogy ha a kultúra és civilizáció valóban teljesen ellentétes dolgok, akkor már a mágikus társadalmakban is azok voltak. Vagy azzal bujjunk ki a nehéz kérdés alól, hogy az előkelők, a vezetők és a tanultak már akkor is hitetlenek, racionalisták, «autonóm» emberek voltak? — Nem lehet. Sok bizonyítéka van a mumiákon kívül is, hogy az akkori előkelők valóban hittek a transcendens függésben, de az ész találmányait a testi és lelki kényelem javára és az ész finom ötleteit a kultikus gyakorlatok gazdagítására nem vetették meg. Épúgy, mint ahogy a mai hívők is villanygyertyákkal és rádióval segítik elő a hit terjedését. Vagy azt mondjuk, hogy ezek már nem igazi hívők? Nincs jogunk hozzá, ha ők hívőnek mondják magukat. Legfeljebb belenyugszunk, hogy ma csak ilyen hívők vannak.

Ismétlem: Kodolányi megragadó hevülettel el akarja választani a kultúrát a civilizációtól, azzal, hogy az egyik a lélek, a másik az ész dolga. De adós marad azzal, mint eddig még mindenki, hogy mi a lélek, mint minden mástól különböző kategória. Ha pedig nincsen — a földön — testtől független lélek, akkor nem lehet észtől független lélek sem. És akkor nem lehet az emberi műveket sem olyan egyszerűen elválasztani, hogy ez eddig az ész s ezen túl a lélek műve. Szerintem, például, test és lélek, ész és lélek, ösztön és tudat, vagy nevezzük bármiképp a megfoghatatlant, a «létezés principiumát»: dialektikus kölcsönhatások folyton változó összege, nem is összege, hanem — ha szabad így érzékeltetnem: sugárzó, tehát nem merev szintézise az összes együttthatóknak, amik az életet jelentik. Ész és lélek tehát külön-külön csak mint fogalom látszik, de tevékenységében, vagyis alkotásaiban, különböző, változó hatásokkal jelen van mindakettő s így is marad az idők végezetéig. Sem a Sátán, sem az Isten, vagy hogy kerüljük a profánizálást: sem az ész, sem a lélek nem uralkodott korlátlanul és nem uralkodhatik korlátlanul soha. Még akkor sem, ha ez a racionális-civilizációs forgószél kifutja is magát és elkövetkezik az új mágikus korszak, mint Kodolányi jósolja. Hiszen egyébként ő is azt mondja, hogy abban az új mágikus korszakban benne lesz az elmúlt ész korszaka is.

Ennek a mágikus korszaknak a visszatérésében, épúgy mint a valaha volt teljes létezésében én persze erősen kételkedek, Kodolányi erősen hisz, de ez már a «kegyelem» dolga s ezt nem lehet erőltetni. Ezzel úgy vagyunk, hogy nemrégiben egy nagyon tisztafejű teológus jóakaratóan úgy állította be rajtam keresztül a hitetlen embert, hogy ime, én beismerem az írásaimban, hogy engem csak a becsvágy mozgat arra, hogy igazat mondjak az embereknek. Csak a becsvágy s nem a kegyelem. Hát igen! Hogy a becsvágy mozgat, azt tudom, hogy a kegye-

lem mozgat, azt csak *hinni* lehetne. Mindenesetre így kevesebb a lehetőségem arra, hogy megtévesszem az embereket, mintha azt mondanám, hogy a kegyelem hajt, holott mégis csak a becsvágy hajt még arra is, hogy mindezt a kegyelemnek tulajdonítsam. Ha azért teszem személytelenné magamat, hogy annál nagyobb személyiség lehessenek az emberek előtt, akkor vajjon személytelenül cselekszem-e? Ime, ide jut az ember, ha elhagyja a ráció világát és a metafizikához folyamodik. Csak az ész játszik vele s nem az igazságot ragadta meg.

Ebből azonban nem az következik, hogy én vak-racionalista volnék. Ellenkezőleg: én azt mondom, a metafizika problémái csak a pszichében léteznek ugyan, de a psziché is valóság s e psziché viszonya a világegyetemmel, általában az «imponderabiliák»-kal, a *Megismerhetetlennel* szintén valóság. De ez már nem az ész dolga, hanem vagy a hité, vagy a — hogy is lehetne kifejezni a *«kozmosz alázat»*-ot, amely mégsem teológiai? — talán *«indifferentizmus»*-nak mondanám ezt az érzést. Lényege: *nem tudom, nem hiszem és belenyugszom, hogy nem tudhatom és nem hihetem.*

Éz is alázat, ha nem keresztyéni, akkor «pogány» alázat.

A Kodolányi esetleg visszatérő mágikus világának is csak ilyenféle indifferentizmus lehetne a hite. Mert hogy az emberiség visszatérjen a gyermeki hithez, abban én nem tudok hinni. Persze, hogy mit hiszek s mit nem, annak a magyarázatát épúgy lehet keresni az én pszichémben, mint a Kodolányiét az övében, de valami bizonyítékomban nekem mégis van. S ez az, hogy ő, Kodolányi, hasonlóan a többi modern metafizikushoz, szintén nem hisz, de szeretne hinni. Ez a mai egyházak tragédiája: már nem Istenben hisznek az emberek, hanem abban, hogy Istenben hinni jó, szükséges, szép és tiszta dolog, az egyetlen vizsgáztató és megnyugtató végső bizonyosság a földön. Ez már nem mágikus hit, hanem bizony szintén csak «racionális spekuláció», értelmi belátás eredménye. Ezt nagyon sok teológus be is ismeri és hangoztatja is, az észszerű hitet, mint egyetlen kivezető utat a képmutatás és a formalizmus kátyujából.

Ismétlem: én nem a nyugati civilizációt védem Kodolányi ellen, ennek talán még következetesebb ellenfele vagyok mint ő, mert ő jobban él e civilizáció eszközeivel mint én, hanem egyszerűen keveslem az érveit. Egyszerű tagadással soha se győzhetünk, hanem, ha szabad így mondanom: dialektikus tagadással, magasabb fokra való lépéssel.

Én hát inkább azt mondanám, hogy kultúra és civilizáció nem merev ellentét, hanem mindakettő dialektikus kölcsönhatások bonyolult eredménye és elemzésük, vonatkozásaik tisztázása is csak innen kiindulva lehetséges. Azt az egyetlen tisztán láthatjuk a primitív népek életéből és műveikből, hogy nincs bennük külön civilizáció és külön mágikus hajlam, hanem egyéni mesterkedés, gyermeki játékoság, öncélú és hasznos felfedezésekre való hajlam, mágikus képzelet és kultikus gyakorlat, tehát ész és lélek még együtt jelentkezik bennük.

De talán nem is az én dolgom már ez, hanem a tudósoké. Én itt most csak a hiányérzetet fejeztem ki.

\*

A másik gondolat, amit Kodolányi Dosztojevszkij és Vatai László nyomán felvet: az *«autonóm ember»*. Ez az *«autónom ember»* — szerinte — *«önmagából indul és önmagába tér vissza»*. *«Mindent önmaga igazol és önmaga vállal.»* *«Egyetlen igazolása a siker.»*

Ezzel szemben *«a régi ember s a 'primitív' ember — függő ember volt.»* *«A régi embertípus transzcendens jelképrendszerben gondolkozott, a mai okban és okozatban»* stb., stb.

Mármost: a szembeállítás nagyon tesztős s első pillanatra teljesen meggyőző. De — s itt aztán van egy kötetre való «de» — a történelem ezer és ezer

tanubizonyossága szerint a régi, mágikus társadalmak vezetői és tömegei, ha hittek is a transcendens függésben, cselekedni ugyanúgy cselekedtek, mintha nem hittek volna, mintha ők is autonóm emberek lettek volna. Erős a gyanúm, hogy a cselekvés általában ezzel a látszattal jár. («Segíts magadon, az Isten is úgy segít.»)

S itt nem arra gondolok, hogy nem voltak erkölcsösek a szó mai értelmében. Elvégre sokszor transcendens hitük parancsolta a háborút, erőszakot, egymás kirablását, kiirtását és rabszolgaságra vettetését. Hanem csak arra a nagyon egyszerű: de világos és legyőzhetetlen tényre utalok, hogy önfenntartási ösztönüket követve addig mesterkedtek az élet könnyebbé tételén, hogy végül is — Kodolányi szerint egészen elvesztették a transcendens függésérzésüket és autonóm emberré lettek. Miért, miért, miért? Miért veszítették el a transcendens függésérzetet és miért jutottak oda, ahol vannak?

E kérdés elől nem lehet kibujni sem teológiai, sem logikai magyarázatokkal. A tény, a valóság mindenekfelett való. Ha az emberek rossz útra jutottak, akkor a rossz csirái bennük vagy körülményeikben voltak. Ki az eredendő rosszság és ki a rossz körülmények oka? Megint itt vagyunk a metafizika határán s ez az út az emberi ész számára járhatatlan.

Arról már nem is beszélek, hogy a mágikus korok autonóm emberei, ha vágyaikban és akaratukban összeütköztek a transcendens függéssel, akkor megparancsolták a teológusaiknak, hogy nekik megfelelő függéselveket állítsanak fel, avagy csináltak ilyet maguk. (Dzsingiszkán, Mohammed.) Máshol meg kivezető útnak bevezették a bűnbocsánat vagy a lélekvándorlás tanát.

Hogy ez a transcendens függésérzet elég gyengén érvényesült az emberiség életében, az az eddigi történelemből nyilvánvaló, hogy a Kodolányi szerint viszszatérő mágikus társadalomban majd jobban érvényesül-e, azt *nem tudom*. Ellenben azt *hiszem*, hogy ha a transcendens függésérzet helyett a társadalmi — kollektív — nem is függés, hanem felelősségérzetet fogadjuk el, valamilyen elbíráható együttélésre mégiscsak képesek vagyunk.

Ahogy én látom, Kodolányi megintcsak nagyon leegyszerűsíti az emberi történelmet, ha transcendens függésben élő és az autonóm ember lelki különbségére vezeti vissza a világ mai állapotát. E függés és e függés alól való szabadulás, a boldoguláson való mesterkedés és annak a mai eredménye, a gépi civilizáció megint csak dialektikus kölcsönhatások eredménye lehet. Abszolút érvényre egyik sem juthat soha. Az ember ősidők óta igyekszik úrrá lenni a körülményeken, de se ezeken, se örökölt önmagán nem léphet túl soha. Nem nyughatik bele a függésbe és nem lehet autonóm. Ez a «lét titka». De itt már megint a metafizika kezdődik. Az észtagadni is csak nagyon finom ésszel lehet.

\*

A harmadik megjegyzésem a *Zárt tárgyalás* bírójáról szól. Hogy a tárgyalás bírói világnézetüknek a lehető legkorlátoltabb képviselői, az természetes. Nem csupán azért, hogy megkönnyítsék az író dolgát a védekezésben, hanem azért, hogy típusképet ábrázolhassanak a tiszta kifejezés megkönnyítésére. Az író azt akarja velük bemutatni, hogy ha e világnézeteknek vannak is messzebblátó emberei, de a tömegben és a politikai gyakorlatban ez a típus érvényesül és ez a típus cselekszik mint a összeség képviselője. Világos, hogy mindig voltak Erasmusok, akik fölül állottak az inkvizíciós szellemen, de azért mégis volt inkvizíció. Nem azzal állok hát elő, hogy mint a dialektikus materializmus embere túlságosan korlátoltnak látom világnézetemnek e bajszos-zubbonyos karrikatúráját, hanem azzal, hogy rendben van, ilyenek vagyunk, de miért vagyunk ilyenek? Hol a törvény, a tudományos vagy bölcséleti igazság, amelyik megvilágítja, hogy miért vagyunk ilyenek és hogyan lehetnénk másmilyenek?

Két eset van. Vagy a szellem emberének örökké ez a sorsa s akkor nincs más hátra, mint amit egyszer már írtam, hogy Sokratest nemcsak tisztelni, hanem követni is kell: vagyis elvisselni alázatos szívvel, amit ránk mér a sors és a vak tömeg, vagy pedig megkísérelni azt, ami eddig lehetetlennek látszott: a szellem és a tömeg közt eleven, harcós kölcsönhatást teremteni. (Nem «összhang»-ot: ez hiábavaló képzelgés.) Nekem jobban tetszik ez az utóbbi. Merthogy a történelmet oda egyszerűsítsük, hogy a földi világnézetek és korlátolt képviselőik jármában botorkáló tömegek egyformán ostobák és menthetetlenek, abba nem tudok beleyugodni. Az, hogy *marxizmus van* és *fasizmus van*, tények, és hiába húzódunk transcendens függések mögé, akkor is tények maradnak. És e tényeket nem lehet azzal elintézni, hogy jó, hát bolondok az emberek, mióta ki léptek a mágikus világból. Mert még ha bolondok is, akkor is emberek és mint ilyenek csinálják a történelmet.

Persze, nem is bolondok az emberek, hanem egyszerűen csak ösztönüket követik, a megmaradás legelső törvényét teljesítik be, akárcsak Kodolányi, én és mindenki, legyen bár a világ legjobb és legokosabb embere is. S hogy e tömegek nélkülöznek, éheznek, fagyoskodnak és ebből menekülni szeretnének s hogy menekülés közben sokszor tévútra vezetődnek, az époly természetes, mint ahogy a fiatal és éhes író is velük tart, amíg valóban éhes. Addig ő is ezt tartja a világ legfontosabb dolgának. S még ha ellentmond is némelyik ennek a «gyomormaterializmus»-nak, azért mond ellent, hogy annál hamarabb észrevétesse magát és a transcendens igazságok hirdetésével mennél hamarabb túljusson a nyomorúságos kenyérgondokon és a «magasabb» igazságoknak «szentelhesse» magát. Ime: a földi igazságok elől nem lehet elbujni. Ellenben ezeket az igazságokat át lehet magyarázni másodrendű igazságokká. Ezzel azonban csak az történik, hogy az átmagyarázóknak és a hozzá hasonlóknak a világképe és életérzése kap igazolást; a tömegek pedig mágikus jelképrendszer alatt is alacsony materialisták maradnak, mint eddig mindig. Nem gondolnám, hogy a hajdan sokat nélkülöző Kodolányi elfelejtkezett volna erről, de mégis mostani hevületében elfelejteni látszik, hogy a tömegek sorrendi fontosságát a szellem embereinek nem lehet figyelmen kívül hagyni. A transcendentáliákat pedig úgysem lehet erőltetni, de talán még tanítani sem, mert elmechanizálódnak, ritussá, civilizációvá válnak, mint eddig, hanem ezeket csak példázni lehet. De ez már a «kegyelem» dolga s az kinek adatik, kinek nem. De akinek nem adatik, az is élni és boldogulni akar az istenadta. Ügylátszik, ez a világ sora.

\*

Végső szavam: ha Kodolányival, a gondolkozóval nem is értek egyet, az írónak megszorítom távolból a kezét: pajtás, ez férfimunka volt! Nem azért, mert megvédted a kultúrát a civilizációval, az embert a géppel, a magyart az indogermánnal, a mágikust a racionálissal, Keletet a Nyugattal szemben, hanem azért, mert megvédted a lélek, a szellem, a hit és a gondolat szabadságát a korlátolt-ság, a rövidlátás, és a nagyképű álműveltség ellen. Ehez neked ép olyan jogod van, mint nekem vagy bárki másnak. Legyen a gondolat szabad, a szellem előtt ne legyen más határ, csak amit önmaga állít magának. Ha Istent állítja oda, ahhoz is joga van. Itélni majd a jövő ítél a közösség által.

VERES PÉTER.

1944. ápr.

# MAGYAROSAN

## NYELVMŰVELŐ FOLYÓIRAT

### NAGYOBB CIKKEK

#### AZ I-VÉGŰ IDEGEN HELYNEVEK -I-KÉPZŐS SZÁRMAZÉKAIRÓL.

ÍRTA: ZOLNAI GYULA.

Az Akadémia helyesírási szabályai már az újabban átvizsgált 1902-i kiadástól kezdve figyelmeztetnek arra, hogy *piski* hidat, *petri* gulyást, *oroszi* papot kell írunk és nem *piskii*-t, *petrii*-t, *oroszi*-t (55. pont). A későbbi, 1915-i javaslat ezt a szabályt kiterjeszti „az *i*-végű, gyakran előforduló külföldi helynevekre is“, például: *portici* néma (nem *porticii*), *pompeji* ásatások (nem *pompejii*), *Assisi* Szent Ferenc (nem *Assisii*, 57. pont). Ez a szabály aztán megvan az 1922-ben elfogadott és kiadott szabályzatban is (57. p.), és ennek valamennyi újabb kiadásában (57. p.). A külföldi helynevek példáihoz újabban (legalábbis az 1937-i 5-ik kiadás óta) a finn főváros nevéből való melléknév is föl van véve: „a *helsinki* kikötő“ (így, *sz-szel* írva), a 7-ik kiadástól kezdve és a legutóbbi 8-ik kiadás „harmadik lenyomat“-ában pedig már „*helsinki* kikötő“.

Ez a szabály azonban a finn főváros nevének származékára nézve, úgy látszik, nem bír az irodalmi helyesírásban érvényesülni. Nap nap után *helsinki* alakot olvashatunk a lapokban (pl. „a színmű *helsinki* bemutatójának sikeréhez is hozzájárult“ [az igazgató] Uj Magyarország 1944 I/30, 13. l.; „a *helsinki* polgári légvédelem“ uo. II/9, 2. l.; „a *helsinki* német követ“ uo. II/15, 3. l., stb.), sőt könyvekben is inkább ezzel az írásmóddal találkozom, mint pl.: „estefelé alig tudtak kiásni egy *helsinki*-i [így] magánautót a hóból“ (Kodolányi János: Suomi titka 25. l.); „a *helsinki* Üvegpalota“ (uo. 48. l.); „*helsinki* egyetem“ (Északi Rokonaink 1943 ápr.-i sz. 55. l.), stb. Megvallom, magam is két *i*-vel mondogatom, így írtam is egy tavalyi cikkemnek forrásjelzésében ezt a melléknévet (Msn. XII, 101), és csak az akadémiai helyesírásra való szerkesztői figyelmeztetés után szántam rá magam a *helsinki* módosításra. A kérdésen aztán tovább gondolkozva, arra az eredményre jutottam, hogy a *helsinki* írásmód merev megtiltása nem egészen indokolt dolog, és főképp nem célszerű.

Legyen szabad részletesebben kifejtennem ezt a nézetemet.

Hogy mi a *Helsinki* névnek *-i*-képzős melléknéve, az tulajdonképpen nyelvhelyességi kérdés. Ennek a kérdésnek eldöntése aztán felelet lesz a helyes írásmódja kérdésében is.

Minthogy a képzők rendszerint világosan mutatkoznak a szókön és ezeknek végéhez járulnak, természetes dolog, hogy a *Helsinki* névnek *-i*-képzős melléknévi származéka voltaképpen: *helsinki-i*. Ezt bizonyítani sem kell. Az kíván inkább megvilágítást, hogyan keletkeztek nyelvünkben mégis némely *i*-végű helynevekből olyan *-i*-képzős melléknévi származékok, amelyekben a szótó *i* véghangzója és a képző *-i*-je külön-külön nem hallható, és a két hang ennek következtében az írásban sem kap külön megjelölést. Ez részben hangtani, részben szóképzéstani kérdés, amellyel itt behatóbban nem foglalkozhatom. Az ilyen két *-i* hang helyett egyszerű szóvégi *-i*-t tartalmazó szóalakok — hogy a dolgot röviden mégis érintsem — valószínűleg abból magyarázhatók, hogy a más, nem *i*-végződésű helynevek *-i*-végű származékaival szemben (minők: *buda-i*, *pest-i* stb.) az egyszerű beszélők az amúgy is *i*-végű helynevek (*Piski*, *Oroszi*, *Petri* stb.) *i* véghangzójában már mintegy benne érezték azt a végződést is, amely a *Buda*, *Pest* stb.-féle helynevek *buda-i*, *pest-i* stb. melléknévi származékainak végéről fülükbe szokott csendülni. Ilyen módon a népnyelvben és a köznyelvben egy sereg *piski*, *petri*, *oroszi* stb.-féle melléknév támadt, amelyek a *Piski*, *Petri*, *Oroszi* stb. helynevektől alakilag vagyis hangzásra nézve semmiben sem különböztek. Az ilyen kettős — főnévi és melléknévi — jelentésű szóalakok mintájára kezdtek aztán az *i*-végű idegen helyneveket is főnévi jelentésük mellett melléknévi értelemben is használni, hiszen a mondatból mindig ki volt vehető, hogy mikor van az *i*-végű helynév-alaknak főnévi és mikor melléknévi jelentése. Így támadt már elég régen a *porticsi* (írva: *portici*) néma, a *pompeji* ásatások, az *Assisi* Szent Ferenc stb.-féle beszéd mód. A nyelvtani elemzéshez nem értő közönséges beszélők egyáltalán nem gondolhatnak e melléknévek kiejtésekor arra, hogy maguk a főnévileg használt *Portici*, *Pompeji*, *Assisi* helynevek is ugyanúgy hangzanak, mint melléknévi származékaik.

Az ilyen, külön melléknévképző nélkül megállapodott melléknév-alakokat tehát meg kell továbbra is tartanunk, de ebből nem következik, hogy az újabban fölmerülő *i*-végű idegen helyneveknek is okvetlenül csak ilyen egyszerű *i*-vel való, más szóval: látható *-i* képző nélküli alakjait lehessen melléknévvül használnunk. Rövidebben mondva, nem következik, hogy az *oroszi* pap stb. és *Assisi* Szent Ferenc stb. kedviért *helsinki-i* féle melléknéveket ne mondhassunk.

A *helsinki-i* melléknév ugyanis teljesen szabályos és képzés szempontjából kifogástalan melléknévi alak, sőt szabályo-



sabb a *helsinki*-nél, szabályosabb tudniillik az irodalmi nyelvérzék és a művelt magyar nyelvérzék szempontjából, hiszen mind a szótőt, mind a képzőt világosan láttatja és érezteti. Innen van az, hogy megfigyelésem szerint a *helsinki* alakot mondhatjuk általánosabb írásmódnak, következésképpen ez tartható a rendesebb kiejtésmódnak is. *Helsinki* kikötöt, egyetemet stb., az a gyanúm, csak olyanok mondanak és írnak, akik a nyelvészeknek erre vonatkozó eddigi nézetét ismerik, vagy akik az akadémiai helyesírási szabályokat elméjükbe vésve, ezekhez híven alkalmazkodni akarnak.

Az *oroszi* (nem *oroszi*) pap, *Assisi* (nem *Assisi*) Sz. Ferenc stb.-féle beszédmódhoz való általános igazodás, vagyis a *helsinki* kikötő-féle beszéd szükségszerűsége ellen azonban több nyomós okot hozhatunk föl. Úgymint:

a) A mindennapi helyesírási adatok azt mutatják, hogy a ma i művelt magyarságnak, s ezzel együtt az irodalomnak nyelvérzéke a külön *-i* képző nélkül való, puszta *-i*-végű idegen helynevekhez nem képes többé, úgy látszik, egyúttal a melléknévi értelmet is hozzáfűzni. Csonkának, hiányosnak érezik — és érzem én magam is — a képzőtlen *-i*-végű idegen helynevet, és szükségét érezik — és érzem én magam is — annak, hogy a helynév *-i* véghangzójához a melléknévképző *-i* hangot is világosság kedviért hozzá toldjuk. A szóvégi két *i* betű az írásban a nyelvérzéknek világos látási képet ad a fogalomról, a kiejtésben pedig a két *i* hangnak hosszú *-i*-vé olvadása (*helsinki* > *helsinkí*) utal arra, hogy nem a puszta helynévvel magával (*-i*), hanem a melléknévi származékával (*-i-i*) van dolgunk.

Az idegen helynevek melléknévi használatában tehát a művelt nyelvérzéknek ezt a finom különbségtételre való törekvését szerintem nem lehet hibáztatnunk és nem célszerű korlátoznunk.

b) Hogy a kettős *-ii*-vel írt és ennek megfelelően ejtett szóalak az idegen helynevek melléknéveiben eltér a magyar helynevek származékaiban mutatkozó *petri*, *oroszi* stb. (nem: *petrii*, *oroszi* stb.) nyelvszokástól, ezt döntő ellenvetésül szerintem nem fogadhatjuk el. A művelt beszéd és az irodalom ugyanis nem egy esetben eltér a népnyelv szóalakjaitól, és a művelt élő nyelvnek meg az irodalmi nyelvnek a népi nyelvérzékkal szemben való külön jogát — természetesen a nyelv szellemétől megszabott határig — tagadnunk nem lehet. A népnyelv például nem tesz különbséget a *-ban*, *-ben* és a *-ba*, *-be* rag között, sőt ennek a különbségnek elmosódása magában a művelt élőbeszédben is sűrűn tapasztalható, az irodalmi nyelv azonban, legalább ez idő szerint, szívósan ragaszkodik még a két rag megkülönböztetéséhez. A népnyelvben a magashangú főnevek személyragos alakjai így hangzanak: *kezeit*, *szemibe*, *feleséginek* stb., és ilyenek a műveltek mindennapi beszédében is közönségesek, az irodalom

azonban a *kezet, szemébe, feleségének* alakokat használja. Ami magát a helynevek *-i*-képzős melléknévi származékait illeti, a népnyelv ebben a *piski-féléknél* is messzebb ment, mint az irodalmi nyelvszokás. A nagybányai nyelvjárás például a *bánya* szót tartalmazó helynevek *-i*-képzős mellékneveit, legalább az én gyermekkoromban és értesülésem szerint jóval később is, így mondogatta: „*bányi* jány (leány)“, *nagybányi, bányiak*, „*felsőbányi* ucca“, „*kapnikbányi* bányász“ stb., *bányai* helyett. (Talán még ma is így mondják.) Ennélfogva az irodalmi nyelvben és a művelt beszédben a népies ejtéstől eltérő, vagyis a rövidülés nélküli és világosabb *helsinki*-féle alakoknak nézetem szerint teljes jogosultságuk van.

c) Ha valaki a *helsinki*-féle alakok két *i*-je ellen a kiejtésbeli nehézség alapján tenne kifogást, azzal felelhetünk, hogy ez a nehézség az *i*-végű helynevek *-ig* ragos alakjaiban is megvan: *Piskiig, Orosziig, Helsinkiig, Viipuriig* (finn város) stb.

d) Mindezeknél az okoknál is fontosabb azonban e helynévi melléknevek kérdésében a világosság szempontja, és éppen ennek több példában való elém tárulása bírt arra, hogy a *helsinki* írás- és kiejtémód mellett szót emeljek. A Fanni Luukkonentől és Valma Kivitiétől szerkesztett *Lotta Svärd* című finn könyvnek, a finn nők e megható hőskölteményének *Asszonyok a tűzvonalban* cím alatt megjelent magyar fordításában (fordítója: Deédné Garzuly Mária) találtam ugyanis nemrég a következő helyeket: „Futárokkal kértek a szomszédos *ristijärvi-i*\* járás lottáitól segítséget“ (49. l.). „Egy *kajaani-i* lotta“ (88. l.). „Egy *hyrnysalmi-i* lotta“ (89. l.). „Mosolygó arcú *helsinki-i* leány“ (98. l., ez a melléknév a 153. és 161. lapon is így van, bár idéznem sem kellene, mert eddigi adataim után nem új dolog). „Ezt a munkát öt lotta végzi; *viitsaari-i* lányok“ (99. l.). „A *viipuri-i* öböl“ (100. l.). „A *maksalahti-i* lották“ (139. l.). Azt kérdem: célszerű és helyes lett volna-e ezeket a *ristijärvi, kajaani, hyrnysalmi, viitsaari, viipuri, maksalahti* helynévi mellékneveket a „*helsinki* kikötő“ szabálya szerint egyszerűen *ristijärvi, kajaani, hyrnysalmi, viitsaari, viipuri, maksalahti* alakban írni? Semmi esetre sem. Az egyszerű *i*-vel való írás félrevezethette volna a Finnországban nem járt és finnül nem tudó olvasót a finn helynevek voltaképpeni alakjára nézve, mert ezeket a helyneveket az ilyen olvasó *Ristijärv*-nek, *Viitsaar*-nak, *Viipur*-nak, *Maksalaht*-nak sbt. gondolta volna. Hogy a fordító valamennyi melléknévben még kötőjelet is tett az *-i* képző elé, ez csak pontosságának a jele, de nem lett volna okvetlenül szükséges. (Így írja az *-ig* ragos alakokat is: *Viipuri-ig* 139. l., *Nurmi-ig* 140. l.) Máshonnan is idézhetek hasonló példákat. A Révai-féle ismerettárban *Kamaldolii* szerzeteseket és *kamaldolii* apácá-

\* En szedtettem dülttel valamennyi példát.

1944. ápr.

kat olvasunk (XI, 174, 175); az előbbi kifejezés a *Camaldoli* helynév alatt is megtalálható. Csak nemrég olvashattam: „Olaszországban Visinszky olyan tekintély, hogy még az olasz pártok *barii* (vagyis: *Bari*-ban tartott) gyűlését is kierőszakolja az angolszász hadvezetőségtől“ (Uj Magyarország 1944. I/30, 2. l.). „A *barii* rádió“ (uo. II/19, 2. l.). Mint Finnországban, Olaszországban is vannak ugyanis *i*-végű helynevek, és csak természetes, ha a régebben megállapodott „*portici* néma“ és „*Assisi* Sz. Ferenc“ ejtés módjára mégis a világosabb *barii*, vagy például *riminii*, *brindisii* stb. melléknév-alakokat használjuk.

Egyébiránt az akadémiai helyesírási szabályok 57. pontja maga sem meri a külföldi helyneveknek külön *i* képző nélkül való melléknévi használatmódját egész általánosságban megkövetelni, mert csak így szól: „Így néhány *i* végű, gyakran előforduló külföldi helynévben *is*“, és ilyenekül aztán előbb csak a *portici* néma, *pompeji* ásatások és *Assisi* Szent Ferenc példákat hozta volt föl, a „*helsinki* kikötő“ példa — mint láttuk — csak újabban sorakozott ezek mellé.

A fent kifejtettek alapján az a nézetem, hogy ezt a *helsinki* példát el kell hagynunk. Bizzuk a finn főváros nevének és más hasonló végződésű külföldi neveknek melléknévül való használatát a művelt beszédben és az irodalmi nyelvben az itt megnyilvánult nyelvérzékre, amely — úgy látom — a rendes szóképzési szabályt követve és egyúttal a világosságra való törekvésből is ragaszkodik a névvégi *i*-nek és a melléknévképző *-i*-nek külön-külön föltüntetéséhez.

# Zárt tárgyalás

KODOLÁNYI JÁNOS új tanulmánykötete

Most, midőn népek és országok tántorognak a pusztulás örvényének peremén és öreg földrésztünket a vele együtt az egész európai kultúrát a megsemmisülés fenyegeti, különösen időszertei olvasmány Kodolányi legújabb kötete, a „Zárt tárgyalás“). A kötet három tanulmányt foglal magába: magvát és súlyát a „Zárt tárgyalás“ és a „Márai és a kultúra“ c. vitairatok adják, melyek napjaink nagy válságának végső okait kutatták.

E társadalmi válság lényegét Kodolányi az európai kultúra bomlásában látja. Kultúra alatt azonban ő nem egy bizonyos tudáshalmazt vagy „kultúráltságot“, hanem világnézetet, vallást, pontosabban: egy közösség életét irányító erkölcsi rendszert ért. Ezt a morális közösségi érzést szerinte az emberiség életének transzcendentális értelmét megsejtő s azt szimbólumokban, jelképrendszerben kifejező vallás testesíti meg, s ha valahol kihal a vallásosság, válságba kerül a közösség. „Ha a szimbólumrendszerben való kollektív hit, tehát a jelképek valóságának érzése elvész, a jelképrendszer, tehát a kultúra fölbomlik. Az egyén számára megszűnik a harmónikus élet föltétele, a közösség számára a harmónikus, önként működő, önmagát szabályozó életkeret. Ha a kultúra fölbomlik, anarchia áll be... S amily mértékben nő az anarchia, olyan mértékben szaporodnak a törvények, a rendeletek, a büntetések és megtorlások. Áll-kollektívummá alakul a közösség...“ — írja le Kodolányi a válság kialakulását. Ezen a válságon csupán egy „új szövetség“, egy új „jelképrendszer“ kialakulása segíthet: „Az élet elviselhetetlenné válik. Új csodának, új jelképrendszernek, új kultúrformának kell jönnie, hogy a közösség ismét az legyen, amit a szó jelöl: önként egybeálló és egybeálló, önmagát nem külső erőszakkal, hanem belső alkalmazkodással, a jelképrendszerhez való spontán igazodással szabályozó, kollektív, harmonikus életforma. Tökéletes példája ennek az ó-zsidó jelképrendszer bomlása és Jézus föllépése: új bort kellett töltenie, új „szövetséget“ kellett teremtenie Istennel (a transzcendens létezéssel), evangéliumot, azaz „örömhírt“ kellett hoznia a felbomló jelképrendszerben fuldokló ember számára.“

A civilizáció és a kultúra nem párhuzamosan, hanem fordított arányban fejlődnek. A civilizálatlan ősember, a „homo magus“ Kodolányi szerint sokkal közelebb állt Istenhez, „szimbólumteremtő“ készsége, azaz vallásossága sokkal elevenebb, illettebb volt, mint a civilizáció csúcsán álló, természettudományos gondolkozású modern emberé, a „homo sapiens“-é.

„Ma egy ősi jelképrendszer bomlásának korát éljük“, jellemzi Kodolányi korunkat. „E bomlás régóta folyik, kezdetben lassú volt, ma már rohamos. S éppen akkor vált rohamossá, amikor a XIX. század a civilizáció legcsodálatosabb áldásaival ajándékozta meg az occidentális embert. A transzcendens jelképrendszer bomlását éppen azok a természettudományos kutatások okozták, amelyeket mint occidentális kultúrát emlegetnek. A természettudomány megölte a szimbólumot. A transzcendens létezés jelképrendszere elavult, szimbólumai kiégtek — s ha pislákolnak is még a modern ember lelkében, csak mint esztétikai formák, mint művészi szépségek tengetik lángjukat... A természettudományok kialakították az „autonóm“ ember típusát. A régi ember függő volt: függött egy, a fizikai létezésen kívül és túl lévő transzcendens hatalomtól; elsődleges felelőssége ennek szült s csak a másodlagos az emberi viszonylatoknak, erőknek és kényszereknek. Az autonóm ember mint társadalmi lény valóságos, megmérhető, erőktől, viszonyulásoktól és kényszerektől függ, egyébtől nem. Lelkiismereti szabadsága nincs, mert nincs lelkiismerete. Egyetlen igazsága a siker.“ Majd Dosztojevszkijre hivatkozva megállapítja: „Amíg új csoda, új jelképrendszer nem születik, az ember anarchiában, mondhatatlan szenvedések között, elviselhetetlen zsarnokság súlya alatt él, mert hiszen láttuk, amily mértékben nő az anarchia, olyan mértékben szaporodnak a törvények, a parancsok, a megtorlások s a törvényeket őrző erőszak szervezettek... Ennek a kultúranélküli állapotnak rabtartói is lesznek: az uralkodó osztály, mely abszolút hatalommal és csak önmagával elintézendő felelősséggel bír.“

„Ez történik most Európában és semmi más. Ez történik a világ minden táján, ahol az occidentális autonóm ember megjelent és fölemelte világosságát“, állapítja meg Kodolányi. És a kiút a válságból? „A mai homo sapiens egyszer majd ismét homo magusává válik, sohasem álmódott hatalmas kultúrát teremt, de annak szimbólumai, az új transzcendens valóságok nem a mieink lesznek... Jézus „új szövetséget“ teremtett a transzcendentális világgal — mondhatnók így is: helyreállította az ősi szövetséget. El fog jönni a még újabb szövetség, azaz az ősi szövetség helyreállításának még újabb tette. Akkor a „tisza ész“ bilincseiben raboskodó ember ismét az anyag fölé emelkedik és iszonyú kozmikus katasztrófák közepette ismeri fel megint a transzcendens valóság fényét.“

Látjuk tehát, Kodolányi a mai világválság lényegét nem politikai, nemzeti vagy faji ellentétekben, nem gazdasági okokban keresi, hanem úgy látja: válságba került az egész közösség, mivel annak természetes fenntartó ereje, a vallás, kihányóban van. Ha a történelmet nézzük, valóban azt látjuk: a történelem minden egyes nagy fázisa, minden nagy kultúra egy „szövetségkötéssel” kezdődik s e kultúrához tartozó közösség e „jelképrendszer”-rel él, illetve annak felbomlásával maga a közösség is széthullott. A kultúrák élete is olyan, mint az emberé: fiatalabb korában tapasztalati tudása csekély, de sokkal több benne a hit, a szent hév — ugyanígy kezdődő kultúrákban primitívebb a civilizáció, de intenzívebb a szimbolumenteremtő készség s az abba vetett hit — ha megöregedett az ember, tudósabb, de kiábrándultabb, fanyarabb lesz; ugyanígy a kultúrák vége felé is igen fejlett a tudomány, de elsorvadt a hit, elsorvadt az erkölcs. Szentjei csak születő, új kultúráknak vannak — tudósai csak a hanyatlóknak.

Ha Kodolányi megállapításait nem csak mint történelmi szemléletet, hanem mint napjaink diagnózisát vizsgáljuk, úgy el kell ismernünk: ma valóban az autonóm ember ágál a történelem színpadán s általános elvvé lett, hogy „egyedüli értékmérő a siker”. Világmegváltó elméletekben éppenséggel nincs hiány s ezért sokan azt hiszik, hogy küszöbön a „tisza ész uralma”, az „egyszerű világtársadalom”. Aki azonban nem csupán az elméleteket, hanem a mélyben ható erőket is vizsgálja, annak el kell ismernie: a közösség spontán fenntartó erőt elsatnyultak, a közösségi erkölcs elsorvadt. Ma sokat beszélnek közösségi gondolatról — de ez a szó is arra utal, hogy a közösségi erkölcs regulatív erőinek forrása, az emberi lét értelmének titkát megsejtő mély, vallásos élmény elhalt s ezt „megdondolással”, vagy éppen propagandával szeretnék helyettesíteni.

De a megoldást vagy megváltást hozó „új szövetség” Kodolányi véleménye szerint is messze van még. „Egyszer, valamikor”, ha a modern lélek forradalma befejeződött, az ember ismét határálnál fogja szimbolumenteremtő képességét és új, transzcendens jelképrendszert teremt. Új kultúrát a felbomlott helyébe. Hogy ez miképp történik, milyenek lesznek a formái, nem tudhatjuk. Bennünket azonban, ma élő embereket, mégsem elégt ki ennek a távoli jövőben bekövetkező „új szövetségnek” a reménye, hanem kijutni, vagy legalább is „modus vivendi” kerestünk a magunk számára is. Korunk társadalmának öregségét magunk is érezzük s azt

hiszem, mindenképpen, aki mélyebben foglalkozott társadalmunk válságának jelenségeivel, érzé, hogy hiába a szép aszociális teóriák, melyeket a „Tiszta ész” agyalt ki, megvalósításukra aligha kerül sor, illetve a megvalósításukra irányuló kísérletek nem egy „tökéletes társadalmat” fognak eredményezni, hanem az anarchia nő csak nyomukban. Új társadalmat csak megújult lelkiismeret és hit, vallásos hit tud teremteni, s ezt sem politikai fanatizmus, sem felvilágosult tudás nem pótolhatja. Bármennyire csodálhatjuk is a mai tudományt s annak egyes egyszerű koponyákban való megtestesülését, mégis éreznünk kell, hogy ez nem új társadalmat építő erő. Épp úgy nem, mint ahogy a felbomló antik társadalomból az új világot nem Platon „Politeia”-ja, vagy Aristoteles bölcselete formálta ki, hanem néhány egyszerű genezárethi halász szimbolumenteremtő hite. A tudós világképe már csak azért sem alkalmas társadalomformáló szerepre, mivel túlságosan bonyolult s így mindig csak exkluzív kis csoportok tulajdona marad. A vallás szimbolumai ezzel szemben egyszerűbbek, érthetőbbek; noha mélységükben nem maradnak el a tudós filozófiája mögött, mégis megragadóbbak, természetesebbek. A szimbolumot, a hitet nem pótolja a népszerűsített tudomány: amely megilletődve olvassuk Hesiodost vagy a Genesist, amennyire mély értelmet fedezünk fel letűnt vallások szimbolumaiban is, olyan élettelen és unalmas az a „materialista élet-szemlélet”, amit népszerű „tudományos” füzetek és tankönyvek igyekeznek az orosz tömegek agyába pumpolni. A „népszerű tudomány” eredménye a korlátolt, kispolgári szellem, melyben a tudás nem a végtelennel és felfoghatatlannal szembeni alázat, hanem az autonóm embernek a „civilizáció” fölött érzett puffeszkedő gögjét termeli ki.

Látjuk egy „új szövetség” eljövételének szükségességét, azonban azt is érezzük, hogy ezt mi épp úgy nem tudjuk megteremteni, mint ahogy az öreg ember nem válhat ismét fiatalá, bárhogy is akarná. Életművünket mások fogják folytatni: ebbe bele kell törődnie az előregedett egyénnek s az előregedett európai kultúra szerelmeseinek egyaránt. Azonban mégis minden nemzedéknek megvan a maga sajátos feladata: aki Jézus kortársának született, annak feladata, hogy az új hit tanítványává, apostolává legyen, de aki előtte látott napvilágot, legfeljebb „pusztában kiálló hangként” csak az eljövendő nagy időket hirdetheti, ám a megváltást, az „új szövetséget” hiába áhítozza, az csupán „az idők teljességével” következhetik be.

Mi hát a mi feladatunk, akik nem az „új szövetség” korszakában, hanem a „Luciferi” korban, a tudás és a „liszta ész” korában születünk? Az eljövendő új szövetség nyilván szintézis kell hogy legyen a „tudomány” és a „titok” között: magában kell foglalnia mindazt, amivel a kutató elme a világról szerzett tudásunkat gazdagította, ezt azonban össze kell kapcsolnia az emberi lét transzcendens értelmével. A korunkban oly szaporán keletkező szekták épp azért nem lehetnek alapjai egy új „szövetségnek”, mivel — tudatosan vagy tudattalanul — oly szimbólumrendszerit igyekeznek teremteni, mely nem tartalmazza mindazt, amit a világról tudunk, ami tehát máris magában foglalja cáfolatát: a szekta nem szintézis. Mi a homo magus és a homo sapiens közötti ellentétet nem látjuk olyan nagyra, mint ahogy Kodolányi. „Az ember végül homo magusból homo sapiensszé vált”, — írja Kodolányi. — „Nem „fejlődés” és nem „haladás” volt ez, hanem ellenkezőleg: csökevényesedés, zsugorodás, széthullás, anarchia. A természettudományok azután rohamosan kipusztították az emberből a szimbólumokat, a csodába vetett hitet. A kultúra mélypontra jutott.” Kodolányi tehát a természettudományok kifejlődését sajnálni, rosszalni látszik. Pedig nyilvánvaló, hogy a természettudományos gondolkodás kialakulása szükségszerű, sőt mondhatnám, köteleesszerű dolog volt: köteleesszerű, mivel az embernek azért adatott az esze, hogy használja. S még akkor is, ha kutatásai odavezettek, hogy „a természettudomány pörölycsapásai alatt széthullott a régi szimbólumrendszer”, a kutató elme bátorsága csak elismerést érdemel. Viszont szerintünk a teljes tudás és a teljes hit érintkeznek s a homo magus szimbólumait csak a homo sapiens tudja értékelni igazán. Igaz, volt a természettudományos gondolkodásnak egy olyan korszaka, midőn a primér intuíción lenézte, megvetette: a kamazs homo sapiens lenézte, megvetette az emberiség gyermekkorát, mivel mint minden serdülő, a gyermekkor tökéletlennek érzi. Csak az élete végére ért ember tudja igazán megérteni a gyermekkor értelmét s a gyermeki lélek mély titkait. — s ugyanígy csak a kutató legvégő határaitra kiérett elme, a valóban „tudó” homo sapiens fogja fel a homo magus alkotta szimbólumoknak messze mutató jelentését. A szimbólumoknak ugyanis megvan az a sajátosságuk, hogy egyik dimenziójuk, a mélységük, végtelen. A felület ember csak a felszín látja: a szimbólumot eselleg szószertint értelmében veszi és nem is sejtí, hogy titok van mögötte. A természettudomány, igaz, szétlőti ezt a felületet, azonban leszáll a mélybe s ámulva látja: a szimbólum a végtelenbe mutat — a végtelenbe, ahová a véges emberi elme soha el nem juthat. Kik a Genesis szimbólumait szószertint értelmükben vették, azok szemében a természettudomány valóban szimbólumokat rombolt; de akik meg nem rettenve tovább merészkedtek, azok csakhamar észrevették: a tudomány nem cáfolja, de igazolja s értelmezi a szimbólumokat. A modern csillagászat térelmélete kísértetiesen kezd hasonlítani Danténak a világuiról vallott intuitív, szimbólikus felfogásához.

„Hiszek Istenben. Volt idő, midőn én is természettudós alapon álltam. Sőt: dialektikus materialista voltam” — vallja önmagáról Kodolányi. Az ő istenhite azonban mégsem azonos annak az embernek a hitével, akinek számára a jelképrendszer *valóság*. Kodolányi érzi a jelképeknek, *mint jelképeknek*, az igazságát, de nem valóságoknak, hanem csak szimbólumoknak tekinti azokat. S így okvetlenül fölvetődik a kérdés: „Ha a mai ember nem hisz többé a szimbólumok *valóságában*, mit tegyünk vele?” — „Teremt magának új szimbólumokat”, adja meg a feleletet Kodolányi. De miből, honnan, hogyan? Kodolányi a folklórban reménykedik: „A folklór százezer éves, vagy még mélyebb — időben mélyebb — felelővénnyel, a lélek tudattalan rétegeiből, elporladt ósok koponyáiból változatlan erővel, bujasággal s elfojthatatlan diadallal hájt ki ez a burjánzó vegetáció. Szlávok, finnnek, tatárok, mongolok, kozákok s Isten tudja, még kik és mik árasztják a szavak, a dalok, a táncok, a kézi mesteriségek beláthatatlan formagazdagságában újra és újrateremlődő szimbólumtömegeket, a jelképrendszerek, igen, a transzcendencia beláthatatlan szövevényét” írja. Mi, akiknek Finnországban éppen az volt egyik legmegdöbbentőbb élményünk, hogy a finnnek népi formaérzéke mennyire kihalt, hogy népművészetük, dalaik, táncuk, ruháik mennyire halott múzeumi holmivá váltak már, nem tudjuk osztani Kodolányi véleményét. A folklór televénye, sajnos, nem elpusztíthatatlan. Vajjon Nyugat-Európa népeiből nem vészett-e ki örökre a folklór? S másutt is, hazánkban is, az utolsó száz év alatt nem történt-e ezen a téren lejáró méretű elsorvadás? Azt talán bizonygatnom sem kell, hogy milyen nagy értéknek tartom a népművészet kincseit — de azt, hogy belőlük új jelképrendszer, új vallás sarjadjon, nem látom valószínűnek.

De úgy hiszem, az eljövendő új „szövetségről”, az új „jelképrendszerről”, — amit akkor természetesen senki sem fog jelképnek tekinteni, hanem valóságnak! — kár vitatkozni, az még messze van. „A magyarság célja, hogy megmaradjon”, szögezi le Kodolányi. „Majd ha az autonóm ember típus lehull a történelem színpadáról, megteremtjük azt az új kultúrát, amit e pillanatban még nem látunk. Addig őrizzük magunkat.” Valóban: a mi nemzedék-

1944. ápr. 6.

361

künk, s valószínűleg utánunk még sok nemzedék feladata az lesz: megmaradni, megőrizni a magyarságot. Azonban hogyan? — tőlünk fel megint a szorongató kérdés. Hiszen a közösség válsága nálunk ugyanolyan akut, ha nem akutabb, mint másutt Európában. Ha végigtekintünk a magyarságnak az utolsó hetven év folyamán lezajlott történetén, azt kell látnunk, hogy vezető osztályainak a reflexei a bennünket ért eseményekre mind hibásak voltak: a történelem egyetlen kérdésére sem tudtak kielégítő választ adni, az események által nyújtott egyetlen kedvező esélyt sem tudták kellőképp kihasználni. Így társadalmunk szinte elmebetegként tántorog olyan történelmi helyzetben, amely pedig minden erőnknek céltudatos és okos megfeszítését követeli ahhoz, hogy fennmaradhassunk. Mint a kormányát veszített hajó hánykolódunk a habokon — pedig az európai vihar még nem érte el csúcspontját, az igazi megpróbáltatás csak ezután kezdődik!

Kétségtelen, a magyarság népi rétegeiben még sok olyan egészséges kollektív ösztön lappang, amelyeket ha sikerülne idejében felszabadítani, azzal még egyszer meg lehetne csinálni a magyarság honfoglalását újabb évszázadokra. A magyar népművészetben tükröződő lélek még olyan közösségi vonásokat, olyan romlatlan erkölcsiséget mutat, hogy ezekre fel lehetne építeni egy új országot. Mint mondám, nem hiszem, hogy ebből a folklórból „új jelképrendszer” fakadjon, de arra, hogy népiségünk még élő erőinek segítségével „addig” őrizzük magunkat, arra talán elegendő lenne. Őt háborús esztendő telt el, öt év, mely számunkra aránylag csöndes idő, valóban „kegyelmi idő” volt a megújulásra. Sajnos, ez alatt az öt év alatt semmi lényeges sem történt a magyarság felemelésére és jogai helyezésére. Hogy ezután lesz-e még időnk, nem játszottuk-e el az utolsó kedvező pillanatot is — nem tudjuk.

RÁCZ ISTVÁN

Magyar Ut 1944. ápr. 6.

14. 17. 5-6.

### Kodolányi János: Suomi (Turul)

Kodolányi két Finnországgal foglalkozó munkáját foglalja magában ez a kötet: »Suomi a csend országa« és »Suomi titka.« »Tolle, legel« — jellemezte röviden egy irodalmár barátom, akinek odaadtam, hogy olvassa el. Csakugyan nem lehet letenni előbb, amíg az ember végig nem olvasta. Mi van benne? A két részlet cím csakugyan kifejező: a Csend országa, ahová az író szinte csodákat várva már gyermekkorától fogva kíváncszott, és nem is csalódott semmiben, amikor közelről meglát-hatta.

Magával ragad a könyv, mert megfordítva is igaz, amit az író magáról mond, hogy ő mindig — igen sokszor szorongva érezte, hogy ott kinn egymaga jelenti azt az országot, amelyikből jött. Könyvét olvasva mi meg azt érezzük, hogy nemcsak együtt megyünk vele mindenüvé, hanem egyesek is vagyunk vele.

Legalább érzésünk valami mélyen érzett jóérzés, mert szépek a finn tájak, városok, faluk, magányos tanyák és villák, ahova pompás autó-utakon juthatunk el, mégpedig hihetetlen olcsón és kényelmesen utaztatva a hatalmas autóbuszokon. És ha megtudják, hogy magyarok vagyunk, egy percre sem maradunk elhagyottak; kézről-kézre adnak bennünket, ha tovább megyünk. Büszkén, boldogan, néha egy kis váddal is velünk szemben, mutogatják, hogy mit végzett Suomi, népe felemelésén. Hazájában minden finn otthon érezheti magát hisz csakugyan az egész nép egy közös család. Csak a mi máshoz szokott szemünk cso-

dálkozik azon, hogy az egyetemi ifjuság ünnepi estéjén jelen lehet az egyetemi altiszt felesége mégpedig az ünnepi asztalnál. vagy azon, hogy az operaelőadó örömmel énekel szép finn dalokat egy népfőiskola záró-ünnepélyén, és meg van elégedve azzal a tapssal, amivel ezek az egyszerű emberek megköszönik a művészetével nyújtott élvezetet. És azok az egyszerű emberek őszintén tapsolnak, hiszen ráismerne dalaikra, az ő dalaikat éneklő az énekesnő. Tiszta, csinos, emeletes tanyai hazájában szívesen olvassa a finn paraszt finn klasszikusok könyveit, mert az is az ő világukat mutatja be.

Ilyenféle, a finn élet mélyére rávilágító élmények leírásával van tele a könyv. És ezeken keresztül már kezdi is kitapogatni a szerző Suomi titkát: egy nép önmagára talált. Művészi és tudományos, társadalmi és gazdasági életét saját erejére építette fel. A Kalevala óriási hatása, ami megújított irodalmat, tudományt, képzőművészetet, zenét, társadalmi szemléleti módot egyaránt, ma is érezteti hatását mindenben. Nagy népeket megszégyenítő, hatalmas apparátus felhasználásával gyűjtik össze a finn népnyelv anyagát. Néprajztudományuknak világviszonylatban is vezető szerepe van; Helsinki a székhelye a világ folklóristái szövetségének. Eldugott falvakban is sok helyt találni kis múzeumokat, ahol a nép életének minden veszendő emlékét összegyűjtik. Gazdasági szempontból pedig a közélet emelése terén nagy szerepe van a termelési és fogsztási szervezetek hatalmas hálózatának, amely az egész nép érdekeit szolgálja nagyon is kielégítő módon.

Amikor ezekkel összehasonlítjuk hazai állapotainkat, talán sokszor leverő érzések fognak el bennünket, de átváltozhatnak bennünk ez az érzés bizakodássá és munka utáni vágygá, ha arra gondolunk évtized munkájának eredménye, hiszen a századforduló körül még az éhhalál sem volt ritka dolog a mai boldog Finnországban. Minden embernek könnyen vágya kél arra, ha elolvassa ezt a könyvet, hogy elmehessen egyszer Suomiba, nem utolsó sorban azért, hogy tanuljon finn testvéreinktől. Csakugyan tanulhatunk is tőlük, és ez talán nem is esik olyan nehezünkre, hisz nem idegenektől hanem rokonainktól tanulunk, akik csakugyan őszintén szeretik bennünket. De ha nem is mehet el mindenki Finnországba, nagy élvezettel és sok haszonnal kísérheti végig Kodolányi Jánost, amint néha szegyenkezve, sokszor csodálkozva és boldogan járja keresztül-kasul Suomit, a csend országát.

Banó István

Kalanyya 1944. ápr. 15.  
4. n. 192.



New York

1977. 47. 28. 2. old

Large report

ten  
miles

# LÉLEK ÉS KULTÚRA

## Kodolányi János és életműve

HA MÁS EGYEBET nem is emlegethetnénk, egy író életművéül teljesen elegendők és hatalmasak volnának már történelmi regényei is: tatárjárás kori kétkötetes regénye, „A vas fia!”; időbeli folytatása, a „Boldog Margit”, a két-tővel eszeileg összefonódó „Juliánus barát”; a pogányság és kereszténység között imbolygó magyar kor regénye az „Istenek”, s folytatása „A holvilág völgye”.

Am, ami ezek előtt van és párhuzamosan mellettük, az még külön is jelentős életművet alkot: az ősi magyarságnak egy pusztuló foltjáról való vázlatok sokasága és néhány kész mű; ugyanakkor a finn nép életének és tájainak feltárása az azért folytatott harc, hogy a Kalevala népének vonásai termékeny hatásokkal kapcsolódjanak bele a magyarságunk új életérzésének ocsudásába; s csakúgy mellékesen ott van még a valamás a saját kegyetlenül megkínzott és sok általúton keresztülment életéről. Ime: Kodolányi János alkotásai. Testi voltukban is egész kis könyvtár.

De nem cs-kélyebbek irányuk

súlya szerint sem. Az irány, amit követ, ugyanaz, mint Adyé, Kodályé s a kiteljesedett Móricz Zsigmondé. „Az ősi magyarság feltárásának s a teremtő emlékezet megújításának” iránya, mondja Németh László, aki ebben a vonalban éppen ezt a négyet rakja egymás mellé: Adyt, Kodályt, az érett Móricz Zsigmondot és Kodolányi János középkori regényeit.

BENNÜNKET — magyarságunk és egyetemes kereszténységünk szempontjából egyaránt — ezek a középkori regények érdekelnek leginkább. Meg kell valanunk, hogy arról az oldalról, ahol állunk, vajmi ritkán kapott mértékelést és értékelést Kodolányi János, akkor is csak egyes művei kapcsán. Műveinek és irányának egésze kapcsán úgyszólván sohasem. Van bennünk annyi őszinteség, hogy bevalljuk, súlyos hiány ez. Még súlyosabb hiány az, hogy Kodolányi alkotásainak mérlegelésénél mintha nem mindig érvényesültek volna a legteltesebb egymással pontos összefüggésekbe hozott szempontok. Igaz, hogy ez

nem egy vonatkozásban érthető és megmagyarázható. Kodolányi a középkori egyetemes kereszténység egyházának fiaként született, de elpártolt attól; önön életét feltáró művében őszintén megírja, miért és hogyan történt a szakítás, s miért és hogyan csatlakozott a legnagyobb létszámú hazai protestáns denomináció hívei közé. Mint ahogy azt is megírja, mi csoda kegyetlen szenvedések készítették arra őt, hogy írói pályafutása első felének műveiben éppen azt írja meg élményeiből, saját magáról s az ormánsági táj népéről és olyan jól, általában az általa ismert egész társadalomról, ami keserű, ami kegyetlen, ami a rút bűnöket is feltáró. „Kései naturalizmus” — volt kész őt elkönnyelni egy általánosságban alkotott — s nem nehezen megalkotható — ítélet; „prozelita protestáns, éppen a prozelita tulbuzgóságával és előző hitük felé való keserűségeivel, fájdalmaival és elfogultságaival”: hangozhatott egy másik ítélet.

Egy kritikai irány számára, amely a naturalizmust világnézeti okokból elítélte, súlyos gátlás lett volna belemélyedni egy „kései naturalista” író ugyancsak sötét életet s társadalmi kapcsolatokat, lelki élményeknek, erős és tüzes érzékeknek sok kinját feltáró művek világába. Még nehezebbnek látta feladatát Kodolányival szemben a magát alaptételeiben is, hivatalosan is katolikusnak valló kritika: egy a katolicizmustól elszakadt író közelített azokhoz a századokhoz, amelyek a magyar katolicizmus tulajdonai voltak, a tatárjárás korához, Árpádházi Szent Margithoz, a keleten maradt magyarságot újra felkereső dominikánus szerzeteshez, a pogány magyarság megtérésének első nemzedékeihez és annak pogány és keresztény típusaihoz!

Nehéz lett volna — valljuk meg, volt idő, amikor lehetetlen lett volna — tekintetbe nem venni, hogy az, aki az Árpádok korának, az Árpádok korabeli egyetemes kereszténységnek legmélyebb és legösszetettebb összefüggései felé közelít: a maga személyes életútján és a maga legbensőbb meggyőződéseiben szembefordult éppen eme kor hitének dogmáival, minden bizonnyal életérzéseivel is, értékeléseivel is. S ha igaz ez a szembefordulás, akkor — eleve úgy érezhette ez a kritika — hogy az író mondanivalója aligha lehet ellenszenvek és elfogultságok nélküli; élményei valószínűleg a saját egyéni sérelmein és fájdalmain keresztül színezik a katolikus középkorról írott regényeknek lelki és társadalmi világát.

Őszinték voltunk. Kodolányi felmérésével szemben erről az oldal-

*Nejnik 1944. máj.,*

*H. 7. 19-21.*

ról ez volt a nehézség. Ez volt az az ok, ami miatt legfeljebb csak egyik és másik regényéről és legfeljebb egy-két bekezdésre terjedő rövid kritikát, vagy ismertetést kapott.

**MA AZONBAN** már nem lehet megmaradni ennél az álláspontnál. Kodolányi életműve nagyobbá nőtt, összefüggései gazdagabbakká és teljesebbekké váltak, s főképp hatása sokkal nagyobb, semhogy el lehetne skatulyázni őt a „kései naturalista” vagy „katolikusból lett protestáns író” című fiókokba. Ha az életet naturalista módon látja, akkor — még ha pályája első felének regényeiről is van szó — tárjuk fel naturalizmusát, tárjuk fel és tegyük mérlegre, s ítéljük el, ahol eltér a természetes valóságtól, vagy az erkölcsi valóságtól, pláne ha a természetfölötti valóságtól tér el. S ha protestánsná is lett (életének és pályájának egyik legfájdalmasabb s anyagilag és lelkileg egyaránt legzaklatottabb korában),

akkor is hallgatás, vagy általánosságban való burkolózás helyett tegyük mérlegre azt, mit jelent ez a régi hitétől való elszakadás a műveiben? Mert hiszen végre is Kós Károly „Országépítő”-je és Makkai Sándornak szintén éppen tatárjárás kori regénye után egyedül ő közeledett a magyar középkorhoz, mégpedig merőben másképp akár Kós Károly, akár Makkai Sándor. Kós Károly Szent István király életének stilizált és színes balladáját adja állóképek sorozatában, valóságos történelmi gobelint regényben és az ország sorsára fontos történelmi események azok, amelyek érdeklik. Makkai Sándor regényében pedig még a jobb átlagolvasó érzi a kor hétköznapi valóságaira való beleélés hiányát. Kodolányi középkori regényeiből viszont éppen a hétköznapi valóságok közé való beleélés út ki szinte sujtó erővel. Nem az ország sorsát megfordító eseményeket akarja adni, nem a „történelmet” akarja adni, nem a

## NÉPÜNK

királyok és történelmet vezető osztályok ügyeit, hanem a magyar nép köznapit, a köznapokba mint köznapokba belefoglalva; úgy, ahogyan a ma átlagembere a maga életének eseményeit nem a „kor eseményeinek” tudja és érzi, hanem a saját élete ügyeinek és eseményeinek s általában sohasem gondol arra, hogy ezek „egy történelmi kor” eseményei. Tehát Kodolányi a maga írói kísérletének az eddigiektől különböző mivolta miatt is feltétlenül rászólgál arra, hogy mérlegre tegyük a magyar katolikus középkorról írott regényeit annak ellenére is, hogy ő maga protestánsná lett — katolikusból. Sőt éppen ezért érdemes esetleg éppen ő erre a mérlegelésre, mégpedig különös figyelemmel.

**KÜLÖNÖS FIGYELEMMEL** éppen azért, mert Kós Károly és Makkai Sándor, többi árpád kori

regényeink szerzői szintén protestánsok, mégpedig azoknak születek. Kodolányi pedig katolikusnak. S nemcsak azt lehet feltételezni, hogy mint aki protestánsná lett, kizárólag protestantizmusát fogja belevinni élményeinek színeződésébe, hanem fel lehet tételezni esetleg azt is, hogy katolikus életszakának élményvilágából is vitt magával legalább egyet-mást, mindenestre többet, mindenestre bensőbben, mint a másik kettő; tehát azt, hogy valamikor katolikus volt, nem szükségképpen gátló körülmény az árpád kori katolikus középkor világának élményei felé. Mielőtt rátértünk volna Kodolányi életművének a maga teljességében való s az irodalmi kritika szakmai eszközei szerint való értékelésére: tartoztunk, hogy Kodolányival szemben ezeket a szempontokat nyíltan és becsülettel előrebocsássuk.

Ijjas Antal

(Folyt. köv.)

Népünk 1944. máj., 4. sz. 19-21.

## KODOLÁNYI JÁNOS: ZÁRT TÁRGYALÁS

A magyar író rangját méri, szerepét hangsúlyozza, küldetésének jelentőségét fokozza; hogyan és mikor lépnek fel és térnek vissza nála a magyarság lelkét nyugtalanító nagy kérdések. Az egyik művével, a másik egyéni sorsával példázza: nem hajlandó kitérni a magyarság létét érintő kérdések tárgyalásu elől. A magyar irodalom sorsirodalom: a magyar írónak minden leírt szava a nemzet boldogulásának útját egyengeti.

Kodolányi János írói nagyságát elsősorban ép az jelzi, hogy mindenfajta megnyilatkozása fajtája sorsalokulásáról beszél. Emlékezetes regényei a pusztuló magyarság tragikus fordulatait idézte a nemzeti közvélemény elé: ha kellett, amint valóban kellett, ösztönző példákért visszazsállt a magyarság múltjába, hogy a jelen számára bátorítást szerezhessen, kielégítő megoldást találjon. A nemzeti kérdések természetese, hogy nem férnek meg a szépirodalmi műfajok keretein belül: önállósulnak és nyílt színváltásra kényszerítnek.

Kodolányi János sohasem menekült magyarságtudatával csak a szépirodalmi műfajok többé-kevésbé kielégítő feleletet nem adó menedékebe, hanem az egyéni felelősségvállalás teljes tudatában — nyílt síssakkal — küzdött, nem írói szép szavak ékes koszorúja mögé menekedve, hanem a magyar ember természetének egyedül megfelelő természetes őszinteséggel és csalhatatlan becsülettel. Esti beszélgetések és Csendes órák kötetei ékes bizonyosságai, hogy kétértelmezés pályája során megvesztegethetetlen szószólója volt a magyarság életakarátának.

Zárt tárgyalás e. legújabb kötete három ismert tanulmányát foglalja magába és igyekszik azok gondolatait a folyóiratok elmerülő lapjairól átmenteni a könyvforma maradóóságába. Két kérdés körül jár gondolatvilága: a magyarságmivolt és a magyar író-sors revízióra szorul. Meg kell előbb keresni az alkotó magyar lélek gyökereit, csak akkor ismerhetjük magunkat, építhetjük műveltségünket, vállalhatunk írói feladatokat. Borongó kedély lengi át valamennyi sorát, keserű kétely emészti a látottakon. A nemes magyar izlés bejöttöt idegennel, a dallamos magyar nyelv melódiája csak mellékszövegeken jelentkezik; népünk foggy, biológiai erőtartólkaink kimerülni látszanak. A magyarságmivolt már csak az alsóbb társadalmi osztályok tagjain lehelő fel és ott is szórványosan.

A Zárt tárgyalás első fejezete arról beszél, milyen tényezők alakítják a magyar írókorsót, mik az összetevői a magyar léleknek, mik a feltételei a magyar műveltségnek. Novellisztikus keretbe illesztve, a kor uralkodó eszméit cáfolja és igazolja a maga meggyőződését, mely nagyjából ennyi: a magyar faji sajátosságok térhódítása biztosítja fennmaradásunkat a szellemi és a nemzeti élet terén. Mára a és a kultúra a nemzetnevelés kérdésében polemizál és igazít helyre

téves felfogásokat. Arvi Järventaus és egyéb emlékek a magyar és a finn lélek tökéletes párhuzama, a magyar és a finn irodalmi élet meglepő szembeállítás. Järventausban nemesak őszinte barátjára talált, hanem rajta keresztül ismereti a finnek rokon szellemét és nemzeti sajátosságait. Leveleket közöl Järventaus tollából, valamennyi a magyarság becsülésétől rokonszenvevé válik, természetesen meglátja a magyarság hibáit és mulasztásait is.

Kodolányi János mostani tanulmánykötete méltán sorakozik életműve eddigi alkotásaihoz: magyar és őszinte írás; a szellem becsülete és tisztasága diktálta sorait.

(P. L.)

Híd 1944 máj. 15. 10. sz. 28.

1944. jún. 1. 367

## MIKULE VÁNDORLÁSA

Hol s merre járt Mikule, a szláv szolga, mióta elszökött gazdájától, Bese úrtól?

Volt egyszer egy nyár, egy szép ősz, amikor vidáman s békén éldogált a Gulács alatt, mint Bese úr lovásza. Kísérgette urát tarka lován, a Szilenen, evett-ivott, énekelt és táncolt, s együtt voltak valamennyien: apja, Szereda, anyja, Csimasz, a lányok: Játék s Szerető... Aztan egy szüretre emlékezett Badacsony hegyén. Régi attilai épületek omladoztak a távolban, köröskörül szőlőlugasok piroslottak. És látta a lányokat táncolni a szőlővel telt kádban, szoknyájuk csipőig föltűrve, kerek combjukra vérként fröccsent a szőlő leve. S egyszerre feketébe borult előtte a világ. Ott feködött a fűben a kis kunyhó előtt, a kunyhó előtt, aminek ajtaja mögött Bese úr s az ő húga...

Mikor erre gondolt, tenyereit arcára csapta s szinte fölívöltött a fájdalomtól. A többi zavaros és fojtogató volt, mint az iszapos örvény. Elkapta, forgatta, orrán-száján, bőre minden likacsáján ömlött belé. Gyomra forgott. Még most is, annyi idő multán! Ebben a sötét örvényben egymás hegyén-hátán s egymásba folyva kavargott Kirill pap fekete alakja, Balsam asszony, Csépán, a dvornyik, a falu és a szállás minden alakja... A sörünnepe áldozó népe, Apsa táltos, a sípok és dobok zenebonájára forgó táncosok, a fehértörzsű kis nyírfa és Kujún, az ördög, aki azon a sötét estén fülebe sügta, mit kell tennie. Itt azután újabb zavar és szakadás következett, újabb örvény. Meg kellett tapogatnia a nyakában csüngő kis zacskót, hogy érezze az ezüstpérez kemény korongjait s mintegy hozzáfogódzzék a multhoz. Ahhoz a pillanathoz, amikor belevágta kését a gyűlölt úrba testvéreieért... Jézusért... s lovára kapva elvágta ott a fölfordult szállásról.

Erdő-mezőt, mocsarat bejárt, gombával, bogyóval, gyökérrel, keseresen fogott nyers, sötlan hallal táplálkozott. Itt-ott óvatosan betért egy talázkunyhóba, szőlőműves házba s egy falat kenyeret, egy kupa tejet ért a maga, egy marék zabot a lóva számára. Egy napon arra virradt, hogy lovát, a tarka heréltet elkötötték, míg ő kábult álomba merülve aludt egy sűrű erdő szélén. Havas, szeles tél szítálta be Mikulét, s amikor deredten kibújt a bokrok oltalma alól, Szilent, a Kigyót nem lelte sehol. Szeveszette kiabálta a nevét, fütytyögetett, futkosott a hóban, becserészte a környéket, de mindenfelől az őserdő süket csendje vette körül. Sak egy holló szállt el lomhán egy tölgy csúcsáról, csak egy vadmacska kökdösött remülten ágról-ágra, csak egy őzbak menekült riadtan a sűrűbe. nyomok egyébként elárulták, mi történt. A lóköttő fölvetette magát a rélt hátára s egy darabig körben forgott, míg kengyelbe igazította a bát s rendbeszedte a kantárt, azután nyilegyenest kivágatott a völgy felé.

Itt állott hát ló nélkül. Fejét lecsüggesztve töprengett. Gyalogszerrel nem mehetett a lóva után. Hol járt már az! Düh fojtogatta torkát, keserűg facsarta szívet. Keze ökölboszorult. Ha most elkaphatta volna az ismeretlen tekerget, markolatig döfte volna kését a szívébe.

De mit is mivelhetett volna? Egyedül állott az ellenséges világban, a szökött szolga. Üldözöje volt mindenki. Ahol érték, lefülelhatték, egkörbácsolhatták, urához visszavihették, vagy a nyomában járó nyo-

Sorsunk 1944 jún., 6. sz.

320 - 326.

mozónak visszaadhatták, — meg is ölhatték. Hová meneküljön? Nem tudta. Csak azt tudta, hogy futnia, menekülnie kell.

És futott, menekült. Betegen, köhögve, étlen-szomjan, azva-fázva: menekült. Erdők mélyén, bozótban, mocsáron, hegyen-völgyön: menekült. Futott farkas elől, bújt medve elől, megriadt a madarak hangjától, kígyó elől ugrott félre, barlangba húzódott, fülelt minden zajra, üldözöt látott minden lovasemberben. Elkerülte a falvakat, szállásokat. Úgy élt, mint az állat.

A Bakonyban orratlan, fületlen kobzossal találkozott. El akart futni, de a vadabrázatú ember utánarohant, néhány ugrással beérte s nyakonragadta. Fogvacsogva esett térdre előtte, keresztet hányt magára s rimánkodott, ne vigye el, ne bántsa, irgalmazzon. Jézust kiáltott. A csonkaorrú, fületlen rémalak harsányan nevetett s előbb közérül kérdezett valamit, azután magyarul ripakodott rá: „Ki vagy, tekerdő? Honnét szöktél?” Mikule összefecsegett igazságot, hazugságot, de végül kibökte, hogy Bese úr szolgálja volt. Ekkor csudát látott. A csonka ember maga elé meredt, lecsüngő bajusza rángatózni, válla vonaglani kezdett, szemét görcsösen behúnyta s elfordult. Nem szólt, csak megragadta Mikule bekecsét s vonszolni kezdte. Így haladtak sokáig némán egy kavicsos patak partján, süvöltő szélben, metsző esőben. Mikule betegen vonszolta táradt lábát, de az orratlan ember oda sem hederített Szil kán kegyetlenségére. Így értek egy bozótos dombra. Itt hatalmas, toronyszerű, megfeketedett épület szegte vén homlokát a szélnek.

Beléptek az öles vastagságú kapunyíláson, majd az orratlan egy rozoga létrán fölfelé kezdett mászni a homályos helyiségben. Látszott, ismerős ezen a helyen. Szűk emeleti oduba jutottak. Az ablaknyílásokon vadul besöpört a szél. A boltozatnál téli álomba dermedt denevérek csüngtek rojtokban. Hátrább szalma volt a padozaton. Az orratlan ember leült, s rámeredt Mikulérd.

— Itt meglakhatunk, — mondta rekedten. — Tudsze tüzet csiholni, he?

— Nincs mivel, — dadogta a didergő, lázas Mikule s a szalmára rogyott.

— Kovám s taplóm vagyon s tűzverő vasam es. Nesze. Uss tüzet, mert úgy váglak vakszömön, hogy szikrák pattognak belüled s majd látsz akkor tüzet!

Mikule rémulten tüzet csiholt a helyiség sarkában. A riadt denevérek had cincogva csapongott. Galyat is talált a földszinten. Szótlanul melegedtek aztán a tűznél, s szárítgatták ázott ruhájukat, süttették gémberedett tagjaikat. Az orratlan lustán hevert a vackon s a tűzbe bámult. Majd hanyattfordult, térdére fektette damborját, vaskos ujjaival megpöngette a húrokat. Lágyan zendült a hang a komor, sötét, tűzfényben vöröslő ezeréves szobában, kiszállt az ásitó ablakréseken s a dühöngő szél szárnyán messze repült a sötétségbe. Mikule sirvatakadt. Ekkor érezte először, hogy elveszett ember. Jézus Úr nem törődik vele. Apja-anyja, testvérei, Bese úr szállása, a falu, egész gyermekkora, boldog élete mindenestül belehullott a vaksötétbe és remény nincs sehol.

Az orratlan ember nem sokat beszélt, annál többet damborázott. Rájukvirradt a szürke hajnal, vastag hópelyhek kavarogtak az ablakok előtt, zúgtak a fák a torony alatt és borzongtak a bokrok. A távolban farkas üvöltött. De az orratlan ember otthonosan viselkedett a toronyban. Tarisznyájából sült húst, kemény búzakenyeret, néhány tej vöröshagymát

1944. jún.

kotort elő s kiteregette a földre. Mogorván biccentett Mikulénak a fejével: egyik ő is. Csámcsogva rágták a húst, az ismeretlen olykor Tengrihez fo-hászzkodott, szörnyű, csonka ábrázata félelmetes volt. Evés után ismét elterültek s aludtak. Majd megint damborázás következett, az orratlan férfiü fölmeredt a boltíves mennyezet tégláira, mintha a pókhálók húrjai pengetnék neki az éneket, ujjai tétován keresgéltek a hangokat, végül rekedt, üvöltő, mondhatatlanul fájdalmas dalra gyujtott. Mikule csak itt-ott értett egy szót, mert kozáru énekelt. Wertachról, nagy veszedelemről, teutónokról, Lérlől s Eribülcüről jajongott az ének. Többet nem tudott kihámozni belőle.

Hány napig, vagy hétig éltek ott, Mikule nem tudta. Minden nap egy-forma volt, csak az idő vált hirtelen ropogós hideggé. Jeges szél fújt, nagy, kavargó havazásokra tüzes napsütés, meg ismét bős havazás következett. Hol éjszakába borult a nappal, hol szikrázó holdfény ragyogott a fehér világ fölött éjszaka. Az orratlan ember időnkint fölcihelődött s elballagott a bokrok között a völgy felé. Hosszú idő multán kenyérrrel, hússal, sőt néha borral tért vissza. Falunak kellett lennie valahol, ott szedte össze az élelmet.

Mikulét nem küldte koldulni, csak arra figyelmeztette, valahányszor elindult a recsegő lajtorján, hogy tüzelőt kell gyűjteni. Kucsmás, ijesztő feje még ott tátogott egy darabig a lejárati lyukában nagy, sárga fogával, orra feketült sebhelyével, fülei vörös karéjával s azután dörögve lebu-kott a mélybe. Hogy egyszer csak ismét fölbukkanjon éppen olyan komo-ran, ijesztőn, odvasan és sebhelyesen. Széles, kerek, lapos volt ez az arc, mint a serpenyő, balszeme besüppedt s mozdulatlan, a jobb vérelesen járt, gúny, gyűlölet s félelem villódzott benne. Mikule nem mert ránézni, fél-oldalvást beszélt vele, noha a rút ember önkéntelen mozdulattal elta-karta arcát.

A két dologtalan s időtlen ember az ezeréves toronyban, mint két szóltan bagoly húzta ki a telet. Néha váltottak egy-két szót. Az orrhíjas ember kibökte, hogy Nevetlennek hívják, nehogy elvigye Kajár. Múskor meg csúfolódott a saját állapotán s elárulta, hogy tulajdonképpen nem-csak neve nincs, de neme sem. Férfiúsága ottmaradt Wertachnál. Ennél többet azonban nem tudott meg róla Mikule. Csak a bocskoráról, farkas-bőréről, kucs májáról s puha szarvasbőr ingéről látta: úri helyen is forgott. Széles arccsontjáról, ferdevágású szeméről s vállas, zömök alakjáról pedig, hogy maga is úri származék. Mikule szívesen kiöntötte volna szívét, külö-nösen, amikor betegsége leverte a lábáról s napokig tűzben égve hevert a szalmán. Nevetlen ekkor bort hozott s vidámabb volt a szokottnál. Tö-rött cserépbögrében megforralta, tarisznyájából száraz füveket kotort ki s belefőzte, majd gorombán rátukmálta Mikuléra. Mellékuporodott, s ijesztő félszemét rámeresztette. Mikule böven ivott. Lázás gyöngeség lepte meg. Érezte, most el kell mondania mindent: a merényletet Bese úr ellen, Játék és Szerető dolgát, az ellopott ezüstpénzét... Meghal, s ha nem szól-hat, pokolra száll a lelke.

Nevetlen azonban hanyattvágta magát a vackán s damboráját pengette. Egy-kettőre lerészegedett, mozgékony félszeme izzón forgott, torkán üvöltő ének zengett, lapos orcája fenyegetően fordult Mikule felé.

— Csudálsz potámat, he? — kérdezte csúfondárosan s vigyorgott.

Tavaszi felé, amikor megeredtek a vizek, megcsordultak a fák, ezü-s-tösen szóltak a cinkék s langyos fényvel árasztotta el Napasszony a vilá-got, Nevetlen még mogorvább lett. Egyre hosszabb ideig maradt távol. Mikule nagy magányában ide-oda lődörgött a torony körül. Megvizsgálta a zömök, temérdek épület minden kövét. Megcsodált egy téglába karcolt

képet, amely ég felé emelt karú embert s keresztrefeszített számarat ábrázolt. Fölfedezett egy beomlott, bokrok közé temetkezett hosszú falmaradványt, majd egész tömeg koporsóforma kőládát, rajtuk mindentféle faragott alakokat: madarat, virágot, egy töredezett női fejet, egy köpönyeges, paizsot, lándzsát tartó szakállas férfit, meg sok-sok rejtelmes írást. Eltűnődött, vajjon mit jelenthet a fölemelt karú ember s a keresztrefeszített számar, kit ábrázol a női fej s a köpönyeges férfiú, mit mondanak a koporsókra vésett betűk. Ilyen betűket látott Kirill atya szent könyvében is Gulácson. Gulács! Hasogató vágy lepte meg. Ha még egyszer, csak egyszer vigadozhatna a jó meleg szolgaházban, mulatozhatna a faluban, ihatná az új őszi sört s ehetné az áldozati ludat! Ha még egyszer kísérhetné Szilen, a Kigyó hátán Dzsovánt, Bese úr fekete paripáját a badacsonyi szőlőbe! De eszébe jutott a szüret, s az az éjszaka, amikor a tüben hevert s Játék óvatosan besurrant Bese úrhoz a kunyhóba. Elképzelte, mi történik odabent... S ekkor ismét előntötte agyát a vér, keze ökölbeszorult, torkát vad gyűlölet fojtogatta.

Egy csöndes, illatozó este Nevetlen ismét nagy csobolyó borral tért haza. Már odalent dörmögött, káromkodott s dúdolgatott. Torz képe fölbukkant a följáró ásitó torkában. Mikule nyomban látta, hogy már a világban derekasan leitta magát.

Tántorogva ment vackához, lekanyarította tömött tarisznyáját, sarokbavágta botját. Ráordított Mikuléra:

— Gyomrom s mindön gyonhaim torognak, ha látlak, te бүдös szluga! Hát mindég én hordjam az eledelt, míg te idehaza дөгlesz, he? Hogy szakadjon reád Tengri s valamennyi kisisten. Én, úri ivadék, koldulok s te, kinek sem orrod, sem tüled, sem heréd nem láta teutón kést, henyelsz?

Mikule rémülten mosolygott s lapult. Mindíg gyanította, hogy ez a rejtelmes szörnyeteg egy napon elvágja a torkát, vagy falhoz verdesi a koponyáját. Gyanakvása akkor sem húnyt ki egészen, amikor beteg volt s ez a kobúzverő a maga módján törődött vele. Akkor attól félt, mérget kevert a forralt borba. Most meg... most elérkezett a nehéz óra. Vége az életének.

Nevetlen kitekerte a csobolyó dugóját s hosszan, kotyogva vedelt. Olyan torka volt, mint egy kút. Húst, kenyeret, hagymát, bort pillanatok alatt hányt s döntött magába, бүtyкös torokcsutkája alig mozdult.

Harsány, vonító éneklésbe fogott. De hirtelen abbahagyta s félszemét kimeresztve, a másikat vaksin, csúfondárosan összecsípve, rekedten ráripakodott a társára:

— Meddig gyöтрöd epémet, te gyalázatos szluga? Ki vagy, hé? Ki vagy? — Ezt már ordította.

Mikule szíve összefacsarodott. Ó, hát megtudta, ki ő s mit mivel! Könyörögni kezdett, ne bántsa, hiszen a légynek sem vét. Láthatja, mindig szed galyat, még a legnagyobb hóviharban is, vigyáz a tűzre, most pedig madártöröket akar állítani, később gombát szed...

— Hallgass! — ordította Nevetlen. Képét vörösen öntötte el a дüh, olyan volt, mint egy rézserpenyő. Jobbjával kése után kupott. — Régön figyelmezzek már. Mondd meg, ki s mi vagy.

Mikule érezte, nem hazudhat többé. Minden titka az ajkára tódult. Csodálatos gyengeség lepte meg, hiába átkozta magát érte. Dadogva, nyüszítve, s közben a lejáró felé oldalogva megvallotta, hogy leszúrta az urát, de nem tehet róla, Isten látja lelkét, az ördög sugalmazta, hogy szúrja le. Mikor Nevetlen fölugrott s el akarta kapni, már résen volt, hanyatt-homlok bukácsolt lefelé a lajtorján, két fok reccsenve tört el alatta, úgy hullott a téglapadozatra, mint a rongy. Hátra sem tekintve ugrott ki a



1944. jún. 371

kápn s futott, amerre látott. A nagy lárma és dobogás seregestől verte föl álmukból a denevéreket s bóbiskoló kuvikokat.

Aldott szerencséjére a részeg orratlan nem ugrott utána, csak az ablaknyíláson kihajolva átkozódott s rázta öklét. Mikule nekilódult a világnak, lecsörtetett a dombról, végigkúszott az árok meredek partján s körölköre ugrálva, eltűnt az erdőben.

Vakon, süketen baktatott aztán, amerre a szeme látott. Távólról párák fátylába burkolózva csillogott a Balaton, Hegyeket látott s nádtengert. Ment, mendegélt, riadtan elkerült minden falut, figyelte, hol kanyarog tüst a tavaszi égre, honnét hall kutyaugatást — s az ellenkező irányba vágott. Most sajnálta igazán a lovát. Milyen könnyen haladhatott volna, ha nem lopják el vala Szilent, a Kigyót.

A tavaszt és a nyarat egy pákász kunyhájában húzta ki. Segített az öregnek varsát rakni, madártojást szedni, tollat gyűjteni, közben kiegészített s kifaraggott egy szép nagy bodonyhajót is. A szakállas vénember újhitű volt, reggel, délben, este buzgón imádkozott Jézushoz egy évszázados topolyafa tövében s a vízi világból gyalog, csónakon összeverődött népek előtt Jézus Urról s az utolsó ítéletről prédikált. Hangja méltóságosan zengett a falevelek és nádasok suttogása, a madarak kiáltozása, hápogása, s pittyegése, az asszonyokkal jött gyermekek kacagása közepette. Mikor megtudta, hogy Mikule is újhitű, fiának nevezte s esténként, meg esős, unalmas napokon bő szóval fejtegette, hogy közeleg az idők teljessége, a Nap, a Hold s minden csillag lehullanak az égről, eljő az Úr ítélni a jókon és a gonoszokon. Mikule végre biztonságban érezte magát az öreg Csuka házában. Akárcsak az öreg, ő sem kíváncszott a világi zajba és tülekedésbe. Dicsérte Csuka bátyát, mert még a feleségét, leányait is elhagyta, minden érintkezése annyi volt velük, hogy időnként meglátogatták, kenyeret, sőt, hagymát, egy-egy ruhadarabot hoztak neki, egész nap hűmögve ültek a nagy fa alatt s házasságokról, keresztelőköről meg halálesetekről tettek jelentést. Csuka bátyja szótlán türelemmel hallgatta őket. Megkönnyebbülve sóhajtott, amikor csónakba cihelődnek s evezőjük locsogását elnyelte a vizek útvesztője.

Míndez így tarthatott volna Mikule késő vénségéig s még feleséget is kerithetett volna magának Csuka bátya kisebbik lánya személyében, ha egy viharos, mennydörgéses, istennyilás éjszakán a vén pákász el nem meséli élete történetét. Mikule egyre izgatottabban hallgatta, mint élt az ifjú Csuka Vashegyen, ki volt apja-anyja, kikkel nevelkedett, mi lett társaiból, kit s hogyan vett feleségül, hogy történt a lánykérés, a legénybúcsú, a lakzi s mit ettek a lakomán. Szép volt a történet, különösen a bátya találkozása egy szakállas pappal. Ez a pap nyitotta ki a szemét s éppen akkor, amikor a negyedik gyermeküket temették. Ő világosította meg elméjét Krisztus által, ő mondta el, mikor lesz az utolsó ítélet s miként megy majd végbe. A szakállas pap valahová a hegyfokra vonult el, mondják, barlangban lakott, vagy lakik még tán most is, ha Isten magához nem vette. Tihonak, azaz Csendesnek hívták. Szent ember volt, nyugodjék békén, ha nem él.

Mikule csak hallgatta, hallgatta az egyhangúan csörgedező, dörmögő, békés szavakat s olykor meg-megrettent a lecsapó villám vakító fényétől s fülrepereszto csattanástól. Isten szavát hallotta a mennydörgésben. Félt, vacogott a foga. Nem állhatta tovább: ő is mondani kezdte a maga életét. Hogyan tolytak napjai Bese úr szállásán, hogyan lovászkozott az úr oldalán, hogyan kísérgette jó tarka heréltjén, a Szilenen az urat Badacsonyba s milyen szürettek voltak ott. Még a vén Bese is táncolt. Majd egyre job-

ban akadozott a hangja, egyre jobban elszorult a torka, amikor testvéreire, Játékra meg Szerelőre került sor... S végül nyögve, dideregve megvallotta: az ördög sugallatára leszúrta urát s világgá szökött.

Nehéz csend támadt Mikule szavai után. Már-már úgy látszott, a vén Csuka kihellette lelkét. Annál nagyobb dübörgést, csattogást művelt oda-fönt az Isten. Villámainak kékes fénye meg-megvilágította a kicsiny halász-kunyhót, minden szalmaszál parázként villogott.

Végre megszólalt Csuka bátya:

— Ma még itt alhatol. De hónap... hónap eredj Isten hírével.

S hosszú hallgatás után méltatlankodva hozzátette:

— Nem kívánok melletted állanom, azmikor Urunk eljő az Ég felhőiben s itél fölötted. Én nem itélők... de eredj útra. Jézus vezéröljön.

Többet nem szólt.

A viharban ezüstösre mosdatott világ reggel ismét elnyelte hát Mikulét. Mikor elkészönt a pákásztól, az csak istenáldjont mondott, kezet nem fogott vele. S nyomban elfordult, egy madártfogó törrel kezdett babrálni. Mikule csak görnyedt hátát látta, fehér ingét, széleskarimájú fekete kalapját, amikor nehéz szívvél távozott békessége helyéről.

Sok különös emberrel találkozott még csavargásai során. Lakott egy elhagyatott kőtáborban, régi, kiforgatott kőkoporsók, öles falak, félig rombadólt házak, csonkult őrtornyok között. Őt-hat magaszörű tekerő a faragott, írásos kőládák fölteszegetésével s kiforgatásával foglalkozott. Kampós vasbottal nyúltak a koporsókba a csákánnyal vert résen, a csontokat a sarokra kotorták, az arany karkötőket, fülbevalókat, gyűrűket, a színes üveg poharakat s tálakat kihalászták s összegyűjtötték. Mikulét csak úgy tűrték meg maguk között, hogy megfogadta, nem nyúl a koporsókhoz. Nem is mert. Hiszen az az őt dirhem is égette a keblét, amit Bese úr sátrából lopott. A koporsókra vésett alakoktól s betűktől pedig jobban félt, mint Kirill atya szent könyvének ákom-bákomaitól Gulácson. Csodálta a kincsgyűjtőket: hogy nem rettegnék a halottak átkaitól? Hogy merik háborgatni őket örök nyugalmaikban?

Kincs helyett ennivalót böngészett a lápon, madarat az erdőben, tojást, gombát, mit. A sírguberálók is szívesen adtak a maguk élelméből. Gazdagok voltak, határtalanul gazdagok! Egész átalvetőkkel hordták a sok jót egy szerájából, amely valahol Nyugat felé állott a kövezett hadiút mellett, mindentéle utasnép öröme s üdülésére. Még lányokat is hoztak olykor. Nagy ortályozást csaptak tanyahelyükön, egy temérdek, magas, zömök kőtoronyban, földig leítették magukat, énekeltek, damboráztak, táncoltak s egy-egy aranyékszert akasztottak az elbűvölt, vihogó lányok nyakába, karjára. Vagy elmaradtak néhány napig is, a szerájban süttettek-főzettek fűlássig, saposokat fogadtak, fölfordították az egész vendégfogadót. Meséltek aztán erőtlennül hevervén a bozót árnyékában, hogy a környék vigadozó fiatalsága mind összeverődött a nagy dombérozásra, verekedés is volt; sebeket adtak és kaptak annak rendje szerint. Nagyokat röhögtek. Éjjel-nappal heverték, mint a partravonszolt, döglődő harcsák.

Mikule káprázó szeme ennyi kincset álmában sem látott. Mindez Attiláék, Bajánék kincse volt, mesélték a sírforgatók. Ők hagyták itt, amikor el kellett takarodniok. Ők építették a kővárost is, ők irkálták, faragták teli a koporsókat, ők rakták a hadiút kövezetét. Így van ez az egész országban, mondták s nem bolondok, hogy itthagyják. Ha eleget zabráltak, mennek másfelé. Tudnak lelőhelyet eleget. De az még semmi, ami itt található. Mondják, hogy ott fönt, a Duna mellett, beláthatatlan nagyságú kővárosok vannak hatalmas paloták, festett szobák, fürdők, óriási templomok, tán

1944. jún.

ezer ember is elfér bennük. Oda kéne elmenni. Mikule ijedt tisztelettel nézte s hallgatta őket. Maga ujjal sem nyúlt volna semmihez. Attiláék bizonyosan átokkal sujtották volna. Ezek nem féltek az átoktól, sem a kincsörző sárkányoktól. Nekik bűbájós igéik voltak, nem fogott rajtuk az átok.

Onnét is továbbállt, dolgozott az erdőn favágókkal, de nem volt inyére a kemény munka. Derekába görcs állott a fejszézéstől, hasizmai fájtak az emeléstől. Amúgyis hitványul élt, most meg még jajgatnia kellett minden moccanásakor. Búcsú nélkül meglépett. Ekkor egy különös csavargóra bukkant. Kopasz dinnyefejú, sasképű, sovány, kaszány emberre. Furcsán beszélt, nem erről a vidékről származott. Egy domboldalon találkoztak, az utasember éppen evett. Szalonját, kenyeret majszolt nagy étvágygal. Mikule melléült s csorgó nyállal bámulta. A kaszány utas megkínálta. Szép őszi nap volt, a fák aranyat hullattak a fejükre. Befejezven az evést s megtörölvén késüket, beszédbe ereszkedtek. Nyomban kiderült, hogy a tökféjú kopaszt Nyúlcsánknak nevezik, a Tiszántúlról jött, s jártában-kelében a táltosok ragadozásairól, csalásairól s hazugságairól szaval. Annyira belejött, hogy föl pattant a fűből, görnyedt, sovány teste kinyurgult, mint az elpattant íj, sasképe, horgadt orra fölmeredt, hosszú bajúza rángott. Még kerek tökféjén is piros foltok égtek a megbúsult vértől. A károk elragadozzák a szegény nép utolsó tyúkját is, földönfutóvá teszik, kitosztják, maguk pedig zabálnak s hazudoznak. Megcsúfolói Tengrinek. Gombát rágnak, attól réülnek. Ki nem fogyott a szidalmakból.

Mikule csodálta s félt tőle. Azt hitte: táltos de nagyobb a többinél, ezért szidja őket. Egy szót sem ejtett arról, hogy ő maga újhitű. Amulva hallgatta ostorozó szavait s igazat adott neki: a táltosok csakugyan gaz, ragadozó, hazúg emberek. Egymást marják, vádolják, mint ez is itt, ez a Nyúlcsánk.

Nyúlcsánk egyebet is mesélt csatangolásai során. Jobblábát a bal-térdére támasztva, időtlen időkig megállt, pihent, mint a gém, horgas orrát a távolba vágta s mesélt... mesélt. A tiszántúli életet magyarázta, milyenek ott a szállások, ki hol uralkodik s mennyi lova, marhája s juha van. Meg azt, hogy intést kapott, hirdetné e magyeri hazában a táltosok hitványságát s figyelmeztetné az urakat, vigyázzanak, elpusztul alattuk a nép, ha ki nem gyomlálják Tengri csalóit közüle. Beszélt a Nagy Rostáról, amelynek meg kell ráznia a birodalmat s ki kell rostálnia a szemetet a színmag közül. Mikule úgy vélekedett, maga Nyúlcsánk lesz ez a Nagy Rosta. S hogy őt is ki ne rostálja, hallgatott.

Elmesélte még, hogy egy szakállas pappal került össze egy Ugal nevezetű úr szállásán. Közös verembe dobták őket. A szakállas szüntelenül énekelt, a világ végét hirdette. Ajánlotta a papnak, álljon a vállára, szökjék ki a veremből, s húzza ki őt is, de nem hajlott az okos szóra. Megjárta: föl akasztották a legnagyobb körtefára. Ő meg szépen odábbált. Egyenesen a Pilisbe tartott, látta a kagánatást, a sok előkelő úri népet, a szebbnél-szebb paripák seregét s hallotta Tar Szerind halálhírét is.

Ez már szívenütötte Mikulét. Tar Szerind... a kagán! Bese úr veje. Annak a kis vérmes Ojbarsznak, az ördög ivadékának apja. Hiszen látta őket Gulácson! Mégis használt Jézus Úr ereje: Bese úr halott, halott Tar Szerind úr... Most már Ojbarsznak is meg kellene halnia. Isten bosszúja ez Játékért és Szeretőért, apjuk-anyjuk eladásáért. Most már csakugyan el fog jönni az idők teljessége, utolsók lesznek az elsőkből... És ő úgy tér vissza egykor Gulácsra, mint hódolattal fogadott úr, bársonyban, kardosan, lóháton. Ühögők és szolgák örömrivalgása köszönti, gúzsbavert úri-nép csókolja bocskorát...

KODOLÁNYI JÁNOS.

# KODOLÁNYI JÁNOS ÉS ÉLETMŰVE

Kodolányi munkái közül rá mint regényíróra is a legjellemzőbbek egyike az önéletrajzregénye, a Süllyedő világ, pedig sem önmagát, sem életének anyagát, sem a kort nem akarja regényesíteni. Nem akar szociográfiát sem írni, mint amilyent — a Puszták népe elsősleges célja szerint — Ilyés Gyula ír a maga önéletrajzregényében. Márai Sándor viszont — az Egy polgár vallomásaiban — elsősorban egy idegzet szubjektív élményvilágát akarta föltárni, kulturális fejlődésrajzot és európai riportképeket akart mutatni. Németh László — a Magam helyett lapjain — szintén kulturális fejlődésrajzot akar adni, a saját tudásbeli világának fejlődését fejti föl, majd nem hogy későbbi műveinek kulcsát és előzetes anyagválasztását mutogatja és megérezzük belőle, hogy mennyire ő maga a Jóé Péterről szóló regényciklus hőse és előképe. Kodolányi azonban önéletrajzi munkájában is — anélkül, hogy életének adatain változtatott volna — regényt ír s a Süllyedő világ tulajdonképpen egyik legjobban megoldott regénye. A főhős — saját maga — bemuta-

tása, a környezetvilág rajza, a kor háttérének festése: csupa erőteljesen és arányosan megoldott feladat. Igaz, mellékesen társadalomrajz is, mint a Puszták népe, de anélkül, hogy elsődlegesen az kívánt volna lenni. Egy szubjektív élményvilág rajza, mint az Egy polgár vallomásai, de nem válik egy idegzet és egy vizuális szemlélet élményeinek krónikájává, mint Márai könyve a maga nem egy helyén. Megmutatja kulturális fejlődésrajzát is, mint Németh László önéletrajza, de nem csúszik el a könyv és egy mohó tudásvágy tudásanyagfejlődésének katalogizálása felé. Kodolányi önéletrajzi regényét tulajdonképpen nem is volna szabad önéletrajznak nevezni, mert hiányoznak belőle ennek a különös (korrajzból, memoárból, önvallomásokból, regényelemekből, történetírásból) összekevert műfajnak könnyen áradó aránytalanságai. Regény, a regényműfaj szabatos, mondhatni klasszikus értelmében: egy „hősnek” egységes cselekménysorozatot mozgóató küzdelme, élettől duzzadó szereplőkkel. Milyen életteljes például apjának alakja: Egy kegyetlenül

**NÉPÜNK**

1944. jun., 5. sz. 22-24.



Jézus születése-mester: A Háromkirályok álma

zárkózott, kegyetlenül rideg, kegyetlenül magányos emberé, — az orosz és francia regényekben vannak ilyen alakok, csak hogy Kodolányi nem onnét szakította ezt, hanem a saját életéből s a saját életélményeinek kapcsa köré csavarodó fájdalmas csomóját nem tette olyan „mű-regénnyé”, mint például Roger Martin du Gard a Thiabault-család tizenkét-kötetes regénykolosszusában, hanem életét meghagyta saját életének, alakítatlan valóságnak, az adott nevek alatt. Az apjával való viaskodás adja a regény cselekménye mögötti belső indítóerőket: egy szeretetlenségben és elmagányosodásban felnövő kisfiú, majd kamasz, majd fiatal író lázongó útkeresését, — útkeresését a szeretet, az élmények, a tudás, barátságok, az élet egyensúlya felé. Idegbajos anya, válás, rokonszenves, de az apa konok és keserű szívét végül is lekötni mégsem tudó új „anyuska”, a mostohaanya, szeretni csak az apát tudó nővér, Pécsvarad, Vajszló, Pécs, Székesfehérvár, Püspökladány, Budapest, Kaposvár, falusi gyermekkor, falusi elemi, diákvárosok gimnáziumi évei, forró és mohó barátságok, amilyenek csak ilyen elmagányoso-

dott fiúknál lehetnek, könyvek, az érzékek ébredése, egy gyenge fizikai alkat s egy későn észrevett lábhiba miatt embertelen szenvedések, a kihülő családi környezet jégvermében borzongató fázás, végül a megtalált nagy barát és megtalált élettárs, mögöttük Ferenc József korának, az első világháborúnak, a forradalmaknak, baranyai megszállásnak esztendei: ime, ezek adják a regény szereplőit, cselekményhordozóit és háttérét. Kodolányi nem akar eltitkolni az élményeiből semmit, még azt is megírja, milyen korán megtanulta hidegen és ellenszenvvel nézni beteg anyját, apját pedig gyermekszívvvel majdnem hogy gyűlölni, azzal a zavaros fiú gyűlöléssel, ami mögött tulajdonképpen a ki nem elégített szeretetvágy lappang. Mi tudta volna ezt a szeretetvágyat kielégíteni, ha nem forró barátságok? A gyermek Kodolányi egy vajszlói parasztfiúban, intellektuális diákbárátkozásaiban, később egész emberszemléletére és értelmi irányára döntő hatással lévő Csikesz Sándorban találja meg a családi élet természetes, meleg vonatkozásai helyett a lélek kívánatos kapcsolatait.

Az apa szűkszavúságával és

mogorvaságával, az új „anyuska” magáramaradó keserűségével, ebédközben való felállásokkal, kifutásokkal és ajtócsapásokkal terhelt otthonból az erdőtanácsosi lakásból, így menekszik egy vajszlói parasztsalád melegébe. Az ormánsági parasztság élete nyílik ki előtte, s ez adja meg későbbi „naturalizmusának” kulcsát. „Simonéknál belevetem magamat abba az érdekes, kellemes, bár nem oly illedelmes életbe, amit Dezső él. Kijárok vele a mezőre. Elcsatangolok vele fürdeni, halászni a Feketevízre. Résztveszek disznóölésen, búzahordáson, cséplésen. Hordom az istállóba a szalmát, hajtom a szecskavágót. Főnt ülök a szénásszekér tetején. Vöröshagymát eszem, meg szárazkolbászt. Szemrebbenés nélkül hallgatom Simon bácsi, vagy a pajtásaim fülrepesztő káromkodásait. S minél tűrhetlenebb az otthonom, annál boldogabban merülök ebbe a másik életbe.

... Megismerem Piókás szülét, a falu kenőasszonyát, vajakosát, orvosát, tudását. Tanuja vagyok, amikor egyik házból fiatal lány, fateknőben, elvetélt embriót visz ki a szemétdombra. Megtudom, hogy egy környékeblí asszony pocamaggal — maszlagos nadragu-



A Jézus születése — mester segédje: A gyermekgyilkolás

lyával — megetette ötéves fiát, egy másik „véletlenül” a megáradt Feketevízbe taszította hatéves gyermekét, egy harmadik kitette a tornácra csecsszopó leánykáját. Mindezt ott beszélik s mint sötét, feneketlen kútba, pillantok bele sarkaikból kivetett ösztönök világába. Csak tényeket, eseményeket, kisebb-nagyobb, látszólag vidám jelenségeket látok, magyarázatukat, kapcsolatukat nem ismerem, de... szemmel-füllel falom őket.”

De anélkül, hogy ekkor még sejtené jelentőségét, megérinti valami ennél is mélyebb rétege az ormánsági életnek: találkozik az öregekben az ormánsági tájnak ekkor még élő „tudalmaival”, a szokásokkal s egy életformával, amelyre már akkor rá van írva a pusztulás, de mégis — ez az életforma tragikusan gyönyörű.

Az ormánság ősi népéből való a páprádi Zsuzska néni már-már misztikus alakja:

„Lassúbléptű, magas, kissé hajlott, száraz vénasszony Zsuzska néni. Szabályos sötétbarna arca, sötétén süttő gyönyörű szeme erősen kiütközik hófehér lenvászon homlokkötője és fejkendője alól. Barna, eres kezei formásak, kicsinyek. Lassan, megdöntötten beszél, korok. daloló szavai mint gyöngyszemek peregnék ajkáról, viselkedése méltóságos, szerény... Megmutogatja remekbékészült bikláit, kebléjeit, kötényeit és kendőit, ékszerhez hasonló fejkötőit, kontyartóit. Lehelletfinom, virágos szótteseit, — én úgy érzem, ezer év előtt betemetett sírból támadt föl valaki, hogy megmutogassa kápráztató kincseit, azután eltűnik megint nyomtalanul a sírban, senkisé maradt utána.

De még vannak mások is, akik

IJJAS ANTAL



Jézus születése — mester: Angyal



Jelképes állat-kőalakok

mintha régi sírokból támadtak volna, közönyösen mesélik a mulat avultzengésű nyelvükön, értetlenül bámulják a világ idegen folyását, üldögélnek házuk előtt, mintha berendezett kripta előtt üldögélnének s képüket a nap felé fordítva, Isten tudja, miről elmélkednek.

Itt is, ott is édegel egy-egy magányos öregember, öregasszony, csodálatos hófehér ruhában, bágyadtan tekintget szét a világban, míg nesztelenül el nem tűnik örökre.”

Az ősi árpádkori népfoltnak azok a rétegei ezek, amelyek még őrzik az ősi életforma egy és más örökségét, őrzik szokásaikbaa, egyéniségformáikban, tárgyaikban, népművészetükben. Az az élet — polgári élet, amely körülvette a vajszlói erdőtanácsos fiát odahaza — kedélytelen volt, rideg és sivár. De a paraszt környezetnek ez a darabja a mult titokzatos szépségével és gazdagságával csapott feléje. Nem csoda, ha családi viszonyain keresztül ellenséges érzésekkel fordult később a polgári világ felé s a kollektív élet kezdte érdekelni, amikor elméje kinyílt. Először a kollektív élet kezdte értékelni, azután kinyílt előtte a mult és visszavezette az Árpád-korba. Tulajdon ama darab földön, ahol gyermekkorát töltötte, — itt, a középkori Vajszlón játszódik le részben hatalmas regénye, A vas fiai. De addig, míg elérkezik ide, még sok útja van a gyermek, az ifjú, a férfi Kodolányinak.

Vatai László:

## Naturalizmus és próféta-ság

— Kodolányi János —

Vannak írók, kiknek munkáiból ezer oldalt, vagy több ezret is el kell olvasni, míg plasztikus képet nyer róluk az ember, míg átütő módon érvényesül mondanivalójuk. Mások viszont néhány oldalon vagy sorban jellegzeteset mondanak magúkról és problémáikról. Kénytelen az ember beletáncolni mondanivalójuk sodrába s így gondolat és élményritmusukból hosszú ideig nem lehet szabadulni. Ebbe a második csoportba tartozik Kodolányi János is. Rendkívül átütő erejű író és egyéniség, könyvei olvastakor csak az ő szemével lehet látni az életet és a felvetett problémát. Am amennyire előnye ez az írónak, s jellegzetessé tevője művészetének, éppen annyira megnehezíti teljes életművének az egybelátását. Hajlandó az ember mindig a kezében levő jelenidejű Kodolányit elfogadni teljes horizontnak, s felejtetni a fa mögött elterülő erdőt. Pedig nagy és változatos ez a vegetáció: hatalmas tölgyesek váltakoznak északi jelentésű nyírcsoportokkal, s mindenütt kimagaslik az örökzöldek szűrős merevsége.

Pedig a mindig aktuális Kodolányin túl teljes életművét kell szem előtt tartani, ha örök aktualitását, érvényét, kultúrjelentését meg akarjuk mérni. A rendkívüli változatosságot felmutató Kodolányiban meg kell keresni a változásnak soha alá nem vetett jelentést, értéket, s e körül kell csoportosítani egész életművét. A *Börtön tiszta naturalizmusa* és, mondjuk, a *Holdvilág völgye* mitológiája közt alig áthidalható űrt látunk, pedig mind a kettő jellegzetes Kodolányi-írás. Mi az, ami különbözőségük mellett rokonokká teszi, s ugyanazon dél-kör hőfokán helyezi el őket? A kérdés pontosan így hangzik: mi Kodolányi életművének az értéke, azaz kulturális érvényessége?

## 1.

A kultúra problémája lényegileg értékprobléma. Valamivel mérnünk kell azt a lelki és szellemi tevékenységet, amit kultúrának nevezünk, hogy az értéket láthassuk benne. Mérték híján szétfolyik, érvényét veszti, sötét ösztöni, állati területre szorul vissza, vagy a száraz ráció világában elsorvad. Míg másfelől a mérték biztosíthatja a kultúra érvényességét. De mi csoda ez a mérték? Sokan a kultúra történeti tudatában, azaz egyesek tanultságában keresik, mások az ész autonómiájában, vagy a vér misztikájában. Az első felvett mérték, a tanultság, kritériuma lehet az enciklopédikus művészetnek. De hol van az abszolút műveltség, s hol a teljes enciklopédia? S vajjon mi volt akkor a mérték, mikor történeti tanultság nélkül, pusztán

az ontológiai tények faktikusságából formáltak az emberek kultúrát? A tanultság, mint a kultúra történeti tudata, csak lefelé haladó korokban lehet mérték. A kultúra érvényességének az értékmérőjét másutt kell keresnünk. — Talán a tiszta ész autonómiájában. Valóban megejtő kísérlet, hiszen mikor minden érvényét veszti, az értelem fensége még akkor is ragyog. Természetesen csak a kritikai határokon belül, azon túl a szofisták magatartása örökidőkre szóló intőjel és példa. De világos, hogy Kant előtt is volt kultúra s érvényessége evidensebb volt, mint az utolsó másfél században. A minden ontológiai tényről megszabadult tiszta intelligencia, mint mérték örökérvényűnek látszik, de kipreparált racionalizmusa miatt bajosan férhet hozzá a metafizika tényeihez. A kultúra pedig éppen ezen a területen virágzik. Az irodalom tipikus példája ennek az állításnak: az emberi élet egészét próbálja a művészet keretében felmutatni, de vajjon a criticizmus határain belül-e?! Világos, hogy nem; sőt az érzelmek és a transzcendens valóság ontológiai világa mellett kardoskodik örökösen. A metafizika azonban türelmesebb terület, mint a tiszta ész kritikai világa, s éppen ezért képes azt is magába foglalni. Szinte elrejtteni egyéb tényei közt. Az önmagát szemlélő tiszta értelem, mint kritikai ely a kultúra metafizikumát áthatni képtelen, éppen ezért mértéke sem lehet annak. Fordítva igaz a tétel: a metafizika legnagyobb ragyogó gyémántjaként büszkén mutatja fel a kritikailag megvalósult tiszta értelmet. Az értékmérőt ismét másutt kell keresnünk. — Divat mostanában a vér misztériumának ontológiai igazságát hangoztatni. Az egyes fajok kultúrájukra, mint vérük párájára tekintenek, s egyedüli mértéknek a vér tisztaságát ismerik el. A természetet formáló diszciplínát összetévesztik a természettel s nem az ember ontológiai világát vizsgálják, hanem az emberileg soha el nem érhető Ding an sich meg sem fogalmazható idegenségét. Mikor ezt a mondatot leírtuk, már túl is vagyunk ezen az idegenségen, de ezzel a szellemi tendenciával dialektikussá tettük a vér ontológiai tényét. Tehát szellemi hatás volt a kritériuma a vér misztikájának is. Ilyenformán a kultúrának bajosan lehet értékmérője a vér biológiai változata.

Ezekkel a tömörségük miatt is nehézkes fejtegetésekkel még mindig a kultúra értékproblémájánál tartunk, a mérték kérdésénél. Mi a kultúra értékproblémájának a kritikai elve? Egy többé-kevésbé kultúrán kívüli mozzanat: a prófétizmus. Ez ugyan még kritikátlan állítás,

1944. júni, 6. sz. 5-12.

ha ugyan előbbi értekezéseink bármelyikére nem gondolunk, ahol fejtegettük, hogy kultúrán a transzcendencia átélt világát, illetve annak a feltétele alatt megművelt természetet értjük. Így a kultúra az élet szimbolikája, hiszen csak szimbolikus kiábrázolója a túllévő valóságnak. A kultúra értékproblémája a szimbolika érvényességének a kérdése. A mérték a transzcendens valóságot felmutató élet. A kritikai elv tehát a prófétizmus, s az elv megvalósítója a próféta, aki a transzcendens világ üzenetét hirdeti. Benne nem vitás a transzcendensbe vetett hitnek az érvénye, tehát a kultúra értéke sem.

Kezünkben van tehát az értékmérő, melylyel a kultúrát, ezen belül az irodalmat, s Kodolányi életművét is lemérhetjük. Amennyiben a prófétizmus rokon lényegre talál a kultúrában, annyiban érvényes az, s amennyiben próféták az írók, tudósok, művészek, papok, annyiban kultúrateremtő az életművük. Tételünk így azonban csak általánosságban kimondott elv, mely szükségszerűen következett kultúra-fogalmunkból. A kultúra azonban lényegesen változó szellemi valóság, hogy lehet mégis örök elve a prófétizmus? Úgy, hogy ez is folyton változó, tisztuló, lényegét elrejtő, mással elkeverő, majd tisztán megmutató hit, lényeg, elv. A próféták történetiségükben is különböznek egymástól, s hitet árasztó hatásukban is. Próféták voltak a szteppék táltosai, az ószövetség látói, s a keresztyénség hősei is, s próféták a transzcendens világ üzenetét a kultúra nyelvén kifejezők. Próféta vonásokat mutat például Nietzsche is, bár a biológia csodájába vetett hiténél fogva próféta magatartása ellenére is csak hamis próféta. A prófétizmus nem egyházi fogalom, hanem a hit csodájának a hirdetése, s a próféta a transzcendens világ küldötte.

A transzcendens lét elrejtettét is jelent, amit színről-színre nem ismerhetünk meg soha, ám hogy szimbolikusan ki tudjuk ábrázolni, ahhoz valamilyen formában mégis ismernünk kell. Ennek a forrása a kijelentés, formája pedig a prófétizmus. Mennél tisztább formában éli át valaki és árasztja a kijelentést, annál tisztábban közelítette meg a prófétizmus lényegét. Primitív emberek álomlátása, s Istennek számukra emberi alakban rövid időre való megjelenése, illetve ennek a tiszta hitnek a terjesztése már prófétikus vonásokat mutat. S a nyomában kifejlődő kultusz s közösségi élet már a kultúra megjelenését jelzi. A primitív ember remegve omlik a porba s mire eszméltre tér, maga körül csak a megszokott szürke világot látja, de lelkében tovább él a transzcendens jelenség, s a remegő ember a próféta bátorságáig nő és népének kultúráját, minden ízében értelmes életet ad.

A történeti fejlődés következő fokán a prófétizmus a csoda tényében jelentkezett. Ez már

sokkal szellemibb módja a transzcendencia jelentkezésének, mert itt az isteni tetterő az emberi természettel egyesül, s azt bensőleg motíválja a szimbolikus kultúra alakítására. A csodában az Isten az emberért az emberi természettel harcol. Legnagyobb csoda az emberi természet megváltozása. Ennek a csodának képviselői szintén a próféták, akik megemésztő tűzként érzik magukban az isteni erőt.

A próféta még tisztább típusa nemcsak a csoda néhavaló tényében éli át a transzcendens világ üzenetét, hanem állandó kapcsolatban van azzal, tehát állandó nyugtalanító, formáló, kultúraépítő erő a közösség életében. Elsősorban a kultúra, a közösségi élet jövő formáit igyekszik meghatározni, így szükségszerűen törvényhozóvá válik. A kultúra mindig jövő idejű, amennyiben a jelenben vegetál, annyiban már dekadens is.

A prófétizmus lényege az embernek az Istenről alkotott fogalma, s ez egyúttal a kultúra dinamikája is. Mennél tisztább ez a fogalom, annál tisztább a prófétizmus, s annál tisztább a megvalósult kultúra is. Minden kultúra lényegileg teocentrikus, még akkor is, ha közösségi formája nem a teokrácia. A prófétizmus tiszta formáját Krisztus megjelenése és élete mutatja. Benne testet öltött a transzcendens világ. Az inkarnációban legközelebb jutottunk a túllévőhöz, így szükségszerűen ebből fakadt a legtisztább kultúra is. Krisztusban a prófétaság teljességét szemléljük. Ám ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy vele véget ért a prófétizmus, hiszen a transzcendensnek minden újabb átélése prófétaságot jelent. Csak feljebb hágni nem lehet Krisztusnál, mert ő az emberi önzés és szerelem között tisztán képviselte a szeretet transzcendens valóságát. De Krisztus nemcsak próféta, hanem transzcendensre irányuló hitünknek a tárgya is.

Az európai kultúra nem tiszta krisztusi szimbolika, hanem az előbb említett minden próféta vonás hatását felfedezhetjük benne. Ám legtisztább beteljesedésekor az európai természet a krisztusi diszciplínát választotta.

Így tisztult a prófétaság eszméje a legprimitívebb formától Krisztus teljességéig. Történeti szemléletben a kezdeti állapot az előszóval való prófétálás volt. Szavakkal, gesztussal, síppal, dobbal, vesszővel, törvénnyel hirdette a meglátott igazságot, s ez a hirdetés már magábanvéve is kultúra, mert a túllévő jelentéssel értelmet adott az addig magában lévő értelmetlen természetnek. Ember-falkák egy-egy próféta hite és munkája révén kaptak kulturális közösséget, családi, nagycsaládi vagy törzsi szervezetet. S itt már nem pusztán a vér ereje dominált, hanem a véren is átütött hit, s nyomában létrejött a közösségi kultúra.

A történeti fejlődés folyamán voltak próféták, akik próféciájukat írásba is foglalták, s



így évszázadok, vagy ezer kilométerek távlatában is hatottak. Írásaikat kanonizálták s létrejöttek a szentkönyvek. Mások írásaikban Krisztust is kanonizálták. A kánon már magában is kultúrtény, de folyamatos kultúrát mégis állandó sugárzása teremtett. S próféták voltak azok az óriások is, akik a transzcendens sugárzást megkötötték az emberi természetben. Aki viszont nem próféta, az nem is formálta, hanem csak másolta a kultúrát.

A próféta természetesen csak meghatározott távlatban hat egy népnek vagy kultúrkörnek az életében, ám nála nélkül elsorvadnak úgy a népek, mint a kultúrák. A próféta sohasem betűragó írástudó, vagy az élet szűk területére visszaszorult kegyes lélek, hanem a transzcendens valósággal közvetlen kapcsolatban lévő, s az élet egész területét átható hérosz, s így akár közvetve, akár közvetlenül a kultúrának legnagyobb és legfontosabb alakja.

Az ember azonban nemcsak megalkotja a kultúrát, hanem ezen a szellemi és lelki valóságon fel is ismeri az értékesség vonását, a prófétizmust. Ez tehát egyfelől kultúrateremtő erő, másfelől az értéknek, a kultúra érvényességének a kritériuma. Mennél tisztábban út át a kultúrán, illetve az egyes kultúrtermékeken a prófétizmus, annél tisztábban képviseli ez az értéket. Természetes, hogy a legelső fokon alig hatotta át a természet brutalitását a transzcendens világot tükrözőtő prófétizmus, s így az értékelő aktusban alig lehet felismerni alkátán az értékesség vonását. A kultúra tisztább megvalósulásakor tisztább a prófétizmus értékadó és értékfelismerő szerepe is. Míg a legmagasabb kultúrfokon megjelenik a Krisztus kultúrája, s ebben a próféta szemléli a tiszta prófétizmust. Ezen a téren az érték teljességéről, s a kultúra abszolút érvényességéről beszélhetünk. Ezután mindig ennek a csúcsnak a távlatában nézzük a kultúra megvalósulásának s az érték felismerésének a kérdését.

Kezünkben van tehát az értékmérő, mely a kultúra érvényességének a kulcsa is. Ezzel mérjük meg Kodolányi életművét is, s különböző írásaiban, melyek a kultúra egy-egy részletét jelentik, próbáljuk felismerni az értéket. Kodolányi az alkotás óráiban beleszötte műveibe az értékesség vonását, s mi most tudatosan fel akarjuk ismerni azt. Amennyiben Kodolányi próféta, s amennyiben tükröződik írásain a prófétizmus, annyiban munkássága kultúrateremtés volt, s biztosítja a maga érvényessége mellett a kultúráét is.

Hosszasan időztünk a mérték problémájánál, de egyszer ezt a kérdést a magunk részéről tisztázni kellett, hogy az érték, s így a kultúra érvényessége legalább számunkra ne legyen vitás, másfelől Kodolányi életművét a legnagyobb mértékkel szeretnénk mérni, hogy jelentése és jelentősége tisztán álljon mindenki előtt.

Takáts Gyula:

## Házam, világom, hazám

1

*Házam, világom nagyon egyszerű.  
Kies határán hársfalomb legyezget.  
A kis szobában barnaszín derű,  
s a zűrzavarban én lelek csak rendet.*

*Itt hálók, horgok és amott botok,  
nagy szalmakalapok és hátizsákok,  
melyekben dinnyét vagy halat hozok,  
ha vízparton vagy hegybe botorkálok.*

*Olyan magányos, elhagyott sziget,  
hová hidat csupán a lélek hajthat.  
Nem futnak hozzá hajók és sínek,  
s a kóbor lélek mégis egyre szaggat.*

*Pedig mi szükség, lassan összeszedtem  
a formás és a lelkes tárgyakat,  
hogy bölcs legyen az élet körülöttem  
a roppantsúlyú csillagok alatt.*

*Lám, itt a puska, nyél s a többiek,  
a hordó és vödör a bornak, viznek,  
s ha szólítom, mind kezemhez siet,  
kik udvaron s a ház körül pihennek.*

*Igy élek bátor társaimmal én.  
S szép Március, mondd, — mit hoztál nekem? —  
Ülök világom sziklaperemén,  
mint korsó ül a fojtó, nyári csendben.*

2

*Békét és csöndet álmodunk,  
mert béke itt sosem lehet!  
Tág rónánk, dombunk, völgy s a bérc  
több kincset rejt, mint dús kelet.*

*Ki jóllakott, megéhezik,  
szétnézve asztalunk körül.  
Hát még az éhes sok magyar,  
ha egyszer nyílként fölropül!*

*Mint áldott sziklaölbe ha  
bedobnak tarka sok hadat,  
úgy zsonganak a népeink  
a nádak közt, fenyők alatt.*

*Aranyszakasztó Dunatáj!  
Hazám, dús föld, mi lesz veled?  
Úgy zúg öledben a világ,  
mint hajdan Pannon tengered!*

Ezzel a módszerrel különböztetni lehet kultúra és civilizáció közt is, amennyiben a kultúra mindig a meghúzott érték körén belül jelentkezik, a civilizáció pedig kívül esik rajta. Ha következetesen használjuk megtalált mértékünket, akkor nagyon sok új n. kultúralkotás érvényesség nélkülének bizonyul, azaz a civilizációhoz tartozik. Ami lehet nagyon szép, művelt, ápoltságos és hasznos, csak éppen az emberi élet egésze szempontjából értéktelen. A szimbolikából elpárolgott a tartalom s a Márai megejtő, de csak a külső magatartás megtartó erejébe kapaszkodó attitűdje tűnik fel mögötte.

A próféta tehát a transzcendens világ üzenetét beleszővi a természet reálitásába. Ez a művelet kultúrateremtés, aminek csúcspontja az értékfelismerés: az emberi élet és kultúra érvényességének a felmutatása. Ez azonban dialektikus cselekvés, s így első fele, a natura sem hanyagolható el, annál inkább, mert az gyakran egyeduralomra törekszik a túlélvő kizárásával. A transzcendens gondolkodás ellenpólusa a naturalizmus, ezért ennek a kettőnek dialektikus feszültségében kell kimutatni a szimbólika érvényességét, a kultúra értékét. A naturalizmust meg kell mérnünk a prófétizmus mértékével. S amennyiben az annak a szövetségében rokon szálakra talál, annyiban értékes a kettő feszültségében megszületett kultúra.

A naturalizmus csak természetet ismer, szerinte másféle létmód nincs. Természet a materiális világ és az ember is, a kettő közt lényegbeli különbséget nem lát. S csak egyféle bizonyosság van: az értelem következtetése. Amit az értelem kétségbe von, az pusztán látszattá süllyed. Az empirikus megfigyelés, s a matematikai spekuláció világa ez, a valóságos tárgyak, s az ok és okozati törvények zártságáé. Így a lét egész, zárt, befejezett, áttekinthető s az ember csak egy parányi rész ebben a hatalmas, de véges konstrukcióban. Mivel véges, megmunkálható a naturalis értelemmel. De csakis azzal, minden más csak babona, vagy a tudomány végső bizonyosság utáni vágyának a hipotézise. Az emberiség sietett, s a tudomány helyett vallást alkotott, az egyes nem akart meghalni, s valóságként szerette volna hinni a halhatatlanság fikcióját. Pedig az emberben csak az általános ösztönök valóságosak: a létösztön, érvényesítési ösztön, nemi ösztön. Minden más, így a lélek is csak ezek szublimációja, s az etikai követelmény csak az ezerféle önzés összehangolása. Így a naturalizmus.

Lehetetlen ebben fel nem ismerni a ma emberének gondolkodásmódját, pontosabban tudománytalan világnézetét. Van ebben valami megvesztegető; zártága, dialektikanélkülisége megnyugtató, s a természettel való azonosság erőt ad. Legalább is addig, míg az ember emberi mivoltára rá nem eszmél. Míg a szabadság

a természeti kötöttségen túl elnémíthatatlan követelményként nem jelentkezik.

Mert mit jelent ez a naturalizmus? Egyfelől teljes megnyugtató: minden, ami történik, jó, hiszen másképp nem is történhetne lényegileg, esetleg csak másféle színeződéssel. A világ az ember kedvéért nem változik, s mi csak kicsi porszemek vagyunk a világ egészében. Mire jó a magunkért és másokért való aggodás, mindenki csak a törvénymegszabta végzetét tölti be. A kételkedés felesleges erőpocsékolás és a halálfélelem ostoba magatartás csupán. Ne tartsd magad fontosabbnak, mint amilyen vagy. Rajtad nem fordul meg a világ állapota, még a saját sorsod se, s a természet, amibe beletartozol — végtelen, örök, bölcs és jó. Ne kívánj sokat se magadtól, se másoktól. Ne szégyeld az igazságot: az ember természet. Vigasztaló ez, mert a szabadság aggodalmától és felelősségétől megszabadít. Az ember fejlett állat, aki csiszolni tudja a körmét. S a csiszolás technikája minden biztonnyal maga a kultúra. — Másfelől vigasztalan ez a naturalizmus: mindenki érzi, hogy mégsem azonos az élete a növények és állatok tudattalan, boldog vegetálásával. A természetből tájékozódni kell másfelé is, mert az ember nem csupán természet, sőt természete ellen való erkölcsi lény. S hiába tudom magam azonosnak, sőt egynek a világgal, a halál szituációjában mégis magammal, mint eggyessel és helyettesíthetlennel törődöm. Az emberi lét nem zárt, s nyitottsága a túlélvőre mutat.

A naturalizmus haladásról beszél, ösztöneink kibontakozó uralmáról, s közben mögötte feltűnik a kételkedés és a félelem. Unalomná sűrűsödött a nyugalom, s ebben már benne van a szkepszis csírája. A tudatos lét végeredményben csalás, s az emberi élet aljasság.

Ebben a győzelmes és bizonyos, majd el-esett és szkeptikus naturalizmusba szövi bele a próféta a transzcendens világ fonalát. Átgyúrja, megmunkálja, értelmes, szimbolikus kultúrává formálja ezt a sötét létet. S mikor érvényességét kutatja ennek a kultúrának, akkor a prófétizmussal, mint mértékkel kimutatja benne az értéket. Mennél több a kultúra szövetségében a transzcendens vonás, annál több az értéke, s annál igazabb a próféta, aki alkotja és értékeli azt. A legsűrűbb természetben, s a legsötétebb naturalizmusban is fel lehet fedezni az érték vékony szálait, s a kultúra ettől a kezdetleges állapotától mindig nagy erőfeszítéssel haladt az érték tisztább világa felé, míg a csúcson a próféta szemléli a tiszta prófétizmust, az értékek beteljesült rendszerét.

Ime a mérték, amivel felfedhetjük a kultúra érvényességét, azaz az értékek világát. Ezen a mértéken kell lemérni Kodolányi életművét is.

## 2.

Ha tanulmányunk eddigi részében a kultúra érvényét, azaz értékrendszerét tárgyalva előbb a mérték kérdéséről szólottunk, s csak azután a megmérendő valóságról, a természetből kibontakozó kulturáról, úgy ebben a második részben most először a natura világát vesszük bonckés alá, hogy fokozatosan jussunk el a lényeggé nemesedett tiszta mértékig, a prófétizmusig. Természetesen Kodolányi életművét analizálva.

A naturalizmus és a transzcendencia dialektikus feszültsége egy magyar íróban sem olyan eleven és tragikus lehetőségekkel terhes, mint Kodolányiban. Az írásaiban megjelenő sűrű, vad természetben, mint a gyémánt kristályosodott ki a kultúra értékrendszere. A természettől Krisztusig egyenes az út, mert prófétalelkű ember taposta ki. Bármilyen szakadékok választják el egymástól munkáit, szerves egész alkotnak azok, mert egységes az értékrendszerük. A prófétizmus minden írásában formáló erő és megmutató érték.

Kodolányi naturalistának indult s lényegileg az ma is. Konok, kemény természetet rajzol, nincs benne semmi ellágyulás, de az igazság szálait áthúzza benne, s a maga módján értelmezett krisztusi szeretettel átsugározza. Nem mindenütt egyforma mértékben. Néhol csak az ösztönök életakaró túlekedését látjuk, a kicsorbulatlan kemény naturát, Bőbék Samu acélkemény, kegyetlen természetét, a vér jogát, a szerelem önző és kéjes, mégis termékenyítő sikoltásait, az erő hatalmát, a gyengék jajgatását, s a halál könnyörtelen dülését. A természet elbűvölő, roppant nagyságát. Ilyen nagy ez a természet elfajzásában is, amikor a megtermékenyítő hit befogadása helyett önmagát emésztí meg. Iszonyatos és lenyűgöző a natura Kodolányi műveiben. Nem kiszámított hatás-keresés ez, vagy színfal a cselekmények mögött, hanem a Kodolányiból áradó friss természet. Ennyi idillikus kegyetlenséget színfalakra rajzolni sem lehetne, nemhogy mesterségesen felidézni.

Ez a természet persze nem csak nyers ösztönként jelentkezik írásaiban, hanem mint naturalis gondolkozásmód is, mint szociálizmus, hungarológia, pszichológia, mitológia. S ott van Kodolányi nagysága, hogy mindegyiket átszötte a transzcendens világ értéket formáló üzenetével, műve minden pontján érvényes, eleven kultúrát teremtett. Még látszólagos kultúrarombolásában is, amikor az önmagában szét-eső naturát ábrázolja az elsüllyedő világban. Az érvényét veszített természet szétbomlik, de ebben a halálban is Kodolányi hite rágyog. Nem a témája, hanem annak a kezelése mutatja az értéket. Ez azonban már majdnem kultúránkivüli állapot, pedig Kodolányi a kultúra

kellős közepében él. Nézzük, hogy ezen túlmenően naturalis gondolkozásán hogy üt át a szimbolikát formáló transzcendens üzenet, a prófétizmus ereje.

A fiatal Kodolányira nagyon erős hatást gyakorolt a szociális gondolkodás, s mégsem lett propagátora semmilyen szociálizmusnak sem. Pedig ezen a téren erős a kísértés, hogy valaki próféta helyett agitátorra váljon. Néhány novellájától eltekintve, írásaiban alig találkozunk a szociálizmus problémájának módszeres felvetésével. Nem azt mondom ezzel, hogy Kodolányi nem szociális beállítottságú ember, de ő nagyon jól tudja, hogy a szociálizmus magában tiszta naturalizmus, amit csak az élet egyéb tényeivel együtt lehet átítatni transzcendens hittel. Sohasem érdekelte a szociálizmus magáért a szociálizmusért, hanem mindig távolabbi célok szolgálatát kereste benne.

Ez a legtipikusabb naturalista gondolkozási mód nem is a mában érdekelten elsősorban, hanem középkori írásaiban. A legtisztább szociális közösség nála a középkori falu, s még inkább a szerzetesrend. Egyik sem lényeges tartalmát, hanem csak közösségi együttélési formáját illetően. A szociálizmussal mint prófétai elvet állította szembe az egyházat, ezt a szintén szociális közösséget. Ebben a tényben és magatartásban még alig van prófétai vonás, s mennél közelebb jutunk a mához, annál kevesebb. A Börtön főhősenek földéhségét már egyáltalán nem befolyásolja az egyház szerepe, bár a Feketevíz falujának még szociális közössége az egyház. Kodolányinak alig egy-két alakja él a nyomor mélyén, ahonnan „szociális megváltás” után sóvárogna. A Tavaszi fagy főhősenében saját maga szociális helyzetét rajzolja, de hol áll ez a kérdés ebben a regényben is, egyéb súlyos problémái mögött.

Ez a naturalista gondolkozásmód nem elsősorú kérdése, s prófétai módon nem is igazodik s igazít el benne. Nem a próféta, hanem csak az érdeklődő szemével közeledik hozzá, s így a benne megcsillanó értékek sem jelentik még a kultúra érvényességét.

Divatot tudománnyá lett nálunk a hungarológia, a néprajz. Boldog-boldogtalan beállt művelői sorába, ha másképp nem, hát szobájának a falát aggatta teli népi szöttesekkel. Elmerült, vagy éppen elmerülni készülő tárgyi és szellemi vonatkozásait gyűjtik, szortírozzák, s úgy hiszik, hogy ezzel a munkájukkal feltámasztják a népi kultúrát is. Feledik, hogy a kultúra a transzcendens felé forduló magatartás, s muzeális darabjai csak a természet dekadenciájának a hirdetői. A néprajz még semmi esetre sem jelent népi kultúrát.

Kodolányinál senki jobban bele nem szötte még művészetébe a néphagyományt, senki inkább fel nem használta évszázadok népi kul-

túrtermését, nemcsak a hazai, hanem a rokon népekét is. S a szaktudományokkal szemben ezen a ponton legzseniálisabb Kodolányi kultúrateremtő ereje. Ő nem a halott hagyományt idézi, hanem a népi magatartásban megelevenedett, vagy a hit fantáziájában megeleveníthető valóságát. Az ő kezében a néphagyomány nem tárgyi vagy szellemi néprajz, hanem mitológia. Eleven élet és hit. Mások a mitológiát is a tárgyi, vagy a szellemi néprajz speciális fejezeteként kezelik, ő viszont ezer változatú halott hagyatékát is életté varázsolja.

Megdöböntő az a nagy néprajzi anyag, amit Kodolányi regényeibe beleszótt. Egész világ, évszázadok feltámasztott kultúrtermése, saját intuíciójával kiegészítve. Élő és halott rokon nyelvek, kultikus és világi dalok, magyar és török szokások, művészet, építészet, társadalmi élet, zene egyformán mind anyag a kezében. Jövendő doktori szigorlatok disszertációinak is bőséges forrása. Mindennek tudja a jelentését, mindent életté varázsol. Kodolányi elsőrenden nem analitikus elme, a szintézisre törés örök vágya, s történeti regényeinél nagyobb szintéziseket elképzelni is nehéz.

Ő sámán, vagy táltos, egyenlőrangú évszázadokkal ezelőtt élt elődeivel, sőt történeti távlatban összegezöjük, szintetizáljuk is. Az értelemetlen civilizáció közepén teofániában, vagy csodában idézi az Istent. A táltos népének prófétája volt, s működése nyomán sarjadt a kultúra. A transzcendens valóság mutatkozott meg egy ideig ebben az istenközelségben, s adott értelmet, célt és tartalmat az életnek. Kultikus jelentőségű volt minden kultúrmozzanat, s a táltos, a próféta őrzője és nyitvatartója ennek az értelemnek. Kodolányi évszázadok hosszmetzetében életre keltette ezt a prófétizmust. Népe történeti prófétái közt van a helye.

Természetes, hogy ez a hit és a belőle fakadt kultúra ma már nem érvényes, de ha újra feltámad az valakinek a prófétizmusában, akkor nyomtalanul nem tűnhet el ma sem. Kodolányi működése nemcsak művészi alakítás és történelmi reorganizálás, hanem új mai mitológia-képzés és kultúra-alakítás is. Európa ma az új mitológiák korát éli. A vérmitosz, a proletár messiánizmus és a gépek misztikájának a csodája jelzi ezt az új mítoszt. Lehet, hogy csak ideig-óráig érvényesek, de ma mindenestre azoknak látszanak. S Kodolányi ebben a zavaros korszakban az immanens mítoszokon túl a transzcendens valóság felé fordítja tekintetét. Történeti talajon állva, a néphagyomány történetiségén. Ez az új mítosz természetesen nem a régi felevenítése, nem holdkóros turanizmus, hanem a mágikus *magatartás* újra jogaihoz való iktatása. Az új mitológia tehát mitológiai magatartás, a zárt naturális létnek széttrövése, s fedetlen arccal való fordulás a transzcendencia nyitottsága felé.

Nem egyedüli törekvése ez Kodolányinak a mai európai irodalomban, mások is visszanyúltak a múltba, a mitikus és kultúrateremtő korszakokba, a Jákob, Ábrahám idejébe, közös európai kultúránk, vagy faji életformájuk bölcsőjéhez. Kodolányi saját multunkat és mítoszunkat választotta, s legújabb regényeiben már a honfoglalás utáni idők mítoszában és kultúrájában mozog. Kelet felől nézi a magyarság életét, de kényszerű szintetizálója lesz Kelet és Nyugat ellentétének is.

Kodolányi, a próféta ezzel kultúraformáló tényezővé vált, saját regényein túl is, s életművén a prófétizmusnak ez a sámáni vonása mindenütt felragyog. Ném tiszta prófétizmus még ez, de zseniális átélése multunk mítoszában, történetiségünk értelmének, s a mai civilizatórikus, naturalista világban az ember ősi hitigényének, s kultúra utáni vágyának tiszta bizonyítéka. A naturában felcsillan az érték, s a szimbolika érvényessége ismét megmutatkozik. A prófétizmus mérővesszője rokon lényegre talál Kodolányi életművének ebben a rétegében is.

A naturalizmus lényegéből következik, hogy realistának kell lennie, csak ott érzi magát biztonságban, ahol mindent aprólékosan ismer. A külső és belső természetet egyaránt. Atomtól a lelki atomig mindent látnia kell, hogy a világban elfoglalt helyét tisztán felmérhesse. Természetes, hogy a belső natura fontosabb számára, mint a külső, amit csak milliónek, vagy dekorációnak használhat. A belső természeti ösztönök rendszere, s ezek szerves kapcsolata a naturális lélek. Aki ebben a zárt világban el akar igazodni, s meg akarja mutatni benne a teljes embert, annak minden mozzanatában ismernie kell, mint a tenyerét. Ennek az ismerésnek az útja a pszichológia.

Ez is tipikus naturalista gondolkozási mód, különösen pszichoanalitikus formájában. S Kodolányi jól megtanulta a pszichoanalízist, az immanenciának ezt a legtisztább teljességét. Irodalmunkban senki sem dolgozik nála mélyebb pszichológiával; finomabb érzékkel alig-alig boncolja valaki a lélek világát, mint ő. A nemtudatosnak a háttérébe művészi módon hatol be, s az akaratlan asszociációk rejtelseiből néha megmagyarázza az egész embert. Alakjai lelki világából sehol nem érzünk hamis hangot kicsendülni. Nem száraz tudatleírásokat közöl soha, vagy a nemtudatosról szóló spekulációkat, hanem a valóságot elemzi, s megmutatja az élő lelket.

Ez a pszichológus azonban nagyon hamar észrevette, hogy a teljes immanencia még legrealisabb analízisében is csak homályt, vagy káoszt takar. Ami a lélekben fény, és emberi, az csak vetülete valamilyen fényforrásnak, távollevő, transzcendens valóságnak. S Kodolányi bátor elhatározással e felé fordította tekintetét.

Amikor áttörte a belső naturális lét zártságát, akkor a transzcendencia színe elé állt. Ez a gesztus azonban csak a másik végletet jelentette: a reális megismerhetőségéből az abszolút ismeretlenhez, elrejtettséghez való fordulást. Csak azért van transzcendencia, mert a természet zárt világa kibírhatatlan. Isten ez a távollevő valóság? Minden bizonnyal az, de elrejtett és néma a könyörtelen távolban. Mitológiával megközelíthetetlen valóság, s csak a szabadságban szól hozzám. Nem szavakkal, hanem a természetből kiemelkedő szabadság lehetőségével.

Megszűnik itt a pszichológia? Nem, csak immanenciáját veszti el. Nem a nemtudatos tényezők többé az emberi élet motiválói, hanem a természetből kiemelkedő énné a lelkiismerete, büntudata, rettegése. A feltétlenül hatalmas színe előtt áll az én, s a lélek életét többé nem önmagából magyarázza, hanem ebből a transzcendens istentudatból. Belső fényforrásokkal nem lehet átvilágítani az emberi léte, csak a lelkiismeretnek a transzcendensre vonatkoztatott szabadságával. A pszichológia csodája helyett az isteni csodát látja meg és hirdeti.

Kodolányi kiindul a pszichoanalízisből, s megérkezik a deizmushoz. A legimmanensebb naturában, s természeti gondolkozásban ismét megcsillogtatja a túllévőre irányuló hit értékeit. Hogy mit jelent ez az irodalomban, világos mindenki előtt, aki tudja, hogy regényben és drámában ma is a pszichológikus jelentés uralkodik. Kodolányi értelmet és célt adott a naturális gondolkozásnak, amikor teleológikussá tette azt. Próféta módján robbant ki ebből a világból, immanens szerkezetét egy állandóra vonatkoztatta s ezzel érvényességét biztosította. Valóban prófétai merészség és látás kellett hozzá, hogy a ma elfogadott zárt természetben és gondolkozásban érvényesítse a túllévő Isten valóságát. A realizmust ezzel a nemreális gesztussal áttörte, s jelentést adó tényeit szimbólumokká formálva ismét kultúrát teremtett.

A prófétizmusnak a tisztulását jelenti ez a mitológiával szemben, mert sokkal könnyebb a történelem sodrában állva a transzcendens világ sugárzásában élni, mint a mai tipikusan naturális gondolkozást áttörve jutni el a túllévő valóság kultúrformáló erejéhez. A sámán kódos, misztikus transzcendens világot idéz, a modern gondolkozó és próféta viszont a deizmus kristálytisza transzcendenciájáig jut el. A modern próféták — Nietzsche, Rosenberg, stb. — közt Kodolányi rendkívül tisztán képviseli a prófétizmus lényegét, a transzcendens világ üzenetét a tolmácsolását. A prófétizmus mind tisztább lényegében mutatja meg a kultúrában az értéket, s így mind jobban biztosítja annak az érvényességét. Legalább is Kodolányi esetében. A prófétizmus, úgy látszik, végérvényesen hozzákötődött.

Az értéknek legmagasabb fokán a próféta tisztán szemléli a prófétizmust. Krisztusi világ már ez, az érvényesség teljessége, s az értékrendszer maradéktalan megmutatkozása. Ehhez a tiszta szemlélethez egyszerre nem juthat el senki, előbb van mindenkinek szociológiai látása és mitológiája is. Esetleg egyéni és egyszeri, talán ezredrésnyi töredéke csak Kodolányi eddig tárgyalt világának, de mégis szükségképpen megmutatkozó látomás.

A mitológiát előbb úgy tárgyaltuk, mint a naturát átütő prófétizmust, amiben megmutatkozik az érték világa is. Tisztább szemléletben azonban nyilvánvaló, hogy a mitológia is csupán a naturához tartozik, mert nem speciális, hanem csak természeti kijelentése a túllévő, transzcendens világnak. A kézzel fogható természethez viszonyítva prófétizmus, a krisztusi kijelentés tükrében viszont naturalista gondolkozásmód.

Krisztus volt a prófétizmus teljessége, aki nemcsak mitológiai világképet, hanem annak etikai princípiumát, a szeretetet is tisztán képviselte. Ezt a mozgató, világfenntartó megváltó csodát, ami merőben különbözik a natura egoizmusától, s annak különös formájától, a szerelemtől is. Természetes, hogy a szeretetnek is van eszkatológikus háttere, amit a boncoló értelem mitológiának minősíthet, de ez a túllévő világ — ami egyensúlyban tartója az emberben a természetnek — a megváltó szeretet emberi és isteni vetülete csupán.

A szeretet prófétizmusa a legmagasabbrendű eszmény a világban. Milyen könnyű beszélni róla, s milyen csoda mégis, ha a természet önzésén a legkisebb mértékben is átüt. A szeretet önmagában nem is valósulhat meg, hanem csak a túllévőbe vetett legtisztább hitben, s ez összetöri, átvilágítja, újra formálja a természetet. Megemészthetetlen darabjaiból szimbolikus kultúrát teremt. A prófétizmus teljessége ez. Nyomában világossá lesz az emberi élet értelme: a szeretet értékrendszere. Ez a naívnak látszó, mégis leggrandiózusabb mozzanat biztosíthatja csupán a kultúra érvényességét.

Kodolányi életében és gondolkozásában, így műveiben is tobzódik a természet pompás, üde és véres ereje, tiszta naturálmusa, majd pogány és mitológikus világa, s ezt a döbbenetes nagyszerű természetet szövi át a krisztusi szeretet megváltó csodája. Ime, a próféta kultúrát teremt, s a prófétizmusnak ezen a legmagasabb fokán tisztán megmutatkozik az értékek világa. Minden alacsonyabbrendűség kizárásával a próféta szemléli a prófétizmus teljességét.

Gondoljunk csak Julianus barátira, akihez fogható krisztusi alakot alig találunk az európai irodalomban. Don Quijotét s Myskin herceget talán. Ő valóban krisztusibb, de mennyivel

lágább naturát kellett benne átszóni a szeretetnek. Túl lázadáson, tanultságon, technikán és civilizáción Julianus barát kultúránk csúcsáról tekint szét a magyar életben. S kisdud világunk szomszédságában ma is döbbenettel látja a fausztai ember másféle értékrendszert felépíteni akaró Krisztus-ellenes nyílt lázadását.

★

Kodolányi egyes művei mögött így jelenik meg a teljesség. Korban és témában egymástól nagy távolságra álló írásai közös nevezőre hozhatók a prófétizmus tényében. Közös az értékrendszerük, s így kultúrárvényességük is. A prófétizmus minden fokát megtaláljuk Kodolányi írásaiban, amint a természetet különböző módon szövi át. A natura is színezi a kibomló értékrendszert, de érvényessége és tisztasága a transzcendens világtól függ. A kultúra kriti-

kai elve a prófétizmus, s megvalósítója a próféta.

A tanultság csak kultúra-másolást eredményezhet, vagy technikai civilizációt. Íródeákok még sohasem alkottak kultúrát, de mindig szembehelyezkedtek a próféta teremtő munkásságával. A próféták idő és tér fölött kezet nyújtanak egymásnak. Érdekes módon legtöbb írónk zsebredugott kézzel jár.

Nem egyes műveit analizáltuk most Kodolányinak, hanem csak gondolkozásmódján mutattuk be prófétizmusa kultúrateremtő erejét. Ebben a tanulmányban csak a mértéket alkottuk meg életművéhez. Milyen csodálatos szép feladat volna a naturalizmus és prófétaság dialektikájában teljes életművében, s egyes alakjaiban bemutatni az értékek világát. Kultúránk érvényessége mutatkozna meg ebben. S az irodalomtörténet és kritika is találkozna Kodolányival, a prófétával.



# KODOLÁNYI JÁNOS KRÓNIKÁJA

Lépünk be most képzeletben egy debreceni városi bérházba, a temető mellett. Csöndesen járunk, suttogva beszélünk, ahogy ebben a kétszobás, apró lakásban mindig szoktak. Most vitték el innét a házigazdát, Gulyás Pált, a költőt, illik, hogy nagyon csendesek legyünk. Amíg élt is, csak halkán szólt Rozóka, a feleség, Klárcsi, a liliomkarcú, fehérarcú leányka és Zoltán, a serdülő fiú. Gulyás Pál nem szerette a hangos szót, a zenebonát, a lármát. Most, hogy valószínűtlenül sovány alakja, nagy-szemüveges szeme, széles koponyája, vékony arca árnyékká lett, még csöndesebbnek illik lennünk.

Puritán asztala, széke elárvult s szelíd madarai, amelyek hívó szavára boldog repeséssel szálltak ujjára, nem tekintgetnek többé komoly mosolyú szelíd szemébe csillogó piciny gombszemükkal. A költő, a temető szomszédja, a fák és a madarak szerető barátja, az alföldi Hold, éjszaka, fellegek és a debreceni kegyetlen homok megénekölje, örökre eltávozott innét. „Urak, a dalnak vége van, eresszünk függőnyt a homokra, bezárták az ablakokat, csüng már az éj a templomokra...” Igen, a dalnak vége van, Csokonai Vitéz és Tóth Árpád árnyéktársasága ismét szaporodott egy méltó lélekkel, egy lélekkel, akihez méltók a sokat szenvedett debreceni nagyok, de akihez megintcsak méltatlan volt Debrecen.

Idő kell hozzá, hogy az ember megértse: nincs többé. A halottak nem negyven napig, sokkal-sokkal tovább lebegnek még az elhagyott földön, a megszokott házban, a szeretett család és a vitatkozva, ellenkezve ragaszkodó barátok körében. A nyitott ablakon egy barátom nevetése hallatszik be s megdöbbenek: Gulyás Pali nevetését hallom. Most benéz hozzám és kajánul kacag: nem igaz, hogy meghaltam, játék volt, látni akartam, sírtok-e. Kegyetlen játék, játék a halállal, amit oly szívesen mívelt költészetében is. „Aki fél a haláltól, azt őrizze meg az ég kegyelme” — írta. S ő nem félt tőle, az Ég kegyelme megőrzi majd, hiszen a föld kegyetlensége úgy elvesztegette, mint Csokonai Vitézt hajdanán.

De a vidor kacagás elhal, az ablakon nem tekint be többé a Halott.

Tudjátok, mit vesztettünk, magyarok? Egy nagy-nagy, igaz költőt, igaz embert, igaz magyart, amelyet keveset ad nekünk a sors. Ti csak vékony, valószínűtlenül könnyű, sápadt alakját láttátok, amint hosszú léptekkel elimbolygott nyáron a debreceni porban, télen a debreceni ködben. Egy szegényes öltözetű tanárt láttatok, nagy szemüvegén hunyorogva pislogott át gyenge szeme, kinyúlva állt a katedrán s az inasoknak, minden tantervet és tanmenetet megcsúfolva, Kalevalát meg Homéroszt olvasott. A szurtos lakatosinasok, a tímárok meg a bikamellű mészároskamaszok áhitattal hallgatták, de a szegény pékek, akiket mesterük hajnalban riaszt munkára, elaludtak a padban, karjukra hajtott fejjel s ő nem engedte, hogy fölkeltsék őket. Egy kíméletlenül vitatkozó, görögöt, latint, ógermánt és finnt eredetiben idéző, megszállott íróársat láttatok s egy jóbarátot, aki végtelen szívességgel invitált asztalához és készített ágyat éjszakára puritán otthonában. Előadót láttatok a Déry Múzeum dobogóján, amint hosszú karját fölemelve úgy mondta verseit, mint pogány táltos istenke igéjét. És látjátok őt most egészen? Most, hogy meghalt? Debrecen szülöttét, a költőt, aki borzadt Debrecen-

től s aki, bár utolsó éveiben rohamosan emelkedett a magyarság legjobb szószólói közé, idegenül lázadozott városában, értetlenül, hatalmas szegénységben, egyre sorvadóbb egészsége hanyatlásában? Hogy menekült volna Debrecenből s ha egyszer-egyszer Pestre látogatott, milyen gyámoltalanul tévelygett a civilizáció ráuhanó forgatagában, villamosok s autók között, istenemre, még telefonálni sem tudott! S hogy menekült vissza riadtan az ő rettegett Debrecenébe. A csend, a sorvasztó szegénység, a Bocskay-kert virágillata volt az ő igazi otthona, ott kellett vérét elcsurgatnia a mindennapok igájában, ott kell pihennie a hazai temetőben, ahol még díszsír helyet sem akartak adni neki. Ősei városában és Csokonai városában, amely a silány ezerpengős díjat sem neki adta. (S e szerény elismerés megtagadását két irodalmi díj tekintélyes nagysága sem tudta elfeledtetni vele...) Egyszer majd valaki megírja Gulyás Pál és Debrecen viszonyát. Szétboncolja a reneteg verset, amely mind az ő édes-gyűlölt városát szidja, gúnyolja, marja, dicsőíti, dédelgeti. Mint beteg szerelmes versei, aki a hideg kacért ostromolja a gyűlölet és rajongás varázsigéivel — hiába. Megdöböntő tanulmány lesz az s ezekkel a sorokkal fog kezdődni, amiket ő írt „ünnepi beazéd helyett” Csokonai síremlékéhez: „Hagyjátok ott a sírt, ahol van, övele már végeztetek: miattatok mált szét koponyája, miattatok lett nagybeteg, miattatok süppedt be melle, miattatok lett fekete a nyelve, miattatok vált üszökké önmaga rút kísértete!”

Németh László, az ő legjobb, leghívebb barátja, írja: „Magyarország az elkallódott tehetségek földje. Isten háttamögötti jegyzők, papok, tanárok, körorvosok, kiket magány s a legnemesebb szenvedély csábított irodalmárokká, belátástalan tömegben tékozzolják a szikrát, mely népünk lelkéből oly szakadatlan sziporkázással fakad. Az élve eltemetett Katona József a típus, a felfedezett nagyszalontai jegyző a kivétel.” Gulyás Pál már-már kezdett a kivételek közé jutni. Utolsó lépésével bukott a sírba.

Jelképesen „gulyáspáli” volt a halála is. Orvosa mesélte, hogy utolsó idejében, noha fektüdnie s pihennie kellett volna, egy dráma tervével viaskodott. Úgy érezte, — s ez is milyen jellemző rá! — hogy a kapott irodalmi díjakért most rohanva, halmozottan kell ontania a műveket. Ágyról-ágyra járt a betegek között s melléjük ülve fejtegette, magyarázta drámája tervét. Így érte az agyvérzés, a halál menthetetlen ölelése.

Milyen napokban ment el közülünk! „Égő városok üszkeit dobja ide a szél, a gyermek a tűz füstjében fuldokol, a Génius ismét elernyed, a sár lett úr az életemben, az új időn úr lett a régi...” Milyen végtelen fájdalommal írta: „Szétszakadt a betlehemi Krisztusnak óriás palástja, köddé vált a Hegyi Beszéd, porba hullott a régi bástya, Krisztus füstje most száll az égbe... Ó, boldogok most a vakok és boldogok a süketek most! Üvöltének a farkasok!”

Áldozócsütörtökön temették.

Ha sírjára emléket állítanak, — Debrecen nagyjai mind kaptak a t ő n síremléket! — vessék rá ezt a megdöböntő két sorát a B ú c s ú D e b r e c e n t ő l című költeményéből: „Urak, a dalnak vége van. Most kezdődik a lehetetlen!”

Írta 1944. jún. 1. M. A. 4.





1944. jún. 22.

# Kozmosz és regény

## Arvi Järventaus: A mennyei mester

(Turul kiadás.)

A regény, mint műfaj, születésében egybeesik az ember elszakadásával a kozmosztól. Az eposz még tartja a rokonságot vele. És ahogy a magas irodalom felszíne alatt — egyelőre még üldözötten és álcázva — első mozdulásait végzi a regény-magzat, az európai ember lassan lefejtje magáról az eposzok ünnepi köntösét. Mire a regény hivatalosan is átveszi az eposz irodalmi örökségét, az ember is befejezi elszakadó mozdulatait a kozmikumtól. A szellemtörténet ezt a befejezett műveletet felvilágosodásnak nevezi, a filozófia pedig racionalizmusnak. Hogy hazai példával világítsuk meg a dolgot: mire a ponyváról Dugonics vállalkozásával a magasirodalom olvasóközönsége elé került a széphistória, ennek az olvasóközönségnek már szűnőben volt az érdeklődése az emberen túli valóságok iránt.

Azóta regényben remekművek csak úgy születhetnek, ha az „isteni szikrából“ valamit átmentettek magukba. Järventaus műve, — amellyel a kiadó jóvoltából egy finn remekművel újra gazdagodtunk — azt bizonyítja, hogy az északi irodalmak voltaképpen nem veszítették el a kapcsolatot a kozmoszzal. Így maradt meg a regényben is az eredeti, termékenyítő köteték. A *Mennyei mester* is csak ennek az eredeti kapcsolatnak az ismeretében érthető meg maradéktalanul.

Jaksi — a regény hőse — apja asztalosműhelyében koporsókkal játszik: beléjük ülve vitorlásoknak képzelik őket és cédulákra üzeneteket ír, beleteszi azokat a halottásházba induló koporsókba, hogy az Istenhez jussanak. A gyermek sorsa ebből a transzcendens vonatkozásokkal telj koporsókészítő műhelyből indul ki. De mikor kikerül az iskolai életbe és ezzel a kikötővároska forgatagába, élete akkor is telve van vonatkozásokkal a kozmosz harmóniájával. A tenger, amelyen horgászik, zokogni is tud, csak figyelemmel kell hallgatni — máskor dalol vagy csacsog. A horogra akadt vörösszem piros szemében a halak bánata sír. A gyermekek karácsonvi betlehemi járása az evangélium magasságával rokon. A kis Jaksi életének boldogsága a békés és

titokzatos hatalmú mindenséggel való összhangjában rejlik. Csak egy téli temetői képet hadd idézzünk: „... szépek voltak a többi fák is. Csodás ékességekre öltöztette őket a dér. A városi parkok fái is gérések voltak, de az a dér másféle volt. Csak amolyan hópor, amilyen rakoncátlan fiúk fejét lepte, akik mulatságból a hóban hemperegtek. És a fiúk úgy is bántak velük, mint a pajlásaikkal. Ahogy egymást borogatták föl a fagyott hókérgen, úgy forgatták föl a fákat is. Rázták és rúgdalták a nyírfákat, hogy lehulljon róluk a dér. S az volt a legény, aki a legnagyobb hóföregeteget tudta támasztani. *Amde ezeknek... ezeknek a temetőbeli fának a dere gyér volt, nem illett hozzányúlni... Úgy látszott, a sírásó fázik. Arca lilás volt, szeme könnyezett. Szokás szerint, kesztyűje hátába fente az orrát. Amde ő nemcsak télen fázott. Mintha egyre fázott volna nyáron is. Abból származott ez, hogy a halottakkal társalkodott? A meselektani talaja táplálja az író tollát. Ósi félelmek és képek telepsznek Jaksi lelkére. A szellem transzcendens borzongása ölt ilyenkor testet a főhősben és minden cselekedete olyan jel, amely a transzcendenshez viszonyítva kap jelentést. Az olvasó rádöbben arra, hogy ami cselekvés van a regény indulásában, az mind szimbólum. Ebben a „pneumatikus beágyazottságban“ (Karácsony Sándor szava) mozog a gyermekek szerelmi vonzalma is. Mindaddig boldogságot sugároz az élet, míg az erotikának is megvan a kozmikus harmóniája. A „regény“ éppen ott kezdődik, ahol ez a harmonikus világrend megbomlik — éppen az erosz síkján. A virágzásnak induló szép és egészséges szerelem a szegény Jaksi és a gazdag kereskedőleány, Elisabet között megtörik az apa kíméletlenül anyagias számtásain. A kozmikus egyensúly felbillent és a diszharmónián zátonyra fut a tökéletes élet. A fiatalok megkísérelhetnék ugyan, hogy az apai ellenzést kész helyzetekkel megtörik, de ehhez gyengék. Ezért rájuk zúdul a bosszúzó kozmosz kikerülhetetlen csapása. Elisabet a kereskedő-házasság bilincsei-*

ből vágyik a tilos szerelemre — örökké kielégítetlenül. Az apa anyagilag megy tönkre és utolsó kétségbeesett éjszakáján testileg is összeomlik. De a legszörnyőbb pusztulás Jakabban megy végbe: az alkoholizmuson keresztül az örületig hajszolja végzete. Az utolsó állomásig az tisztítja, hogy a világrend helyreállításáért bűnös eszközöket sem ártall igénybe venni: Elisabetért vállalkozik arra, hogy a tönkrement kereskedő raktárait felgyújtja, abból a célból, hogy a biztosítási összeggel az üzlet egyensúlyát egyidőre helyre lehessen állítani. Ezért a kísérletért rettenetes büntetés jár: tökéletesen összeomlik. Szegényházba kerül. Míg itt be nem végzi életét, a regényből kiszikkadnak a kozmikum forrásai. A termékenyítő nedvek felszáradnak, míg a regény „meséje” tart. Hallatlan művészettel érzékelteti ezzel az író, hogy íme: itt csak emberek játéka folyik kiszikkadt medrekben — saját felelősségükre. Az emberi vállalkozás hiúsága felől egy pillanatra sem hagy kétségben a szerző. S mire a regény egész matériája újból beletorkollana a kozmikumba, az emberroncsokkal nincs mit kezdeni. Jaksi agyának bomlottága már csak a végső üzenetek felfogására képes. Az örültség szentségében rejlik ez a képesség. A szegényházban koporsókat készíttetnek vele és most már fáradt monológokban hajlik a kozmosz intéseire: „Úgy Jaksi... a koporsókészítés egyáltalán nem holondság. Ebben a munkában könnyedén röppennek a

*gondolatok az örökkévalóságra. Ez eszébe juttatja az embernek a halált és mindennek a múltadóságát. En is a mesterségemnek köszönhetem, hogy apránként előkészültem a mennyre.”* Ekkor már az egész teremtett világ sóhajt és szorong benne. Halála nem is megnyugvás, hanem feloldódás a szörnyű harmóniátalanság átka alól. Végső mozdulatával saját koporsójába teszi forgácsra frott üzenetét: „Dynn Jakab, mennyel asztalos.”

Nagy kultúratanulmányokat rejt ez a regény. Az északi — finn — embernek és irodalomnak jellemző tulajdonsága, hogy állandóan a kozmikumból meríti életérzését. A legjobb példa erre a Kalevala. De Järventaus művészete ennél a foknál tovább lépett: mert a művészi tudatosság világa ragyog benne. Ezért bámulatos az a szellem, amely ekkora magasságokban is tartja a rokonságot az eredendővel, ha úgy tetszik: a „primitívvel.” A gyermeki szemlélet hamva az, amely az északi irodalomnak varázsát rejti, s ez nemcsak páratlan üdeséget jelent, hanem a Tegnagyobb fokú természetességet is. Ezen a regényen is lemérhető az a kétségbeejtően óriási távolság, amelyre a nyugateurópai kultúra ettől a természetességtől eltávolodott.

SZENDE ALADÁR

*Magyar Ut 1944*

*Jún. 22. 25. n. 6.*

1944. aug.

389

SUOMI TITKA ÉS A MAGYAR SZFINKSZ. Kodolányi János: *Suomi*. (Magyar Élet, Budapest, 1944.) — Mindig izgató dolog, egy több kiadást megért könyv mögött keresni az okokat, hátha elárulja, mi az benne, ami megkapta a közönséget, mire reagált és hogyan, mit fogadott el a könyv igazságaiból, mit utasított el és így tovább.

A gondolkodó ember szeret hinni abban, hogy az eszméket is el lehet vetni a lelkek televénytalajába. Valami csak kikél belőle! Mikor Kodolányi János két írása: *A csend országa* és *Suomi titka* először látott egyesített könyvalakban napvilágot, azt várhattuk volna — s azt hiszem voltunk is, akik vártuk, — szélesen gyűrűző vita indul körülötte, vita, amely kiostálja, ha van benne, az ocsut, hogy a tiszta igazságok súlyos magjai annál erőteljesebben foganhassanak meg a magyar élet talaján. Ez a vita elmaradt. Viszont a könyv második (valójában harmadik) kiadást ért meg! Milyen különös is! Az őrzők, akiknek az volna a hivatásuk, hogy az ilyen nagyszándékú könyvek megjelenését megkiáltás, aludtak. A gondolkodó ember, az ilyen ellentétességet látva, kétségbe kellene essen, és felvesse a kérdést: hát Magyarországon már nem olvasnak az emberek, még a szellememberei sem, saját maguk alkotásain kívül egyebet? Itt mindenkinek a gondolkodása ősnemződés útján termékenyül meg? Vagy ha mégis, az élet már annyira eltávolodott a gondolattól, hogy már nem kér tőle segítséget a valóságok formálásához, mind az élet, mind a gondolat önelvűvé vált, s még csak ünnepnapokon sem találkoznak egymással?

Kétségbe kellene essen, ha az új kiadás nem bizonyítaná a szellem jámbor rajongójának, hogy itt valahol, ott valahol megérezték, mire keresi Kodolányi Suomiban a választ. *Suomi titka* megfejtése miatt felelet a magyar szfinksnek is.

A kérdéseket, amelyekre válasz Kodolányi könyve, már a *Baranyai utazás*ban felvetette az író, aki a beteg ormánsági táj fölé hajolva, az egész magyar életet feltette — elsőnek! — a következményektől. Volt egy ösztöneiben adott, megérzéseiben megsejtett és tanulmányaival igazolt felismerése a magyar életről, s amikor megvizsgálta annak egy kis, de jellemző részét, az Ormánságot, olyant kiáltott, hogy akik visszaverték a riadalomnak ezt a kétségbeesett hangját, megélték a visszhangból. Csak a magyar élet nem mozdult fel rá, hogy oltsa az égő házat. „Másfél évtized alatt radikális földreformot, új örökösödési törvényt, átfogó telepítést, termelő és értékesítő szövetkezetek hálózatát, népi és egységes, olcsó közoktatást stb. kellett és lehetett volna teremtenünk” — írta le posztulátumként a felejthetetlen sorokat, s aztán megmutatta, mi van helyette. Az öngyilkos nép halálba hullásának okai közt elsőnek látta egybe a kikerülhetetlen folyamatot, amely a nyugat-európai kapitalizmus betörésével kökezdte a magyarságot. „... a nép csak lépésről lépésre, magából állandóan feladva valamit, tudott itt-ott beletörődni az új erkölcsök, az új világszemlélet, az új gazdasági célok, az új politikai elvek, a gazdasági liberalizmus kényszerzubbonyába” — mondja ugyancsak a *Baranyai utazás*-ban. Akkor ezek a sorok bűnnek könyveltettek el, holott például 1940-ben már Szabó István *A magyar parasztság történetében* is ugyanezeket vallja, a „paraszt magárahagyatottságában” összegezve a múlt század mulasztásait.

Hiába nőtt rá Kodolányi nagy árnyéka a magyar égre, hiába sírt ki

Sorsunk 1944. aug., 8. sz.

492-494.

szavaiból a lelkeket rázó riadalom, hiába akadtak egyesek, akik a gondolat más útjain lényegében ugyanerre az eredményre jutottak: az nem reagált ra, akinek módjában volt volna felülvizsgálni Kodolányi megállapításainak helyességét, és változtatni a változtatandón: a kormányzat. Jöttek Kodolányi után is a riasztók, akik a magyar életben az arankafoltokat észrevették másutt is, de hiába mondták az orvosságot, a magyar társadalom fülével takarózva aludt.

Kodolányi a magyarság-féltés parancsából, a valóság szörnyű élmény-zuhatagából az elkövetkező évek alatt úgy nézett bele a világba, mint a hajótörött, aki álmai szigetét keresi. S mikor úgy vélte, hogy Finnországban, a tudományunkban vállalt, a valóságban azonban sohasem gyümölcsözőtett rokonság hazájában, megtalálta annak az álomképnek megvalósított mását, amely lelkében a magyarságról élt, akkor ismét más oldalról, más utakon, Suomiból is hazanézte, hazalátva, kockáztatni merete az állítást: a magyar nép lelkiségének megfelelő, egyéniségéhez idomult (és nem megfordítva, mint ahogy történt) életformát fedezett fel a finn életformában. Megélte és megvizsgálta ennek a lényegét: próbáljunk meg tanulni belőle. „Mi az oka annak, hogy ez a maroknyi... nép a kultúra, az emberiség és társadalmi biztonság olyan magas fokára emelkedett, hogy példaképpül szolgálhat... elsősorban a magyarságnak?” — adja fel a talányt.

Amit a kérdésre válaszol, a *Nyílt levél Teleki Pál grófhoz* című fejezetben sűrítette össze Kodolányi.

Hat év múlt el — s milyen hat év! — a könyv második kiadásáig. A gondolatok, ha nem is ilyen formában, ha nem is ilyen következetességgel és egységbelátással, mintha nem hulltak volna sziklára. Mindegy, milyen megfontolásból, de úgy tetszik, kelegetnek. A KALOT népfőiskolái működnek. Az elkallódott paraszt-tehetségek útjából hivatalosan is vállaltják az akadályok eltávolítását. Volna még egy néhány részlet, ahol biztatók a jelek, ha egyelőre hiányzik is éppen a leglényegesebb: a népi kultúra kifejlesztésének egységes átgondolása s minden részletnek — akár valóság, akár az idők méhében szunnyadó terv — ehhez a nagy egészhez igazítása.

Olvasták azok Kodolányi könyvét, akik „tettekkel tényezők” lehetnek a magyar életben? Hiábavalónak látszik felvetni a kérdést, nem is fontos, sokkal fontosabb, hogy kellett olvassák sokan mások, talán több ezren, s a gondolatok, még ha esetleg eltorzulva, férfiatlanítva vagy éppen elferdítve is, ott élnek abban a rejtélyes valamiben, amit közvéleménynek mondunk. Az sem baj, ha nem is mind Kodolányi gondolatai, csak egyszer addig izmosodjanak, hogy a magyar valóságot a történelem ponderabiliái között is, egészséges irányban alakítsák.

Mikor az ember, mint valami kivágott képet próbálja ráilleszténi a Kodolányi látta és részletesen kirajzolta finn társadalom ábráját a magyar életre, éppen a lényegét adó vonalakban látja óriásinak az ellentétet a két életforma között. Borzalmas fertőzésnek kellett a magyarságot átjárnia, hogy annyira megváltoztatta korábbi tulajdonságait, amelyek a múlt tanúsága szerint nagyon sokban rokonítanak a finnség nemzeti lényegével. De ha nem is lehet a megújulást teljesebbé azonos utakon megjárni, mint a finn öneszmélés útjai, jogos a következtetés, hogy ha visszanyúlunk a népből adott s csak megtámadott, de ki nem pusztított erőnkhez, a holnap magyar életét is megújíthatjuk. Nem biztos ugyan, hogy éppen a finneknél bevált intézmények átültetésével hisz lelki alkatunk, történelmi sorsunk között van annyi eltérő jellegzetesség is, hogy ezt feltevésként se vegyük másíthatatlannak, de Kodolányi nem is azt hangsúlyozza, hogy le kell másolnunk a finn életet, hanem hogy lehetséges önerőnkől is a megújítása

a magyarság életének, mindössze engedni kell, hogy érvényesüljön a magyar jelleg. A finnség nagy tanítása az, hogy kis nép is megújodhat, ha következetesen vállalja, s minden téren megvalósítja öntörvényei szerint a változást. De akkor gyökeresen. Alapoktól a tetőzetig.

Nem kétséges, hogy mi még — a fentiek értelmében — hozzá sem fogunk ehhez a megújító átalakuláshoz. A finnség életének és a magyarság életének sémája a leglényegesebb irányvonalakban nem azonos. Legfeljebb talán már a magyarság egészében is kezd csirázni a tudat, hogy ahogyan a finnség tette; a parasztsághoz, mint részervoirhoz való megalkuvás nélküli visszanyulás a magyar megmaradás egyetlen lehetséges módja.

S hogy Kodolányi *Suomija* tett valamit ennek a tudatnak megvilágosodásáért, lidérclángokként való lobogásáért, sok-sok jelenség mellett, mintha a könyv újabb kiadása is bizonyítaná.

Zsikó Gyula.

KODOLÁNYI JÁNOS: SUOMI. (Magyar Élet kiadás. III. 1944.)

Ujságcikkekben, folyóiratok lapjain gyakran olvashattunk már különböző irányú ismertetéseket a rokon finn népről. A kik ilyen írtak, azok többé-kevésbé felkészült írók voltak, de egyik sem adott oly kimerítő ismertetést a rokon finnnek-ről, a magyar közvélemény figyelmét egyik sem terelte annyira a finnnek felé, mint Kodolányi János ebben a munkájában. Jóllehet, úgy maga a Suomi, mint a Suomi titka c. könyve, (most a második kiadásban jelent meg), ezelőtt 5-6 évvel íródott az író többszöri személyes tapasztalata, élménye alapján — hiszen talán őt ízben is volt kint Finnországban — mégis, mintha a legutóbbi napok finnjeiről azok legfrissebb gondolkodásairól és cselekedeteiről írta Kodolányi. Nevés író látta oly tisztán szemmel és éles megfigyeléssel ezt a még békében is hősiessé, fenséges szellemű és kristálytisztá erkölcsű népet, annak kulturális és civilizált egységét, szociális eszméktől telített gazdasági berendezését. Ma, amikor az egész világ tekintete a hős finn nemzet felé fordul, nekünk magyaroknak kettőzött figyelemmel kell eme északi testvérnép iránt viselkednünk. A Kodolányi éles megfigyelésével lerajzolt finn állapotok bátran szolgálhatnak nekünk is példaképpen. Hogy is írja egyik helyen könyvében a jeles író:

...hozzáláttam, hogy Finnországról szóló beszámolók, cikkek, előadások útján minél jobban megismertethessem a szellemet, amely Suomit megteremtette, fönntartotta és remélem, a legsúlyosabb helyzetben is megmenti. Rámutatattam Finnországra: nézzetek államférfiak, így kell népet vezetni, országot szervezni és igazgani. Nézzetek írók: így kell kifejezni a nép lelkét. Nézzetek kapitalisták és bankárok: így kell a ermelés érdekeit a köz érdekeivel és a magatokévát összehangolni, így kell egy nép érdekében a magatokét látnotok. Nézzetek, kereskedők: így kell tisztességesen, úri módon lebonyolítani a föld és emberi kéz terményeinek kicserélését, (90. lap.) Mind ezek a megállapítások ma is mind, de mind mireánk is illenek. De tovább megy Kodolányi szemléletében. És ez különösen a Láthatár nagyszámú olvasóit is kell, hogy fokozottabban érdekelje: Finnországban is van nemzetiségi kérdés. A svéd-kérdés.

Tudott dolog, hogy Finnország hatszáz évig volt svéd uralom alatt és ez alatt az idő alatt hasonló volt sorsuk úgy politikai, mint gazdasági és kulturális terén a miénkhez. Habár nálunk nem voltak oly hosszú ideig uralmon az osztrákok és ezen keresztül a csehek, mégis él bennünk a sorsközösség érzése a finnnek iránt. A svédek igyekeztek teljesen elnyomni a finnek. Nem engedték iskolát, állítani, minden nemzeti törekvésüket megkísérelték elnyomni. És a finnnek mégis megőrizték kulturájukat. És amíg a finnnek a Finnország déli és nyugati részén lakó svédeknek megadnak mindent, ami egy aeljesjogú finn állampolgárnak jár, addig a svédek a Svédországban kisebbségben élő finnneknek jóformán alig adnak valamit az állampolgároknak megillető jogból. És mégis, a finnnek kínosan kerülnek minden olyan irányú megnyilatkozást vagy intézkedést, ami a svédek érzékenységét bántaná. Ezt a jelenséget pedig a mi svábjaink és általában az ittélő idegenek elé állítja a kitűnő író; mondván: így kell alávetni magán a közös haza érdekének és az államalkotó nép uralmának, azonban ezen a feyélmezetségen belül ragaszkodnak

...hozzáláttam, hogy Finnországról szóló beszámolóik, cikkek, előadások útján minél jobban megismertethessem a szellemet, amely Suomit megteremtette, fönntartotta és remélem, a legsúlyosabb helyzetben is megmenti. Rámutatattam Finnországra: nézettek államférfiak, így kell népet vezetni, országot szervezni és igazgani. Nézetek frók: így kell kifejezni a nép lelkét. Nézetek kapitálísták és bankárok: így kell a termelés érdekeit a köz érdekeivel és a magatokéval összehangolni, így kell egy nép érdekében a magatokét látnotok. Nézetek, kereskedők: így kell tisztességesen, úri módon lebonyolítani a föld és emberi kéz terményeinek kicserélését. (90. lap.) Mind ezek a megállapítások ma is mind, de mind mireánk is illenek. De tovább megy Kodolányi szemléletében. És ez különösen a Láthatár nagyszámú olvasóit is kell, hogy fokozottabban érdekelje: Finnországban is van *nemzetiségi kérdés*. A svéd-kérdés.

Tudott dolog, hogy Finnország hatszáz évig volt svéd uralom alatt és ez alatt az idő alatt hasonlatos volt sorsuk úgy politikai, mint gazdasági és kulturális terén a miénkhez. Habár nálunk nem voltak oly hosszú ideig uralmon az osztrákok és ezeken keresztül a csehek, mégis él bennünk a sorsközösség érzése a finnek iránt. A svédnek igyekeztek teljesen elnyomni a finneket. Nem engedték iskolát állítani, minden nemzeti törekvésüket megkísérelték elnyomni. És a finnek mégis megőrizték kultúrájukat. És amíg a finnek a Finnország déli és nyugati részén lakó svédeknek megadnak mindent, ami egy aeljesjogú finn állampolgárnak jár, addig a svédnek a Svédországban kisebbségben élő finneknek jóformán alig adnak valamit az állampolgárokhoz megillető jogból. És mégis, a finnek különösen kerülnek minden oly irányú megnyilatkozást vagy intézkedést, ami a svédnek érzékenységét bántaná. Ezt a jelenséget pedig a mi svábjaink és általában az ittélő idegenek elé állítja a kitűnő író; mondván: így kell alávetni magát a közös haza érdekének és az államalkotó nép uralmának, azonban ezen a fegyélmezetségen belül ragaszkodnak

fajtajuk értékeihez. Bár ennél a résznél kissé elveti a súlykot az egyébként illusztráris író. Ugyanis a két nép, a finn és a svéd, a hosszú ideig tartó orosz elnyomás alatt csaknem egy testvérré forrott össze és ma is él bennük az egymás iránti sorsközösség. A nagy bajban levő Finnországnak a mostani gigászi védelmi harcában gyakran nyújt segédkezet a szomszéd svéd nép, ami nemcsak szociális téren (betegék és gyermekek segélyezése és istápolása) nyilvánul meg, hanem igen számosan harcolnak, mint önkéntesek a svédnek a finnek oldalán az oroszok ellen. A finn nemzeti óriások között pedig elég szép számmal találunk svéd származásúakat is. Hogy egyebeket ne említsünk, itt van Sibellius, a modern finn zene megteremtője és fejlesztője, Valentius tábornok, akinek nevéhez annyi dicső haditett fűződik, svéd eredetűek. És itt van az a nagy férfiú, akiről első sorban kellett volna megemlékeznünk, maga Maunerheim államfő, szintén ősi svéd nemesi család sarja. De eltekintve ettől, az utóbb említett kis félreértéstől, amit talán a jeles író nem látott meg, nem győzzük eléggé hangsúlyozni, hogy Kodolányi tett a legtöbbet azért, hogy a magyar közvélemény megismerje északi testvérnépünk teljes életét és hogy a két népet — legyőzve a földrajzi távolságot — minden téren a lehető legközelebb hozza egymáshoz.

Doma János

Láthatár  
1944. szept.,  
8. sz. 168-169.

1944. okt.

Kodolányi János:

*Suomi*

(Magyar Élet kiadás).

A magyar parasztok, a magyar szegények írója írta ezt a könyvet, minden magyaroknak. El nem muló élménye lesz mindenkinek, aki elolvassa. Ingyen utazás lesz az a pár óra, a csend országában.

A „Földindulás“ írójának írásművészetét méltatni felesleges volna! Olvasás közben elfeledkezik az ember a világról, amelyben él és vele utazik az íróval, a bölcsen mosolygó, de szívvel-lélekkel dolgozó, megelégedett emberek hazájában.

Nem tudjuk, megjelent-e ez a könyv finn nyelven is! Ettől függetlenül, hálás lehet az egész finn, de a magyar nemzet is Kodolányinak ezért a munkájáért. A kisebb és gyengébb, de okosabb testvért mutatja meg az író a nagyobb és erősebb testvérnek: Nézd, és végy róla példát!

A finn népnek is megvolt a maga Mohácsa, a maga Trianonja és meg van jelenleg is a mienkkel egyenlő, sőt talán nagyobb veszedelme, de Finnország él és nem is pusztulhat el, mert a népi lélekre támaszkodik; a lélek pedig halhatatlan.

A könyvben párhuzamot von az író a finn és a magyar állapotok között és óriási különbséget mutat ki, — természetesen a finnek javára. Aki ezt a munkát elolvassa, megérti hogy csak az a nemzet lehet erős — még kicsisége dacára is erős, amelyik a népi rétegből meríti tartalékait. Boldog finnek! Nekik sok Kodolányi Jánosuk, Erdélyi Józsefük, Veress Péterük és Sinka Istvánuk van és hallgatnak is rájuk! Nálunk is lehetne ez így!

, Kertész József.

Leott Kó<sup>11</sup> 1944. okt.,  
10. m. 10.

394

## FINNORSZÁGRÓL

Kodolányi János: *Suomi*. (Magyar Élet.)

A harmincas évek közepén feléledt, rokonszenv és érdeklődés sugalta magyar-finn kapcsolatoknak kétségtelenül Kodolányi a legjelentősebb hírverője. Két Finnországról szóló könyve (*A csend országa, Suomi titka*) most együtt, második kiadásban jelent meg. Az első rész a tulajdonképeni útirajz; de nem rendszeres. Az író rapszodikusán vetíti elének élményeit, epizódyszerű tarkaságban, s megállapodva egy-egy problémánál, nem mulasztja el, hogy egybevesse a finn helyzetet a magyar viszonyokkal, s keserű szemrehányással, önváddal állapítja meg, hogy a mérleg majd minden esetben az ő javukra billen. A „finn példa” Kodolányi nyomán lett jelszó és a magyarság elé tárt tanulság. Az egész finn értelmiség frissen népi származású, s ez magyarázza meg a finnek magától értetődő testvériségét, a szőlamok nélkül való, de élő demokráciát, a közösségi

dairól, s talán legtalálódoban a kultura es civilizáció tökéletes egységében, a népi és magas kultura egybeolvadásában ragadja meg Kodolányi a finn titkot. Beszámol arról is, milyen kép él rólunk az északi testvérnépben, s elkeseredve látja, hogy a legselejtesebb, üzletes szimatú, idegenforgalmi és kultúrpropagandának álcázott anyagias érdek aratja le a finn hiszékegyesség és rokonszenv adóját. Az első, részben alkalomszerűen érintett (s ezért gyakoriak az apró ismétlések) kérdéseknek egy-egy hosszabb, egységesebb cikket szentel az író a második könyvben. A finn élet, társadalom és politika minden problémájá felvonul előttünk. Kovalósky Miklós.)

Diárium 1944. évt., 10. p. 142.



# TEGNAP ÉS MA

## Emlékek

Írta Kodolányi János

Régi fényképek között turkállok. Két csoportkép kerül elő könyvszekrényem alsó fiókjából. Még 1932. nyarán készültek Siófokon, a balatoni Iróhét idején.

Ime, egy sereg író, költő fürdőruhában. A homokon ülnek törökülésben, hevernek féloldalvást, mint előkelő rómalak, szép szőke, meg barna hölgyek között állanak, mint nimfák közé keveredett szelíd — vagy szelidnek látszó — középeurópai válfajai a görög berkek kétágu sipot fujó pajzán lakóinak...

Itt látom a tragikus élet örök komédiáját, Tersánszky Jenőt, emitt áll a legfurcsább magyar Oblomov: Terescsényi Gyurka (még fekete a haja!), jobbszélről Tamási Áron szép homloka világít, fölötte mindjárt Nagy Lajos áll, mint egy világdijnvertes birkózó szépen megfaragott szobra, balról Fodor József tekint vastag szemüvegén át a csillagokba. És az első sorban itt ül félrebillentett fejjel, diákosan és szeliden József Attila.

Milyen özvívzelőtti idők! Néhány hónap híján tiz esztendő. Fülledt, termékeny nyári nap, forró homok, kék Balaton. A sereg közepén néhai Pakots József áll gyermekes mosollyal az ajkán. E fészekalja írót ő gyűjtötte össze, vitte Veszprémtől Keszthelyig, énekelt velünk a vasuti kocsiban s lelkesedett a szép egyetértésért. A fészekaljából ki erre, ki arra elszéledt, az egyikből sólyom nőtt, a másikkól vércse vált, a harmadikkól hattyu, a negyedikből esetleg éppen liba. Sokra már rá sem ismerek.

Nyolc napig vonultunk seregestül, mondom s velünk József Attila, akinek akkor már csak öt esztendeje volt hátra az életből. Ő ezt a nyolc napot a szó szoros értelmében átvitalkozta.

Híszzen vitatkoztunk mi többiek is eleget, én magam például egy langyos éjszakán, borközi állapotban, azt iparkodtam bebizonyítani a fehérreverendás, gyermekarcu Mécs Lászlónak, — aki a koccintgatásban mindig szívesen résztvett — hogy a katolikus vallás nem zárja ki azt, hogy valaki ateista legyen. Szegény Mécs László ma is rémüléttel emlékszik arra a hajnalbanyuló sátáni vitára. És a hallgatóság kaján gyönyörködésére. Vitázott eleget Erdélyi József is, aki akkor még druszája és egykenyéren élő pajtása volt Fodor Józsefnek.

De amit József Attila tudott, azt egyikünk sem tudta. Éjjel nappal, szünet, alvás, pihenés nélkül, még sakkozás közben is vitatkozott. Roncsává, hullává

vitázott valamennyiünket. Szédülten dőlünk ágyunkba, de a nyitott ablakon egyre behallatszott éles, ellentmondást nem tűrő hangja. Keleten föltűnt a rózsaujjú hajnal s ő még egyre vitatkozott azokkal, akik elég szívósak voltak, vagy pihenten álltak elébe.

Hévízen a villa, amelyben Erdélyi Józseffel laktunk, jó távol feküdt az étterem terraszától. S oda is elhallatszott a terrazon vitatkozó József Attila hangja. Most elemében volt! Gond nélkül töltötte napjait, vasuti jegy, szobakulcs, étkezésre jogosító szelvényfüzet a zsebében, az Igétől pénzt is kapott, a társaságban vitatkozó megszállottak és sakkpartnerek, meleg nyár, fövény, víz, ilatozó gesztenyefák... S József Attila, a fiatal sólyom, harciasan, vidáman, csapongva fürdött az élet fényzőnében.

Ezt a fényképet azért turtam elő a fiókomból, hogy lássam az akkori József Attilát. Mert későbbi alakja komor ár-

*Meggyes H. H. (Pozsony)*

*1944. máj. 28. 142. n. 6.*

nyéket vet erre a fiatalos, acélos, friss alakra s én szeretném még egyszer olyanak látni, amilyen akkor volt az írók kicsiny, viszonylag békés köztársaságában. Mert az alatt az öt esztendő alatt, amíg még élt, sokszor sakkozott vele a Japán kávéház sarkában, volt úgy, hogy hónapokon át minden nap. De egyre súlyosabb, komorabb, nyugtalanítóbb volt a vele való együttléte.

A sakokban is úgy vagdalt, tépett, öldösött, mint a vitában. Súlyom volt s nem akarom azt mondani, hogy én meg éppen galamb voltam, de tény, hogy a sakkot játéknak tekintettem s egy kockázatos lépésért, amelynek kimenetele izgalmasnak ígérkezett, szívesen fölállítottam a partit. Ő szigorúan, minden lépést következetes logikával kiszámítva játszott, könyörtelenül tört előre, szépen elgondolt bekerítő mozdulatai voltak s egyetlen célja a matt. Ronggyá, hullává vert, fáradtan keltem föl az asztaltól s fizettem meg az elvesztett pengőt, hogy másnap újból nekigyürközzem s pocsékká veressem magam.

Játék közben tudtam meg élete éppen időszerű buktatóit. Ilyenkor vallotta meg, mennyi pénzre volna szüksége, hogy kifizesse szegényes lakását, tejszámláját, ebédjét-vacsoráját. Az Ige utján jutott „pillanatnyi” gondjaiban némi pénzhez. De „országos volt a pusztulás-

ban” — mint írta s azok közé tartozott, akiken „nem lehetett segíteni”. Bámulatos szívóssággal folytatta vitáit az étellel, a társadalommal, kiméretlen logikával sakkozott s tört mindenáron mattra... De belül, a szíve mélyén, az a félrebillentett fejű, diákos mosolyú gyermek lakott, aki az Iróhét balatoni sugárzásában fövenyredőlt a fényképezőgép előtt.

Utolsó találkozásunk kisérteties volt. Halála évének tavaszán, vagy telén fölkeresett a Magyarország szerkesztőségében. Sápadt, sovány, letört alakja előregörnyedt, a folyosó padján, szeme kapkodó és rémült volt. Uralkodni akart magán, mint amikor véres sakkpárbajainkat vívtuk, logikus akart lenni, tulságosan is azt Hideg mosollyal, gögösen kért, hogy juttassak neki segílyt az Ige pénztárából.

Csodálkozva kérdeztem: „Hát a folyóirat? Hát a szerkesztői, írói honoráriumod? A barátaid?” S ekkor könnyek perogtak végig elkinzott arcán, szégyenkezve elfordult és szinte sugva mondta: „Csak azért keltek nekik, hogy bunkó legyek a kezükben ellenetek”. A Válaszra, a kialakulóban lévő népi irodalomra gondolt s Ignó Pálra, meg néhány társára, akivel harcban álltunk.

Végtelenül megsajnáltam Attilát s biztattam, jöjjön közénk. De legyintett: „Azt már nem tehetem, nem volna becsületes dolog...”

Egyszer majd erről is meg kell írni az igazat!

A Balaton partján halt meg. Ahol öt évvel azelőtt olyan vidám, acélos, és harcias volt. A szörnyűséges sakokban ott kapott mattot a Sorstól. Megrendítő az a jelenet, amit testvérnénje, Jolán ír feledhetetlen könyvében. Ujságot tartott a kezében, ujja egy szerkesztői üzenetre mutatott: „Halott költő: Nem közölhető”. Aztán a lap szélén a dátumra: „1937 augusztus 13. Péntek”. Ime, augusztus tizenharmadikán, pénteken, eltemették. Már halott. Már a versei nem közölhetőek...

Kisérteties véletlen!

Nem tudott tovább vitázni. Vonat elé vetette magát.

Mi pedig, akik túléltük őt s akik együtt voltunk azon a mesebeli balatoni köruton, könyörtelenül tépjük, marjuk, tollazzuk egymást, kivájjuk egymás szemét, vijjogunk, káromgunk, rikácsolunk... Akár sasok, akár hattyúk, akár vércsék, akár esetleg éppen libák legyünk.

Pedig hányan élünk még újabb tíz év múlva azok közül, akik az idilli síófoki fényképen olyan mosolyogva heverünk, üdögélünk vagy állunk egymás mellett?

Eino Leino: Temetés. V. Ford. K.J.	Jan.
Féja Géza: "Vadviz" és a "Cigánylány csókja"	Jan.
A finn-magyar kapcsolatok mérlege	Febr.
Juhász Géza: K.J.	Febr.
Oláh György: Zárt tárgyalás	Febr.11.
Mit mondott a "harmadik oldal Balatonszárszón? K.J., Németh László, Szabédi László, Gombás Gyula	Febr.17.
K.J. nyilatkozik Fodor József különös irodalomtörténeti visszaemlékezéséről	Febr.14.
Fodor József: K.J. cinére	Febr. 27.
Dzsida apa disznót öl. E.	Márc.
Dankó Imre: Két könyv /K.J. Zoárt tárgyalás"	Márc.
Veres Péter: Zárt tárgyalás	Márc.15.
Zolnai Gyula: az i-végű idegen helynevek -i-képzős szárnazékairól	Apr.
Rácz István: Zárt tárgyalás. K.J. új tanulmánykötete	Apr. 6.
Danó István: K.J.: Suomi	Apr.15.
Ijjas Antal: K.J. és életműve. I-II.	Máj.-jun.
/Paku Imre/ P.I.: K.J.: Zárt tárgyalás	Máj.15.
Mikula vándorlása. E.	Jun.
Vatai László: Naturalizmus és prófétaág. K.J.	Jun.
K.J. krónikája. C.	Jun. 1.
Szende Aladár Kosmosz és regény. Arvi Järventaus: A mennyi mester	Jun.22.
Zsikó Gyula: Suomi titka és a magyar szfinksz, K.J.: Suomi	Aug.
Dona János: K.J.: Suomi	Szept.
Kertész József K.J.: Suomi	Okt.
Kovakovszky Miklós: K.J.: Suomi	Okt.